KOLONIALE STUDIËN

KOLONIALE STUDIËN

TIJDSCHRIFT VAN DE VEREENIGING
VOOR STUDIE VAN KOLONIAAL-
MAATSCHAPPELIJKE VRAAGSTUKKEN

1925

REDACTIE:
Mr. A. B. COHEN STUART
Dr. P. J. S. CRAMER en
Dr. J. H. BOEKE.

Negende Jaargang
TWEEDE DEEL





G. Kolff & Co. Weltevreden
1925

INHOUD.

van den 9den Jaargang (Tweede halfjaar)

	Blz.
De Huidige Rubberpositie, door G. F. Bodde.....	1
Het onderzoek naar den belastingdruk op de inheemsche bevolking van Nederlandsch-Indië, door Ir. E.P. Wellenstein	23
Verkiezing der kiesmannen in West-Java, door R. A. A. Wiranatakoesoema	47
De Vlootwet 1925, door Dr. W. Feuilletau de Bruyn.....	50
Eenige beschouwingen over het „Besturen" op de Buitengewesten, door J. F. Later.....	95
Het Jaarverslag van de Javasche Bank over 1924/25, door Mr. Dr. G. M. Verrijn Stuart	106
Boekbespreking.	
Landbouw.— Tijdschrift der Vereeniging van Landbouw-consulenten in Nederlandsch-Indië	152
Verslag van De Handelsvereeniging te Medan" over het jaar 1924	152
The Plantation Rubber Industry in the Middle East bij David M. Figart	154
Kadastrale vraagstukken in Nederlandsch-Indië, door J. H. Raeven	159
Het Jaarbeurswezen in Nederlandsch-Indië, door M. A. J. Kelling	210
De Psychotechniek als factor eener intensieve Gouvernementeele bezuinigingspolitiek, door A. E. C. van Saarloos..	243
Belastingvraagstukken in Britsch-Indië, door Ir. E. P. Wellenstein	263
De Algemeene Rekenkamer, de Generale Thesaurie en de Gouvernements Accountantsdienst, door A. Gaillard.....	298
Economische Kroniek.	
Woeker en woekerbestrijding	310
Spoor contra auto	316
Boekbespreking.	
Statistisch Jaaroverzicht van Nederlandsch-Indië. Vervolg van Jaarcijfers voor het Koninkrijk der Nederlanden (Koloniën) Jaargang 1924.....	319

Blz.

Rubber in Nederlandsch-Indië. Mededeeling No. 21 v/h. Centraal Kantoor v/d. Statistiek, Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel 322

Verbeteringen 324

Djambi, de rubber en de Djambiër, door J. J. Mendelaar.. 325
Vloeibare Brandstof uit Kolen en de Beteekenis daarvan voor Nederl.-Indië, door Ir. Alex. L. Ter Braake 362
Het budget van een ambtenaars-gezin honderd jaar geleden, door P. van Schilfgaarde 379
De Njoeli-beweging onder de Lawangan-Dajaks van de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, door J. Mallinckrodt. 396
Het waterschapswezen in de voormalige Zuid-Balische rijkjes Bangli en Kloengkoeng, door A. J. van der Heyden 425
De Coöperatieve beweging in Japan, door Dr. J. H. Boeke. 439

Gedachtenwisseling.
Kadastrale vraagstukken in Nederlandsch-Indië 449

Wetgevende kroniek.
Aanvullingsbegrooting 1926 459
Regularisatie 1924 460

Boekbespreking.
Het probleem Nederland-Indonesië. Hoe kan de band tusschen Nederland en Indonesië behouden blijven? door W. J. Knoop N. V. Adi Poestaka 's Gravenhage 1925 461
Het Grondenrecht in de Bataklanden (Tapiannaoeli, Simeloengoen en het Karoland). Proefschrift van Alinoeddin Enda Boemi — Leiden 1925 464

De Huidige Rubberpositie.

door

G. F. Bodde.

„Waar zijn wij aan toe" en „waar gaan wij heen" zal menigeen zich in dezen voor de rubbercultuur veelbewogen tijd afvragen.

Een bevredigend antwoord op deze vragen lijkt ons niet geheel ondienstig, en waar de waarde van den uitvoer van dit product, waarvan ongeveer de helft door inheemschen voortgebracht wordt, dit jaar waarschijnlijk voor het eerst die van het tot dusver voor Nederlandsch-Indië belangrijkste product, de suiker, voorbij zal streven, hebben wij in dit Tijdschrift gastvrijheid gevraagd voor ondervolgende beschouwingen.

Daar niet alle lezers van „Koloniale Studiën" als deskundigen aangemerkt mogen worden, vermeende ik hier en daar ter verduidelijking wat uitvoeriger te moeten zijn, dan in een cultuurtechnisch tijdschrift noodig zou geweest zijn.

Nu juist een jaar geleden noteerde de Batavia-markt ca. 54 cent per ½ K.G., terwijl momenteel ƒ 2.70 gedaan wordt.

Een vervijfvoudiging van den prijs in één jaar tijds zal dan ook wel de verwachtingen van de grootste optimisten verre overtroffen hebben.

En deze waren een jaar geleden nog verre in de minderheid, getuige de prijzen, waarvoor toen één, twee en zelfs drie jaar vooruit verkocht werd; prijzen, die nauwelijks een vierde bedroegen van hetgeen er momenteel voor te bedingen zou zijn.

Welke gebeurtenis moet aansprakelijk gesteld worden voor dezen ommekeer en de daarop volgende vlucht in zoo'n korten tijd?

Oogstmislukking? een uitvoerverbod? nieuwe verbruiksmogelijkheden? een rubbercorner? oorlogsgevaar?

Reuter, die op 8 Mei uit Londen seinde, dat de toen net ingetreden hausse in verband gebracht werd met de verlate aankomst

van een zeilende lading van 2000 ton rubber, zou zeker niet in gebreke gebleven zijn de wereld kond te doen van een gebeurtenis van zooveel verdere strekking.

De groote prijsverbetering kwam zoo plotseling, dat men haar op den dag nauwkeurig kan bepalen; er was niets bijzonders voorgevallen, dat het vermoeden kon wettigen, dat wij aan den vooravond van groote gebeurtenissen stonden en voor verreweg de meeste belanghebbenden is zij dan ook een groote verrassing geweest.

Toch bestonden er een jaar geleden, en zelfs nog vóór dien tijd, reeds aanwijzingen voor een herstel der prijzen binnen afzienbaren tijd, doch de crisis, die in 1920 inzette en die feitelijk de eerste was, die de rubbercultuur doormaakte, had al zoo lang geduurd en was zoo sterk aangekomen, dat men nauwelijks op een herstel meer durfde hopen.

Bleef niet steeds de opheffing der restrictie, die 125 of 150 duizend ton per jaar zou vrij maken, als een zwaard van Damocles boven de rubbermarkt hangen?

Dreigde niet de ongeëvenaarde vlucht, die de bevolkings-rubbercultuur nam, de Europeesche cultuur onrendabel te maken?

Men had zich langzamerhand met den toestand vertrouwd gemaakt, vond een prijs van ƒ 1.40 per K.G. lang niet slecht, waar immers verscheidene ondernemingen dank zij de ingevoerde bezuinigingen op een kostprijs van ongeveer 50 cent per K.G. konden bogen.

Op deze overwegingen komen wij nog nader terug; zij worden hier slechts terloops aangeroerd als verklaring voor de marktstemming, die nu ongeveer een jaar geleden heerschte en er verantwoordelijk voor is, dat het eerste ochtendgloren niet waargenomen werd en men zich eerst verwonderd de oogen uitwrijft, nu het zonnetje reeds hoog aan den hemel staat.

Toch waren er enkelen, wien het eerste hanengekraai niet geheel ontging.

In het Ned.-Ind. Rubber & Thee Tijdschrift van 15 Augustus 1924 gaf ondergeteekende onder het hoofd „een kritieke periode" eenige beschouwingen ten beste naar aanleiding van een artikel in de „*Malayan Tin & Rubber Journal*" van 15 Juni te voren.

Hieraan ontleenen wij de volgende passage:

„Sinds de in 1920 ingetreden slechte tijden hebben hevige prijs-„dalingen (van autobanden) en sterke concurrentie er toe bijge-„dragen, om de finantieele draagkracht van de groote bandenfa-„brikanten te verminderen, die zich als gevolg daarvan gingen aan-„wennen, zich met de kleinstmogelijke voorraden te behelpen, en „zoo kochten zij hun ruw materiaal met inachtname van het „from „hand to mouth" principe.

„Met het oog op de mogelijkheid om middels de restrictiewetten „de productie te regelen naar de prijzen, is aan deze politiek „*het zeer ernstige gevaar* verbonden, *te lang volgehouden en te „ver doorgevoerd te worden.*

„Mocht blijken dat dit het geval is, dan zouden wij *binnenkort* „getuige kunnen zijn van een *scherpe opleving van de rubbermarkt,* „gepaard gaande aan en ondersteund door het in de markt komen „van het speculatieve element".

Met een aanhaling dezer zinnen is het er geenszins om te doen mij den profetenmantel om te hangen; ik gaf mij slechts rekenschap van de statistieke positie, die voor een ieder toegankelijk was; bovendien waren anderen mij voor.

Toen bovengenoemd artikel verscheen, was algemeen bekend, of kon het althans zijn, dat de *zichtbare* voorraden in Amerika in den loop van het jaar 1923 van 94000 ton afgenomen waren tot 77000 ton, terwijl die in Engeland in denzelfden tijd met 14000 ton verminderden (van 81000 ton tot 67000 ton).

De *zichtbare* voorraden waren dus op de twee voornaamste consumptiemarkten in een jaar tijds 31000 ton achteruitgegaan.

In hun overzicht van de rubbermarkt over 1923, dat in Februari 1924 verscheen, schatten *Symington & Sinclair* [1]) het wereldverbruik over het voorafgaande jaar op 434000 ton en de productie op 382000 ton *(380000 ton volgens Rickinson),* hetgeen op een *overconsumptie* van 52000 ton zou wijzen, terwijl hun raming voor 1924 een *overconsumptie* van 55000 ton deed verwachten; voorwaar getallen, die te denken hadden moeten geven.

---

1) De cijfers, ontleend aan de jaaroverzichten van deze firma, zijn van een *) voorzien.

van een zeilende lading van 2000 ton rubber, zou zeker niet in gebreke gebleven zijn de wereld kond te doen van een gebeurtenis van zooveel verdere strekking.

De groote prijsverbetering kwam zoo plotseling, dat men haar op den dag nauwkeurig kan bepalen; er was niets bijzonders voorgevallen, dat het vermoeden kon wettigen, dat wij aan den vooravond van groote gebeurtenissen stonden en voor verreweg de meeste belanghebbenden is zij dan ook een groote verrassing geweest.

Toch bestonden er een jaar geleden, en zelfs nog vóór dien tijd, reeds aanwijzingen voor een herstel der prijzen binnen afzienbaren tijd, doch de crisis, die in 1920 inzette en die feitelijk de eerste was, die de rubbercultuur doormaakte, had al zoo lang geduurd en was zoo sterk aangekomen, dat men nauwelijks op een herstel meer durfde hopen.

Bleef niet steeds de opheffing der restrictie, die 125 of 150 duizend ton per jaar zou vrij maken, als een zwaard van Damocles boven de rubbermarkt hangen?

Dreigde niet de ongeëvenaarde vlucht, die de bevolkings-rubbercultuur nam, de Europeesche cultuur onrendabel te maken?

Men had zich langzamerhand met den toestand vertrouwd gemaakt, vond een prijs van ƒ 1.40 per K.G. lang niet slecht, waar immers verscheidene ondernemingen dank zij de ingevoerde bezuinigingen op een kostprijs van ongeveer 50 cent per K.G. konden bogen.

Op deze overwegingen komen wij nog nader terug; zij worden hier slechts terloops aangeroerd als verklaring voor de marktstemming, die nu ongeveer een jaar geleden heerschte en er verantwoordelijk voor is, dat het eerste ochtendgloren niet waargenomen werd en men zich eerst verwonderd de oogen uitwrijft, nu het zonnetje reeds hoog aan den hemel staat.

Toch waren er enkelen, wien het eerste hanengekraai niet geheel ontging.

In het Ned.-Ind. Rubber & Thee Tijdschrift van 15 Augustus 1924 gaf ondergeteekende onder het hoofd „een kritieke periode" eenige beschouwingen ten beste naar aanleiding van een artikel in de *„Malayan Tin & Rubber Journal"* van 15 Juni te voren.

Hieraan ontleenen wij de volgende passage:

„Sinds de in 1920 ingetreden slechte tijden hebben hevige prijs-„dalingen (van autobanden) en sterke concurrentie er toe bijge-„dragen, om de finantieele draagkracht van de groote bandenfa-„brikanten te verminderen, die zich als gevolg daarvan gingen aan-„wennen, zich met de kleinstmogelijke voorraden te behelpen, en „zoo kochten zij hun ruw materiaal met inachtname van het „from „hand to mouth" principe.

„Met het oog op de mogelijkheid om middels de restrictiewetten „de productie te regelen naar de prijzen, is aan deze politiek *„het zeer ernstige gevaar* verbonden, *te lang volgehouden en te „ver doorgevoerd te worden.*

„Mocht blijken dat dit het geval is, dan zouden wij *binnenkort* „getuige kunnen zijn van een *scherpe opleving van de rubbermarkt,* „gepaard gaande aan en ondersteund door het in de markt komen „van het speculatieve element".

Met een aanhaling dezer zinnen is het er geenszins om te doen mij den profetenmantel om te hangen; ik gaf mij slechts rekenschap van de statistieke positie, die voor een ieder toegankelijk was; bovendien waren anderen mij voor.

Toen bovengenoemd artikel verscheen, was algemeen bekend, of kon het althans zijn, dat de *zichtbare* voorraden in Amerika in den loop van het jaar 1923 van 94000 ton afgenomen waren tot 77000 ton, terwijl die in Engeland in denzelfden tijd met 14000 ton verminderden (van 81000 ton tot 67000 ton).

De *zichtbare* voorraden waren dus op de twee voornaamste consumptiemarkten in een jaar tijds 31000 ton achteruitgegaan.

In hun overzicht van de rubbermarkt over 1923, dat in Februari 1924 verscheen, schatten *Symington & Sinclair* [1]) het wereldverbruik over het voorafgaande jaar op 434000 ton en de productie op 382000 ton *(380000 ton volgens Rickinson),* hetgeen op een *overconsumptie* van 52000 ton zou wijzen, terwijl hun raming voor 1924 een *overconsumptie* van 55000 ton deed verwachten; voorwaar getallen, die te denken hadden moeten geven.

---

1) De cijfers, ontleend aan de jaaroverzichten van deze firma, zijn van een *) voorzien.

De millioenen hebben toen en zeker nog een tiental maanden nadien voor het oprapen gelegen.

Waarom deze waarschuwing, door een erkend expert geuit nog wel, gelijk de stem eens roependen in de woestijn klonk?

De tijden waren nog niet rijp voor optimistische beschouwingen; bovendien had de crisis, die toen ongeveer vier jaren duurde, zulke bressen geslagen in de finantieele hulpbronnen der rubbermaatschappijen, dat slechts een hoogst enkele in staat geweest zou zijn om haar product aan te houden tot betere tijden zouden aangebroken zijn.

Verreweg de meeste rubberondernemingen rekenden zich reeds gelukkig, als zij het bedrijf, vaak zelfs slechts op beperkte schaal en dan nog geholpen door bankcredieten, konden blijven voortzetten.

Steun van de zijde der producenten ondervond de markt dan ook in zeer geringe mate en de tusschenhandel had weinig belang bij het prijsniveau, in tegenstelling met de consumenten, die alles in het werk stelden om de prijzen op een laag peil te houden.

Een uiterst werkzaam middel om dit doel te bereiken bestond hierin, dat de fabrikanten zich uit de markt terugtrokken telkens als de prijzen dreigden iets op te loopen, en overigens zich slechts voor dadelijke behoeften te dekken.

Deze taktiek werd nog in de hand gewerkt door enkele producenten, die zich lieten verleiden tot vóórverkoopen van vaak belangrijke hoeveelheden tot de marktprijzen *op den dag van levering*.

Consumenten verzekerden zich dusdoende van geregelden aanvoer, zonder eenige belemmering te ondervinden in hun actie om de prijzen te blijven drukken. Verkoopers zagen blijkbaar niet in, dat zij hun eigen ruiten ingooiden door tegenstrijdigheid van belangen in het leven te roepen.

Zij voorzagen hun tegenstanders van kruit en lood om henzelf te bestrijden. De markt was dusdoende gedurende eenige jaren geheel in handen van consumenten, die, hoewel niet bepaald in een trust vereenigd, toch oneindig veel sterker georganiseerd waren, dan het groote aantal producenten, en van deze omstandigheid gebruik maakten om den prijs flink te drukken, niettegenstaande het feit, dat het verbruik de productie met ca. 50000 ton per jaar

overtrof. Waren de groote verbruikers, wat hun inkooppolitiek betreft, door gemeenschap van belangen vereenigd, met betrekking tot den verkoop van het afgewerkte product waren zij wanhopig verdeeld.

Prijsverlagingen van autobanden waren gedurende 1923 en 1924 aan de orde van den dag; vooral Firestone gaf hiertoe herhaaldelijk het sein.

De winsten, die de planters zich zagen ontgaan, vloeiden dan ook in hoofdzaak in de zakken van het autorijdende publiek en, laat dit een schrale troost zijn, bevorderden zoodoende het automobilisme.

Het behoeft geen nader betoog, dat bovengeschetste inkooppolitiek slechts uitvoerbaar was met voorraden achter de hand, waaruit geput kon worden in tijden, dat het raadzaam geoordeeld werd zich niet op de markt te vertoonen, maar dit was voor consumenten tegelijk het kwetsbare punt van hun positie, het essentieele van de geheele situatie.

Hoewel niet gepaard gaande met groote botsingen, speelde zich achter de schermen een strijd op leven en dood af tusschen de sterk georganiseerde consumenten in Amerika en de Britsche planters, die met hun restrictie in de allereerste plaats beoogden deze voor hun tegenstanders onontbeerlijke reserve te doen verdwijnen.

Of deze reserves zich te New-York of te Londen bevonden, deed niet ter zake, zoolang de rubberhandel niet aan nationale beperkingen gebonden was.

Voor de toeschouwers was het een emotielooze strijd, die echter van beide zijden met groote verbittering en inspanning van alle krachten gevoerd werd. In dit licht bezien is de huidige rubberpositie niet moeielijk te begrijpen. Het is een uitputtingsstrijd geweest om de hegemonie.

In Juli van het vorig jaar begon de linie der verbruikers voor het eerst te wankelen, doch zij kon zich nog staande houden; de prijzen begonnen allerwege een beetje op te loopen en dadelijk stonden producenten klaar om hun tegenstanders door vaak belangrijke voorverkoopen (doch nu tegen vooraf overeengekomen prijzen) in de kaart te spelen.

Het is opmerkelijk, dat nu de condities anders waren; koopers

durfden het nu blijkbaar niet meer riskeeren toekomstige marktnoteeringen als basis hunner transacties te gebruiken; zij voelden zich er niet meer zoo zeker van de markt nog lang te kunnen beheerschen.

Gedurende de eerste paar maanden van dit jaar gelukte het consumenten nog met inspanning hunner uiterste krachten zich staande te houden en de prijzen zelfs nu en dan een kleinigheid te drukken.

De stocks smolten intusschen als sneeuw voor de zon weg.

Er was den Amerikaanschen rubberfabrikanten natuurlijk veel aan gelegen hun wankele positie zoo min mogelijk bloot te leggen, zoodat aangenomen mag worden, dat de Londensche voorraden, die wekelijks door de R. G. A. (afkorting voor *Rubber Growers Association)* wereldkundig gemaakt worden, slechts aangesproken werden na totale uitputting der stocks in eigen land.

Bedroegen de eerste op 1 Januari nog ruim 30000 ton, thans zijn zij tot de practisch te verwaarloozen kleinigheid van 4000 ton gereduceerd.

Op 6 Mei j.l. kwam eindelijk te beslissing; de reserves waren tot het laatste toe in het vuur gebracht en de linie werd opgerold, om een beeld uit den grooten oorlog te gebruiken.

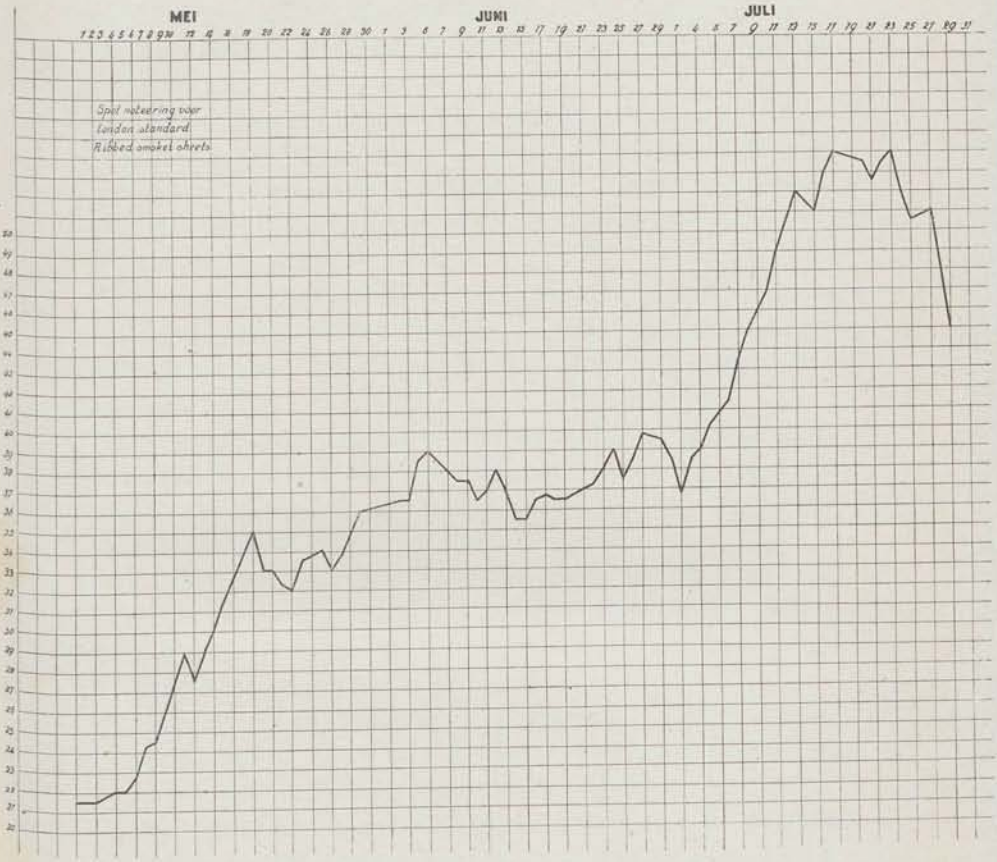
Het duurde echter nog wel een maand, voordat men algemeen realiseerde, dat het „meenens" was geworden, en eerst, toen de vrees week, dat de prijzen misschien weer in hetzelfde tempo zouden dalen, als zij gestegen waren, deed de speculatie zich gelden en droeg het hare bij om het proces te verhaasten en te verscherpen.

Sedert het intreden van de crisis werd in Augustus 1922 het laagste punt bereikt met een Londen-noteering voor standaard sheet van 6¾ pence.

In November van dat jaar trad het Stevenson-restrictieschema in werking, waardoor een stijging in het leven geroepen werd, die de prijzen geleidelijk opvoerde tot 18½ pence in Januari 1923.

Toen was de psychologische bekoring uitgewerkt en kwam de reactie weer aan het woord.

De prijzen brokkelden gestadig af en kwamen ten slotte in Mei 1924 op 9¾ d. Hiermede was het laagste punt van de tweede curve bereikt; dit tijdstip kan gevoegelijk aangemerkt worden als het keerpunt in de positie.



SPOT NOTEERING VAN LONDON-STANDARD RIBBED SMOKED SHEETS, MEI—JULI 1925.

Er bestond echter geen markante aanwijzing, dat dit nu eindelijk het door optimisten lang verbeide moment was; dàn was het de short-positie voor de een of andere maand, dàn de finantieele moeilijkheden, waarin de een of andere handelaar verkeerde, die door de markt aansprakelijk gesteld werd voor de stijging, die daarop volgde.

Met dat al bleven de prijzen geleidelijk oploopen.

Tegen het einde van het jaar noteerde Londen al 20 pence en voor „landed warehouse" werd in Indië rubber verhandeld voor boven den gulden; een prijs, die sinds September 1920 niet meer te maken was geweest.

Toch was de tegenstand toen nog niet geheel gebroken; het gelukte de consumenten niet alleen de stijging tot stilstand te brengen, doch de prijzen zelfs te doen dalen tot 16¾ pence op 6 Februari j.l.

Eerst op 20 Maart waren de prijzen op hetzelfde peil aangeland, waarmede het jaar inzette; het duurde daarna nog tot 5 Mei j.l., voordat een verdere avans van 2 pence behaald was; toen was, zooals vermeld, de zege bevochten.

Op 8 Mei werd het 2 shilling-peil overschreden, op 15 Mei noteerde Londen reeds 2/6 en den 19den stonden wij nog slechts 1 penny van het 3 shilling-niveau af, dat echter door een geringe inzinking eerst op 30 Mei gepasseerd werd.

In één maand tijds waren de prijzen meer dan 1 shilling per ½ K.G. verbeterd. Op 6 Juni werd door Londen 3/3 genoteerd, op 7 dezer 3/6, op den 11den 4/- en den 14den 4/6.

Thans een avans van 1 shilling in slechts een halve maand.

Overzichtelijkheidshalve worden bovenvermelde data nog eens gerecapituleerd:

Datum	Londen-noteering.	
Augustus 1922	6¾	laagste punt der eerste curve.
November „	11½	invloed van het in werking treden
Januari 1923	18½	van de restrictie.
Mei 1924	9¾	keerpunt van de crisis.
December „	20	

Datum	Londen-noteering.	
6 Februari 1925	16¾	laagste punt der derde curve.
8 Mei „	24	zelfde noteering het laatst in Juli 1920.
15 Mei „	30	zelfde noteering het laatst in Maart 1920.
30 Mei „	36	zelfde noteering het laatst in Juni 1917.
7 Juli „	42	zelfde noteering het laatst in Maart 1916.
11 „ „	48	zelfde noteering het laatst in Januari 1916.
14 „ „	52	zelfde noteering het laatst in Januari 1913.

De Restrictie.

Om aan de crisis het hoofd te bieden kwam in 1920 tusschen het grootste deel der leden van de R. G. A. en de Internationale Vereeniging voor de Rubbercultuur in Ned.-Indië een overeenkomst tot stand tot vrijwillige beperking hunner oogsten met 25%.

Hoewel ook in 1921 voortgezet, bleef herstel der prijzen uit en gingen er stemmen op om regeeringssteun voor een gedwongen oogstbeperking.

Nadat de pogingen om ook de Indische Regeering tot samenwerking te bewegen schipbreuk geleden hadden, besloot Minister Churchill op 11 October 1922, toen de nood het hoogst gestegen was, tot een oogstbeperking in de Engelsche koloniën alleen, en wel met ingang van 1 November d.a.v.

De restrictie, naar den ontwerper het Stevenson-schema genoemd, had in de eerste plaats ten doel den overtolligen wereldvoorraden te doen verminderen en den prijs te stabiliseeren tusschen 1/- en 1/3.

Als basis diende de productie van November 1919 t/m October 1920, waarvan 60% met een minimum recht uitgevoerd mocht worden; de regeling gold voor Ceylon en Br. Malaya, welker poten-

tieele productie aangenomen werd op resp. 60000 ton en 275000 ton, of samen rond 28000 ton per maand.

Er bestaan sterke vermoedens, dat de „standaardproductie" aan den hoogen kant genomen werd.

Reeds dadelijk vestigde de *Straits Times* er de aandacht op, dat voor de vaststelling der standaardproductie het totale aantal tapbare boomen gegolden had, terwijl op verscheidene ondernemingen de perioden-tap toegepast werd.

Het essentieele van het Stevenson-schema is belichaamd in de volgende vier regels:

1. Indien de middenprijs van eenig kwartaal 1/3 of meer heeft bedragen, zal het uitvoerpercentage van de standaardproductie voor de volgende drie maanden automatisch met 5% vermeerderd worden.

2. Indien de middenprijs voor eenig kwartaal *(mits het van kracht zijnde percentage niet minder dan 65 is)* tot beneden 1/3 daalt, zal het uitvoerpercentage van de standaardproductie voor de volgende drie maanden automatisch met 5% verminderd worden.

3. Indien de middenprijs voor eenig kwartaal tot beneden 1/- daalt, zal het uitvoerpercentage van de standaardproductie op 55% gebracht worden en verder telkens met 5% verlaagd worden, zoolang de middenprijs niet tot 1/3 gestegen is.

4. Bij prijzen van 1/6 of daarboven zullen de vrijstellingen telkens 10% bedragen instede van 5%.

Hadden de verbruikers er derhalve zorg voor gedragen, dat de middenprijs in eenig kwartaal niet beneden de 1 shilling kwam, dan zou het uitvoerpercentage nimmer beneden de 60% van de standaardproductie gebracht kunnen worden. Hadden zij een constanten minimumprijs van 1/3 ingewilligd (voorwaar geen overdreven eisch van producenten), dan was het uitvoerpercentage geregeld kwartaalsgewijze met 5% vermeerderd geworden en zou de restrictie na volle twee jaar dus met ingang van November 1924 uitgewerkt hebben.

Zooals gezegd, maakte de prijspolitiek van verbruikers de geleidelijke saneering der rubberpositie, die het Stevenson-schema beoogde, onmogelijk.

In 1923 kon het uitvoerpercentage slechts voor één kwartaal met 5% verhoogd worden.

Voor Augustus/October 1924 moest dit volgens de bepalingen zelfs op 55% gesteld worden, waarop voor de laatste twee maanden van het jaar nog een verlaging van 5% toegepast moest worden.

Het totale vrijgelaten kwantum stelde zich voor 1923 op 61¼% en voor 1924 op 57% van de standaardproductie, instede van resp. 71% en 91%, waarin het Stevensonschema voorzag, derhalve 10% minder voor 1923 en 34% minder voor 1924. Dusdoende ontging de consumptie in 1923 de beschikking over 32000 ton en in 1924 over ruim 113000 ton rubber uit Ceylon en Br. Malaya.

Consumenten hebben dus allerminst het recht de restrictie aansprakelijk te stellen voor den precairen toestand, waarin zij thans verkeeren.

De Heer Hotchkiss, ondervoorzitter van de United States Rubber Coy., een van de grootste, zoo niet de grootste verbruiker van ruwe rubber in Amerika, zet in de *Financial Times* van 15 Juni j.l. zijn opinie als volgt uiteen:

„I am positive, that if conditions are not radically changed, we „will see a shortage of rubber a few years hence. We need some „plan, that will keep the bottom from being knocked out of the „rubbermarket, yet will stabilise it, so that investors will get a „fair return.

„An investor should get between 15% and 20% on an investment „of this kind, because of the risks which are so great in tropical „plantations.

„For that rubber should sell for around 1/6 per lb.

„The Stevenson plan has been so regulated, that rubber should „sell for 1/3. If buyers had taken advantage of the Stevenson plan, „the price would not be at present levels".

Vergelijk hiermede het oordeel van den Heer Firestone, die de restrictie kort weg een „economische blunder" noemde.

Gedurende de laatste dagen der maanden Januari—April—Juli & October, waarin de middenprijzen voor Londen standaard smoked

sheet over de afgeloopen drie maanden opgemaakt werden, was de markt steeds min of meer nerveus.

Ultimo October 1923 ontbrak er 6/1000 penny (bij een gemiddelden prijs van 1/2,994) om het uitvoerpercentage voor de volgende drie maanden op 65% te brengen, en einde Januari van dit jaar bleek de middenprijs 2/1000 penny (gemiddelde prijs 1/5,998) onder de grens gebleven te zijn om het uitvoerpercentage voor de volgende drie maanden met 10% te kunnen verhoogen.

Deze uiterst geringe verschillen toonen duidelijk aan, hoezeer de markt gemanipuleerd werd; zij zijn waarschijnlijk toe te schrijven aan een kleine misrekening van de partij, die ten koste van de kleinst mogelijke finantieele opofferingen ruimeren aanvoer van ruwe rubber had hopen te verkrijgen.

Momenteel is een uitvoerpercentage van 65% van kracht, dat voor de volgende drie maanden volgens artikel 4 van het Stevenson-schema op 75% gebracht zal worden.

Blijft de prijs geregeld boven de 1/6, dan zal op ultimo April 1926 de restrictie automatisch buiten werking gesteld zijn, doordat het uitvoerpercentage dan de 100% bereikt zal hebben.

Met inachtneming van de laatste herziening van de standaardproductie zal in dit geval voor uitvoer uit Ceylon en Br. Malaya beschikbaar zijn:

Augustus/October	1925	75% = 21,625	ton per maand
November 1925/Jan.	1926	85% = 24,340	„ „ „
Februari/April	id.	95% = 27,056	„ „ „
Mei/Juli	id.	100% = 28,416	„ „ „

Het restrictie-schema voorziet nog in de mogelijkheid om meer uit te voeren dan het toegestane kwantum.

Hieraan zijn echter zeer zware finantieele voorwaarden verbonden.

Alle voor uitvoer toegestane rubber is onderworpen aan een minimum uitvoerrecht van 1 penny per pond.

Voor de eerste 5%, die meer uitgevoerd wordt, is echter 4 pence verschuldigd *over het geheele uitgevoerde kwantum* (dus niet slechts over het meerdere). Stel een onderneming met een standaardpro-

ductie van 10000 lb. per maand wenscht 5% meer uit te voeren dan de toegestane 6%.

Zij moet dan betalen 6500 × 4 d. = 26000 d.

Bij een uitvoer van 6000 lb. zou het minimumrecht bedragen 6000 d.

De meerdere 500 lb. kosten haar dus 20000 d. of 3/4 per pond aan uitvoerrecht, hetgeen deze mogelijkheid vrijwel illusoir maakt.

De schaal klimt met telkens 5% op, totdat bij een uitvoer van 100% 1 shilling over het geheel verschuldigd wordt.

Wenscht dezelfde onderneming in diezelfde periode 10000 lb. (dus haar geheele standaardproductie) uit te voeren instede van de toegestane 6000 lb., dan is zij 10000 shilling of 120000 d. verschuldigd.

Het minimumrecht over 6000 lb. zou 6000 d. hebben bedragen, zoodat de meerdere 4000 lb. haar op 114000 d. te staan komen of 2/4½ per lb.

De tegenwoordige prijzen veroorloven wel gebruikmaking van deze bepaling van het Stevenson-schema in overweging te nemen.

Hier staat echter tegenover, dat als regel opvoering der productie slechts door vermeerdering van werkkrachten te bewerkstelligen is, en het valt te bezien, of dit in korten tijd bereikbaar is, zonder den loonstandaard abnormaal op te voeren.

Verlenging der tapsneden is natuurlijk mogelijk zonder noemenswaardige vermeerdering van het aantal tappers, doch hierop geeft de aanplant vrij spoedig door vermeerdering van het aantal bruine-binnenbast-aantastingen en individueelen achteruitgang der boomproductie, waardoor het gewin geheel illusoir gemaakt kan worden.

Men bedenke, dat de maatregelen, die beraamd en toegepast werden om tot een zuiniger bastverbruik te geraken wel is waar samenvallen met het intreden van de rubbercrisis, doch de voorstelling, alsof deze taktiek een uitvloeisel zou geweest zijn van het streven om op de tapkosten te bezuinigen, is geheel misleidend.

Reeds het jaar te voren begon allerwege zoowel hier als aan den overwal de meening veld te winnen, dat het toen in zwang zijnde tapsysteem te zwaar was en voor een conservatiever systeem plaats moest maken om de tuinen op den duur hun productiviteit te doen behouden.

De noodzakelijkheid om den kostprijs te verlagen is hieraan slechts bevorderlijk geweest en het is begrijpelijk, dat men het daarom in den periodentap ging zoeken, instede van de tapsnede te verkorten.

Op geheel analoge wijze heeft de crisis de toepassing van groenbemesters en bodembedekkers, die in zoo sterke mate hebben bijgedragen om de onderhoudskosten onzer aanplantingen te verlagen, ten zeerste in de hand gewerkt, doch de aanleiding tot deze praktijk was een juister inzicht in de behoefte onzer cultuurgronden.

Bezien in het licht onzer momenteele kennis moet de tot 1920 algemeen toegepaste tapwijze beslist te zwaar genoemd worden, en waar de standaardproductie gebaseerd is op de uitkomsten van November 1919 t/m October 1920, valt het ten zeerste te betwijfelen, of de „standaardproductie" de capaciteit van Br. Malaya en Ceylon althans bij rationeele exploitatie juist weergeeft.

De eerste herziening was reeds een verlaging.

Het zou ons volstrekt niet verwonderen, als met het 85% peil van vrijlating (dus in November van dit jaar reeds) de potentieele productiviteit dezer twee productiecentra bereikt zal zijn.

Naar verluidt hebben reeds thans enkele ondernemingen aan den overwal hun uitvoerlicenties niet ten volle kunnen benutten, terwijl Ceylon zoowel in 1923 als 1924 beneden het voor uitvoer toegestane kwantum bleef.

Hiermede wil natuurlijk niet gezegd zijn, dat de tegenwoordige aanplantingen in Br. Malaya en Ceylon nimmer meer dan 85% van de standaardproductie zullen vermogen op te brengen; tijdelijk zal met opoffering der bastreserve buiten twijfel belangrijk meer uit deze productielanden op de markt gebracht kunnen worden, doch zij, die in de 35% der standaardproductie, die ons nog van de opheffing der restrictie scheidt, een reserve zien, die het aspect van de markt geheel kan doen wijzigen, zullen ongetwijfeld bedrogen uitkomen.

Men dient er rekening mede te houden, dat de ondernemingen hun productiewijze niet steeds gelijken tred zullen hebben kunnen doen houden met de veranderlijke uitvoervergunningen, waardoor zich hier meer, daar minder groote voorraden zullen hebben ge-

vormd, die zooals te voorzien is in hun geheel vrij zullen komen bij opheffing der restrictie.

De mogelijkheid is zelfs niet uitgesloten, dat hierop vooruitgewerkt zal worden.

Of de hieruit voortkomende hoeveelheden echter van groote beteekenis zullen zijn, meenen wij te moeten betwijfelen, waar de „Rubber-controller" reeds op 29 Mei 1923 gemachtigd werd om te allen tijde inlichtingen in te winnen omtrent rubbervoorraden zoowel in handen van producenten als handelaren en de praktijk van hamsteren „hoarding" officieel ontoelaatbaar werd geacht.

Zoolang de uitbreiding van den aanplant, die thans overwogen wordt, nog niet flink in de productie bijdraagt, dus gedurende de eerstvolgende zes of zeven jaar, zal het verstandig zijn om de capaciteit van Br. Malaya en Ceylon samen *gemiddeld* op niet veel meer dan 300000 ton per jaar aan te slaan.

In het allergunstigste geval, dus als de standaardproductie de capaciteit van Br. Malaya en Ceylon juist weergeeft, zal bij een prijs, die niet beneden 1/6 daalt, de productie in 1925 in vergelijking met het vorige en volgende jaar bedragen:

	1924	1925	1926
Januari	60% = 17,050	50% = 14,208	85% = 24,154
Febr./April	60% = 51,150	55% = 46,887	95% = 80,987
Mei/Juli	60% = 51,150	65% = 55,412	100% = 85,250
Aug./Oct.	55% = 47,887	75% = 63,938	100% = 85,250
Nov./Dec.	50% = 28,416	85% = 48,308	100% = 56.832
	57% = 194,653	67% = 228,753	96½ = 332,473
meer dan het jaar te voren		34,100	113,720

De waarschijnlijke opvoering van het uitvoerpercentage zal zich dus eerst in 1926 behoorlijk voelbaar kunnen maken, doch, zooals wij verder zien zullen, ook dan nog slechts in staat zijn om het nijpend gebrek aan voorraden voor niet meer dan de helft aan te vullen.

Of hierdoor een evenwichtstoestand bereikt zou worden, valt dan ook te betwijfelen, vooral als het verbruik in hetzelfde tempo blijft toenemen.

Bevolkingsrubber.

Na de publicatie van het rapport van Dr. Pekelharing over de bevolkingsrubbercultuur in Djambi hebben wij weinig meer over dit onderwerp op te merken. Het resultaat der onderzoekingen in Palembang en de beide residenties van Borneo is in bewerking, terwijl dat van Sumatra's Oostkust ook binnenkort tegemoet gezien mag worden.

Begin Mei vond de Rubberproducenten Vereeniging te Batavia, die het initiatief tot deze onderzoekingen nam, in de tot op dat tijdstip bekend geworden resultaten aanleiding als haar voorloopige conclusie aan de Internationale Vereeniging voor de Rubbercultuur in Ned.-Indië te seinen dat: *„de toename in export gedurende de eerstvolgende drie of vier jaren waarschijnlijk geringer zal zijn, dan zij tot nu toe geweest is; daarna zal zij afhankelijk zijn van het aantal beschikbare tappers, hetgeen wederom afhangt van den rubberprijs"*.

In verreweg de meeste gevallen is in deze schaars bevolkte streken het z.g. *„parohan"* of deelbouwsysteem in zwang en ontvangt de tapper de helft van het product, dat hij binnen brengt, als loon.

Nu is ontegenzeggelijk de marktprijs ter beoordeeling van dit loon van primair belang, doch de hoeveelheid is van evenveel beteekenis en het is hierop, dat wij nog even nadruk wenschen te leggen.

De capaciteit van een tapper wordt bepaald door het aantal boomen, dat hij in een morgen kan aansnijden, en niet door het aantal liters latex, dat hij inzamelt, zoodat wij naast den marktprijs de boomproductiviteit als beheerschend element genoemd zouden wenschen.

De voornaamste factoren, die deze boomproductiviteit beinvloeden, zijn:

a. Hoedanigheid van den grond.
b. Gebezigd plantmateriaal.
c. Plantverband.
d. Toegepast tapsysteem.

Hierover enkele opmerkingen:

De bestaande aanplantingen van bevolkingsrubber kwamen als

regel tot stand op afgewerkte hoemahgronden, nadat deze een of meerdere oogsten van voedingsgewassen hadden opgebracht.

De slechtste gronden, waarvan geen rendabele tweede padi-oogst verwacht werd, kwamen het eerst aan de beurt; de betere werden voor den tweeden keer beplant en de allerbeste werden eerst na drie of meer jaar in rubbertuinen geconverteerd.

De conclusie ligt voor de hand, dat het tempo, waarin de bevolkingsaanplant tot stand kwam, omgekeerd evenredig is aan de hoedanigheid van de daarvoor gebezigde gronden; in dezelfde periode werden tegenover 1 bouw superieure gronden 2 bouw middelmatige en 3 bouw slechte gronden met rubber beplant. Het gebezigde plantmateriaal van den thans produceerenden aanplant is in hoofdzaak afkomstig uit de Straits; elke selectie is er vreemd aan.

Het zaad werd mannetje aan mannetje in ondiepe kistjes van ca. 50 c.M. in het vierkant, gevuld met een mengsel van aarde en zaagsel, te kiemen gelegd en zoo verhandeld.

Wij zagen in 1916 in Palembang dergelijke kistjes, in vertikalen stand op den rug gedragen, diep in de binnenlanden vervoeren; de kiemwortels waren tot één viltmassa in elkaar gegroeid, zoodat voor uiteenvallen door het schokken geen vrees gekoesterd behoefde te worden.

Van een gezonden penwortel kon echter onder die omstandigheden natuurlijk geen sprake zijn.

Bij het plantverband moeten wij iets langer stilstaan.

Als regel werd een plantverband van 12' × 12' gekozen, waardoor 500 planten op de bouw zouden komen te staan.

In werkelijkheid waren het er gewoonlijk niet meer dan 400, doordat niets aan inboeten gedaan werd.

De Inlander is vooral een extensieve landbouwer; hoe meer planten, hetzij koffiestruiken, theeheesters, klapperpalmen of rubberboomen per bouw, hoe liever. Aan uitdunnen heeft hij een broertje dood, omdat hij er het nut niet van inziet en zich niet kan voorstellen, dat 100 goed uitgegroeide rubberboomen evenveel, zoo niet meer product kunnen opbrengen, dan 400 door gebrek aan ruimte en licht verzwakte exemplaren.

Zoolang zijn inzicht in dit opzicht niet radikaal gewijzigd is — en de tani is bij uitstek conservatief — heeft de Europeesche cultuur

weinig van de bevolkingscultuur te duchten, waar de boomproductiviteit, zooals wij zagen, voor hem de alles beheerschende factor is, als hij zelf tenminste niet tapt.

Volgens Europeesche begrippen kan het ter beoordeeling van de rentabiliteit eener cultuur weinig gewicht in de schaal leggen, door wien het werk verricht wordt, doch voor den Inlandschen tuinbezitter, die niet gewoon is eigen werk in aanmerking te nemen of in geld om te rekenen, kan hiervan bij lage prijzen juist uitsluitend afhangen, of een tuin al dan niet getapt zal worden.

Een door hem zelf getapte tuin behoeft slechts de helft op te brengen om volgens zijn kostenberekening evenveel in het laadje te brengen.

Niet uitdunnen wreekt zich onherroepelijk door achteruitgang der boomproductiviteit, gebrekkige bastvernieuwing en grootere vatbaarheid voor ziekten als djamoer-oepas, strepenkanker en mouldy rot, en zelfs latere uitdunning is gewoonlijk niet in staat de reeds veroorzaakte schade geheel te herstellen, vooral niet, als het tuinonderhoud zoowat alles te wenschen laat, zooals regel is bij de bevolkingscultuur.

Dit proces van aftakeling schrijdt gestadig voort, totdat de tuin uit economisch oogpunt bezien een waardeloos rubberbosch geworden is, doordat de kosten verbonden aan de inzameling van het product niet meer door de marktprijzen goed gemaakt worden.

Een zeer hoog prijsniveau kan tijdelijk zulke aanplantingen wel weer eenige exploitatiewaarde verschaffen, doch bij normale verhoudingen zullen zij zeker weer geabandoneerd worden.

Nu zorgt de natuur zelf wel voor uitdunning, doch de door haar hierbij toegepaste selectie is een gansch andere dan de planter nastreeft.

Van regelmatigheid is geen sprake; een aanplant, die voor de helft veel te dicht staat en waarvan de andere helft een hiaat vormt, is al even waardeloos als een onuitgedunde tuin, terwijl een complex, dat per beplante eenheid evenveel boomen bevat, doch regelmatig verdeeld, wel degelijk exploiteerbaar zou zijn.

Een wijder plantverband van den aanvang af bevordert het ontstaan van jong bosch in die mate, dat na eenige jaren de Hevea's nauwelijks meer terug te vinden zouden zijn en, zoo zij het al niet

afgelegd zouden hebben in den strijd om licht en lucht, hiervan toch zooveel nadeel ondervonden zouden hebben, dat hun waarde als rubberproducent problematiek geworden zou zijn.

Voor een planter, die de groote gevaren verbonden aan te late uitdunning van zeer nabij heeft leeren kennen, is het slechts een kwestie van tijd, wanneer de thans in exploitatie zijnde Inlandsche rubbertuinen het als economisch object afgelegd zullen hebben, tenzij nu dadelijk op zeer rigoreuze wijze de uitdunning ter hand genomen wordt; de mentaliteit van den Inlander kennende, staat hij daar sceptisch tegenover.

De moordende wijze van tappen, vooral na den eersten rondgang, is door Dr. Pekelharing zoo illustratief besproken, dat dezelfde planter ook om deze reden slechts versterkt kan worden in zijn meening, dat de bevolkingscultuur, op de wijze zooals die thans gedreven wordt ten minste, geen lang leven beschoren kan zijn.

Een paar dagen geleden zagen wij een tuin, waar de boomen met stellages tot hooger dan drie Meter getapt werden met niet minder dan zes V-sneden over den halven omtrek, dus de volle vischgraatmethode, die reeds 15 jaar geleden als moordend voor de boomen geabandoneerd werd.

Wij zullen niet trachten ons een voorstelling te maken van de tapwijzen, zooals die thans door op winst beluste ongeroutineerde tappers uitgevoerd worden met de tegenwoordige hooge prijzen.

De nieuwe aanplantingen kunnen hoogstens de oude waardeloos geworden tuinen vervangen, doch groote toename van bevolkingsrubber op de wereldmarkt is niet te verwachten.

Wel zal deze cultuur in tijden van abnormaal hooge prijzen eenigszins reguleerend kunnen werken en daardoor nuttig zijn, doch de meening, dat onbegrensde mogelijkheden voor haar weggelegd zouden zijn, dient hoe eer hoe liever vaarwel gezegd te worden.

Er zij hier uitdrukkelijk melding van gemaakt, dat alleen het rapport van Dr. Pekelharing over Djambi geraadpleegd kon worden, toen dit opstel geschreven werd; het is niet uitgesloten, dat in andere centra der bevolkingsrubbercultuur en vooral in Borneo toestanden heerschen, waarvoor mijn pessimistische verwachtingen niet of in mindere mate gelden.

Momenteele Statistieke Positie.

De productie voor het eerste semester van 1925 wordt als volgt geraamd:

Br. Malaya inclusief import (bekend)	144.500	ton
Ceylon id.	20.500	„
Ned.-Indië zonder uitvoer n/Singapore	50.000	„
Brazilie en wilde rubber	15.000	„
	230.000	ton

Symington & Sinclair ramen de wereldconsumptie (niet invoer) over het eeste semester 1925 op 280.000 ton, hetgeen een overconsumptie van 50.000 ton beteekent.

Het consumptiecijfer kunnen wij niet controleeren, doch wij hebben reden om aan te nemen, dat de schatting van Symington & Sinclair, vooral omdat die eerst in Juni j.l. gedaan werd, niet veel van de werkelijkheid zal verschillen. De wereldconsumptie in 1924 bedroeg met uitzondering van Amerika 140000 ton en wordt voor 1925 matig geraamd op 150000 ton of 75000 ton voor het halve jaar.

Tot en met Juni voerde Amerika in 181787 ton.

Volgens de R. A. A. (de vereeniging der Amerikaansche consumenten) overtrof het verbruik den invoer gedurende het eerste kwartaal met 11000 ton.

Deze verhouding ook op het tweede kwartaal toepassende, zou men de consumptie van Amerika alleen op ca. 204000 ton brengen voor het eerste semester.

Deze calculatie van het wereldverbruik voor het eerste semester 1925 wijst op slechts 1000 ton minder, dan de raming van Symington & Sinclair.

Volgens de *„Automotive Industries"* behaalde de auto-industrie in Amerika in April een record met 420000 krachtwagens en werd voor Mei een nog hooger cijfer verwacht.

Het vorige record bedroeg 404000 autovoertuigen in Mei 1923.

Voorwaar cijfers, die steun verleenen aan bovenstaande raming.

De cijfers voor de wereldproductie en -consumptie in tons zijn dus:

	1922	1923	1924	eerste semester '25.
Wereldconsumptie	408.000 (*)	434.000 (*)	475.000 (*)	280.000
Wereldproductie	405.000 (*)	382.000 (*)	420.000 (*)	230.000
OVERCONSUMPTIE	3.000	52.000	55.000	50.000

Zelfs aannemende, dat het verbruik in Amerika gedurende het tweede kwartaal den invoer niet wéér overtroffen heeft, moeten de voorraden op ultimo Juni aldaar in vergelijking met ultimo December a.p. toch minstens evenveel afgenomen zijn als de bekend gestelde overconsumptie gedurende het eerste kwartaal bedroeg, n.l. 11000 ton.

In Engeland verminderde de voorraad van 35000 ton tot 4000 ton, of 31000 ton, zooals wij zagen.

Wij nemen aan, dat de voorraden in de productielanden een kleinigheid zijn afgenomen, als gevolg van de oploopende markt in Mei en Juni, doch slaan de zeilende hoeveelheid om diezelfde reden 2000 ton hooger aan dan op ultimo December 1924.

De cijfers worden dan:

Wereldvoorraden	op ult. December '23	ult. December '24	ult. Juni '25
Amerika	77.000	58.000	47.000
Engeland	69.000	35.000	4.000
Europa vasteland	2.500	1.000	1.000
Br. Malaya	35.500	31.000	30.000
Ned.-Indië	10.000	12.000	10.000
Ceylon	4.000	3.000	3.000
Para en Manaos	2.000	2.000	2.000
zeilend	50.000	58.000	60.000
Totaal	250.00 (*)	200.000 (*)	157.000

Ter gelegenheid van het bezoek der gedelegeerden van de R. G. A. aan Amerika in Januari 1923, ter toelichting van het doel en de werking van de restrictie, konden zij zich vereenigen met de opvatting der vertegenwoordigers van de R. A. A., dat een rubbervoorraad in zicht overeenkomende met de behoefte voor 8 maanden vereischt werd voor veiligstelling der wereld-industrie en -handel met het oog op eventueele stagnatie in de overzeesche verbindingen en stakingen in de havens en op de sporen.

De huidige wereldconsumptie absorbeert, zooals wij zagen, 1560 ton per dag, zoodat de momenteele stocks, waarvan meer dan een derde zeilend is, voor slechts 100 dagen toereikend zijn!

In Amerika is de toestand buitengewoon gevaarlijk geworden; de voorraden in handen van fabrikanten en handelaren zouden volgens onze raming slechts voldoende zijn om het tegenwoordige verbruik van 40 dagen te dekken!

Aan een raming der naaste of meer verwijderde toekomst wagen wij ons niet, doch dat het tegenwoordige prijsniveau jaren achtereen gehandhaafd kan blijven, komt ons onwaarschijnlijk voor.

Korten tijd, nadat de oogstbeperking haar beslag kreeg, gaf de Heer H. Eric Miller, destijds ondervoorzitter van de R. G. A., als zijn meening te kennen, dat een prijs van *„half a crown"* (2/6) in geen enkel opzicht in den weg zou staan aan een behoorlijke ontplooing der industrie.

Verder brengen wij in herinnering het zeer gedocumenteerde schrijven van 21 Juni 1923 van denzelfden expert aan den reeds eerder genoemden Heer Stuart Hotchkiss als vertegenwoordiger der Amerikaansche consumenten, waarvan de conclusie luidt: *„dat een marktprijs van 1/6 voor eerste kwaliteit rubber het MINIMUM is om aan redelijke eischen van het geldbeleggend publiek te voldoen"*.

Indien de R. G. A. en de R. A. A. het als gemachtigden van beide belangengroepen onder elkaar eens moesten worden, dan vermeenen wij, dat een vijfjarig contract op basis van een prijs van 2/6 voor Londen standard ribbed smoked sheet „landed warehouse" alle kans van slagen had, mits de industrie hierdoor gewaarborgd kon worden, dat zij onder alle omstandigheden haar behoefte aan ruwe rubber zou kunnen dekken.

Inmiddels hopen wij er in geslaagd te zijn, aan te toonen resp. aannemelijk te maken:

1. Dat de wereldbehoefte aan rubber in 1923 — 1924 en het eerste semester van 1925 toenam met resp. 26000 — 31000 & 42500 ton en een verdere substantieele stijging tegemoet gezien mag worden met het oog op het steeds toenemende gebruik van ballonbanden.

2. Dat het wereldverbruik in 1922 — 1923 — 1924 en het eerste semester van 1925 de wereldproductie overtroffen heeft met resp. 3000 — 52000 — 55000 en 50000 ton.

3. Dat de wereldvoorraden gedurende 1924 en de eerste helft van 1925 afnamen met rond 100000 ton en thans op zoo'n laag peil zijn aangeland, dat de industrie ernstig bedreigd wordt.

   Om ze weer op het door de R. G. A. en R. A. A. noodig geoordeelde niveau te brengen zullen minstens 200000 ton benoodigd zijn.

4. Dat de geleidelijke opheffing der restrictie waarschijnlijk minder verlichting in de situatie zal vermogen te brengen dan gehoopt wordt.

5. Dat de bevolkingsrubbercultuur in Ned.-Indië als stille reserve weinig waarde zal blijken te bezitten.

Weltevreden, Juli 1925.

Het onderzoek naar den belastingdruk op de inheemsche bevolking van Nederlandsch-Indië,

door

IR. E. P. WELLENSTEIN.

Evenals in de meeste andere landen, toont ook het belastingwezen in Nederlandsch-Indië gedurende de laatste jaren de verschijnselen van een ernstige crisis.

De moeilijkheden betreffen eenerzijds de inning van de belastingen, waarbij een sterke achterstand niet kon worden ontgaan. Langzamerhand overheerschen op dit punt echter meer bevredigende toestanden, behalve dan, wat de doleantiën betreft.

Anderzijds zijn echter grootere euvelen kenbaar en wel die, welke er het gevolg van zijn, dat in den loop van het laatste zestal jaren bij voortduring bestaande belastingen zijn verzwaard en nieuwe ingevoerd, alles oppurtunistisch en doorgaans op zeer korten termijn. Zoodoende is het belastingstelsel in Nederlandsch-Indië, voor zoover daarbij ooit sprake kan zijn geweest van een stelsel met eigen krachtig uitgesproken, koloniaal karakter, in het wilde vervormd en uitgegroeid. In de hoop ook in deze tot verbetering te geraken is bij Gouvernementsbesluit van 5 Juli 1922 No. 25 een commissie ingesteld, welke tot taak heeft „voorstellen te doen tot „herziening van de grondslagen van het samenstel der hier te lande „geldende belastingen, met het doel die in beter onderling verband „te brengen en op de aldus herzienne grondslagen een nieuw be- „lastingstelsel op te bouwen, waarbij de aan het huidig stelsel, „blijkens de ervaring verbonden leemten en gebreken, zooveel mo- „gelijk zullen worden ondervangen."

Na de ter beschikking stelling van eenig personeel kon deze

commissie in December 1922 met haar arbeid een aanvang maken. Nopens den omvang van dien arbeid, de beperking daarvan zuiver tot de Landsbelastingen, kon geen twijfel bestaan, wijl reeds vóór haar aanwijzing een andere commissie was ingesteld om voorstellen in te dienen nopens de financieele verhouding tusschen het Land en de gemeenten. Deze laatste commissie is na beëindiging van haar taak vervangen door een andere, welke dit financieele vraagstuk, ook voor andere autonome gebiedsdeelen, meer algemeen in behandeling zal nemen.

Zag dus de zg. „Belastingherzieningscommissie" zich eerst gesteld voor een taak, zooals die boven is omschreven, in het derde kwartaal van 1924 werd deze in zoo ver uitgebreid, dat haar tevens verzocht werd van haar meening te doen blijken nopens den volledigen belastingdruk op de inheemsche bevolking, dus, behalve dien door de Landsbelastingen uitgeoefend, tevens nopens den druk van de heffingen van autonome gebiedsdeelen als gewesten en gemeenten en den druk door de diensten of heffingen voor de desa of andere inheemsche gemeenschappen. Zooals aan den Volksraad door de Regeering is medegedeeld, is nu het onderzoek naar dezen belastingdruk op de inheemschen overgedragen aan het Binnenlandsch Bestuur; speciaal personeel is daarvoor aangewezen. Het vraagstuk is in menig opzicht zoo veelzijdig, het grijpt zoodanig in in de economische, financieele en staatsrechtelijke verhoudingen in de inheemsche wereld, dat het van belang moet wezen op den groei van het vraagstuk en op enkele onderdeelen daarvan het licht te doen vallen.

Ook in Nederlandsch-Indië is de belasting van opbrengst van den grond de oudste; zij heeft met die in meerdere onontwikkelde landen gemeen, dat zij in menig opzicht het zwaarste drukt en dat tot nu toe met zeer primitieve heffingsvormen genoegen is genomen. Om die belasting van de grondopbrengst hebben zich de andere heffingen gegroepeerd; een zg. inkomstenbelasting is daarmede onverbreekbaar samengeweven, terwijl in vele streken de grondbelasting de basis vormt voor verdere heffingen, zoowel voor den Lande als voor de inheemsche gemeenschappen. Voor een overzicht van de Landsbelastingen in Nederlandsch-Indië, voor zoover

die op de inheemsche bevolking drukken, is het daarom aangewezen aan die grondlasten in de allereerste plaats aandacht te schenken; de zg. *„landrente"*, zooals die op Java en Madoera en in enkele deelen van de Buitengewesten wordt geheven, treedt daarbij het meest op den voorgrond.

De landrenteheffing, aansluitende aan de bebouwing van den grond, zooals die in vroegere jaren karakteristiek mocht heeten, onderscheidt voor de heffing sawahs eenerzijds, droge gronden, vijvers en nipahbosschen anderzijds. Voor de sawahs is de grondslag van heffing de zg. „belastbare opbrengst", een grootheid, welke het meest met een ruw getaxeerde waarde van een normaal bereikbaren oogst is te vergelijken. Een verder verband met een oogstbelasting brengt de bepaling, dat bij niet beplanting van de belasting ontheffing wordt verleend. De droge gronden en de daarmede gelijkgestelde vischvijvers en nipahbosschen worden aangeslagen naar een waarde, welke volgens de bepalingen van de betreffende ordonnantie het meest overeenstemming vertoont met de ruilwaarde; deze heffing vindt plaats, onverschillig of van die droge gronden geoogst wordt of niet.

Het begrip belastbare opbrengst van de sawahs is nu volgens de bepalingen, „de geldswaarde van de hoeveelheid padi, die zij „worden geacht op te brengen naar reden van hun uitgestrekheid „en van het productiviteitscijfer van de groep, waartoe zij behoo„ren, na aftrek van 10 pikol padi per bouw òf, voor sawahs welker „productiviteit minder dan twintig pikol per bouw bedraagt, van „de helft van het aantal pikols, waarop de productiviteit is vastge„steld."

Dit begrip productiviteit wordt in de betreffende ordonnantie niet gedefinieerd. De voorschriften bevatten echter de bepaling, dat de in de verschillende desa's van een district voorkomende sawahperceelen of perceelgedeelten van *ongeveer gelijke productiviteit* in overleg met hoofden en bevolking vereenigd worden tot groepen, die in een staat worden aangeduid. Voor elke districtsgroep wordt nu een cijfer vastgesteld, aangevende de productiviteit per bouw, in pikols droge padi uitgedrukt, bij welke vaststelling rekening wordt gehouden met de uitkomsten, in normale oogstjaren verkregen op daartoe aangewezen proefvelden en met

toepassing van een verhooging wegens beplantbaarheid met nagewas. Uit deze omschrijving volgt, dat onder de productiviteit een schatting van de normaal bereikbare bruto-opbrengst moet worden verstaan. De belastbare opbrengst, niet te verwarren met de netto-opbrengst, wordt dan verkregen door vermindering van het productiviteitscijfer met 10 pikol.

De geldswaarde van de padi wordt berekend naar de gemiddelde marktwaarde en wordt kringsgewijze vastgesteld.

Van deze belastbare opbrengst wordt nu geheven, naar een maatstaf van minstens *acht* en ten hoogste *twintig* procent, waarbij, voor de toepassing in de practijk, het percentage van achttien het hoogste is gebleven. Dit heffingspercentage wordt door uitvoerende Regeeringsorganen vastgesteld, rekening houdende met den economischen toestand en — voor zooveel noodig is voor een geleidelijken overgang — met het laatstelijk van de sawahvelden aan landrente geheven bedrag. In beginsel is daarbij aangenomen, dat de eventueel op te leggen verhoogingen van de belasting der sawahs in elk tijdvak, waarvoor deze wordt vastgesteld, en voor elke desa als regel niet meer zullen bedragen dan 25% van het bedrag, laatstelijk in die desa aan landrente van sawahs geheven. Het hier bedoelde tijdvak van heffing liep oorspronkelijk over een tiental jaren; de wenschelijkheid was voorzien om steeds na afloop van een termijn van tien jaren tot een nieuwe klasseering, indeeling en aanslag te geraken; aan dit desideratum is echter gedurende de laatste jaren niet de hand gehouden; daarentegen is wel het eveneens tienjarige tijdperk, waarvoor een vastgestelde padiprijs zou gelden, tot een vijfjarig teruggebracht.

Zooals reeds werd opgemerkt, kan voor de sawahs ontheffing van belasting worden verleend bij onbeplant blijven; zulks kan eveneens geschieden bij deugdelijk geconstateerd misgewas.

Wat nu de droge gronden aangaat, valt slechts op te merken, dat ook deze in overleg met hoofden en bevolking worden geklasseerd. Voor elke klasse wordt dan, rekening houdende met den economischen toestand en met de waardeverhouding der gronden onderling, het landrenteplichtig bedrag vastgesteld, welk bedrag varieert van *f* 0.25 tot *f* 20.— per bouw.

In het vorenstaande zijn eenigszins uitvoerig de grondbeginselen van de landrenteheffing weergegeven, ten einde een eigen oordeel over dezen heffingsvorm te vergemakkelijken. Men heeft er, voorzoover de sawahs betreft, ten deele een oogstbelasting in te zien, naar een bedrag het midden houdende tusschen een normaal bereikbare bruto- en de netto-opbrengst, ten deele een inkomstenbelasting, waarbij dan echter het heffingspercentage niet afhankelijk is van het individueele welvaartspeil, doch van een aangenomen algemeen gemiddelde, dat geheel van persoonlijke opvattingen afhankelijk is en waar aan den omvang van het gemiddelde individueele grondbezit geen beteekenis wordt toegekend.

Beschouwt men nu om zich een meening te vormen over de werking van deze heffing verschillende opbrengsten per bouw, en wel zoodanige, als overeenkomen met productiviteitscijfers van 10 t/m. 60 pikols padi, dan krijgt men het volgende overzicht:

Productiviteits-cijfers.	Belastbare opbrengst.	Heffing in procenten van de *bruto*-opbrengst bij een heffingspercentage van		
		10	14	18
10	5	5	7	9
20	10	5	7	9
30	20	6.7	9.3	12.
40	30	7.5	10.5	13.5
50	40	8	11.2	14.4
60	50	8.3	11.7	15

Hieruit blijkt dus, dat de Landrente — aangenomen, dat productiviteit en padiprijs met de noodige juistheid zijn bepaald — een heffing beteekent, varieerende van 5 tot 15% van de brutoopbrengst, een heffing dus, welke niet bepaald tot de lichte kan worden gerekend, vooral niet, wanneer men mede in aanmerking neemt, dat zij ook geheven wordt van dat grondbezit, hetwelk aan den eigenaar en zijn gezin slechts een bestaansminimum verzekert. Zij vertoont ten opzichte van de *bruto*-opbrengst althans eenige progressie voor gronden met betere opbrengsten, waarbij echter niet in aanmerking wordt genomen, of de meerdere opbrengsten

in alle opzichten een gevolg zijn van betere bodemgesteldheid, dan wel te danken zijn aan meerderen arbeid bij de bewerking, het gebruik van mest, enz.

De verhouding tot de bruto-opbrengst, zooals zij hierboven is weergegeven, zegt echter ten opzichte van de draagkracht zeer weinig; eerst wanneer een inzicht wordt verkregen van de belasting ten opzichte van de netto-opbrengst, kan een belasting op haar juiste waarde worden beoordeeld. De gegevens in deze ontbreken nu in menig opzicht ten eenen male, terwijl, voor zoover zij bestaan, van een sytematische en critische bewerking nog geen sprake is. Men staat hier voor een vraagstuk, dat men jaren lang steeds heeft laten rusten. Verder schijnen deelbouwregelingen, bij de bevolking in zwang, te zeer van plaatselijke gebruiken, bevolkingsdichtheid, omvang van het individueele grondbezit en andere omstandigheden afhankelijk, om in deze waardevolle aanknoopingspunten te kunnen geven. Zoo werd waargenomen, dat langs den spoorweg, van Tjibadak af door de hoogvlakten van Soekaboemi en Tjiandjoer loopende, de deelbouwregeling van West naar Oost voor den grondeigenaar steeds ongunstiger werd, terwijl de in de verschillende desa's bekende en algemeen gevolgde regelingen geheel onafhankelijk bleken van het productiviteitscijfer, dat aan een bepaalde sawah was toegekend. Het is daarom voorshands onmogelijk om in deze tot bruikbare verhoudingscijfers te komen. Stelt men nu echter — om eenigermate de gedachten te bepalen — de bewerkingskosten enz. op gemiddeld 20 pikol per bouw, dan verkrijgt men voor de werking van de landrenteheffing het navolgende overzicht:

Productiviteits-cijfers.	Netto-opbrengst.	Heffing in procenten van de *netto*-opbrengst bij een heffingspercentage van		
		10	14	18
10	—	—	—	—
20	—	—	—	—
30	10	20	28	36
40	20	15	21	27
50	30	13.3	18.7	24
60	40	12.5	17.5	22.5

In absoluten zin hebben deze cijfers uiteraard geen waarde. Sommigen zullen bijv. voor bewerkingskosten als gemiddelde liever een bedrag nemen, dat overeenkomt met 15 pikols per bouw, andere zullen de meening zijn toegedaan, dat men met cijfers van 25 à 30 pikol beter de waarheid benadert. Hoe dit echter ook zij, overtuigend wijzen deze cijfers uit, dat deze heffing in verband met haar zwaren druk, met groote voorzichtigheid dient toegepast te worden, en tevens brengen zij de groote fout aan het licht van vermindering van belastingdruk bij vermeerdering van draagkracht. Bovendien is bij een en ander vooral niet te vergeten, dat de gegeven cijfers niet anders zijn dan gemiddelden; de relatief groote oppervlakten, waarvoor padiprijs en economische factor uniform zijn vastgesteld en de groote afwijkingen, welke binnen een bepaald areaal van prijs en factor mogelijk zijn, brengen mede, dat individueel de druk nog aanmerkelijk hooger kan worden, dan de hiervoren als gemiddelden aangegeven bedragen.

Door de landrenteheffing zijn — vooral gedurende de laatste jaren — steeds grootere bedragen aan de schatkist bijgedragen. Het is echter uiterst bezwaarlijk, zoo niet onmogelijk, zich een zuiver beeld te vormen van de nawerking van deze verhooging van de inkomsten van den Lande op de grondeigenaren; de gegevens toch, welke jaarlijks in het Koloniaal Verslag en in de op ongezette tijden verschijnende verslagen van den Landrentedienst worden gepubliceerd, dragen nog in alle opzichten slechts een fiscaal karakter. Naar gegevens, welke eenigermate een beeld geven van de economische nawerking, zal men daarin tevergeefs zoeken. Op enkele van die cijfers moge echter de aandacht worden gevestigd.

Uit de nota betreffende den toestand van 's Lands financiën, overgelegd bij de begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1926, ziet men dat de landelijke inkomsten en andere grondlasten, de verponding niet medegerekend, in de jaren 1919 t/m 1921 tusschen de ƒ 23.5 en ƒ 24 hebben opgebracht. Deze opbrengst stijgt tot ƒ 28.1, ƒ 31.7 en ƒ 32.8 millioen in de jaren 1922, 1923 en 1924. Voor de daarop volgende jaren 1925 en 1926 zijn bedragen van ongeveer ƒ 34 millioen geraamd.

Van de hier opgegeven bedragen wordt het leeuwendeel verkregen uit de landrente op Java en Madoera, en wel voor de jaren 1920

t/m 1923, resp. ƒ 21.9, ƒ 21.4, ƒ 26.3 en ƒ 28.1 millioen. Brengt men deze cijfers nu in verband met het statistisch materiaal, van wege het Departement van Landbouw gepubliceerd, dan moet allereerst gewezen worden op een val van de rijstprijzen, welke voor 1ste soort rijst terugliepen van ƒ 20 op ƒ 11.87 en voor de tweede soort van ƒ 17.31 op ƒ 10.35 van 1920 op 1923, terwijl in millioenen pikols droge padi in die jaren geoogst zouden zijn 92, 83, 101, 100. Waar nu de rijstteelt nog steeds overwegend is en aangenomen mag worden, dat haar verhouding tot de teelt van andere gewassen ongeveer eenzelfde evenredigheid handhaaft, kan uit cijfers, zooals zij in onderstaanden staat zijn samengevoegd, althans eenigermate een indruk van de werking van de landrenteheffing worden verkregen.

	a Bedrag der land-rente in millioenen guldens.	b geoogste pikols droge padi in millioenen.	c rijstprijzen (gemiddeld).	d verhoudingsgetal = b * c	e heffingscoëfficient $\frac{100 \times a}{d}$
1920	21.9	92	18.65	1715.80	1.27
1921	21.4	83	18.84	1563.72	1.37
1922	26.3	101	15.26	1541.26	1.71
1923	28.1	100	11.11	1111.—	2.53

Deze cijfers, waarvan eveneens op den voorgrond moet worden gesteld, dat zij in absoluten zin geen beteekenis hebben, leeren overtuigend, dat juist in een periode van grooten prijsval en economische moeilijkheden de druk van de landrente zeer aanmerkelijk is verzwaard. Hetgeen nopens oogstopbrengsten en prijsverloop van de daarop volgende jaren bekend is, wettigt geenszins de verwachting, dat een aanmerkelijke verbetering zou zijn ingetreden. Die verzwaring krijgt nog meer beteekenis, indien men bedenkt, dat zij niet het gevolg is van een gelijkmatige verzwaring over de geheele bebouwde oppervlakte, doch voor een aanmerkelijk gedeelte het resultaat is van herzieningswerkzaamheden, op ongelijke tijdstippen verricht voor bepaalde arealen van relatief geringe uitgestrektheid.

Hiervoren werd er reeds de aandacht op gevestigd, dat in Nederlandsch-Indië de landrente onverbreekbaar is samengeweven

met de inkomstenbelasting. Een eerste verband wordt gelegd door de omstandigheid, dat „inkomsten uit gronden, vallende onder de „werking der landrente-ordonnantie", van inkomstenbelasting zijn vrijgesteld. Verder bevat de inkomstenbelasting de bepaling, dat van grondinkomsten op de Buitengewesten niet geheven wordt volgens het algemeene progressieve tarief, doch volgens een uniform recht van 4%. Deze bepaling geeft wel een groot verschil voor de belasting op de Buitengewesten, ten opzichte van die op Java en Madoera. Terwijl toch voor laatstgenoemde eilanden de heffing varieert van 5 tot 15% van de bruto-opbrengst en de gemiddelde heffing op 10% mag worden aangenomen, is die heffing op de Buitengewesten 4%, of minder dan de helft. De tegenstelling tusschen bijv. den Minangkabauer en den Javaan is zoodoende al heel schril. Deze tegenstelling, spreekt uit een economisch oogpunt alweer des te sterker, wijl Java reeds alle kenteekenen van landhonger vertoont, terwijl op de Buitengewesten een uitgestrekt areaal zelfs nog steeds aan den meest uitmergelenden roofbouw wordt prijsgegeven. Bovendien is nog uit het beschikbare statistische materiaal te concludeeren, dat met de heffing in de Buitengewesten veelal beneden de voorgeschreven vier procent gebleven wordt.

Wat deze inkomstenbelasting verder betreft dient vermeld, dat zij — behalve voor de grondinkomsten op de Buitengewesten — geheven wordt volgens een progressief tarief. Een bestaansminimum is daarbij aangenomen van *f* 120.— *'s jaars*. Van *f* 120.— wordt *f* 1.20 geheven; verder vertoont de heffing een gelijkmatige progressie tot een maximum van 25% voor de gedeelten van het inkomen, boven *f* 180.000 's jaars. Het bovengenoemde heffingspercentage van 4% voor inkomsten uit grondbezit geldt voor inkomsten van anderen aard eerst bij inkomensdeelen van *f* 3.600.— tot *f* 5.400.— 's jaars. Van deze inkomstenbelasting worden tegenwoordig opcenten geheven van elken jaarlijkschen aanslag boven ± *f* 11.—. Zij komt verder geheel overeen met die, van de andere bevolkingsgroepen geheven; zij onderscheidt zich daarvan echter in zooverre, dat de aanslag zelf voor de inheemschen met aanmerkelijk minder waarborgen van juistheid is omgeven. Daar verder het schatten van inkomens in de inheemsche wereld uitermate

bezwarend is, terwijl bovendien het economische leven van die inheemschen in menig opzicht nog het karakter van een productenhuishouding draagt, kan men zich nopens de juiste werking van deze heffing geen al te groote illusiën maken. Dit is dubbel te betreuren, wijl juist deze heffing een van de weinige is, welke gedurende de laatste jaren het economisch gebeuren althans heeft gevolgd en ten opzichte daarvan geen ongebreidelde drukverzwaring aanwijst. De inkomsten toch, uit de inkomstenbelasting van de inheemschen verkregen, hebben volgens de cijfers in de Koloniale Verslagen bedragen:

Jaren	Totale aanslagen		Aanslagen, gemiddeld per hoofd	
	Java en Madoera	Buitengewesten	Java en Madoera	Buitengewesten
1920.	ƒ 3.066.328.—	ƒ 6.789.323.—	ƒ 4.05	ƒ 4.29
1921.	„ 3.649.223.—	„ 7.942.230.—	„ 4.24	„ 4.23
1922.	„ 4.582.066.—	„ 9.061.518.—	„ 4.88	„ 4.49
1923.	„ 3.865.033.—	„ 9.140.533.—	„ 4.11	„ 4.51

Deze cijfers wijzen tevens uit, hoe voor Java en Madoera de beteekenis van de inkomstenbelasting tegenover de landrente relatief gering is.

Van de verdere zg. directe landsbelastingen dient als een der voornaamste het hoofdgeld te worden genoemd, welke heffing echter beter in verband met de desadiensten in beschouwing wordt genomen. Verder is van zg. directe belastingen nog te wijzen op de personeele belasting, welke sinds 1920 ook van de inheemsche bevolking wordt geheven en wel naar een zestal grondslagen, t.w. huurwaarde der woonhuizen, waarde van het meubilair, getal paarden en getal en soort van rijwielen, rijtuigen, automobielen en autoletten. Voor de toepassing van deze bepalingen worden echter door het uitvoerend gezag minima van huurwaarde gesteld, waar beneden geen belasting wordt geheven, zoodat deze drukverzwaring in hoofdzaak de, naar inheemsche begrippen, meer gegoeden treft.

Van het jaar 1923 dateert verder de Inlandsche verponding, welke slechts in enkele steden of stadsgedeelten wordt geheven en

wel naar een maatstaf van 7½% van de jaarlijksche huurwaarde, en welke heffing — hoewel haar opbrengst van geringe beteekenis is — bij voortduring tot vele en luide klachten aanleiding heeft gegeven. Begrijpelijk is deze tegenstand wel, wijl het hier voornamelijk gaat om een heffing van de bevolking van eigen huizen en erven, welke men naar aanzien en ligging wel een zekere huurwaarde kan toekennen, doch waarvan ten sterkste moet worden betwijfeld, of bij overheersching van huur in stede van eigendom of bezit, de aangenomen huurwaarde wel verkregen zou kunnen worden.

Van de zg. indirecte heffingen zijn de invoerrechten de belangrijkste; de totale opbrengst van die rechten steeg van *f* 32.8 millioen in 1919 tot *f* 59.3 millioen in 1924, zonder dat de binnengevoerde hoeveelheid goederen een evenredige vermeerdering aanwees. Hier staat men voor de groote moeilijkheid, dat het uitermate bezwaarlijk, zoo niet onmogelijk is om aan te geven, welk aandeel van deze heffing door de inheemsche bevolking wordt gedragen; tot een zekere evenredigheid in de drukverhouding als door bovengenoemde cijfers weergegeven mag echter wel besloten worden, zoodat dus ook uit dezen hoofde tot een aanmerkelijke vermeerdering van druk gedurende de laatste jaren moet worden geconcludeerd.

Hetzelfde geldt nopens de accijnzen, t. w. die op gedistilleerd, petroleum, enz. lucifers en tabak, waarvan de gezamenlijke opbrengst gestegen is van *f* 13.3 millioen in 1919 tot *f* 24.9 millioen in 1924. Van deze accijnzen moet men aannemen, dat de accijns op petroleum, enz., in 1924 *f* 16.5 millioen opbrengende, grootendeels, en de accijns op lucifers, ad *f* 7.8 millioen in genoemd jaar, geheel door de inheemsche bevolking wordt gedragen.

De overige Landsbelastingen, behalve dan het hoofdgeld, zoowel de zg. directe als de indirecte, kunnen in dit overzicht buiten beschouwing blijven. Slechts valt er op te wijzen, dat de belastingverzwaring over de geheele linie, zooals Nederlandsch-Indië die gedurende de laatste jaren heeft ondergaan, de stimulans tot afwenteling in hooge mate moet hebben geprikkeld. Dat die afwenteling voor een onevenredig gedeelte drukt op het economisch minst krachtige gedeelte der bevolking spreekt dermate van zelf, dat het

overbodig is, daarover nog in uitvoerige beschouwingen te treden.

Tot de overige bronnen van inkomsten voor den Lande behooren nog die uit de monopoliën en bedrijven. Wat het opiummonopolie aangaat, mag gelukkig aangenomen worden, dat de inheemsche bevolking slechts voor een klein gedeelte bij de inkomsten uit dat monopolie is betrokken. In verband met de krachtige gebruiksbeperking van de laatste jaren mag verder zeker worden geconcludeerd, dat iedere andere vorm van verkoop aan de inheemsche bevolking meer welvaart zou onttrekken dan de tegenwoordige. Het opiummonopolie heeft daarom voor deze beschouwingen als object van belastingheffing geen beteekenis. Een nagenoeg analoge conclusie kan getrokken worden nopens den verkoop van het zout. Tenzij men wil aannemen, dat door den opzet en de uitvoering van het betreffende Staatsbedrijf de kostprijzen van dit artikel noodeloos zwaar omhoog zijn gedrukt, kan slechts een gedeelte van de inkomsten, uit het zoutmonopolie verworven, als een belasting worden aangemerkt. Economisch spreekt echter in sterke mate de omstandigheid, dat door het monopolie aan aanmerkelijke gedeelten van de bevolking een gemakkelijk object van hoofd- of bijverdienste wordt onthouden.

Wat de pandhuizen betreft, staat men voor een zeer bijzonder geval. Bezwaarlijk kan worden aangenomen, dat de bevolking op andere wijze haar behoeften aan klein crediet goedkooper en zekerder zou kunnen voldoen, dan bij 's Landspandhuisdienst. Anderzijds is er echter op te wijzen, dat de laatste tariefwijziging van korten tijd geleden tot niet anders is terug te voeren, dan tot de financieele eischen, welke men gemeend heeft zonder bezwaar aan den Pandhuisdienst te mogen stellen. Met het vorige, lagere tarief konden toch alle kosten van dien dienst volledig worden bestreden. Het monopolie brengt daarom in zeker opzicht een belasting in den waren zin des woords. Waar nu in vele gevallen het pandhuis voor de economisch zwaksten de eenige markt is voor de geldbehoeften aan productief crediet, heeft de laatste verhooging van de pandhuistarieven zeker een hoogst ongewenschte zijde.

Door de gouvernementsbedrijven worden de inkomsten van de inheemsche bevolking op tweeërlei wijze beïnvloed. Voor zoover

de deficitten van die bedrijven uit belastingpenningen moeten worden bestreden, werkt de invloed van die bedrijven in de hoogte der belastingen na. Als zoodanig is de drukverzwaring der laatste jaren zeker voor een aanmerkelijk gedeelte op de deficitten van sommige staatsbedrijven terug te voeren. Van meer directen invloed is verder de hoogte van de retributiën, waarbij de tarieven der Staatspoor- en tramwegen wel het meest spreken. Beschouwt men de daarbij gevolgde tariefpolitiek, de verhooging van verschillende tarieven gedurende de laatste jaren, dan kan niet anders worden verklaard, dan dat die tariefpolitiek achter de economische conjunctuur is komen aanhinken. Zoodoende is het economische leven juist getroffen in tijden, dat de veerkracht het minste was, zonder dat van de tegenovergestelde werking in den tijd van het hooge prijsniveau ook maar eenige blijvende werking ten goede is overgebleven. Verder wettigen de tegenwoordige bedrijfsresultaten voorshands allerminst de verwachting, dat de tarieven een verderen val van dat prijsniveau zouden kunnen volgen, zonder hoogst ongewenschte financieele resultaten.

Bij de heffingen van de gewesten en gemeenten staat men voor een zoodanig samenstel van de meest uiteenloopende heffingsvormen, dat een schematisch overzicht daarvan niet mogelijk is. De in deze tot nu toe gevolgde methode bracht de grootst mogelijke verscheidenheid. Toen toch in het begin van deze eeuw overgegaan werd tot het in het leven roepen van die gewesten en gemeenten, is voor deze locale ressorten geen bepaald belastinggebied afgebakend. Men zonderde voor de locale ressorten een deel der algemeene middelen af, liet — onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal — in de keuze der heffingen nagenoeg alle vrijheid en gaf verder aan die locale ressorten een verderen toeslag uit 's Lands middelen en wel van dezelfde grootte, als zij door eigen middelen opbrachten. Toen nu, in verband met het ongunstige verloop van 's Lands financiën, deze laatste toeslag moest worden beperkt en ingekrompen, toonden de locale financiën daarvan uiteraard den terugslag. Aan den financieelen nood van die ressorten werd ten deele tegemoet gekomen door meerdere belasting-

heffing, waarvan wederom een zeker gedeelte op de schouders der inheemschen is gelegd.

Men vindt bij die heffingen door de locale ressorten de meest verschillende heffingsvormen, waarbij de z. g. vermakelijkheidsbelastingen zeer geliefd zijn als pijlers van het locale welzijn. Van grooter belang en in haar nawerking minder onschuldig zijn echter andere heffingen, als straatbelastingen, met oppervlakte van woonerven als maatstaf, voertuigbelastingen e.d. De tot nu toe gevolgde methode om de locale ressorten in deze zooveel mogelijk vrijheid te laten bracht toch mede, dat men voor eenzelfde object, waarvoor in vroegere jaren de enkele heffing reeds rijkelijk hoog werd geacht, thans zonder meer dubbel en driedubbel laat betalen, zonder zich er voldoende rekenschap van te geven, wat zoodanige dubbele of driedubbele heffing voor de eigenaren van dat object beteekent. Behalve dit bezwaar komt dan nog — vooral in grootere gemeenten — een zucht tot reglementeering van productie en van verkoop, tot het aan banden leggen van gewoonten en werkwijzen der inheemschen, zonder er rekening mede te houden, hoe heftig die reglementeering in dat primitieve gebeuren eigenlijk wel ingrijpt. Ook van deze „verdieping en verbreeding" van de zorgen van de Overheid, krijgt de Javaan aanmerkelijk meer te dragen dan de bewoner van de Buitengewesten, al is zijn draagkracht in alle opzichten minder.

Zooals hiervoren reeds werd opgemerkt, wordt het hoofdgeld het beste in verband met de desadiensten in beschouwing genomen. Dat hoofdgeld toch, geldende voor Java en Madoera, is ontstaan uit de heerendiensten, waarvan in vroegere jaren de diensten voor de desa niet anders dan een onderdeel vormden. Terwijl nu voor Java en Madoera de heerendiensten voor het Gouvernement langs den weg van afkoop door het hoofdgeld zijn vervangen, zijn zij voor de Buitengewesten nog onverzwakt gehandhaafd.

De hoofdgeldregelingen voor Java en Madoera dateeren uit het begin van deze eeuw; hoofdgeldplichtig is hij, die heerendienstplichtig is, waarbij zich dan de, uit een belastingoogpunt bijzondere, eigenaardigheid voordoet, dat — aansluitende aan vroegere heerendienstregelingen — deze belastingplicht zeer uiteenloopend

is geregeld. Bovendien is een groote vrijgevigheid betracht ten opzichte van hen, die men ephemistisch „hoofden" zou kunnen noemen en waardoor een aanmerkelijk gedeelte van de meest welgestelde groep van de bevolking van het hoofdgeld is vrijgesteld.

De hoofdgeld (heerendienst) regelingen kan men nu gevoegelijk tot twee hoofdgroepen terugbrengen en wel ten eerste die, waarbij alle werkbare mannen hoofdgeldplichtig zijn; in de tweede plaats die, waarbij de hoofdgeldplicht verbonden is aan het grondbezit. Een verder kenmerkend onderdeel der regeling is, dat voor elke residentie het per hoofdgeldplichtige op te brengen bedrag uiteenloopt, een aansluiting dus weer van de belastingheffing aan een algemeen welvaartspeil, welk welvaartspeil echter evenmin als bij de landrente gebaseerd is op een behoorlijk bewerkt statistisch materiaal. Verder is nog vrijheid gegeven aan de desa tot repartitie, d. i. een regeling, waarbij de desa het in totaal door haar hoofdgeldplichtigen op te brengen bedrag, naar zelf te stellen regelen, over rijkeren en armeren verdeelt. Bedenkt men nu, dat desadienstplicht en heerendienstplicht in hoofdzaak samenvallen, dan ziet men hier dus op Java voor een zeer belangrijk onderdeel van belastingdruk nog typeerende overblijfselen van feodale regelingen. Vrijdom van belasting voor een bovendrijvende groep; verder in vele gevallen alle belasting gelegd op het grondbezit, slechts in enkele gevallen — bij bepaalde vormen van repartitie — rekening houdende met het individueele welvaartspeil.

De in deze thans nog bestaande toestand is ook van uit een historisch oogpunt bezien wel zeer kenmerkend. In zijn „Priangan" beschrijft toch de Haan, hoe reeds in de achttiende eeuw het grondbezit in menig opzicht zoodanig werd overbelast, dat men algemeen het verschijnsel kon waarnemen, dat de grondbezitter afstand deed van zijn grondbezit om zich als „mompang" onder de jurisdictie van een ander hoofd te stellen, waar hij er op kon rekenen met graagte te worden ontvangen om de plaats in te nemen van hen, wien de belastingen te zwaar waren geworden. Bij dat nieuwe hoofd kon dan op aanmerkelijk betere voorwaarden grond ter bebouwing worden verkregen. Ongeveer een eeuw later, in de jaren vóór 1900, toen het besef doordrong, dat de bestaande heerendienstregelingen, of liever het spel met de heerendiensten, niet

langer kon worden gehandhaafd, verneemt men van verschillende zijden, dat de lasten op het grondbezit gelegd zóó zwaar zijn geworden, dat herhaaldelijk deelgerechtigden in communale gemeenschappen hun aandeel daarin prijsgeven om van de daaraaan verbonden belastingplicht vrij te komen.

Thans ontwaart men nog steeds een zelfde overbelasting, doch typeerend is daartegenover hoe, zooals hieronder aan te geven, de desa zich, in sommige opzichten en nog op bescheiden schaal, vrij heeft weten te maken van starbureaucratische regelingen, welke elke mogelijkheid van economischen en staatsrechtelijken groei miskennen.

Van de desadiensten zagen wij hiervoren, dat zij grootendeels met heerendienstplicht samengaan; ook voor die desadiensten is repartitie mogelijk gemaakt. De diensten, of haar aequivalenten in geld, dienen — zooals ook de naam aanduidt — in hoofdzaak om de kosten van de desahuishouding te bestrijden, welke kosten gevoegelijk in een vijftal groepen kunnen worden gesplitst, t. w.:

1e. bezoldiging van het desahoofd en het overige desabestuur.
2e. aanleg, vernieuwing en onderhoud van wegen en bruggen.
3e. aanleg, vernieuwing en onderhoud van desaleidingen.
4e. aanleg, vernieuwing en onderhoud van andere desabezittingen (balé-desa = gemeentehuis, desaschool, enz.)
5e. politiediensten.

Deze verschillende kosten dragen een zeer heterogeen karakter. Men laat bij een beoordeeling van den door die kosten uitgeoefenden druk wellicht aanleg, vernieuwing en onderhoud van desaleidingen het beste buiten beschouwing, althans voor die desa's, waar de heerendienst geheel op het grondbezit rust. Daar toch dragen de kosten van laatstgenoemde werkzaamheden geen ander karakter dan van exploitatiekosten van het landbouwbedrijf.

Met de andere kosten van de desahuishouding is zulks echter allerminst het geval: in menig opzicht gaan verder de eischen, welke in deze aan de desa worden gesteld, ver boven haar behoeften uit. Van de desa als autonoom gebiedsdeel worden toch in zelfbestuur zeer aanmerkelijke werkzaamheden gevergd. Talloos zijn bijv. de gegevens, door het desabestuur te verzamelen ten behoeve

van het Landsbestuur; men spreekt in deze van 43 registers. De desawegen vormen verder grootendeels een onderdeel van een wegennet, dat de dorpsbehoeften aanmerkelijk overtreft. Het beheer er van door de desa kan men slechts verklaren, doordat jaren lang tusschen het Land en de desa, thans nog tusschen het gewest en de desa, geen andere macht is ingeschoven. Desaschool en politiediensten zijn overheidsfunctiën in zelfbestuur op de desa afgewenteld.

Zooals reeds opgemerkt, worden deze gezamenlijke kosten slechts door de desadienstplichtigen gedragen, waarbij een groote mate van vrijgevigheid is betracht ten opzichte van vrijstellingen voor zoogenaamde hoofden, en waarbij in vele gevallen niet anders dan de grondbezitter en dan de grondbezitter, wonende binnen de desa, aan de kosten van de desahuishouding bijdraagt. Waar bovendien het repartitiebeginsel nog niet is doorgevoerd, de diensten en kosten nog gelijkelijk over allen worden verdeeld, is een sterke overbelasting van den kleineren en kleinsten grondbezitter hiervan het onvermijdelijk gevolg, ten minste in die streken, waar erfelijk-individueel grondbezit overheerscht en de bestaansvoorwaarden sterk uiteenloopen.

Zooals bij de bespreking van het hoofdgeld reeds werd aangegeven, kan het leggen van den heeren- en desadienstplicht op den landbouwer alleen tot zeer groote onbillijkheid voeren vooral in streken, waar naast den landbouw nog andere bestaansmiddelen als nijverheid, visscherij of veeweiderij van beteekenis zijn. Met de verdere economische ontwikkeling, met het ontstaan en den groei van zelfstandige standen, naast dien der landbouwers, moeten deze onbillijkheden zich bij voortduring steeds sterker accentueeren. Het is daarom wel typeerend, dat gevallen worden aangetroffen, waar de desa zich zonder meer aan het keurslijf der bepalingen onttrekt, door ook de desabewoners-niet-grondbezitters, in de desalasten te betrekken, echter tegen een lagere bijdrage dan de grondbezitters zelf. Men treft zulks niet alleen aan in zake bijdragen voor belangrijke uitgaven, zooals den bouw van een school of van een gemeentehuis, doch evenzeer in zake de bezoldiging van het desabestuur of andere steeds wederkeerende uitgaven. Een zelfde verschijnsel, met logische negatie van de betreffende verordeningen

doet zich voor bij de belasting van buitenwonenden. Volgens de betreffende ordonnantie kan toch slechts de ingezetene van de desa opgeroepen worden om desadiensten te verrichten of een aequivaleerende geldelijke bijdrage van hem worden gevorderd. Zoodoende loopt een buitenwonende, met een aanmerkelijk grondbezit binnen de desa, in menig opzicht vrij van uitgaven en lasten, welke die desa zich, mede ten behoeve van zijn grondbezit, heeft te getroosten. Ook op dit punt heeft de desa zich in sommige gevallen weten te behelpen en wel voornamelijk daar, waar dat grondbezit van forensen overheerschend is, en waar de desahuishouding grootendeels een geldkarakter draagt. Men heft daar eenvoudigweg van den forens, alsof deze inwonende is. Of de desa echter de macht heeft deze heffingen van niet heeren- en desadienstplichtigen door te zetten, wanneer de betreffenden weigerachtig blijven zich aan de getroffen regelingen te onderwerpen, is een vraag, welke — wanneer het meer aanzienlijken betreft — niet gaarne in alle gevallen bevestigend zou worden beantwoord.

Wat nu de wijze betreft, waarop de desa haar huishouding voert, moge worden vermeld, dat men in deze eenerzijds kan vinden een zuivere productenhuishouding, met alle tusschenvormen overgaande naar een zuivere geldhuishouding anderzijds. Zoo vindt men bezoldiging van dorpshoofd en dorpsbestuur aan den eenen kant nog geregeld in het afstaan van een bepaald aandeel van den gemeenschappelijk bezeten grond, al dan niet met verplichting van de desabewoners tot het presteeren van diensten voor de bebouwing van dat aandeel. In de meest ontwikkelde gedeelten der Preanger-Regentschappen kan men dorpshoofden aantreffen met een vast maandelijksch salaris uit de desakas, hooger dan dat, hetwelk aan de boven hen geplaatste Inlandsche bestuursambtenaren wordt tegoed gedaan. Als een typeerenden tusschenvorm vindt men, dat in streken met erfelijk-individueel bezit de bevolking gezamenlijk gronden heeft aangekocht en deze bij wijze van bezoldiging aan dorpshoofd en dorpsbestuur ter bebouwing afstaat. Een andere tusschenvorm houdt wel vast aan de bezoldiging in geld, doch geeft tevens aan ieder het recht, om te zijner keuze zijn aandeel in die bezoldiging te voldoen òf in geld òf in padi, tegen een te voren

vastgestelden eenheidsprijs, welke ten opzichte van den marktprijs groote verschillen kan vertoonen.

Ook voor onderhoud van wegen, bruggen enz. is in vele gevallen afkoop mogelijk gemaakt. In streken met groot-grondbezit en waar de dienstplicht op den grond rust, kan men dan het typeerend verschijnsel waarnemen, dat de groot-grondbezitter de hem toevallende heerendiensten en desadiensten als voorwaarde voor bewoning laat verrichten door op zijn grond wonende deelbouwers, niet-dienstplichtigen.

Tegenover de lasten, door de desa te dragen, kan — doch helaas slechts in enkele gevallen — gewezen worden op desa's, waar men, evenals men zulks ziet in de ontwikkeling van het gemeentelijk en provinciale leven, tracht naar een vermindering van de desalasten door het entameeren van bedrijven. Zoo vindt men in het district Soekanegara van de afdeeling Tjiandjoer, dank zij het initiatief van den vroegeren controleur *Velders* en een voortdurende, krachtige toewijding van Europeesche en Inlandsche bestuursambtenaren, een toestand geschapen, welke bijzondere appreciatie verdient. Daar toch verwierven de meeste desa's zich door occupatie van woeste gronden een eerste stamkapitaal, ook zonder dat die verwerving de uitbreiding van de groot-landbouw-industrie in den weg stond. Meestal beplant met thee, wordt de oogst of in eigen beheer geplukt en verkocht, of de theetuinen worden verpacht aan belendende ondernemingen. Dit stamkapitaal bracht voor menige desa een aanmerkelijk te goed bij de afdeelingsbank; het bracht de mogelijkheid van andere desabedrijven, als een goed geregeld passerwezen, winkels, enz.; het maakte den bouw van nuttige, doch kostbare bruggen en leidingen mogelijk, zonder daarvoor aan de betrokkenen verdere lasten op te leggen. Het meest typeerend is wel, dat men — hoogere voorbeelden ten spijt terdege rekening heeft gehouden met het wisselvallige karakter van die inkomsten en tot nu toe angstvallig heeft vermeden de inkomsten uit die bijzondere bedrijven aan te wenden, voor wat men zou kunnen noemen den gewonen dienst. Door deze te reserveeren voor den buitengewonen dienst is een stabiel verloop der desalasten in absoluten zin gehandhaafd kunnen blijven, waarbij uitbreiding en verbetering van de economische outillage ten laste van den buiten-

gewonen dienst het noodige heeft bijgedragen om het welvaartspeil en daarmede het draagvermogen te verhoogen.

Ten einde een indruk te geven van de bedragen, waarom het in deze gaat, moge vermeld worden, dat het hoofdgeld op Java en Madoera volgens de laatste regeling varieert van ƒ 1.10 voor het gewest Madoera tot ƒ 3.20 voor het gewest Kediri. Van de desadiensten is een indruk zeer bezwaarlijk te geven; het beste krijgt men deze waarschijnlijk door een streek in beschouwing te nemen, waar repartitie wordt toegepast en waar hoofdgeld en desadiensten (met uitzondering van de politiediensten) in evenredigheid met de landrente worden geheven. Voor een twaalftal desa's in de Preanger-Regentschappen is nu gebleken, dat bij een aanslag van ƒ 3.10 per hoofdgeldplichtige, door middel van repartitie gemiddeld voor ƒ 1.— landrente aan hoofdgeld wordt betaald ƒ 0.78, met als hoogste en laagste cijfers ƒ 1.36 en ƒ 0.47.

De „opcenten" voor de desa bedroegen voor een achttal desa's gemiddeld ƒ 1.77 met als hoogste en laagste cijfers ƒ 2.38 en ƒ 1.52.

In totaal wordt dus door hoofdgeld en desadiensten een druk uitgeoefend, welke dien der landrente aanmerkelijk overtreft. Bij de hier gegeven cijfers mag dan niet vergeten worden, dat deze betrekking hebben op desa's, waar door toepassing van het repartitiestelsel nog het beste met de draagkracht rekening wordt gehouden. Bovendien is bij bovenstaande cijfers slechts rekening gehouden met desa's, welke niet te zeer van het gemiddelde afwijken en tot de welvarende en zeer welvarende mogen worden gerekend. In menige desa is de toestand veel minder rooskleurig; zoo werd ook een desa aangetroffen, waar het grondbezit, waarop de lasten neerkomen, van geringe beteekenis is met gevolg, dat in die desa voor ƒ 1.— landrente ƒ 5.48 aan hoofdgeld en ƒ 9.38 voor de desa moet worden betaald. Hier heeft men het uiterste, dat door verkeerden vorm van belastingheffing het grondbezit, dat de eerste levensbehoeften moet geven, tot een luxe is gemaakt.

Wat de buitengewesten aangaat, is er op te wijzen, dat aldaar de heerendiensten nog overheerschen. Wel bestaat in sommige streken

voor de bevolking gelegenheid om die heerendiensten af te koopen, doch algemeen is deze afkoop nog allerminst. Verder bestaat — evenals voor de desa op Java — voor de inheemsche gemeenschappen een groote verscheidenheid van de meest uiteenloopende regelingen, waarvan tot nu toe zeer weinig naar buiten is gebleken.

In den aanhef van deze beschouwingen is er op gewezen, dat thans voor Java en Madoera een onderzoek gaande is naar den totalen belastingdruk op de inheemsche bevolking. Het vorenstaande moge een indruk gegeven hebben van den ernst en den omvang van het vraagstuk en van de verscheidenheid van regelingen en toestanden, welke daarbij te onderscheiden zijn. Het onderzoek, dat in het eerste kwartaal van dit jaar is aangevangen, zal ongeveer een half jaar in beslag mogen nemen; het zal dus in hoofdzaak geen ander karakter kunnen dragen dan van een voorloopige verkenning. De omstandigheid echter, dat het thans is opgedragen aan het Binnenlandsch-Bestur, brengt het groote voordeel, dat — althans voor hoofdgeld en desadiensten — een direct ingrijpen en ommegaande partiëele verbeteringen mogen worden verwacht daar, waar zeer bijzondere verhoudingen zulks gewenscht maken. Het is echter buitengesloten, dat met dit eerste onderzoek een toestand zal worden bereikt, welke voor lange jaren zal kunnen blijven gelden; daarvoor is het ontstaan van de tegenwoordige verhoudingen van te veel factoren afhankelijk, met welke factoren zeker de noodige rekening moet worden gehouden en waarin eventueel wijziging moet worden gebracht. Een helderder inzicht in den omvang van het vraagstuk zal echter zeker worden verkregen.

Men vindt in deze aan den eenen kant een belastingdruk, welke gedurende de laatste jaren sterk is verzwaard. Al houdt men ten volle rekening met de omstandigheid, dat in landen als Nederlandsch-Indië het werkelijke draagvermogen geenszins den eenigen maatstaf geeft voor belastingheffing en dat met het potentieele draagvermogen de noodige rekening mag worden gehouden, dan nog wijzen de enkele geproduceerde gegevens op een groote zwaarte van druk. Hem, voor wien die zwaarte niet spreekt, zullen zij toch met herinnering aan onlusten en stroomingen der laatste tijden tot voorzichtigheid manen. Wijst de omvang van dien druk

op de wenschelijkheid tot vermindering, tegenover die zwaarte van druk staat echter zoowel het aspect van 's Lands financiën als de inrichting der desahuishouding.

Het labiele evenwicht, waarin 's Lands financiën nog steeds verkeeren, niettegenstaande de relatief geringe uitbreiding van de overheidsbemoeienis in deze landen, wettigt den twijfel, of door vermindering van uitgaven een aanmerkelijke verbetering kan worden verwacht. Integendeel: nu wederom nieuwe ressorten in wording zijn, wederom zonder behoorlijke afbakening van hun belastinggebied, zal men dankbaar mogen wezen, wanneer aan vermindering van 's Lands belastingen kan worden gewonnen, hetgeen de nieuwe ressorten als eerste levenseischen ook van de inheemschen zullen gaan heffen. Tegenover de belasting door de desa staat men voor een analoog geval. Aan de eene zijde de wenschelijkheid van een krachtig en capabel desabestuur, waardoor groote invloed kan worden uitgeoefend op het economisch welzijn binnen de desa, op de veiligheid, enz.; daartegenover de kosten van zoodanig bestuur, de middelen, hoe bescheiden ook, welke zoodanig bestuur voor haar werkzaamheid behoeft. Al is nu op dit punt de spillage wellicht wat grooter dan die van de centrale regeering en van de locale ressorten en al is in menig geval met een rationeeler verdeeling van grondgebied en diensten nog wel wat te bereiken, allerminst kan ook in deze worden verwacht, dat met die verbeteringen het vraagstuk tot een oplossing zou zijn gebracht.

Met de onmogelijkheid van een aanmerkelijke vermindering van den in totaal uitgeoefenden belastingdruk komt men dus voor de zooveel grootere moeilijkheid te staan om tot een betere drukverdeeling te komen. waarvoor een gedegen en goed gedocumenteerde kennis van het draagvermogen een eerste vereischte is. Dat draagvermogen nu hangt in de eerste plaats af van het inkomen tegenover de behoeften, verder van de verhoudingen, waaronder dat inkomen wordt verkregen.

Van nog grooter belang wellicht dan een betere drukverdeeling is verder de mogelijkheid om in de bestaande verhoudingen tot vermeerdering van draagkracht te komen.

Men staat daarom in deze voor tal van vraagstukken, waarvan in menig opzicht een eerste kennis nog ontbreekt. Wel vindt men

hier en daar op dit gebied lofwaardige individueele pogingen om tot meerdere klaarheid te geraken, doch deze pogingen zijn nog te gering en te zeer verspreid, dan dat daarmede een voldoende breed basement zou zijn verkregen om daarop verder te bouwen. De groote moeilijkheid van het belastingvraagstuk voor de inheemschen ligt derhalve in de eerste plaats in het verkrijgen van een helder en juist, van een als het ware mathematisch inzicht in de economische verhoudingen in de Inlandsche wereld, met al haar groote verscheidenheden, waarbij slechts juiste oplossingen kunnen worden verkregen door het vraagstuk als een dynamisch op te vatten en met de ontwikkelingsmogelijkheden de noodige rekening te houden.

Het is zeker typeerend, hoe een drang naar meerdere kennis op dit gebied zich gedurende de laatste jaren in Britsch-Indië openbaart. Naast de werkzaamheden van Regeeringswege blijkt daar tevens van een groote activiteit van de intellectueele, inheemsche wereld. Uit verschillende publicatiën der laatste jaren kan men ontwaren, hoe daar van de universiteiten in die richting een drang uitgaat, waarbij tevens getracht wordt, de geheele beschouwing van dit vraagstuk op een zoo hoog mogelijk wetenschappelijk peil te houden en voor de financieele en economische verhoudingen belangstelling te wekken en gaande te houden. Op een hulp, als in Britsch-Indië door de universiteiten gegeven, zal hier te lande in lange jaren niet gerekend kunnen worden; wat in deze te verrichten valt, zal geheel van Regeeringswege moeten geschieden. Die arbeid zal zeker omvangrijk wezen; op enkele onderdeelen moge de aandacht worden gevestigd.

Een eerste onderzoek zal dienen uit te maken en behoorlijk statistisch vast te leggen, wat feitelijk de landrenteheffing beteekent ten opzichte van de productie van den grond, een onderzoek, dat slechts door het Departement van Landbouw met eenige hoop op goede resultaten kan worden verricht. Verdere onderzoekingen zullen moeten vastleggen, hoezeer de sinds tientallen van jaren onmiskenbare tendenz tot uitbreiding van het groot-grondbezit, de toename van het zielental en daarmede de afname van het aandeel in communaal bezeten gronden het gemiddelde welvaartspeil heeft gedrukt en daardoor den belastingdruk heeft verzwaard. Nopens

levenswijze, productieverhoudingen, enz. zullen tallooze gegevens moeten worden verzameld en critisch bewerkt. Op dit punt zal het Volkscredietwezen, dat in deze richting reeds onderzoekingen instelde, ook verder goede diensten kunnen bewijzen. Zal van die twee zijden een groot deel moeten komen van den te leveren arbeid, waarbij medewerking van het Statistisch kantoor uiteraard onontbeerlijk zal wezen, betwijfeld moet worden of zonder voortdurende samenwerking met het Binnenlandsch-Bestuur veel kan worden bereikt. Slechts van die zijde kan toch de verbetering en verdieping komen van het bestuur der desa, waarvan op dit punt veel moet worden verwacht, ware het alleen ter bescherming van bestaande rechten.

Wat in deze voornamelijk voor Java en Madoera is ontwikkeld, is ook voor de Buitengewesten van beteekenis. De inheemsche bevolking vindt daar echter in een uitgebreid grondgebied nog een bestaansreserve, waaruit naar behoefte kan worden geput. Het vraagstuk van den belastingdruk, met als eerste noodzakelijk fundament een onderzoek naar de economische verhoudingen, waaronder die druk wordt uitgeoefend, is voor de Buitengewesten — hoe wenschelijk ook — nog niet even urgent als voor Java en Madoera; het belastingvraagstuk is voor die gewesten een vraagstuk met een meer belastingtechnische en administratieve zijde, dan een vraagstuk van economischen aard.

Voor Java en Madoera echter zal slechts een volmondige erkenning van de economische zijde van het vraagstuk een blijvende verbetering kunnen brengen; een vraagstuk, dat eenmaal aangevat en tot een voorloopige oplossing gebracht, voortdurend belangstelling en toewijding zal vorderen. Voor het Binnenlandsch Bestuur, in samenwerking met Volkscredietwezen en het Departement van Landbouw is hier een zware, doch schoone taak weggelegd, welke slechts in innige samenwerking tot een goed begin en een bevredigend verloop kan worden gebracht.

Weltevreden, Juli 1925.

Verkiezing der kiesmannen in West-Java.

door

R. A. A. Wiranata Koesoema.

In de maand Mei jl. hebben volgens art. 6 der kies-ordonnantie als bedoeld in het Stbl. 1924 No. 84 verkiezingen der kiesmannen plaats gehad en wel in alle desa's, omdat de administratieve desa een kieskring uitmaakt.

Sinds jaren is de bevolking bij de desahoofdverkiezingen gewend geweest slechts één persoon uit een zeker aantal candidaten te kiezen, bij de verkiezing der kiesmannen heeft men echter meer dan één aan te wijzen, daar het aantal der kiesmannen van het zielental der betrokken desa's afhangt.

De wijze van verkiezen wordt geheel en al aan de plaatselijke gebruiken overgelaten.

De oude methode van het verkiezen van desahoofden is als volgt:

Men plaatst de candidaten op een rij, de kiezers nemen plaats achter hun favoriet.

Wie het meeste aantal personen achter zich heeft, is dan gekozen.

Er bestaat een soort van kiesquotient, d.i. 1/5 van het aantal kiesgerechtigden in de betrokken desa. Dit aantal is 't minimum, dat vereischt is om gekozen te kunnen worden.

De methode, die momenteel bijna over geheel Java gevolgd wordt, is een geheim kiesstelsel.

De candidaten worden van verschillende teekens, zooals vlaggetjes, bladeren, vruchten of wajangpoppen voorzien, de bussen, die zich in een kamertje met een in- en uitgang bevinden, dragen dezelfde teekens als de candidaten.

Elke kiezer krijgt een stokje of een pitje, dat hij in de bus van den door hem als desahoofd gewenschten persoon werpt.

In de Preanger Regentschappen is over 't algemeen bij de verkiezing van kiesmannen ook dit stelsel toegepast, met dit verschil, dat de kiezers net zooveel stokjes of pitjes krijgt, als er kiesmannen gekozen moeten worden.

Het voordeel van dit stelsel is, dat de desaman zijn volle stemrecht uitoefent; immers hij wordt door dit systeem in de gelegenheid gesteld invloed uit te oefenen op de aanwijzing van het geheele aantal kiesmannen voor zijn desa.

Het nadeel is, dat de uitslag der verkiezingen onzuiver is, daar men onmogelijk zooveel teekens kan onthouden.

In de desa Pengalengan, b.v. waar 24 kiesmannen gekozen moesten worden, kreeg iedere kiezer 24 stokjes, die hij in 24 bussen met verschillende kleuren, overeenstemmend met die der door de candidaten voorgehouden vlaggetjes, moest werpen.

Een ander stelsel, dat door ondergeteekende op een vergadering van assistent-residenten en regenten der Preanger Regentschappen naar voren is gebracht, berust op het volgende:

De kiezers kiezen slechts één kiesman en wel naar hun meening den besten candidaat.

Achter een scherm met kijkgaten bevinden zich op een lange tafel of bank, bussen, die recht tegenover de candidaten geplaatst worden.

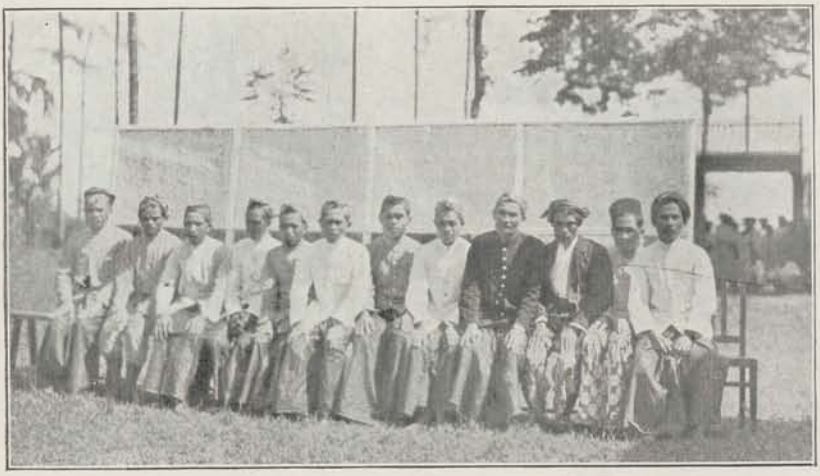
Men werpt dus maar 1 stokje in de bus en wel dat van zijn favoriet.

De kiescommissie noteert op een stuk papier het aantal stemmen op de candidaten uitgebracht en zoodra een bus gevuld is met een even groot aantal stokjes als het kiesquotient (d.i. het aantal opgekomen kiezers, gedeeld door het aantal te verkiezen kiesmannen + 1 en de uitkomst afgerond naar boven) bedraagt, dan staakt men de verkiezingshandeling en de kiescommissie maakt bekend, dat de betrokken candidaat gekozen is.

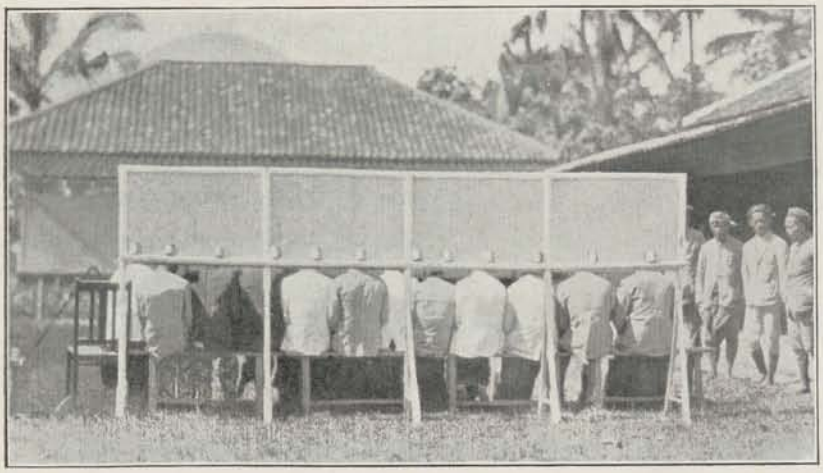
De personen, die hun stem nog niet uitgebracht hebben, werpen hun stokje in de bus van hun tweeden candidaat, indien hun favoriet reeds gekozen is.

De verkiezing blijft dan net zoo lang doorgaan, tot het vereischte aantal kiesmannen gekozen is. Dit stelsel is echter door de vergadering niet aanvaard.

DE CANDIDAAT-KIESMANNEN.



ZOOALS ZIJ ZICH AAN DE WACHTENDE KIEZERS VERTOONEN.



ZOOALS ZIJ ZICH AAN DE STEMMENDE KIEZERS VERTOONEN.

Zooals gezegd, is 't voor den eenvoudigen desaman niet mogelijk zooveel kleuren of teekens te onthouden.

De Inlandsche ambtenaren, die met de leiding der verkiezingen zijn belast, hebben alle moeite gedaan om 't den kiezers zoo gemakkelijk mogelijk te maken.

Zoo heeft de wedana van Oedjoeng Broeng het volgende systeem uitgedacht.

De candidaten worden voor een scherm, dat alleen hun hoofden onzichtbaar maakt, geplaatst (vide foto No. 1). Ze zitten op een rijtje op een bank met de gezichten gekeerd naar de kiezers. Deze gaan één voor één met de stokjes in de hand achter het scherm loopen en werpen de stokjes in de bussen van hen, die ze als kiesmannen wenschen te hebben.

Doordat de bussen vlak achter de candidaten geplaatst zijn, weet men precies, wie men kiest.

Hierbij behoeft men geen vlaggetjes, bladeren of andere teekens te gebruiken.

De kiezers herkennen de candidaten aan hun jassen, sarongs of pantalons.

Is men niet zeker van den persoon, dien men kiezen wil, dan is 't altijd mogelijk om even onder het scherm (zie foto No. 2) te kijken om zich de zekerheid te verschaffen.

Voor analfabeten is m. i. deze wijze van kiezen zeer aan te bevelen.

De Vlootwet 1925.

door

Dr. W. Feuilletau de Bruyn.

„Ins besondere kann der Parlemen-
„tarismus keine Flotte bauen, auch
wenn er wie in Frankreich viel dafür
ausgiebt".
von Tirpitz, Erinnerungen p. 126.

Door den Volksraad werd de Vlootwet 1925 met een meerderheid van slechts twee stemmen aangenomen. Groot was dus die meerderheid niet. Maar had men eigenlijk wel een anderen uitslag der stemming mogen verwachten in den tijd van pacifistische „Hochconjunctur", waarin het wetsontwerp in den Volksraad werd behandeld?

In Nederland heeft men het niet durven bestaan de Vlootwet 1925 zoo kort voor de verkiezingen weder in behandeling te nemen. Ja, het is zelfs mogelijk, dat het wetsontwerp nooit door de Staten-Generaal zal worden afgewerkt. Want in de Memorie van Antwoord van de Marinebegrooting 1925 aan de Eerste Kamer heet het:

„Wat de plannen der Regeering inzake de Vlootwet betreft kan
„worden medegedeeld, dat zoolang niet meerdere zekerheid bestaat
„omtrent de aanneming der voorstellen die in het Protocol van
„Genève zijn belichaamd, of omtrent den aard en het lot van even-
„tueel volgende voorstellen van den Volkenbondsraad, het naar
„Hare meening niet verantwoord is, om ten aanzien van de sterkte
„en samenstelling der vloot voorstellen te doen, die een termijn
„van meerdere jaren omvatten".

Niettegenstaande de veelzijdige, deskundige voorlichting van verschillende vlootwetcommissies is men nu zoo zoetjes aan een kwart eeuw bezig met de reorganisatie van onze vloot, zonder tot eenig resultaat geraakt te zijn. Het lot, dat aan deze nieuwste Vloot-

wet beschoren zal zijn, ligt in het duister. Maar zeker is het, dat een groot deel der Volksvertegenwoordiging ook dit nieuwe vlootontwerp met gemengde gevoelens tegemoet ziet. Er zijn in den laatsten tijd verschillende gegevens bekend geworden omtrent de oorlogservaringen, die men heeft opgedaan met het torpedomateriaal, die in verband met de beslissing over de toekomstige samenstelling der vloot, welke op den duur niet uit kan blijven, in ruimen kring bekend dienen te worden gemaakt. In het onderstaande zullen wij trachten aan te toonen, dat de oorlogservaringen geleerd hebben, dat de waarde van het torpedomateriaal in den strijd tegen oorlogsschepen is overschat en dat de waarde van een onderzeeboot-vloot voor de neutraliteitshandhaving in Indië daardoor hoogst problematiek is geworden. Aangetoond zal worden, dat in de eerste plaats om politieke redenen, maar ook uit hoofde van strategische en technische overwegingen, een neutraliteitsvloot, uit een kern van kruisers bestaande, te verkiezen is boven een neutraliteitsvloot, waarvan de onderzeeër het kernschip is.

De lezer vergete echter niet, dat bij de oplossing van politiek-strategische problemen rekening moet worden gehouden met vele politieke, economische, moreele, materieele en persoonlijke factoren, die ten deele slechts bij gissing bekend zijn en waarmede onmogelijk ten volle rekening kan worden gehouden. Het resultaat van een dergelijke studie kan dan ook nimmer tot een wetenschappelijk zuivere oplossing leiden, al streeft men nog zoo ernstig mogelijk naar objectiviteit, maar geeft slechts de meening weer van haar geestelijken vader.

Het karakter van den zeeoorlog.

De economische factoren treden bij den zeeoorlog nog scherper op den voorgrond dan bij den landoorlog. Geen land, hoe sterk en machtig het ook moge zijn, beschikt over alle hulpbronnen, die noodig zijn voor de instandhouding van zijn economisch bestaan. Voor landen, die aan zee liggen, is de oceaan het groote medium, waarover de voornaamste handelswegen voeren, waarlangs de grondstoffen, die zij noodig hebben voor hun economisch bestaan, regelmatig worden aangevoerd. Toen de rijken uitgroeiden tot in-

dustriestaten, werd die economische afhankelijkheid van het buitenland steeds grooter en daardoor werd de noodzakelijkheid om de handelsverbindingen tijdens een oorlog open te houden scherper dan ooit te voren gevoeld.

„The whole economic structure of a modern industrial com-
„munity", zegt Fayle, „is based on the regularity as well as on
„the volume of the flow of trade, and even a temporary inter-
„ruption during the war would inevitably have produced an
„acute food crisis in Great Britain". [1])

En niet alleen, wat betreft de voorziening van grondstoffen en halffabrikaten, zijn de industriestaten afhankelijk van het buitenland, maar zij moeten de producten hunner industrie, hun koopwaar — het wereldgeld bij uitnemendheid — kunnen uitvoeren. Afsnijden van de overzeesche handelsverbindingen beteekent dus niet alleen afsnijden van den voedseltoevoer, maar bovendien een gevaarlijken aanslag op het economisch leven der industriestaten, die op den duur noodlottig moet worden. Feller dan ooit te voren werd in de wereldoorlog die afsnijding der handelsverbindingen van de Centralen doorgevoerd, met volkomen negatie van het volkenrecht en de belangen der neutralen. Men kan er dan ook verzekerd van zijn, dat naarmate de industriestaten zich zullen ontwikkelen, het economisch karakter van den zeeoorlog scherper dan ooit op den voorgrond zal treden. Toch wordt een handelsblokkade alleen dan gevaarlijk, als de tegenpartij over de heerschappij ter zee beschikt. Zoo was het alleen aan de indirecte bescherming van de oppermachtige Engelsche slagvloot te danken, dat de Engelsche kruisereskaders, die op de voornaamste knooppunten der handelswegen ageerden, een redelijken graad van veiligheid konden garandeeren aan de eigen koopvaardijschepen en tegelijkertijd de Duitsche handelsvlag van de wereldzeeën konden weg vagen. Dat het inderdaad de Engelsche vlagvloot was, die maakte, dat de kruisereskaders hun werk konden doen, werd o. m. afdoende bewezen door de actie van het 10e Engelsche kruisereskader, dat tusschen Schotland en IJsland opereerde.

---

1) Ernest Fayle. Economic pressure in the war of 1739—1748 p. 434. Journal Royal Un. Serv. Institution 1920.

„It was the Grand Fleet at Scapa", zegt Admiral Tupper, „that „prevented the Germans from sending out a couple of fast battle „cruisers, which could have obliterated the tenth Cruiser Squa- „dron in about 48 hours or less and so realised the blockade, „that the Fist Lord described as having the strangle hold on the „Central Powers". [1])

Duitschland heeft de Engelsche blokkade beantwoord met een duikbootenblokkade. Ook voor Duitschland heeft de wereldoorlog de ervaring, opgedaan in vroegere zeeoorlogen, bevestigd, dat „guerre de course", een kaperoorlog, gericht tegen de vijandelijke handelsverbindingen, hetzij met onderzeeërs, hetzij met kruisers, nooit de beslissing in een zeeoorlog kan brengen. De Duitsche onderzeeërs hebben de Engelschen veel last bezorgd, maar zij hebben de Duitsche hongerblokkade niet kunnen breken, die ten slotte Duitschlands nederlaag heeft bewerkt.

In iederen zeeoorlog wordt dan ook het pleit beslist door de slagvloten, bestaande uit zware artillerieschepen, slagschepen en slagkruisers, gesteund door klein materieel, dat hen in staat moet stellen hun gevechtskracht te ontplooien. De „commerce-destroyers" daarentegen dienen om de heerschappij ter zee der slagvloot uit te buiten en bestaan in hoofdzaak uit snelvarende kruisers met groote werkingssfeer, hulpkruisers en onderzeeërs.

Militaire operaties der Landmacht naar een overzeesch gebied zijn eveneens alleen nog mogelijk, indien de aanvaller de heerschappij ter zee heeft. In vroegere tijden heeft men de juistheid van dit beginsel niet altijd onderkend. De poging van den Japanschen shogun Hideyoshi in 1586 om China en Korea te veroveren mislukte dan ook, doordat de Koreaansche vlootvoogd Yi-Sun er ten slotte in slaagde de Japansche vloot voor goed te vernietigen, waardoor de Japansche verbindingen over zee definitief werden verbroken. [2])

Zoo zal het iedere mogendheid vergaan, die een eilandenrijk

1) Admiral Sir R. G. O. Tupper. The Blockade of Germany by the tenth Cruiser Squadron in the Atlantic p. 17.
Journ. Royal Serv. Institution 1923 p. 17.

2) Vice Admiral G. A. Ballard. The influence of seapower on the political history of Japan 1921. p. 45 en volgende.

tracht te veroveren, zoo zij niet zeker is van de absolute heerschappij ter zee. Is echter een mogendheid in staat de heerschappij ter zee tijdens een oorlog voortdurend te handhaven, dan is het zelfs niet eens altijd noodig om een expeditionnaire troepenmacht over te brengen teneinde een bepaald eiland of een eilandengroep te veroveren.

„A fleet may achieve unaided the conquest of an island, by „threatening it with the grip of blockade, and this has some- „times happened", zegt Ballard, „the most recent case being „the surrender of the strongly garrisoned Spanish Colony of „Cuba, which capitulated after the destruction of Spanish sea- „power, although scarcely any invading troops were on its soil. [1])

Maar ook voor een dergelijke operatie is de heerschappij ter zee een „conditio sine qua non". *Het staat dus onomstootelijk vast, dat een vijand, die Java tot overgave wil dwingen, op welke wijze dan ook, daartoe over de heerschappij ter zee moet beschikken.*

Een poging tot occupatie van Nederlandsch grondgebied, tijdens een Pacificoorlog tusschen de groote zeemogendheden, drijft ons natuurlijk in de armen van den tegenstander van den occupator, die dan vanzelf onze bondgenoot wordt. Bezit die aanrander ten aanzien van onzen bondgenoot niet voortdurend de absolute heerschappij ter zee, dan kan die occupatie ook nooit van blijvenden aard zijn. — Beschikt hij wel over het meesterschap ter zee, dan zal de vijand voor een dergelijke occupatie toch een niet onaanzienlijk deel van zijn klein materieel moeten aanwijzen om zijn verbindingen open te houden en zijn troepentransporten te dekken. En naar verhouding van de bedreiging wordt hiervoor veel van de vijandelijke strijdkrachten gevergd.

Zoo wijst de Vice-Admiraal von Rösing in de Februari-Maart aflevering van de Marine Rundschau er op, hoe het Canadeesche troepentransport in October 1914, bestaande uit 31 transportschepen, beschermd moest worden door 4 kruisers en één slagschip, als dekking tegen de Duitsche kruisers „Dresden" en „Karlsruhe" en de Duitsche hulpkruisers, die in de haven van New-York lagen.

1) Vice Admiral Ballard. e.c. p. 68.

Bovendien gingen het slagschip „Majestic" en de slagkruiser „Princess Royal" de transportvloot halverwege tegemoet. En daar men dit niet voldoende achtte, bewaakte het 1e slagkruisereskader de passage tusschen de Orkneys en de Shetlandeilanden, terwijl benoorden hiervan het 2e slagkruiser eskader kruiste en de Grand Fleet tochten in de Noordzee maakte. [1])

Door de jacht op de Duitsche kruisers en de dekking der transporten werden heel wat Engelsche oorlogsvaartuigen gebonden. En in de maanden Augustus-December 1914 werd de zeestrategie der Geallieerden dan ook beheerscht door de bedreiging der handelswegen door de Duitsche kruisers. Voordat het eskader van von Spee vernietigd was, werden door die enkele Duitsche kruisers 102 Engelsche oorlogsschepen gebonden. Tegen het eskader van von Spee alleen, dat bestond uit 5 kruisers, waarvan er 2 gepantserd waren, ageerden 30 oorlogsschepen. Hieronder waren 21 gepantserde schepen en bevonden zich de dreadnoughts „Inflexible" en „Invincible". [2])

Toch zouden de Duitsche kruisers nog heel wat meer tot hun recht zijn gekomen, als Duitschland zijn ongunstige geografische ligging niet tegen zich had gehad. Daardoor was een goede samenwerking tusschen de Duitsche kruisers en de Duitsche slagvloot niet mogelijk, kon de kruiseroorlog niet voeren tot het eigenlijke doel, n. l. tot het dwingen van den vijand tot versnippering zijner krachten, waardoor aan de eigen slagvloot gelegenheid zou gegeven worden door plaatselijk en tijdelijk overwicht succes te behalen. De beslissing hadden de Duitsche kruisers echter nooit kunnen brengen, evenmin als later de onderzeeërs. Terecht merkt Mahan dan ook op:

„The evidence seems to show that even for its own special „ends such a mode of warfare (a cruising warfare not based „upon powerful squadrons of schips of the line) is inconclusive, „worrying, but not deadly; it might almost be said, that it „causes needless sufferings". [3])

1) A. van Hengel. Het karakter van den Zeeoorlog en de bescherming van de Handelsscheepvaart, Marineblad van 31 Dec. 1924 p. 464.

2) Dr. E. R. Uderstadt. Der Untergang des Speeschen Geschwaders bei den Falklands Inseln. Mil. Wochenblatt No. 30 1925, p. 887.

3) Mahan. The Influence of Seapower upon History p. 136.

Wij moeten er ons helder rekenschap van geven, dat noch de onderzeeërs in een toekomstigen oorlog de *beslissing* zullen brengen. Maar de gunstige geografische ligging van Indië ten aanzien van het verkeer tusschen Pacific en Indischen Oceaan, waar het verkeer ter zee zich moet concentreeren op onze nauwe zeestraten, is oorzaak, dat een Indische vloot van klein materieel een belligerent, die onze neutraliteit zou schenden, heel wat „needless sufferings" zou kunnen berokkenen.

Is intusschen de onderzeeër het meest geschikte wapen voor den kaperoorlog of is de kruiser daar meer geëigend toe? Voldoet de onderzeeër aan de eischen, die de neutraliteitshandhaving haar stelt, of is de kruiser daar meer geschikt voor? Om die vragen te beantwoorden zullen wij eerst de waarde van den vischtorpedo, de jagers, onderzeeërs, vliegtuigen en kruisers toetsen aan de ervaringen, die met dit materieel tijdens den wereldoorlog zijn opgedaan.

De vischtorpedo, het hoofdwapen van den onderzeeër en den torpedojager, heeft in den oorlog niet beantwoord aan de verwachtingen, die men daarvan koesterde. De trefkans van de torpedo is gering en terecht merkt Lord Curzon op: „Torpedo's, mines and airbombs are all powerfull weapons, but they are not weapons of precision." [1]) In den slag van Jutland werden honderdtallen torpedo's gelanceerd, maar het trefresultaat aan beide kanten was gering. Zoo lanceerden de beide jagerflottilles bij hun aanvallen op de Engelsche slaglinie al hun torpedo's, waarvan er slechts één doel trof. Het slagschip „Marlborough" werd geraakt, maar bleef op zijn plaats in de slaglinie en viel eerst uit na afloop van het gevecht. Een ooggetuige, de Vice-Admiraal Bernard, die met zijn schip bij de achterhoede was ingedeeld, zegt hieromtrent het volgende:

„The torpedos were coming in such shoals, that I thought „we were bound to be hit, but they all passed through in an „extraordinary way. *That confirmed the view which I had*

1) The Navy, the air and the Empire. A debate between Admiral Kerr and captain the Rt. Hon. Viscount Curzon M. P. p. 222. Journ. Royal Un. Service Inst. 1924.

„held before the war, that the torpedo is an extremely inaccurate „weapon" [1]).

Even weinig succes hadden de Engelschen met de torpedo als aanvalswapen. Von Tirpitz laat zich als volgt over den aanval der Engelsch kruisers en jagers bij den terugtocht van de Duitsche vloot in den slag bij Jutland uit: „Dadurch entstand aber für die „Massen der englischen Torpedoboote unterstützt durch Kreuzer „das Glück einer unvergleichlich günstigen Angriffsmöglichkeit „auf unserer in langer Linie geschlossenen dampfenden Flotte. „Der Angriff folgte mit Tapferkeit, aber wenig Geschick. Unsere „Pommern, ein Vordreadnoughtschiff ging dabei verloren" [2]).

Erg bemoedigend zijn deze ervaringen met het torpedowapen opgedaan dus niet. Maar er is meer! Door langdurige en nauwgezette proeven waren de Duitschers er in geslaagd aan hun schepen een zoo groot drijfvermogen te geven, dat zij niet met een enkelen torpedotreffer tot zinken waren te brengen. In den slag bij Jutland had de slagkruiser Seydlitz drie zware artillerietreffers opgeloopen en werd daarna door een torpedo getroffen. Toch bleek het schip nog in staat met zijn gewone maximumsnelheid door te varen. In den verderen loop van het gevecht kreeg de „Seydlitz" nog twintig zware artillerietreffers en toch stoomde zij op eigen kracht de veilige haven binnen. De kruiser „Mainz" werd als het ware in elkander geschoten en bovendien getorpedeerd, maar het schip zonk niet, voordat de onderwaterlanceerinrichtingen open werden gezet door de bemanning. De „Goeben" kreeg in de Middellandsche Zee drie zware mijntreffers, maar wist nog op eigen kracht naar den Bosporus terug te keeren. De Engelsche schepen, vooral de oudere, hadden veel geringer drijfvermogen. Door het aanbrengen van waterdichte schotten onder het dekpantser, een constructie, die zeer intensief is doorgevoerd, door het aanbrengen tegen den buitenhuid van het schip over grootste lengte van waterdichte vakken, zoogenaamde „blisters" (blaren) is de passieve weerstand tegen treffers onder de waterlijn aanzienlijk verhoogd. Lord Curzon vertelt, hoe van een dergelijk „blistership",

1) The Navy, the air enz. id. p. 230.
2) Von Tirpitz, Erinnerungen p. 336.

de „Edgar", door een torpedo een blister werd weggelagen, met het gevolg, dat het schip 2 mijl sneller liep. [1]) Men kan dan ook veilig aannemen, dat zelfs voor de vernietiging van één modernen, lichten, kruiser minstens 2 à 3 torpedotreffers noodig zijn en dat door de ontwikkeling van de techniek van den scheepsbouw de vischtorpedo veel van haar waarde als aanvalswapen heeft verloren. Daar staat echter tegenover, dat in de toekomst natuurlijk technische verbeteringen zullen worden aangebracht aan de vischtorpedo en de trefkans en uitwerking van het wapen stellig zal worden opgevoerd. Een ingenieur van de „Silurifico Italiano" te Napels, Francisco Schmid, schijnt een torpedo te hebben uitgevonden, die men in de lanceerbuis kan stellen, zoodat met alle gegevens betreffende afstand, snelheid en diepte tot op het oogenblik van lanceering rekening kan worden gehouden. De torpedo bereikt een maximum snelheid van 53 knoopen, heeft op 3 K.M. nog een snelheid van 48 K.M. en op 15 K.M. een snelheid van 15000 m. [2]) Bovendien wordt thans in Italië een torpedo beproefd, die een zig-zag baan beschrijft en gelanceerd in het zog van een schip meer trefkans heeft. [3])

De onderzeeërs. Van algemeene bekendheid is het, dat het oordeel over de strategische en tactische waarde der onderzeeërs bij deskundige zeelieden sterk uiteen loopt. Wij zullen thans de meening weergeven van twee vooraanstaande Nederlandsche zeeofficieren en zien, hoe zij over een gecombineerde actie van onderzeeërs, kruisers en jagers gesteund door vliegtuigen oordeelen.

De luitenant ter zee A. van Hengel stelt zich een dergelijke actie als volgt voor. [4])

„Onderzeebooten kunnen niet veel vaart loopen en het uitzicht „is voor deze vaartuigen niet erg schitterend. Kruisers, jagers en „vliegtuigen zijn dus noodig om ongeveer de plaats van den vijand „vast te stellen.

„Is dit eenmaal geschied, dan zal het bovenwatermaterieel, dat

1) The Navy, the air enz. 1. c.p. 223.

2) Naval Notes Journ. Royal Un. Service Instit. p. 362, 1924.

3) Marineblad 31-12-1924 p. 523.

4) A. van Hengel. Wetenschappelijk Jaarbericht 1923 Hoofdstuk IX Marine p. 352.

„tevens dienst moet doen om 's vijands aandacht af te leiden, wij-
„ken voor de overmacht en het woord verder aan de onderzeebooten
„laten."

Intusschen meent de overste Schepp, dat het niet mogelijk is om de onderzeebootcombinatie in zijn geheel tegen de vijandelijke vloot in te zetten,

„om de tot een hoofdmacht vereenigde duikbootvloot, in ge-
„organiseerd verband met andere maritieme strijdmiddelen ageerend
„langs systematischen weg, d.w.z. op grond van doorloopende ver-
„kenningsberichten tegen een vijandelijken transportvloot tot den
„aanval te brengen." [1]) Voor de duikboot is iedere ontmoeting „met den vijand op zijn marsch fataal". Want wat voor strijdkrachten dit ook mogen zijn, de duikboot ondervindt vertraging, doordat zij moet onderduiken, waardoor de jagers van haar gescheiden zullen worden en de groep tot oplossing zal komen en later opnieuw zal moeten verzamelen. Er bestaat dan ook voor de duikboot geen vaste strategische snelheid, waarop men een strategisch plan kan bouwen.

Bovendien is van een ongezien of beter van een onverwacht optreden van de duikbootvloot geen sprake, zoo zij door bovenwater-materieel wordt voorafgegaan.

Wij zullen in het midden laten, wie van de beide zeeofficieren hier gelijk heeft. Men ziet bij iederen oorlog, hoe de tactiek na de eerste gevechten in den regel snelle veranderingen ondergaat en alleen de oorlogspractijk kan hier definitief beslissen, welke der beide zienswijzen de juiste is. Toch moet worden betwijfeld, of een onderzeevloot ooit in staat zal zijn om aan troepentransporten en oorlogsschepen op den duur zulke groote verliezen toe te brengen, dat het niet mogelijk zal zijn om een expeditionnaire macht naar Java over te brengen. De ervaringen in den wereldoorlog opgedaan leeren, dat aan troepentransporten door duikbooten nooit *belangrijke* verliezen zijn toegebracht.

Torpedeering van transportschepen en oorlogschepen hebben tijdens den wereldoorlog natuurlijk wel plaats gehad. Een schitterend succes heeft in dit opzicht onder andere de U 21 onder

1) C. L. Schepp. Het ontwerp vlootwet in verband met ervaringen uit den wereldoorlog. Onze Eeuw 1923 p. 370.

commando van von Arnault de la Périère gehad. Deze duikboot bracht tot 1918 de slagschepen „Triumph" en „Majestic" in de Dardanellen tot zinken en voorts 5 transportschepen, één hulpkruiser, 125 stoomschepen en 62 zeilschepen, totaal 500.000 ton [1]). Maar van een ernstige storing in de troepentransporten is noch in de Middellandsche Zee, noch in den Atlantischen Oceaan en het Kanaal ooit sprake geweest.

Het schijnt, dat de duikboot thans op den duur niet in staat is met redelijke kans op succes den strijd tegen het bovenwater-materieel te kunnen volhouden, dank zij de ontwikkeling der afweermiddelen tegen het duikbootgevaar. Men heeft aanvankelijk toen Weddingen, de Commandant van de U 9 op den 22sten September 1914 de engelsche kruisers Cressy, Hogue en Aboukir tot zinken bracht, de waarde van de duikboot in den strijd met oorlogsvaartuigen te hoog aangeslagen. Toen reeds waarschuwde von Tirpitz tegen een overschatting van de duikboot:

„Das Treffen vom U-boot aus ist ausserordentlich schwierig,
„wenn das Schiff höhere Fahrt macht und in U-bootsnähe öfters
„Kurs wechselt.

„Vor dem Angriffe vom *U 9* hatten alle drei Kreuzer mit zehn
„Knoten gebummelt, Hogue und Cressy lagen bei den Torpedo-
„schüssen gestoppt." [2])

Het aanvankelijk succes van de duikboot was dan ook te danken aan het feit, dat het wapen nieuw was en men in de tactische afweermethoden tegen het duikbootgevaar nog te weinig bedrevenheid had. Later is afdoende gebleken, dat de duikboot wel geïsoleerde successen kan behalen, gebruik makende van fouten, door oorlogsschepen gemaakt, maar die successen waren zoo gering, dat zij zoo goed als geen invloed hebben gehad op het verloop van den zeeoorlog.

Tijdens den oorlog hebben de Duitschers in de Oostzee met de combinatie duikboot-kleinmaterieel proefnemingen gedaan, die vrij goed geslaagd schijnen te zijn. Toch hebben zij nimmer die combinatie op groote schaal tegen de Engelsche vloot ingezet.

1) Captain C. V. Osborne. The anti-submarine campaign in the Mediterranean subsequent to 1916. Journ. Royal Un. Serv. 1924 p. 448 en volgende.
2) Von Tirpitz l. c. p. 313.

Of dit nu niet is geschied, omdat men meende geen succes te zullen hebben in verband met het krachtige afweersysteem tegen duikbooten, dat de Engelschen hadden georganiseerd, of dat de Duitsche vlootleiding meer vertrouwen had in het eindresultaat van de onbeperkte duikbootenoorlog en daarom geen duikbooten voor een ander doel beschikbaar wenschte te stellen, kan thans nog niet worden beslist. Vast staat het echter, dat de Duitschers tegen het einde van den oorlog hun heele slagvloot gesteund door onderzeeërs hebben willen inzetten.

Men begreep zeer goed, dat in verband met de groote snelheden der „Hochseeflotte" de duikbootactie door het toeval zou worden beheerscht. Men dacht zich echter de actie der duikbooten als die van een bewegelijk mijnenveld. Voor de vloot uitgestuurd zouden zij den vijand vóór den slag verliezen hebben kunnen toebrengen. Tijdens den slag zouden zij vijandelijke vaartuigen, die hun bewegingsvrijheid hadden verloren, tot zinken kunnen brengen, terwijl zij na den slag den terugtocht der slagvloot moesten dekken. Door het uitbreken van de revolutie is dat plan nimmer tot uitvoering gekomen. Intusschen is geen der groote zeemogendheden er toe overgegaan om na den oorlog het slagschip door de duikboot te vervangen. Alleen in Frankrijk hoopt men de verbindingen met Afrika open te kunnen houden met een vloot, bestaande uit een kern van onderzeeërs.

De Admiraal de Gouy heeft zelfs een pleidooi gehouden voor den aanbouw van transportonderzeeërs van 10.000 ton, die ieder 1000 man en 1.500 ton materialen zouden kunnen vervoeren. [1])

Daarentegen heeft Japan uit bezuinigingsoverwegingen van het oorspronkelijke vlootplan 24 onderzeeërs tegen slechts één kruiser en 13 jagers geschrapt. [2])

Toch zijn de ervaringen, zoowel door Duitschers, als door Engelschen met de torpedo en de onderzeeboot opgedaan, van dien aard, dat men van de uitwerking daarvan tegen bovenwateroorlogsvaartuigen geen al te hooge verwachtingen mag koesteren.

Bovendien vergete men niet, dat door vervolmaking van het af-

1) Contre-admiral de Gouy. Nos lignes de communications. Revue des Deux Mondes 15 Mei 1924.

2) Miscellaneous Journ. Royal Un. Serv. 1924 p. 562.

weersysteem tegen duikbooten de actie der onderzeeërs in de toekomst ernstig zal worden belemmerd. De technische volmaking van de onderwaterluistertoestellen, het optreden van vliegtuigen en klein-materieel, die een vloot vergezellen, mijnen, rookschermen, dieptebommen enz. zullen evenals tijdens den wereldoorlog ook in de toekomst het optreden van duikbooten tegen bovenwater-oorlogsmateriaal zeer bemoeilijken.

Viscount Curzon spreekt het volgende oordeel over de gevechtswaarde van de duikboot in haar strijd tegen vijandelijke oorlogsschepen uit: *„The submarine is a declining menace to all surface „craft and in the case of warships may soon become comparati- „vely powerless if the present advance in methods of protection „and accoustic detection is maintained."*

Wie ernstig de oorlogservaringen met onderzeeërs opgedaan bestudeert, ontkomt moeilijk aan den indruk, dat een onmiskenbare kern van waarheid in die uitspraak is gelegen.

Hier staat echter tegenover, dat „De onderzeeboot het eenige „militaire orgaan is, dat dank zij haar vermogen om te kunnen „onderduiken, niet onderworpen is aan de wet van het aantal; zij „behoeft niet voor overmacht te wijken, doordat zij onder water „zich aan den aanval kan onttrekken; zij houdt haar offensieve „waarde ook tegen een veel talrijker en sterker vijand." [1])

Helaas is echter in den wereldoorlog gebleken, dat die offensieve waarde tegen bovenwatermateriaal bijna altijd zeer gering was en dat de duikbooten alleen onder bijzondere omstandigheden succes hadden.

De jagers en kruisers, die in 1917 de Engelsche convooien bebegeleidden, brachten den onderzeebooten zulke gevoelige verliezen toe, dat zij haar aanvallen op die convooien vrijwel geheel moesten opgeven. Alleen de gewapende trawlers, die de convooien vergezelden, vermochten weinig tegen de duikbooten uit te richten.

Thans nog een enkel woord over de duikboot als „commercedestroyer". Het kan niet worden ontkend, dat de duikboot als „assassin de la mer" over het algemeen goed heeft voldaan, al zijn de Duitsche verliezen aan duikbooten ook zeer groot geweest.

1) A. van Hengel, Wetenschappelijk Jaarbericht 1923 p. 352.

Door haar onzichtbaarheid is de duikboot zeer geschikt om als „commerce-destroyer" op te treden, mits zij op een veilige vlootbasis kan steunen. Ontvalt haar die basis, dan is haar lot snel beslist. Ook tegen duikbooten, die ageerden tegen de handelsmarine, heeft men verschillende afweermiddelen toegepast, die ten deele hierboven reeds zijn opgesomd. Handels- en visschersvaartuigen werden bewapend en met geschut uitgerust tot den strijd tegen de onderzeeërs. In 1918 waren 3139 Britsche koopvaarders bewapend met kanonnen. [1]) Ongeveer 60% dier koopvaarders had geschut van 10 c.M. of van grooter kaliber aan boord en voor de bewapening van schepen niet behoorende tot de oorlogsvloot werden 15.000 kanonnen beschikbaar gesteld. Door toepassing van het convooisysteem, (alleen in de laatste oorlogsmaanden), duikbootnetten, de indienststelling van 500 patrouillebooten, 2000 gewapende trawlers en 100 motorbooten, decoyships enz. zijn de Geallieerden het duikbootgevaar de baas gebleven. Het spreekt van zelf, dat een dergelijk uitgebreid afweersysteem tegen onze duikbooten in Indië nooit door de tegenpartij georganiseerd zou kunnen worden. Wel mag men echter als zeker aannemen, dat de vijand snel tot de bewapening van zijn handelsmarine zal overgaan en direct het convooisysteem zal toepassen, waartegen de duikboot weinig kan uitrichten.

Die bewapening der handelsvaartuigen zal aan het succes onzer onderzeeërs veel afbreuk doen. Onze duikbooten zullen daardoor weinig gebruik kunnen maken van hun geschut, maar in hoofdzaak aangewezen zijn op hun torpedo's, die duur en moeilijk aan te vullen zijn. Daar komt bij, dat onze vloot van 16 onderzeeërs op den duur geen ernstige bedreiging zal vormen voor de handelsverbindingen van de tegenpartij.

Afsluiting met een dergelijke vloot van de voornaamste doorgangen in onzen archipel van den Pacific naar den Indischen Oceaan is niet mogelijk. Slechts 15 à 25% der onderzeeërs zal op den duur tegelijk buitengaats kunnen zijn, zooals de oorlogser-

---

1) Wetenschappelijk Jaarbericht der Vereeniging tot beoefening van krijgswetenschap 1913—1919 p. 97.

varing heeft geleerd, dat is dus gemiddeld 2 à 4 duikbooten. [1])

Een ondergedoken onderzeeërs heeft een gezichtsveld van slechts 1 mijl straal. [2]) Zelfs met al onze onderzeeërs, zoo deze alle tegelijk buitengaats mochten zijn, is het onmogelijk de zeestraten in onzen archipel systematisch af te sluiten.

Van het optreden onzer duikbooten als „commerce-destroyer" is dan ook niet te verwachten, dat het eenigen invloed van beteekenis zal uitoefenen op het verloop van een Pacificoorlog. Iets anders is het, indien die actie gesteund wordt door kruisers en onderzeeërs van een machtigen bondgenoot.

Ten slotte zij opgemerkt, dat de duikboot voor de neutraliteitshandhaving minder geschikt is. Voor de uitvoering der neutraliteitsvoorschriften moet de duikboot aan de oppervlakte varen, teneinde den schender onzer neutraliteit te waarschuwen en is dan kwetsbaarder, terwijl haar offensieve kracht veel geringer is.

In den Volksraad liet de Vice-admiraal Gooszen zich als volgt hierover uit: „Voor het tegengaan van schendingen zullen zeer „zeker de snelle kruisers en jagers van groot nut zijn, doch de „onderzeeërs openen de mogelijkheid tot een zeer krachtig optre„den. Ik erken, dat bij het tegengaan van schending onzer neutra„liteit de onderzeeboot minder naar voren komt dan anders, hoewel „de onderzeeër boven water varend toch haar geschut en haar torpedo's heeft." [3])

De oorlogservaring heeft dus geleerd, dat de duikboot in verband met de geringe trefkans van de torpedo en het groote drijfvermogen der moderne oorlogsschepen aanzienlijk in gevechtswaarde is achteruitgegaan. Bovendien is het aantal onderzeeërs, waarover wij beschikken, te gering om van groote beteekenis te kunnen zijn in een „guerre de course", terwijl de onderzeeboot voor de handhaving der neutraliteit minder geschikt is.

Men bedenke zich wel, voor men de onderzeeboot tot kernschip van de Indische vloot verheffe. Die vloot zal onvoldoende sterk

1) A. R. Norman. The advantages and disadvantages of a seperate airforce for the Royal Navy. Naval Prize Essay (1923) p. 271. Journ. Royal Un. Serv. Inst. 1924.

2) C. V. Osborne l. c. p. 455.

3) Handelingen van den Volksraad, Najaarszitting 1924 p. 249.

en ongeschikt voor een behoorlijke handhaving der neutraliteit in den archipel zijn.

Vliegtuigen.

„The submarine loathes and detests the aircraft. It is the only „enemy that can strike it, without being struck back at"

zegt admiraal Kerr en hij meent, dat een „guerre de course" met onderzeeërs veel van zijn beteekenis verliest, als de vijand over een sterke luchtmacht beschikt. Tijdens den oorlog bleek hem, dat schepen, die door vliegtuigen geëscorteerd werden, nimmer door onderzeeërs werden aangevallen. [1])

Marin heeft in zijn artikel in het Handelsblad van 18 Mei 1923 betoogd, dat aanvallen met duikbooten alleen mogelijk zijn, indien de eigen vliegtuigen de overmacht in de lucht hebben. Inderdaad krijgt men uit de oorlogservaringen den indruk, dat er veel waars is in het betoog van Marin en dat de actie der duikbooten sterk zal belemmerd worden, zoo de vijand de heerschappij in de lucht bezit. Maar vliegtuigen zijn niet alleen gevaarlijk voor onderzeeërs. In den laatsten tijd zijn in Amerika en Engeland uitgebreide proeven genomen om te beslissen, of het vliegtuig behalve tegen onderzeeërs als aanvalswapen kan worden gebruikt tegen andere vijandelijke oorlogsschepen, door het werpen van bommen of het lanceeren van torpedo's.

In de maanden Juni-September 1921 werden in Amerika bommen geworpen op een torpedojager, een kruiser en de slagsschepen „Alabama" en „Ostfriesland". Die proeven werden later in 1923 op de slagschepen „New Jersey" en „Virginia" voortgezet. Daaruit is gebleken, dat slagsschepen met bommen van 1100 pond geworpen van 1000 M. hoogte tot zinken zijn te brengen, maar dat bommen van 600 pond geworpen van af een hoogte van 3000 M. bijna geen trefkans hadden. Stilliggende torpedojagers en kruisers bleken een gemakkelijke prooi te zijn voor vliegtuigen. [2])

1) Admiral Kerr l. c. p. 215.

2) Zie voor verdere bijzonderheden de zeer belangrijke studie van den kapitein J. J. van Santen getiteld „De beteekenis van de luchtstrijdkrachten in den toekomstoorlog. Orgaan der Ver. ter beoefening van Krijgswetenschap 1923—1924 p. 562 en volgende.

Luchtvaartenthousiasten trekken uit deze proeven de conclusie, dat het vliegtuig hiermede bewezen heeft, dat het met succes den strijd kan aanbinden tegen oorlogsschepen van ieder type.

Noodzakelijk is het echter er op wijzen, dat die proeven werden genomen op stilliggende oorlogsschepen, in *ondiep* water, waardoor de bommen een maximum effect hadden. De aanval werd gedaan door vliegtuigen, die in een colonne vlogen met een tusschenruimte van ongeveer één kilometer, een aanvalsvorm, die onbruikbaar is, wanneer het doel beschermd wordt door gevechtsvliegtuigen. Evenmin is het denkbaar, merkt Luitenant-Commander J. B. Grow in de Proceedings of the United States Naval Institute van December 1924 op, dat vliegtuigen ongeveer een uur kunnen blijven rondvliegen boven een doel, terwijl zij rustig met den wind en de meest gunstige voorwaarden rekening kunnen houden bij het werpen hunner bommen, ook al hebben zij plaatselijk de heerschappij in de lucht. Bovendien zal het zeer moeilijk zijn om op met zig-zag koers varende schepen eenige trefkans te hebben, behalve indien men de bommen in salvo's werpt. De trefkans op 3000 M. hoogte is reeds zeer gering. *Eerst op 1000 M. hoogte werd op stilliggende Amerikaansche schepen een trefkans verkregen van ± 6 à 7%, hetzelfde resultaat dus, als op het Engelsche slagschip „Agamemnon"* bij een proefneming werd bereikt. Zeer terecht merkt de luitenant ter zee Furstner op, dat waar de trefresultaten in oorlogstijd bij de Britsche marine ongeveer 2% van die in vredestijd bedroegen, een gevolg van het feit, dat tijdens den vluchttijd van het schot de schepen van koers veranderen en de salvo's ontloopen, men mag aannemen, dat de trefkans van vliegtuigen op oorlogsschepen minimaal is. Men vergete bovendien niet, dat 1000 M. een belachelijk lage hoogte is, de bommenwerpers dan onder het vuur van het afweergeschut en mitrailleurs komen en bovendien zijn blootgesteld aan de aanvallen van vijandelijke vliegtuigen. [1])

Thans nog een enkel woord over de *torpedovliegtuigen*. Deze vallen in groepen van drie vliegers aan en lanceeren op 3 à 5 M.

---

1) Luitenant ter zee Furstner in het debat met kapitein van Santen p. 600.

hoogte boven het water en binnen den afstand van 1800 M. hun torpedo van 320 tot 500 pond gewicht. [1])

Het spreekt vanzelf, dat de torpedovliegtuigen op dien afstand aan een zekere vernieling zouden zijn blootgesteld van het afweergeschut, als geen bijzondere maatregelen werden getroffen.

Daarom vliegen jacht- en verkenningsvliegtuigen voor de torpedovliegtuigen uit en vormen een laaghangend rookmasker, waarachter de torpedovliegtuigen kunnen naderen. Richtende op de toppen der masten vuren zij hun torpedo af, om daarna weer naar hun basis terug te keeren. Ook bij laaghangende mist hebben torpedovliegtuigen een goede kans van slagen. Bij vredesoefeningen werden tot 41% treffers verkregen.

De oorlogsschepen beschikken voor het afslaan van vliegtuigaanvallen over afweergeschut en mitrailleurs van groot kaliber, meestal van 13 m. M. — 20 m. M. In Frankrijk gebruikt men bij de landmacht daarvoor de mitrailleur Darne, die een vuursnelheid van 1200 schoten per minuut heeft. Met acht dezer mitrailleurs heeft men op vliegtuigen, die op 1000 à 1500 M. vliegen van af den grond 32% trefkans. [2]) Ook op de ruime dekken van transportschepen heeft men voldoende gelegenheid tot opstelling van afweergeschut en mitrailleurs, zoodat deze lang niet zoo weerloos zijn, als men wel zou denken.

Bovendien is bij de constructie der moderne slagsschepen natuurlijk rekening gehouden met de bedreiging uit de lucht en heeft men verschillende dekpantsers onder elkander aangebracht, waardoor de uitwerking der bommen gelocaliseerd wordt.

Laat ons thans nagaan, in hoeverre bij de verdediging van Indië vliegtuigen van nut kunnen zijn. In den laatsten tijd is door de artikelen van de kapiteins van Santen en Behrens die vraag opnieuw aan de orde gesteld. De kapitein Behrens [3]) meent, dat

1) Lieutenant-Commander G. N. W. Boyes. Second Naval price. The advantages and disadvantages of a separate airforce etc. Journal Royal Un. Serv. p. 292.

2) Kapitein A. J. Maas. De verdediging tegen luchtstrijdkrachten van den grond af. Orgaan der Vereeniging tot Beoefening van Krijgswetenschap 1923—1924 p. 328.

3) H. Behrens. De defensie van Nederl.-Indië is in de eerste plaats de taak eener luchtmacht. Ind. Mil. Tijdschr. 1923, No. 4 p. 275—283.

een luchtmacht van 180 jagers, 180 bombardeer- en torpedovliegtuigen en 180 verkenningstoestellen voldoende is om een transportvloot te vernielen en neutraliteitsschending te voorkomen. Deze luchtmacht zal op een vijftigtal landingsterreinen moeten kunnen steunen en hij meent, dat de defensie van Indië in de eerste plaats op het optreden van een sterke luchtmacht moet berusten.

De kapitein van Santen gaat minder ver. Ook hij meent, dat een vijandelijke transportvloot, die zich waagt binnen de werkingsfeer van een overmachtigen vliegdienst, zich nagenoeg zeker aan vernietiging blootstelt, terwijl ook oorlogsschepen op den duur veel van de luchtaanvallen zullen hebben te lijden.

Maar een luchtmacht alleen is daartoe niet voldoende.

In een gecombineerde actie van een aanval te water en in de lucht, waardoor de aandacht van de luchtvloot wordt afgeleid door de oorlogsschepen, meent hij een krachtig middel te hebben gevonden om de gevechtskracht der vloot dusdanig op te voeren, dat zelfs een aanzienlijke minderheid in getalsterkte daardoor wordt uitgewischt.

Wij kunnen hier niet verder op de interessante studie van den kapitein van Santen ingaan. Na wat hierboven gezegd is over het bommenwerpen en de torpedovliegtuigen, staat de juistheid van zijn voornaamste stelling, dat de transportvloot zich aan vernietiging blootstelt als de tegenstander de heerschappij in de lucht heeft, nog lang niet onomstootelijk vast.

Door het aannemen van een losse formatie zal de trefkans uit vliegtuigen sterk verminderen, terwijl de nadering der bombardeer-vliegtuigen door een bewakingscordon van lichte vaartuigen tijdig zal worden gemeld. [1]) Inderdaad is een transportvloot, vooral op het moment, waarop de landing plaats heeft, zeer kwetsbaar, doordat zij dan voor anker moet gaan. Maar voorloopig dient men toch voorzichtig te zijn en de waarde van vliegtuigen in den strijd met de zeemacht niet te overschatten.

Intusschen blijft het de groote verdienste der beide voornaamste propagandisten voor een sterke luchtvloot, dat zij het pro-

---

1) Luitenant ter zee Olivier. Verslag der Algemeene Vergadering van 9 October 1924. Marineblad December 1924 p. 59.

bleem van de verdediging van Indië door middel van vliegtuigen aan de orde hebben gesteld. De ideeën omtrent dit vraagstuk zijn echter nog niet voldoende uitgekristallieerd en het gebruik van de luchtmacht voor de verdediging van Indië moet nog het onderwerp vormen van grondige proefnemingen en studie, voor men zich een oordeel over de waarde van het vliegtuig als een der hoofdwapens voor de verdediging van Indië kan vormen.

Voorloopig is het nog slechts een hulpwapen, dat voor de verkenningsdiensten, voor offensief optreden tegen vijandelijke vliegtuigen, voor gas-, bom- en torpedoaanvallen op vijandelijke schepen, voor regeling van het artillerievuur, voor het steunen der actie tegen eigen onderzeeërs en het bestrijden van vijandelijke duikbooten, voor het leggen van rookmaskers tijdens een vlootactie, enz. onmisbaar is geworden. Nimmer verlieze men echter uit het oog, dat een vliegtuig op het oogenblik feitelijk slechts een „raider" is, die zoo mogelijk bij verrassing werkt, binnen een straal van 250 à 350 mijl van zijn basis.

Tot nog toe schijnt het, dat vliegtuigen slechts locale en tijdelijke successen tegen oorlogsschepen kunnen behalen, maar dat het niet mogelijk is met een sterke luchtmacht de heerschappij ter zee te verwerven. Ook in een „guerre de course" bij de afsluiting van onze zeestraten door aanvallen op geïsoleerde vijandelijke kruisers, hulpkruisers en duikbooten, door vernieling van vijandelijke handelsschepen, bij het opbrengen van verdachte schepen naar het moederschip, op welke wijze b. v. het vliegtuig „Wolfchen" aan boord van het kaperschip „Wolf" met goed resultaat heeft geopereerd, kan het vliegtuig zeer goede diensten bewijzen, ja is het zelfs onmisbaar.

Ook bij de handhaving der neutraliteit optredende als verkenners en bij het opbrengen van verdachte schepen, waarbij door het werpen van bommen gehoorzaamheid kan worden afgedwongen, kan het vliegtuig goede diensten bewijzen. Maar zonder een steun van oorlogsschepen is handhaving der neutraliteit onmogelijk:

„The only possible way to be certain of a ships identity is to „go „on board", zegt admiraal Tupper. En daarop is het vliegtuig niet berekend. [1])

1) Admiral Tupper l. c. p. 8.

Volgens de Vlootwet 1925 zouden wij de beschikking krijgen over 72 verkennings-, 18 gevechts- en 18 jachtvliegtuigen. De Vice-admiraal Gooszen heeft in den Volksraad verschillende nadeelen der vliegtuigen opgesomd. De watervliegtuigen kunnen niet opstijgen, als er veel zee staat, de exploitatiekosten zijn zeer hoog, zij zijn des nachts moeilijk te gebruiken, zij kunnen weliswaar neutraliteitsschendingen constateeren, maar zijn niet in staat dergelijke handelingen te voorkomen.

Maar daarmede heeft de Regeeringsgemachtigde geenszins willen betoogen, dat het vliegtuig voor onze defensie van weinig belang is. Het tegendeel is waar. Als hulpwapen van de onderzeevloot zijn de verkenningsvliegtuigen onmisbaar. Voorts is tijdens den oorlog gebleken, dat de Duitsche onderzeeërs en jagers, die op de Vlaamsche kust ageerden, niet konden uitloopen, als zij niet gesteund werden door een sterke luchtmacht, die over een tijdelijke en locale overmacht in de lucht beschikte. [1]) Voor het uitloopen onzer onderzeeërs worden in de Vlootwet 1925, 18 gevechts- en 18 jachtvliegtuigen bestemd, terwijl ook een deel der vliegtuigen van de landmacht hiertoe hun steun zullen kunnen verleenen. [2])

„Onze vliegtuigconstructeurs, dus ook onze vliegtuigen, zijn de „beste der wereld; onze vliegers hebben bewezen zich met alle „buitenlandsche te kunnen meten, onze technische verzorging kan „de vergelijking met iederen buitenlandschen gronddienst door-„staan", zegt van Santen. „De aviatische wereld hier en in grooter „Nederland wacht met vertrouwen de komende breedere taak". [3])

De Vlootwet 1925 heeft dien wensch van van Santen niet vervuld en hoewel het vliegtuig een belangrijke rol in onze defensie ter zee zal spelen, blijft het een *hulpwapen* en is aan den vliegdienst geen voornamere plaats in ons defensiestelsel ingeruimd dan in de vorige vlootwetsonwerpen.

Kruisers en Hulpkruisers.

Zooals we reeds zagen, hebben de kruisers tijdens den oorlog goede diensten bewezen als commerce-destroyers. De Duitsche

1) Luitenant ter zee de Bruin in de Marine Vereeniging, Marineblad Dec. 1924 p. 63.

2) Memorie van Toelichting Vlootwet 1925 p. 5.

3) van Santen l. c. p. 585.

kleine kruisers „Karlsruhe", „Königsberg", „Dresden" en „Leipzig" tezamen brachten meer dan 200.000 ton aan scheepsruimte tot zinken, terwijl 23 schepen, over de 100.000 ton metende, op rekening van de „Emden" alleen kwamen. Toch zijn die materieele verliezen, die de kruisers aan de handelsmarine toebrachten, gering in vergelijking met die der onderzeeërs. Maar het moreele effect der kruisers is veel grooter. Want kruisers kunnen niet bestreden worden met gewapende trawlers en jagers, zooals met onderzeeërs het geval is en binden veel bovenmaterieel van grootere afmetingen.

In totaal moesten de Geallieerden na den slag bij de Falklandseilanden alleen voor de vernietiging van den kleinen kruiser „Karlsruhe" meer dan zeventig oorlogsschepen aanwijzen met opdracht „sink or destroy it at any cost". Behalve de verlamming van het handelsverkeer, de vertraging van troepentransporten en binding van belangrijke vijandelijke strijdkrachten, oefende het optreden der kruisers ook een schadelijken invloed uit op Engelands prestige in Indië, wat onder meer in de muiterij te Singapore in 1915 tot uiting kwam.

Ingedeeld bij de slagvloot dienen de kruisers bijgestaan door jagers en vliegtuigen in de eerste plaats voor verkenning.

Als zoodanig zijn zij ook voor een onderzeevloot onmisbaar, daar bij ongunstige weersgesteldheid de vliegtuigen niet te gebruiken zijn en de heele verkenningstaak op kruisers en jagers komt te rusten. Verder worden zij gebruikt als dekking van de slagvloot tegen aanvallen van jagers en onderzeeërs.

Op de kruisers der Vlootwet 1925 zal bovendien in hoofdzaak de taak van handhaving der neutraliteit rusten. Jagers hebben onvoldoende gevechtskracht en een kleinere werkingssfeer. [1])

Flottieljevaartuigen en mijnenleggers hebben te geringe snelheid en onvoldoende gevechtskracht. Ook onderzeeërs zijn voor dit doel minder geschikt. Door hun snelheid, hun grootere gevechtskracht en hun grootere werkingssfeer zijn de kruisers voor die taak het best berekend.

Hulpkruisers zijn handelsschepen, die in tijd van oorlog bewa-

1) De werkingssfeer der nieuwe jagers zal zoo groot zijn, dat zij van uit de basis naar elk punt van den archipel heen en weer zullen kunnen stoomen. Zie de Handelingen voor den Volksraad, Najaarszitting 1925 p. 251.

pend worden met middelbaar geschut teneinde kruisersdiensten te kunnen verrichten.

Zij verbergen echter hun wapening niet meer dan noodig is. De Duitsche hulpkruisers „Kap Trafalgar" „Kaiser Wilhelm der Grosse" „Kronprinz Wilhelm" en „Prinz Eitel Friedrich" brachten 36 handelsschepen tot zinken. De „Kronprinz Wilhelm" werd in volle zee door de kruiser „Karlsruhe" van geschut, munitie, proviand enz. voorzien. De „Kap Trafalgar" werd op zee door de kannoneerboot „Eber" bewapend. De „Eitel Friedrich" en de „Kap Trafalgar" bleven respectievelijk zeven en acht maanden op zee rondzwalken en legden in dien tijd 30.000 mijlen af zonder een haven aan te doen.

Met veel succes zijn tijdens den oorlog ook Duitsche handelsraiders opgetreden, zooals de „Möwe", „Wolf" en „Seeadler". Dit waren gecamoufleerde koopvaarders. De „Seeadler" was zelfs als zeilschip gecamoufleerd. Zij bleven langen tijd achtereen in zee.

Zoo hield de „Wolf" het vijftien maanden in den Atlantischen Oceaan uit. De „Möwe", die op twee kruistochten 47 handelsschepen tot zinken bracht (tezamen 175.000 ton) en zelfs twee schepen naar een Duitsche haven wist op te brengen, was een schip van 4.000 ton, liep 14 mijl, had 4 snelvuurkanonnen van 15 c.M., één van 10.5 c.M., twee van 8 c.M., machinegeweren, torpedolanceerinrichtingen en mijnen aan boord. [1])

De Engelschen hebben zeer veel nut gehad van hun hulpkruisers. Zoo bestond het 10e Engelsche kruisereskader uit acht kruisers van de „Edgar class', een kanonneerboot en vier hulpkruisers. Ook voor onze Indische defensie zouden hulpkruisers en raiders van nut kunnen zijn. Zij kunnen belangrijk werk verrichten, zoowel bij neutraliteitshandhaving, als in een „guerre de course". In het ontwerp Vlootwet 1925 worden hulpkruisers, die ingevolge art. 2 der Haagsche conventie van 1907 op de vlootlijst moeten worden geplaatst, echter niet genoemd.

Worden wij in een oorlog gewikkeld en dolven wij in den strijd het onderspit, dan zijn wij onze koopvaardijvloot toch kwijt. *Een ruim gebruik van onze koopvaardijschepen, voorzoover deze zich*

---

1) Lieutenant G. C. Steele. Decoy as a weapon of naval warfare, Journ. Un. Royal Serv. Inst. p. 102, 1924.

eigenen om als hulpkruiser of handelsraider op te treden, is dan ook zeer gewenscht.

De Vlootbasis en steunpunten.

De wordingsgeschiedenis der koloniale rijken hangt ten nauwste samen met het streven der Mogendheden om steunpunten en vlootbases te verwerven.

Mahan zegt hieromtrent het volgende: „In earlier times the „merchant-seaman ..... made his gains at the risk of his life and liberty ..... and was under great delays of collecting a full and profitable freight. He therefore intuitively caught at the far end of his trade route one or more stations ....., where his ships could lie in safety and where the merchantable products of the land could be continually collected." [1])

Uit die nederzettingen, die zich niet alleen aan het eindpunt ontwikkelden, maar ook op de lange handelswegen ontstonden ten einde de schepen van water, versche levensmiddelen en andere scheepsbenoodigdheden te voorzien, zijn de koloniën, steunpunten en vlootbases gegroeid. Slagvloten kunnen vlootbasis en steunpunten voor haar actie niet ontberen. Zij kunnen slechts een beperkten brandstofvoorraad medevoeren, die op gezette tijden moet worden aangevuld. Bovendien moeten zij gelegenheid hebben tot aanvulling van munitie enz. Zij kunnen dus slechts een bepaalden tijd buitengaats blijven. De werkingssfeer, dat is de afstand, dien een oorlogsschip van uit zijn basis heen en terug af kan leggen zonder opnieuw brandstof in te nemen, is niet voor alle schepen dezelfde. Zij wordt dus in de eerste plaats bepaald door den brandstofvoorraad aan boord van het schip. Maar daarnaast doen zich nog andere factoren gelden, zooals de snelheid, de weergesteldheid en last not least, de tijd, dien een schip kan varen zonder machinedefecten te krijgen. Bij de jongste manoeuvres der Amerikaansche vloot van 4 tot 23 Januari 1924 in de omgeving van het Panamakanaal gehouden kregen vier van de 14 slagschepen zulke ernstige machinedefecten, dat zij zelfs van verdere deelname aan de oefening af

1) Mahan 1 c. p. 26

moesten zien. En dit waren nog wel schepen van de „scouting-division"! Die defecten zijn van zoo ernstigen aard, dat de schepen thans niet meer dan 15 mijl kunnen loopen, voordat de ketels zijn vernieuwd, zoodat zij voorloopig geheel aan de actieve vloot zijn ontrokken. [1]) Er werd reeds elders de aandacht gevestigd op een uitspraak in „Brasseys Naval and Shipping Annual" van 1923, dat een slagvloot met het haar vergezellende kleinmateriaal niet langer dan drie dagen geheel intact op zee kan blijven. Die uitspraak is vermoedelijk wat somber.

Volgens de Amerikaansche Vlootwet van 1 December 1915 zou de slagvloot een werkingssfeer van 2000 mijl hebben. Men zal wel niet ver van de waarheid af zijn, als men de radius van actie van de moderne slagvloten op hoogstens 2000 mijl stelt. En uit die beperkte werkingssfeer der slagvloten vloeit weer van zelf voort, dat een vloot voor haar actie kolenstations en oorlogshavens noodig heeft, waar zij gelegenheid heeft om te dokken, waar arsenalen en werkplaatsen zijn om munitie aan te vullen en reparaties te verrichten enz. Een oorlogshaven moet aan de vloot bovendien volkomen veiligheid aan de zeezijde geven, tegen slagschepen door opstelling van kustgeschut in koepels, pantserbatterijen en(of) kustforten, door mijnversperringen, torpedobatterijen enz. Door den aanleg van een versterkt landfront moet een aanval van de landzijde kunnen worden afgeslagen. Tegen aanvallen uit de lucht dient zij beveiligd te worden door antiluchtvaartafweermiddelen en door de basis zoodanig te kiezen, dat de vijand gedwongen wordt zijn luchtmacht te doen opereeren van aircraftcarriers, waardoor het aantal vliegtuigen en de bommencapaciteit van den aanvaller beperkt wordt. Een of meer van dergelijke oorlogshavens worden vlootbases, als zij gebruikt worden tot operatiebases der slagvloot.

Steunpunten verleenen slechts bescherming tegen kruiser-aanslagen, kunnen echter eveneens als vlootbases dienst doen.

Zoo zou voor ons het steunpunt Soerabaia tevens de vlootbasis der onderzeevloot worden. Zoo lang nu een vlootbasis dien om de vloot gevechtsklaar te maken en te houden voor offensieve operaties, vormt zij een integreerend en onmisbaar deel van de machts-

---

1) Naval and Military Record van 5 Maart 1924.

ontplooiïng ter zee. Voor een onderzeevloot is Soerabaia dan ook onmisbaar. Dat steunpunt vormt een logisch geheel van de defensie ter zee, als althans aan den eisch wordt voldaan, dat de onderzeeërs in de gelegenheid zijn te allen tijde van uit die basis offensief op te treden.

Aan een kruiservloot zou die basis echter *alleen bescherming* kunnen verleenen, daar het defensief karakter van het steunpunt daarbij sterk op den voorgrond treedt. Want uitloopen staat voor een kruiservloot gelijk met vernietiging, als vóór de vlootbases een overmachtig vijandelijk kruisereskader de wacht houdt. Er is dan ook zeer veel kans op, dat instede van den offensieven geest aan te wakkeren, de vlootbasis juist verlammend zal werken op het aanvallend optreden *van een kruiservloot*. Daarom zou de vlootbasis Priok van het ontwerp 1923 voor een *kruiservloot* in strijd met een van de grondbeginselen der zeestrategie zijn.

Von Tirpitz heeft dit beginsel als volgt omschreven:

„Jedes Kriegsschiff und daher auch jede Schlagtflotte ist tech-
„nisch und taktisch immer ein offensives Instrument; auch der Geist
„Ihrer Führung muss, wie Stosch mir in jenem Briefwechsel schrieb,
„zur Offensieve elektrisiert werden".

Admiraal Jellicoe heeft met dit grondbeginsel der zeestrategie terdege rekening gehouden. Voor de „Grand Fleet" achtte hij een oorlogshaven als vlootbasis overbodig. Het was voldoende, als de vloot te Scapa Flow slechts gedekt werd tegen onverhoedsche aanvallen van jagers en onderzeeërs. Volgens de verklaring van Viscount Curzon in het Britsche Lagerhuis op 20 Maart l. l. was dit inderdaad het geval; „Scapa Flow during the war 1914-1918
„was the main base of the biggest battlefleet the world has ever
„seen. The armement was nothing than a few 12-pounder guns
„but there were three lines of nets at the main entrance and several
„lines of mines". Inderdaad, een slagvloot, die strategisch offensief optreedt, heeft de bescherming van het kustgeschut niet noodig. Haar eigen zware artillerie is haar beste bescherming. Zwaar versterkte oorlogshaven zijn dan zelfs gevaarlijk voor den offensieven geest.

De relatief sterke Duitsche vloot, die volgens von Tirpitz in 1914 wel degelijk met redelijke kans op een overwinning den strijd met

de Engelsche vloot had kunnen aanbinden, liet zich opbottelen in haar oorlogshaven. Van Borkum tot Jutland legden de Engelschen mijnenvelden aan, waarin de Duitschers slechts met de grootste moeite doorgangen konden openhouden.

De Duitschers hebben zich niet van hun basis los kunnen maken en dat was de oorzaak, waarom de Duitsche vloot ten slotte roemloos ten onder is gegaan. „Das Deutsche Volk hat die See nicht „verstanden," zegt von Tirpitz. „In seinen Schicksalsstunde hat es „die Flotte nicht ausgenutzt. Ich kann ihr heute nur noch ein To- „tendenkmal errichten". Die fout is meer gemaakt in de geschiedenis. Na de slag van Trafalgar heeft Napoleon zijn vloot ook niet in durven zetten, niettegenstaande Frankrijk bij den val van het Keizerrijk over meer dan honderd linieschepen en 55 fregatten beschikte.

Is een *vloot van bovenwatermateriaal* sterk in de minderheid en zoekt zij bescherming in haar basis, dan wordt zij opgebotteld en wordt over haar lot beslist door den aanval op het landfront. Zoo verging het de Chineesche vloot in Wei-ha-wei, de Russische vloot in Port-Arthur, zoo zal het een Nederlandsche vloot van bovenwatermateriaal vergaan, die zich laat opbottelen ..... tenzij een machtige bondgenoot, die de heerschappij ter zee heeft, ons te hulp snelt. Het China-eskader onder von Spee liet zich zeer terecht niet opsluiten in Tsingtau, maar koos het ruime sop en als steunpunt voor de vlootactie heeft Tsingtau verder geen beteekenis gehad. Een vlootbasis kan voor een zwakke vloot van bovenwatermaterieel niet anders dan een fuik worden, die tot een roemloos einde moet voeren. Zeer juist is dan ook de opmerking van von Tirpitz naar aanleiding van het optreden der Duitsche kruisers, als hij zegt: „Merkwürdig „dabei ist die Erscheinnung dass das Erliegen unseren Schiffe, nie „auf offener See, sondern stets dann eintrat wenn die Kreuzer not- „gedrungen mit dem Lande in Berührung kamen". [1])

Voor een kruiservloot ingesteld op neutraliteitshandhaving is een vlootbasis te Priok volmaakt overbodig. Zij kan zelfs schadelijk werken door de aantrekkingskracht, die zij op de vloot uitoefent en aanleiding zijn, dat de schepen te laat het ruime sop kiezen, wanneer wij in een oorlog zouden worden betrokken.

1) Von Tripitz l. c. p. 306.

Daarom kan volstaan worden met de bescherming tegen een „coup de main" van onze voornaamste havens en petroleumhavens door het aanleggen van sperversterkingen, in hoofdzaak bestaande uit kustbatterijen van middelbaar kaliber en mijnversperringen, waar noodig ondersteund door de actie van onderzeeërs, vliegtuigen, mijnenleggers en flottieljevaartuigen. Bij die sperversterkingen kan worden volstaan met een afsluiting van de toegangen te water.

Versterkingen van permanenten aard van het landfront zijn niet noodig. Natuurlijk is het ook noodig, dat de kruiservloot in het steunpunt Soerabaia voldoende accomodatie vindt, dat de kruisers er kunnen dokken, reparaties kunnen plaats hebben, munitie en brandstof kan worden aangevuld, enz.

In de voorjaarszitting van den Volksraad in 1924 hebben de regent van Panaraga Pangeran Koesoemojoeda en de Generaal van der Weyden betoogd, dat een vloot zonder vlootbasis of steunpunten ondenkbaar is [1]). Het betoog van die Volksraadleden, die uitgingen van de voorgestelde onderzeevloot, is volkomen juist. Men vergete toch niet, dat het materieel, waaruit de vloot is samengesteld, hier eigenlijk het criterium vormt voor de beantwoording der vraag, of de vlootbasis Tandjong Priok al dan niet noodzakelijk is.

Onmiddellijk zij toegegeven, dat voor een vloot met een kern van onderzeeërs een vlootbasis onmisbaar is. Opbottelen van onderzeeërs in de vlootbasis zal niet eenvoudig zijn, zoo deze een zeefront heeft, dat in staat is zelfs den aanval van een slagvloot te weerstaan. Onmogelijk is dit echter niet, want Zeebrugge, de basis van 30 torpedobooten en 30 onderzeeërs, werd onbruikbaar gemaakt, door het doen zinken van twee schepen in de vaargeul dier haven, niettegenstaande langs de kust 250 stukken geschut waren opgesteld, waarvan 16 van een kaliber grooter dan 16 c. M. [2])

Later volgde Ostende. *Dit alles neemt niet weg, dat voor het voeren van een duikbootenguerilla een vlootbasis onmisbaar is. Wie een onderzeevloot aanvaardt, moet ook een goed versterkte vlootbasis aanvaarden. Zij zijn onafscheidelijk van elkander.*

---

1) Handelingen van den Volksraad 1924 p. 964 en 958.

2) A. Thomasie. L'attaque et la défense des côtes. Revue Militaire Française Juni 1923. p. 328.

Voor een onderzeevloot zonder basis gaat dan ook inderdaad de vergelijking op van den jongen, het touwtje en den vlieger, door den Generaal van der Weyden in den Volksraad gemaakt en is het steunpunt Soerabaia onvoldoende.

Laat ons thans de politiek-strategische zijde van het Indische vlootbasisvraagstuk beschouwen. De vlootbasis Priok van de Vlootwet 1923 was ingesteld op het drijven van wereldpolitiek, daar zij gebruikt kan worden als hulpbasis van een slagvloot. Tegen een vlootbasis verzetten zich dan ook in de eerste plaats politieke overwegingen, die in een vorig artikel uitvoerig uiteen werden gezet en waarop dus niet nader behoeft te worden teruggekomen. [1]) Ons rest dus de strategische zijde van het vraagstuk nader te behandelen. Zoo wij het vaste voornemen hebben in Indië onze zelfstandigheidspolitiek streng door te voeren, kan alleen een ernstige schending van onze neutraliteit de oorzaak zijn, dat wij in een Pacificoorlog worden betrokken. In dat geval zullen wij ons scharen aan de zijde van de tegenpartij van den aanrander van onze neutraliteit, waardoor dus een *incidenteel bondgenootschap* zal ontstaan. Wie echter die bondgenoot zal zijn, is te voren niet uit te maken. Vast staat het echter, dat de vijand op den duur in staat moet zijn zijn heerschappij ter zee voortdurend te kunnen handhaven, wil hij eventueel het Nederlandsche grondgebied blijvend bezet houden.

Is dit niet het geval, houden de wederzijdsche strijdkrachten elkander „en échec", dan is het overbrengen van een expeditionnaire troepenmacht of zelfs reeds een hongerblokkade van Java een précaire onderneming. Men moet dan immer aan beide zijden de slagvloten intact houden en mag deze niet verzwakken door nevenoperaties van ondergeschikt belang. In dat geval is het waarschijnlijk, dat zich in en bij de doorgangen van onzen archipel naar den Indischen Oceaan een „guerre de course" ontwikkelt, waarbij onze onderzeevloot tot een zekere krachtsontplooiïng in staat zoude zijn, als zij zou kunnen steunen op een vlootbasis en steunpunten. Maar een *beslissenden* invloed op het verloop van een oorlog zullen onze onderzeevloot en steunpunten ook in een incidenteel bondgenootschappelijken oorlog nooit kunnen hebben. Die beslissing wordt in

1) W. Feuilletau de Bruyn. Onze petroleumindustrie en de internationale positie van Nederlandsch-Indië. Koloniale Studiën, April 1924, p. 294.

laatste instantie uitgestreden door de wederzijdsche slagvloten. Practisch is het intusschen volmaakt onverschillig, in welke zee die beslissing valt, want het resultaat zal zich doen gevoelen in alle zeeën. [1])

Dit neemt intusschen niet weg, dat bezien van het standpunt der groote oorlogvoerende mogendheden, en in het bijzonder voor Engeland, zoo dit land tot de belligerenten mocht behooren, de vlootbasis Priok, zoowel door haar geographische ligging, als door het feit, dat zij een hulpbasis is voor de slagvloot van een der belligerenten, van groot belang kan zijn. In de eerste plaats beheerscht Priok den handelsweg van Singapore naar Australië en dien van Australië naar Colombo. Zoo Priok in handen is van een der groote zeemogendheden of zoo wij in een oorlog *tegen* Engeland worden betrokken, vormt onze vlootbasis een ernstige bedreiging dier handelswegen. Van nog grooter belang is Priok echter als hulpbasis eener slagvloot. De afstand Singapore-Port Darwin is ongeveer 1950 mijl, de afstand Singapore-Sydney is daarentegen 4350 mijl. De Oostkust van Australië ligt dan ook ver buiten de werkingssfeer van een Engelsche slagvloot, die te Singapore geconcentreerd is. Wil er werkelijk eenige sprake zijn van bescherming van Australië, dan is een hulpbasis tusschen Singapore en Australië daartoe onmisbaar. Hoe vooraanstaande Engelsche zeeofficieren daarover denken, blijkt wel uit de volgende uitlating van niemand minder dan Sir Doveton Sturdee, *Admiral of the Fleet;* „To my mind we must have „a permanent base at Singapore, probably we should have *a secret „temporary base* between Singapore and Australia, if ever we have „a Pacific war. You must have some „permanent bases *and other „temporary bases, which are devised at the moment.* [2])

Dergelijke „temporary bases" werden b. v. door de Engelschen tijdens den oorlog opgericht op de Falklandeilanden en op Santa

---

1) Tot die conclusie kwam de Engelsche „Royal Commission on the supply of food and raw material in time of war". Zie Wetensch. Jaarb. Krijgsk. Vereen. 1923, p. 349.

2) Sir F. G. D. Sturdee. The importance of battleschips, cruisers and suitably placed bases for maintaining the overseas communications. Journ. Royal Un. Serv. Inst. 1923 p. 639. Cursiveering is van mij!

Lucia (West-Indië) als steunpunt voor de eskaders, die op de Duitsche kruisers jacht maakten. Voor de beveiliging dier tijdelijke steunpunten werden oude slagsschepen aangewezen, die als drijvende forten dienst deden. Wij zullen nu maar aannemen, dat Admiraal Sturdee „Christmas Island" of de „Cocos-eilanden" heeft bedoeld als tijdelijke basis en geheel in het midden laten, of in verband met nautische of andere bezwaren, deze schaars bewoonde eilanden nu wel geschikt daartoe zijn. Een andere onderstelling is niet mogelijk, tenzij men aanneemt, dat die basis op Nederlandsch of Portugeesch grondgebied is geprojecteerd.

Hoe het ook zij, de beteekenis van een vlootbasis te Priok als hulpbasis voor de Engelsche slagvloot, zal na Admiral Sturdee's uitlating wel voor iedereen duidelijk zijn.

Engeland zou onze gevaarlijkste tegenstander worden, als wij tegen dat land de wapens opnamen. Het is onze naaste buur en het is gewenscht, dat wij ons uiterste best doen den vrede met dit land te bewaren. Bij een aanranding van ons grondgebied zal Engeland ingrijpen, als het daartoe ook maar eenigszins in staat is. Want nimmer zal het kunnen dulden, dat een vreemde mogendheid zich als een wig tusschen haar koloniën dringt. Wij zullen echter zien, dat er omstandigheden kunnen zijn, waarin Engeland, zelfs als de vlootbasis Singapore gereed is, niet tot voldoende machtsontplooiïng in Azië in staat is.

Speelt Engeland in een Pacific-oorlog dus niet de rol van machtige neutrale, maar die van belligerent, dan wordt onze vlootbasis voor dit land van groot belang. Zonder vlootbasis heeft Engeland weinig aan een bondgenootschap met ons, blijven wij voor dit land maar een neutrale. *Met een vlootbasis* krijgen wij waarde als bondgenoot voor Engeland, worden wij gedreven in de richting van een alliantie, wekken wij den argwaan op in vredestijd van Japan en dreigen wij ontijdig meegesleept te worden in het conflict.

Daarom wordt vermeend, dat de vlootbasis Priok, die als hulpbasis voor een slagvloot groote waarde heeft, in ons defensiestelsel niet past. Onze defensie moet in de eerste plaats ingesteld zijn op het ernstig streven om buiten den Pacific-oorlog te blijven. Wij zullen zien, dat de omstandigheden tot het doorvoeren van onze zelfstandigheidspolitiek in den Pacific gunstig zijn en dat de mo-

gelijkheid om buiten een conflict te blijven geen hersenschim is. In de Vlootwet 1925 is gelukkig afgezien van de vlootbasis Tandjong Priok; men heeft gemeend te kunnen volstaan met één versterkt steunpunt, n. l. Soerabaia, terwijl Priok hulpsteunpunt wordt en deze haven tegen een coup de main zal worden beschermd. Het steunpunt Soerabaia, dat aan de zeezijde versterkt wordt tegen een optreden van kruisers en zwakke landingstroepen, zal tevens de basis van de vloot worden. De overste Kiès heeft in den Volksraad er op gewezen, dat Soerabaia niet te verdedigen is, doordat Madoera in den weg ligt, terwijl de onderzeeërs niet in staat zijn onder water uit te loopen. Voorts zou Soerabaia niet van zulk een groote strategische beteekenis zijn als Tandjong Priok. Inderdaad zijn die technische bezwaren van overste Kiès gegrond. Maar wanneer de neutraliteitshandhaving het hoofddoel van onze vloot is, dan heeft Soerabaia minstens evenveel, zoo niet meer strategische waarde dan Tandjong Priok. Want Soerabaia ligt veel dichter bij Balikpapan en Tarakan, de punten, die het meest aan neutraliteitschendingen zijn blootgesteld en bovendien beschermt dat steunpunt de petroleumindustrie in Rembang en Soerabaia.

Maar er is meer! Soerabaia is als basis voor een belligerent, die ons steunpunt mocht hebben veroverd, van veel minder beteekenis dan Tandjong Priok. De vlootbasis Priok uit de Vlootwet 1923 is met de zuivere doelstelling eener neutraliteitsvloot dan ook onvereenigbaar. Nergens komt de ernstige wil onzer Regeering om een zuivere zelfstandigheidspolitiek te voeren duidelijker tot uiting dan juist in de keuze van het steunpunt Soerabaia en het hulpsteunpunt Tandjong Priok.

Hebben de leden der P. E. B. zich van deze feiten wel voldoende rekenschap gegeven, toen zij hun motie indienden, die in de Vergadering van 12-11-'24 aangenomen is, waarbij Tandjong Priok tot hoofdsteunpunt werd gekozen?

Is echter de actie der onderzeeërs wel voldoende gewaarborgd, indien men bij den aanleg der versterkingen te Soerabaia slechts rekening houdt met de aanslagen van kruisers en kleinmateriaal? Wij hebben hierboven aangetoond, dat een veilige basis een „conditio sine qua non" voor de actie onzer duikbooten is.

Hoe de vice-admiraal Gooszen zich die actie denkt bij een aan-

slag op onze oliehavens, blijkt uit de volgende in den Volksraad gesproken woorden. „Eenige mogendheid neemt b. v. Balikpapan, „hierbij dus aannemende, dat wij dit niet hebben kunnen beletten, „dan worden de onderzeeërs ingezet om verder in en uitvaren der „schepen te beletten en hierbij is de kans op slagen voor ons groot. „Wat heeft de Neutraliteitschender dan aan het bezit van Balik„papan, als hij de olievoorraden niet kan uitvoeren?"

Hieruit blijkt dus, dat het mogelijk is, dat onze onderzeevloot niet zal kunnen beletten, dat onze oliehavens door een der belligerenten worden genomen, ja dat zij niet eens in staat is de grondige vernieling van het petroleumbedrijf door de landmacht te garandeeren, daar anders van uitvoer van olieproducten geen sprake meer kan zijn. Maar indien de actie onzer onderzeeërs inderdaad zoo belemmerend werkt, dat de oliehavens daardoor hun waarde voor een belligerent verliezen, dan zal de vijand de haven Soerabaia onbruikbaar trachten te maken, evenals dit met Zeebrugge en Ostende tijdens den wereldoorlog is geschied. En als vijandelijke kruisers en kleinmateriaal hiertoe niet in staat zijn, bestemd hij daarvoor verouderd materiaal van de slagvloot. Heeft hij eenmaal de vaargeul onbruikbaar gemaakt, dan is daarmede onze onderzeevloot voorloopig opgebotteld en onze actie ter zee zeker tijdelijk en misschien zelfs voor het verder verloop van den oorlog uitgeschakeld. Een steunpunt, dat alleen bescherming verleent tegen kruisersaanvallen, is voor een onderzeevloot dan ook onvoldoende.

Daarentegen is een dergelijk steunpunt voor een neutraliteitsvloot van kruisers ruim voldoende.

Want die kruiservloot zal in geval van oorlog haar steunpunt loslaten, zoodra dit noodig is, en zich moeten aansluiten bij onzen incidenteelen bondgenoot. *Voor de verdediging van Soerabaia kan in dat geval met eenvoudiger middelen worden volstaan en de daardoor verkregen besparingen zullen ten goede kunnen komen aan een verdediging tegen een coup de main der oliehavens Tarakan en Balikpapan.*

Nederlandsch-Indië's positie in een oorlog tusschen Japan en Amerika.

Dat voor het applicatorisch gedeelte van dit artikel juist van

een Amerikaansch-Japansch conflict werd uitgegaan, vindt natuurlijk zijn oorzaak in het feit, dat door de verscherping van de verhoudingen tusschen deze twee landen een nieuwe phase is ingeluid van Amerika's politiek in den Pacific.

Ongetwijfeld is de handelsnaijver in Oost-Azië tusschen de beide landen een der oorzaken van de politieke spanning. Maar voornamlijk is het toch de vrees voor „the rising tide of colour", die de Amerikaansche politiek in den Pacific in eerste instantie heeft beinvloed en nog beheerscht. De actie tegen de Japansche immigratie is grootendeels geboren uit een instinct van „selfpreservation". Zij is een symptoom van een diepgaand rassenconflict, dat door het opzettelijk beleedigend optreden van Amerika thans een hoogst ernstig aanzien heeft gekregen. Japan, dat in alle opzichten recht heeft op zijn plaats in de rij der beschaafde naties, zal nooit den strijd om rasgelijkheid opgeven en de grove beleediging van het Japansche rechtsgevoel moet dan ook ernstig betreurd worden. Zoolang die diepgaande oorzaak van een toekomstigen Pacific-oorlog niet is weggenomen, kan een ongelukkig incident den oorlogsvlam ieder oogenblik hoog doen oplaaien in den Pacific. Laat ons thans de strategische positie van Amerika en Japan eens nader analyseeren. Amerika is gelegen aan twee oceanen. Ook al mocht het Japan gelukken de heerschappij ter zee te verwerven in den Pacific, zoo zal het er nimmer in slagen Amerika's handelsverbindingen in den Atlantischen Oceaan af te snijden. „Commerce-destroying" zal in den strijd tegen Amerika nooit efficient kunnen worden, temeer waar dit land over rijke natuurlijke hulpbronnen beschikt. Dat het economisch zoo sterke Amerika den strijd snel zal opgeven, ook al mocht zijn slagvloot een nederlaag hebben geleden, is niet te verwachten.

Nog om andere redenen is een langdurige oorlog onvermijdelijk. Japan en Amerika liggen 6000 mijlen van elkander verwijderd. De voorst vooruitgeschoven vlootbases van iedere partij n. l. de Bonin-eilanden en Hawaii liggen 3300 mijl uit elkander, dus buiten de werkingssfeer der wederzijdsche slagvloten. De beslissing zal onder die omstandigheden niet spoedig vallen, temeer daar de beide slagvloten elkander in gevechtswaarde niet veel ontloopen.

In „The Army and Navy Journal" van 2-2-1924, een Amerikaansch vaktijdschrift, wordt die gelijkwaardigheid volmondig erkend. [1])

Ook al mocht Indië buiten den oorlog blijven, dan zullen de staatsfinanciën jarenlang den terugslag van dien langdurigen oorlog ondervinden. Een voortzetting van een voorzichtige financieele politiek, een grondige saneering van onze financiën, is dan ook in verband met het dreigende oorlogsgevaar in den Pacific dringend geboden. Bezuiniging moet in de komende jaren het wachtwoord blijven en dat maakt, dat het probleem van de organisatie van de vloot er niet eenvoudiger op wordt. Die gelijkwaardigheid der beide vloten heeft voor ons nog een ander strategisch gevolg. De Japansche vlootbasis op de Bonin-eilanden ligt ± 1300 mijl van het zuidelijkste punt der Filippijnen. Deze liggen dus binnen de werkingssfeer van die Japansche oorlogshaven. Hawaii ligt echter 4500 mijl van de Filippijnen verwijderd, terwijl de afstand Guam-Hawaii ± 3500 mijl bedraagt. Bovendien liggen dwars over die verbinding de Japansche eilandengroepen der Marianen, Pelau en Marshalls-eilanden. Zou Amerika de Filippijnen willen verdedigen, dan zou haar slagvloot bij aankomst aldaar zooveel marschverliezen hebben geleden, dat zij onder ongunstige condities een slag zou moeten aanvaarden. Ongetwijfeld zal Amerika de Filippijnen dan ook aan hun lot moeten overlaten en zal het zijn slagvloot vermoedelijk in Pearlharbour op Hawaii concentreeren, als die oorlogshaven dan ten minste gereed is. Bij een gunstigen afloop van den oorlog zal het overigens die kolonie vanzelf terugwinnen, zoo Japan haar veroverd mocht hebben. Cavite en Guam zullen zich echter zoolang mogelijk staande houden en dienst doen als steunpunten voor de Amerikaansche „commerce-destroyers". Hierop wijst ook de samenstelling der Amerikaansche vloot in de Oost-

1) De Japansche slagvloot bestaat uit zes slagschepen en vier slagkruisers en is tactisch, strategisch en technisch beter georganiseerd dan de Amerikaansche, die uit 18 slagschepen bestaat. Het gemis aan kruisers en vooral aan slagkruisers zal door Amerika in een oorlog met Japan zeer sterk worden gevoeld. Het zal dan ook voor Amerika niet eenvoudig zijn het Japansche slagkruisereskader buiten gevecht te stellen. Daarbij komt nog, dat de personeelsvoorziening bij de Japansche vloot veel beter is dan bij de Amerikaansche en het vlootbasisvraagstuk in Japan beter is opgelost, zoodat beide tegenstanders ongeveer tegen elkander zijn opgewassen.

Aziatische wateren, die uit 19 jagers, 16 groote onderzeeërs, 4 mijnenleggers, enkele kannonneerbooten en den pantserkruiser „Huron" bestaat. [1])

Zouden wij dus ooit in een Amerikaansch-Japansch conflict betrokken worden, dan zal Amerika als bondgenoot voor ons zeer weinig beteekenen. Het is niet eens in staat zijn eigen kolonie te beschermen, laat staan een vreemde bezitting.

Laat ons thans Japans strategische positie wat nader beschouwen. Zijn aanvoer van ruwe katoen uit Amerika, de grondstof voor explosieven en die van een zeer voorname Japansche industrie, wordt afgesneden bij een oorlog met Amerika. Ditzelfde geldt voor den Amerikaanschen petroleuminvoer. Petroleum is echter voor den oorlog ter zee onontbeerlijk. Door het Russisch-Japansche verdrag, waarbij Japan belangrijke petroleum-concessies op Noord-Sachalin verwierf, zal in de toekomst zijn petroleumpositie aanzienlijk verbeteren. Maar wat dit artikel betreft, zal het voorloopig bij een Pacific-conflict nog ten deele van Indië en Engeland afhankelijk zijn. Zonder voldoende petroleum, zonder katoen, zonder rijst uit Indo-China, Siam en Britsch-Indië, moet het den oorlog verliezen. Voor de grondstoffen van zijn metaal-industrie is het van China afhankelijk. De provincies van China, waaruit het die grondstoffen betrekt, moet het dus militair kunnen beheerschen. Wil Japan als economisch zwakkere een langdurigen oorlog vol kunnen houden, dan moet het zorgen, dat zijn economisch leven niet lam wordt geslagen door gebrek aan grondstoffen. Slaagt het er niet in zijn scheepvaartverbindingen met den Indischen Oceaan open te houden, dan wordt zijn handel gefnuikt en zal het den oorlog op den duur niet vol kunnen houden. Dat doel zal Japan het beste kunnen bereiken door met Engeland en Nederland den vrede te bewaren, maar dan moet het echter de zekerheid hebben, dat wij den ernstigen wil hebben om onze neutraliteit te handhaven en in den oorlog onzijdig te blijven.

Een oorlog met ons, waardoor onvermijdelijk Engeland meegesleept wordt, zou Japan heel wat meer aan geld, menschen en materiaal kosten, dan indien het op vreedzame wijze met ons tijdens een oorlog op handelsgebied bleef verkeeren. Men vergete

1) The Naval and Military Record, February 1924.

niet, dat in geval Japan met ons in oorlog is, de beheersching door Japan van de zeestraten, die toegang verleenen tot den Indischen Oceaan, minstens occupatie van enkele belangrijke punten op Java en Sumatra noodig maakt door een expeditionnaire troepenmacht. Afgescheiden nu van de vraag, of een dergelijke onderneming mogelijk is met een „fleet in being" te Singapore, die de verbindingen der Japanners flankeert, staat het vast, dat Japan daartoe een belangrijk deel van zijn leger en handelsvloot moet afzonderen, die het misschien hard noodig heeft voor de verzekering van den aanvoer uit China.

Tot nog toe behandelden wij Japan's positie tijdens een Pacific-oorlog als belligerent of als vijand van Indië. Laat ons thans eens nagaan, welke waarde dit land voor ons kan hebben als bondgenoot. Als incidenteel bondgenoot heeft Japan voor ons weinig waarde. Een dergelijk bondgenootschap zou een samengaan van Engeland met Amerika tengevolge hebben en ons zeker naar den ondergang leiden.

Hoe is nu Engelands positie in een Pacific-conflict? Occupatie van Nederlandsch grondgebied zal het nimmer dulden. Men vergete echter niet, dat zoo Engeland met Frankrijk in een oorlog wordt gewikkeld, een groot deel van de Engelsche vloot in Europa gebonden wordt. Een dergelijke situatie is lang niet onmogelijk. Vóór den wereldoorlog heeft Engeland met succes zijn positie in Europa versterkt door het Engelsch-Japansch verbond. Waarom zou Frankrijk niet dezelfde politiek volgen?

Direct na den wereldoorlog openbaarde zich dan ook de Fransch-Japansche toenadering in de onderhandelingen van Baron Matsui over de de uitzending van Fransche vlieginstructeurs, in het bezoek van Joffre en kortelings in dat van Merlin, den Gouverneur-Generaal van Indo-China. Groeit die toenadering uit tot een Japansch-Fransche alliantie, dan zal Engeland nooit in staat zijn tot grooter machtsontplooiïng in Oost-Azië, zelfs niet als de vloot op de basis Singapore kan steunen.

Als machtige neutrale kan Engeland van groote beteekenis voor ons zijn. Onmogelijk is het niet, dat Engeland in de eerste maanden van het conflict neutraal zal trachten te blijven. Veel zal echter afhangen van de houding, die de Dominions ten aanzien van een Ame-

rikaansch-Japansch conflict aannemen. Keert de krijgskans zich echter tegen Amerika, dan is het vrijwel zeker, dat Engeland en de Dominions zich in den strijd zullen mengen, daar zij nimmer kunnen dulden, dat de Japansche vloot de heerschappij ter zee in den Pacific zou verwerven. Noch Amerika, noch Japan, noch Engeland kunnen ons als bondgenoot voldoende steun garandeeren in een Pacific-conflict.

Ongetwijfeld bestaat er zeer veel kans, dat wij in geval van aanranding van ons grondgebied tot een incidenteel bondgenootschap met Engeland zullen geraken. Maar men loope niet op de gebeurtenissen vooruit door ons defensiestelsel op een bondgenootschap met Engeland in te stellen en daardoor onnoodig den Japanschen argwaan op te wekken. De strategische en politieke omstandigheden schijnen gunstig te zijn voor het voeren van een scherp omlijnde zelfstandigheidspolitiek en er bestaat een groote kans, dat Indië in een Pacific-conflict dezelfde rol zal spelen, als Nederland tijdens den wereldoorlog. Daarom moeten wij een vloot hebben, wier hoofdtaak neutraliteitshandhaving is. Wij zagen, dat een onderzeevloot daartoe minder geschikt is. Daarbij komt nog, dat die onderzeevloot een geringe *politiek-defensieve* waarde heeft, omdat geen enkele groote zeemogendheid zich door die onderzeevloot zal laten afschrikken om ons gebied aan te randen, als dit door oorlogsnoodzaak geboden mocht zijn.

En in de toekomst is het mogelijk, dat deze politiek-defensieve waarde nog geringer zal blijken te zijn, daar deze in hoofdzaak berust op de *tactisch-defensieve waarde* van de onderzeeboot en het torpedomateriaal, *„a declining menace"* zooals Lord Curzon dat materiaal qualificeerde. Bovendien zou die onderzeevloot zonder een goede vlootbasis van zeer geringe beteekenis zijn.

Onze duikbooten zijn, zooals uit de hierboven aangehaalde woorden van den vice-admiraal Gooszen is gebleken, waarschijnlijk niet in staat om onze oliehavens tegen neutraliteitsschendingen te beschermen. Het optreden van onze onderzeeërs zal pas tot zijn recht kunnen komen *na de schending van die neutraliteit. Zij zijn niet bij machte een oorlog te voorkomen, daar zij door ieder vijandelijk kruisereskader van eenige beteekenis terug zullen worden gedreven en hun heil moeten zoeken in een duikbooten-guerilla.*

Daarbij komt nog, dat men de verdediging te land dier havens volgens de Memorie van Toelichting heeft opgedragen aan een handvol infanteristen, (± 120 man), die met hun handvuurwapens al bitter weinig uit kunnen richten tegen oorlogsschepen en vliegtuigen, ja, niet eens in staat zullen zijn de te Balikpapan over ongeveer 130 K.M. verspreide petroleuminstallaties grondig te vernielen. [1])

Men bedenke toch wel, dat niet alleen het petroleumbedrijf te Balikpapan zelf, maar ook de boorterreinen, die minstens even belangrijk zijn, de pijpleiding en de daarbij behoorende pompstations ook zullen moeten worden vernield. Zoo zullen dus de meest bedreigde punten in onzen archipel naar een zegswijze van Generaal van Heutsz verdedigd worden: „door een leger, dat niet vechten kan „en een vloot, die niet vechten zal". [2]) Behoeft het eigenlijk nog wel eenig betoog, dat als wij in dien toestand niet met bekwamen spoed verandering brengen, onze neutraliteit op den duur door geen der belligerenten geëerbiedigd zal kunnen worden. *Bescherming dier oliehavens tegen een coup de main met geschut, vliegtuigen, mijnen enz. is dan ook dringend geboden.*

Toch is dat niet voldoende. Bij een ieder, die de Vlootwet 1925 bestudeert, moet toch de vraag rijzen, waarom men, indien alleen aanslagen van kruisers worden verwacht, van onzen kant de neutraliteitshandhaving niet aan kruisers wordt opgedragen? Dat alleen kruiseraanslagen worden verwacht, berust in hoofdzaak op strategische overwegingen. Daar de gevechtskracht der vloten elkander weinig ontloopt, zullen de belligerenten er naar streven de slagvloten bijeen te houden. Bovendien zullen de meest moderne kruisers bij de slagvloten worden ingedeeld, zoodat voor een nevendoel niet het beste kruisermateriaal kan worden bestemd.

Bouwen wij kruisers van 10.000 ton, bewapend met stukken van 203 m.M. (het maximum kaliber, dat ingevolge art. 12 van het Washingtonverdrag is toegelaten), dan beveiligen deze ons beter, dan de onderzeeërs tegen kruiseraanslagen. Tegen eenheden van een slagvloot vermogen die kruisers evenmin iets als de onderzeeërs.

1) Zie het kaartje in Engler und Höfer, Das Erdöl II p. 436 fig. 144.

2) Handelingen van den Volksraad, Vlootwet 1925 p. 107. Aanhaling van Generaal van der Weyden.

Maar komt het tot een oorlog, dan zullen onze kruisers heel wat meer gewicht in de schaal leggen, dan de onderzeeërs, die vroeg of laat in hun steunpunt worden opgebotteld. Want beter dan het torpedomateriaal zullen die kruisers beantwoorden aan het oorlogsdoel om den vijand te dwingen tot versnippering van zijn vloot, teneinde daardoor aan de hoofdmacht, in casu die van onzen incidenteelen bondgnoot, gunstige aanvalsgelegenheden te scheppen. „Dit doel nu" zegt de luitenant ter zee van Hengel „is bij ge„bruik van onderzeebooten slechts in beperkte mate te verkrijgen „in tegenstelling met hetgeen geschiedt als kruisers den vijande„lijken handel aanvallen. Voor de vervolging toch is materieel „noodig, dat in vele gevallen deel uitmaakt van de slagvloot." [1])

Tegen onze met 20 c. M. stukken gewapende kruisers kunnen koopvaarders gewapend met kanonnen van 152 m.M. (het maximum toegelaten bij art: 4 van het Washingtonverdrag) weinig uitrichten. Voor dekking van convooien zal de vijand bovendien niet kunnen volstaan met minderwaardig kruisermateriaal, dat met 15 c.M. geschut is bewapend.

En zoo schiet er voor onzen vijand niets anders op over, dan eenheden der slagvloot tot bestrijding onzer kruisers in te zetten. Daarbij komt nog, dat kruiseractie in den Pacific zeer goede vooruitzichten opent op een gunstig resultaat, daar geen der belligerenten in staat zal zijn de oorlogshavens van de tegenpartij afdoende te blokkeeren.

De politiek-defensieve waarde van een kruisereskader is dan ook *aanzienlijk grooter dan die van onze onderzeeërs, daar onze kruisers indirect hun druk op de slagvloten der belligerenten zullen doen gevoelen.*

Acht men dus alleen kruiseraanvallen mogelijk, welnu, dan bouwe men schepen, die in staat zijn, die aanvallen af te slaan en geen onderzeeërs, die hun heil in onderduiken moeten zoeken en die verder zijn aangewezen op het voeren van een guerilla.

Verwacht men echter, dat neutraliteitsschendingen door vijandelijke slagkruisers of slagschepen zullen worden ondersteund, dan staan onze kruisers daar even machteloos tegenoven als de duik-

1) A. van Hengel. Marineblad December 1924 p. 465. Het karakter van den Zeeoorlog en de bescherming van de handelsscheepvaart.

booten. Maar de eerste zullen hun gevechtswaarde behouden en in het verder verloop van den strijd niets van hun beteekenis verliezen voor onzen incidenteelen bondgenoot, terwijl de onderzeeërs voor de keuze staan om of roemloos te worden opgebotteld, òf de wijk te nemen naar de oorlogshavens van onzen bondgenoot en daarmede hun strategisch belangrijke positie prijs te geven. Wat blijft er in beide gevallen over van het geprojecteerde optreden onzer duikbooten tegen de vijandelijke tankschepen, die de oliehavens in en uit varen?

Wat zal die kruiservloot kosten? Daar de Vlootwet 1925 het brandmerk der bezuiniging draagt, dient zeker de vraag beantwoord te worden, of een kruiservloot bestaande uit 4 kruisers van 10.000 ton, de 2 bestaande kruisers van 7030 ton, een jagerflottieltje van 10 jagers en verder voor locale verdediging 4 duikbooten, 2 onderzeebootmijnenleggers, 4 flottieljevaartuigen en ten slotte de luchtmacht vastgesteld in de Vlootwet 1925 meer zou kosten dan het tegenwoordige vlootplan. Bij de berekening in de noot van deze bladzijde uitgevoerd is uitgegaan van de onderstelling, dat de kruisers *f* 1600.— per ton zullen kosten, evenals de kruisers van de Vlootwet 1925. Het spreekt vanzelf, dat bedoelde berekening niet berustend op een geheel uitgewerkt verdedigingsplan, waarin ook de defensie der steunpunten en hulpsteunpunten nader in beschouwing is genomen, slechts op globale wijze kon geschieden. Toch blijkt uit onderstaande berekening, dat de kosten van een dergelijke vloot die van een onderzeevloot niet veel ontloopen zullen. Financieele bezwaren tegen het plan bestaan dus niet. Wat bovendien op de beveiliging van Soerabaia kan worden bespaard, kan ten goede komen aan de versterking van Balikpapan en Tarakan. [1])

1)

Voorgestelde vloot		Vlootwet 1925.	
4 kruisers van 10.000 ton	64 mill.	2 kruisers	22,5 mill.
2 kruisers van 7030 ton	22,5 „	16 onderzeeërs	68,8 „
10 jagers	47,5 „	12 jagers	57 „
4 onderzeeërs	17,2 „	2 onderz. mijnenleggers	11 „
2 O. Z. Mijnenleggers	11 „	4 flott. vaart.	12 „
4 flott. vaartuigen	12 „	72 verk. vliegtuigen	5,76 „
72 verk. vliegtuigen	5,76 „	18 jachtvliegtuigen	0,9 „
18 jachtvliegtuigen	0,9 „	18 gevechtsvliegtuigen	2,7 „
18 gevechtsvliegtuigen	2,7 „		
Totaal ±	183 mill.	Totaal ±	181 mill.

Wij zijn tot het bouwen van een neutraliteitsvloot van kruisers, ondersteund door klein materiaal, vliegtuigen en hulpkruisers wel degelijk in staat. Volstaan kan worden met verdedigingsmiddelen, die de voornaamste havens en petroleumhavens tegen een coup de main vrijwaren en een tijdige en grondige vernieling van het petroleumbedrijf waarborgen. Voorts zal het noodig zijn te Soerabaia de noodige inrichtingen te scheppen voor de accomodatie dier neutraliteitsvloot. Breekt een oorlog toch uit, dan zal die vloot den kruiseroorlog hebben te voeren tot het bittere einde en zich volkomen los hebben te maken van Soerabaia.

Nog een enkel woord dient te worden gewijd aan de meenig van sommige pacificisten, dat een vloot voor verdediging of neutraliteitshandhaving van Indië volmaakt overbodig is en dat men met een politievloot kan volstaan.

Het doel, waarnaar die pacificisten streven, de wereldvrede, is het ideaal van ieder weldenkend mensch, die gelooft in een schoone toekomst van de menschheid. Maar nog heel lang zal het duren, eer die toekomstdroom werkelijkheid zal zijn geworden. Hoezeer men het streven van die pacificisten in hun strijd voor de vredesideeën ook moge toejuichen, zoo kan men nu eenmaal bij den opbouw van het volkenrecht niet met het dak beginnen. Dat recht moet rusten op een reëelen grondslag, moet groeien uit de thans bestaande rechtsbegrippen. En die groei gaat langzaam, heel langzaam, moet nog de inertie overwinnen van vele geslachten. Dat is wederom gebleken uit de weigering der Groote Mogendheden om het Protocol van Genève te onderteekenen. De tijd is dan ook nog lang niet gekomen, dat met een politievloot kan worden volstaan. Die pacificisten meenen, dat wij door bezetting van Nederlandsch grondgebied weliswaar misschien voorgoed een gedeelte van ons territorium zullen

---

Vervolgnoot.

De bewapening van eventueele hulpkruisers is buiten beschouwing gelaten, daar hiervan in de Vlootwet 1925 evenmin sprake is.

Voor de verdediging van een of meer steunpunten zullen volgens de Memorie van Toelichting Vlootwet 1925 p. 5 „de daaraan verbonden kosten verre blijven beneden een bedrag overeenkomende met dat, verkregen door 30 jaren 5,3 millioen te betalen, temeer nu Soerabaia de basis blijft".

Bij bovenstaande berekening is gebruik gemaakt van de kostenberekening van vaartuigen en vliegtuigen, vermeld in bijlage 2 der Vlootwet 1925.

verliezen, maar dat wij toch het grootste gedeelte van ons gebied zullen behouden. Uit het oog wordt daarbij verloren, dat als oorlogvoerenden weten, dat strategisch belangrijke punten in den archipel zonder slag of stoot in handen van de tegenpartij kunnen vallen, hun niets anders rest dan zelve die punten zoo snel mogelijk te bezetten. De belligerenten „sullen dan om ons houden, gelijk „haeyen om een Krenge". En zij zouden het heusch niet bij schaars bewoonde eilanden zonder hulpbronnen laten, maar zich het eerst wenden tot de rijkste deelen der kolonie, wat natuurlijk het einde van ons koloniaal bestaan zou beteekenen. Heeft nu een land alles gedaan, wat het kan, om zijn neutraliteit te handhaven, heeft het niet geaarzeld bij een schending der neutraliteit een oorlog te aanvaarden, dan vindt het een krachtigen steun bij de publieke opinie in het buitenland. Geen staatsman kan die openbare meening der wereld negeeren. Ieder mensch voelt tegenwoordig een neutraliteitsschending, waaruit een oorlog voortvloeit, als een aanslag op de veiligheid van personen en goederen, als een violatie van den grondslag van onze samenleving. Dat is de reden, waarom de „Hetze" der Geallieerden tegen Duitschland als aanrander van België zoo'n succes heeft gehad. Daarentegen heeft de occupatie van Luxemburg maar weinig indruk gemaakt, omdat hier van bloedvergieten geen sprake is geweest. Het is juist het beleedigde rechtsgevoel, de aanranding van den grondslag onzer samenleving, die de groote neutralen tijdens den wereldbrand in den oorlog dreven en zoo zal het ook in de toekomst zijn. Wie zich dan ook neerlegt bij een occupatie en alleen volstaat met een papieren protest, geeft een machtig wapen prijs.

De Vlootwet 1925. Ieder goed Nederlander heeft slechts één vurigen wensch, n. l. dat Nederlandsch-Indië buiten een Pacificoorlog zal blijven. Over de wijze, waarop dat doel het best bereikt kan worden binnen de grenzen van onze financieele draagkracht, loopen de meeningen echter uiteen. Die meeningsverschillen spruiten in hoofdzaak voort uit de verschillende appreciatie van het Volkenrecht, een appreciatie, die nauw verband houdt met individueele aanleg, karakter, wereldbeschouwing en politieke orienteering van het individu. Het heeft geen zin elkander te bestrijden,

want overtuigen doet men elkander toch niet en ten aanzien van de vredes-idee behoort men elkanders meeningen te respecteeren. Zooals de toestand op het oogenblik is, heeft de volksvertegenwoordiging echter onze zelfstandigheidspolitiek gesanctionneerd en hierop moet dan ook in de eerste plaats onze vlootpolitiek gebaseerd zijn. Volgens de Vlootwet 1925 meent de regeering die politiek door te kunnen voeren met een onderzeevloot, die in 8 jaren in stede van in 6 jaren, zooals oorspronkelijk in de Vlootwet 1923 werd vastgesteld, zal worden afgebouwd. De regeering is in dit opzicht voor de bezuinigingsoverwegingen gezwicht. Die termijn van 8 jaar is echter rijkelijk lang. Wij hebben gezien, hoe in de jaren, die sedert den oorlog zijn verloopen, de ideeën omtrent de waarde van de duikboot zich snel hebben gewijzigd, hoe in dien tijd zich nieuwe perspectieven voor het optreden van de luchtmacht hebben geopend. De techniek staat niet stil en als kleine mogenheid moet men trachten althans technisch zoo goed mogelijk uitgerust te zijn.

De ervaring in Frankrijk opgedaan met vlootprogramma's, die over langen termijn liepen, heeft geleerd, dat sedert 1890 geen enkel vlootplan geheel tot uitvoering is gekomen. En in zijn presidentieele rede, het vorig jaar door Laubeuf in de Académie de Marine uitgesproken, verwacht hij, dat dit ook met het jongste Fransche vlootprogramma het geval zal zijn. Hoe sneller wij een vloot afbouwen, hoe minder kans er zal zijn, dat in een vlootprogram door elkander opvolgende regeeringen verandering zal worden gebracht. Daarom is het betreuren, dat men den termijn van 6 jaar tot 8 jaar heeft verlengd.

Zoolang er geen vlootplan bestaat, zal men natuurlijk aangewezen zijn op jaarlijkschen nieuwbouw van afzonderlijke schepen, die door de volksvertegenwoordiging zullen moeten worden gevoteerd. Dit stelsel is uit den booze. „Mit Parteikoalitione die Schiffe als Kompensationsobjecten behandeln, konnte mann kein Flottenkörper aufbauen der ein Menschenalter geduldigen", [1]) merkt von Tirpitz zeer terecht op. Dan riskeert men, dat ieder schip „ein Exerzitium der Debatten" wordt en krijgt men nooit een homogene vloot.

Daarom zal de volksvertegenwoordiging zich uit te spreken hebben vóór of tegen een militair-organisatorische eenheid in haar ge-

1) Von Tirpitz l. c.p. 100.

heel. Ons vlootwetsontwerp 1925 gaat van dit juiste beginsel uit.

Uit hoofde van financieele overwegingen wordt in dat wetsontwerp de halve minimumvloot als organisatorische eenheid gekozen. Voor dit principe is veel te zeggen. Maar als organisatorische eenheid is een halve minimumvloot lang niet ideaal, omdat het niet gewenscht is Indië's neutraliteit met een onderzeevloot te handhaven. Dat neemt niet weg, dat zelfs het vlootplan 1925 verre te verkiezen is boven den tegenwoordigen incidenteelen vlootbouw. Niet alleen komt die vlootbouw duurder uit, omdat men goedkooper bij de scheepsbouwindustrie terecht kan, indien men maar zekerheid kan geven, dat meerdere schepen van het zelfde type zullen worden gebouwd, maar bovendien bestaat er groote kans, dat men nooit tot een vloot zal geraken, die een militair-organisatorisch geheel vormt. Aan den incidenteelen vlootbouw ontkomt men niet, zoolang er geen vlootplan bestaat.

Want voor den toestand, waarin de vloot thans verkeert, kan geen enkel staatsman immers de verantwoordelijkheid dragen, zoodat nieuwbouw onmogelijk achterwege kan blijven. Zij zou onherroepelijk moeten voeren tot het verlies van onze koloniën, iets wat een onoverkomelijke ramp voor Nederland zou zijn. Zonder vloot zullen wij ons niet blijvend in Indië kunnen handhaven. Laat ons hopen, dat er een tijd zal komen, dat het volkenrecht een dusdanigen trap van ontwikkeling bereikt, dat wij die verzekeringspremie voor ons koloniaal gebied niet meer hoeven te betalen. Maar voorloopig heeft het volkenrecht niet kunnen tornen aan de juistheid van de zinsspreuk van Jan Pietersz. Coen. „Niets geeft beter recht dan de macht en het geweld bij het recht gevoegd."

Moge het devies van den grondvester van ons koloniale rijk tot richtsnoer dienen voor hen, die geroepen zijn over de toekomstige Indische vloot te beslissen.

Eenige beschouwingen over het „Besturen" op de Buitengewesten,

door

J. F. Later.

Er zijn in de buitengewesten nog heel wat gebieden, waar het pionierswerk nog in vollen gang is. Voorbeelden zijn de Westerafdeeling van Borneo, Timor en tal van andere residenties. De bestuursfuncties worden er uitgeoefend door personen of lichamen, die door de Regeering daarvoor zijn aangewezen en die voor hun werk aan bepaalde regelen zijn gebonden, doch wien in vele zaken bevoegdheden tot zelf handelen zijn gelaten.

Wordt bij direct bestuur een en ander verricht door Gouvernements-ambtenaren, bij indirect bestuur wordt den Inlandschen Zelfbesturen het bestuur overgelaten, meer of minder aan banden gelegd door de door de Regeering met die besturen gesloten politieke contracten of korte verklaringen met de als gevolg daarvan plaats hebbende contrôle of practisch medezeggenschap van de Gouvernementsambtenaren.

Wat bevat het begrip „besturen"?

Het woordenboek zegt: „een richting geven aan, regelen, leiden."

Wie moet nu die richting geven?

Uiteraard geeft de Regeering in hare instructies aan de gewestelijke bestuurshoofden en door hare verdere voorschriften, wetten, ordonnanties, circulaires enz. eene algemeene richting en in bepaalde zaken van algemeen belang meer gedetailleerde bevelen, doch deze voorschriften kunnen niet alles bevatten wat voor het besturen noodig is, voornamelijk, waar elk gewest, elk volk zijn eigenaardige eischen stelt. Veel, zeer veel moet dus aan de ambtenaren, die besturen, worden overgelaten, inzonderheid aan de

gewestelijke bestuurshoofden. Dat zijn de personen, die één gewest, één bij elkaar behoorend en meestal min of meer gelijkvorming geheel onder hunne leiding hebben en dit kúnnen besturen, aan den gang van zaken eene richting kunnen geven en de volks- en landsbelangen in engeren zin kunnen beoordeelen.

Dit op den voorgrond stellende, lijkt het voor een nuchter toeschouwer als van zelf sprekend, dat door de hoofden van gewestelijk bestuur een algemeene leiddraad voor het besturen wordt opgemaakt voor de hun ondergeschikte ambtenaren (ev. zelfbesturen), in welken leiddraad wordt aangegeven, hoe het bestuur met inachtneming van de door de Regeering aangegeven beginselen dient te worden gevoerd en de verschillende lands- en volksbelangen moeten worden behandeld, of wel wat ten aanzien van die belangen de desiderata zijn.

Gebeurt dit steeds en overal? Het antwoord moet helaas luiden: neen.

In de meeste gevallen moet worden erkend, dat er geene, dan wel onvoldoende leiding is; meestal wordt het eigenlijke bestuur, inzonderheid de behartiging van de directe volks- en landsbelangen, geheel overgelaten aan de lagere ambtenaren, de afdeelings- en onderafdeelingschefs, die elk gedurende hun termijn van werkzaamheid hun stempel op den vooruit- of achteruitgang van het door hen bestuurd gebied drukken; veelal wordt daarbij het werk van een voorganger niet door een opvolger voortgezet, ja soms integendeel afgebroken en wordt weder in een andere richting aangevangen.

Zoo kan het gebeuren, dat in de eene onderafdeeling men slechts langs dichtgegroeide en slecht begaanbare paden de kampongs kan bezoeken, terwijl in eene andere onderafdeeling met gelijksoortige bevolking en terrein men per rijwiel die bezoeken kan afleggen, dat in de eene onderafdeeling slechts enkele heerendienstdagen, in eene andere het volle vorderbare aantal wordt geëischt.

Wel zijn en worden steeds en overal vanwege het gewestelijk bestuur orders, verordeningen enz. uitgegeven, doch meestal zijn die van formeelen aard of bevatten politiebepalingen, fiscale en andere regelingen, die wel bij het besturen behooren, doch niet het belangrijkste deel daarvan vormen, althans niet voor het volk.

Nu gelooven wij, dat vele gewestelijke bestuurshoofden wel gaarne de leiding zouden geven en houden, doch de steeds toenemende stroom van opdrachten, van de Regeering en de verschillende departementen komende, maakt het hun onmogelijk meer dan oppervlakkige aandacht te wijden aan de eigenlijke landsbelangen in engeren zin, die daarbij dus in de verdrukking komen. Want het niet vlug genoeg gevolg geven aan de opdrachten heeft steeds de ontvangst van herinneringen ten gevolge, waardoor de schijn gewekt wordt, dat deze zaken moeten voorgaan bij de eigenlijke landsbelangen.

Zoo worden de groote kwesties: hygiene, volksgezondheid, wegenaanleg, bevaarbaar houden en verbetering van rivieren, behoud van kostbare houtsoorten enz. enz. meestal overgelaten aan de lagere ambtenaren. Ieder van dezen liefhebbert daarin naar zijn aard en lust, het mag nog als een groot geluk worden beschouwd en het geeft een gunstigen kijk op de werkzaamheid, toewijding en het initiatief dezer ambtenaren, dat nog zooveel wordt verricht en tot stand gebracht, zelfs zonder leiding.

Maar wat deze ambtenaren niet vermogen tot stand te brengen, zijn verbeteringen, waarbij als gevolg van conservatisme der bevolking met krachtige hand moet worden ingegrepen en waarbij in den regel „bespreken, overleg plegen, overhalen" geen resultaat heeft, doch waarbij men behoort te „dwingen om in te gaan". Alleen het gewestelijk bestuurshoofd kan hun daartoe machtigen; vooral van dit standpunt uit bekeken is leiding van deze zijde noodig.

Zooals reeds gezegd, wordt administratief door deze hoofden veel geregeld, maar ten aanzien van de meeste dezer regelingen moeten wij erkennen, dat zij slechts zelden in het werkelijk belang van land en volk zijn.

Laat ik eens enkele voorbeelden noemen.

De sterfte onder de kinderen beneden de twee jaar van de Dajaksche bevolking in de Westerafdeeling van Borneo is 75%. Gemiddeld krijgt elke Dajaksche vrouw 8 à 9 kinderen, waarvan er gemiddeld slechts twee in leven blijven. Is dit een toestand, waarin maar moet worden berust?

De oorzaken zijn gemakkelijk te noemen. De moeders moeten

te veel en te zwaren arbeid verrichten, waardoor vele kinderen worden verwaarloosd en onvoldoende gevoed; onbekendheid met en niet kunnen en willen naleven van de meest elementaire hygiënische regelen en gemis aan geneeskundige hulp dragen er verder het hunne toe bij. In den paditijd, van af het kappen der ladangs tot en met het opschuren van den oogst nemen bij de Dajaks de vrouwen aan het werk even goed deel als de mannen. Zooals bekend is, worden de ladangs na lang braak liggen, dus, al naar mate er weinig of veel gronden beschikbaar zijn, om de 6 tot 15 jaren eerst weder beplant. Gevolg daarvan is, dat in streken, waar de bevolking zich in kampongs heeft gevestigd, de velden soms op grooten afstand van die kampongs liggen, hetgeen oorzaak is, dat de bewerkers der ladangs, de vrouwen dus ook, des morgens vroegtijdig de kampong verlaten om eerst des avonds of laat in den namiddag beladen met groenten en brandhout weder in de kampong terug te keeren.

Alvorens 's morgens uit te gaan moet er nog heel wat gebeuren; reden waarom vroeg opstaan, althans voor de vrouwen, noodzakelijk is; om 5 uur v. m. zijn zij in den regel reeds bezig; de man en vader draait zich dan nog eens op zijn slaapplaats om. Er moet gekookt worden, water van een, soms op aanmerkelijken afstand gelegen en meermalen eerst na een flinke daling te bereiken beekje of bron worden gehaald, verder moeten huiselijke bezigheden worden beëindigd, alvorens men kan weg gaan, zoodat de vrouw vóór dat vertrek reeds een zekere hoeveelheid arbeid heeft verricht.

Vrouwen met zuigelingen gaan even goed mede naar de ladang als anderen; de zuigelingen en andere kleine kinderen, die nog niet kunnen dragen, kunnen niet worden medegenomen en blijven dus thuis. De zorg voor de zuigelingen wordt in den regel opgedragen aan een oud of ziek familielid, grootvader, grootmoeder, oude oom of gebrekkige tante, die in den regel kiemen van besmetting met huidziekten, tuberculose en andere infectieziekten bij zich dragen; deze kinderverzorgers bemoeien zich den geheelen dag met de baby's, doch kunnen dezen natuurlijk geen voedsel geven, behalve dan misschien af en toe een voor de kinderen onverteerbaar stuk rijst of katella. Die kleine kinderen krijgen dus van 's morgens 7 uur tot 's avonds 6 uur op zijn vroegst, wanneer de

moeders thuis komen, geen voedsel en zijn den geheelen dag blootgesteld aan infectie door de zieke verzorgers of verzorgsters. Des avonds komen de moeders, zwoegende onder zware vrachten, vermoeid en bezweet of nat geregend thuis, moeten dan eerst nog waterhalen en baden, koken en soms rijststampen, alvorens zij zich met de kinderen kunnen bemoeien om, als dit alles verricht is, eindelijk de kinderen aan de borst te nemen. Is het te verwonderen, dat deze ellendige omstandigheden alleen kunnen worden doorstaan door zeer krachtige kinderen en dat in den paditijd kinderen met zwakkere gestellen zoodanig worden ondermijnd, dat de meesten sterven?

Wat hieraan te doen is? Wij weten het niet, maar het komt ons gewenscht voor, dat daar eens door ter zake kundigen over wordt gedacht en is het naar onze bescheiding meening aan het gewestelijk bestuurshoofd om daartoe den stoot te geven.

Verder kruipen de kinderen den geheelen dag over den vloer van het altijd en overal zeer onreine huis, een conglomeraat van vuil hout, vuile bamboe, atap, vuile matten, vuile houtschors, alles goor en bedekt met een laag vuil en stof, waar nimmer schoonmaak wordt gehouden en hoogstens, als er eens een bestuursambtenaar de kampong binnentreedt, van een mat het stof wordt opgeveegd. Allerlei resten van vuil van voeten, ongewasschen handen, speeksel en andere afscheidingen, meermalen afkomstig van zieken of met huidwonden bedekten, dus voorzien van allerlei infectiekiemen komen op dien vloer voor; kleederen worden nimmer gewasschen, doch hoogstens bij het baden nat gemaakt en worden tevens voor neusdoek en andere dergelijke doeleinden gebezigd; ook die zijn al heel spoedig haarden van infectie en al dit vuil wordt door de kinderen aangepakt en met den mond in aanraking gebracht.

Honden, nooit gewasschen en meestal schurftig, loopen te midden van de kinderen rond en komen daarmede ook steeds in directe aanraking.

Door dezelfde oorzaken bestaat voor volwassenen natuurlijk ook alle kans op infectie. 't Is dan ook een gewoon verschijnsel dat personen, die normaal onder hygiënisch betere omstandigheden, vooral wat reinheid betreft, leven, bij aankomst in een Dajakkampong reeds binnen eene maand allerlei huidaandoeningen oploopen.

Streken, honderden mijlen in het vierkant, zijn zoo goed als geheel verstoken van geneeskundige hulp. Eene uitzondering, doch ook de eenige, maakt de vaccinatie, waardoor de pokken afdoende worden bestreden en die dan ook een zegen voor de bevolking is. De Regeering kan die hulp verleenen, omdat ze zoo goedkoop is, aangezien het werk kan worden verricht door laag bezoldigde Inlandsche ambtenaren. Maar overigens moet iedere ziekte maar aan de natuur worden overgelaten; geneeskundige hulp is slechts op een enkele hoofdplaats in te roepen; groote afstanden en dure en langzame, dan wel vermoeiende middelen van vervoer maken, dat deze enkele doktoren voor het overgroote deel der bevolking niet bereikbaar zijn.

Is het niet te betreuren, dat voor eene onderafdeeling als Sambas met ruim 50.000 inwoners, van waar alleen aan in- en uitvoerrechten elk jaar bijna twee ton in 's Lands kas vloeit, niet één geneeskundige beschikbaar is gesteld?

Weliswaar komt af en toe een officier van gezondheid van een op 80 K.M. afstands liggend garnizoen neo-salversan-injecties tegen framboesia op een der districtshoofdplaatsen geven, maar ook deze plaatsen zijn niet voor ieder te bereiken; ook moet voor deze injecties nog steeds worden betaald, zoodat nog menig framboesialijder ziek blijft, terwijl ieder met weinig kosten voor het Gouvernement bij een algemeenen rondgang door een dokter zou kunnen genezen worden. Dat kost geld, het is waar, maar het is een volksbelang van de eerste orde en een landschap, dat reeds eenige jaren alle bestuurskosten restitueert en behalve dat geld opbrengt, mag toch zeker wel op eenige opoffering van het Land aanspraak maken. Hetgeen thans gedaan wordt, wordt dankbaar aanvaard, maar het is geen werk, dat af is en het had toch af kunnen zijn.

Zooals thans de toestand is, worden belastingen, indirect zoowel als direct, zelfs van de armsten (volgens de Zelfbestuursbedrijfsbelastingregelingen is ieder, die ƒ 50 of meer 's jaars inkomen heeft, belastingplichtig) geheven, heerendiensten worden gevorderd en wat krijgt de Inlander daarvoor terug? Veiligheid ja, voor zoover die met een handjevol militairen en een paar politieagenten te verzekeren is, maar de Dajak wenscht die veiligheid niet; hij vindt den toestand van vroeger, toen er vrij kon worden gejaagd en ook

af en toe gesneld, vrij wat beter dan dien van thans. Een Dajakhoofd klaagde eens zijn nood tegen mij, dat in de laatste jaren steeds slechte oogsten voorkwamen. „Dat is het gevolg er van", zeide hij, „dat er niet meer mag worden gesneld, er „moet van tijd tot tijd menschenbloed vloeien om de padi te doen gedijen." Zóó denken nog de hoofden — klager was overigens een kalm, bezadigd man — zou het gros van de bevolking anders denken?

Wegen hebben zij niet noodig, voor de Dajaksche bevolking hebben die geen nut, die zijn alleen noodig voor het bestuur, voor troepen en voor de enkele Chineezen en Europeanen, die met auto's of per rijwiel wenschen te rijden.

En, dit bedenkende, vraagt zich de Dajak af: „Waarvoor moet „ik belasting betalen, waarvoor moet ik heerendienst doen..... „voor de Companie, of is dit alles maar plagerij?"

Een Dajakhoofd vroeg eens op een hoofdenvergadering: „Wij „betalen nu reeds sinds twee jaren schoolbelasting (1), waarom „komt er bij ons in de buurt geen school?"; een degelijk en steekhoudend antwoord kon daarop niet worden gegeven; het had moeten luiden, dat het bestuur niet verzekerd was, dat de Gouvernementssubsidie ten behoeve van de volksscholen ook in de toekomst zou worden gecontinueerd, zoodat het niet raadzaam was nieuwe scholen op te richten met de kans, dat die vroeg of laat bij gebrek aan fondsen weer zouden moeten worden opgedoekt; de man zou dit niet hebben begrepen.

En die bijna twee ton dan van de in- en uitvoerrechten, terwijl het landschap alle kosten restitueert?

Maar wij dwalen af.

Het in de meeste gewesten uitgevaardigd en nog steeds van kracht blijvend verbod van het bezit van vuurwapens vormt een ander voorbeeld.

Nemen wij weder als voorbeeld de Dajak-bevolking van West Borneo.

Vroeger had elk man een voorlaadgeweer; hij gebruikte dit af en toe in den strijd, doch slechts zelden; ook werd er, doch slechts

1) In de Westerafdeeling van Borneo wordt van elk Zelfbestuursonderhoorige-betalingschuldige per jaar f 0.25 gevorderd voor het vormen van districtsgewijs beheerde schoolfondsen.

zeer zelden, wel eens een soldaat door geraakt in tijden van opstand; overigens echter diende dit voorwereldlijk vuurwapen om schadelijk gedierte van de ladangs en tuinen te houden, als daar zijn varkens, herten, stekelvarkens en vooral apen, die voor geen heining, hoe stevig ook, bang zijn. Het vuurwapen diende om te beletten, dat de aanplant wordt vernield en, wat van meer belang is, om aan de bevolking dierlijk voedsel te verschaffen. Toen kwam het verbod; alle vuurwapenen moesten worden ingeleverd; militaire patrouilles zetten daaraan kracht bij; vele geweren werden ingeleverd en vernield, vele werden verstopt en achtergehouden, maar het grootste deel werd vernield; de achtergehoudene werden door patrouilles en politie langzamerhand, zij het ook lang niet alle, achterhaald, waarbij de eigenaars dan voor het achterhouden nog werden en worden gestraft. Zette dit kwaad bloed, erger was, dat de bevolking geen vleesch meer kreeg, onvoldoende gevoed werd dus.

Verder werd toen belasting ingevoerd en aan heerendienstenprestatie meer de hand gehouden; dit kostte de bevolking geld en tijd, die anders aan het voedsel zoeken zouden zijn dienstbaar gemaakt.

Is het te verwonderen, dat de Dajaks van een behoorlijk doorvoed jagersvolk zijn achteruitgegaan tot een volk van in vodden rondloopende bedelaars, slecht gevoed en meestal ontevreden, en dat zij, berustend, zich afvragen, waarom de Compagnie hen zoo plaagt en hun daarvoor zoo weinig teruggeeft?

Dat aan Chineezen werd verboden vuurwapens te hebben ..... uitstekend, die bevolkingsgroep maakte er grof misbruik van en is krachtiger en heeft meer weerstandsvermogen, doch dat het verbod ook werd uitgestrekt tot de Dajaksche bevolking is een daad geweest van ruw geweld, waarbij absoluut geen acht werd geslagen op de gevolgen. „Ja" zeggen de voorstanders van het verbod, „maar als de Dajaks geweren hebben komen ze ook in handen van Chineezen." Dat is waar, maar zijn wij al zoover gekomen, dat onze militairen met hunne tegenwoordige bewapening en tactiek bevreesd moeten zijn voor een paar voorladers?

Eigenaardig is in verband hiermede het onderscheid tusschen de Dajaks van *Serawak,* die allen geweren mogen hebben, zij het dan

ook, dat in de paar laatste jaren de geweren ook daar worden geregistreerd, en waar het bestuur zich niet met wegenaanleg, heerendiensten, volksscholen enz., althans niet in die mate, als bij ons, inlaat, doch alleen een vast, billijk hoofdgeld en eenige weinig voelbare andere belastingen eischt; de Dajak daar is opgewekt, loopt er flink bij, voelt zich tevreden, terwijl de Nederlandsche onderdanen een beeld te zien geven als boven geschetst.

Het Serawaksche bestuur behandelt de Dajaks heel anders dan wij; op de Dajaks bouwt het bestuur, dat niet over zulke deugdelijke machtsmiddelen beschikt als ons Gouvernement; het heeft de lieden noodig in tijden van nood van den kant van de Chineezen bijv.; van daar, dat alles wordt vermeden, wat de Dajaks kan ontstemmen; deze zijn dan ook jegens dat bestuur veel vrijmoediger dan bij ons.

Zou het dus beter zijn om de menschen maar heelemaal aan hun lot over te laten?

Ja en neen.

Ja, wanneer wij de macht of middelen niet hebben, of willen gebruiken, om daadwerkelijk verbeteringen in het belang van land en volk aan te brengen; neen, wanneer wij die macht en middelen wel hebben; de macht is er en de middelen ook, dus kunnen wij doorgaan met ons met het volk te bemoeien, maar dan dient er tevens wat voor te worden gedaan; het zal geld kosten, maar geld, dat goed besteed zal zijn.

Thans een enkele opmerking over den aanleg van wegen en paden die, behoudens ten aanzien van groote doorgaande wegen, gemeenlijk aan het wisselend inzicht van afdeelings- en onderafdeelingschefs wordt overgelaten. Hiermede kunnen gemoeid zijn 40 heerendienstdagen per jaar per heerendienstplichtige, iets waarmede, naar het ons voorkomt, niet lichtvaardig mag worden omgesprongen, zoodat wel degelijk behoort te worden gezorgd, dat die diensten nut hebben, hetgeen alleen mogelijk is, als het aanleggen van wegen en onderhoud en verbeteren van paden systematisch wordt geregeld door het hoofd van gewestelijk bestuur, zoodat het niet kan voorkomen, dat een onderafdeelingschef een paar jaren aan een weg 40 heerendienstdagen per man laat besteden, terwijl een opvolger het tracé van den weg niet goed vindt

en er mede laat uitscheiden, waardoor alle in de twee vorige jaren gepresteerde heerendiensten voor niets zijn geweest.

Dit komt voor, doch behoeft niet voor te komen, wanneer in deze aangelegenheid bepaalde richtlijnen zijn aangegeven en vooruit wordt bepaald, welke wegen moeten en zullen worden aangelegd en de volgorde van den aanleg in verband met de urgentie, zoo mogelijk na overleg met de militaire autoriteit, wordt vastgesteld; deze richtlijnen dienen dan in zoodanigen vorm te worden vastgelegd, dat ook bij opvolgende gewestelijke bestuurshoofden continuiteit is verzekerd.

Ook voor het behoud van waardevolle houtsoorten, resp. andere boschproducten, is bestuursinmenging noodig. Zooals bekend, komen op *Borneo* zeer waardevolle houtsoorten voor, a. d. z. ijzerhout, garoehout, takam enz. enz. Was dat hout in vroeger jaren bij wijze van spreken maar voor het kappen, thans is dit lang niet meer het geval; aan de Boven-*Kapoeas* (West-Borneo) komt het hout ook thans nog voor op plaatsen, van waar het vervoerbaar is, doch ook daar zal eens de tijd aanbreken, dat, evenals thans reeds in *Sambas* en *Landak* het geval is, deze houtsoorten nog wel groeien, maar alleen op plaatsen, waar afvoer met de der bevolking ten dienste staande middelen niet meer mogelijk is. De toestand is reeds zoover gevorderd, dat in het landschap *Sambas* voor bruggehout voor openbare werken en voor bouwhout voor Chineezen en zelfs Maleiers, ijzerhout wordt betrokken van *Pontianak* dus eigenlijk van Boven-*Kapoeas*, terwijl het vroeger zich zelf voldoende kon voorzien.

Er is met dit hout veel te zorgeloos omgesprongen; ieder kapte wat, hoe en waar hij maar wilde en noch het Zelfbestuur, noch het Europeesch bestuur heeft maatregelen getroffen om het hout in stand te houden, terwijl er toch tal van terreinen beschikbaar zijn, waar ijzerhout kan gedijen en van waar afvoer mogelijk is.

Thans is het nog niet te laat, maar lang mag niet met maatregelen getalmd worden.

Nu is er wel een enkele onderafdeeling, waar men begonnen is in deze kwestie maatregelen te nemen en ook heeft de gewestelijke beheershoutvester de zaak reeds onder de oogen gezien, maar voorschriften voor het geheele gewest werden, voor zoover ons bekend,

nog niet uitgevaardigd. En toch is dit noodig, wil er met kans op succes worden gewerkt; een Zelfbestuur, een onderafdeelingschef, zelfs een afdeelingschef kan voorschrijven, kan bepalen, kan overleg plegen; doch als de bevolking niet mede wil helpen en haar belang niet begrijpt, dan moet bij niet nakoming kunnen worden gestraft en tot het treffen van maatregelen hiertoe is alleen het hoofd van het gewest bevoegd.

Wij hebben gemeend op het bovenstaande eens de aandacht te moeten vestigen en werden daarbij geleid door belangstelling in het wel en wee van bevolkingsgroepen, die over het algemeen niet tot de lastigste behooren, die er moeilijk toe overgaan om hun eigen belangen te bepleiten en die dus voorloopig daarbij een weinig moeten worden geholpen; mogen deze enkele regelen het resultaat hebben, dat de aandacht van machthebbenden op een en ander wordt gevestigd, de menschen, wien het aangaat, zijn het waard; in waarheid zijn bij hen de toestanden veel en veel slechter dan die bij andere volken, dichter bij de beschaving wonende en die zich in een veel actiever zorg van deskundigen en belangstellenden en ook van Regeeringskringen verheugen.

Het Jaarverslag van de Javasche Bank over 1924/5.

door

Mr. Dr. G. M. Verrijn Stuart.

Naar het verslag van den President der Indische circulatiebank wordt telken jare niet slechts hier te lande, doch ook in het moederland met groote belangstelling uitgezien. Daarvoor is inderdaad alle aanleiding. Sinds een reeks van jaren toch heeft de President van de Javasche Bank de goede gewoonte gevolgd om in zijn jaarverslag aan de mededeelingen over het bedrijf en de winstresultaten van de circulatiebank eene uitvoerige beschouwing te doen voorafgaan over den toestand der wereldhuishouding in het algemeen en over actueele economische vraagstukken in Nederlandsch-Indië in het bijzonder.

Het stemt tot groote voldoening, dat Mr. Trip in het eerste door hem uitgebrachte verslag de gewoonte zijner voorgangers heeft gevolgd en de serie verslagen van de Javasche Bank met een belangrijk boekdeeltje heeft vermeerderd. In het algemeen worden wij noch in Nederland noch ook hier te lande verwend met overdadige publiciteit van de zijde der leiders van het bankwezen. De meeste banken beperken zich in hare verslagen tot enkele zinnetjes over den economischen toestand, gevolgd door meestal niet overmatig duidelijke beschouwingen over het eigen bedrijf. De algemeene vergadering van aandeelhouders, in sommige landen, met name in Engeland, een feit van groote beteekenis, is ten onzent meestal niet meer dan een formaliteit; vraagstukken van algemeenen aard komen er niet aan de orde en maar al te dikwijls blijkt bij die gelegenheid de taal den kopstukken van het bankwezen gegeven om hunne gedachten op meesterlijke wijze te verbergen.

Toch zou men van de leiders van het bankwezen, die zulk een enormen invloed op het wel en wee van het geheele economisch leven kunnen uitoefenen, in redelijkheid wel mogen verlangen, dat zij zich tenminste éénmaal per jaar eens duidelijk en zonder omwegen uitspraken over de meest belangrijke economische vraagstukken. Het door de meesten bewaarde stilzwijgen is niet verantwoord in verband met de belangrijke positie, welke zij bekleeden.

Anders zijn op dit punt de opvattingen in Engeland. Redevoeringen, zooals die door McKenna, Goodenough, Walter Leaff en anderen op de jaarvergadering hunner banken worden gehouden en waarin zij de belangrijkste economische vraagstukken zonder schroom aan eene heldere beoordeeling onderwerpen, zijn gebeurtenissen van beteekenis en vormen een schril contrast tot de zwijgzaamheid van de groote meerderheid der Nederlandsche bankiers.

Te aangenamer is het daarom te kunnen wijzen op de enkele goede uitzonderingen op dit gebied. En onder deze uitzonderingen neemt de Javasche Bank wel de eerste plaats in. Het verslag van den President toch laat uit een oogpunt van uitvoerigheid zelfs dat van zijn Nederlandschen collega achter zich. Mr. Trip heeft het publiek tot dank verplicht door het voortzetten van de goede traditie.

Nederlandsch-Indië is door vele banden met de wereldhuishouding verbonden. Hetzelfde kan men weliswaar van andere landen ook zeggen, maar voor Indië geldt het toch wel in zeer bijzondere mate, aangewezen als het is op het buitenland voor den afzet van zijne exportproducten en voor den regelmatigen toevoer van het voor de economische ontwikkeling van deze landen onmisbare kapitaal. Terecht begint Mr. Trip zijn verslag dan ook met enkele beschouwingen over de wereldhuishouding in het algemeen.

Het jaar 1924 heeft gestaan in het teeken van een geleidelijk terugkeerend vertrouwen bij de regeling van internationale aangelegenheden en van het veldwinnen van gezonde economische begrippen. De aanvaarding van het Dawes-plan, het krampachtig

streven om in de toekomst inflatie van het ruilmiddel te vermijden, welk streven in 1925 werd bekroond met het herstel van het vrije internationale goudverkeer door verschillende landen, dit alles wijst op kentering in de verderfelijke mentaliteit der na-oorlogsjaren.

Toch hoede men zich voor een al te groot optimisme. De Bankpresident wijst er in zijn verslag op, dat men zich aan zulk een blijde stemming reeds eenmaal na het nederleggen der wapenen is te buiten gegaan, en men behoeft er hier te lande waarlijk niet meer den nadruk op te leggen, dat de fouten, die toen door overheid en particulieren zijn begaan, duur zijn betaald.

Het eigenlijke herstelwerk is thans nog slechts in het beginstadium en eerst wanneer men op tastbare resultaten zal kunnen wijzen, zal de tijd daar zijn om juichtonen aan te heffen, welke thans nog rijkelijk prematuur zouden klinken.

Daarbij komt, dat het zeer belangrijke probleem der intergeallieërde schulden nog steeds op eene definitieve oplossing wacht. Evenals bij de afbetaling van Duitschlands verplichtingen doet zich hier de zeer netelige vraag voor, op welke wijze de enorme bedragen, waarom het bij deze aangelegenheid gaat, van het eene naar het andere land kunnen worden overgemaakt. De verrekening zal weliswaar geheel in geld kunnen geschieden, zooals reeds thans het geval is bij de betalingen van Engeland aan de Vereenigde Staten, doch het behoeft weinig betoog, dat aan deze betalingen in geld leveranties van goederen of bewezen diensten ten grondslag zullen moeten liggen. Definitieve afbetaling in den vorm van ruilmiddel is in het internationale verkeer alleen mogelijk door middel van goudzendingen. Tot kleinere bedragen zullen deze ongetwijfeld wel eens plaatsvinden, doch op groote schaal zal het volstrekt onmogelijk zijn om dit middel van afbetaling te bezigen. Daartoe toch zijn de goudvoorraden in de staten, die zullen moeten betalen, veel te gering. De Banque de France b.v. had op 25 Juni j.l. een goudvoorraad van circa 5½ milliard francs en de Duitsche Rijksbank had op 15 Juni jl. een goudvoorraad van ruim een milliard mark. Wanneer men nu bedenkt, dat deze goudvoorraden worden aangehouden om te dienen als regulateur der wisselkoersen en dat er derhalve, zoolang het stelsel van een op goud gebaseerd

ruilmiddel wordt gehandhaafd, steeds een flinke goudreserve noodig zal zijn, daar is het zonder meer duidelijk, dat men ter afdoening van de bestaande milliardenschulden (Amerika heeft thans in totaal van het buitenland een bedrag te vorderen, dat de 15 milliard dollars stellig aanmerkelijk teboven gaat!) op het goud niet rekenen kan. Er wordt dan ook niet op gerekend en men realiseert zich thans meer en meer, dat alleen het leveren van goederen of het bewijzen van diensten een behoorlijken grondslag voor de toekomstige afbetalingen zullen kunnen vormen. Dat beteekent echter in de debiteurenstaten een groote opvoering der productie, terwijl het in die staten, die moeten ontvangen, een groot opnemingsvermogen voor uit het buitenland geimporteerde goederen veronderstelt. Dat dit eene verstoring der bestaande verhoudingen op het gebied van handel en nijverheid zal beteekenen, spreekt vanzelf. En dat gedurende de periode van noodzakelijke aanpassing de industrie in die landen, die groote hoeveelheden goederen uit het buitenland zullen moeten opnemen, daarvan eene uiterst scherpe concurrentie zal kunnen ondervinden, behoeft almede niet te worden betwijfeld. Vandaar dat daar een voortdurende vraag om protectie der inheemsche nijverheid zal worden vernomen, een vraag, waaraan 's werelds groote crediteur, de Vereenigde Staten, door invoering van het Fordney-Mc.Cumber-tarief alreeds heeft pogen te voldoen. Ook verschillende andere landen hebben laatstelijk protectionnistische maatregelen getroffen.

Zoo ziet men dus, dat de staten, die iets te ontvangen hebben, voor het volgende dilemma komen te staan: òf zij eischen volle betaling van hunne vorderingen, maar dan mogen zij ook geen belemmering in den weg leggen aan den invoer van goederen, welke deze betaling in concreto representeeren, òf zij treffen protectionnistische maatregelen, maar dan zal op den duur, als deze maatregelen werkelijk effectief zijn, het geheel of een deel van de schuld aan het buitenland moeten werden kwijtgescholden.

Nu is echter het merkwaardige, dat men, als het op doorvoering der tot afwikkeling der bestaande schulden noodzakelijke maatregelen aankomt, steeds weer ziet, hoe gepoogd wordt om de kool en de geit te sparen, hetgeen in dit geval toch kwalijk mogelijk zal zijn.

Daarbij komt nog, dat overheidsschulden zich desnoods laten kwijtschelden, doch dat zulks niet pleegt te geschieden met de door particulieren aan het buitenland verstrekte credieten. Deze credieten hebben èn bij wijze van bankcrediet op korten termijn èn in den vorm van emissies van fondsen op langen termijn laatstelijk in de Vereenigde Staten een enormen omvang aangenomen, dank zij het geleidelijk terugkeerend vertrouwen in den internationalen toestand en het steeds veldwinnend besef, dat men in Amerika niet lijdelijk kan blijven staan tegenover de groote vraagstukken van het wereldherstel [1]).

Bemoeilijkt men nu door protectionnistische maatregelen de afbetaling der particuliere vorderingen en is deze belemmering zoo effectief, dat het den buitenlandschen producenten onmogelijk wordt gemaakt om over de barrière van het tarief toch nog heen te springen door verlaging hunner kosten, zoo moet daarvan een enorme ontwrichting van de betalingsbalans der verschillende landen het gevolg zijn. De valuta der crediteurenlanden zal stijgen, de uitvoer van deze landen zal krachtens het bekende in- en uitvoerargument der vrijhandelaren geweldig lijden, het leven zal er ondragelijk duur worden en de debiteuren in het buitenland zullen door dit verloop van zaken op den duur in moeilijkheden moeten komen. Deze moeilijkheden zullen, als de oorzaken, waaruit zij voortvloeien, niet worden tenietgedaan, leiden tot onver-

---

1) Dat dit ook op het koersverloop van den dollar van grooten invloed is geweest, zal hieronder nog blijken. Aan het Acceptance Bulletin of the American Acceptance Council van Januari j.l. ontleen ik de volgende cijfers. De emissies van buitenlandsche fondsen bedroegen in 1924 niet minder dan $ 1.208.394.000 (waarvan voor refunding $ 314.805.000, terwijl het restant nieuwe fondsen betrof) tegen $ 538.315.500 in 1923 en $ 841.335.000 in 1922. Het jaar 1924 was dus een topjaar, slechts een weinig overtroffen door de geenszins normale jaren 1915 en 1916, toen de Engelsch- Fransche leeningen in New-York aan de markt kwamen. Verreweg het grootste deel der buitenlandsche emissies geschiedde voor rekening van Europa. Hiernaast staat eene enorme vermeerdering der aan het buitenland verstrekte bankcredieten, waaromtrent betrouwbare gegevens intusschen lastig te krijgen zijn. Wanneer men echter bedenkt, dat alleen aan Duitschland per ultimo 1924 $ 100.000.000 aan credieten op korten termijn was verstrekt, behoeft men aan den geweldigen omvang van het totaal dezer credieten niet te twijfelen.

mogen om de buitenlandsche schulden af te betalen en daardoor tot een gedwongen reductie daarvan. Reden temeer dus om, zoolang het nog mogelijk is, een weg in te slaan, waarbij deze moeilijkheden worden vermeden.

Aan dit vraagstuk wijdt Mr. Trip enkele behartigenswaardige woorden, die ik hieronder in hun geheel wil aanhalen:

„Wenschen dus de crediteuren inderdaad het hun toekomende te ontvangen, dan zou het met dien wensch vierkant in strijd zijn, door het heffen van hooge invoerrechten en andere maatregelen, den export uit de debiteurenlanden te belemmeren. Deze overweging betreft niet alleen de voldoening van de uit den oorlog voortgevloeide verplichtingen, doch evenzeer de betaling van rente en aflossing over de milliarden dollars, door Amerika na den oorlog aan Europa geleend. Ook deze betaling zal tenslotte slechts door den invoer in Amerika van goederen kunnen geschieden en het ware kortzichtig en onlogisch dien invoer te bemoeilijken. Slechts door veel en goedkoop produceeren, gepaard aan zuinigheid en kapitaalvorming, zal het wereldherstel binnen afzienbaren tijd kunnen verkregen worden. Een en ander kan in sterke mate bevorderd worden door een zoo ver mogelijk doorgevoerd vrijhandelssysteem, dat de strekking heeft te leiden tot een zoodanige werkverdeeling, dat elk land die artikelen produceert, welke het, in verband met zijne ligging en met den aanleg en het karakter van zijne bevolking, ten koste van de in evenredigheid geringste opoffering kan voortbrengen. Wordt in dezen zin gehandeld, dan behoeft, naar het mij voorkomt, geen vrees gekoesterd te worden voor een overmatige concurrentie van de zijde der landen, die zware verplichtingen tegenover het buitenland hebben moeten aanvaarden, mits slechts in het oog worde gehouden, dat ook wat de lasten betreft, die in de verschillende landen in den vorm van belastingen, sociale maatregelen e.d. op de bedrijven rusten, een onderlinge evenredigheid dient in acht te worden genomen, bij gebreke waarvan de bedrijven in de zwaarst belaste landen buiten staat zouden geraken hun arbeid voort te zetten en zulks tot schade voor het algemeen belang, voor de werkgevers, doch bovenal voor de werknemers in de betrokken bedrijfstakken. Het streven om dit onvermijdelijk aanpassingsproces door kunstmatige en oneconomische verhooging van invoerrechten te vermijden, is bij voorbaat tot mislukking gedoemd. Het zal slechts tengevolge kunnen hebben, dat in de landen, die de invoerrechten heffen, de kosten van het levensonderhoud ten nadeele van de eigen bevolking op een ongezond hoog peil worden gebracht of gehouden en dat de debiteurenlanden genoodzaak worden tot zoo goedkoop produceeren, dat zij tot export naar de beschermde landen in staat blijven. — Het valt dan ook niet te betwijfelen, dat het

> primaire belang van het wereldherstel eene vermindering eischt van de belemmeringen, welke aan het vrije verkeer in den weg worden gelegd en van de lasten, onder welke de bedrijven gebukt gaan" (blz. 16, v. v.).

Wat hier over de houding van de overheid tegenover handel en nijverheid wordt gezegd, heeft niet slechts algemeene beteekenis, doch is ook voor Indië van bijzonder belang. Over de belastingpolitiek zal ik hieronder nog spreken. Thans een oogenblik stilstaande bij de handelspolitiek, constateer ik met genoegen, dat Mr. Trip zich in de krachtigste termen uitspreekt vóór den vrijhandel. Het is te hopen, dat deze woorden hier te lande in ruimen kring weerklank mogen vinden. In het bijzonder zijn het sommige voorstanders van een krachtige en actieve bevordering der in Indië gevestigde en nog te vestigen nijverheid, die van meening zijn, dat bij de oplossing van het industrialisatievraagstuk protectionnistische hulpmiddelen te baat moeten worden genomen. Zij verliezen daarbij d.m. uit het oog, dat protectie de strekking heeft om het bedrijfsleven te leiden in eene richting, welke het van nature niet zou volgen, aangezien de bestaande productievoorwaarden niet van dien aard zijn, dat met redelijke kans op winst zou kunnen worden geproduceerd. De natuurlijke voorsprong van Indië boven andere landen ligt, zooals de ervaring tot dusverre genoegzaam heeft bewezen, in de allereerste plaats op het gebied van den landbouw en de zich daarbij nauw aansluitende landbouwnijverheid en niet op het gebied der industrie. Wil de overheid eene actieve economische politiek voeren, zoo zal zij derhalve zooveel mogelijk dienen mede te werken tot het wegnemen van alle onnoodige hinderpalen voor de ontwikkeling van dezen tak van het bedrijfsleven. En dat zoowel voor de met uitheemsch kapitaal gedreven cultures, als ook met betrekking tot de vooral in de Buitengewesten snel in beteekenis toenemende inlandsche cultures. Doch men hoede zich voor het verleenen van bescherming aan nijverheidsondernemingen, welke zonder protectie moeite zouden hebben om hun bestaansrecht in deze landen aannemelijk te maken.

De oplossing van het industrialisatievraagstuk is thans nog geenszins urgent. Dit zal dan ook wel de reden zijn, waarom Mr.

Trip er in zijn verslag niet in het bijzonder bij stil staat. Maar er hebben zich hier te lande toch reeds enkele gevallen voorgedaan, waarbij de vraag is gesteld, of aan de nijverheid in een of anderen vorm al dan niet protectie moest worden verleend. Niemand minder dan de President-Commissaris der circulatiebank heeft zich onlangs in den Volksraad tot pleitbezorger gemaakt van hen, die de hier te lande gevestigde cementindustrie met tijdelijke protectie willen steunen. Dat zou een stap beteekenen op een zeer glibberig en gevaarlijk pad en ik hoop en vertrouw, dat de Regeering doof zal blijven voor het zoet gefluit der protectionnisten, ook al wordt de protectie als tijdelijk voorgesteld, en dat Zij indachtig zal blijven aan de economische waarheden, waaraan Mr. Trip blijkens bovenstaand citaat op zoo treffelijke wijze uitdrukking heeft gegeven.

Er is in de algemeene beschouwingen van Mr. Trip nog veel, dat uitlokt tot nadere bespreking, doch ik moet volstaan te dien aanzien naar het verslag zelf te verwijzen en wil thans overgaan tot hetgeen door den Bankpresident wordt geschreven over den economischen toestand van Indië gedurende het laatste boekjaar der circulatiebank.

Licht en schaduw wisselen elkander hier af, maar over het geheel overweegt voor Mr. Trip toch het eerste.

De geleidelijke aanpassing aan meer normale toestanden, welke men in 1924 in Europa heeft kunnen waarnemen, heeft zich natuurlijk ook ten aanzien van Indië doen gelden. Dat deze landen daarbij niet slecht gevaren zijn, wordt in het verslag in de volgende woorden erkend:

> „Het jaar 1924 was dan ook voor de landbouwbedrijven — die de basis vormen van de economische en financiëele positie van Nederlandsch-Indië — bij uitstek gunstig. En zulks geldt niet alleen voor de groote exportbedrijven, die nagenoeg geheel met buitenlandsch kapitaal worden gedreven, doch ook voor de bevolkingscultures" (blz. 24, v.v.).

Dat bij het tot ontwikkeling brengen van Indië's rijke natuurgaven het Westersch kapitaal niet gemist kan worden, is een waar-

heid, waarop ook door Mr. Trip ten volle de nadruk wordt gelegd. Dat het daarom te hopen is, dat zich in de toekomst groote belangstelling van de zijde der kapitalisten voor deze gewesten moge openbaren, spreekt in dezen gedachtengang vanzelf. Daarbij doen zich echter eenige vragen voor, welke in het bankverslag worden besproken, t.w.: kan op voldoende kapitaalvoorziening worden gerekend en zoo ja, uit welke bronnen zal dit voorspruiten? Wordt het kapitaal hier te lande op een dusdanige wijze door de overheid behandeld, dat Indië voor den kapitalist een aantrekkelijk veld van werkzaamheid zal zijn? En tenslotte, worden deze landen niet door de buitenlandsche winstgerechtigden, die hier hun geld in ondernemingen steken, z.g. „gedraineerd"? Bij elk dezer vragen zal ik een oogenblik stilstaan.

Ten aanzien van de eerste questie is Mr. Trip niet geheel gerust en met name vreest hij, dat Holland in de toekomst in onvoldoende mate tot de kapitaalvoorziening van Indië zal bijdragen. Deze vrees wordt gemotiveerd met eene verwijzing naar den zeer hoogen belastingdruk in het moederland, welke op de particuliere kapitaalvorming een bedenkelijken invloed moet hebben en zich ook in het voor belegging in Indië beschikbare bedrag zal moeten reflecteeren. Wel is er op het gebied der belastingen in verschillende landen reeds kentering merkbaar, maar men kan nog niet zeggen, dat Holland op het stuk der belastingverlaging voorshands een goed figuur maakt.

Het loont de moeite om dit punt wat nader te bezien. Men heeft hier te doen met een uiterst netelige materie, ten aanzien waarvan de woordvoerders der verschillende richtingen elkander met groote heftigheid bestrijden, doch waarin het moeilijk is om de partijen tot elkaar te brengen, aangezien men, zooals zoo dikwijls in de praktische staathuishoudkunde, over te weinig concrete gegevens beschikt. Men heeft verschillende aanwijzingen, dat kapitaal thans schaarser is dan voor den grooten oorlog. De veel hoogere rentestand spreekt in dit opzicht een duidelijk taal. Dat de belastingen thans veel zwaarder drukken dan vroeger, is mede niet wel te loochenen. Maar een pertinent bewijs, dat de kapitaalvorming *door de te hooge belastingen* in het gedrag komt, is natuurlijk niet

te leveren. Evenals met betrekking tot de meeste andere problemen van praktisch-economischen aard zal men hebben te volstaan met het logisch beredeneeren van den causalen samenhang tusschen twee of meer verschijnselen, doch verder dan een min of meer duidelijke aanwijzing komt men niet. Dat wordt ook door Mr. Trip erkend in het onderhavige geval.

Ziet men zich hier dus voor een zekere moeilijkheid bij de bewijsvoering geplaatst, zoo behoort er toch een groote vermetelheid toe om te durven ontkennen, dat de kapitaalvorming door de belastingen nadeelig wordt beinvloed, wanneer men bedenkt, dat in Holland van de hoogste inkomens, waarvan als regel slechts een klein gedeelte wordt verteerd, 40 tot 50% belasting wordt geheven. Het ware naief in het licht van zulke feiten te meenen, dat de belastingen de toeneming van het kapitaal niet op bedenkelijke wijze belemmeren, temeer waar de taak van den belegger allerminst door de overheid wordt overgenomen en slechts een deel van de belastinggelden door de overheid wordt besteed ter vermeerdering der materiëele welvaart, om welker herstel het thans in de eerste plaats gaat.

Het probleem heeft een specifiek Indische zijde, waarop ik hieronder nader terugkom. Eerst zou ik willen wijzen op eene belangrijke discussie, welke ten vorigen jare over dit onderwerp in Holland is gevoerd in de Vereeniging voor de Staathuishoudkunde en de Statistiek. De vraagstelling luidde daar destijds als volgt: „Moeten de grondslagen van het belastingstelsel hier te lande worden herzien met het oog op den eisch der kapitaalvorming?" Praeadviezen over deze vraag werden uitgebracht door Prof. Treub en den Heer F. M. Wibaut.

De eerste concludeerde, dat de staatshuishouding in de laatste jaren veel te ver was uitgebreid en dat krachtige inkrimping daarvan in de eerste plaats noodzakelijk moest worden geoordeeld; voorts dat de directe belastingen moesten worden verminderd en dat de leemte, die hierdoor in de schatkist zou ontstaan, indien deze vermindering het door versobering vrijgekomen bedrag zou te boven gaan, zou moeten worden gecompenseerd door invoering of verhooging van indirekte lasten.

Niet aldus de Heer Wibaut. Deze oefent een zeer scherpe

kritiek op de wijze, waarop de particulieren eene bestemming hebben gegeven aan hunne voor belegging beschikbare middelen. Het spreekt vanzelf, dat de banken, die op groote schaal hebben medegewerkt aan het in omloop brengen van nieuwe fondsen, daarbij mede een veeg uit de pan krijgen. Nu erkent de Heer Wibaut wel, dat in het bijzonder de na-oorlogsjaren abnormaal waren en niet als maatstaf kunnen gelden, doch ook met betrekking tot rustiger tijden blijft hij de meening toegedaan, dat de bestemming der beleggingsgelden bij particulieren niet in goede handen is. De particuliere kapitaalvorming beoogt winst, doch dat is z.i. niet de juiste maatstaf voor het verkrijgen van een zoo groot mogelijk maatschappelijk nut. Hij zou daarom slechts dan de belastingen ten behoeve der kapitaalvorming willen verminderen, indien aan de organen der gemeenschap een beslissende stem zou worden toegekend met betrekking tot de aanwending der te beleggen bedragen. Kapitaalvorming door de overheid zelve zou daarentegen met alle middelen moeten worden bevorderd.

Dit waren de beide polen, waartusschen zich de discussie bewoog. Rechtstreeks had deze met Indië niet te maken, doch de verschillende moederlandsche stroomingen doen zich, al dan niet gewijzigd, ook hier voor, zoodat een nadere beschouwing van de argumenten pro en contra belastingverlaging ook voor deze landen van groot belang is.

Nu zeide ik reeds, dat men in de geweldige bedragen, welke de Nederlandsche belastingbetaler in tegenstelling tot vroeger heeft op te brengen, een duidelijke aanwijzing heeft, dat hieronder ook de kapitaalvorming moet lijden. Doch men ziet, dat daarmede op zichzelf het betoog van den Heer Wibaut niet te ontzenuwen valt. Een heel eind kan ik met dezen schrijver meegaan. Zoo zal het niet bij mij opkomen om te loochenen, dat bij het vaststellen der bestemming van voor belegging beschikbare gelden in de laatste jaren groote fouten zijn gemaakt. Ook kan ik ermede instemmen, dat door verschillende emissiehuizen grove misslagen zijn begaan, die ongetwijfeld hun nawerking nog lang zullen doen gevoelen. Doch het zou weer onjuist zijn om althans in ons moederland alleen aan de banken een verwijt te maken van de begane fouten. Zij vormden een schakel — en zeer zeker een schakel van toene-

mend belang — in den keten van factoren, welke tezamen de bestemming van het nieuwe geldkapitaal bepalen. Maar zij waren zeker niet de eenigen, die van een gebrekkig inzicht in den economischen toestand hebben blijk gegeven. Ook de ondernemers, die via de banken een beroep op de beleggingsmarkt deden, waren van benevelden blik. Zij, die den toestand juist hebben ingezien, behooren tot de uitzonderingen. De groote meerderheid had het plotseling met grootheidswaan te kwaad. En wanneer men de vraag stelt, hoe het in deze jaren met de overheid is gegaan, zoo kan het oordeel moeilijk beter luiden. Kritiek achteraf is altijd aan den gemakkelijken kant en ik vermeld het bovenstaande dan ook alleen om te doen zien, dat men er onjuist aan zou doen om alle fouten alleen te willen toeschrijven aan een der betrokken partijen. De begane fout was veel algemeener.

Doch wanneer wij, zooals ook de Heer Wibaut zegt te willen doen, de laatste jaren laten voor wat zij geweest zijn en alleen den blik richten op meer normale toestanden, waartegen, zooals wij zagen, door den Heer Wibaut eveneens bezwaren worden ontwikkeld, ook dan kan ik den schrijver toegeven, dat deze toestanden geensziens ideaal waren en dat ook nooit zullen worden, wanneer geen afdoende maatregelen worden getroffen. Onderlinge concurrentie tusschen de ondernemers toch, meestal gesteund door bankcrediet, voert tot eene op zich zelf ongewenschte golfbeweging in het economisch leven, tot eene afwisseling tusschen expansie eenerzijds, afzetmoeilijkheden en depressie anderzijds. Dat vloeit voort uit en is de schaduwzijde van het systeem van vrije concurrentie, zooals wij dat totdusverre hebben leeren kennen.

De groote vraag is echter, of het geneesmiddel, dat de Heer Wibaut aan de hand doet, ook maar eenigszins effectief zou zijn. Zou het werkelijk iets geven, indien men de overheid toezicht liet houden op de bestemming der beleggingen of, een stap verder gaande, de overheid zelve deed optreden als ondernemer om aldus den overgang te vergemakkelijken naar algeheele socialisatie? Het is wel teekenend, dat de stelligheid, waarmede deze meening door den Heer Wibaut en zijne geestverwanten wordt verkondigd, omgekeerd evenredig is aan den omvang van het bewijsmateriaal, dat zij bijbrengen. Deze opvatting is feitelijk niet anders dan een

geloof en het eenig bewijs, dat men bijbrengt, bestaat hierin, dat er sommige overheidsbedrijven zijn, die bevredigende resultaten afwerpen, hetgeen overigens door geen verstandig mensch zal worden ontkend, en voorts dat er door particulieren zooveel fouten zijn gemaakt. Aan dit laatste wordt dan de bewering vastgeknoopt, dat de overheid veel beter dan particulieren over de bestemming der beleggingen had kunnen beslissen.

Maar, mag men vragen, als de overheid te rade moet gaan, of er b.v. onder bepaalde omstandigheden aanleiding zou bestaan om over te gaan tot den bouw van schepen, zou zij dan niet onvermijdelijk om advies belanden bij de deskundigen op dit gebied, dat zijn dezelfde mannen, die vroeger onze tonnenmaat meer dan wenschelijk was, deden aanzwellen? En zou het advies, waarop de overheid dan toch wel zal moeten afgaan, zooveel beter luiden en minder kans op fouten bieden, dan wanneer diezelfde personen moeten beslissen over zaken, waarbij zij zelf belang hebben, waarvan de voordeelen hun toevallen, maar waarvan zij eventueel ook de wrange vruchten hebben te plukken? Het getuigt van een haast kinderlijk optimisme om deze en dergelijke vragen bevestigend te durven beantwoorden. Het gaat hier om de beslissing over in hoofdzaak commerciëele vraagstukken. En hoewel ik gaarne erken, dat de meeste kooplui slechte regeeringsambtenaren zouden opleveren, moet voor mij anderzijds toch nog worden aangetoond, dat de overheid in staat is om over de geheele linie van het bedrijfsleven de taak van den particulier over te nemen. Wijst men op de vele fouten, door particulieren begaan, zoo is hoogstens aangetoond, dat dit gebied vol voetangels en klemmen is, maar allerminst, dat de overheid beter dan particulieren in staat is om deze te mijden.

Ik maakte zooeven de opmerking, dat ook naar mijne meening het bestaande stelsel verre van ideaal is en dat verbetering mogelijk is. Het zou mij te ver voeren om dit punt thans uit te werken. Doch om eene aanwijzing te geven, in welke richting ik de oplossing zou willen zoeken, zou ik er de aandacht op willen vestigen, dat de banken door een meer bewust beinvloeden van de conjunctuur door middel van uitzetting of inkrimping van credieten en emissies, er veel toe zouden kunnen bijdragen om de stoornissen,

welke het economisch leven tot dusverre toonde, belangrijk te beperken. Eene krachtige en actieve discontopolitiek der centrale bankingstellingen, strekkende om ongezonde credietexpansie te beperken door renteverhooging op het juiste oogenblik en om bij inzinking een stimulans toe te dienen door renteverlaging, zal het voornaamste middel moeten vormen om tot het beoogde doel te geraken.

De denkbeelden van den Heer Wibaut zijn voorshands het stadium der algemeene verwezenlijking nog niet genaderd, al doen zij zich ook hier te lande in incidenteele gevallen telkens gelden en al is het daarom voor de aanhangers van eene andere opvatting zaak om zich bij voortduring schrap te zetten. In hoofdzaak blijft echter het huidige systeem ook voor de toekomst gehandhaafd en in die omstandigheden is er, dunkt mij, alle aanleiding om de in Holland door den Heer Treub e.a. en thans hier door Mr. Trip gehuldigde opvatting, dat belastingverlaging in het belang der kapitaalvorming dringend wenschelijk is, te onderschrijven.

Een eerste stapje tot verlaging van den druk der directe belastingen is in Nederland reeds door de Regeering gedaan ten aanzien van de Verdedigingsbelasting II, welke Zij wenscht te halveeren, en van de Successiebelasting, waarvan de laatste verhooging eveneens zal worden gehalveerd. Maar op dit schuchtere pogen zal meer moeten volgen, wil men in de toekomst van eene behoorlijke kapitaalvorming door particulieren verzekerd zijn.

Thans nog een enkel woord over de specifiek Indische zijde van het zooeven besproken probleem. Mr. Trip zegt daarover in zijn verslag het volgende:

> „Voor Nederland heeft de eisch van eene krachtige bevordering der kapitaalvorming eene zeer bijzondere beteekenis ten opzichte van de verdere ontwikkeling van Nederlandsch-Indië. Het valt niet te ontkennen, dat de investeering van buitenlandsch kapitaal hier te lande zich in de laatste reeks van jaren heeft bewogen in de richting van eene versterking van het vreemde, niet-Hollandsche kapitaal. Vooral in de buitenbezittingen, met name in het gewest Oostkust van Sumatra, doch ook op Java, valt dit te constateeren. Volgens door de Handelsvereeniging te Medan gepubliceerde gegevens, is de productie, die, afgescheiden van de tabakscultuur, in het zooeven genoemde gewest uit de groote cultures wordt verkregen, voor 38,1% in Ne-

derlandsche handen en voor 61,9% in buitenlandsche handen. Onder deze laatste groep neemt het Engelsche kapitaal verreweg de belangrijkste plaats in. Dat deze gang van zaken het belang van Indië geenszins heeft geschaad, staat voor mij vast. Doch wel ligt in deze ontwikkeling een les opgesloten, zoowel voor de Nederlandsche Overheid, om de kapitaalvorming zooveel mogelijk te bevorderen, als voor het Nederlandsche particulier kapitaal om met kracht en energie mede te werken aan de verdere ontwikkeling van Indië, teneinde zijne positie aldaar te behouden en te versterken" (blz. 19 v.v.).

Het wil mij voorkomen, dat het vraagstuk der verhouding tusschen Nederlandsch en buitenlandsch kapitaal in Indië in bovenstaand citaat niet in allen deele juist belicht is en dat het meer kanten heeft, dan de door den Bankpresident genoemde. Zooals gezegd, ben ik het geheel eens met de meening, dat de kapitaalvorming in Holland door de belastingen nadeelig wordt beinvloed. Ook vloeit daaruit logisch voort, dat, heerschten er op het gebied der belastingen in Holland betere toestanden, er ook meer aanbod van kapitaal voor Indië zou zijn, dan thans het geval is. Dat kan men wel niet in concreto bewijzen, doch het is niet wel aan te nemen, dat het niet zoo zou zijn. Relatief minder aanbod beteekent stijging van den prijs en uitschakeling van de kapitaalvraag in marginale gevallen. Voor hen, die nog kapitaal in Holland weten te bemachtigen, beteekent het, dat zij er wat meer voor moeten betalen, terwijl door de uitschakeling van sommige gegadigden ondernemingen niet tot stand komen, waarmede men bij meer aanbod van kapitaal wel zou zijn begonnen.

Op grond hiervan mag men veronderstellen, dat bij eene betere belastingpolitiek in Nederland de door de Handelsvereeniging te Medan gepubliceerde verhoudingsgetallen eenige procenten beter zouden zijn geweest ten voordeele van het Hollandsche kapitaal. Doch niet onmogelijk zouden zij ook dan nog den Bankpresident hebben gebracht tot eene conclusie van de boven weergegeven strekking. Ook dan nog zou men waarschijnlijk eene groote relatieve toeneming van het buitenlandsch kapitaal hebben kunnen waarnemen.

Wel verre van hierin iets bedenkelijks te zien, zou ik veeleer de hoop willen uitspreken, dat de *verhouding* tusschen Hollandsch en buitenlandsch kapitaal in de toekomst nog verder moge „verslech-

teren" voor Nederland, niet door afneming van Nederlandsche belangstelling, doch door toenoeming van buitenlandsche kapitaalverstrekking. Dat klinkt erg weinig vaderlandslievend, maar zoo is het toch allerminst door mij bedoeld. Dat Indië te groot is — en veel te groot — om alleen met Nederlandsche middelen tot ontwikkeling te worden gebracht, behoeft geen betoog. Daarvoor mist Nederland het kapitaal, terwijl het ook de vraag zou zijn, of men, al was het kapitaal er, over voldoende geschikte Nederlandsche arbeidskrachten zou kunnen beschikken om de Hollandsche projecten ook op eene nationale wijze te kunnen uitvoeren. Anderzijds zou het geheel onjuist zijn om de groote mogelijkheden, welke nog thans bestaan, niet zoozeer op Java, als wel in de buitengewesten, te laten voor wat zij zijn, totdat Holland voldoende kapitaal zal hebben opgeleverd om eraan te beginnen. Hoe meer buitenlandsch kapitaal er in Indië binnenvloeit, hoe beter het m.i. is. Dat de verhouding tusschen Nederlandsch en buitenlandsch kapitaal zich daarbij ten nadeele van het eerste wijzigt, is naar mijne meening op zichzelf noch verontrustend noch bedenkelijk.

Wil men spreken van een les voor het Nederlandsche particuliere kapitaal, zoo zou deze hoogstens hierin kunnen bestaan, dat in de toenemende belangstelling van buitenlandsche zijde voor Indië een duidelijke aanwijzing ligt met betrekking tot de hier geboden mogelijkheden. De Hollandsche belegger heeft van ouds een groote voorliefde gehad voor buitenlandsche fondsen. Dat heeft hij dikwijls duur moeten betalen. Russen, Oostenrijkers, Hongaren, Mexicanen en Peruanen hebben den Hollanders meer geld gekost, dan zij eraan verdiend hebben. Dat al dat geld in Indië beter tot zijn recht zou zijn gekomen, behoeft geen betoog, al zal de Hollandsche belegger voor risicoverdeeling blijven voelen en dus een eenzijdige belegging in Indische fondsen willen vermijden. Op dit gebied is in de toekomst verbetering te brengen door meer propaganda voor Indië en minder propaganda voor allerlei buitenlandsche fondsen, die voor ons land geen direkt belang hebben. In dien zin is aan het particuliere kapitaal in Nederland dan ook nog wel een les te geven en als de banken, wier emissiebedrijf de laatste jaren niet weinig geleden heeft, zich na verloop van tijd weer zullen hebben hersteld, zoo ligt hier een belangrijke taak

voor de toekomst. Doch men make zich niet ongerust over de relatieve toeneming van de plaats van het buitenlandsch kapitaal hier te lande. Dat feit op zichzelf geeft veeleer reden tot blijdschap!

Niet slechts voor de economische ontwikkeling van Indië in het algemeen is het wenschelijk, dat zich een breede stroom van kapitaal naar deze landen wendt, doch ook ligt hierin het middel tot uitbreiding van de basis, waarop de inkomsten van het land berusten. Zonder te geraken tot eene stopzetting van de werkzaamheid der overheid in het belang van land en volk zou men daarmede kunnen komen tot vermindering der lasten, welke in Indië, welks koloniaal karakter men in dit verband niet uit het oog mag verliezen, reeds zwaar drukken. Eene vlotte behandeling van het kapitaal is daarom zeer wenschelijk en de Bankpresident wijst met genoegen op het feit, dat dit ook door de Regeering tenvolle wordt beseft. Deze heeft daarvan blijk gegeven door de instelling van eene Interdepartementale Commissie, welke tot opdracht heeft om te onderzoeken, of en zoo ja, op welke wijze aanvragen van particulieren op een spoediger wijze kunnen worden behandeld en om voorstellen te doen tot het treffen van zoodanige maatregelen als noodig worden geacht om de bebouwing, ontginning of exploitatie van het land ook door en ten bate van de Inheemsche bevolking te bevorderen. Men mag de hoop koesteren, dat de overwegingen, die tot de instelling van deze comissie hebben geleid, tastbaar resultaat zullen afwerpen, waardoor veel onnoodige wrijving zal worden vermeden en waarvan een betere waardeering over en weer tusschen overheid en particulier kapitaal het gevolg zal zijn.

Tenslotte het drainagevraagstuk. Mr. Trip uit zich hierover als volgt:

> „Zie ik goed, dan bestaat er in zooverre geen verschil van gevoelen, dat allen het aanwenden van kapitaal eene onafwijsbare voorwaarde achten voor de financiëele en economische ontwikkeling van Land en Volk. Ook meen ik hieromtrent overeenstemming te kunnen constateeren, dat het allerminst wenschelijk ware met die kapitaalsaanwending te wachten totdat en naarmate de inheemsche bevolking het

benoodigde kapitaal zal gevormd hebben. Is dit juist, dan kan, waar in het land zelf voldoende kapitaal niet beschikbaar is, de strijd slechts loopen over de vraag of en in hoeverre de Regeering in het buitenland kapitaal zal opnemen om daarmede als ondernemer op te treden dan wel of het de voorkeur verdient, dat de particuliere ondernemer zich de benoodigde kapitalen verschaft om daarmede op eigen risico en onder de door de Overheid in het algemeen belang te stellen eischen te werken en te produceeren. In beide gevallen zal dus de remuneratie van het buitenlandsch kapitaal wegvloeien en mitsdien niet in Nederlandsch-Indië verteerd of opgelegd worden, zoodat, uit economisch oogpunt bezien, slechts dan reden tot voorkeur voor het volgen van den zooeven in de eerste plaats aangewezen weg zou kunnen bestaan, wanneer aangenomen moest worden, dat per saldo die weg zou voeren tot eene kleinere uitkeering aan het buitenlandsch kapitaal en tevens tot het beschikbaar komen uit de overschotten van de betrokken Staatsbedrijven van een grooter bedrag voor de ontwikkeling van Land en Volk, dan het volgen van den in de tweede plaats bedoelden weg zou medebrengen. Wat het eerste punt betreft, valt er op te wijzen, dat men zich uit den aard der zaak niet mag beperken tot de resultaten van eene reeks van gunstige jaren en tot de meest winstgevende bedrijfstakken, doch de vraag behoort te stellen, welke de uitkeering aan het particuliere kapitaal in zijn geheel is geweest sedert het voor belegging in Nederlandsch-Indië werd beschikbaar gesteld. Hoewel statistische gegevens op dit punt ontbreken, wil het mij toch voorkomen, dat het totaal beloop dier uitkeering, na aftrek van de verloren kapitalen, veel geringer zou blijken dan men geneigd is aan te nemen en het gezamenlijk bedrag der vaste renten, welke de Staat over een gelijk kapitaal aan obligatiën zou hebben moeten vergoeden niet in belangrijke mate zou te boven gaan. Maar bovendien vergete men niet, dat de Staat de voor de betaling dier renten benoodigde bedragen ook zou hebben moeten vinden en remitteeren in tijden van crisis, terwijl de belooning van het kapitaal, in particuliere ondernemingen gestoken, zich automatisch aanpast aan de met die ondernemingen verkregen resultaten, zoodat het vinden en remitteeren van hetgeen voor dit doel benoodigd is geenerlei zorg kan veroorzaken" (blz. 38, v. v.).

Op het vervolg van dit betoog kom ik zoo aanstonds terug. In verband met bovenstaand citaat schijnt het mij niet onwenschelijk om eens summier te onderzoeken, hoe het bij enkele bekende particuliere instellingen gesteld is met het draineeren van deze landen. Het zou niet kwaad zijn, wanneer het Centraal Kantoor voor de Statistiek eens een grondig onderzoek naar dit vraag-

stuk deed instellen. Nu officiëele gegevens nog niet beschikbaar zijn en een omvangrijk onderzoek voor mij in de korte spanne tijds, waarin dit artikel moest worden geschreven, uit den aard der zaak niet mogelijk was, wil ik mij bepalen tot het onderzoeken van het gemiddelde dividend van enkele groote instellingen, welke belang hebben bij den grooten landbouw, in de eerste plaats bij de laatstelijk zoo bijzonder winstgevende suikercultuur. Meer dan eene aanwijzing geven deze cijfers natuurlijk niet, doch in afwachting van een meer volledig onderzoek hebben zij als zoodanig zonder twijfel hun nut. Ik heb, waar noodig, rekening gehouden met de bedragen, welke op het kapitaal werden afgeschreven in verband met geleden verliezen. Daarentegen heb ik verwaarloosd de bedragen, welke de aandeelhouders bij emissie van nieuwe aandeelen in den vorm van agio hebben moeten betalen, omdat het onderzoek hiervan tamelijk tijdroovend zou zijn geweest. Dit agio nu, hetwelk niet anders is dan een gewone investeering van kapitaal boven het nominale bedrag der bij inschrijving verkregen nieuwe stukken, had feitelijk in rekening moeten worden gebracht, omdat hierdoor het netto-rendement van den kapitalist wordt gedrukt. Deze verwaarloozing deflatteert derhalve mijne gegevens.

Laat ons thans op deze basis eens een blik slaan op de Nederlandsche Handel-Maatschappij, de Nederlandsch-Indische Handelsbank, de Internationale Crediet- en Handelsvereeniging „Rotterdam", de Handelsvereeniging Amsterdam, de Koloniale Bank en de Cultuur-Maatschappij der Vorstenlanden. Dit zijn zonder uitzondering krachtige instellingen van onbetwijfelde standing. Ook in dat opzicht is er dus op zuiverheid der gestelde voorbeelden gelet.

Het blijkt dan vooreerst, dat de Nederlandsche Handel-Maatschappij sinds hare oprichting een gemiddeld dividend heeft uitgekeerd van 8,74%. Dit resultaat is zeker bevredigend, te meer wanneer men rekening houdt met het feit, dat het dividend nimmer behoefde te worden gepasseerd. Doch voor hem, die slechts eene flauwe notie heeft van de groote risico's, welke verbonden zijn aan het aanvankelijk door deze instelling uitgeoefende handelsbedrijf en aan hare huidige cultuur- en bankzaken, heeft dit rendement niets, dat eene normale risicopremie zou overtreffen.

Bij de in 1863 opgerichte Nederlandsch-Indische Handelsbank is de zaak niet anders gesteld. Tot en met 1884, het jaar van de geweldige suikercrisis, bedroeg het gemiddelde dividend 6,45%, doch aandeelhouders moesten deze niet onbevredigende aanvangsjaren bekoopen met eene afstempeling van 40% op het kapitaal, zoodat het netto-rendement over deze periode gering werd. Over de jaren 1885 tot en met 1924 bedroeg het gemiddelde dividend 8,31%, welk cijfer intusschen nog een te hoog beeld geeft, aangezien het, voorzoover betrekking hebbende op het in 1884 afgestempelde kapitaal, evenredig moet worden verminderd.

De eveneens in 1863 opgerichte Internationale Crediet en Handelsvereeniging „Rotterdam" keerde tot 1870 in totaal slechts $15^{5}/_{6}\%$ dividend uit. Toen moest echter als gevolg van verliezen op cultuurbelangen eene afstempeling op het kapitaal van 50% plaatsvinden, hetgeen, zooals men ziet, juist het omgekeerde van drainage is. In de volgende jaren tot en met 1924 bedroeg het gemiddelde dividend 9,18%, welk cijfer eene analoge correctie zou moeten ondergaan als bij de Handelsbank. Ook dit kan geenszins als abnormaal worden beschouwd, zoowel in verband met de verliezen in de aanvangsjaren, als ook omdat de Internationale in de eerste plaats een groot in- en uitvoerhuis is en de risico's van zulk een bedrijf, in de laatste veelbewogen jaren genoegzaam bekend geworden, met ruim 9% allerminst overbetaald zijn.

Een ietwat ander beeld tonen de cijfers van de in 1878 opgerichte Handelsvereeniging Amsterdam. Deze keerde sinds hare oprichting een gemiddeld dividend uit van 13,73%. Van haar kapitaal, hetwelk sinds de laatste emissie ƒ 30.000.000.— bedraagt, werd ƒ 5.000.000.— in den vorm van een bonus aan aandeelhouders uitgereikt. Het hierop uitgekeerde dividend moet bovenstaand gemiddelde nog verhoogen.

Daarentegen bedroeg bij de in 1881 opgerichte Koloniale Bank het gemiddelde dividend niet meer dan 4,83%, terwijl dit bij de in 1888 opgerichte Cultuur-Maatschappij der Vorstenlanden 7,90% beloopt.

Zoo ziet men, dat de cijfers met een enkele uitzondering niet bepaald aan den hoogen kant zijn, en dit klemt te meer, wanneer men bedenkt, dat al de bovengenoemde instellingen in meerdere of

mindere mate van de prachtige suikerjaren hebben kunnen profiteeren. Het inkomen, door de kapitalisten genoten en waarin zich een eventueele drainage, als deze er werkelijk was, zou moeten uiten, is dus althans met betrekking tot de door mij bij wijze van voorbeeld genoemde groote instellingen zeker niet overmatig geweest. Alleen de Handelsvereeniging Amsterdam toont een hoog gemiddelde. Doch ieder, die niet geheel een vreemde in Jeruzalem is, weet, hoe voorbeeldig deze instelling is georganiseerd en welke uiterste krachtsinspanning zij van hare medewerkers vergt voor de verwezenlijking van hare grootsche plannen. En nu kan men wel zeggen: „de Staat had, als Hij al die suikerfabrieken eens zelf had aangelegd, geen 13% of meer rente behoeven te betalen". Toegegeven, maar de Staat had nooit kunnen bereiken, wat slechts door dit ééne groote cultuurlichaam op Java werd gesticht. Of het zou in het geheel niet gelukt zijn en dan het staatscrediet bedorven en den belastingbetalers een leelijken strop bezorgd hebben, òf het had veel meer geld gekost en dan was er van het mooie rendement niet veel overgebleven. Immers, het is toch werkelijk niet wel aannemelijk, dat de Staat zoo heel veel beter geboerd zou hebben dan b.v. de Koloniale Bank. En wat blijft er in het licht van de bovengenoemde cijfers dan over van de „geweldige" suikerwinsten, die Indië zouden draineeren, wanneer men deze winsten eens beziet over een reeks van jaren?

Van de groote reserves der cultuurinstellingen, die, voorzoover niet voor afschrijving benoodigd, zeer wel weggedraineerd hadden kunnen worden, doch rustig in het bedrijf zijn gelaten, spreek ik nog niet eens, evenmin als van den respektabelen pionniersarbeid, door deze instellingen verricht.

Wel moet ik echter in dit verband wijzen op een factor van groote beteekenis, al is de omvang daarvan moeilijk te schatten. Ik bedoel het feit, dat de groote cultuurinstellingen meestal slechts begonnen zijn met het verstrekken van voorschotten aan ondernemingen van derden, en dat deze eerst, toen het met de desbetreffende culture misliep, door executie in handen van den credietgever zijn gekomen. Dat in zulke gevallen door degenen, die de ondernemingen oorspronkelijk hadden opgezet, als regel geen cent

van hun kapitaal werd teruggezien, en dat zij dus juist het omgekeerde van drainage hebben bedreven, mag bij de beoordeeling van het onderhavige vraagstuk niet uit het oog worden verloren. Men dient het drainagevraagstuk historisch te bezien, wil men niet tot volkomen verkeerde conclusies komen.

Dat andere cultures betere cijfers te zien zullen geven, dan de zooeven besprokene, betwijfel ik. Men ga de cijfers voor koffie, thee en rubber maar eens na en men zal versteld staan!

Thans het betoog van Mr. Trip weder opvattend, citeer ik uit het verslag nog het volgende:

> „En wat het tweede punt aangaat, men behoeft inderdaad geen principiëel tegenstander van het overheidsbedrijf te zijn om met zekerheid te durven voorspellen, dat dit bedrijf, op zoo groote schaal uitgeoefend als in den hier gevolgden gedachtengang het geval zou zijn, niet in staat zou blijken, boven de thans door de particuliere ondernemingen opgebrachte zeer aanzienlijke sommen aan belastingen en andere heffingen, overschotten voor de verdere ontwikkeling van Land en Volk te verschaffen. Hierin is geenerlei geringschatting gelegen voor de Staatsbedrijven en hunne leiders. Het betreft hier niet eene questie van personen doch wel van systeem in verband met de eigenschappen van den mensch. Welke organisatie men ook voor het overheidsbedrijf scheppe, op groote schaal toegepast, zal het niet kunnen ontkomen aan de bezwaren, welke dat bedrijf uit zijnen aard aankleven. De in theorie te veroordeelen maar praktisch zoo waardevolle en onmisbare prikkel van het eigenbelang zal in dat bedrijf steeds in mindere mate dan in de particuliere onderneming zijnen invloed doen gevoelen. Het feit, dat zelfs ernstige fouten of misslagen, in het Overheidsbedrijf begaan, niet zullen behoeven te leiden tot liquidatie van dat bedrijf, zal mede tot minder groote voorzichtigheid en tot verslapping van het verantwoordelijkheidsbesef leiden. En tenslotte is de meest bedenkelijke factor voor de met het Overheidsbedrijf te bereiken resultaten wel gelegen in de omstandigheid, dat zich ten opzichte van dat bedrijf steeds machtige invloeden zullen doen gevoelen, die gericht zijn op andere belangen dan die van de meest juiste en economische bedrijfsvoering" (blz. 39, v.v.).

Zoo is het inderdaad. Men voege aan het bovenstaande nog toe het altijd min of meer ambtelijk karakter, hetwelk aan de leiders en beambten van het overheidsbedrijf eigen is en waardoor het veelal uiterst moeilijk wordt om ongeschikte krachten te loozen, en men heeft eene opsomming van de redenen, waarom het over-

heidsbedrijf per se achter moet staan bij het particuliere. De voorkeur voor overheidsbedrijven, welke ook hier te lande in zekere kringen zeer merkbaar is, berust tenslotte — ik vond hierboven bij de bespreking van 's Heeren Wibauts denkbeelden reeds gelegenheid dit op te merken — op een vaag geloof in de superioriteit hiervan. In allerlei vormen pogen de voorstanders van deze leer andersdenkenden te verlokken tot het doen van concessies. Zet men zich niet voortdurend schrap, zoo schept men bedenkelijke antecedenten. Zoo acht ik het b.v. bijzonder betreurenswaardig, dat de Volksraad onlangs eene motie-Stokvis heeft aangenomen, waarin deze, van oordeel, dat de oprichting van een Gouvernementssuikerfabriek in een der nieuwe bevloeiingsgebieden bevorderlijk kan zijn aan de noodzakelijke versterking van 's Lands middelen, de Regeering uitnoodigt hieromtrent een onderzoek in te stellen. Men beroept zich in gevallen als deze wel op het voorbeeld van 's Lands Cautchoucbedrijf, hetwelk dank zij de gunstige rubberpositie inderdaad mooie jaren tegemoet gaat. Doch wanneer men bedenkt, welke risico's het bedrijf van den grooten landbouw in den loop der tijden met zich heeft gebracht en zonder twijfel in de toekomst nog met zich zal brengen, daar is het een volkomen ongezonde politiek om op dezen weg voort te gaan. Ook een op zichzelf vrij onschuldig onderzoek, zooals de Volksraad dat wenscht, is in dezen gedachtengang uit den booze. Zulk een onderzoek toch heeft alleen dan eenigen zin, indien men bij bevredigende winstkansen ook werkelijk tot oprichting van een nieuw overheidsbedrijf wil overgaan. Ook hier echter leert de historie het een en ander, dat door de geestdriftige voorstanders van het overheidsbedrijf, die zich door de goede jaren laten benevelen, al te licht uit het oog is verloren.

Van het totaal van in en uitvoer gedurende de laatste twaalf jaren geeft het onderstaande staatje een beeld:

STAAT.

Jaar	Export	Import	Saldo
	(de cijfers zijn in millioenen guldens en berusten voor 1924 op voorloopige schatting)		
1913	677.7	464.9	+ 212.8
1914	678.1	412.6	+ 265.5
1915	770.1	390.1	+ 380.–
1916	867.8	420.2	+ 447.6
1917	787.8	487.4	+ 300.4
1918	679.6	558.8	+ 120.8
1919	2.167.3	740.7	+ 1.426.6
1920	2.263.4	1.234.6	+ 1.028.8
1921	1.195.1	1.207.9	— 12.8
1922	1.148.4	761.6	+ 386.8
1923	1.376.–	647.5	+ 738.5
1924	1.557.3	714.–	+ 843.3

De cijfers betreffende den export zijn bevredigend en het bankverslag toont zich terecht voldaan over den toestand. Sinds de begrijpelijke inzinking in 1921 heeft een spoedig herstel plaatsgevonden, waarbij weliswaar de topprijzen der vroegere jaren niet meer gehaald konden worden, doch de toestand als geheel gunstig kan worden geoordeeld.

Toch is er op het gebied van den handel wel het een en ander veranderd, waarop ik niet nalaten wil even te wijzen. In de eerste plaats kan worden vermeld de verminderde beteekenis van een gedeelte van de z.g. tweede hand. Vooral bij de vroeger zoo actieve Chineesche productenhandelaren hebben verliezen in de malaisejaren eenerzijds, angst om op onaangename wijze met den fiscus in aanraking te komen anderzijds, geleid tot eene zeer merkbare vermindering der zaken. Welk nadeel dit voor het land als geheel beteekent, is uit den aard der zaak moeilijk te schatten. Voorzoover het hier ging om zuiver speculatieve zaken, is het nadeel niet bijzonder groot te achten. Doch een groot deel dezer zaken betrof volkomen reëelen handel. Het wegvallen hiervan beteekent, dat een aantal goede kansen bij den afzet der Indische producten niet wordt waargenomen.

Intusschen, dit is waarschijnlijk slechts een tijdelijke questie. De ergste misère in belastingzaken hebben wij achter den rug en een billijke en zekere belasting zal de Chineesche handelaren, die zich eerst in de oorlogsjaren in belangrijke mate door den fiscus bedreigd zagen, in de toekomst zeker niet weerhouden om weder, zij het dan ook met minder groote middelen, zaken te gaan entameeren. Dit komt mij voor te zijn een *dies incertus quando,* maar dan toch stellig *certus an.*

Bovendien moet gewezen worden op eene compensatie, bestaande in een belangrijk gestegen belangstelling van de zijde van den Japanschen handel voor deze landen, in het bijzonder op het gebied van den suikerhandel.

Erger dan eene waarschijnlijk slechts tijdelijke inactiviteit schijnt mij de verwording van de moraliteit in den handel, waarvan het laatste jaar weer enkele krasse staaltjes te zien heeft gegeven. Een groote fraude te Batavia in het begin van dit jaar, waarbij op enorme schaal producten, bij verschillende banken beleend, werden verduisterd, spant op dit lugubere gebied wel de kroon, maar ook op andere kustplaatsen hebben zich dergelijke gevallen van kleineren omvang voorgedaan. Intensiever contrôle van de zijde der banken zal het middel moeten vormen om in de toekomst dergelijke verrassingen te vermijden, doch daarmede wordt het moreele bederf, dat zich in zulke feiten manifesteert, niet teniet gedaan. Het herstel hiervan zal wel langer tijd vorderen dan het bekomen van de angst voor den fiscus!

Of men over het jaar 1925 even tevreden zal kunnen zijn als over zijn voorganger, zal de toekomst moeten leeren. Voor hen, die op historische gronden geneigd zijn om in hoofdzaak naar den suikerprijs te kijken, zal 1925 een minder bevredigend aspekt opleveren. Wel is de suikeroogst dit jaar aanmerkelijk grooter dan in 1924 — de oogst bedroeg het vorige jaar 32.533.346 pikols tegen eene taxatie van 35.200.000 pikols voor 1925 (volgens het marktbericht van de firma Butterworth & Co te Semarang dd. 23 Juli j.l.) — doch de voor den oogst van dit jaar gemaakte prijs blijft aanmerkelijk ten achter bij dien van 1924. Over de laatste jaren beliepen de V. J. P. prijzen:

1918	*f* 8.613	per pikol
1919	„ 17.588	„ „
1920	„ 33.588	„ „
1921	„ 15.032	„ „
1922	„ 10.989	„ „
1923	„ 13.227	„ „
1924	„ 14.138	„ „
1925	„ 11.422	„ „

Een middenprijs van bijna 11½ gulden is nog altijd loonend te achten, temeer daar de meeste suikerondernemingen hare positie in de goede jaren innerlijk zeer hebben verstrekt. Doch voor 1926 is het aspekt minder gunstig; de V. J. P. verkocht totdusverre nog slechts een zeer gering quantum (999.916 pikols).

Hiertegenover staat echter, dat de exportkracht van Indië als geheel een geweldigen steun zal ontvangen van den rubber. Het is niet onwaarschijnlijk, dat de beteekenis van dit produkt op de betalingsbalans van Indië reeds dit jaar die van de suiker zal overtreffen. Dit moge blijken uit de volgende globale becijfering. Volgens de Maandelijksche Rubberstatistieken dd. 1 Juli 1925 (uitgave van de N. I. Vereeniging voor den Rubberhandel te Batavia) bedroeg de uitvoer van rubber over de eerste 5 maanden van dit jaar 89.787 tons van 1000 K.G. Voor het geheele jaar komt dit ongeveer uit op 216.000 tons. Hiervan is ongeveer de helft bevolkingsrubber, waarvan men, naar mij van bevoegde zijde wordt medegedeeld, bij het taxeeren van het geëxporteerde quantum met een aftrek van 30% voor vuil en vocht zeer veilig is. Dit beteekent dus, dat bovengenoemd quantum van 216.000 tons moet worden verminderd met 15% of 32.400 tons. Blijft dus over 183.600 tons of rond 180.000 tons. Vergelijkt men dit quantum van 180.000.000 K.G. met den suikeroogst 1925, welke, zooals wij zagen, op rond 35.000.000 pikols wordt geschat en aan de producenten een prijs van ongeveer 11½ gulden per pikol heeft opgebracht, zoo zal de rubberproductie rond *f* 400.000.000.— moeten opbrengen om de suiker in beteekenis te evenaren. Dit zal het geval zijn, wanneer de middenprijs voor rubber niet beneden *f* $2^2/_9$ per K.G. komt te liggen. Het moet met dit product al zeer

zonderling loopen, wanneer deze prijs niet wordt gehaald. Houdt men dan voorts rekening met de minder goede vooruitzichten van de suikercultuur voor 1926 en met het feit, dat aan de rubbercultuur in de toekomst een zeer veel grootere uitbreiding kan worden gegeven, dan zulks bij de suikercultuur mogelijk is, zoo is de conclusie niet te gewaagd, dat Indië in de naaste toekomst niet in de eerste plaats zal zijn een suikerexporteerend land, zooals vroeger, doch dat de rubber de eerste plaats zal hebben ingenomen [1]).

Stemt de positie van den uitvoer tot opgewektheid, ditzelfde kan nog niet gezegd worden van een import. Wel is ook hier verbetering merkbaar, doch deze kwam eerst in 1924 in eene flinke vermeerdering van het in totaal ingevoerde quantum tot uitdrukking. De oorzaken van den teruggang, die thans zijn keerpunt schijnt te hebben gevonden, zijn genoegzaam bekend: overschatting van de vraag van particulieren eenerzijds, rigoureuze bezuiniging bij het Gouvernement anderzijds. Ook thans is de toestand nog niet gezond. Er zijn, zooals Mr. Trip terecht opmerkt, nog een aantal kleine importeurs van geringe kapitaalkracht, die thans de concurrentie verscherpen, doch niet in staat zullen zijn om aan eventueele stormen het hoofd te bieden. Deze zwakke plekjes zullen moeten worden uitgesneden, wil de toestand werkelijk gezond worden.

Beziet men de importcijfers, gesplitst naar de verschillende landen, zoo trekt een tweetal punten de aandacht. Vooreerst ziet men, dat de import uit Nederland in vergelijking met 1913 zoowel quantitatief als verhoudingsgewijze is teruggeloopen. In 1913 importeerde Nederland voor een bedrag van 145.3 millioen gulden, zijnde 33.3% van den totalen invoer. In 1923 was dit aandeel in den import terug geloopen tot 128.7 millioen gulden of 20,9%. Of dit voor Indië als een nadeel moet worden beschouwd, zegt Mr. Trip niet. M.i. staat dit geenszins vast. Wel is het natuurlijk bedenkelijk

1) Ik verwijs in dit verband naar het in dit nummer verschijnend artikel van den Heer G. F. Bodde, dat mij door den schrijver vóór de publicatie welwillend ter inzage werd verstrekt.

voor het moederland, waarover de Bankpresident het volgende schrijft:

> „Dat het terugwinnen van het verloren terrein zeer groote inspanning zal vorderen en ten deele zelfs onmogelijk zal zijn, moet wel als vaststaande worden aangenomen. Of van een dergelijk terugwinnen sprake zal kunnen zijn en of niet veeleer een verdere teruggang moet verwacht worden, is naar het mij voorkomt, in hoofdzaak afhankelijk van het peil der lasten, welke als gevolg van belastingheffing en sociale maatregelen op de Nederlandsche bedrijven drukken. Blijft het tegenwoordige peil gehandhaafd, dan zal, gelijk zich laat aanzien, aan een verderen teruggang niet zijn te ontkomen" (blz. 27).

Het tweede punt, waarop ik de aandacht wil vestigen, is de vooruitgang van den Japanschen invoer. Over de Japansche concurrentie hoort men in zakenkringen veel klagen. En wanneer men, zooals Mr. Trip heeft gedaan, de cijfers van 1913 legt naast die van 1923, dan krijgt men inderdaad den indruk van eene groote toeneming. In eerstgenoemd jaar importeerde Japan voor een bedrag van 6.8 millioen gulden, zijnde 1,6% van den totalen invoer, tegen resp. 49.7 millioen en 8% in 1923. Voor 1924 mag nog een verdere stijging worden verwacht.

Toch is het beeld, dat men op deze wijze verkrijgt, niet geheel zuiver. Duidelijker wordt deze questie, wanneer men let op de cijfers van vroegere jaren; het blijkt dan, dat de Japansche invoer wel enorm is gestegen, wanneer men het jaar 1913 als punt van vergelijking kiest, doch dat tegenover 1920 een groote absolute en relatieve daling heeft plaats gevonden. Het volgende staatje moge zulks duidelijk maken (de cijfers voor 1919/22 werden door mij ontleend aan het Statistisch Jaaroverzicht voor N. I., Deel II, blz. 220, de andere cijfers aan het bankverslag):

	Japans import (in millioenen guldens)	Percentage van den totalen invoer
1913	6.8	1.6
1919	77.1	12.1
1920	134.1	12.–
1921	86.1	8.–
1922	57.5	8.3
1923	49.7	8.–

Ben ik wel ingelicht, dan neemt Japan met betrekking tot enkele speciale artikelen, waaronder b.v. cement, eene overwegende positie in, terwijl met betrekking tot andere artikelen een zeer scherpe concurrentie wordt gevoerd. Dit laatste geldt van den manufacturenhandel, waarin Japans aandeel volgens het verslag over 1924 van de Internationale Crediet- en Handelsvereeniging „Rotterdam" in dit jaar niet minder dan 25,16% bedroeg. Doch dat het totaal thans veel minder gewicht in de schaal legt, dan enkele jaren geleden, is in het licht van bovenstaande cijfers wel duidelijk. Eenige voorzichtigheid bij het trekken van conclusies is te dezen aanzien dan ook wel aan te bevelen.

De beschouwingen van Mr. Trip over den toestand van 's Lands financiën laten zich samenvatten in de woorden: „dankbaar, doch nog geenszins voldaan".

De Bankpresident toont volle waardeering voor de groote prestaties van de Regeering, die erin geslaagd is om tot een sluitenden gewonen dienst te geraken en de gewone uitgaven, die in 1918 hun hoogtepunt bereikten met ƒ 819.400.000.—, voor 1926 te stellen op ƒ 655.176.000.— Doch tegenover een bedrag van ƒ 287.800.000.— in 1913 beteekent het huidig budget toch altijd nog een enorme vermeerdering. Bij de opbrengst der belastingen is de toeneming nog veel sterker. Tegenover een bedrag van ƒ 102.000.000.— voor 1913 staat hier een bedrag van ƒ 274.061.000.— voor 1926, hetgeen slechts verkregen kon worden door eene belangrijke verzwaring van den belastingdruk. Dat ook de leeningsdienst zwaar op het gewone budget drukt, blijkt uit het feit, dat hiervoor in 1914 slechts 3,2% der gewone ontvangsten werd vereischt, welk percentage voor 1926 op 21% moet worden gesteld, en bij eene juiste berekening, waarbij in aanmerking zou worden genomen de inlossing der muntbiljetten, de in later jaren zwaar drukkende verplichtingen uit hoofde der Engelsche en Amerikaansche leeningen en de rente en aflossing op nog te consolideeren vlottende schuld, zelfs 25% zou beloopen. Deze en andere

feiten wijzen er wel op, dat wij nog steeds te lijden hebben onder de gevolgen van de periode van uitzetting der staatsuitgaven.

Een zwak punt in het budget vormt ook de onvoldoende afschrijving op bedrijven en bezittingen van het Land. Daarvoor wordt voor 1926 een bedrag uitgetrokken van ƒ 23.820.000.—, zijnde het voor aflossing op leeningen bestemde bedrag, hetgeen, zooals bekend, de vorm is waarin het Land afschrijft. Onder dit bedrag is begrepen een post van ƒ 4.500.000.—, bestemd òf voor extra-schulddelging òf voor buitengewone uitgaven, waarvoor anders geleend zou moeten worden. Het is dus nog niet eens zeker, of men dezen post wel voor eigenlijke afschrijving zal bezigen. Wanneer men nu bedenkt, dat de Regeering voor afschrijving op bedrijven een bedrag noodig acht van ƒ 18.000.000.—, hetgeen niet overmatig veel schijnt, zoo blijft slechts een zeer gering bedrag over voor afschrijving op de overige bezittingen of op aanvankelijk uit leeninggeld bestreden tekorten op den gewonen dienst. De Bankpresident maakt dan ook terecht de opmerking, dat de zeer noodige invoering der Bedrijvenwet uit dezen hoofde het gewone budget aanmerkelijk zal bezwaren.

Daarentegen zijn er ook lichtpunten, waarop gewezen kan worden, en in de eerste plaats maakt Mr. Trip in dit verband van de hooge tinopbrengsten melding, eene bate overigens, waarvan men in niet al te ver verwijderde toekomst vermoedelijk het einde zal aanschouwen. Daartegenover wijst de Bankpresident echter op het feit, dat de hooge productenprijzen zich in de toekomst wel niet zullen handhaven en dat met name bij suiker reeds een aanmerkelijke teruggang valt aan te wijzen. Hij acht het daarom noodzakelijk, dat Indië in normale jaren en dus a fortiori in zeer gunstige jaren het systeem volgt van het vormen van overschotten op den gewonen dienst teneinde een zekere reserve te hebben voor het geval van omslag der conjunctuur.

Dit stelsel is in een land, waarvan de financiën in sterke mate afhangen van de wisselende prijzen der exportproducten, alleszins wenschelijk. In dat opzicht schijnt mij de door den Bankpresident gehuldigde meening dan ook geheel aanvaardbaar. Slechts betwijfel ik, of het pessimisme, waarvan de schrijver blijk geeft bij zijne

verwijzing naar den gedaalden suikerprijs, in alle opzichten gemotiveerd is. Hierboven wees ik reeds op de klimmende beteekenis van het product rubber en al geef ik ten volle toe, dat de Bankpresident bij het schrijven van zijn verslag moeilijk rekening kon houden met de geweldige prijsstijging van dit artikel, welke vlak daarop volgde, zoo neemt zulks niet weg, dat de verbeterde rubberpositie *thans* een factor is, waarmede wij bij de beoordeeling van de financiëele vooruitzichten van het Land terdege rekening moeten houden. Het is natuurlijk wel wat gewaagd om op dit terrein voorspellingen te doen, doch waar Mr. Trip slechts de schaduwzijde van den financiëelen toestand in den vorm van den gedaalden suikerprijs naar voren heeft gebracht, daar komt het mij voor, dat er thans aanleiding bestaat om de zaak met wat meer blijmoedigheid te beschouwen.

Is deze opvatting inderdaad gegrond, zoo zal de overheid wellicht binnen niet al te langen tijd in staat zijn om de sterk opgevoerde belastingen ietwat te verlagen. Daarbij zal dan afschaffing van de als tijdelijk bedoelde opcenten op de Inkomsten- en Vennootschapsbelasting wel in de eerste plaats aan de orde moeten worden gesteld. Over het peil der belastingen zegt Mr. Trip het volgende:

> „Ten slotte dringt zich in dit verband de vraag op, of het tegenwoordig in Nederlandsch-Indië geldend peil van belastingheffing wel zal gehandhaafd kunnen worden zonder de ontwikkeling van het Land in ernstige mate te schaden. Dat deze vraag ontkennend zal beantwoord moeten worden, zal te waarschijnlijker worden naarmate in Europa en in het bijzonder in Nederland voortgeschreden zal worden op den weg naar verlaging van de belastingen. Nederlandsch-Indië zal niet straffeloos zijne belastingheffing kunnen handhaven op een peil, dat, in aanmerking genomen het Koloniaal karakter van het Land, niet in behoorlijke evenredigheid staat tot den in andere landen geldenden belastingdruk en zulks te minder waar Indië èn wat de kapitaalvoorziening aangaat èn wat de bezetting betreft van de leidende posten bij Overheid en particulier bedrijf, op het buitenland is aangewezen" (blz. 35, v. v.).

Om duurzaam tot dat doel te geraken en niet te ongelegener tijd vast te loopen, zal het zaak zijn, dat de Overheid krachtig medewerkt tot het verbreeden van de basis der belastingheffing, in

het bijzonder door de toestrooming van particulier kapitaal te bevorderen. Ik sprak van het te dezen aanzien door Mr. Trip ingenomen standpunt hierboven reeds met een enkel woord. Natuurlijk zal de Overheid bij een dergelijken ontwikkelingsgang voor de noodzakelijkheid komen te staan om ook harerzijds nieuwe buitengewone werken te entameeren, doch het komt mij voor, dat Mr. Trip gelijk heeft, wanneer hij zich over den omvang daarvan niet al te bezorgd maakt, en dat hij aan het door particulieren te dezen aanzien ingenomen standpunt op juiste wijze uitdrukking heeft gegeven met de volgende woorden:

> „Vooropgesteld zij, dat wie zijn oor te luisteren legt in de kringen van hen, die in de eerste plaats geroepen zijn om het initiatief tot de investeering van nieuw kapitaal te toonen, zonder moeite kan vernemen, dat hetgeen het particulier kapitaal voor de uitbreiding van zijn werkzaamheid noodig acht, althans voor de naaste toekomst, geenszins bestaat in het aanvatten door de Overheid van belangrijke, vele millioenen eischende werken, doch wel in het verleenen door de Overheid van een vlugge en welwillende medewerking. In het algemeen zou gezegd kunnen worden, dat de wenschen in de allereerste plaats gericht zijn op de openlijke erkenning door de Overheid, zoowel in woorden als in daden, dat het particuliere kapitaal niet is een noodzakelijk kwaad doch een goed van onbetwistbaar nut, dat in het algemeen belang van Land en Volk dient aangetrokken te worden. De behoefte aan kapitaals uitgaven voor rekening van het Land zal zich dus aanvankelijk slechts in beperkte mate doen gevoelen en eerst geleidelijk een grooteren omvang krijgen" (blz. 41).

Tenslotte valt nog een belangrijk lichtpunt te vermelden en dat is de zeer verbeterde kaspositie van de Regeering. Met inbegrip der muntbiljetten bedroeg de vlottende schuld aan het einde van 1923 niet minder dan *f* 225.858.000.—, welk bedrag per ultimo 1924 was teruggeloopen tot *f* 112.149.396,50 en volgens de laatste opgave per 24 Juli 1925 *f* 116.128.920,31 beliep.

Dit bedrag is in verband met de mogelijkheid tot uitgifte van schatkistpapier hier te lande niet abnormaal meer en men kan met consolidatie der vlottende schuld dan ook rustig wachten, totdat zich eens een zeer gunstig moment voordoet. Welke beteekenis de verbeterde kaspositie der Regeering voor de oplossing van het valutavraagstuk heeft, zal hieronder nog blijken.

Wat het bedrijf der Javasche Bank zelf gedurende het boekjaar 1924/5 betreft, zoo zijn niet minder dan 4 zeer belangrijke gebeurtenissen te vermelden. Ik bedoel het oplossen der beide hangende geschillen, resp. met de Regeering en met de Nederlandsche Bank, voorts de toepassing van eene actieve discontopolitiek en tenslotte het herstel van het vrije internationale goudverkeer, feitelijk vallend buiten de grens van het laatste boekjaar, doch met de gebeurtenissen gedurende dat jaar ten nauwste samenhangend.

Wanneer men de zaken wenscht te bezien uit een oogpunt van algemeen belang, zoo zijn deze gebeurtenissen niet allen van hetzelfde gewicht. Ik zal ze daarom niet in chronologische volgorde behandelen, doch beginnen met datgene, wat m.i. het voornaamste is, t.w. het herstel van het vrije internationale goudverkeer, anders gezegd van den goudwisselstandaard. Eene beschouwing over de discontopolitiek kan zich daarbij logisch aansluiten.

Reeds geruimen tijd werd in die landen in Europa, welke hun ruilmiddel voor algeheele ontwrichting hadden weten te behoeden, — en tot deze landen behoorde ook Nederland — de vraag overwogen, of men niet tot herstel van den gouden standaard zou kunnen komen. Daarbij was het niet de bedoeling om het goud ook als ruilmiddel in het dagelijksch verkeer te gaan gebruiken, zooals dat vóór den oorlog in Engeland het geval was. Feitelijk beteekende het verlangen tot herstel van den gouden standaard niet anders dan het herstel, resp. de invoering van den goudwisselstandaard. Daarbij wordt niet aan een ieder, die er om vraagt, goud beschikbaar gesteld, doch de circulatiebank volstaat met inwisseling van haar bankpapier in teekengeld of muntpapier. Dit geschiedt op grond van deze overweging, dat het voor de behoeften van het dagelijksch ruilverkeer praktisch onverschillig is, of men zich daarbij van goud, dan wel van ander ruilmiddel bedient, doch dat het goud op een centrale bewaarplaats gereserveerd moet blijven om te dienen als middel ter beteugeling der wisselkoersen, zoodra deze boven het goudpunt gaan stijgen. Dit geeft een groote besparing op het voor monetaire doeleinden benoodigde edele metaal en het aldus bespaarde bedrag kan naar het buitenland worden uitgevoerd in ruil voor nuttiger zaken dan de edele stof, welke aan wijlen Koning Midas zijn ezelsooren bezorgde.

In dezen zin is het probleem ook hier te lande opgevat door de Regeering en door de Directie der circulatiebank, zooals zoo aanstonds blijken zal.

Nu bestond het groote struikelblok voor het herstel van den goudwisselstandaard in den hoogen dollarkoers. De Vereenigde Staten waren reeds verscheiden jaren geleden overgegaan tot herstel van het vrije internationale goudverkeer, maar door verschillende oorzaken, die hier verder onbesproken kunnen blijven, deed het Amerikaansche ruilmiddel belangrijk agio tegenover de geldeenheid van die landen, welker ruilmiddel vroeger in eene vaste verhouding tot het edele metaal stond. Slechts Zweden vormde in dit opzicht vrijwel voortdurend eene uitzondering. Wilde men nu tot herstel van den gouden standaard komen, zoo zou men, waar dollar en goud weder gelijkwaardig waren, òf eerst de eigen geldeenheid in waarde moeten doen stijgen, hetgeen in meerdere of mindere mate een proces van deflatie zou vereischen, òf men zou moeten afwachten, totdat de dollar van zijn hooge standpunt zou zijn neergedaald, hetgeen alleen dan mogelijk zou zijn, indien Amerika door groote buitenlandsche credietverleening het aanbod van dollars zou doen toenemen, daardoor een neerwaartschen druk op den koers uitoefenend en in het binnenland inflatorische tendenzen in het leven roepend. Een derde weg, devalvatie der geldeenheid in de landen, welker ruilmiddel disagio deed tegenover den dollar zal voor landen, zooals Frankrijk en België op den duur onvermijdelijk zijn en werd door enkele theoretici ook voor Engeland aanbevolen, doch door de practici buiten beschouwing gelaten, omdat men zulks uit overwegingen van prestige een minder gewenschte oplossing achtte.

Nu is Amerika, zooals ik hierboven reeds opmerkte, vooral in het laatste jaar een groote belangstelling gaan toonen voor het wereldherstel, hetgeen zich heeft geuit in ruime credietverleening aan het buitenland. Daarmede zette eene koersbeweging in, welke een terugkeer tot het vrije internationale goudverkeer aan verschillende landen binnen afzienbaren tijd mogelijk moest maken. De kleinere landen wachtten echter af, wat Engeland zou doen. Ging dit voor in het streven om zijn ruilmiddel weder aan het goud vast te koppelen, zoo zouden zij volgen en daarmede de zekerheid

hebben, dat hunne geldeenheid niet slechts op ongeveer gelijk niveau met den dollar zou komen, doch ook met het geld van het vroegere betalingscentrum der wereld, dat wel wat van zijn oude glorie had ingeboet, doch toch nog altijd beteekenis genoeg had, speciaal voor de Europeesche landen, om een geldpolitiek, parallel met de Engelsche, wenschelijk te maken. Het wachten was dus met andere woorden op het herstel van het goudverkeer op een meer algemeene en een breedere basis, dan zulks door enkele aansluiting bij den dollar het geval zou zijn.

Toen de koersen elkander genoeg genaderd waren, is op 28 April 1925 de kogel door de kerk gejaagd. Engeland aanvaardde den goudwisselstandaard en werd daarin gevolgd door Nederland, Nederlandsch-Indië, Australië en Nieuw-Zeeland, terwijl Zuid-Afrika na korten tijd hetzelfde deed.

De Javasche Bank verklaarde zich op bovengenoemden datum bereid om voortaan uitvoering te zullen geven aan eene in 1922 tegenover de Regeering afgelegde, doch thans voor het eerst gepubliceerde verklaring van dezelfde strekking als die, welke reeds in 1904 door de Nederlandsche Bank tegenover de Nederlandsche Regeering was afgelegd. Bedoelde verklaring luidt als volgt:

> „President en Directeuren der Javasche Bank verbinden zich tegenover de Regeering van Nederlandsch-Indië tot handhaving en voortzetting van de tot dusver door De Javasche Bank gevolgde goudpolitiek, door o.m. bij stijging van de wisselkoersen op het buitenland boven de pariteit der goudwaarde behalve in buitengewone omstandigheden, ter beoordeeling van den Gouverneur-Generaal na raadpleging der Javasche Bank, en behalve voor wisselarbitrage, haren goudvoorraad, zoolang zij daartoe bij machte zal zijn, zonder in strijd te geraken met de bepalingen van de Javasche Bankwet, zoo noodig, voor afgifte beschikbaar te stellen op den voet van *f* 1.653.44 per kilogram fijn voor baren en tot hiermede overeenkomende prijzen voor gouden muntspeciën".

Het in toepassing brengen van deze verklaring beteekent niet, dat ook voor het dagelijksch verkeer goud beschikbaar zal worden gesteld. Wij krijgen weer, hetgeen ook logisch is, den goudwisselstandaard, voorloopig echter met deze restrictie, dat goudafgifte alleen zal geschieden ten behoeve van den uitvoer naar landen, die

zelf onvoorwaardelijk tot het edele metaal zijn teruggekeerd. Het laat zich intusschen aanzien, dat deze restrictie hoe langer zoo meer in beteekenis zal verminderen.

Dat het hier eene beslissing van groote principiëele beteekenis geldt, behoeft weinig betoog. Theoretisch beschouwd kan ik den terugkeer tot het goud niet toejuichen, doch uit een oogpunt van praktische bankpolitiek kan men zeggen, dat het momenteel de beste oplossing is. Eenige jaren geleden had ik gelegenheid om mij over dit punt principiëel uit te spreken. Ik veroorloof mij het volgende citaat uit het destijds door mij gezegde:

„Ik zal de laatste zijn om het goud als basis der geldcreatie te bewonderen. Deze basis had vele gebreken. De goudproductie was afhankelijk, niet slechts van de monetaire goudvraag, doch ook van de behoefte der goudindustrie, een en ander in verband met de rentabiliteit der goudmijnen. Dat dit een zeer onvolkomen, immers onregelmatige geldcreatie in het leven riep, valt kwalijk te ontkennen. Waarbij dan nog het gevaar komt, dat in den oorlog in het bijzonder door ons land en thans door Amerika wordt ondervonden, dat als gevolg van buitenlandsche inflatie het eigen land met edel metaal wordt overstroomd, zonder dat zich daar een grootere behoefte aan metaalgeld heeft geopenbaard.

„Deze gebreken zijn zoo opvallend, dat een principiëele verdediging van den gouden standaard, naar het mij voorkomt, alleen hierom reeds niet wel houdbaar is.

„Is daarom terugkeer tot den vroegeren toestand te ontraden? Ik betreed hier het terrein der geldpolitiek, ten opzichte waarvan men tot resultaten **kan** komen, die aan de algemeen geldende leerstukken der theorie de complicaties der werkelijkheid toevoegen, complicaties, die onder bepaalde omstandigheden eene beslissing noodzakelijk of gewenscht kunnen doen zijn, die in abstracto niet te aanvaarden is.

„Uit dit gezichtspunt acht ik, met volle handhaving van het vroeger gezegde, thans terugkeer tot den gouden standaard voorshands wenschelijk. Het goud was een compas voor den relatieven samenhang der verschillende geldeenheden, een barometer dus, welke men slechts met de van ouds beproefde middelen, goudafgifte en discontoverhooging bij waardedaling der eigen geldeenheid, en het omgekeerde bij waardestijging, had te volgen, om het verbreken van den onderlingen samenhang der geldeenheden te voorkomen..... Een ideaal toestand zou volgens mijn meening zijn het handhaven van een constant prijsniveau door middel van een wisselend bankdisconto, gebaseerd op een periodiek vast te stellen indexcijfer. Ik meen, dat ook thans deze toestand, indien men het werkelijk wilde, wil te be-

reiken zou zijn. Dit zou een verbeterde vaststelling van de hoogte van het prijsniveau en een strikte toepassing der op stabilisatie van het peil der prijzen gerichte maatregelen van geldpolitiek tot voorwaarde hebben. Dit zou intusschen in de meeste landen een novum beteekenen, en de groote vraag is, of de opvattingen thans hiervoor voldoende gerijpt zijn. Het komt mij voor, dat dit laatste nog niet het geval is..... Wanneer men dus meent een volmaakte geldcreatie voorshands niet te kunnen verwezenlijken, dan is het herstellen van het relatieve verband der verschillende geldeenheden toch altijd nog begeerlijker dan het verwerpen van een niet geheel volmaakt beginsel" (Zie mijne inaugureele rede „De Waarde van het Geld," Haarlem 1922, blz. 36, v. v.).

Legt men nu naast het bovenstaande de conclusie, waartoe Mr. Trip in zijn verslag komt, zoo spreekt het vanzelf, dat deze, die de questie heeft te bezien van het standpunt van den praktischen geldpoliticus, hiervan een anders genuanceerd beeld geeft dan degene, die de zaken mede uit theoretisch oogpunt heeft te beschouwen, doch afgezien daarvan, komt het door hem verdedigde standpunt vrijwel overeen met het vroeger door mij ingenomene, hetwelk nog thans mijne meening ter zake weergeeft. Mr. Trip dan concludeert als volgt:

„Het is merkwaardig in dit verband de aandacht te vestigen op het feit, dat aan het loslaten van het goud als basis van den fiduciairen geldsomloop en als internationaal vereffeningsmiddel door de verantwoordelijke organen nergens gedacht werd. Dit feit stelt, beter dan eene uitvoerige argumentatie, boven twijfel, dat het vraagstuk van den papieren standaard, van het handhaven van de waarde van het nationale ruilmiddel ten opzichte van de goederen aan de hand van indexcijfers en met behulp uitsluitend van de disconto- en credietpolitiek der circulatiebanken, voor praktische oplossing niet rijp werd geacht. En terecht. Het ware wel een uiterst gevaarlijke, ja roekelooze politiek geweest, thans, nadat de wereld jaren lang geleden had onder de gevolgen van het loslaten van den gouden standaard, een geheel nieuw monetair systeem te gaan invoeren, omtrent welks werking en gevolgen geenerlei ervaring ten dienste stond. Deze gedragslijn zou ongetwijfeld den volledigen terugkeer van het vertrouwen in het nationaal ruilmiddel in den weg hebben gestaan. Het kan dan ook bezwaarlijk betwijfeld worden, dat het zooeven bedoelde vraagstuk voorshands buiten het terrein ligt van de praktische politiek al mag zulks uit den aard der zaak niet weerhouden van eene nadere bestudeering van de mogelijkheid om het systeem van den gouden standaard

te verbeteren of wel door een ander en beter te vervangen" (blz. 46, v. v.).

Vooral voor een koloniaal land, zooals Indië, zou een expeririment op het gebied der monetaire politiek zijn bezwaren hebben gehad. Vóór alles toch is op dit terrein een zoo groot mogelijk vertrouwen, in het bijzonder bij de kapitaalrijke landen, waarvan Indië het voor zijne verdere ontwikkeling hebben moet, volstrekt noodzakelijk. Een novum op geldgebied, elders reeds niet zonder bezwaren, zou hier te landen dubbel bedenkelijk zijn.

Wat de veranderde houding der Javasche Bank inzake de discontopolitiek betreft, zoo is het van genoegzame bekendheid, dat dit onderdeel van de gestie der Indische circulatiebank belangrijk afweek van de politiek der centrale banken in Europa en Amerika. Werd daar toch de discontopolitiek door de meeste circulatiebanken (de Banque de France vormde tot op zekere hoogte eene uitzondering) beschouwd als een hulpmiddel tot het regulariseeren der wisselkoersen in dien zin, dat discontoverhooging werd gebezigd om het buitenland te prikkelen tot goudremises of credietverleening en om in het binnenland den omvang der verstrekte voorschotten, hun tegenpost vindend in bankpapier of saldi in rekeningcourant, te doen afnemen, terwijl discontoverlaging eene omgekeerde strekking had, zoo meenden de twee vorige Presidenten van de Javasche Bank, dat dit middel in Indië geen effect zou kunnen hebben. Een hoofdargument voor dit standpunt bestond hierin, dat eene eventueele discontoverhooging er niet toe zou voeren om de in het buitenland beschikbare middelen, al dan niet in den vorm van goud, naar Indië te leiden, aangezien dit land daarvoor te ver is verwijderd van de groote geldmarkten elders. Bovendien werd de meening gehuldigd, dat het voor den handel wenschelijk zou zijn, wanneer deze werd bediend tot eene lage en gelijkmatige rente. Dreigde de credietverleening, zooals in den oorlog en daarna, te omvangrijk te worden, zoo zou rantsoeneering het middel moeten vormen om tot de noodige inperking te geraken en niet verhooging van het disconto. De vorige President van de Javasche Bank heeft mij bovendien eens gezegd, van meening te zijn, dat de seizoencredieten, welke de handel in exportproducten hier te

lande in zoo belangrijke mate vraagt, in omvang niet konden worden beinvloed door de rente der circulatiebank, doch geheel afhankelijk waren van het te verhandelen goederenquantum.

Ik heb dit standpunt steeds als eene misvatting beschouwd [1]). Het moge juist zijn, dat discontoverhooging geen goudstroom naar Indië zal leiden, voor den omvang der hier te lande verstrekte credieten is de daarvoor in rekening gebrachte rente geenszins onverschillig. Wordt deze te hoog, dan zal de hier te lande gevestigde handel trachten om zich in het buitenland van de noodige faciliteiten te voorzien, hetgeen niet anders zeggen wil, dan dat het buitenland aan Indië meer crediet verstrekt, dan tevoren het geval was. De omvang van den handel zelf houdt met het bankdisconto geen direkt aanwijsbaar verband. Het aantal pikols suiker, dat Java verlaat, zal er niet door beinvloed worden. Doch wel wordt er door beinvloed de beslissing over de vraag, of deze suiker hier te lande zal worden gefinancierd, dan wel of voor deze financiering een beroep op het buitenland zal worden gedaan. In dit opzicht mag men dus discontoverandering wel degelijk effectief achten.

Het is daarom dan ook naar mijne meening met instemming te begroeten, dat het huidige bankdirectorium met de vroegere opvatting heeft gebroken. Sinds ruim vijftien jaar was het disconto van de Javasche Bank onveranderd gebleven (de beleeningrente was reeds vroeger gewijzigd). Een record in de geschiedenis der circulatiebanken, doch zooals gezegd, een record van twijfelachtige waarde. Op 20 October 1924 is hieraan een einde gekomen en heeft de Bankdirectie, in verband met haar streven om den Indischen gulden weer op pari te brengen, haar rentetarief over de geheele linie verhoogd.

Nu was het oogenblik voor een meer actieve politiek der circulatiebank goed gekozen. Indië had een zeer belangrijk exportsaldo. De kaspositie van het Gouvernement was, zooals wij zagen, zeer verbeterd. De saneeringspolitiek, door de Overheid op het stuk der financiën gevoerd, had niet nagelaten in het moederland en elders

1) Zie mijn werkje „Het bankwezen in de Nederlandsche koloniën", Wassenaar 1923, blz. 29 v.v. en 38, en mijn artikel „Das Geldwesen Niederländisch-Indiens" in Weltwirtschaftliches Archiv, Band 20, Januari 1924, blz. 85, v.v.

vertrouwen te wekken. Zoo waren plotselinge aanvallen op de positie van den Indischen gulden in veel mindere mate te vreezen, dan vroeger het geval was. Dat de Javasche Bank op dat oogenblik toonde niet terug te zullen deinzen voor de maatregelen, die noodig zouden zijn voor het verder herstel van het ruilmiddel, moest natuurlijk het vertrouwen nog verder versterken.

Ook in de binnenlandsche uitzettingen van de Javasche Bank weerspiegelt zich de renteverhooging. Bereikten deze hun hoogtepunt met ruim 142 millioen gulden op 18 October 1924, het laagtepunt werd bereikt tegen het einde van het boekjaar met ruim 72 millioen op 28 Maart 1925.

Mr. Trip vat den kern der gevolgde politiek als volgt samen:

> „Kort samengevat komt het resultaat van de gevolgde politiek hierop neer, dat een niet onbelangrijk deel van de kracht van de Javasche Bank, dat voorheen òf onbenut was òf voor de voorziening in de binnenlandsche credietbehoeften werd aangewend, is overgebracht naar het terrein waar de verdediging van de positie van het nationale ruilmiddel moet gevoerd worden" (blz. 51).

Het zou mij thans te ver voeren om het vraagstuk der discontopolitiek in détails uit te werken. Daartoe zal, hoop ik, later de gelegenheid zich nog eens voordien. Doch wel komt het mij voor, dat men reeds thans kan zeggen, dat de terugkeer tot het vrije internationale goudverkeer hier te lande niet met die rustige zekerheid had kunnen plaatsvinden, waarvan wij einde April 1925 getuige zijn geweest, indien niet de centrale bank tijdig had medegewerkt om een toestand in het leven te roepen, welke de verwezenlijking van het lang begeerde einddoel alleszins wettigde.

Van de beide in het laatste boekjaar opgeloste geschillen had dat met de Regeering groote principiëele beteekenis, doch in tegenstelling tot dat met de Nederlandsche Bank, beinvloedde het de praktische bankpolitiek niet onmiddellijk. Waar het echter een belangrijk feit in de annalen der Indische circulatiebank zal blijven, wil ik er te dezer plaatse even melding van maken.

Men herinnert zich, dat het geschil liep over de in het boekjaar 1921/2 door de Javasche Bank gemaakte winst. Tegen de per ultimo Maart 1922 door de Bank opgestelde balans had de Regeering

enkele bezwaren, waarvan er een tweetal aan het oordeel van den rechter zijn onderworpen. Duidelijkshalve geef ik hieronder nog even den tekst dezer bezwaren:

1. het wordt met het oog op het herstel van de goudpariteit van den Nederlandsch-Indischen gulden waarvan de handhaving eene natuurlijke en ook van de zijde der Directie aanvaarde verplichting van de circulatiebank vormt, niet te verantwoorden geacht de te verdeelen winst op een zoodanig bedrag te stellen dat de in het boekjaar 1921 — 1922 verkregen winsten uit koersverschillen ten bedrage van *f* 25.296.091.54 nagenoeg geheel aan de deelhebbers in de winst uitgekeerd zullen worden;
2. het wordt ongewenscht geacht dat bij de opstelling van de jaarbalans aan het eind van het boekjaar 1921 — 1922 eene andere wijze van waardebepaling voor de gebouwen der Bank wordt gevolgd dan bij de opstelling van de balansen bij het afsluiten der voorafgegane boekjaren werd gevolgd.

Het tweede punt, dat van betrekkelijk ondergeschikt belang is, zal ik verder buiten beschouwing laten. Het eerste, dat de hoofdzaak vormde, is dit jaar tezamen met het tweede tot eene oplossing gebracht. Daarbij werd een middenweg gevolgd tusschen de beide opvattingen. De Javasche Bank wilde na het treffen van de noodige voorzieningen voor kwade posten de geheele winst tot uitkeering brengen, terwijl de Regeering het aanleggen van eene speciale reserve eischte, waaraan deze winsten ten goede hadden moeten komen.

De oplossing van dit geschil, zooals deze is neergelegd in eene overeenkomst tusschen de Regeering en de Javasche Bank dd. 22 Juli 1924, komt in hoofdzaak hierop neer, dat na eene extra-afschrijving op enkele posten het maatschappelijk kapitaal der Bank wordt verhoogd van *f* 6.000.000.— tot *f* 9.000.000.— door uitreiking van bonusaandeelen tot den koers van 200% ten laste van de winst 1921/2; dat ruim 3 millioen extra aan het reservefonds wordt toegevoegd benevens 2/3 van het agio op de emissie der bonusaandeelen, terwijl het resteerende derde gedeelte aan het Pensioen- en Onderstandfonds ten goede kwam; en dat tenslotte aan aandeelhouders in contanten een slotdividend werd uitgekeerd van 8%.

Van de oorspronkelijk voorgestelde 166% dividend hebben aan-

deelhouders als gevolg van deze schikking slechts 43% in contanten ontvangen.

Met begrijpelijke voldoening maakt Mr. Trip, die aan het totstandkomen van bovengenoemde overeenkomst veel werk heeft gehad, melding van het feit, dat zij allerwegen goedkeuring en instemming mocht verwerven. Toch heeft zij dit met vrijwel alle schikkingen gemeen, dat zij dengenen, die de zaken graag van den principiëelen kant bezien, slechts een gevoel van halve bevrediging kan geven. Persoonlijk heb ik in deze zaak steeds voor het standpunt der Regeering gevoeld. Niet omdat het herstel van de goudpariteit van de Indische valuta door het verdeelen van een abnormaal groot dividend in gevaar zou zijn gebracht. Ik moet eerlijk bekennen, dat het verband tusschen deze beide feiten mij ten eenen male ontgaat. Doch wel omdat er een ander argument is aan te voeren voor het boeken van de uit koersverschillen gemaakte winst op eene speciale reserve. Daarmede toch zou duidelijk zijn te kennen gegeven, dat deze bedragen, hoezeer winst zijnde in juridischen zin, voortspruiten uit oorzaken, waaraan de circulatiebank geen geld mag verdienen. Langen tijd heeft de Indische gulden disagio gedaan tegenover den dollar en uit dat disagio zijn op een gunstig moment winsten gemaakt. Nu wil ik in het midden laten, of de Javasche Bank dit disagio had kunnen voorkomen. Ik betwijfel het, want dan had zij geheel dezelfde politiek moeten volgen als Amerika en daaraan waren wel enkele bezwaren vervonden. Doch het feit van het disagio wees op een misstand in de internationale geldverhoudingen. Spruiten uit zulk een misstand winsten voort voor de circulatiebank, zoo gaat het niet aan om deze tot uitdeeling te brengen en op te soupeeren. Feitelijk zouden zij aan de gemeenschap moeten worden uitgekeerd, doch het Bankoctrooi opent daartoe geen mogelijkheid. Wel kent dit het vormen van eene speciale reserve. Deze weg was dan ook in het onderhavige geval de aangewezene geweest. De bestemming van zulk eene reserve had in de eerste plaats moeten zijn het vormen van een fonds voor eventueele valutaverliezen in de toekomst, welke op het oogenblik nog wel niet te voorzien zijn, doch die zich niettemin zullen kunnen voordoen.

Bekijkt men de zaak wat minder principieël, zoo zal men in-

tusschen moeten erkennen, dat door de uitkeering van bonusaandeelen het grootste gedeelte van het desbetreffend bedrag in het bedrijf van de Bank is gelaten en daardoor de positie van deze laatste aanmerkelijk is versterkt. De Regeering heeft wel niet de volle maat gekregen, maar men kan toch zeker niet zeggen, dat zij zich met een half ei afgescheept behoeft te gevoelen. Vraagt men slechts naar de innerlijke positie van de instelling, die in de eerste plaats voor het behoud onzer valuta moet zorgdragen, zoo moet men wel tot de conclusie komen, dat de grootste helft van het te verdeelen ei ten algemeenen nutte is aangewend.

Te betreuren schijnt het mij alleen, dat de tantièmisten van de Javasche Bank hunnerzijds geen concessie hebben gedaan bij het totstandkomen van deze regeling, doch slechts de consequenties, welke uit de extra reserveering voor hen voortvloeiden, hebben aanvaard zonder eigener beweging verder te gaan.

Twee dagen na het totstandkomen der overeenkomst van 22 Juli 1924 wees het Hooggerechtshof arrest in het door de Regeering tegen de Bank aanhangig gemaakte rechtsgeding. Men heeft het uitspreken van dit arrest laten doorgaan om een principiëele beslissing te krijgen. Waar het Hof in deze zaak in tegenstelling tot den Raad van Justitie scheidslieden had willen benoemen, had het oplossen van het geschil nog lang kunnen duren. Uit dat oogpunt is het maar goed, dat aan deze weinig verkwikkelijke zaak langs minnelijken weg een einde is gemaakt.

In tegenstelling tot het conflict met de Regeering had het geschil met de Nederlandsche Bank rechtstreeks invloed op de te voeren geldpolitiek. Dit geschil omvatte een tweetal punten, t.w. de vraag, of over en weer vrij goud zou worden beschikbaar gesteld ter regeling van den wisselkoers Holland-Indië, en verder een claim van de Nederlandsche Bank op de goudwinsten van de Javasche Bank uit het boekjaar 1921/2. Het laatste punt kan ik verder buiten beschouwing laten. Uit de schikking met de Regeering, welke ik hierboven besprak, blijkt, dat van inwilliging van het verlangen van de Nederlandsche Bank niet is gekomen.

Het zooeven in de eerste plaats genoemde geschilpunt dateerde reeds van midden 1919. De Indische gulden deed toen belangrijk agio tegenover den Nederlandschen en er was dus alle aanleiding

om goud van Holland naar Indië te zenden of in Holland voor Indië te reserveeren. Daarmede heeft de Nederlandsche Bank toen echter gebroken, en wel in hoofdzaak omdat zij van meening was, dat de hooge stand van de Indische valuta een gevolg was van de zeer gestegen exportkracht van het land en vanzelf zou verdwijnen, wanneer deze tot meer normale proporties zou zijn teruggebracht.

De metallistische band tusschen Holland en Indië was dus sinds 1919 verbroken. De verwachting van de Nederlandsche Bank omtrent het koersverloop van den Indischen gulden werd bewaarheid. Na eenigen tijd deed zelfs de Nederlandsche gulden weer belangrijk agio. Waar echter de Nederlandsche Bank bleef handhaven haar standpunt, dat zij aan de Javasche Bank niet meer vrijelijk goud tot onbeperkte bedragen beschikbaar kon stellen, en de Javasche Bank dus het risico liep, dat goud, door haar naar Amsterdam geremitteerd, voorgoed voor haar verloren zou zijn, daar prefereerde zij het om den Hollandkoers voorshands beneden pari te laten zakken. M.i. niet geheel terecht, want haar eerste plicht was het handhaven van de pariteit. Wilde zij geen goud naar Amsterdam sturen om de Indische valuta te steunen, zoo had zij het toch altijd naar New-York kunnen remitteeren, vanwaar zij het desgewenscht zonder eenige reserve had kunnen terugkrijgen.

Hoe dit zij, ook aan dit conflict is door de nieuwe Directie der Javasche Bank gedurende het laatste boekjaar een einde gemaakt. Einde November 1924 kon in de dagbladen worden gepubliceerd, dat met de Nederlandsche Bank overeenstemming was verkregen omtrent de te volgen politiek. Hoewel zulks in het verslag van Mr. Trip niet met zooveel woorden wordt vermeld, mag men toch aannemen, dat deze overeenstemming hierin bestaat, dat voortaan over en weer aan de afgifte van goud geen belemmeringen in den weg zullen worden gelegd.

Evenals de wijziging in de discontopolitiek heeft deze regeling met de Nederlandsche Bank niet nagelaten een gunstigen invloed op den stand der Indische valuta te oefenen, welke niet lang daarna de pariteit weder bereikte en tenslotte zelfs overschreed. Ook stemt het tot voldoening, dat dit resultaat door samenwerking der nationale circulatiebanken is bereikt en dat door de verkregen over-

eenstemming een einde is gekomen aan een toestand, die allerminst in het algemeen belang kon worden geacht. Zooeven maakte ik de opmerking, dat de Javasche Bank ook via New-York den Hollandkoers had kunnen beinvloeden en zulks onder het vorige bewind, toen de Indische valuta disagio deed tegenover de Hollandsche, blijkbaar niet of in onvoldoende mate heeft geprobeerd. Zulk eene regularisatie van den Hollandkoers langs een omweg ware natuurlijk ook thans nog mogelijk geweest en afhankelijk van Nederland was Indië in dit opzicht, als ik wel zie, niet. Intusschen is het een verheugend feit, dat men voor een nationaal doel tenslotte niet tot het buitenland behoefde te gaan, doch dat deze zaak „en familie" kon worden geregeld.

Dat mondeling overleg tusschen de leiders der circulatiebanken van groot belang is, wordt door Mr. Trip erkend in de waardeerende woorden, welke hij wijdt aan het bezoek, door Mr. Vissering in Maart en April 1925 aan Indië gebracht. Hoewel de voornaamste maatregelen tot het herstel van den Hollandkoers (discontowijziging, overeenkomst met de Nederlandsche Bank) toen reeds een feit waren, kan het toch niet anders, of het mondeling overleg moet hebben geleid tot een beter begrijpen der wederzijdsche bedoelingen, hetgeen aan eene vlotte toepassing der thans vastgelegde politiek in de toekomst ten goede moet komen. Het is te hopen, dat het goede voorbeeld, door Mr. Vissering gegeven, door andere kopstukken uit het Nederlandsche zakenleven op ruime schaal moge worden nagevolgd.

Ik beëindig hiermede mijne beschouwingen over het verslag van den Bankpresident. Verschillende punten heb ik onbesproken moeten laten. Het bankverslag geeft een heel economisch programma, hetwelk, volledig besproken, de recensie zou maken tot een economisch handboekje voor Indië. Bezien wij de beschouwingen van Mr. Trip echter in vogelvlucht, zoo treft het meest, dat de schrijver met kracht opkomt voor de erkenning van de groote beteekenis van het Westersch kapitaal voor deze landen, dat hij ten aanzien van de Overheidsfinanciën blijk geeft ook in deze landen een voor-

zichtig financier te zijn en dat hij in zijn eerste verslagjaar op een reeks van belangrijke feiten op het gebied der bankpolitiek kan wijzen.

De meerdere of mindere waardeering voor Mr. Trip's economische opvattingen in het algemeen is uit den aard der zaak afhankelijk van de richting, welke zijne beoordeelaars zijn toegedaan. Wie van het kapitalisme niets moet hebben of een groot voorstander van het overheidsbedrijf is, zal voor dit bankverslag bitter weinig kunnen gevoelen. Wie daarentegen met schrijver dezes voor het „zondig kapitaal" meer waardeering gevoelt, die zal van de beschouwingen van Mr. Trip met groote voldoening kennis nemen.

Op het stuk der financiën staan wij nog in vele opzichten voor een vraagteeken. Hier en daar meende ik te moeten waarschuwen voor de m.i. al te ver gaande en door de huidige situatie niet geheel gemotiveerde somberheid van den Bankpresident, die wat veel schaduw heeft aangebracht in het beeld, dat hij van den toestand heeft gegeven. Intusschen erken ik tenvolle, dat het beter is om te voorzichtig te zijn dan om ook maar een geringe kans te loopen weer terug te vallen in de excessen van de boomperiode, terwijl ik het tenvolle eens ben met het beginsel, dat Indië, dat in zoo sterke mate afhankelijk is van de economische conjunctuur, moet zorgdragen niet slechts voor een sluitenden gewonen dienst, doch voor behoorlijke overschotten, welke moeten dienen als reserve voor de slechte jaren, die nu eenmaal onvermijdelijk zijn.

Tenslotte het bankbeleid. In dat opzicht is het boekjaar 1924/5 allerbelangrijkst geweest. Met tevredenheid kan de nieuwe Directie op de getroffen maatregelen terugzien en het zal voor Mr. Trip een heele toer zijn om in zijn volgende verslagen op dit gebied evenveel belangrijks mede te deelen, als hij zulks over het afgeloopen jaar kon doen. Het jaar 1924/5 beteekent een keerpunt in de geschiedenis der Javasche Bank, waarbij nieuwe opvattingen zijn gehuldigd, van welker doorvoering in de praktijk de volgende jaren getuige zullen zijn.

Weltevreden, 8 Augustus 1925.

Boekbespreking.

Landbouw. Tijdschrift der Vereeniging van Landbouw-consulenten in Nederlandsch-Indië.

De reeks Indische periodieken op landbouwkundig gebied is met een nieuw tijdschrift verrijkt; wel is waar wordt het uitgegeven door de Vereeniging van landbouwconsulenten, die in de eerste plaats met de Inlandsche cultures bemoeienis hebben, maar de Redactie is toch van plan den inhoud niet tot dit gebied te beperken, maar er een algemeen landbouwkundig karakter aan te geven. De heer Van der Stok schreef er een inleiding voor, waarin het bestaansrecht van het nieuwe tijdschrift mede wordt vastgeknoopt aan de omstandigheid, dat in de bestaande landbouwperiodieken de landhuishoudkunde te zeer op den achtergrond blijft.

De eerste aflevering bevat een drietal oorspronkelijke artikelen en verder enkele mededeelingen, referaten en een boekbespreking. Het geheel maakt een goed verzorgden indruk. Het is te hopen, dat het tijdschrift ook buiten den engeren kring van de leden der vereeniging, welke de uitgave bezorgt, lezers en medewerkers zal vinden en in de behoefte aan een wetenschappelijk landbouwtijdschrift hier te lande zal kunnen voorzien.

Cr.

Verslag van **„De Handelsvereeniging te Medan"** over het jaar 1924.

Ook ditmaal is het der Medansche Handelsvereeniging gelukt, haar jaarlijksche verslag te maken tot een der belangrijkste en meest lezenswaardige periodieken, welke hier te lande verschijnen. Uitvoerig gedocumenteerende beschouwingen geven een beeld van hetgeen in de kringen der Handelsvereeniging wordt gevoeld, waarbij een goed geordend statistisch materiaal, den lezer veelal in staat stelt, de weergegeven meeningen aan eigen oordeel te toetsen.

Het verslag brengt verschillende vraagstukken op den voorgrond, welke voor den Oostkust van Sumatra van eminent belang zijn en welke nog steeds op een oplossing wachten. Van deze dient het Oceaanhavenvraagstuk genoemd, waarvoor de gebeurtenissen gedurende 1924 uitvoerig zijn behandeld. Het meest opmerkelijke hiervan is wel de strijd tusschen eener-

zijds de kenners van de locale verhoudingen en anderzijds de centrale Regeeringsorganen, welke tot nu toe nog slechts schoorvoetend de noodzakelijkheid erkennen om de nawerking van de grove fouten, in afgeloopen jaren gemaakt, ten laste van de algemeene middelen te brengen.

Een ander voor de Oostkust belangrijk punt, betreft het rechtskarakter van de bekende „grants". Ook in deze moet het verslag er op te wijzen, dat een oplossing nog niet verkregen is, doch wacht op een uitspraak van het Hooggerechtshof.

Wat aan het verslag verder bijzonder relief geeft, zijn de beschouwingen over de zeer bijzondere economische verhoudingen van de Oostkust, met een alles overheerschende positie van de exportindustrie. Sterk spreekt in deze de mededeeling op de bladzijden 55 en 56, dat het der Medansche Volksbank niet is mogen gelukken in 1924 voor meer dan ƒ 63.000.— onder de inheemsche bevolking aan productieve credieten uit te zetten.

Met voldoening wordt gewag gemaakt van de omstandigheid, dat de landbouwindustrie op export gericht, wederom aanmerkelijk wordt uitgebreid. Ten rechte wordt er echter op gewezen, dat — wat handelsomzetten betreft — deze uitbreidingen voor een aanmerkelijk gedeelte slechts compensatie zullen brengen voor de „drastische vermindering van den rubberkostprijs van ƒ 1.20 tot ongeveer ƒ 0.60". Voor de ware beteekenis van deze uitbreidingen zijn verder de stellers van het verslag allerminst blind:

„De opleving, die wij thans waarschijnlijk tegemoet gaan," aldus het Verslag „moet dus in de eerste plaats worden gezien als eene **verruiming** der „handelsmogelijkheden en **niet als eene verandering (verbetering) van het „fundament waarop de handel rust.** De handelsomzetten zullen in zekere „mate kunnen stijgen, maar de bestaande zwakke plekken, het gemis aan „een koopkrachtige bevolking, het ontbreken van in het Gewest werkende „kapitalen buiten die der cultures, de verkoop der producten buiten het „Gewest, het wankele credietstelsel ook, blijven bestaan. Natuurlijk komen „deze nadeelen bij een opgaande marktsituatie minder duidelijk naar voren „dan bij een malaise toestand".

Hoopvol klinkt hiertegenover echter de uitspraak:

„De mogelijkheid, dat de thans in gang zijnde **quantitatieve** verbetering „langzamerhand mede een **qualitatieve** vooruitgang zal beteekenen mag echter niet worden verworpen."

De vraag is echter of de hier uitgesproken hoop wel ooit in vervulling zal gaan zonder een doelbewuste economische politiek van Regeeringswege; verleden en heden wettigen op dit punt voorshands geen optimisme voor de toekomst.

Er is — zooals wij reeds aanduidden — ook met dit verslag goed werk geleverd, een werk, dat bekendheid, ook navolging verdient.

W.

The Plantation Rubber Industry in the Middle East by **David M. Figart.**

„These foreign combinations require careful consideration, to the end „that we may find means to stimulate competitive production as well as to „provide measures by which our consumers may set up such counter action „as will protect them."

Aldus **Herbert Hoover,** Secretary of Commerce U. S. A. in het voorwoord tot bovengenoemd werk, dat als no. 2 in de Trade Promotion Series is uitgegeven door het Handelsdepartement der Vereenigde Staten. Door Hoover wordt verder sterk den nadruk gelegd op de omstandigheid, dat Groot Britannie 75 procent van de rubberproductie beheerscht, terwijl van die wereldproductie de Vereenigde Staten 70% verbruikt. Het Stevenson schema moest daarom de Amerikaansche industrie ten sterkste beïnvloeden en in bovengenoemde publicatie kan weinig anders gezien worden dan een wapenkreet tegen de bestaande verhoudingen en een oproep om de productie van de rubber zelf ter hand te nemen. Kenmerkend is wel, dat de stoot tot deze publicatie gegeven moet zijn, langen tijd vóórdat de tegenwoordige hooge prijzen, de tegenstellingen in deze op den spits hebben gedreven.

Wie het hier aangekondigde boekwerk doorneemt, wordt getroffen door het feit, hoezeer de Regeering der Vereenigde Staten met de keuze van den samensteller een gelukkige hand heeft gehad. Een uitgebreid materiaal is toch op zeer overzichtelijke wijze samengevoegd; diep doordringende in details, worden de groote lijnen nimmer uit het oog verloren. Met de waarde van vergelijkingen van toestanden en verhoudingen in de verschillende in beschouwing genomen landstreken, wordt ter dege rekening gehouden. Zoodoende wordt een inzicht gegeven, niet alleen van de absolute beteekenis der rubbercultuur in elk der gebieden, Ceylon, Britsch-Indië en Burma, Malaya, Noord-Borneo, Sarawak en Brunei, Fransch Indo-China en Nederlandsch-Indië, doch tevens van de beteekenis van die gebieden in vergelijking met elkander.

Uitgebreid worden dan behandeld de klimatologische en agronomische toestanden, de arbeidsverhoudingen, de mogelijkheden om land in bewerking te erlangen en het belastingwezen. Voor den Nederlandsch-Indischen lezer zijn de verhoudingen hier te lande uiteraard van het meeste belang en het stemt hoopvol, dat in vergelijking met andere gebiedsdeelen de hier te lande verkregen resultaten den toets der vergelijking zeer wel kunnen doorstaan. Enkele der berekende resultaten mogen hieronder worden vermeld.

Voor de gemiddelde opbrengst per bouw, vindt **Figart** de volgende cijfers:

Average Yield per Acre.

Companies	1919	1920	1221	1922
	pounds	pounds	pounds	pounds
10 Ceylon rupee companies	374	388	357	408
13 Ceylon sterling estates	393	392	327	377
19 Malaya dollar companies	365	376	260	349
27 Malaya sterling companies	322	351	278	264
11 Sumatra estates	284	303	284	330
29 Java estates	221	235	223	274

Uit de ter beschikking staande cijfers blijkt verder nopens den kostprijs het volgende:

All- in Production Costs of Sterling Companies.

	1919		1920		1921		1922	
	Companies	Cost-per pound	Companies	Cost-per pound	Companies	Cost per pound	Companies	Cost per pound
	No.	Pence	No.	Pence	No.	Pence	No.	Pence
Malaya	64	13.12	64	14.48	64	10.70	60	8.43
Ceylon.....	12	14.59	14	16.49	13	8.65	13	7.46
Java.....	8	13.74	8	16 04	8	13.39	8	10.23
Sumatra	10	16.24	10	17.89	10	14.28	10	9.42
Netherl. India combined	18	15.11	18	17.14	10	13.92	18	9.74
South India	5	16.18	5	17.29	5	10.37	5	7.83
Burma.....	3	16.67	3	17.04	3	11.96	3	9.08
British North Borneo	12	14.81	12	14.14	12	13.34	12	9.22
Dutch Borneo....	2	21.47	2	16.99	2	16.22	1	10.75

Het werkliedenvraagstuk doet naar de meening van den schrijver, in deze landen geen moeilijkheden verwachten. „There is nothing in the Netherlands „India labor situation to cause anxiety regarding future supplies". Treffend is de hierna volgende uitspraak. dat vooral rubber dit onderdeel van de productie met kalmte onder de oogen kan zien; wijl voor rubber het werk-

lieden vraagstuk zooveel minder gecompliceerd is dan voor suiker en tabak. Daar nu verder de twee laatstgenoemde producten van overwegende beteekenis zijn, zou er geen vrees behoeven gekoesterd te worden, dat het Gouvernement in handelingen zou vervallen, waardoor de arbeidsverhoudingen groote schokken zouden krijgen.

Wat de belastingen betreft is de appreciatie van Nederlandsch-Indië uiteraard niet groot en om de tegenstelling te accentueeren, wordt een vergelijking getrokken tusschen die, hier te lande en in Britsch Malaya. De betreffende vergelijking per pond rubber, laten wij hieronder volgen. Bij een en ander is uitgegaan van kapitaalskosten van *f* 840.— per acre, een opbrengst van 350 pond per acre en zelfkosten van *f* 0.50 per pond, exclusief uitvoerrechten en tantièmes.

Comparison of Netherlands India and Malaya'
Taxes, in Cents per Pound.

Selling price per pound	Netherlands India taxation			Malaya taxation	
	Present	Proposed by Colonial Commission	Proposed by Holland Commission	Present	Present
	Guilder cents	Guilder cents	Guilder cents	Guilder cents	Guilder ecnts
0.75 guilder	1.7	2.1	2.7	2.8	1.9
1.00 „	6.6	7.9	5.5	2.8	2.5
1.25 „	12.7	14.1	8.2	2 8	3.1
1.50 „	21.1	21.8	10.9	2. 8	3.8
1.75 „	26.2	30.3	13.7	2 8	4.4
2.00 „	31.3	40 5	16.4	2.8	5.0

'Converted to the equivalent in guilder cents.

De schrijver laat zich daarbij kennen als een voorstander van een proportioneel tarief; een progressief tarief moet naar zijn meening zeer onbillijk werken in verband met de lange jaren, welke in afwachting van product moeten worden doorgebracht.

Wij eindigen deze bespreking met een wedergave van de uitspraak nopens den invloed van de bevolkingsrubber, in welke uitspraak een grond van waarheid zit, welke zeer zeker ter harte dient genomen te worden.

„Thus the restriction laws, designed to aid British producers, actually „stimulated the output of their most serious competitors; Netherlands India „subjects were in effect guaranteed protection by British legislation, in that

„so long as prices remained low British subjects, both European and native, „were obliged to curtail their output, while the natives of Netherlands India „could continue producing without restraint. In this manner the Netherlands „India natives are becoming a permanent factor in the trade, whereas under „a free working of economic laws they might have remained marginal pro- „ducers, supplying only that demand which could not be filled by the Ma- „layan growers, who had well-established market connections for a „number of years."

W.

Kadastrale vraagstukken in Nederlandsch-Indië,

door

J. H. Raeven.

I. Kadastreeringen.

In afwijking van de officieele benaming „Kadastrale Metingen" wordt door mij het woord *Kadastreeringen* gebruikt, omdat het duidelijker weergeeft, hetgeen men volgens de Algemeene Voorschriften hieronder moet verstaan en meent te moeten aanduiden.

In Nederland, dat geheel gekadastreerd is, en waar reeds alle bestaande perceelen, welke de geheele oppervlakte van het land beslaan, zoowel technisch als administratief min of meer zuiver bij het Kadaster in registratie zijn, spreekt men van Her-metingen of ook wel van Her-kadastreeringen, omdat de noodzakelijkheid werd ingezien van verscheidene Gemeenten de eerste kadastreering te vernieuwen, wil het Kadaster daar aan zijne thans gegeven bestemming kunnen blijven voldoen.

Met een enkel woord moge vermeld worden, dat deze Her-kadastreeringen onvermijdelijk zijn, wanneer we te maken hebben met zuiver negatieve, fiscale bezit-kadasters. In het gunstige geval kan volstaan worden met plaatselijke periodieke herzieningen, indien de eerste kadastreering naar moderne begrippen op technisch gebied heeft plaats gehad. (De geslaagde proef van de Her-kadastreering der Gemeente Dieren in Holland en de beginselen, welke daaraan ten grondslag liggen, zullen hier buiten beschouwing blijven).

Eene definitie van het begrip „Kadastreering" treffen we in de thans nog altijd geldende „Algemeene Voorschriften" voor Indië gearresteerd bij Gouv. Besluit van 12 Augustus 1875 No. 1

(St. No. 183) en gewijzigd bij Gouv. Besluit van 2 Maart 1878 No. 4 (St. No. 104) — (Zie tevens Bijblad No. 3308) niet aan, dit moet afgeleid worden uit de daar aangegeven bepalingen, zijnde zuiver Hollandsche import-artikelen van Fransche origine en in Romeinschen stijl. Deze import-waar is echter minder geschikt voor den Indischen bodem, primo in verband met den zeer verschillenden agrarischen toestand en secundo in verband met de hier geldende bepalingen voor openbaarmaking en het verkrijgen van onroerende goederen, welke, hoewel steunende op bijna dezelfde grondbeginselen als in het Ned. B. W. aangegeven, daarvan echter aanmerkelijk afwijken.

Niet alleen de zuiver technische opzet, in die voorschriften aangegeven, is eene imitatie van de Hollandsche voorschriften, ook de definitie van het begrip perceel aangegeven in artikel 20 van voornoemd St. 1875 No. 183 draagt daar de kenmerken van; het luidt woordelijk:

„Als afzonderlijke perceelen worden beschouwd die stukken „grond, welke door denzelfden persoon worden bezeten of althans „waarop dezelfde zakelijke rechten worden uitgeoefend".

„Hoewel aan denzelfden persoon toebehoorende, worden even- „wel als afzonderlijke perceelen opgemeten zoodanige gedeelten „van het terrein, die bepaald zijn door vaste of natuurlijke schei- „dingen of die een verschillenden cultuurtoestand hebben, zoomede „de gedeelten van wegen en wateren, die een afzonderlijken naam „dragen".

Beschouwen we dit artikel nog in verband met artikel 56 luidende:

„Bij het bestaan van verschil over de grens tusschen twee per- „ceelen tracht de landmeter de eigenaren tot eene minnelijke schik- „king te bewegen".

„Indien de daartoe aangewende pogingen vruchteloos blijven, „worden beide perceelen onder een nummer op de kaart gebracht „en in het later te omschrijven aanwijzend tableau geboekt ten „name van een der eigenaren en consorten".

dan is hiermede het geheele beginsel der kadastreeringen getypeerd. Op deze manier krijgen we dus slechts een zuiver *„Bezits-Kadaster"*.

Verder zouden we, in verband met de draagkracht der gebruikte

woorden, gaarne de beteekenis nader gepreciseerd hebben willen zien van „bezeten", „dezelfde zakelijke rechten", „aan denzelfden eigenaar toebehoorende", enz. of hier eene zuiver juridische uitlegging moet gevolgd werden dan wel de beteekenis door het publiek „tempo doeloe" daaraan toegekend.

Ook bij het gebruiken van het woord „perceel" hebben we ons na het verschijnen van St. No. 183 voornoemd af te vragen of hiermede bedoeld is de *juridische eenheid*, zooals die is omschreven in de van het recht opgemaakte gerechtelijke akte en als regel nader aangeduid door een van dat object opgemaakten meetbrief, of dat we hieraan de beteekenis moeten toekennen in voornoemd Staatsblad daaraan gegeven.

Houden we rekening met het *doel* en den *werkkring* van het Kadaster hier in Indië (St. 1916 No. 705) en de hier geldende wettelijke bepalingen, dan zou men voor het *begrip kadastreering* de navolgende definitie kunnen bezigen:

Onder Kadastreering wordt verstaan:

a. het in kaart brengen van gronden in steden of nederzettingen, waarop een zakelijk recht wordt uitgeoefend, hetwelk nader is omschreven in een rechtstitel verleden voor daartoe bevoegde autoriteiten, dan wel gronden, waarop men een zoodanigen rechtstitel wenscht te vestigen, aangevuld met zoodanige gegevens, welke tot verkenning, tot fiscale doeleinden of in het algemeen belang noodig worden geoordeeld;
b. het vastleggen van de resultaten dezer meting in kadastrale registers.

Worden de bestaande voorschriften van St. 1875 No. 183, welke slechts in de toepassing een *Bezits-kadaster* tot resultaat leveren, omgewerkt naar het hiervoren genoemd begrip door mij aan kadastreeringen gegeven en de werkwijze in dien geest gereorganiseerd, dan zullen we dadelijk tot resultaat een *Eigendoms-kadaster* krijgen.

Waarom kadastreeringen hier in Indië noodig zijn, is eene vraag, die velen zich zullen stellen, aangezien het object, hetwelk onderwerp eener gerechtelijke akte uitmaakt, toch reeds bij meetbrief omschreven is en heden ten dage moet afgepaald zijn conform de

voorschriften aangegeven in Staatsblad 1912 No. 497 juncto St. 1918 No. 471.

Deze kadastreeringen hier in Indië moeten slechts middel zijn, niet doel. Zij dienen om een overzicht te hebben, om de ligging van het eene perceel ten opzichte van het andere perceel te kunnen aangeven, om de ligging der grenzen bij het verdwijnen der merkteekenen weer op het terrein te kunnen reconstrueeren, om de meetbrieven zoodanig te kunnen opmaken, dat deze geen inbreuk maken op de rechten der belendende eigenaren, verder om gebruikt te worden als hulpmiddel bij het oplossen van grensgeschillen. In het algemeen zou men dus kunnen zeggen, dat kadastreeringen ondernomen worden tot *meerdere* rechtszekerheid van het grondbezit; meer niet.

Dat men in deze in Indië het doel voorbij gestreefd heeft en aan deze kadastreeringen eene verdere strekking heeft gegeven — en ten onrechte, hetgeen later zal blijken — kan niet bijdragen tot meerdere rechtszekerheid, maar heeft alleen ten gevolge gehad, dat de grondzaken-administratie tevens is geworden een ingewikkeld kadastraal-administratief probleem.

Wanneer we nu een oordeel zouden moeten uitspreken, of en in hoeverre de kadastreeringen hier in Indië, uitgevoerd naar de beginselen aangegeven in St. 1875 No. 183, ons meerdere rechtszekerheid verschaffen, dan is dit niet met een paar woorden aan te geven.

We moeten daartoe eerst weten, of de kadastreering ondernomen wordt met het vooropgezette doel om bestaande of om toekomstige rechten nader aan te duiden. Is het laatste het geval en beginnen we met eene schoone lei, dan zullen we met een beslist „Ja" moeten antwoorden. De perceelen worden dan op de kaarten en in de registers vastgelegd, zooals ze later in de gerechtelijke akte ter voldoening aan het specialiteits-principe voor de openbaarmaking worden omschreven door den van het object opgemaakten meetbrief.

Dezen toestand zal men echter sporadisch aantreffen, doch waar hij aangetroffen wordt, dient het kadaster een vooruitzienden blik te toonen, de noodige voorzorgen te nemen in het belang der rechtszekerheid van het grondbezit niet alleen, doch ook in het belang

eener economische exploitatie van den diensttak het Kadaster. De erfenis door het kadaster aanvaard van de Gouvernements-landmeters moge als afschrikwekkend voorbeeld aangehaald worden om in de toekomst het paard niet achter, doch voor den wagen te spannen.

Deze toestanden treffen we aan in de Zelfbesturende gebieden, waar eerst na de afkondiging van het Kon. Besluit van 5 Mei 1915 No. 23 (Ind. St. No. 474) de mogelijkheid bestaat tot het vestigen van zakelijke rechten van het B. W. — De kadastreeringen Medan, Pematang-Siantar en Tandjoeng-Balei in de Oostkust van Sumatra zijn onder zulke omstandigheden aangevangen en worden ondernomen zuiver in het belang der Gemeenten in verband met de schenking van den eigendom van den grond binnen deze Gmeenten aan die Locale Raden.

Tijdens mijne kadastreerings-werkzaamheden te Medan in 1918 is toen onder de aandacht van het Hoofd van den Kadastralen dienst gebracht, dat bijna alle nederzettingen der Oostkust van Sumatra voor kadastreering in aanmerking kwamen. Toen is tevens ongevraagd van advies gediend en zijn middelen aan de hand gedaan, hoe men zonder kosten noemenswaard in het belang van de rechtszekerheid van het grondbezit dat doel zou kunnen bereiken. Na mijn vertrek uit Medan is met het gegeven advies niet de minste rekening gehouden, is minder economisch te werk gegaan en eene werkwijze gevolgd, welke in de toekomst bij een verder voortgaan op dien ingeslagen weg voor de rechtszekerheid van het grondbezit daar funest kan zijn.

Diezelfde toestanden zullen we verder tevens aantreffen in het rechtstreeks bestuurd gebied bij het ontstaan van nieuwe nederzettingen, een gevolg van het vestigen van industrie of anderszins in eene bepaalde streek, waar vreemde Oosterlingen en Europeanen zich dan zullen vestigen. Een voorbeeld van jongen datum is Soekamandi.

Worden daarentegen kadastreeringen ondernomen om reeds bestaande en tevens om toekomstige zakelijke rechten nader aan te duiden, welke in eene gerechtelijke akte zijn of worden omschreven, dan zal mijn antwoord een even beslist „Neen" moeten luiden, omdat we slechts den bestaanden toestand bestendigen (den be-

zitstoestand), omdat we geen grensgeschillen oplossen, omdat de kaart ons geen zuiver beeld geeft der perceelen bij rechtstitel omschreven en we daardoor missen een overzicht van den rechtstoestand, omdat we slechts betrekkelijk zullen kunnen beoordeelen, of een nieuw op te maken meetbrief inbreuk zal maken op de rechten van derden, enz.

Wanneer dit het resultaat is van deze kostbare kadastreeringen, dan zal men van zelf tot het besluit moeten komen de bestaande werkwijze te reorganiseeren en de voorschriften van St. 1875 No. 183 te herzien of wel het kostbare kadastreeren totaal stop te zetten ter voorkoming van een negatief resultaat.

Gaan we thans na hoe men dit zuiver technisch resultaat — het verkregen kaarten-materiaal — heeft gemeend te moeten verwerken in eene kadastrale boekhouding en verband heeft meenen te leggen tusschen het juridisch bestaande en deze meting. Verder hoe men in de practijk de mogelijkheid geschapen heeft om de kadastrale kenmerken te gebruiken voor de aanduiding van het object in de gerechtelijke akten om vervolgens over te gaan tot het opsporen der motieven, die geleid hebben tot eene zoo onjuridische werkwijze en daarna tot slot aan te geven *hoe het behoort te zijn, in verband met de hier in Indië geldende wetsbepalingen betreffende zakelijke rechten en het verkrijgen en constateeren daarvan.*

Het opvoeren der techniek is doelloos en kostbaar, indien de toepassing niet plaats heeft in zuiver juridisch verband met de bestaande wetsbepalingen.

Nadat de kaarten van zoo'n kadastreering gereed zijn, wordt overgegaan tot het aanleggen van het *aanwijzend tableau* voorgeschreven in artikel 36 (St. 1875 No. 183). Hierin wordt van elk perceel (bezitsperceel) aangegeven:

1e. het nummer (het kadasternummer).
2e. de ligging op de kaart (letter en nummer der ruit).
3e. de plaatselijke benaming.
4e. de soort van eigendom (cultuurtoestand).
5e. de oppervlakte.
6e. de opgave omtrent de personen (de bezitters), die zakelijk recht op het goed uitoefenen, voor zoover daarvan den landmeter gebleken is.

Hiermede zijn de kadastreeringswerkzaamheden van den landmeter belast met de uitvoering afgeloopen en is technisch en administratief een zuiver beeld opgemaakt van den *bezitstoestand* van het terrein. Indië is verrijkt met een instelling naar geen andere beginselen opgetrokken dan aangegeven in de Receuil Methodique des lois enz. van 1813, *een zuiver fiscaal Bezitskadaster.*

Voor dit nieuwe Bezitskadaster hadden we echter ook nog het oude Kadaster. Bij deze laatste instelling waren alle zakelijke rechten in administratie, waarvan een rechtstitel bestond, en de objecten zijn daarbij omschreven in een meetbrief, of door het aangegeven van de ligging geput uit de officieele bescheiden of blokregisters enz.

De noodzakelijkheid werd al spoedig gevoeld, dat deze twee instellingen niet naast elkaar konden blijven bestaan, doch dat het eene instituut zich in het andere moest oplossen. Daarom werd eerst getracht een verband te scheppen tusschen het nieuwe en het oude en later omgekeerd.

Hoe men hiermede te werk is gegaan vinden we aangegeven bij Gouv. Besluit van 5 September 1878 No. 59 opgenomen in Bijblad No. 3308. Het hierboven aangegeven aanwijzend tableau, aangelegd en ingevuld door den kadastreerings-landmeter, moest daartoe door den Bewaarder van het Kadaster nader aangevuld worden uit de hem ter beschikking staande stukken met de navolgende gegevens (zie eerstelijk a.):

1e. verwijzing naar het oude verpondingsnummer en de overeenkomstige kenmerken van het oude Kadaster, of waar geen blokkaarten bestaan van die, voorkomende op de betrekkelijke meetbrieven.
2e. dagteekening en nummer van den laatsten rechtstitel.
3e. de namen van hen, die volgens de officieele bescheiden een zakelijk recht op den grond uitoefenen.

Deze aan den Bewaarder gegeven opdracht was gemakkelijker te verstrekken dan uit te voeren.

Om zulks aan te toonen, wil ik citeeren uit eene kadastrale circulaire van den opdrachtgever F. Verstijnen zelf:

„Ten einde UHEdGestrenge de overtuiging te geven, dat de

oude meetbrieven in het algemeen weinig en zeer dikwijls in het geheel geen vertrouwen verdienen, zij erop gewezen:

dat er bijna nergens rekening is gehouden met gebogen of kromme grenzen, welke bijna overal door rechte lijnen zijn aangegeven;

dat de teekening in zeer veel gevallen niet overeenstemt met de omschrijving;

dat in sommige residenties nagenoeg alle perceelen als rechthoeken zijn afgebeeld, terwijl ze dikwijls onmogelijk dien vorm zullen gehad hebben;

dat de grenzen van het eene perceel over die van het andere vallen of dat er onmogelijke hoekjes tusschen de verschillende belendende perceelen blijven liggen, wat feitelijk stellig niet de bedoeling is geweest; ook nog dat in vele Gewesten, waaronder in de eerste plaats Madioen, op de oude meetbrieven geen hoeken of azimuths voorkomen, wat op zich zelf reeds een afdoend beletsel is om de grenzen op het terrein te reconstrueeren".

Ook de Heer Polderman spreekt in zijn artikel in Koloniale Studiën jaargang 1919, Februari aflevering, van tal van grenskwesties, welke o. a. voortspruiten uit het meer dan eenmaal in eigendom uitgeven van dezelfde grondstukken of gedeelten daarvan en onder het kopje „Meetbrieven" schrijft datzelfde Oud-hoofd van den Kadastralen dienst:

„Voor de invoering van het Eigendoms-kadaster werden de meetbrieven door de z. g. Gouvernements-landmeters doorgaans niet met de vereischte nauwkeurigheid opgemaakt; legio van voorbeelden zouden zijn aan te halen, dat in die stukken de schromelijkste fouten voorkwamen, tengevolge van onkunde en slordigheid, waardoor de rechtszekerheid van het grondbezit eer af- dan toenam".

Uit voornoemde waardevolle (?) gegevens moest de Bewaarder van het Kadaster het verband tusschen het nieuwe Kadaster en het oude samenstellen. Gewapend met passer, schaal, graadboog en „een ruim geweten", werden de oude grenzen op de kaarten overgebracht om de verwijzing te kunnen bewerkstelligen en invullen op het aanwijzend tableau, waaruit later het thans nog in gebruik zijnde formulier 5 der kadastrale boekhouding werd

samengesteld, hetgeen precies het omgekeerde beoogt, eene verwijzing van het oude naar het nieuwe kadaster, dus van het verpondingsnummer naar de kadastrale kenmerken van het eigendomsperceel.

Hieruit volgt, dat de opdracht spoediger te geven was, dan uit te voeren, maar ook tevens, dat eene zoodanige werkwijze nooit kan bijdragen tot rechtszekerheid van het grondbezit. Het eenige, wat op deze wijze verkregen wordt, is „een zuiver beeld van den chaotischen toestand", waarin de grondzaken-administratie hier in Indië verkeerde, een beeld van de bestaande rechtsonzekerheid.

Waar, zooals hierboven is medegedeeld, de grenzen der perceelen aangegeven door de meetbrieven van de vroegere Gouvernements-landmeters veelal niet meer op het terrein zijn te reconstrueeren, ligt het voor de hand, dat deze evenmin op de kaarten van het nieuwe kadaster zijn over te brengen. Meestal zal die bewerking niet meer zijn dan „een greep in de ruimte" of wel „een kruis of munt werpen" bij het nemen der beslissing, hetgeen niet bevorderlijk is voor de vermeerdering der rechtszekerheid van het grondbezit.

Tot het volgen van deze politiek was de Bewaarder van het Kadaster gedwongen, omdat het beginsel, waarop de voorschriften voor de kadastreeringen steunden (St. 1875 No. 183), niet deugt, niet in overeenstemming is met de hier geldende wetsbepalingen.

Heden ten dage zijn diezelfde voorschriften nog ongewijzigd van kracht en worden de kadastreeringen in Indië nog naar diezelfde beginselen uitgevoerd.

Wanneer men soms mocht meenen, dat ik mij aan overdrijving schuldig maak of de toestanden te donker afschilder, dan zou ik willen verwijzen naar de kadastreering van Bengkalis omstreeks 1920 uitgevoerd, welk voorbeeld zeer leerzaam is om aan te toonen *hoe niet gekadastreerd moet worden.*

Alleen dan zullen onder de thans geldende bepalingen de kostbare kadastreeringen nog eenig nut afwerpen, wanneer een landmeter met dat werk belast wordt, die voldoende tact, doorzicht en kadastraal-juridisch begrip heeft, alleen het doel voor oogen houdt en zich dan niet beperkt tot het dwingend voorgeschrevene, doch daarentegen zijne taak zeer ruim opvat. Hij behoeft daarom nog

niet in strijd met de bestaande bepalingen te komen, moet daar zelfs zeer angstvallig voor waken, want we bevinden ons bij het Kadaster in Indië en ieder weet wat dit wil zeggen.

Om verschillende redenen is het ook te betreuren, dat men overgegaan is het bezigen van het kadasternummer voor de kadastrale aanduiding van het object in de gerechtelijke akten verplichtend te stellen (St. 1880 No. 147, 1890 No. 130, 1901 No. 217). Ook deze maatregel was *gedeeltelijk* een noodzakelijk kwaad om het verband tusschen het oude en het nieuwe vast te kunnen leggen in de op te maken gerechtelijke akten. Burgerrecht voor het aanduiden van het perceel heeft dit kadasternummer echter nooit gekregen en zal het ook nooit krijgen wegens zijne veranderlijkheid en de „concurrentie" met het veel minder aan verandering onderhevige verpondingsnummer.

Aangezien deze aangelegenheid meer de bijhouding betreft en in zeer nauw verband staat met het opmaken van meetbrieven, zal ook bij de behandeling daarvan hierop terug gekomen worden en kan hier volstaan worden met daarnaar te verwijzen.

De oppervlakkige lezer zal allicht na het lezen dezer beschouwingen meenen een nieuw geluid te hooren en toch sluit deze critiek volkomen aan bij het artikel van den Heer Polderman. Alleen is in dit artikel bloot gelegd, naar boven gehaald, hetgeen het Oud-hoofd van den Kadastralen dienst gemeend heeft met den mantel der liefde te moeten bedekken.

En toch sluit ik mij gedeeltelijk aan bij de woorden van den Heer Polderman: „Wat het Kadaster thans is, heeft het voor een groot deel te danken aan dien stoeren werker *(Verstijnen)*, die met zijn helder verstand en zijne voortvarendheid de grondslagen voor die instelling zoo deugdelijk(?) gelegd heeft". Ik zou hieraan nog toe willen voegen de in leven zijnde mannen als een Wiemans, een Polderman en een van der Tas, die respectievelijk kadastraal-administratief, ontwikkelend-organisatorisch en wetenschappelijk-technisch het Kadaster hier in Indië op veel hooger peil hebben gebracht.

Achter het woordje deugdelijk is door mij een vraagteeken geplaatst, hetgeen nader opheldering eischt evenals het woord „gedeeltelijk".

De grondslagen zijn commissoriaal vastgesteld onder voorzitterschap van den Inspecteur-Generaal van Financien, Motké, een Hollandsch Registratie-ambtenaar, met zuiver fiscale doeleinden. Niets anders was te verwachten. De voorschriften der kadastreeringen dateeren van het jaar 1875, en de Heer F. Verstijnen kwam in Indië in het jaar 1876. De eerstuitgezonden Ingenieur van het Kadaster was overleden en volgens eene levensbeschrijving van den Heer Motké, die ik onlangs las in een der Limburgsche bladen, was deze reeds in 1873 gestorven.

Hieruit is op te maken, dat de verkeerde beginselen, waarnaar de kadastreeringen hier in Indië plaats hebben gehad en nog plaats hebben, niet aan hem geweten kunnen worden en de verdere opbouw moest zich daarnaar richten.

Wie kennis draagt van den chaotischen toestand, waarin de grondzaken-administratie verkeerde (de Buitengewesten, waar het Kadaster nog niet ingevoerd is, kunnen hiervan thans nog een klein beeld geven), wie weet dat de Indische wetsbepalingen, ofschoon op dezelfde grondslagen berustende, aanmerkelijk afwijken van de in Nederland bestaande bepalingen en dan in aanmerking neemt, dat tot het maken van een studie in deze materie totaal de tijd ontbroken heeft en dat hij had voort te zetten een reeds aangevangen arbeid, waarvan de beginselen reeds van te voren gedicteerd waren, moet respect hebben voor de „ingenieuze wijze", hoewel niet juridisch zuiver, waarop hij heeft weten aan te passen eene op verkeerde beginselen steunende kadastreering aan de in Indië bestaande wetsbepalingen.

Voor die arbeid heb ik respect als Hollandsch landmeter.

Hoe het zou moeten zijn?

Willen we de meest mogelijke rechtszekerheid aan den eigendom verschaffen met toepassing van de bestaande wetsbepalingen en de aanduiding van het object, de specialiteit, in het thans fungeerend stelsel van openbaarmaking tot haar volle recht laten komen, dan zijn kadastreeringen onmisbaar, maar dan ook uitgevoerd naar het beginsel, zooals door mij in den aanhef eene redactie voor de definitie van kadastreeringen is weergegeven.

Aangezien we hier in Indië ter beschikking hebben een Eigendoms-kadaster, ligt het voor de hand, dat de eigendomsgrenzen het

eerst voor kadastreering in aanmerking moeten komen, zooals ze bij rechtstitel omschreven zijn. Daarvoor is het echter weer noodig deze grenzen te kennen. Zijn deze grenzen verloren gegaan, dan dienen deze overeenkomstig de bestaande gegevens op het terrein gereconstrueerd te worden. Zijn deze grenzen niet meer op het terrein te reconstrueeren, dan is het noodig tot contradictoire delimitatie over te gaan (art. 1851 B. W.) en deze vast te leggen in een nieuwen meetbrief, waarna deze vaststelling door openbaarmaking is te bevestigen. Heeft onwettige occupatie plaats, dan dient van deze gronden een meetbrief opgemaakt te worden en door de occupanten in een of anderen rechtstitel aangevraagd te worden. Meent men eigendomsrechten op sommige perceelen of gedeelten daarvan te kunnen doen gelden (door verjaring aanwas enz.) dan dient van deze gronden eveneens een meetbrief opgemaakt te worden en de bezitter kan gedwongen worden eigendomsuitwijzing aan te vragen (artikel 621 t/m 623 B. W.).

Opmeten, wat onbekend is, behoort tot het onmogelijke evenals het vastleggen der grenzen van eigendomsperceelen zonder daartoe het juridisch bindmateriaal te bezigen onder de Indische wetgeving.

Het Kadaster heeft zich uitsluitend te bepalen tot het opmeten der grenzen, zooals ze in de van die perceelen bestaande gerechtelijke titels zijn aangegeven. Is deze aanduiding onvoldoende, of bestaat dienaangaande verschil van opinie, dan kan alleen door minnelijke schikking of door een rechterlijk vonnis de oplossing gevonden worden. In beide gevallen zal door openbaarmaking voor den Ambtenaar van de In- en Overschrijving daarvan moeten blijken.

Het is niet aan den landmeter, indien omtrent de ligging der grenzen van een perceel onzekerheid bestaat, eigendunkelijk tot delimitatie over te gaan, te geven en te nemen, en toch is dit tot heden de practijk (zie onder verbeterde meetbrieven) n. l. in die gevallen waarin de oude voor-kadastrale meetbrieven geen absolute zekerheid geven.

Indien de hem ter beschikking staande bescheiden onvoldoende zijn, mag hij wel als adviseur en bemiddelaar optreden, doch nooit de taak van den rechter op zich nemen.

Aan elke kadastreering is dus onmiddellijk verbonden eene grondzaken-regeling, welke voor of tijdens de kadastreering naargelang van omstandigheden dient bewerkstelligd te worden. Elke kadastreering, nog zoo nauwkeurig en technisch wetenschappelijk uitgevoerd, kan onmogelijk eenig nuttig effect hebben, zonder deze grondzaken-regeling, omdat men alleen door meten geen hangende vraagstukken oplost, doch bestendigt.

De hier in Indië gevolgde politiek om de bestaande kwesties op te lossen (?) bij de eerste overschrijving, na de kadastreering bewerkstelligd, is het paard achter den wagen spannen en niet economisch. Of deze bewerking in zuiver juridisch verband plaats heeft, zal bij de afdeeling „Meetbrieven" nader onder de oogen gezien worden.

Wanneer men het hier naar voren gebrachte rijpelijk overweegt, dan zal een ieder tot de conclusie moeten komen, dat het dringend noodig is de kadastrale voorschriften over de kadastreeringen te herzien in den hier aangegeven geest.

Het technisch werk van den landmeter dient gekoppeld te zijn aan de juridische regeling. Kadastrale willekeur kan nooit zijn in het belang van de rechtszekerheid van het grondbezit.

II. Meetbrieven.

Het thans onvolprezen meetbrieven-stelsel ter aanduiding van het object hetwelk onderwerp eener overeenkomst uitmaakt ter voldoening aan het beginsel der specialiteit (aard, ligging en grootte van het object) bij het stelsel van openbaarmaking van die overeenkomsten door het opmaken van gerechtelijke akten, noemde men vroeger hier in Indië een noodzakelijk kwaad. Het werd als hulpmiddel aangewend bij gemis aan ander daartoe strekkend kaarten-materiaal, dus niet om het stelsel doch gebruikt als redmiddel in den nood.

Bij het geven van beschouwingen over deze materie moeten we twee dingen scherp gescheiden houden, het stelsel in zijn wezen en de toepassing daarvan in de practijk.

Dat nu de toepassing in de practijk in het verleden alles te wenschen heeft overgelaten zoowel *technisch, juridisch* als *administratief,* moet toegeschreven worden aan gebrek aan voldoend

onderlegd personeel en dat heden ten dage het opmaken van meetbrieven nog alles behalve aan het volmaakte grenst, niet in zuiver juridisch verband plaats heeft, is een gevolg van de reeds lang verouderde kadastrale voorschriften eenerzijds en van het werken hier in Indië naar het bekende antecedenten-stelsel. Men heeft het kadaster onvoldoende als wetenschap beoefend, te veel van eenzijdigen kant bekeken en met de opleiding van het personeel was het dito gesteld.

Door deze feiten is echter geen stelsel te veroordeelen, zij kunnen hoogstens veel afbreuk doen. In het verleden heeft het niet aan pogingen ontbroken het meetbrieven-stelsel over boord te werpen, hetgeen echter in verband met den agrarischen toestand van den bodem gelukkig niet met een gunstig resultaat is bekroond. De in de jaren 1872—1875 ingezette reorganisatie bij het kadaster in Ned.-Indië had geen ander einddoel. Het Stbl. 1880 No. 147 juncto Stbl. 1890 No. 130 is er om zulks te bevestigen, waar we tevens eene zeer ongelukkige redactie voor de definitie van een meetbrief aantreffen.

In het jaar 1911 nog vertoefde het tegenwoordige Oud-Hoofd van den kadastralen dienst L. C. F. Polderman in Holland en Duitschland ter bestudeering van het kadaster aldaar, mede om de mogelijkheid te overwegen ons zoo geprezen meetbrieven-stelsel te kunnen opruimen. Een verslag van die studie-reis is jammer genoeg nooit gepubliceerd, ofschoon de verzamelde gegevens allicht zeer ontwikkelende lectuur voor het corps landmeters hier in Indië zou zijn geweest. Alleen kan medegedeeld worden, dat het advies van den kadastraal-deskundige I. Boer Hzn. is geweest af te zien van die pogingen, dat men in Holland juist voor het verkrijgen van dat stelsel aan het vechten was en hetgeen de Heer Polderman in meergenoemd artikel schrijft:

„Zelfs in Duitschland, dat op het gebied van het Kadaster de „beste en meest wetenschappelijke organisatie bezit, moest door „de hoogste en meest bevoegde kadaster-autoriteiten worden er„kend, dat de werkwijze van het Eigendoms-kadaster in Ned.-Indië „zeer groote waarborgen geeft voor de rechtszekerheid van den „eigendom en dat die instelling op een lijn kon worden gesteld „met het beste Kadaster in Europa."

Ik zou hier gaarne aan toegevoegd willen zien *„bij eene technisch „moderne en juridisch zuivere toepassing van het stelsel."*

Voordat ik verder ga, moet ik om vergissingen en dwaalbegrippen te voorkomen mededeelen, dat deze beschouwingen niet van toepassing zijn op het meetbewijs, het experiment van den Topografischen dienst voor de registratie (een Inlandsch Kadaster) van de Inlandsche bezitsrechten, dat negatiever is zoowel technisch als juridisch dan het fiscale Napoleons-kadaster in Holland, waarvan de beginselen zijn aangegeven in de Recueil Methodique enz. van 1813.

Niet alleen de naam moge verwarring stichten, ook de toelichtingen op de beschouwingen van het Hoofd van den Topografischen dienst op de Bestuursconferentie in 1923 zullen het hare daartoe bijdragen.

Zoover mij bekend is tot heden nog nooit van kadastrale zijde eene verhandeling over het meetbrievenstelsel in zijn vollen omvang gegeven en toch is de meetbrief een der gewichtigste documenten bij het kadasterwezen in Indië. Het behoeft dus niet te verwonderen, dat men niet alleen bij het publiek, doch zelfs in kadasterkringen nog de zonderlingste begrippen kan hooren verkondigen over dit zoo voorname document.

Zulk eene verhandeling zou niet alleen eene prachtige studiebron zijn voor de kandidaat-indische landmeters en zelfs voor de landmeters, doch ook de rechterlijk ambtenaar, die soms gewichtige uitspraken aan de hand van den meetbrief te doen heeft, moet thans soms afgaan op de zienswijze van minder deskundig zijnde deskundigen en zou dus hierin eene handleiding vinden om zich, los van wanbegrippen dienaangaande, een juister oordeel te vormen over de specialiteit van het object in kwestie, hetgeen zeer zeker in 't belang van de rechtszekerheid van het grondbezit en de rechtspraak zou wezen.

Naar de oorzaken van dit gemis kan men gissen, doch vermoedens dienen in de pen te blijven.

De lezer verwachte ook van mij hier niet eene volmaakte weergave der gemaakte studies op dit gebied, daarvoor is het veld te groot en de beschikbare plaatsruimte te beknopt en verder is schrijver slechts eene import-kracht van het jaar 1912 en laat hij

gaarne dat werk over aan de meer geschikt beoordeelden bij het Kadaster in Ned.-Indië.

Ik moet mij dus bepalen tot enkele opmerkingen ten einde de aandacht te vestigen op het wezen van dit document in Indië.

Als officieel aangegeven model vinden we in Stbl. 1842 No. 17 een voorbeeld. De grenzen zijn daar aangeduid door azimuths en lengten. Contrôle, of zoo'n meetbrief te vertrouwen is en of men hem voor waar moet aannemen, heeft men in de rondrekening. Een voornaam punt voor de beoordeeling en het gebruik maken van deze aanwijzing.

Eene tweede officieele aanwijzing voor het opmaken van meetbrieven treffen we aan in Stbl. 1880 No. 147 artikel 2: „Wanneer een onroerend goed bestaat uit een gedeelte van een kadastraal perceel, behoort tot de stukken, benoodigd voor de opmaking der gerechtelijke akte, een meetbrief, zijnde een extract uit het kadastrale plan, waarop de nieuwe grenzen en de meetcijfers, waardoor zij worden bepaald, zijn aangegeven."

„De meetbrief wordt vermeld in de gerechtelijke akte en daaraan vastgehecht." (Aan dit laatste voorschrift wordt bijna nergens de hand gehouden, alleen de Raad van Justitie te Batavia maakt hierop eene gunstige uitzondering.)

Wanneer we nu het boekje „Toewater" opslaan (bladz. 86 t/m 96), dan vinden we daar met voorbeelden aangegeven, hoe deze documenten opgemaakt werden aan de Kadaster-kantoren te Batavia, Soerabaia en Semarang. Deze voorbeelden wijken van de voorbeelden in het officieele Staatsblad 1842 No. 17 aanmerkelijk af, omdat soms geen azimuths zijn aangegeven en dus elke contrôle op de nauwkeurigheid der opmaking bij gemis aan veldaanteekeningen is uitgesloten.

Ook moet ik in verband met de verdere beschouwingen nog melding maken van het feit, ofschoon er niet veel juridische gevolgtrekkingen uit te halen zijn, vermeld in de Instructie voor de landmeters te Batavia, Soerabaia en Semarang Stbl. 1837 No. 3 artikel 15 lid 2: „Na de gedane opname van landerijen zijn de eigenaren, huurders of administrateurs verpligt de grens-scheidingspunten, dadelijk met limietsteenen te doen merken in zoodanige rigtingen, als hun door den landmeter wordt aangewezen."

Hier zien we in de eerste plaats, dat de merkteekenen geplaatst werden na de meting in plaats van voor de meting, hetgeen op zich zelf reeds te laken is en aangezien we er niet bij vermeld vinden, of de landmeter bij het plaatsen moet tegenwoordig zijn, zal hij later ook niet de zekerheid hebben, dat de pilaren (limietsteenen) op de juiste plaats zijn gesteld. Zeer ten rechte is dan ook in de latere voorschriften opgenomen, dat het plaatsen der merkteekenen aan de meting moet voorafgaan, waarop later teruggekomen zal worden.

Het is niet de bedoeling hier eene opsomming te geven van alle staatsbladen, waarbij meetbrieven aangehaald of voorgeschreven zijn. Wie hierover meer wil weten neme een Albrechts Klapper of eene instructie betrekking hebbende op den kadastralen dienst en snuffele dan naar hartelust, veel wijzer zal hij zonder eene *vakkundige* verhandeling niet worden, althans niet uit een meetbrief halen, wat er in verscholen ligt, niet de waarde leeren kennen noch technisch noch juridisch, welke aan zoo'n meetbrief mag toegekend worden, omdat het stelsel ook niet altijd zuiver in verband met de hier geldende wetsbepalingen in toepassing is gebracht.

Verder mag met een enkel woord worden aangestipt, dat de tegenwoordig door het kadaster opgemaakte meetbrieven niet alle aan den voorgeschreven vorm, waarnaar hiervoor verwezen is, voldoen. Hiermede worden voornamelijk bedoeld die meetbrieven, waarvan de perceelen gelegen zijn buiten eenige kadastrale afdeeling. Door het gemis der azimuthen op deze meetbrieven kan de eigenaar van een perceel, dat door steenen merkteekenen op het terrein aangegeven was en waarvan meerdere pilaren verdwenen zijn, de grenzen niet altijd meer op het terrein terugvinden, zonder de hulp in te roepen van een landmeter, die aan de hand van zijn archief — we laten hier de mogelijkheid, welke de kaarteering op schaal nog biedt, buiten beschouwing — de grenzen weer op het terrein kan uitzetten. Aangezien het uitzetten der grenzen niet tot de *voorgeschreven dienstwerkzaamheden* van het kadaster behoort, is hier het publiek overgeleverd aan de welwillendheid van den kadaster-ambtenaar of particulier deskundige. Dit is eene groote onbillijkheid, omdat juist de bronnen, waaruit de landmeter in deze gevallen zijne gegevens put, niet ter rechtstreeksche kennisname zijn van het publiek en dus contrôle is uitgesloten.

Een meetbrief moet zijn eene technische afbeelding van het perceel, waarvan de grenzen door voorgeschreven merkteekenen of anderszins zijn verzekerd, aangevende verder aard, ligging, grootte en verder den rechtstoestand, waarin het perceel verkeert tijdens de opmaking. De opmeting dient zoodanig te zijn, dat het maken van vergissingen is uitgesloten en dat de grenzen ook na het verloren gaan weer op het terrein uit te zetten zijn. De techniek en ook de meetkunst zijn heden ten dage zoover gevorderd, dat aan voornoemde eischen zonder bezwaar kan voldaan worden, tenminste, wanneer het werk door of onder leiding van daartoe bevoegde deskundigen wordt uitgevoerd.

Wanneer we ons het recht willen aanmatigen een oordeel uit te spreken over de waarde, welke we aan een meetbrief mogen hechten, die in rechten gebruikt is tot aanduiding van het object, dan hebben we met verschillende factoren rekening te houden. We zullen hebben na te gaan, in welk tijdsbestek, door wien en met welk doel de meetbrief is opgemaakt, welke beginselen toen gehuldigd werden en welke eischen van nauwkeurigheid aan het opmaken gesteld werden. Verder hebben we rekening te houden met den agrarischen toestand van den bodem, waar het perceel gelegen is enz.

In verband met het vorenstaande deelen we de bestaande meetbrieven in twee groote groepen in, namelijk: 1e meetbrieven opgemaakt door Gouvernements landmeters of als zoodanig fungeerende personen, de zoogenaamde *niet-kadastrale meetbrieven* en 2e de *kadastrale meetbrieven.*

Eene andere schifting zou men kunnen maken in verband met het tijdsbestek, of de meetbrieven zijn opgemaakt *vóór* of *na* het in werking treden der voorschriften over de afpaling der grenzen.

Letten we daarentegen op het doel, waarvoor de meetbrief opgemaakt is, dan onderscheiden we meetbrieven:

a. voor de vestiging, de eerste inschrijving van het zakelijk recht.
b. voor de splitsing van een bestaand recht (splitsingsmeetbrieven),
c. voor de samentrekking van reeds bestaande rechten (samentrekkingsmeetbrieven).

d. verbeterde meetbrieven.

Hier zal ik mij moeten beperken tot eene beknopte verhandeling van deze laatste onderscheiding, waardoor echter — naar gehoopt wordt — het begrijpen niet in het gedrang zal komen.

a. Meetbrieven opgemaakt voor de vestiging (de eerste inschrijving van het zakelijk recht).

Hierbij moeten we twee groote onderscheidingen maken.

Meetbrieven, welke dienen moeten om een gedeelte van het groote Landsdomein te omschrijven en welke dan gebruikt worden ter aanduiding van het object, of om den eigendom ten name van derden in te schrijven of om een ander zakelijk recht bijv. erfpacht, opstal enz. op deze bij meetbrief omschreven perceelen te vestigen.

Verder hebben we nog meetbrieven, welke een deel van een reeds bestaand eigendomsperceel omschrijven, dat ten name van derden staat, doch op welke bij meetbrief omschreven deelen deze eigenaar ten behoeve van een ander persoon een zakelijk recht wil vestigen. Ofschoon na de vestiging, de inschrijving van dit recht, het oorspronkelijke perceel als eigendomsperceel intact blijft, zullen we deze meetbrieven niet anders mogen beschouwen dan als zuiver technische splitsingsmeetbrieven en zal men dus ook dezelfde voorzorgen in acht moeten nemen als bij splitsingsmeetbrieven het geval is, al worden deze meetbrieven in rechten niet aangewend voor eene splitsing van het eigendomsperceel, doch voor eene vestiging op dit bij meetbrief omschreven deel van het eigendomsperceel.

Er is nog een ander motief, waarom door mij deze meetbrieven als zuivere splitsingsmeetbrieven technisch en ook administratief beschouwd worden en dus voor de verhandeling kan volstaan met naar *b* splitsingsmeetbrieven te verwijzen.

Al worden deze meetbrieven aangevraagd met het vooropgezette kennelijk doel om ze te gebruiken voor de vestiging, eerste inschrijving van een zakelijk recht, niemand zal kunnen voorkomen, dat ze bij veranderde zienswijze van den eigenaar gebruikt worden voor eene splitsing uit het eigendomsperceel, ik ga nog verder de meetbrieven kunnen, nadat ze gebruikt zijn voor de vestiging van een

der voornoemde rechten, later toch nog juridisch gebruikt worden voor eene splitsing uit het eigendomsperceel, of wel om eene gerechtelijke constateering van deze bij meetbrief omschreven deelen van het eigendomsperceel tot afzonderlijke perceelen te bewerkstelligen, of om eene overschrijving ten name van derden te bewerkstelligen, in welk laatste geval, indien die derde tevens is de erfpachter of opstalhouder van het recht gevestigd op dit bij meetbrief omschreven perceel, het daarop gevestigd recht door vermenging te niet gaat.

Hier worden dus alleen behandeld meetbrieven opgemaakt of op te maken van Gouvernements grond (Landsdomein), welke gediend hebben, of dienen moeten, tot het aanduiden van het object in de gerechtelijke akten voor de inschrijving van de zakelijke rechten opgemaakt, of op te maken.

Of de perceelen gelegen zijn buiten of binnen eene kadastrale afdeeling, waaronder verstaan wordt het gebiedsdeel, waarvan de kadastreering heeft plaats gehad volgens Staatsblad 1875 No. 183 doet aan het verdere betoog niets af, alleen zal men in het laatste geval in een op te maken meetbrief dan tevens dienen melding te maken van de kadastrale aanduiding (Naam der kadastrale afdeeling, Sectie en Nummer van het perceel), omdat deze gegevens ook moeten gebruikt worden in de van het bij meetbrief omschreven perceel op te maken gerechtelijke akte.

Wil iemand een perceel Gouvernements grond in eigendom of opstal aanvragen, dan zal hij alvorens zich te wenden tot het Kadaster tot het verkrijgen van een meetbrief het betrokken perceel moeten afpalen door vaste merkteekenen, zooals bij Staatsblad 1912 No. 497, of de latere aanvullingen, is voorgeschreven.

Aangezien de Regeering geen gronden mag vervreemden en in een of anderen rechtstitel uitgeven, wanneer deze niet behooren tot het vrij (onbezwaard) Landsdomein, zal de betreffende persoon tevens die gronden moeten vrij maken van de daarop rustende Inlandsche bezitsrechten. Eerst daarna kunnen deze gronden onder overlegging van een meetbrief in een of anderen rechtstitel aangevraagd en uitgegeven worden.

De opmeting van het perceel noodig voor de opmaking van den meetbrief kan reeds dadelijk, nadat de afpaling heeft plaats gehad,

geschieden. Aan welke voorwaarden de meting moet voldoen uit een technisch oogpunt is elders beknopt aangegeven en de voorzorgen, welke in het belang van de rechtszekerheid genomen zouden moeten worden, mogen uit het navolgende voldoende duidelijk blijken. Hiervoor is het noodig na te gaan, welke *„bewijskracht"* we aan dezen meetbrief mogen toekennen, nadat hij gebruikt is in eene gerechtelijke akte ter aanduiding van het object, (de specialiteit) hetgeen daarvan onderwerp uitmaakt.

Daartoe wil ik eerst heel beknopt aangeven hoe, nadat de meetbrief voltooid is, de verdere afhandeling eener eigendomsaanvrage plaats heeft, totdat het perceel als eigendomsperceel in de kadastrale registers zijn plaats ingenomen heeft.

Een op zegel gesteld request vergezeld van den meetbrief en gericht aan den Gouverneur-Generaal wordt bij het Hoofd van Gewestelijk Bestuur ingediend. Reeds vóór de doorzending naar den Gouverneur-Generaal wordt dit verzoekschrift in handen gesteld van de daartoe aangewezen commissie voor grondonderzoek, welke in een breedvoerig proces-verbaal van haar bevinden doet blijken, waarna verzoekschrift, meetbrief, proces-verbaal en verder nog de diverse adviezen van Bestuursambtenaren, Hoofden van dienstakken enz. over den Directeur van Binnenlandsch Bestuur aan den Gouverneur-Generaal wordt opgezonden (het treden in verdere details in deze wordt voor dit doel overbodig geacht), die daarna overweegt of het verzoek kan worden toegewezen, voorwaardelijk toegewezen dan wel afwijzend daarop zal worden beschikt.

In het eerste geval wordt door den Gouverneur-Generaal, daartoe bevoegd krachtens artikel 62 lid (2) van het Regeeringsreglement, een besluit geslagen, waarin hij o.m. te kennen geeft dat de Regeering genegen is aan hem te verkoopen het in den overgelegden meetbrief omschreven perceel enz..... hetgeen insluit eene bereidverklaring tot levering en vrijwaring in het rustig en vreedzaam bezit, omdat in het besluit ten opzichte van het laatste nooit eene beperkende bepaling wordt opgenomen. Met dit besluit gewapend kan dan de aanvrager zich vervoegen bij den ambtenaar van de I. en O., die opmaakt eene gerechtelijke akte, waarbij een daartoe aangewezen ambtenaar namens het Gouvernement compareert voor de levering en de aanvrager of een door hem daartoe

schriftelijk gemachtigd persoon voor de aanvaarding van den Eigendom van het bij meetbrief omschreven deel van het Landsdomein in dat besluit aangegeven.

Voor den 10en van de daaropvolgende maand, moet de Ambtenaar van de I. en O. mededeeling doen aan het Kadaster van deze inschrijving, waar dan aan dat eigendomsperceel een verpondingnummer wordt gegeven. Aldus is de gang van zaken ontdaan van alle franje, welke we noodig hebben om over de aanduiding van het object en de bewijskracht daaraan toe te kennen een oordeel te kunnen uitspreken.

In verband met den agrarischen toestand van den bodem is het noodzakelijk de navolgende onderscheiding te maken.

A. Het perceel is aan alle kanten ingesloten door Landsdomein,

B. Het perceel is slechts gedeeltelijk of in het geheel niet ingesloten door Landsdomein, doch door reeds bestaande eigendomsperceelen, staande ten name van derden.

Beschouwen we eerst het geval A.

De grenzen van het perceel, dat onderwerp der gerechtelijke akte uitmaakt, zijn op het terrein verzekerd door vaste merkteekenen volgens St. 1912 No. 497, welke op den meetbrief dienende tot aanduiding van het object eveneens zijn afgebeeld. De ligging der grens ten opzichte dezer merkteekenen is niet alleen op de teekening van den meetbrief aangegeven, waar noodig nog met meetcijfers nader toegelicht, indien deze merkteekenen niet juist op de grens staan, doch ook in de omschrijving van den meetbrief is de ligging dezer merkteekenen ten opzichte van de grens nog nader aangeduid.

Verder vinden we op dezen meetbrief de grenslengten of zoodanige afmetingen aangegeven, dat deze altijd te berekenen zijn, zoodat en bij Gouvernement en bij den eigenaar niet de minste twijfel bestaat over de identiteit van het perceel op het terrein en over de aanduiding, zooals deze in de gerechtelijke akte is gebezigd en bij meetbrief omschreven. (Is immers reeds gebruikt door aanvrager voor de aanvrage en door het Gouvernement bij de toezegging).

Elke verandering van den bezitstoestand, waardoor deze niet

meer in overeenstemming is met de in den meetbrief aangegeven grenzen van het eigendomsperceel zal lastig met een beroep op verjaring tot eigendom kunnen leiden, omdat bij voorbaat goede trouw uitgesloten is en kwade trouw aan de hand van dezen meetbrief kan bewezen worden. Dit geldt zoowel voor het Gouvernement als ook voor den eigenaar van het verpondingsperceel. In de geheele plaatsgehad hebbende handeling ligt de contradictoire vaststelling der grenzen opgesloten, waardoor usurpatie van grondbezit — van welke zijde hier ook — bezwaarlijk tot eigendom kan leiden.

Zooals we zien hebben we hier in dit geval te maken met een toestand, welke praktisch weinig afwijkt van de positieve specialiteit van welk stelsel ook. De taak van het Kadaster nu is zorg te dragen, dat deze ideaal-toestand bestendigd blijft. Dit kan, wanneer het Kadaster ervoor zorgt, dat de opname en de toepassing der kadastrale techniek zoodanig is, dat de oude merkteekenen ter aanduiding van de grenzen, wanneer deze om een of andere reden verloren zijn gegaan — en dit komt veelvuldig voor ondanks de bepaling van artikel 7 van St. 1912 No. 497 — weer op het terrein met wiskunstige zekerheid zijn te reconstrueeren.

Voor de perceelen buiten eene kadastrale afdeeling laat zulks echter nog veel te wenschen over. Aangezien dit vraagstuk van zuiver technischen aard is, blijft het hier-ofschoon niet minder aandacht waard — onbesproken.

Het vermelden van den aanvrager in den meetbrief en het aangeven tevens van het doel waarom de meetbrief gevraagd is, heeft met de geheele rechtskwestie niets te maken, het kan alleen voor de behandelende ambtenaren van agrarische zaken tot gemak dienen en het maken van vergissingen voorkomen. Ook de opname in deze meetbrieven van den naam van den grensaanwijzer is overbodig en doelloos. Er zou best volstaan kunnen worden hiervan alleen melding te maken op het veldwerk, zooals heden gebeurt. Het vermelden in den meetbrief sluit verwarring niet uit.

Nemen we nu het geval B in beschouwing, dan is het hiermede dadelijk gedeeltelijk anders gesteld. We moeten dan onze onderscheiding verder doortrekken alvorens tot bepaalde gevolgtrekkingen te kunnen komen. We zullen dan eerst moeten nagaan,

welke juridische waarde we aan de meetbrieven mogen toekennen, welke gediend hebben tot aanduiding van het object in de gerechtelijke akten van die belendende perceelen.

Is het perceel slechts belend door een vroeger reeds ingeschreven perceel onder de omstandigheden in de onderscheiding A breedvoerig behandeld en wordt verder van de veronderstelling uitgegaan, dat de oude grenzen nog intact zijn of zoodanig vroeger opgemeten, dat dezelve toch altijd weer op het terrein te reconstrueeren zijn, dan heeft na inschrijving van het tweede perceel de eigenaar van dit laatste dezelfde rechten en plichten, welke vroeger het Gouvernement kon uitoefenen, ook ten opzichte der tegenwoordige gemeenschappelijke grens. Contradictoire delimitatie is dus niet noodig voor de opmaking van den meetbrief, omdat deze reeds voor dat samenvallend grensgedeelte opgesloten lag in de plaats gehad hebbende rechtshandeling bij het uitgeven van het eerste perceel. In het onderhavige geval komen we dus weer tot dezelfde bewijskracht van dezen meetbrief, als in het geval A behandeld.

Hebben we daarentegen te maken met een belendend perceel, waarvan de begrenzing niet met wiskunstige zekerheid uit de bestaande bescheiden is af te leiden en op het terrein uit te zetten, dan zal evenmin aan dat gedeelte der samenvallende grens van den nieuwen meetbrief, welke gebruikt is ter aanduiding van het object van het nieuw ingeschreven perceel eigendom eenige bewijskracht kunnen worden toegekend, omdat zonder contradictoire delimitatie en alleen opmaking van een meetbrief naar eenzijdige aanwijzing of eigen goeddunken van den kadasterambtenaar omtrent die begrenzing niet de minste zekerheid is te scheppen.

Dat men nu juist voor deze nieuwe perceelen in een rechtstoestand van onzekerheid berust, is, wat de specialiteit betreft, juist daarom te betreuren, omdat zonder moeite, zonder kosten het anders kan en het juist op den weg der Commissie van grondonderzoek lag andere toestanden te scheppen om tevens de zekerheid te hebben, of door de uitgifte inbreuk gemaakt werd op rechten van derden, om dubbele uitgifte al is het dan niet een perceel in zijn vollen omvang, doch slechts een gedeelte daarvan, te voorkomen. Mag zoo'n Commissie afgaan op de grenzen, die

de landmeter óf eigendunkelijk óf naar eenzijdige aanwijzing op den meetbrief aangeeft als de grens van het belendend eigendomsperceel? Als dit het geval is, dan wordt door de Commissie het geheele grondonderzoek tot eene sinecure gemaakt en geeft men blijken over het wezen en de tegenwoordige werkwijze van het Kadaster niet het minste begrip te hebben.

Elders is door mij in een artikel gewezen op de dringende noodzakelijkheid, dat een landmeter lid dient te zijn van de Commissie van grondonderzoek. Aan de hand van mij bekend zijnde feiten zou het mij niet lastig zijn die noodzaak aan te toonen in het belang van de rechtszekerheid van het grondbezit, want het is niet een ieder gegeven om zonder de daartoe noodige opleiding te hebben kaarten te lezen niet alleen, maar ook om uit een meetbrief te halen, wat er in verscholen ligt.

Aangezien bij „verbeterde meetbrieven" nog op de kwestie der onzekere grenzen wordt teruggekomen, kan ik het hier bij deze beschouwingen laten.

b. Splitsingsmeetbrieven.

Over deze documenten kan ik betrekkelijk kort zijn. Aan de meetbrieven van splitsing kunnen, zoover deze de grenzen van het oorspronkelijk perceel aangeven, niet meer rechten toegekend worden dan de oorspronkelijke aanduiding van die gedeelten der grens van het moederperceel had. Ook ten opzichte dezer grenzen is zonder contradictoire delimitatie aan eene bestaande onzekerheid door het opmaken van den meetbrief van splitsing geen zekerheid te verschaffen, ook al neemt zeer dikwijls zoo'n splitsing het karakter bovendien van een verbeterden meetbrief aan. Het is en blijft eene eenzijdige handeling, wat die oude grenzen van het oorspronkelijk perceel betreft.

Hebben daarentegen de grenzen van het moederperceel eene meer positieve specialiteit, dan zal deze wat de oude betreft ook op de nieuwe aanduiding zijn overgegaan.

Over de nieuw geschapen grens door de splitsing, kan hetzelfde gezegd worden, hetgeen hiervoor onder A bij meetbrieven van vestiging is gezegd, altijd wanneer de meetbrief van splitsing is

opgemaakt vóór het opmaken der overeenkomst en reeds in de voorloopige overeenkomst tot levering is aangehaald ter aanduiding van het object, waarop de juridische levering nog moet volgen.

Is daarentegen de overeenkomst opgemaakt, voordat de meetbrief bestond en dus niet ter aanduiding van het object gebezigd, dan zal het van omstandigheden afhangen, welke waarde men aan de nieuwe grenzen van de plitsingsmeetbrieven mag toekennen na passeering der gerechtelijke akte. De gevallen, welke zich daarbij kunnen voordoen zijn, zoo vele en van diversen aard dat ik mij ter beperking van eene beschouwing hierover onthoud. Wil men alle twijfel uitsluiten en in deze de positieve rechtszekerheid het dichtst naderen, dan kan ik slechts aanbevelen de overeenkomst van verkoop en koop of de akte van scheiding en deeling enz. op te maken, nadat de splitsingsmeetbrieven voltooid zijn. In geval het gewenscht is eenige zekerheid te hebben, dat eene overeenkomst later nagekomen zal worden, ware daartoe slechts eene voorloopige onderhandsche overeenkomst aan te gaan, zooals ook langzamerhand meer gebruikelijk is.

e. Samentrekkingsmeetbrieven.

Nog korter dan bij de voorgaande afdeeling kan ik zijn bij het geven van beschouwingen over deze onderscheiding. Zij worden meestal opgemaakt ter vereenvoudiging in administratie, of om te voorkomen dat men in te veel onkosten vervalt bij latere splitsing van een complex, dat uit verschillende eigendomsperceelen bestaat. Ook hier weer draagt dikwijls zoo'n samentrekkingsmeetbrief het karakter van een verbeterden meetbrief en zal te dien aanzien over de waarde, welke in dit geval aan het document mag toegekend worden, zijn te verwijzen naar die betreffende afdeeling.

Verder zal aan de aanduiding der grenzen in zoo'n meetbrief nooit meer bewijskracht mogen toegekend worden, dan aan de afzonderlijke eenheden, waarvan zulks eene samentrekking is, waarop ook bij splitsingsmeetbrieven gewezen is. Alleen contradictoire vaststelling der grenzen tusschen den eigenaar van de perceelen, welke samengetrokken worden, en de belendende eigenaren kan meerdere rechtszekerheid aan den meetbrief van samentrekking geven.

d. Verbeterde meetbrieven.

Jarenlang heeft Staatsblad 1837 No. 3 met de later daarin aangebrachte wijzigingen tot instructie gediend voor de Gouvernements landmeters [1]). In artikel 12 van voornoemd staatsblad treffen we in lid 2 het navolgende aan: „Bijaldien de landmeter het noodzakelijk mocht oordeelen, zal de verkooper of kooper verplicht zijn, het perceel door hem te laten opnemen, onder gehoudenis echter op den landmeter, dat hij den kooper of verkooper vooraf met de redenen hiertoe leidende bekend maakt, zullende het den belanghebbende vrijstaan, om indien hij zich door eene opname bezwaard acht, zich tot den Resident te wenden, welke omtrent het al of niet doen van opname, en c. q. ten koste van wien, zal beslissen". (Zie ook art. 15 daar).

Dit Staatsblad en zoo ook deze bepaling heeft gegolden tot 1 November 1916 en is vervangen door Staatsblad 1916 No. 517, waar we in artikel 16 der instructie eene bijna analoge bepaling aantreffen: „Wanneer den Landmeter blijkt, dat in den bestaanden meetbrief van een over te schrijven perceel fouten zijn gemaakt, welke aanleiding kunnen geven tot grenskwesties, zal hij gehouden zijn, dat perceel te hermeten en daarvan een verbeterden meetbrief op te maken, nadat hij den verkooper of kooper vooraf met de daartoe leidende oorzaken heeft bekend gemaakt. Het zal belanghebbenden vrij staan om, indien zij tegen de hermeting bezwaren mochten hebben zich tot het Hoofd van het Gewestelijk Bestuur te wenden, die beslist of al dan niet tot de hermeting c. q. ten koste van wien, zal worden overgegaan".

De bepalingen in de oude en in de nieuwe instructie hebben beide dezelfde strekking, ofschoon de redactie nogal verschilt en in de nieuwe instructie meer preciseerend is, hetgeen tot uiting komt door het aangeven van het motief, wanneer hermeting en het opmaken van een verbeterden meetbrief noodzakelijk is.

Enkele vragen zou ik naar aanleiding van deze nieuwe redactie willen stellen:

---

1) Dit is de titel van de personen belast met het opmaken van meetbrieven enz. op die plaatsen waar het Kadaster nog niet ingevoerd is. We moeten die functie niet verwarren met die der Landmeters van het Kadaster in deze schrifturen.

1. Moet de landmeter alleen een verbeterden meetbrief opmaken, indien fouten zijn gemaakt, welke aanleiding geven tot grenskwesties of zijn aard en grootte niet ook gewichtige onderdeelen der specialiteit?
2. Wanneer een fout in een meetbrief is gemaakt, welke daarna gebruikt is ter aanduiding van het object in eene gerechtelijke akte, is dan de landmeter slechts verplicht eerst bij een volgenden overgang van dat perceel een verbeterden meetbrief af te geven? Bij het Kadaster is zulks het geval en een vroeger opmaken verboden ..... omdat men daar immers slechts meetbrieven mag opmaken, welke dienen moeten voor het vestigen, overschrijven enz. van een zakelijk recht Staatsblad 1916 No. 705. Alleen moet de kadasterambtenaar in het verpondingskohier aanteekenen, dat bij eventueelen overgang een verbeterden meetbrief moet worden afgegeven. Eene gemaakte fout zoo spoedig mogelijk herstellen, dat mag hij niet. Dit is theorie maar tevens praktijk.
3. Hoe kan een landmeter blijken, dat in een meetbrief fouten zijn gemaakt? We vragen zulks, ofschoon we zelf hierover hebben uitgewijd, omdat niet alleen door de fungeerende Gouvernements landmeters, doch ook door de kadasterambtenaren ten deze verschillend gedacht en gewerkt wordt.
4. Hoe zal moeten gehandeld worden, wanneer geen meetbrief van het perceel bestaat?

Bij het hoofdstuk kadastreeringen heb ik er op gewezen, dat de Bewaarder van het Kadaster ingevolge art. 5 sub a zijner instructie (Staatsblad 1880 No. 148) op de plans technisch en in de registers administratief het verband tusschen het nieuwe en het oude kadaster moest vastleggen, toen is tevens op het oneconomische de aandacht gevestigd, dat eerst hij de eerste overschrijving van een perceel het verband tusschen het oude en het nieuwe in de gerechtelijke akte juridisch zou vastgelegd worden.

In Staatsblad 1880 No. 147 art. 2 kunnen we daarover lezen: „Wanneer een onroerend goed bestaat uit een gedeelte van een kadastraal perceel, behoort tot de stukken, benoodigd voor de opmaking der gerechtelijke akte een meetbrief, zijnde een extract

uit het kadastrale plan, waarop de nieuwe grenzen en de meetcijfers, waardoor zij worden bepaald, zijn aangewezen".

In het voorgaande vinden we dus aangegeven, hoe men de bij de kadastreering verkregen resultaten (bezitstoestand) gemeend heeft te moeten verwerken om te dienen tot aanduiding van het object bij de eerste overschrijving na het vaststellen eener kadastrale afdeeling om ook juridisch het verband tusschen het oude en het nieuwe vast te leggen.

Er wordt van den bij de kadastreering verkregen bezitstoestand een meetbrief opgemaakt, waaraan eerst weer eene nieuwe opmeting met eenzijdige aanwijzing moet vooraf gaan, — en daarom minder economisch en niet zuiver juridisch — waarna de landmeter dan maar in zijne op te maken landmeterskennis verklaart, dat dit de aanduiding is van het object in de oude gerechtelijke akte aangegeven van het over te schrijven perceel. (In voornoemd staatsblad komt het woord verbeterden meetbrief niet voor. Of dit opzettelijk gebeurd is, omdat men besefte, dat het ten rechte geen verbeterde meetbrieven waren, of wel toegeschreven moest worden aan het feit, dat van sommige perceelen geen meetbrieven bestonden, doch slechts kaartjes of afmetingen in de van die perceelen bestaande protocollen, kan niet nagegaan worden).

Te verwonderen is het niet, dat tegen deze werkwijze bezwaren zouden gemaakt worden. De Resident van Madioen bracht deze voor in een schrijven aan de Regeering dd. 21 Mei 1887 No. 8267/2, welke bezwaren we aangegeven vinden in eene circulaire van het toenmalige Hoofd van den Kadastralen dienst dd. 2 Februari 1888 No. 102/4 over deze aangelegenheid handelende ter verdediging van de werkwijze bij het Kadaster. (te uitgebreid om hier over te nemen).

Bij Missive van den Gouvernements Secretaris dd. 24 Januari 1888 No. 38/2 werd naar aanleiding van daarover uitgebrachte nota's van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur den Resident medegedeeld, dat de Regeering geen motieven heeft kunnen vinden om de werkwijze bij het Kadaster te doen veranderen.

Het is te betreuren, dat deze Resident toen niet dieper op het kadastraal-juridische van het vraagstuk is ingegaan, niet aangetoond heeft, dat de thans gevolgde werkwijze min of meer in strijd

is met de hier in Indië geldende wetsbepalingen en niet kan bijdragen tot meerdere rechtszekerheid van het grondbezit, dat juist door deze werkwijze de positieve tendenzen van ons negatief stelsel hier in Indië, wat de specialiteit betreft, tot eene aanfluiting worden gemaakt, en dat hij verder niet den weg aangegeven heeft, in welke richting de oplossing ware te zoeken. Hiertoe ware echter noodig geweest een kennen en begrijpen van het kadastrale vraagstuk in zijn vollen omvang. Een scherp voelen, dat men bezig was een toestand van onrechtszekerheid te scheppen, kan aan dezen Resident echter niet ontzegd worden.

De beslissing der Regeering zoude in een zoodanig geval bepaald anders zijn uitgevallen, want met een beroep op het negatieve van ons stelsel zijn geen onjuridische handelingen goed te praten, en hierin was juist het betoog van den Heer Verstijnen, toenmalig Chef van den Kadastralen dienst, zwak te noemen.

Voordat ik overga de bezwaren van den Resident verder aan te vullen, daarmee eene zwakke poging wagende alsnog gedaan te krijgen van de Regeering, dat de thans gevolgde werkwijze bij het Kadaster hier in Indië wordt herzien in het belang van de rechtszekerheid van het grondbezit en het grondcrediet, wil ik eerst met een paar door mij geconstateerde feiten — en deze zijn nog dagelijks waar te nemen — aantoonen, dat het niet opgaat à priori aan te nemen, dat een meetbrief fout is opgemaakt, wanneer de tegenwoordige bezitstoestand van het terrein niet in overeenstemming is met de aanduiding in de gerechtelijke akte. Ik wil echter hiermede niet te kennen geven, dat er vroeger geen foutieve meetbrieven zijn opgemaakt — de toestand moet zelfs treurig genoemd worden — doch dat er bewijzen of gegronde redenen moeten zijn om hiertoe te mogen concludeeren, en dat de bloote bezitstoestand van het heden hiertoe geen aanwijzing geeft.

In de eerste plaats moet ik opmerken, dat het opvallend is, dat het meerendeel der oude perceelen een grooteren bezitstoestand aangeeft dan de aanduiding in de gerechtelijke akte of den ouden meetbrief. Dit feit reeds doet algemeene usurpatie vermoeden.

Vroeger bestonden geen voorschriften betreffende afpaling der grenzen, hetgeen toen voor de meting wel met houten piketjes zal geschied zijn. Bij het in gebruik nemen zullen deze piketjes wel

verdwenen zijn geweest en zal er wel geen rekening zijn gehouden met de grenzen van den afgestanen grond. Deze veronderstelling klopt ook met een mij onlangs gerapporteerd feit in de Buitengewesten, waar doet niets ter zake, dat een Gouvernementslandmeter tegen de bestaande voorschriften in een groot aantal perceelen had laten opmeten, welke voor de meting niet voorzien waren van de voorgeschreven merkteekenen, doch slechts door houten piketjes, waarna de pilaren later na de meting zouden geplaatst moeten worden. De pilaren werden geplaatst, doch bij het plaatselijk onderzoek ontdekte de Commissie van grondonderzoek dat de opgegeven maten in den meetbrief soms zelfs meerdere meters afweken van de nagemeten afstanden tusschen de later geplaatste pilaren op het terrein en *dat de gevonden afstanden alle grooter waren.* Uit eene aan het Hoofdbureau van het Kadaster verrichte rondrekening uit lengten en azimuths kon slechts de conclusie getrokken worden, dat de meting voldoende zuiver was verricht. (De meetbrieven waren fout in dit geval, omdat in de omschrijving melding gemaakt was van de later niet juist geplaatste merkteekenen). Vroeger zullen de feiten zich niet anders toegedragen hebben. Usurpatie van grondbezit wordt door het Kadaster nog dagelijks geconstateerd.

Een ander voorbeeld, dat veelvuldig geconstateerd kan worden in diverse vormen, is het navolgende. In een zijstraat van een hoofdweg is het geheele front uitgegeven in perceeltjes van bijna dezelfde afmetingen, zooals de meetbrieven aangeven. Nog voordat tot de bebouwing werd overgegaan, werd door den Localen Raad van die plaats het noodig geoordeeld den hoofdweg twee meters te verbreeden en men nam daartoe heel gewoon 2 M. over de geheele diepte van het hoekperceel in bezit. (Het geval heeft zich afgespeeld in de Buitengewesten, waar het inzake grondzaken nog heel gemoedelijk kan toegaan, evenals „tempo doeloe" op Java, doch thans na de invoering van het Kadaster wordt hier meer naar recht en wet gewerkt). Toen het hoekperceel bebouwd werd (Europeesche woningbouw) nam de eigenaar de op den meetbrief aangegeven frontbreedte in het bezit vanaf den nieuwen door eene steenen parit aangegeven straatkant en zoo ging het achtereenvolgens tot dat de eigenaar van het laatste perceel tot de treurige ervaring moest komen, dat het hem nog resteerende perceel 2 M.

te klein was. Van al deze perceelen was het bezit dus in strijd met de aanduiding van het object in de gerechtelijke akte.

Het aanhouden verder van de bezitsgrenzen, wanneer twee perceelen over elkaar vallen volgens de aanduiding der grenzen in de meetbrieven, kan een groot onrecht zijn, omdat daardoor juist de rechten van den oudsten eigenaar, die de meeste rechten kan doen gelden, in het gedrang komen, omdat bij het opmaken van den meetbrief van jongeren datum niet voldoende rekening is gehouden met de eigendomsgrenzen van een reeds vroeger afgestaan perceel.

In zulke gevallen heeft meestal dubbele uitgifte plaats gehad en de eigenaar van het later uitgegeven perceel kan nooit eigendomsrechten op die dubbel uitgegeven strook doen gelden.

Deze enkele voorbeelden uit het heden, welke met honderdtallen te vermeerderen zouden zijn, toonen duidelijk aan, dat we niet als axioma mogen stellen, dat een vroegere meetbrief fout en de tegenwoordige bezitstoestand de juiste is, wanneer men geen bewijzen of gegronde aanwijzingen heeft om zulks aannemelijk te maken. Zeker mag dan niet gehandeld worden naar eene eenzijdige aanwijzing van den persoon, die een verbeterden meetbrief aanvraagt en nog veel minder mag de kadasterambtenaar ten kantore eene decisie nemen zonder over positieve gegevens te beschikken.

Aan de hand van zulke gegevens had de Resident van Madioen moeten aantoonen, hoe de bestaande toestanden in het verleden ontstaan zijn, dat er in vele gevallen zelfs geen bewijzen of aanwijzingen zijn, dat de vroeger opgemaakte documenten fout zouden zijn opgemaakt. Hij had moeten mededeelen, dat het dan in strijd is met de Indische wet gronden in een verbeterden (?) meetbrief op te nemen, welke volgens de vroegere aanduiding van het object nooit onderdeel van dat perceel kunnen hebben uitgemaakt om op die wijze tot constateering van den eigendom over te gaan.

In zulke gevallen zal, omdat door overschrijving geen bezit gerechtelijk tot eigendom geconstateerd kan worden, slechts den weg dienen ingeslagen te worden, aangegeven in artikel 800 B. R. ingevolge het bepaalde bij artikel 621 B. W. o. a. wanneer men eigen-

domsrechten meent te kunnen doen gelden. (Zie Eigendoms-uitwijzing in het Recht in Ned.-Indië deel 69).

Zelfs degenen, die meenen, dat door dezen meetbrief op een bepaalden datum bezit geconstateerd is en dat men dan later op den hiervoor aangegeven weg den eigendom zou kunnen laten uitwijzen met een beroep op verjaring, zal ik moeten teleurstellen, omdat de meetbrief in zeer vele gevallen zelfs nog niet eens den bezitstoestand aangeeft, doch opgemaakt is naar eene eenzijdige aanwijzing of ..... zooals hiervoren is aangegeven.

De twee vraagstukken welke om oplossing vragen zijn:

1. Welke waarde mogen we toekennen aan het oude officieele document, dat tot aanduiding van het object heeft gediend in de gerechtelijke akte?
2. Hoe moet de begrenzing genomen worden, wanneer de oude grenzen zijn verloren gegaan?

Wanneer beide vraagstukken zich aan den landmeter voordoen, zonder dat hij positieve gegevens heeft om tot eene oplossing te geraken, dan mag dit niet tot oplossing gebracht worden buiten medewerking der belendende eigenaren, doch in onderling overleg aan de hand van artikel 1851 B. W. De aangegane overeenkomst ware door openbaarmaking te bekrachtigen voor den ambtenaar belast met de I. en O. om te kunnen werken tegenover derden. Dan kan men zeggen, dat de werkwijze dient tot meerdere rechtszekerheid van het grondbezit, waartoe het opmaken van den verbeterden meetbrief met zijne eenzijdige aanwijzing slechts betrekkelijk leidt.

Juist het negatieve stelsel dwingt ons daartoe, want door het opmaken van een verbeterden meetbrief heeft de oude aanduiding niets ingeboet van hare bewijskracht en zeker niet ten opzichte van de belendende perceelen en dan vraag ik, waartoe dient dan die verwarring, de nieuwe meetbrief, wanneer daaraan niet die waarde en dat vertrouwen kan toegekend worden, welke het publiek ten onrechte daaraan meent te moeten schenken.

Kan men van rechtszekerheid van het grondbezit spreken, wanneer de aan- of afspoeling aan bevaarbare en vlotbare rivieren in een nieuwen verbeterden meetbrief van het belendende perceel wordt opgenomen of daarvan wordt uitgesloten, om zoo bij over-

schrijving daarvan den eigendom te constateeren of te verliezen, eene bevoegdheid welke alleen den rechter toekomt.

Kan men van rechtszekerheid van het grondbezit spreken, wanneer van de huidige inspectie van het Kadaster nog adviezen uitgaan om den kant eener sloot tot perceelgrens te nemen, terwijl een ieder weet, hoe sterk deze aan verandering onderhevig is, wanneer een verbeterde meetbrief moet worden opgemaakt van een perceel, ofschoon de oude meetbrief alle kenmerken van deugdelijkheid vertoonde?

Kan men van rechtszekerheid van het grondbezit spreken, indien een eenmaal opgemaakte verbeterde meetbrief door het Kadaster à tort et à travers moet aangehouden worden, wanneer voor den eigendom van de belendende perceelen eveneens een verbeterde meetbrief moet worden opgemaakt, ofschoon die eerste meetbrief zonder hunne medewerking — zij waren er zelfs totaal onkundig van — is opgemaakt? Dit kan dan toch zeker niet met een beroep op het negatieve stelsel verdedigd worden, het betreft juist het omgekeerde.

Consequent is deze toepassing zeker niet te noemen.

Ik zou zoo nog door kunnen gaan met vragen stellen van verschillend karakter en wanneer men ook hier weer zou denken, dat ik overdrijf, dan zou ik willen verwijzen naar de diverse Gouvernements-landmeters- en kadaster-kantoren en verzoeken niet aan de oppervlakte te blijven, doch in het wezen der zaak door te dringen, want de voorbeelden liggen voor het grijpen.

Verder zal men tegen mij ook weer kunnen aanvoeren, dat het Indische stelsel op het verkrijgen van onroerende goederen in wezen negatief is en voldoende beroep op den rechter openstaat om niet in zijne rechten bekort te worden.

Hiertegen meen ik het navolgende naar voren te moeten brengen. De voorschriften en ook de werkwijze bij het Kadaster dienen zich aan te passen aan de bestaande wetsbepalingen. Het Kadaster moet zich tot taak stellen het voorkomen van grondzaken-processen. Het kan partijen verder niet onverschillig zijn, op wien de bewijslast wordt afgewenteld.

Dat deze grondzaken-processen over de specialiteit tot heden niet méér voorkomen, moet toegeschreven worden aan het minder

kennen, weten en begrijpen der kadastrale werkwijze, doch de toepassing der wettelijke bepalingen heeft, wat de openbaarmaking betreft, eene groote schrede voorwaarts gedaan, vooral wat de publiciteit betreft en de ontwikkeling ook wat de specialiteit betreft zal volgen. Het Kadaster moet daarom streven naar eene zooveel mogelijke positieve specialiteit, zoover de wetsbepalingen in Indië zulks toelaten, in plaats van de posistieve tendenzen van het Indische Kadaster ten opzichte van de openbaarmaking door eene minder goede verzorging der specialiteit te schaden.

Dit gebeurt momenteel niet. De kadastrale onvolmaaktheid door gebrek aan zuiver omlijnde voorschriften, (voor zoover deze bestaan zijn ze min of meer verouderd en in strijd met de Indische wetsbepalingen), kan voeren tot eene rechtsonzekerheid, waarin het publiek tot heden berust heeft, gedeeltelijk door onwetendheid, gedeeltelijk omdat het opziet tegen het voeren van grondzakenprocessen met de daaraan verbonden kosten, waarvan bovendien van te voren nooit de uitslag met eenige positieve zekerheid te voorspellen is.

Het kan beter. Labor omnia vincit improbus.

III. Kadaster en Verponding.

Voor insiders zal het niet vreemd zijn, dat bij het ten gehoore brengen van toekomst-muziek, het hier aangegeven onderwerp eveneens op het programma wordt geplaatst. Het zijn de oude familiebanden, de vroegere relaties, die thans op losse schroeven staan en hierbij een woordje meespreken.

Het Kadaster heeft namelijk bijna overal zijn ontstaan te danken aan de Verponding (Grondbelasting). Voor Ned.-Indië is dit slechts betrekkelijk waar, want in werkelijkheid dankt het hier zijn ontstaan aan het bestaan van p e r s o o n l ij k e rechten op onroerende goederen.

Toen in het begin der 17de eeuw de bepaling gemaakt werd, dat voor het gebruik, dat van onroerende goederen gemaakt werd, *recognitie* moest betaald worden, voelde men de noodzakelijkheid van administratie dezer rechten, om te verkrijgen eene meer gelijkmatige en rechtvaardige heffing dezer lasten.

Later bij plakkaat van 1 April 1627 werden deze zoogenaamde leengoederen tot „vrij eigen patrimoniale en allodiale landen ofte goederen" verklaard, en verder de gronden ook als zoodanig uitgegeven.

Als eerste landmeter werd daarvoor bij plakkaat van 30 April 1627 te Batavia aangesteld, Frans Flores van Berckerode, gezworen landmeter bij den Hove van Holland.

Eerst bij plakkaat van 8 Juli 1685 werd door het College van Heemraden te Batavia eene *belasting* ingevoerd op de tuinen, erven en landerijen gelegen rondom de stad Batavia tot op een afstand van 2000 Roeden ter bestrijding van de onkosten van het onderhoud van bruggen, wegen, dijken, dammen en dergelijke werken, alsmede ter vergoeding van reis- en verblijfkosten aan de Commissien uit het College van Heemraden.

Deze belasting vertoont veel overeenkomst met de tegenwoordige verpondingsbelasting, die dan ook beschouwd kan worden, hier haar oorsprong te hebben, ofschoon de eigenlijke eerste verpondingsordonnantie dateert van het jaar 1823 (1819).

Het zou eene aangename taak zijn deze ordonnantie en de daaropvolgende met de successievelijk daarin aangebrachte wijzigingen aan een bespreking te onderwerpen, eene vergelijking te trekken tusschen de Ordonnantie alleen geldende voor de Europeesche zakelijke rechten en de Inlandsche verpondingsordonnantie, doch ik zou te ver afwijken en mijn doel voorbij streven, omdat ik hier niet de ordonnantie in haar wezen beoordeelen wil, doch wel in haar toepassing en uitvoering.

Wat zou het verder ook baten een tot in de puntjes fijn geredigeerde verpondingsordonnantie te bezitten, waarop uit een oogpunt van rechtvaardigheid en billijkheid niet de minste aanmerkingen te maken zouden zijn, wanneer men niet over eene organisatie beschikt in staat deze ordonnantie — wil zij tot haar recht komen — in de practijk in toepassing te brengen. In een zoodanig stadium verkeeren we thans in Indië.

Een weinig geschiedenis moge ook hier tot leering strekken.

De Heer Polderman schrijft op bladz. 64 No. 1 3e jaargang van Kol. Studien: „Het gemis aan deugdelijke blokkaarten gaf aanleiding tot tal van grenskwesties, welke o. a. voortsproten uit het

meer dan eenmaal in eigendom uitgeven van dezelfde grondstukken of gedeelten daarvan, waardoor eene schromelijke verwarring ontstond, vooral in *de verpondingsadministratie*".

In het jaar 1839 werd besloten aan dien toestand een einde te maken en zijn gelden voor de herziening beschikbaar gesteld. Het resultaat is zeer klein geweest, omdat de leiding en het personeel niet voor die taak berekend was.

Juister nog en scherper vinden we den toestand der Landmeterskantoren in Ned.-Indië geteekend in het boekje „Iets over het Kadaster in Nederlandsch-Indië" door P. M. Toewater in 1867.

Toen in 1872 door eene daartoe ingestelde Commissie onder voorzitterschap van den Heer Motké een onderzoek werd ingesteld naar het belastingwezen en het financieel beheer in Ned.-Indië, trok natuurlijk dadelijk de aandacht de Rechten van overgang en successie, verponding enz. en omdat hierbij het Kadaster geen geringe rol te vervullen heeft, werd in verband met het rapport van deze Commissie besloten het Kadaster in zijn geheelen omvang te reorganiseeren.

Bij deze reorganisatie werd toen voldoende rekening gehouden met de toen nog altijd fungeerende verpondingsordonnantie van 1823 Staatsblad No. 5 en de later daarin aangebrachte wijzigingen en aanvullingen.

De eerste algeheele herziening dezer Ordonnantie werd bij Staatsblad 1886 No. 78 afgekondigd. In een request gedagteekend Juli 1887 van het Bestuur der Ned. Ind. Maatschappij van Nijverheid en Landbouw werd protest aangeteekend tegen den inhoud en de uitvoering dezer ordonnantie van 19 April 1886.

Het slot — als passende in het geraamte dezer beschouwingen — wordt hier woordelijk weergegeven, hetwelk ons een beeld geeft van toestanden in het verleden, waardoor veel te verklaren valt, maar hetgeen tevens eene waarschuwing inhoudt voor de toekomst.

„Ook in deze gewesten heeft altijd en natuurlijk, het Kadaster
„voor een goed deel zijn bestaansreden gehad als een niet te
„ontberen hulpmiddel bij de regeling der belasting op de onroe-
„rende goederen, bezeten krachtens het B. W.
„Men neemt nu die bestaansreden weg en daarmede een

„waarborg voor de ingezetenen, dat de aanslag op den duur „zal geschieden naar recht en wet. Dit toch is een der schoon- „ste lichtzijden van technische diensten, dat zij de ontaarding „tegengaan, waartoe zoo licht onder den drang van de practijk „in den Staatsdienst en speciaal in den Indischen Staatsdienst, „wordt overgeslagen.

„Het voorbijgaan van de aangewezen deskundigen, het liever „zich behelpen met leeken is in deze Gewesten een zoo ge- „woon verschijnsel, dat ieder technische of wetenschappelijke „instelling alhier als het ware bij den dag leeft. **Hetzij door de „personeelsorganisatie onoordeelkundig in te krimpen, hetzij „door van sommige instellingen verbeterhuizen, van minijveri- „gen, onkundige, ongeschikte ambtenaren te maken, hetzij door „slechte keuze van de leidende personen,** gelijk men o.a. een „gewezen apotheker aan het hoofd stelde der voormalige ka- „dastraal-statistieke bureelen, hetzij eindelijk door het weg- „nemen der attributen, die eigenaardig tot eene instelling be- „hooren, gelijk nu de scheiding der verponding van het Ka- „daster, ondermijnt men **stelselmatig** de instelling, allengs als „eene zoo niet nuttelooze dan toch, **in vergelijking der te „bewijzen diensten,** te kostbare organisatie finaal af te „keuren".

Onder dit request dat in zijn geheel opgenomen is in het Tijdschrift voor Kadaster en Landmeetkunde in Nederland (Jaargang III 1887 bladz. 187) werd door de Redactie van voornoemd tijdschrift de volgende noot geplaatst:

„Doet men in Indië zijn voordeel met de ondervinding sinds meer dan een eeuw in Europa opgedaan? Of zou het bij deze instelling gaan evenals bij menschen, kan een Staat geen voordeel trekken uit de ervaring van andere, moet men ook hierbij door eigen ondervinding — dus eerst na verspilling van veel tijd en geld — wijs worden? Het zou treurig zijn!"

Door de instelling van het Algemeen Verpondingsbureau te Batavia is de oude familieband tusschen verponding en kadaster losser geworden, terwijl juist bij eene verdere ontwikkeling eener rechtvaardige en billijk-werkende verpondings-ordonnantie de behoefte aan een nauwer contact zich veel sterker zal doen gevoelen.

Aan de hand van bepalingen voorkomende in de laatste herziene verpondingsordonnantie van 1912 (Stbl. No. 31) schreef ik reeds in het *Soerabaiasch Handelsblad* om zulks te bewijzen: Een eigen-

domskadaster n. m. is een samenstel van juridische eenheden, gepaard aan een volmaakt betrouwbare geodetische techniek, terwijl een fiscaal kadaster te maken heeft met economische eenheden. Zoo kan het voorkomen, dat een eigendomsperceel bestaat uit verschillende economische eenheden, die bij het eigendomskadaster niet altijd geidentificeerd zijn en omgekeerd kan eene economische eenheid een samenstel zijn van verschillende eigendomsperceelen (juridische eenheden). Het eerste levert moeilijkheden op voor de bepaling der verpondingswaarde, zoo zulks nog naar recht en wet kan geschieden, terwijl het tweede geval slechts wat administratieve rompslomp geeft. Artikel 9 van de verpondingsordonnantie zegt wel: „Indien een belastingplichtig goed bestaat uit gedeelten, op elk waarvan voor de bepaling der verpondingswaarde verschillende voorschriften dezer ordonnantie toepasselijk zijn, wordt de verpondingswaarde van het geheel bepaald, door de verpondingswaarde van elk der gedeelten afzonderlijk te berekenen volgens op elk dier gedeelten toepasselijke voorschriften en de aldus verkregen uitkomsten bijeen te tellen". Ik vraag, hoe is zulks mogelijk, waar het eigendomskadaster hier de Commissie meestal in den steek laat, omdat dit niet alle economische eenheden kent, noch technisch noch administratief.

De eenige bemoeienis, die het kadaster thans nog heeft met de verponding, is niets anders dan een doorgeven van den naam en den titel van het belastingsobject en den belastingschuldige eigenaar. Verder het aangeven van mutaties in object en subject en dan mogen bovendien de verpondingsambtenaren nog de kadastrale bescheiden, kaarten, meetbrieven enz. raadplegen. Meer niet.

De bezwaren van de streng doorgevoerde leuze „Verponding los van Kadaster" heeft men getracht te neutraliseeren, aanvankelijk door het Hoofd van den kadastralen dienst op te nemen in de Hoofdcommissie der verponding en toen zulks niet afdoende bleek — ook de vorige periodieke herziening kende hare verpondingsmisère — is men tevens overgegaan tot het benoemen van ambtenaren van het Kadaster in de sub-commissies voor de laatste herziening. [1])

1) Het artikel in het Soerabaiasch Handelsblad zal hieraan wel niet vreemd zijn?

Hiermede zijn echter geen organisatorische fouten te herstellen, hoogstens kan hierdoor, omdat een gedeelte der uitvoering aan meer deskundige handen is toevertrouwd, de groote onvolmaaktheid der geheele organisatie een weinig bemanteld worden.

De naar aanleiding der jongste herziening voor het tijdvak 1923/1927 nu reeds ingediende duizenden doleanties — reeds meer dan drie jaren is men bezig met deze herziening, doch tot heden is deze nog niet ten einde — zoo ook de requesten gericht aan de Regeering naar aanleiding dezer herziening en der ordonnantie kunnen hier buiten beschouwing blijven, doch zijn een bewijs voor de vroeger door mij in het *Soerabaiasch Handelsblad* naar voren gebrachte gebreken, die aan de organisatie en aan de ordonnantie kleven. [1])

Met een paar woorden moge hier in groote lijnen eene organisatie aangegeven worden, welke meerdere zekerheid geeft voor een goed functionneeren, vlugger en deskundiger toepassing der bestaande verpondingsordonnantie, waarbij tevens de mogelijkheid geopend wordt, dat gemakkelijker die bezwaren uit den weg kunnen geruimd worden, welke een sta-in-den-weg zijn voor de normale ontwikkeling van dit belasting-instituut in het belang van den fiscus en niet minder in het belang van het publiek.

De door het Algemeen Verpondingsbureau aangehouden centrale verpondingsadministratie heeft tot gevolg dubbele administratie en daartoe benoodigde periodieken, hetgeen onwillekeurig het stroef werken en het maken van vergissingen in de hand werkt.

Deze centrale administratie is totaal overbodig, wanneer overgegaan wordt tot decentralisatie en daarvoor benut wordt de op de diverse kadasterkantoren aanwezige registratie van onder een zakelijken rechtstitel uitgegeven gronden.

Wanneer men nu sommige werkzaamheden, welke thans verricht worden aan het Algemeen Verpondingsbureau, overdraagt aan het administratief personeel op de kadasterkantoren, dan zou het geheele Algemeen Verpondingsbureau kunnen afvloeien; eenige versterking van het administratief kadastraal personeel aan de

---

1) Een zakelijk artikel treffen we aan in de Sumatra-Bode van 21 Maart 1925 over datzelfde onderwerp van het Sub-Commissie-lid A. W. Vlezenbeek (landmeter van het Kadaster).

groote kantoren zou hiervoor noodig zijn, maar deze versterking zou zeker niet meer dan de helft bedragen van het personeel, dat thans op het Algemeen Verpondingsbureau werkt, omdat eene massa correspondentie en administratie dan vervalt of wordt vereenvoudigd.

Wanneer men de decentralisatie verder doorvoert en tevens het vaststellen der verpondingsaanslagen (niet het berekenen van het bedrag) opdraagt aan de diverse inspecties van Financien, commissoriaal of niet, dan zou men tevens de Permanente Verpondings-Commissie kunnen opdoeken.

Het is immers een algemeen bekend feit, dat thans toch niet meer daadwerkelijk de hand gehouden wordt aan artikel 11 der Ordonnantie, waarbij bepaald is, dat de aanslagen door haar moeten worden vastgesteld. Voor het behandelen van doleanties is de Commissie niet noodig, want dit is opgedragen aan den Hoofdinspecteur van Financien en bovendien heeft men nog den Raad van Beroep.

Voor Holland, waar bij elke herziening met geheel andere factoren moet worden rekening gehouden en de wet op de grondbelasting in een verder stadium van ontwikkeling verkeert en op gedeeltelijk andere beginselen berust dan hier in Indië, is voor die herziening eene Hoofd-Commissie onmisbaar.

Ook de wijze hoe en door wie de gegevens worden verzameld tot het vaststellen der verpondingswaarde en verder de geheele administratie ware zeker zoodanig te organiseeren, dat voor Indië de periodieke herziening steeds binnen den daartoe beschikbaren tijd, dus voor den aanvang van het tijdvak waarvoor de belasting moet worden bepaald, afgeloopen kan zijn. Hiervan zijn natuurlijk uitgesloten de voor landbouw-doeleinden door Maatschappijen geoccupeerde perceelen, omdat de gegevens daartoe niet tijdig kunnen verstrekt worden.

Het Kadaster beschikkende over daartoe deskundig personeel, zou veel werkzaamheden zonder bezwaar kunnen overnemen, waartoe moet gerekend worden het meer technisch en administratief gedeelte der werkzaamheden noodig voor de toepassing der Verpondings-Ordonnantie.

Het zuiver fiscale gedeelte, het vaststellen, het sanctie-verleenen

aan de berekende aanslagen en tevens het berekenen der aanslagen, waarvan de gegevens voor een groot gedeelte moeten geput worden uit de balansen en jaarverslagen van Maatschappijen, zullen door de Inspectie van Financien moeten blijven geschieden.

Voor de regeling der werkzaamheden ware overleg te plegen tusschen het Departement van Justitie en Financien.

De hier geopperde denkbeelden betreffen een zuiver fiscaal Gouvernements belang. Kadaster-belangen zijn er niet of zoo weinig bij betrokken, dat deze geen gewicht in de schaal behoeven te leggen bij het nemen eener beslissing.

Al is het kadaster-instituut eene instelling geworden, welke belangen van hooger orde te dienen heeft, het behoeft zich daarom nog niet angstvallig te onthouden van werkzaamheden van fiscaal-administratieven aard in zake verponding, welke daarvoor in aanmerking komen, waardoor dit instituut niet alleen beter en eenvoudiger zal functionneren, maar ook in zijne toepassing en uitvoering meer bevorderlijk zal zijn voor eene normale ontwikkeling en behartiging van de belangen van den fiscus.

Het Kadaster heeft alleen maar te waken, dat de hoogere belangen, de bewaking der rechten op den bodem enz. niet in het gedrang komen tegenover de verzorging der fiscale belangen.

De critiek op de ordonnantie is in de pen gebleven, voor zoover deze niet met de organisatie in verband staat.

IV. In- en Overschrijving.

De lezer verwachte hier niet eene verhandeling over de *„stelselkwestie"*. Hierover is reeds zooveel bekende lectuur ter beschikking, dat ik het zelfs niet noodig oordeel hiernaar te verwijzen. Bij het meerendeel der gezaghebbende schrijvers heeft het bekende *Torrensstelsel* de grootste sympathie, omdat het behoort tot de positieve stelsels en daaraan paart groote lenigheid in de toepassing.

Wel wil ik met een enkel woord een Pro en Contra geven naar aanleiding van het zeer voorbarige bericht in de Indische Pers als zou de In- en Overschrijving van perceelen of beter nog de werkzaamheden voortvloeiende uit Stbl. 1834 No. 27 in verband met de

Bestuurshervorming groote kans hebben overgebracht te worden naar den diensttak het Kadaster.

Met opzet wordt hier gesproken van de werkzaamheden voortvloeiende uit Staatsblad 1834 No. 27, omdat het van minder wijs beleid zou getuigen ook de werkzaamheden voortvloeiende uit Staatsblad 1870 No. 118, het in- en overschrijven van Agrarisch eigendom, naar de diverse kadasterkantoren over te brengen. Daarvoor zijn de kadasterkantoren te weinig gedecentraliseerd en wie geen vreemde in Jeruzalem is, weet, dat momenteel de overschrijving van perceelen Agrarisch eigendom door nalatigheid van den Inlander veel te wenschen overlaat en bij eene verdere centralisatie zou dat kwaad verergeren in plaats van afnemen en hiertoe mag het Gouvernement nooit meewerken, integendeel zou men naar eene verdere decentralisatie moeten streven, indien zulks mogelijk ware. De Heer Polderman zeide op de vergadering 23 Januari 1925 j. l. van het Indisch Genootschap te 's-Gravenhage: „'t Zou van wijs beleid getuigen, als de opmaking van akten voor den Inlandschen eigendom voorloopig aan de betrokken landraad-kantoren bleef opgedragen enz." Ik bevind mij dus hiermede in goed gezelschap. Bezwaren aan eene overbrenging naar het Kadaster zijn velen en de voordeelen zijn ver te zoeken en denkbeeldig.

In 't kort kunnen we de voordeelen verbonden aan eene overbrenging van de overschrijving naar het Kadaster als volgt samenvatten:

1. Vereenvoudiging van administratie, omdat dan de landmeterskennis en diverse periodieken zullen kunnen vervallen.
2. Eene veel intensiever contrôle zal kunnen uitgeoefend worden op het overschrijven van perceelen, waarmede de fiscus zeer gebaat is.
3. Het beginsel van openbaarheid zal veel beter tot zijn recht komen, omdat vooral bij negative stelsels zoowel het archief van den overschrijvingsambtenaar als dat van het Kadaster moet geraadpleegd worden.
4. De mogelijkheid tot het scheppen eener administratie, welke ten goede kan komen aan de ontwikkeling van het grondcrediet. In 't belang van het grondcrediet of beter nog van het

credietwezen in 't algemeen is het noodzakelijk de kadastrale administratie en de hypothecaire administratie te vereenigen, doch in wezen tevens gescheiden te houden. Niet ernstig genoeg kan in deze gewaarschuwd worden de grootste voorzichtigheid te betrachten bij den opzet, in het belang der credietnemers.

5. Het tijdstip tusschen overeenkomst en levering kan aanmerkelijk worden ingekort; in dit tijdsbestek bestaat een toestand van rechtsonzekerheid, een bezwaar, o. a. door Mr. 's Jacob in den Volksraad naar voren gebracht.
6. De Buitengewesten zullen spoediger bij het Kadaster kunnen ingelijfd worden, omdat een Kadasterambtenaar dan voldoende werk zal vinden en de daaraan verbonden kosten niet meer overwegend zullen zijn. De rechtszekerheid van het grondbezit is daarmede gebaat en niet minder de credietwaardigheid der perceelen. Men moet wel verschil maken tusschen de credietwaardigheid der perceelen en de waarde der perceelen, welke laatste van geheel andere factoren afhankelijk is.
7. Men zal gedwongen worden de kadastrale voorschriften meer in overeenstemming te brengen met de juridische bepalingen.
8. De toepassing der Ordonnantie op het Recht van Overschrijving (Stbl. 1924 No. 291) kan beter tot haar recht komen, want wie kan beter op de hoogte zijn van de waarde (verkoopwaarde) der perceelen dan de Kadasterambtenaar. Dit voordeel schept men ook, wanneer de ambtenaar belast met het afgeven van landmeterskennissen van die verkoopwaarde melding maakt op de landmeterskennis. Aan dit laatste is een groote „maar" verbonden, die om bepaalde redenen in de pen moet blijven.

Zooals echter met elke organisatie het geval is, waar een *Pro* is zal ook wel een *Contra* zijn en zoo ook hier.

Diengaande wil ik de navolgende punten naar voren brengen:

1. Minder contrôle, of de akten wel juist verleden worden (het tegengaan van vergissingen). Dit bezwaar is organisatorisch en administratief terug te brengen tot een minimum.
2. Minder middelen om ongerechtigheden te voorkomen (het

tegengaan van frauduleuze handelingen). Dit bezwaar is alleen organisatorisch te ondervangen.

3. Zijn de landmeters, omdat hier in Indië de overschrijvingsambtenaar niet die leidelijke rol als in Holland vervult, wel juridisch voldoende onderlegd om als zoodanig op te treden? Het examen-program doet zulks niet vermoeden en zou dit het geval wezen, zoo is de opleiding aan den Cursus te Bandoeng onvoldoende geweest. (Momenteel heeft deze in Nederland plaats aan de Landbouw-Hoogeschool te Wageningen en wordt aan het juridische onderwijs veel meer aandacht geschonken).
4. Het derven van inkomsten door het Kadaster van de salarisgelden der landmeterskennissen. Deze gelden zijn echter zuiver als eene recognitie te beschouwen en mogen niet als motief gelden, omdat de landmeterskennissen komen te vervallen.
5. Het bezwaar, dat niet alle streken bij het Kadaster ingelijfd zijn en dat op sommige plaatsen twee Residenties slechts over één Kadasterkantoor beschikken, is gemakkelijk te ondervangen, òf door het bestaande tijdelijk te bestendigen, òf deze Gewesten bij een reeds gevestigd Kadasterkantoor in te lijven.

Zeer breedvoerige beschouwingen zou men verder naar voren kunnen brengen door het Pro sterker te ontzenuwen of door het Contra veel breeder uit te meten en omgekeerd.

Ik heb gemeend hiermede te kunnen volstaan om de aandacht te vestigen op de vraagstukken, welke zich bij eene overdracht van werkzaamheden kunnen voordoen en welke rijpe overweging verdienen alvorens daarin te beslissen.

V. Registratie van het Landsdomein.

Reeds vroeger is door mij in een artikelenreeks over het Kadaster in het Soerabaiasch Handelsblad gewezen op het totaal gemis eener behoorlijke registratie van het Landsdomein, niettegenstaande er voor het Gouvernement zulke groote belangen mee gemoeid

zijn. Thans wil ik nogmaals hierop de aandacht vestigen en wijzen op de bestaande toestanden, waaruit voldoende duidelijk moge blijken, dat het Gouvernement dezelfde behoefte heeft aan rechtszekerheid van het grondbezit als de particulier, dat het onverantwoordelijk is dit grondbezit nog verder aan de thans bestaande verwaarloozing over te leveren en de belangen van het Gouvernement achter te stellen bij die van den particulier.

Voor een juist begrip van de hier te behandelen materie wordt opgemerkt, dat scherp gescheiden moeten blijven de werkzaamheden voortvloeiende uit de Rechtsregistratie en die uit het Beheer van het domein. Verder moge als axioma gelden, dat zonder eene goed opgezette registratie onmogelijk van een goed beheer sprake kan zijn. Aangezien nu van eene bepaalde administratie voor de Rechtsregistratie geen sprake is — en ook niet kan zijn in zijn vollen omvang — is een sterk vermoeden gerechtvaardigd, dat de administratie en het beheer zelve niet aan gering te stellen eischen zal kunnen voldoen.

Geven we — juist omdat van eene Rechtsregistratie van het Landsdomein in zijn vollen omvang geen sprake kan zijn — eerst aan wat zooal tot dat domein behoort en gaan we daarna over tot eene schifting om te kunnen vaststellen, welke gronden dringend voor Rechtsregistratie in aanmerking moeten worden gebracht. Daarna zal worden aangegeven, hoe men die registratie zou kunnen inrichten en door wie deze zou moeten geschieden om het best en het meest aan het doel te beantwoorden en geleidelijk tot het gewenschte resultaat te komen.

Ingevolge artikel 1 van het z.g.n. Agrarisch Besluit (Kon. Besluit van 20 Juli 1870 No. 15 Ind. Stbl. No. 118) *behoort alle grond, waarop niet door anderen recht van eigendom wordt bewezen, aan den Lande,* met gestanddoening der rechten, welke de Inlandsche bevolking op deze gronden heeft. Dit artikel is bij Ordonnantie van 14 September 1875 (Stbl. No. 199a) ook op het rechtstreeks-bestuurd gebied der Buitengewesten van toepassing verklaard.

De Gouvernementslanden der Buitengewesten Sumatra, Menado enz. kunnen buiten beschouwing blijven, omdat het slechts noodig is de beginselen van de agrarische wetgeving aan te geven, waar-

mee we bij de registratie van het Lands-domein hebben rekening te houden. Ook is het niet noodig te reppen over het Pro en Contra dier beginselen, omdat we slechts te maken hebben met den door die beginselen geschapen feitelijken agrarischen toestand van den bodem, waardoor bijna alle gronden in het rechtstreeks-bestuurd gebied tot Landsdomein verklaard zijn.

Dit landsdomein moeten we splitsen in vrij of onbezwaard en onvrij of bezwaard domein.

Tot het vrij landsdomein behooren die gronden, waarop door derden geen rechten worden uitgeoefend, dus waarop noch de Inlandsche bevolking noch anderen een of ander recht kunnen doen gelden.

Tot het onvrij landsdomein behooren die gronden:

a. waarop door de Inlandsche bevolking een of ander recht, o.a. bezitsrechten, worden uitgeoefend;
b. waarop door het Gouvernement een of andere rechtstitel is gevestigd o.a. erfpacht, recht van opstal, recht van gebruik, huur, bruikleen en ten gebruike.

Het onvrij landsdomein kan omgezet worden of overgaan in vrij domein door onteigening ten algemeene nutte of door afkoop der daarop rustende rechten, door het vrijwillig prijsgeven van die rechten ten behoeve van den Lande, door het vervallen van die rechten overeenkomstig de voorwaarden bij het uitgeven van die rechten bedongen, door expiratie van den termijn, voor welke die rechten zijn verleend enz.

Zoo kan ook het vrij landsdomein overgaan in onvrij domein en wel met en zonder medewerking van het Gouvernement. Niet uitgesloten is zelfs, dat het eigendomsrecht voor het Gouvernement kan verloren gaan.

Reeds bestaande eigendomsperceelen kunnen op de wijze als is aangegeven in het Burgerlijk wetboek (III titel II Boek het verkrijgen van eigendom), tot het landsdomein teruggebracht worden. Deze perceelen moeten dan, indien de overgang op eene mondelinge of obligatoire overeenkomst dan wel vonnis steunt, ten name van den Lande worden overgeschreven.

Gaan we eerst na, welke zorgen aan deze laatste perceelen, welke krachtens rechtstitel ten name van het Gouvernement zijn overge-

schreven, waarvan dus bij het Kadaster eene Rechtsregistratie bestaat, verder besteed worden.

Deze perceelen vinden als regel niet meer waardeering, dan het overige Staatsdomein, dat ingevolge Staatsblad „domeinverklaring" den Lande toebehoort, zelfs worden beschouwd daarmede een geheel te vormen. Zulks komt tot uiting bij het opmaken van meetbrieven door het Kadaster en ook bij het passeeren van gerechtelijke akten, waarbij deze perceelen object van de overeenkomst uitmaken, hetgeen uit het navolgende moge blijken.

Ofschoon het den kadasterambtenaren verboden is, gedeelten van twee perceelen, ook al behooren deze aan denzelfden eigenaar toe, in één meetbrief te omschrijven, zonder dat eerst een meetbrief van samentrekking van die perceelen is opgemaakt en daarna als juridische eenheid geconstateerd (een gevolg van het eenheidprincipe), wordt hieraan niet gedacht wanneer een meetbrief wordt opgemaakt van een gedeelte van het Landsdomein, dat gedeeltelijk krachtens Staatsblad en gedeeltelijk krachtens titel den Lande toebehoort. Wel maakt de landmeter in de omschrijving ervan melding, dat die Gouvernementsgrond gedeeltelijk krachtens titel ten name van het Gouvernement staat.

Een onmiddellijk gevolg hiervan is, dat bij het Kadaster verder de administratie van deze Gouvernementsperceelen met titel niet wordt en ook niet meer kan worden bijgehouden.

De ambtenaar van de In- en Overschrijving maakt, wanneer door den Gouverneur-Generaal een Besluit van afstand is afgegeven voor de overschrijving ten name van derden van dit bij meetbrief omschreven deel van het Landsdomein, eene gerechtelijke akte op, alsof het geheele perceel voor de eerste maal onderwerp eener gerechtelijke akte uitmaakte (zonder landmeterskennis), dus eene constateering van den Eigendom met inbegrip van eene overschrijving ten name van derden, ofschoon een gedeelte van het perceel reeds vroeger als eigendomsperceel bekend stond.

Nog nooit is mij gebleken, dat in zulke gevallen op de oude minuut gerechtelijke akten de in de Overschrijvingsordonnantie voorgeschreven verklaring gesteld wordt, natuurlijk evenmin op de grosse waardoor de bij de diverse Gouvernementsbureau's (en bij de Rekenkamer) in berusting zijnde rechtstitels nooit meer den zui-

veren rechtstoestand van het perceel (thans restant) aangeven. (En al werd er melding van gemaakt, dan nog zou de specialiteit van het restant niet meer zuiver bepaald zijn, omdat op den nieuwen meetbrief het perceelsgedeelte van dat perceel met titel daarvoor niet voldoende aangegeven is).

Diezelfde werkwijze wordt ook meestal gevolgd (niet altijd), wanneer deze perceelen met titel in hun geheel ten name van derden moeten worden overgeschreven. Nu eens wordt aangifte gedaan tot het verkrijgen eener landmeterskennis, welke dan ook wordt afgegeven en wordt de gerechtelijke akte opgemaakt als eene zuivere overschrijving in welk geval tevens de voorgeschreven verklaring op minuut en grosse der oude gerechtelijke akte gesteld wordt, dan weer wordt geen aangifte bij het Kadaster gedaan en aan de hand van het Gouvernementsbesluit deze rechtshandeling beschouwd als eene inschrijving. Van het stellen der vereischte aanteekening op de minuut en grosse der oude gerechtelijke akte is dan ook meestal geen sprake. Deze laatste werkwijze is bijna regel.

Niet alleen is deze wijze van handelen min of meer in strijd met de Overschrijvingsordonnantie, maar ook zal men bij den Overschrijvingsambtenaar daardoor den zuiveren rechtstoestand ten name van het Gouvernement niet meer kunnen nagaan. Niet na te gaan is, óf- en welk stuk uit- een perceel gesplitst is, waardoor tevens niet na te gaan is, hoe groot het resteerend deel van dat perceel is. Verder zullen daar perceelen aangetroffen worden, welke nog bekend staan als te behooren aan het Gouvernement, terwijl deze perceelen reeds lang weer ingeschreven (ten rechte overgeschreven) zijn ten name van derden.

Wanneer de Overschrijvings- en de Kadasterambtenaar zich zuiver hadden gehouden aan de dienaangaande bestaande bepalingen en voorschriften, zou men den hier beschreven toestand niet aantreffen.

Voor insiders is het na het vorenstaande niet meer noodig aan te geven, hoe gehandeld moet worden om de perceelen van het Gouvernement met rechtstitel ten volle recht te laten wedervaren.

Alvorens over te gaan tot eene beknopte beschouwing over het vrij landsdomein krachtens staatsblad, wil ik op een groot gemis de aandacht vestigen. Noch het Kadaster, noch de Overschrij-

vingsambtenaar geeft aan, bij welk Departement of onderdeel daarvan deze perceelen in gebruik of beheer zijn. Zij missen daartoe de gegevens, omdat in de meeste gevallen de betrekkelijke voorloopige overeenkomsten of Gouvernementsbesluiten hiervan geen melding maken. Noch bij den Kadaster-, noch bij den Overschrijvingsambtenaar zal men daarover dus inlichtingen kunnen verkrijgen, indien plaatselijke bekendheid hen in den steek laat.

In Nederland heeft men én in den titel én bij het Kadaster het Landsdomein verder gesplitst en staan de perceelen ten name van bijv. De Staat, Staatsspoorwegen, Departement van Oorlog, Departement van Waterstaat enz. enz.

Het ware in het belang van het Gouvernement gewenscht eene dergelijke onderscheiding ook in Indië in te voeren. De voordeelen zijn zoo vele, treden zoo op den voorgrond en de behoefte doet zich zoo sterk voelen, dat het niet noodig is hier verder over uit te wijden.

Het onderwerp de Registratie van het Landsdomein trok vooral mijn aandacht, toen ik als wd. Bewaarder van het Kadaster te Weltevreden werkzaam was, toen uit een door mij samengestelden staat bleek, voor hoeveel tientallen millioenen in een tijdsbestek van 10 jaren door het Gouvernement alleen in het gewest Batavia voor aankoop van reeds bestaande eigendomsperceelen was betaald en in welken rechtstoestand deze perceelen verkeerden. Tevens bleek toen het groote nadeel verbonden aan het gemis eener centrale rechtsregistratie van het Landsdomein in het algemeen en dat het onverantwoordelijk was ook het vrij Landsdomein zonder rechtstitel verder van eene rechtsregistratie uit te sluiten.

Aangezien toen nogal eens door diverse diensten bij schrijver aangeklopt werd om advies, omdat men verlegen zat met de grondadministratie, ook in verband met het inrichten eener commercieele boekhouding en het overschrijven van perceelen, werd door mij aangeraden ook van de perceelen vrij Staatsdomein zonder titel een meetbrief aan te vragen om zoodoende langs den weg der geleidelijkheid te komen tot eene rechtsregistratie in zijn vollen omvang, waaraan zoo groote behoefte gevoeld werd. Van gebrek aan personeel was toen reeds bij het Kadaster geen sprake meer.

Uit bezuinigingsoverwegingen is het gewenscht dat met de registratie van het vrij Landsdomein niet langer gewacht wordt.

„Niet morgen, maar heden" zal een ieder zeggen, die kennis draagt van den feitelijken toestand en de daaruit voortvloeiende gevolgen.

Het Jaarbeurswezen in Nederlandsch-Indië,

door

M. A. J. KELLING.

I.

Historische ontwikkeling. — Soerabaiasche Jaarmarkt-tentoonstellingen. — Doel en resultaten. — Bestaansrecht en zekerheid. — Toekomst.

Sedert langen tijd reeds, zelfs vóór de stand der kooplieden zich had gevormd, hadden voortbrengers (producenten) en verbruikers (consumenten) gelegenheid gevonden elkaar te ontmoeten op de *markten, kermissen, bazars, passers* en dergelijke volksverzamelingen, die vroeger zulk een groote beteekenis hebben gehad en die een belangrijkheid bewaard hebben, in het eene land vooral onder de landelijke bevolking, in het andere land meer in het bijzonder voor de nijverheid en den handel.

De beroemde *Kermis van Beaucaire* was voor het geheele Zuiden van Frankrijk een vervaldag voor alle contracten, de *Leipziger Messe* is niet alleen een evenement voor Saksen en Centraal-Duitschland, doch voor geheel Europa.

Vooral in landen, waar de verbeteringen en de specialisatie in het ruilverkeer nog niet ver zijn doorgevoerd, nemen de eeuwenoude jaarmarkten nòg een voorname plaats in. Vóór de ineenstorting van het Russische Keizerrijk, — als voorbeeld voor het Oostelijk deel van Europa, — deed de *jaarmarkt van Nizjni-Novgorod* nog voor ƒ 200.000.000.— zaken, waarbij circa 300.000 personen uit alle oorden van het vasteland bijeenkwamen!

Kleinere jaarmarkten en kermissen daarentegen geraakten in het begin dezer eeuw langzamerhand in onbruik, omdat de eischen van het moderne leven zich nu eenmaal niet kunnen schikken naar amorfe economische verschijnselen, zooals naar een slechts af en toe terugkeerend mechanisme van markten en kermissen.

Handel en industrie stelden zich langzamerhand in op *geregelde* toestanden, totdat de groote orde-vernieler, de wereldoorlog van 1914 — 1918, het geheele economische bestel verstoorde, en toestanden schiep en verschijnselen in het leven riep, die sedert decennia een natuurlijken dood waren gestorven.

Tot die oorlogs-verschijnselen behooren ook de *„jaarbeurzen"*, conglomeraten van de ouderwetsche kermissen en jaarmarkten en de moderne beurzen, clearings, Kermesses d'été en Luna-parken.

De door den oorlog gewijzigde economische toestanden op het Europeesche vasteland, niet het minst tengevolge van blokkade en onderzeeoorlog, noopten de verschillende landen het uiterste te doen, om alle voor het dagelijksch gebruik benoodigde producten, uit *eigen* bodem te halen. Waren eertijds alle landen der wereld elkaar behulpzaam in de wederkeerige voorziening der gebruiksvoorwerpen, grond- en voedingstoffen, de oorlog had opeens alle verkeersdraden en handelsverbindingen verbroken, de grenzen werden plots gesloten, en elk land moest maar zien hoe het in zijn behoeften voorzag.

Dit zelfde gold tot op zekere hoogte ook voor Nederlandsch-Indië, waar in 1919 de eerste Nederlandsch-Indische Jaarbeurs te Bandoeng werd gehouden.

Soerabaia had sedert 1905 reeds hare jaarmarkten.

In dit verband willen wij al dadelijk op eenige principieele verschillen wijzen tusschen Soerabaia en Bandoeng:

I. te Soerabaia een *natuurlijk* ontstaan uit het eigen milieu, met een geleidelijken, gezonden groei; te Bandoeng een *kunstmatig* in het leven geroepen „war-baby", die „Amerikaansch" in elkaar is gezet. [1])

II. te Soerabaia een jaar*markt*, die in de eerste plaats georiënteerd is naar den Inheemschen handel en de Inlandsche Nijverheid; te Bandoeng een jaar*beurs*, op Europeesch-Amerikaanschen leest geschoeid, die, — aanvankelijk althans, — hoofdzakelijk ingericht was voor den buitenlandschen exposant.

Laten wij deze twee in hun *ontstaan*, *wezen* en *resultaten* nader afzonderlijk in beschouwing nemen; wij zullen ons van ver-

1) Zie pag. 9. Verslag Eerste Jaarbeurs.

dere vergelijkingen onthouden, teneinde den lezer te vergemakkelijken zulks zelf te doen.

Het initiatief ging te Soerabaia in het jaar 1905 uit van den Heer J. E. Jasper, destijds Controleur aldaar. Aanvankelijk was het een *„Jaarmarkt-tentoonstelling"*, zooals de oude jaarverslagen vermelden, met een drieledig sociaal-commercieel doel: [1])

1°. om voor verschillende producten van Inlandsche Nijverheid en Kunstnijverheid, toen nog voor een groot deel zelfs voor het Indische publiek onbekend, afzetgebied te verkrijgen;

2°. daardoor de nijveren aan te moedigen tot geregeld arbeiden;

3°. hen in de gelegenheid te stellen, om door tusschenkomst van anderen hun waar van de hand te zetten.

Het grootste nut dat men met dergelijke tentoonstellingen van Inlandsche Nijverheid beoogt, is dus, dat het debiet van nog weinig bij het publiek bekende artikelen, tijdens de tentoonstelling, sterk onder de aandacht komend, vergroot wordt en daardoor bij de Inlandsche nijveren de zeer noodige prikkel tot werken ontstaat.

Een ideaal is zeker, dat het debiet van verschillende producten ten behoeve van een uitgebreiden groothandel in handen werd gegeven van belangrijke Indische firma's, die verbindingen hebben met voorname handelscentra in Europa, of elders.

Groote bestellingen, die daarvan het gevolg zouden zijn, zouden echter den arbeid voor de nijveren in het algemeen van overstelpende hoeveelheid maken, terwijl de vermeerdering van dien arbeid, welke uit den aard der zaak toch niet goed uitgevoerd zou kunnen worden, nauw verband dient te houden met de geleidelijke uitbreiding der industrie.

Het debiet van producten vergroot zich van zelf door het houden van tentoonstellingen, jaarmarkten, coöperatieve winkels; de kleinhandel neemt toe; bestaande nijveren, aangemoedigd door de ontvangen winsten, produceeren iets meer dan zij vroeger deden, nemen meer werkers in dienst; het aantal nijveren neemt toe, het

---

1) Zie: J. E. Jasper, Verslag van de Tweede Jaarmarkt-Tentoonstelling, Landsdrukkerij 1906.

aantal werkplaatsen evenzoo; er komen kleine bestellingen in van het buitenland, niet grooter dan van ƒ 500.—; de nijveren werken geregelder, een groothandelaar waagt het eindelijk een bestelling van ƒ 1000.— te doen, na eerst voorzichtig tal van inlichtingen gevraagd te hebben; de nijveren werken dan niet meer op voorschot.

Tot geen hooger stadium dan dit zijn we nu gekomen, wat de bevordering van sommige deelen van Inlandsche nijverheid en kunstnijverheid betreft.

Maar langzaam aan gaat het crescendo.

Eerst komt er in den Inlander wat handelsgeest; hij wacht niet meer op bestellingen, zoekt ze op; heeft de tusschenkomst van ambtenaren niet meer noodig, biedt zijn producten, welke op tentoonstellingen bekroond zijn, aan; zijn kinderen, die beter onderwijs genoten hebben en meer logische denkkracht bezitten, zien er het nut van in, om meer in het groot zaken te doen, en eindelijk wordt dan een stukje van het ideaal verwezenlijkt, dat de nijvere, zonder tusschenkomst van derden, zich in relatie stelt met handelsfirma's.

Allereerst werd te Soerabaia de aandacht gevestigd op:

1. Metaalbewerking (wapens, hoefbeslag, huishoudelijke- en luxevoorwerpen van ijzer, blik, koper, brons en nikkel, goud- en zilversmeedkunst, muziekinstrumenten als bijv. gamelans enz.).
2. Houtbewerking (timmer- en fijn houtsnijwerk, paneelen van huizen, doozen, meubels, rij- en voertuigen, wajangpoppen enz.).
3. Lakwerk (presenteerbladen, doozen enz.).
4. Bamboe en rottan-bewerking (matten, hoeden, artikelen van gebrand bamboe enz.).
5. Vlechtwerk.
6. Bewerking van klapperdop.
7. Bewerking van vezelstoffen (kokos, aloë, koffo, waroe, widoeri, ramé, jute, agel, agave enz.).
8. Touwslagerij.
9. Batik- en tjap-kunst.
10. Weef- en borduurkunst.
11. Lederbewerking (schoenen, troempahs, tuig en zadels, wajangpoppen enz.)

12. Bewerking van hoorn, been, schilpad, schelp en paarlemoer.
13. Aardewerk (steenen, dakpannen, potten en pannen, cementtegels enz.).
14. Kalkbewerking.
15. Steenbewerking, steenhouwerij, wadas enz.).
16. Beeldhouwkunst.
17. Kartonbewerking.
18. Vervaardiging van speelgoed en snuisterijen.
19. Oliesoorten (klapper, katjang, djarak, widjen, kajoepoetih, kapok, aetherische oliën).
20. Zeepbereiding.
21. Suikerbereiding (klapper, arèn, suikerriet enz.).
22. Vruchtsappen, siropen, ingemaakte vruchten, geleien, marmelades.
23. Geneeskrachtige kruiden.
24. Bloemen en planten (tjangkokkan).
25. Tabakbereiding (tabaksoorten, sigaren en sigaretten).
26. Zee- en riviervisscherij (gezouten, gedroogde en levende visch, kroepoek, petis netten, vischwerktuigen enz.)
27. Modellen (van huizen, kampongs, prauwen, vischwerktuigen, landbouwwerktuigen enz.)

Ook bij de volgende Jaarmarkten te Soerabaia is het Inlandsche element prae-domineerend geweest. En dit moet ten zeerste worden toegejuicht. Het is een prachtgelegenheid om een goede en goedkoope reclame te maken voor de koopkrachtigen uit een wijde omgeving.

De Inlandsche nijverheids-inzendingen zullen uit den aard der zaak die kosten geheel — en ruim — uit den detailverkoop vergoed moeten krijgen. Het is n.m.m. een zeer ruime toekomst. *Zoodra de Inlandsche handelaar algemeen zal gaan begrijpen, dat hij bij grooten omzet met niet te groote eenheidswinst meer belang heeft dan bij afzetters-prijzen per stuk, zal hier een goed arbeidsveld open komen.* De vraag naar de artikelen zal toenemen en de productie daarmede. Ongetwijfeld zal op die wijze de Inlandsche kunstnijverheid, welke thans op verschillende punten ernstig kwijnende is, kunnen herleven en zelfs tot flinken bloei komen. Daarbij

zal echter een categorie van rondreizende jaarmarkt-exposanten van zeer veel nut kunnen zijn.

Gelukkig dat de eerste symptomen van een kentering in dit opzicht reeds even merkbaar worden.

Uit de eerste, op ongeregelde tijden en zonder vast beheersverband gehouden jaarmarkt-tentoonstellingen, groeide de tegenwoordige organisatie: *De Soerabaiasche Jaarmarkt Vereeniging.*

Volgens art. 1 van hare oorspronkelijke statuten, waarop bij Gouv. besluit van 9 Maart 1910 No. 31 de bewilliging verkregen werd, was het doel van de in 1908 opgerichte Soerabaiasche Jaarmarktvereeniging „de belangen van land en volk in Nederlandsch-Indië te behartigen en de populaire kennis daaromtrent te vermeerderen:

a. door tentoonstellingen te Soerabaia te organiseeren op het gebied van al, wat door dit middel de inkomsten van de inheemsche bevolking in Nederlandsch-Indië zou kunnen doen toenemen;

b. door het bevorderen, waar noodig, ook op andere wijze, van inheemsche ambacht, nijverheid, kunstnijverheid, huisvlijt of industrie;

c. door het verspreiden van populaire literatuur dienaangaande."

Intusschen was door de veranderde omstandigheden, ook een wijziging van de statuten noodig. In deze gewijzigde statuten, welke bij Gouvernements besluit van 10 April 1924 No. 16 goedgekeurd werden, vinden wij het doel der Vereeniging als volgt omschreven in artikel 2:

„De vereeniging stelt zich ten doel; het telken jare tot stand brengen en houden van een tentoonstelling van voortbrengselen van Nederlandsch-Indische Landbouw, Nijverheid en Kunstnijverheid, van voortbrengselen van uitheemsche Nijverheid, met betrekking tot en ten dienste van den Landbouw en de Industrie van Nederlandsch-Indië en verder van alles, wat in nauw verband staat met handel en verkeer in Nederlandsch-Indië".

Dank zij de bescheiden en natuurlijke opzet, had de Soerabaiasche Jaarmarkt nimmer onoverkomelijke geldzorgen.

Reeds de eerste jaarmarkt, die werd georganiseerd met finan-

cieele hulp van de Regeering, was een succes en leidde tot een belangrijk grooteren opzet in het daarop volgende jaar, wederom met financieelen steun van de Regeering. Leverde deze tweede jaarmarkt een verlies op, met de daarop volgende, in 1907, op iets meer bescheiden schaal gehouden 3e jaarmarkt, werd dit verlies niet alleen ingehaald, zoodat het saldo voorschot aan de Regeering terugbetaald kon worden, doch bovendien bleef er nog een behoorlijk bedrag in kas.

In 1908 werd de vierde jaarmarkt gehouden, zijnde de eerste onder de auspiciën van de Soerabajasche Jaarmarkt-Vereeniging, welke bij Gouvernementsbesluit van 9 Maart 1910 No. 31 haar statuten zag goedgekeurd en aldus rechtspersoonlijkheid verkreeg.

Waren het oorspronkelijk alleen jaarmarkten van Inlandsche kunstnijverheid, langzamerhand werden deze uitgebreid, doordat daaraan verbonden werden tentoonstellingen op het gebied van tuinbouw, ooftteelt, pluimvee en landbouwwerktuigen.

Dank zij het gunstige resultaat van de derde jaarmarkt behoefde de vierde jaarmarkt noch hulp van de Regeering, noch steun van particulieren, terwijl met het voordeelige saldo van de vierde jaarmarkt de vijfde in 1909 op touw gezet werd.

De resultaten daarvan waren van dien aard, dat de vereeniging een bedrag van ƒ 10.000.— kon schenken aan het Bestuur van de Vereeniging „Inlandsche Meisjesschool" voor de exploitatie der te Soerabaia geopende school „Merdi Kenjo" (het geluk der jonge vrouw), zoodat deze school uitsluitend hare oprichting te danken heeft aan de jaarmarkttentoonstellingen.

De vooruitgang van de verschillende jaarmarkten blijkt ten duidelijkste uit te omzetcijfers van Inlandsche en kunstnijverheidsproducten, welke globaal bedragen hebben:

in 1905 ƒ 15000.—
„ 1906 „ 30000.—
„ 1907 „ 40000.—
„ 1908 „ 65000.—
„ 1909 „ 80000.—

De 6e jaarmarkt, welke in 1910 gehouden zou worden, moest in verband met den slechten gezondheidstoestand van de bevolking uitgesteld worden en kon in 1911 evenmin plaats hebben wegens

het toen veelvuldig op Java voorkomen van „surrah", zoodat het 1912 werd; de resultaten van die jaarmarkt werden zeer bevredigend genoemd.

Van de in 1914 gehouden 7e jaarmarkt zijn eveneens weinig gegevens bekend, terwijl na de in 1915 gehouden 8e jaarmarkt, mede in verband met den wereldoorlog, de omstandigheden zoodanig waren, dat er niet aan het houden van jaarmarkten gedacht kon worden.

Wel werden gedurende de jaren 1918 tot 1921 hoofdzakelijk onder leiding en ten behoeve van verschillende Chineesche liefdadigheidsvereenigingen te Soerabaia pasars malem gehouden, welke zeer gunstige financieele resultaten opleverden, doch het was de pasar malem van 1922 en de resultaten, daarmede verkregen, die in overleg met de Chineesche promotors daarvan aanleiding gaven die pasars malem meer in den geest van de Soerabaiasche Jaarmarktvereeniging tot een jaarmarkt om te werken, waartoe in Augustus 1922 de eerste stemmen opgingen, met het resultaat, dat in September d.a.v. definitief besloten werd de werkzaamheden van de oude vereeniging weder op te vatten, waaronder in de eerste plaats te verstaan jaarlijks weder een jaarmarkt te houden, terwijl aanvankelijk de — sedert verlaten — bedoeling voorzat, deze voor zoover mogelijk in de toekomst tot een jaarbeurs uit te breiden.

Door verschillende omstandigheden werd het echter medio Maart 1923 vóór de plannen voor de 9de Jaarmarkt definitieve vormen aannamen, de datum werd vastgesteld op 28 Juli/12 Augustus.

Oorspronkelijk werden de jaarmarkten in den Stadstuin gehouden, later werd het Missigitplein gebruikt, terwijl de laatste pasars malem op Boeboetan gehouden werden. Mede in verband met de plannen om de jaarmarkt weder geregeld te doen plaats hebben, werden de vroeger geoccupeerde terreinen niet geschikt geacht; een gunstig terrein van voldoende groote werd gevonden in de uitbreiding Ketabang Noord, welk terrein voorloopig tot wederopzeggens toe door den Gemeenteraad van Soerabaia gratis in bruikleen afgestaan werd. De Gemeente liet voor hare rekening het terrein ophoogen en in orde brengen.

Van dit terrein, totaal circa 88000 M². werd een langwerpig stuk, groot circa 67000 M². met een voorfront van 210 M. en een diepte van 315 M., tot jaarmarktterrein bestemd, terwijl het daarnaast gelegen kleinere stuk van 21000 M². voor sportterrein ingericht werd, met de bedoeling dit later bij noodig gebleken uitbreiding bij het jaarmarktterrein te kunnen trekken.

Een der eerste vraagstukken was, welken opzet bij den bouw te volgen, het oprichten van gebouwen van tijdelijken aard, dan wel om geheel of ten deele meer permanente gebouwen op te trekken. Tot het laatste werd besloten met dien verstande, dat het geraamte der tentoonstellingsloodsen van ijzer opgetrokken werd, terwijl de wanden en de dakbedekking voorloopig van tijdelijk materiaal zijn. De hoofdingang, de zij-ingangen, het comitégebouw, de restaurants, de dansgelegenheid, de hoek- en 4 autostands alsmede de muziektenten werden in djatihoutconstructie uitgevoerd.

Van het groote terrein is het front naar de stad gekeerd. In het midden van dit front is de hoofdingang gelegen, terwijl aan de beide uiteinden daarvan zich de uitgangen bevinden. Het monumentale aanzien, krijgt dit front door de pylonen, welke het beeld geven van den voorsteven van een schip, welk motief in den geheelen opzet verwerkt is.

Direct van den ingang af doorsnijdt een groote en breede weg het terrein in tweeën. In het midden van dien weg rijst hoog op het comitégebouw, dat bijna volmaakt het beeld van een schip weergeeft. Dit comitégebouw vormt het centrum, vanwaar vier breede wegen loopen, waaraan de groepen stands zijn gebouwd. Elke groep heeft den vorm van een hoefijzer, hoewel niet direct sprake is van een ronding. Het middenvlak van dezen vorm ligt aan den hoofdweg, terwijl de uiteinden dwars staan op de kleine stands, welke het terrein omzoomen en welker eentonigheid gebroken wordt doordat tusschen deze stands tooneeltenten in Minangkabauwschen stijl gebouwd zijn.

Door deze gunstige indeeling is bereikt, dat, ondanks de uitgestrektheid van het terrein, er toch geen deel is, waar men zich z.g. verloren kan voelen. De open en toch weer aaneengesloten bebouwing is zoo gelukkig gekozen, dat men zich in een bepaald gezellige omgeving gevoelt.

Eenige nadere gegevens van het terrein mogen hier niet achterwege blijven:

Van de totaal oppervlakte van ..... 67000 M².
is permanent gebouwd ..... 13800 M².
terwijl op dit en op het sportterrein met tijdelijk materiaal (bamboeloodsen) bebouwd werden 2570 M².

Bij het oude jaarmarktterrein op Boeboetan waren deze cijfers als volgt:

oppervlakte ..... 27200 M².
tijdelijk bebouwd ..... 8460 M².

Het bovenstaande ontleenden wij aan het verslag van de 9de Jaarmarkt.

Thans de resultaten.

Van bereikte practische resultaten kan men van een dergelijke instelling moeilijk spreken. Dit zal eerst mogelijk zijn na verloop van meerdere jaren, want, zooals terecht wordt opgemerkt door de Jaarmarkt-Vereeniging in haar circulaire voor de 11e Jaarmarkt, moet een dergelijke deelname door exposanten beschouwd worden als een middel om op een populaire wijze bij het groote publiek reclame te maken. Populair daarom, omdat een Jaarmarkt door hare geschiedenis en om aan haar doel te kunnen beantwoorden, noodzakelijk moet zorgen steeds de belangstelling van het publiek te trekken. Het eigen belang van exposanten op een Jaarmarkt brengt dus in de eerste plaats mede te zorgen voor een interessante, de aandacht trekkende expositie, waar het publiek gaarne naar kijkt en waardoor vraag naar een artikel opgewekt wordt, terwijl daarnevens het Bestuur van de Jaarmarkt te zorgen heeft dat het publiek, nadat zijn belangstelling bevredigd is, zoo gewenscht, zich ook op andere wijze kan amuseeren.

Heeft dus een exposant het in de hand door het interessant maken van zijn expositie de aandacht van het publiek op zijn artikel te vestigen, het Bestuur heeft te zorgen voor een zoodanig aantrekkelijk geheel, dat het publiek naar de Jaarmarkt getrokken wordt.

Evenals van elke andere reclame zullen ook de resultaten van een deelname aan de Jaarmarkt niet direct blijken, zoodat behalve ook nog door andere bezwaren, het zeer moeilijk na te gaan is of

een dergelijke deelname doel getroffen heeft. Bovendien is dit voor het eene artikel eerder merkbaar dan voor het andere. Daarom mag het feit, dat de deelnemers aan de 9e Jaarmarkt, zoowel als aan de 10e Jaarmarkt over den gang van zaken, dus over de direct waarneembare resultaten zeer tevreden waren, als een gunstige factor aangenomen worden.

In de eerste plaats is voor deelnemers van belang het aantal bezoekers dat een Jaarmarkt getrokken heeft.

Het totaal van het aantal betalende bezoekers van de 10e Jaarmarkt bedroeg 252.385,
terwijl dat cijfer van de 9e Jaarmarkt ..... 192.216 aangeeft.
Gespecificeerd zijn deze cijfers als volgt:

	in 1924	tegen in 1923
Europeanen en Vreemde Oosterlingen	99.160	94.387
Inlanders	153.225	97.829
	252.385	192.216

een stijging met 31.3 % voor 1924 aantoonende, terwijl die stijging zeker nog beduidender geweest zou zijn, als niet de abnormaal vroeg ingevallen regens gedurende de tweede helft van de Jaarmarkt 1924 een ongunstigen invloed op het aantal bezoekers uitgeoefend hadden.

Is de groote vooruitgang in het aantal betalende bezoekers voor exposanten een belangrijke factor en kan dit als bewijs aangevoerd worden, dat de Jaarmarkt op den goeden weg is, mede kan daarvoor gelden de grootere deelname door exposanten in 1924, zooals ondervolgende cijfers aantoonen.

De expositieruimte op de Jaarmarkt bleef beide jaren gelijk.

Volgens het indeelingsplan bevinden zich op het middenterrein ..... 200 stands en in 1923 200 stands,
hiervan waren in 1924
verhuurd: ..... 151 „ tegen in 1923 127 „
zoodat in 1924 onverhuurd
waren ..... 49 stands „ „ 1923 72 stands.

De specificatie van de oppervlakte van de expositieruimte op het middenterrein is als volgt:

4 groote hoekstands	van ca. 70 M²,	grondoppervlakte	= ...	280 M².
8 kleine „	„ „ 40 „	„	= ...	320 „
16 gr. stands „	„ „ 30 „	„	= ...	480 „
172 stands „	„ „ 20 „	„	= ...	3440 „
		Totaal		4520 M².

(De expositieruimte van de „Technische Messe" in Leipzig bedroeg in 1920 6000 M².)

Hiervan was in 1924 verhuurd:			Tegen in 1923:		
4 groote hoekstands	van 70 M²	= 280 M².	4 groote hoekstands	van 70 M²	= 280 M².
8 kleine id.	„ 40 „	= 320 „	8 kleine id.	„ 40 „	= 320 „
12 groote stands	„ 30 „	= 360 „	12 groote stands	„ 30 „	= 360 „
127 stands	„ 20 „	= 2540 „	103 stands	„ 20 „	= 2060 „
totaal in 1924 verhuurd...		3500 M².	oppervl. tegen in 1923 ...		3020 M².

Op de 10e Jaarmarkt waren opgericht ..... 9 kiosken,
terwijl dat aantal in 1923 slechts ..... 4 bedroeg.
Bedroeg de ruimte daarvoor in 1924 ingenomen ..... 210 M².
in 1923 was de door kiosken ingenomen ruimte ..... 82 M².
Aan de 10e Jaarmarkt werd deelgenomen door ..... 105 firma's,
terwijl het aantal deelnemers in 1923 ..... 81 bedroeg.

Overeenkomstig de bestaande indeeling worden de deelnemers in de volgende groepen ingedeeld:

Technische zaken — Detailhandel
Importzaken — Inheemsche industrie
Diversen.

Het aantal deelnemers voor elke rubriek als volgt:

	in 1924	tegen in 1923
Technische zaken	19	17
Importzaken	35	31
Detailhandel	13	10
Inheemsche Industrie	27	15
Diversen	11	8
	105 tegen	81.

Tenslotte de *financieele resultaten,* die duidelijk en kort worden weergegeven door de volgende Balans en Verlies- & Winstrekening van de 10e Jaarmarkt.

Balans per 31 October 1924 na goedkeuri

Kas	f	4	52		
Debiteuren 1924	,,	13.202	72		
Aneta	,,	2.572	54		
Voorschotten	,,	1.882	—		
Ned. Ind. Handelsbank Giro/Rekening	,,	70.065	83	f	87.727
Dub. Debiteuren				,,	7.585
Gebouwen 1923	f	365.073	51		
Nieuwbouw 1924	,,	15.252	82		
Inventaris	,,	17.107	03	,,	397.433
				f	492.746

...an de voorgestelde afschrijvingen.

bligatieleening A.	f	26.750	—		
id. B.	,,	97.200	—		
editeuren.....				f 123.950	—
rediteuren waarmede een regeling is getroffen.....				,, 9.597	85
serve tegen Dub. Debiteuren.....				,, 189.901	39
serve voor **Noodzakelijke** afschrijving Gebouwen 1923				,, 7.585	26
serve voor **Extra** afschrijving Gebouwen 1923.....	f	52.859	77		
eserve voor **Noodzakelijke** afschrijving Gebouwen 1923 in 1924	,,	24.574	55		
eserve voor **Noodzakelijke** afschrijving Nieuwbouw 1924 in 1924.....	f	50.281	47		
eserve voor **Noodzakelijke** afschrijving Inventaris 1923 in 1924	,,	4.949	47		
eserve voor **Extra** afschrijving in 1924	f	6.607	03		
	,,	22.439	44		
				,, 84.277	41
				f 492.746	23

Soerabaia, 20 Deceember 1924—5 Januari 1925.

De Secretaris.

Winst- en Verliesrekening 1924 na goedke

Feestprogramma				f	49.709
Exploitatie Dancing				,,	4.161
Vermakelijkheidsbelasting				,,	20.490
Verlichting				,,	2.655
Reclame				,,	6.209
Onkosten.....				,,	21.182
Salarissen				,,	14.503
Rente				,,	14.102
Contrôle en Kassier				,,	10.016
Assurantie				,,	4.163
Obligatieleening.....				,,	961
Onderhoud materialen.....	f	7.129	19		
id. loonen	,,	6.711	44		
id. diversen.....	,,	3.385	—		
				,,	17.224
Commissie Standhuur				,,	8.203
Water				,,	340
Reserve Dubieuse Debiteuren	f	450	—		
id. Noodzakelijke afschrijving op Gebouwen 1923.....	,,	50.281	47		
id. Noodzakelijke afschrijving op Nieuwbouw 1924	,,	4.949	47		
id. Noodzakelijke afschrijving op Inventaris 1923 en 1924.....	,,	6.607	03		
id. Extra afschrijving in 1924...	,;	22.439	44		
				,,	84.727
				f	258.662

...ing van de voorgestelde afschrijvingen

Entree's Dancing	f	9.987	—		
id. Kampong Toekangan	„	4.081	30		
id. Bokswedstrijden	„	1.545	95		
id. Hondententoonstelling	„	1.030	25		
id. Pluimveetentoonstelling	„	559	95		
id. Adoean Sapi	„	8.682	50		
id. Hoofdingang	„	93.427	60		
Standhuur	f	61.528	75	f 119.314	55
Terreinhuur	„	4.801	50		
Pachten	„	5.275	—		
Reclame	„	1.772	06		
Goederenloterij				„ 73.377	31
Bijdragen				„ 64.291	79
Aandeel IJsverkoop				„ 1.106	—
				„ 573	23
				f 258.662	88

Soerabaia, 31 October 1924—14 Januari 1925

De Secretaris.

Uit het bovenstaande mogen wij resumeeren, dat de kansen voor de Jaarmarkt te Soerabaia, Indië's voornaamste handelsstad, goed staan. Eerder dan elders op Java, zal dit instituut reëele beteekenis krijgen in het centrum van Indië's handel, nijverheid en bedrijfsleven. De mogelijkheden voor toenemenden bloei en flinken uitbouw zijn in ruime mate aanwezig.

Vooral Oost-Java erkent steeds duidelijker in de Soerabajasche Jaarmarkt een reclame-instituut te hebben met goede toekomst.

Nu het bestaans*recht* is bewezen en de bestaans*zekerheid* is gevonden, zal deze instelling ook verder op de haar eigen natuurlijke en geleidelijke wijze uitgroeien tot een instituut, dat ongetwijfeld een voorname functie zal vervullen in de economische ontwikkeling van deze landen.

II.

De Bandoengsche Jaarbeurs. — Amerikaansch werken in de Tropen. — Voor kunstmatige jaar**beurzen** in Indië geen plaats. — Het drieledig doel van de Bandoengsche Vereeniging. — Een gelukkiger periode door de 6de Jaar**markt** ingeluid. — Verwachtingen.

De *Bandoengsche Jaarbeurs* is van jongeren datum dan de Soerabaiasche Jaarmarkt. Zij is eigenlijk een „war-baby" in de volle beteekenis des woords, en daardoor, — evenals hare zusjes en broertjes —, helaas nogal zwak van constitutie. Haar geboorte werd duidelijk geschetst door den Heer B. Coops in de openbare bijeenkomst, welke op den 11en Januari 1919 te Bandoeng onder Voorzitterschap van den Burgemeester van Bandoeng, gehouden werd en waarin feitelijk voor het eerst, ook aan het groote publiek, ruimere bekendheid aan deze plannen gegeven werd. Aan zijn overzicht, vervat in de openingsrede, ter gelegenheid van gemelde openbare bijeenkomst gehouden, zij het mij vergund het volgende te ontleenen:

„De Jaarbeurs-idee volgde onder den druk der omstandigheden, in casu van den Europeeschen oorlog, die naar middelen ter bevordering van de inheemsche industrie deden omzien, oorspronkelijk

den departementalen weg. Door de afdeeling Handel van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel te Buitenzorg werd bij den toenmaligen Directeur een nota ingediend, waarin de wenschelijkheid werd betoogd om ook in Indië tot het houden van Jaarbeurzen over te gaan. Het was dus in de eerste plaats een Gouvernementeel lichaam, dat reeds in 1917 het tijdstip gekomen achtte om voorstellen in dien geest te doen. Slechts de tijdsomstandigheden waren oorzaak, dat destijds niet dieper op de zaak werd ingegaan.

De Indië-Weerbaardagen in 1918 brachten daarop het Jaarbeursvraagstuk weder op nieuw naar voren, aan de orde gesteld door den Heer Rhemrev. Tegelijkertijd kwam de kwestie ook in Bandoeng, naar aanleiding van plannen tot het houden van een pasarmalem ter sprake en hier was het, dat zich een comité vormde ter nadere bestudeering van het vraagstuk. Vooraanstaande personen op financieel- en industrieel gebied bleken bij informatie sympathie voor een instituut van dien aard in Indië te hebben, en waar het bij de te verwachten meerdere algemeene instemming, voor de verwezenlijking vatbaar leek, draalde men niet lang en ving met kracht de voorbereiding aan".

Kort daarop werd een Jaarbeurs Commissie benoemd met den Heer Ir. M. H. Damme als voorzitter. De eigendomsrechten werden aangevraagd op een perceel grond ter grootte van 6400 M². aan de Menadostraat te Bandoeng; den architect C. P. Wolff Schoemaker werd opdracht verstrekt om een plan voor een permanent jaarbeursgebouw te ontwerpen."

Aanvankelijk heeft het dus werkelijk niet aan voortvarendheid en optimisme ontbroken.

„Toen stond men voor de groote, zoo niet de grootste moeilijkheid, n. l. het maken van een doeltreffend propagandistisch geheel en het populariseeren van de Jaarbeurs-idee, in een land, waar de industrie nog slechts in opkomst is" ..... lezen wij in het Verslag over de eerste Nederlandsch-Indische Jaarbeurs.

En voor die moeilijkheid staat de Jaarbeurs nog! Zij zal daar, naar onze meening, trouwens altijd voor blijven staan, omdat haar opzet blijkens het bovenstaande, tengevolge van den oorlogsconjunctuur, een minder natuurlijke is geweest.

Beter dan door lange bespiegelingen, zien wij uit de bovenaangehaalde mededeeling in het eerste verslag van het Jaarbeursbestuur zelf, de kardinale fout, welke te Bandoeng gemaakt is. Het mag daarom verwondering wekken, dat desniettegenstaande niet beter met de daarin uitgedrukte waarheid rekening is gehouden.

Men is van bovenaf begonnen met een instituut, met groote en dure gebouwen en daardoor met een oneconomische exploitatie.

Toen pas moest de behoefte aan de geschapen organisatie kunstmatig „gepropageerd" en „gepopulariseerd" worden, in een land „waar de industrie nog slechts in opkomst is".

Wij missen hier helaas de zakelijk-nuchtere, gezonde en reëele opvatting van Soerabaja: dàár een tegemoet komen aan een uitgesproken behoefte van de Inlandsche *reeds bestaande* nijverheid, die volkomen natuurlijk groeide op een eenvoudig bewerkten bodem, zonder reclame zich ontwikkelende tot een instituut, dat economisch een belangrijke plaats in onze Indische samenleving is gaan innemen.

Geheel anders te Bandoeng. De hoera-stemming, waarin hier alles werd opgezet is vereeuwigd in het eerste verslag. Curiositeitshalve enkele citaten. Zoo lezen wij op bladz. 9:

„Zoo dikwijls wordt er gesproken van *„Amerikaansch werken!"* Welnu, er is hier door allen getoond, dat men die kunst ook in deze Gewesten verstaat," enz.

En op blz. 35:

Rede uitgesproken door den Burgemeester van Bandoeng

.....

(kleine letters)

.....

.....

Daverend applaus!

(zeer groot gedrukt).

De heele wereld moest het zien en hooren, dat Bandoeng iets geweldigs tot stand had gebracht. En dit zou niet alleen begrijpelijk, maar ook loffelijk zijn geweest, indien het werkelijk zoo wàs en het instituut raison had. Doch wat baat het midden in de Sahara een City-magazijn te openen?

Toch mag men den promotors de gemaakte fouten en hun hoerahouding niet al te zwaar aanrekenen. Evenals de geheele Indische handel, verkeerden ook zij in de oorlogsneurose, evenals de geheele Indische handel droomden ook zij van een „Hochconjunctur" ad infinitum.

De natuurlijke gevolgen bleven echter niet uit.

Van de moeilijkheden, die het verkrijgen van een gezonde financieele regeling opleverde, is meer naar buiten gebleken dan van de overige bezwaren, die men te overwinnen had, doordat de kapitaalvoorziening ten slotte voor het grootste gedeelte door een arrangement met het Gouvernement is verkregen, waaraan een openbare behandeling in den Volksraad is voorafgegaan. De financiën van de Jaarbeurs zijn thans voor ieder een open boek, waaruit ik niets behoef voor te lezen. Slechts is het hier de plaats er op te wijzen, dat het Bestuur indertijd zóó ver is gegaan in zijn vertrouwen in het succes, dat men op eigen verantwoordelijkheid den bouw geen oogenblik vertraagde, ook toen door het eerste ongunstige votum van den Volksraad de zaak in een onzeker stadium was gekomen. De steun van de Overheid werd daardoor eenvoudig geforceerd.

In steeds sterkere mate deden zich de financieele moeilijkheden gevoelen, totdat eindelijk de Regeering van Nederlandsch-Indië wederom de behulpzame hand moest reiken om een algeheele financieële débacle te voorkomen.

Het Jaarbeursterrein is thans eigendom van de Regeering, slechts het terrein waarop het hoofdgebouw en de ingangskiosken zich bevinden, was eenigen tijd eigendom der Vereeniging, doch is naderhand weder aan de Regeering verkocht.

De Regeering kocht dit terrein, het hoofdgebouw, de twee ingangskiosken, de machinehal, het yzeren gebouw en een gedeelte der semi-permanente gebouwen, onder de voorwaarde, dat jaarlijks tot 1 Juli 1959 op terrein, hoofdgebouw en ingangskiosken een huur van 6.65% (annuiteit) op de overige gebouwen tot 1 Juli 1929 een huur van 17.7% van de koopsom zou worden betaald. Na algeheele aflossing zullen de betreffende gebouwen en het terrein eigendom van de Vereeniging zijn.

In 1923 zijn aan de semi-permanente gebouwen belangrijke ver-

nieuwingen aangebracht, om welke reden na 1 Juli 1923 gerekesteerd werd aan de Regeering om de termijn van aflossing te verlengen, zoodat deze over 10 jaar na dezen datum zullen zijn afgelost. Tegelijkertijd werd verzocht de termijn van aflossing van machinehal en ijzeren gebouw te verlengen tot 20 jaar na genoemden datum. Hierop werd door de Regeering gunstig beschikt, zoodat de percentages van rente en aflossing, betaald vanaf 1 Juli 1924, bedragen 13.585% van de na 1 Juli 1923 resteerende schuld op de tijdelijke gebouwen, en 8.7175% op machinehal en ijzeren gebouw. De annuiteit van 6.65 % voor de overige gebouwen en terrein bleef onveranderd.

De laatst gepubliceerde Balans & Verlies- en Winstrekening van de Bandoengsche Jaarbeurs vertoont de volgende cijfers:

Balans van de Vereeniging Nederlandsch-Indische Jaarbeurs.

Per 31 Juli 1924.

ACTIVA				PASSIVA.			
Terreinen	f	6.236	50	Kapitaal	f	173.175	58
Permanente Gebouwen	„	14.679	74	Schulden	„	58.577	52
Tijdelijke	„	118.929	76	Afschrijving	„	155.133	94
Terreinwerk en Afsluitingen	„	37.134	46				
Water en Licht-Installatie	„	57.354	88				
Inventaris	„	18.234	22				
Kas	„	184	07				
Kassier	„	15.081	07				
Huurkoop Regeering	„	83.787	33				
Vorderingen	„	33.882	48				
Waarborgfonds	„	1.382	53				
	f	386.887	04		f	386.887	04

Bandoeng, 31 Juli / 18 Augustus 1924.

De Raad van Beheer.

Exploitatie-rekening der vijfde Nederlandsch-Indische Jaarbeurs en Markt

over het tijdvak loopend van 1 September 1923—31 Juli 1924.

LASTEN.				BATEN.			
Rente	f	22.545	17	Huur	f	38.373	22
Salarissen	„	18.329	75	Entreegelden	„	30.387	42
Exploitatie 5de jaarbeurs	„	36.232	86	Lidmaatschappen	„	3.762	—
Onderhoud	„	8.726	59	Subsidies	„	14.300	—
Afschrijvingen	„	30.917	73	Voordeelig Saldo Loterij	„	22.549	10
Voordeelig saldo	„	7	02	Pacht Reclame	„	5.191	65
				Exploitatie 5de Jaarbeurs	„	2.195	73
	f	116.759	12		f	116.759	12

Bandoeng, 31 Juli / 18 Augustus 1924.

De Raad van Beheer.

Zooals Ir. G. J. Dijkerman [1]) terecht opmerkte, is in Nederlandsch-Indië de toestand ten aanzien van het Jaarbeurswezen een zeer bijzondere. Eigen grootindustrie bestaat slechts weinig en is, voor zoover ze bestaat, wel bekend, doch weinig bemind. Men denke slechts aan de Papierfabriek te Padalarang! Tegen het gebruik dier producten bestaat een zeker vooroordeel, dat geleidelijk moet worden overwonnen. De aanvoer van goederen uit het buitenland geschiedt door importeurs, welke over verschillende branches verdeeld, den geheelen invoer regelen. En het behoeft geen betoog, dat zij hun praedominente positie niet gaarne prijsgeven. Zij staan in verbinding met inkoopkantoren, welke hun, overeenkomstig ontvangen orders, de verlangde goederen doen toekomen. *Die inkoopkantoren zijn gevestigd in de productielanden* en zorgen, — voor zoover noodig ook door contact met de Jaarbeurzen te Utrecht en in het Buitenland, — elk op het eigen gebied van het

1) *Jaarbeurs of Jaarmarkt?* „Indische Post" van 27 September 1924.

nieuwste op de hoogte te zijn. De handel is hier in Indië voor een goed deel „tjap" — business: „merken" — handel; een certificaat van herkomst van een industrieele onderneming, welke het vertrouwen van de consumenten heeft weten te winnen, is bijna concurrentieloos. Eigenlijk zijn het meestal *monopolie-artikelen*, die hier de grootste winsten aanbrengen. Invoer van nieuwe merken vereischt groote en dure reclame om bekendheid en vertrouwen van den consument te verkrijgen. Om een voorbeeld te noemen, zal het elken tabaksleverancier niet dan met de uiterste moeite en met groote opofferingen kunnen gelukken een plaats te verwerven naast de van ouds bekende Van Nelle's fabrikaten. Dergelijke bevoorrechte posities hebben min of meer Tieleman en Dros en Hunink voor conserven, Ruston voor locomobielen en stoomwalsen, en meer andere op verschillend gebied.

Als gezegd: een nieuw merk eischt groote en dure reclame, en waar de importeur in staat is aan de behoefte te voldoen met goederen van *bekende merken*, bestaat voor hem weinig aanleiding te trachten met groote kosten ook andere nog *onbekende* merken ingang te doen vinden! Dit is logisch.

En met deze logica staat en valt het Indisch Jaar*beurs*-idee.

Of door het bovenstaande de Indische *consumenten* gebaat zijn, is een vraag, die iemand moeilijk bevestigend zal kunnen beantwoorden. Waar monopolie begint, eindigt gezonde concurrentie, beide ten nadeele van het publiek, dat verplicht wordt de monopolie-winsten op te brengen!

Een jaar*beurs* zou zeker verbetering hierin kùnnen brengen..... als ....., ja *als* wij geen importeurs hadden! Het zal dus stellig tot de vrome wenschen blijven behooren, zoolang wij uitsluitend *met de practijk* rekening hebben te houden.

Op technisch gebied is de toestand slechts weinig anders. De technische importfirma's zorgen, door vertegenwoordiging in de industrielanden, op de hoogte te blijven van de nieuwste vindingen en zorgen zelf, dat een nieuwe machine, die met kans op succes kan worden gepropageerd, aan hen, — zoo mogelijk als *alleen*-vertegenwoordiger —, wordt toevertrouwd. Zij kennen de cliëntèle en weten de tijden, wanneer zij de beste kansen hebben, dáár het nieuwe te lanceeren, wat als regel geschiedt door bezoek ter plaatse.

Bovendien: uitzending van monsters en expositie brengt groote kosten aan transport, standhuur en vertegenwoordiging tijdens de expositie met zich, afgezien nog van moreele risico's en het delcredere op derden, dat men loopt. Op 2 jaarbeurzen bijv. werden door Hollandsche firma's zelf vertegenwoordigers gezonden die, eenmaal hier, *eigen* belangen behartigden en de vertegenwoordigde firma's, bij wijze van spreken, in den steek lieten en niet meer van zich lieten hooren! Wanneer nu daarbij nog komt, dat een goed artikel via de Europeesche jaarbeurzen vanzelf wel een vertegenwoordigende firma trekt, dan is daarmede verklaard, dat slechts weinigen (en waarschijnlijk zelfs niet de besten) voor dergelijke exposities in Indië te vinden zullen zijn.

Hiermede stemmen de resultaten, welke de Bandoengsche Jaarbeurs, als Jaar*beurs*, heeft opgeleverd, volkomen overeen.

Gegeven deze omstandigheden moet een Indische Jaar*beurs*, wààr dan ook, zooals thans te Bandoeng, al zeer weinig kans van slagen hebben, hetgeen de practijk nu trouwens bewezen heeft.

Daardoor is tevens de toekomst van de Bandoengsche instelling als Jaar*beurs* bepaald, in weerwil van bespiegelingen, zooals wij weer in het vóór-laatste verslag van het bestuur lezen:

„Heeft de Jaarbeurs uiteraard in zijn levenssymptomen de wisselingen van de algemeene economische toestanden te ondergaan en dus in de jaren van malaise ook haar deel aan de algemeen ondervonden moeilijkheden gehad, wij mogen aan den anderen kant dan toch wel verwachten, dat bij het opklaren van den politieken en economischen horizont ook het instituut wel voorspoediger tijden zal leeren kennen".

Ik geloof, dat de hierboven door mij ontwikkelde feiten, en *de practijk van den Indischen handel* de verwachtingen van het Jaarbeursbestuur helaas in geen enkel opzicht kunnen motiveeren. Daarom rijst bij mij dan ook de vraag, welk nut het heeft langer *in die richting* te persisteeren.

Verder: „De voordeelen van een oplevenden handel en nijverheid zullen aan de Jaarbeurs niet ontgaan. De waarachtige vrede, (? — M. K.), in deze maand te Londen gesloten, de eerste gewichtige stap in de richting van een geleidelijk herstel der algemeene markttoestanden, verwijdt de perspectieven, die zich aan onze

Vereeniging openen en met vertrouwen ziet ons Bestuur de komende jaren tegemoet.

Het weet zich daarin gesterkt door den steun van vele medewerkers, vaste deelnemers aan de achter ons liggende reeks van jaarbeurzen en- markten, door de moreelen steun ook van vele weldenkenden, die beseffen, dat de Westersche Jaarbeursplant, op Indischen bodem overgebracht, lange jaren van uiterst zorgvuldige behandeling behoeft om tot een wijdvertakten, schaduwrijken woudreus uit te groeien".

Achter dergelijke dichterlijke ontboezemingen in een betoog, dat zakelijk en nuchter behoorde te zijn, kan ik slechts een vraagteeken plaatsen.

Waarom leert Bandoeng niet met beide voeten op den grond te staan? Denkt dat Bestuur thans *werkelijk* nog, dat de Jaar*beurs*, niettegenstaande alle geleden moreele-, financieele- en commercieele échecs, nogeens zal uitgroeien tot een „wijdvertakten, schaduwrijken woudreus?"

Aangaande de uikomsten van de vijfde jaarbeurs (van de zesde zijn nog geen officiëele gegevens gepubliceerd) zegt het Bestuur: „De deelneming is, voor wat het jaarmarkt-gedeelte betreft, *geringer geweest dan in vorige jaren*, voor het jaarbeurs-gedeelte echter nagenoeg op hetzelfde peil gebleven. De oorzaak van deze, over het algemeen genomen verminderde deelneming, moet gezocht worden in de te laat begonnen acquisitie, waarover reeds onder het hoofd „voorbereiding" het noodige werd opgemerkt. Verblijdend was onder die omstandigheden wel het feit, dat vele jaarmarkt-inzendingen geheel uit zich zelve kwamen, waarmede dus van die zijde getoond werd het belang der instelling voor exposanten aanwezig te zijn.

Evenals in vorige jaren werd ook thans weer onder de exposanten een enquête gehouden over de door hen bereikte resultaten. De desbetreffende vragenlijsten werden door 70 % der inzenders beantwoord. Naar bekomen antwoorden was 22 % hunner zeer tevreden, 58 % tevreden (Het Bestuur vergeet hier de belangrijkste factor ter juiste beoordeeling te vermelden, n. l. dat die „tevreden" inzenders hoofdzakelijk Inlanders waren M. K.), en 20 % matig tevreden over den uitslag, terwijl geen percentage aan ontevredenen

werd geconstateerd. Bovendien werd nog door 1 buitenlandsche exposant, de vertegenwoordiger van 26 Nederlandsche deelnemers, bij afzonderlijk schrijven van zijn bijzondere tevredenheid blijk gegeven. Aangenomen mag dus worden, dat over het algemeen de uitkomsten van deze Jaarbeurs en- markt aan de verwachtingen hebben beantwoord".

Overal elders, — behalve schijnbaar dan te Bandoeng—, bestaat omtrent de Indische Jaar*beurs*-gedachte geen verschil van meening meer. Zij kan gevoegelijk als opgegeven beschouwd worden in verband met de opgedane ervaringen. De deelneming van Nederland en van het Buitenland is van te weinig waarde. Indië krijgt kleine, onvolledige inzendingen, die niet beantworden aan het doel, dat met een *werkelijke, zakelijke jaarbeurs* beoogd wordt.

Men heeft dit wel geweten aan het feit, dat Bandoeng, geen handelsstad zijnde, niet de meest aangewezen plaats is voor een jaarbeurs, en dat een handelscentrum als Soerabaja zich daartoe meer eigent. De overtuiging heerscht evenwel vrij algemeen, dat ook dan het oogmerk niet zal worden bereikt, omdat zooals hierboven reeds uitvoerig werd uiteengezet, allerlei omstandigheden zich er tegen verzetten, rechtstreeks met de fabrieken in Europa zaken te doen, met uitschakeling dus van de importeurs. Een overweging, die ten aanzien van kleinere zaken nog krachtiger geldt. Zij hebben geen eigen inkoopers in Europa, doch hebben relaties, met vaste agenten, wier tusschenkomst onontbeerlijk voor hen is om economische redenen.

Hierop gronden wij onze conclusie: *dat een Indische jaarbeurs vrijwel nuttelloos is, omdat zij door zakenmenschen weinig geapprecieerd wordt.* Voor het groote publiek heeft zij alleen waarde als kermisvermakelijkheid.

En hiermede komen wij aan het tweede punt van onze bespreking, n. l. het jaar*markt* — motief in de Bandoengsche Jaarbeurs. Daarbij komen wij, — het moge al dadelijk worden gezegd — tot veel gunstiger resultaten.

Artikel 3 der Statuten leert ons, dat het doel der Vereeniging Nederlandsch-Indische jaarbeurs is:

1o. de belangen van de Nederlandsch-Indische Nijverheid en Handel te bevorderen, en wel door:

a. het houden van Jaarbeurzen te Bandoeng;
b. *het organiseeren van Jaarmarkten en tentoonstellingen aldaar;*
c. aanraking en samenwerking te zoeken met organisaties, welke zich het houden van jaarmarkten en tentoonstellingen in Nederlandsch-Indië ten doel stellen, alsmede het bevorderen der oprichting van zoodanige organisaties, voor zooveel dit wenschelijk wordt geacht.

Met opzet cursiveer ik het sub b gestelde doel, omdat, naar mijne vaste overtuiging, daarin de toekomst van het Bandoengsche Instituut gezocht moet worden. Er is dus zelfs geen statutenwijziging noodig om de koers ten goede te veranderen: laat het sub a genoemde rusten, en de onder b en c gestelde beter worden gehanteerd, *en de toekomst zal ons ook voor Bandoeng stellig betere resultaten doen zien.*

De laatste (zesde) jaarbeurs, — die van 20 Juni tot 5 Juli 1925 werd gehouden, — is daar om dit te bewijzen.

Het was mij bekend, dat de sedert Januari 1925 opgetreden nieuwe Voorzitter ook een nieuwe koers, — de hierboven door mij bedoelde, — zou volgen en daarom meende ik billijkheidshalve met de publicatie van mijn artikel te moeten wachten tot na de 6de Bandoengsche Jaarbeurs. Ik ben blij dit gedaan te hebben, want daardoor ben ik in staat gesteld een hoopvoller toekomst-analyse te maken ten aanzien van de jaar*markt*.

Was ik na afloop van de 1e tot en met de 5e Jaarbeurs, waarin vrijwel uitsluitend het sub a gestelde, — voor Indië onbereikbare —, doel werd nagestreefd, telkens van meening, dat het Instituut in geen enkel opzicht reden van bestaan had, doordat daarbij het onnatuurlijke jaar*beurs*-motief praedomineerde, *thans* is duidelijk gebleken, dat het een nuttige rol kan vervullen in onze Indische samenleving, indien het maar minder hoog mikt en het de jaar*markt*-gedachte meer tot ontwikkeling brengt.

„Wat kan een goed beheer in een half jaar veel veranderen" — was dan ook onze eerste uitroep, toen we de 6de Jaarbeurs- en markt te Bandoeng hadden bezocht.

Wanneer men ons een jaar geleden had willen voorspellen, dat

deze jaarbeurs zou *worden* zooals zij thans geweest is, dan hadden wij den optimitischen profeet met een schouderophalen geantwoord: „Zou Bandoeng op dit gebied nu nog wat kunnen presteeren?"

En zie daar: de veel gesmaalde bergstad *heeft* het gepresteerd. Bandoeng is dit jaar met een beurs- en markt cum annexis tevoorschijn gekomen, die gezien mag worden en die alle voorgaande overtreft.

Na alle verdiende en onverdiende critiek, die het Bandoengsche Instituut in voorgaande jaren te hooren heeft gekregen, willen wij daarom hulde brengen aan het nieuwe beheer onder directe leiding van den Heer H. P. Chr. Hoetjer, die om zoo te zeggen dag en nacht zijn beste krachten er aan heeft gegeven, en aan wien dan ook hoofdzakelijk het succes was te danken. Men voelde en zag de leiding in alle onderdeelen. Niet, — zooals in voorgaande jaren —, kil en autoritair uitgaande van iemand, die voor exposanten en bezoekers ongenaakbaar op een denkbeeldigen troon zetelde —, doch sympathiek uitstralende van een gezond en eenvoudig denkend mensch; van iemand, die rijke practische levenservaring blijkt te bezitten en de psychologie der massa verstaat. „Pa Hoetjer", — zooals ik den tegenwoordigen voorzitter en leider door vele exposanten gemoedelijk hoorde noemen, — was overal tegelijk, had voor iedereen zijn welwillende aandacht en was, met zijn gemoedelijke pijp in den mond, reeds 's morgens heel vroeg voor allen te spreken; hij nam niet alleen nota van alle wenschen en hints maar liet ze ook uitvoeren. Daardoor verbeterde hij de zaak op vele manieren. Een energieke business-fellow trad U tegemoet en liet U, als vertegenwoordiger van de pers, persoonlijk het geheele emplacement zien.

Geen autocraat, die de wijsheid in pacht heeft en van „het domme publiek" en „de verwaande pers" niets wilde aannemen, maar een weldenkende zakenman, die nooit te oud is om wat te leeren, en alle adviezen en opmerkingen gaarne aannam om ze ten nutte van zijn bedrijf uit te buiten.

Met voldoening konden wij constateeren, dat het nieuwe beheer zooveel mogelijk de in voorgaande jaren door publiek en pers gegeven wenken ter harte had genomen en in verbeteringen had

omgezet. In het bijzonder, — zooals reeds gezegd, — door de onderneming meer een passende en natuurlijke jaar*markt* —, dan een jaar*beurs* cachet te geven.

De Heer Hoetjer heeft terecht ingezien, dat bazaars en passars malem beter in het Oostersche milieu passen dan opgeschroefde en onnatuurlijke jaarbeurzen. En wij zijn er daarom ook van overtuigd, dat er ditmaal veel minder gedèsillusionneerden, zoowel onder bezoekers als exposanten zijn geweest. Het nieuwe bestuur heeft zich niet langer blind gestaard op het voorbeeld en de practijk van *Europeesche* zusterinstellingen, welke onder geheel andere economische verhoudingen werken, doch een logisch en aantrekkelijk geheel opgegebouwd van onze Indische behoeften. Men zou kunnen zeggen, *dat de Bandoengsche Jaarbeurs zich thans eindelijk aan Indië heeft aangepast.* En diezelfde aanpassing voerde ook consequent tot meer aandacht voor de middelen op het terrein, welke het mogelijk moesten maken om het zaken doen op een aangename, vlotte manier af te werken en af te wisselen met ontspanning en leering.

Daardoor beantwoordde de laatste jaarbeurs aan een vierledig doel :

1o. was zij als jaar*markt* een kleinhandels-instituut bij uitnemendheid;
2o. was zij als jaar*beurs* een groothandels-instituut;
3o. strekte zij het publiek tot leering door de electriciteits- en foto-tentoonstellingen;
4o. droeg zij bij tot veraangenaming van onze samenleving als plaats des vermaaks; ook uitspanning is op zijn tijd nuttig voor ons organisme.

Naast de jaar*beurs*, die een rustige en betrouwbare gelegenheid moet geven aan den handelsman om oude en nieuwe relaties te ontmoeten, waar de producenten in aanraking werden gebracht met groot- en kleinhandel, vonden wij de jaar*markt*, uitsluitend voor kleinhandel en publiek, waar drommen belangstellenden uit de Europeesche, *doch vooral ook uit de Inheemsche samenleving*, die bevrediging van hun nieuwsgierigheid zochten, hun hart konden ophalen aan „shopping" van mooie kains, snuisterijen en producten van Inlandsche kunstnijverheid.

Wat het jaar*beurs* gedeelte betreft, was het een groote verbetering, dat een eigen, kundig en betrouwbaar vertegenwoordiger persoonlijk uit Holland was overgekomen. Dezen vertegenwoordiger, den Heer W. C. A. van der Hoeven, was het gelukt een tweetal gebouwen, gelegen tusschen hoofdgebouw en machinehal, geheel te vullen met inzendingen van Nederlandsche fabrikanten: 35 firma's lieten van hun producten in de twee gebouwen het een en ander zien. Daar waren er verscheidene bij, wier reputatie hier te lande nog lang niet gevestigd was, en die dus van hun representatie hier zijde hoopten te spinnen.

Het heeft opnieuw de aandacht getrokken, dat de handelshuizen, die van ouds gerenommeerd zijn, niet opkwamen, en op die manier ook den fabrikanten, welke zij jaren vertegenwoordigen, de gelegenheid onthielden, om naast hun bekende producten, óók van hun nieuwe te laten zien.

Deze houding van de meeste importeurs had echter het gelukkig gevolg, dat degenen, die nieuwe merken wilden leeren kennen, gelegenheid vonden de aandacht te concentreeren op inzendingen, waarbij heel wat was, dat door de groote massa der verbruikers zou gewaardeerd worden. Wanneer wij een greep doen uit de namen der inzenders: Henkes, te Delftshaven, Spoor te Culenborg, Wijtenburg te Leiden, Veco en Vlinderco te Princenhage, Maria Farina te Dordtrecht, Stoomschoenfabriek Van Schyndel te Waalwijk, Vereenigde Rubberfabrieken te Heveadorp, Machinefabriek Ader te Velp, Nooitgedacht uit Ylst (niet met schaatsen! maar met houtbewerkings- en landbouwgereedschappen), Gebr. Polak te Rotterdam, L. W. van Delft te Tilburg. Van Vught te Amsterdam, Pharmaceutische Groothandel der Amsterdamsche Kininefabriek te Amsterdam, dan blijkt daaruit, — en wij lieten hier nog verschillende onvermeld, — dat er voor den handel wel interessante artikelen waren.

Naast de Jaar*beurs* heeft de Jaar*markt* niet alleen zijn oude rechten gehandhaafd, doch ook aanzienlijk uitgebreid. De tentoonstelling van Inheemsche Nijverheid gaf 42 inzendingen te zien. In een ander gebouw hadden een tweetal Chineesche en Inlandsche

handelaren hun tenten opgeslagen voor verkoop van allerhande artikelen. In een derde loods kwamen het Blindeninstituut en het Gevangeniswezen uit. Het eerste met een demonstratie van blindenarbeid, het laatste met een geweldige collectie van goederen, in de gevangenissen te Cheribon, Pekalongan en Soerakarta vervaardigd.

Een eigen karakter had de inzending van de Middenstand Vereeniging: 15 harer leden lieten zien van het beste dat zij omzetten. Alleen maar *zien:* verkocht werd hier niet.

Het hoofdgebouw, dat verleden jaar zoo'n hinderlijk opdringerigen bazaar-indruk maakte, begon zijn leven te beteren: het was nog wel een beetje van alles en nog wat, maar het geheel was toch niet zoo bont als verleden jaar. Het ideaal: het hoofdgebouw tevens het middelpunt van de Jaarbeurs, wordt misschien in 1926 verwezenlijkt. Waarschijnlijk gaf het Jaarbeursbestuur deze ruimte uit aan de beste betalers, maar het hoofdgebouw diende toch wel in de eerste plaats gebruikt voor *het beste*, dat de vereeniging zich als doel voorstelde.

In de machinehal was de electiciteits-tentoonstelling ondergebracht, die, ondanks de afzijdigheid der groote importeurs, toch tot een interessante verzameling was geworden. Men zag er groote inzendingen van Waterkracht en Electriciteit (een waterkrachtcentrale met onderstation, schaal 1 : 10); van de electrificatie der S. S. en van de radioafdeeling van de P. T. T.,-dienst, met korten golfzender en- ontvanger, schrijfontvangstinrichting voor lange afstanden, loudspeaker enz. Dan een inzending van G. E. B. E. O., dat de toepassing van kleine motoren voor allerlei huishoudelijk gebruik demonstreerde. In broederlijke eensgezindheid daarnaast de Nederl. Ind. Gas Maatschappij, die als producent hier thuis hoort, maar tevens de gelegenheid te baat nam, een sterkere propaganda voor gas als verwarmingsmiddel te voeren.

En last not least: de Internationale Foto-tentoonstelling.

Een dergelijk „salon" was op Java nog nimmer te zien geweest. Dit was iets zeer buitengewoons.

Wat een disillusie ligt er niet tusschen de voorbereiding voor de eerste jaarbeurs deze zesde Jaarbeurs en- markt! Wij zagen het hierboven. Doch ook hier is bewezen, dat de aanhouder wint. Het

Bandoengsche Instituut heeft hard voor haar bestaan moeten vechten, maar zij heeft daardoor een rechtmatige positie verworven. Deze jaarbeurs bevestigt, dat zij hare positie waard is.

Laat zij die met eere handhaven.

Een adelaar op een rotspunt, den snavel in den wind, de oogen onderzoekend op de verte gericht, waarin de zon rijst, dat is het zinnebeeld door het Jaarbeurs-bestuur te Utrecht gekozen. Voor Bandoeng kan dit zinnebeeld even goed gelden. Het is vernuftig gedacht, het zegt eigenlijk alles ineens wat er over de Jaarbeurs te zeggen valt: spiedend uitzien, gereed een vlucht te nemen tijdens de zich verbeterende conjunctuur, maar nog niet: „we zijn er", nog niet: „handen in de zakken", en heelemaal geen „hiep, hiep, hiep hoera!". De zaken marcheeren weer vlotter, er wordt weer wat meer gedurfd en men wordt niet meer zoo onverwacht en onafgebroken bestookt door teleurstellingen, valuta-inzinkingen, prijsfluctaties en andere verschijnselen, die in de afgeloopen jaren het zakenleven zoo vaak op losse schroeven hebben gezet. Maar toch, wie in de gelegenheid is eens een uur te praten met de heeren van het tegenwoordig Jaarbeurs-bestuur, binnenkamers, hij ontmoet een zekere kalme voorzichtigheid in beoordeeling en verwachtingen. En deze stemming doet prettig aan, ze vertoont ons Holland op zijn best, Holland dat alles doet wat het kan om voordeel te trekken van zijn inderdaad zeer gunstige internationale positie.

Moedgevend is het ook om te zien, dat het Jaarbeurs-bestuur zich van haar eigenlijke taak *meer* en *beter* bewust wordt. *Er komt lijn in het jaarbeurswerk.* Het is tot dusver een zoeken en tasten geweest; nu schijnt men op het rechte spoor te zijn. In het ernstig steunen vooral van den *Inlandschen* handel en nijverheid ligt m. i. in de eerste plaats de ideëele en schoone taak dezer instelling.

Laat het Bestuur onder zijn huidigen energieken en kundigen voorzitter de organisatie maken tot een stuwkracht, welke zal leiden tot *een gezegende verheffing van de Inlandsche nering en de Inheemsche nijverheid, tot bevordering van den Europeeschen handel en de Europeesche industrie.*

En laat het Bestuur dat doen met dezelfde tact, waarvan het bij deze jaarbeurs bewijzen heeft geleverd.

De détail-fouten van de laaste jaarbeurs kan ik stilzwijgend voorbijgaan: waar gewerkt wordt, worden ook fouten gemaakt. De steeds rijker wordende ervaring der promotors en organisatoren waarborgt echter correctie.

En dan kunnen wij van harte instemmen met het slot van de openingsrede van de 6e Jaarbeurs, uitgesproken door den Directeur van Gouvernements Bedrijven:

„Ik heb, toen ik in 1921 de Jaarbeurs opende, aan de Bestuurders van dit nuttige instituut aan den vooravond van den zwaren strijd, die met de economische malaise op komst was, als richtwoord medegegeven: „Volharding". Welnu, dat woord is waarlijk niet vergeten. Welaan, werkt door, Mijne Heeren, maar thans gesterkt, geëlectriseerd door het wakkere bewustzijn van wezenlijke waarde van het werk dat ge wrocht.

Werkt door dus, *maar doet het electrisch!*"

De Psychotechniek als factor eener intensieve Gouvernementeele bezuinigingspolitiek,

door

A. E. C. van Saarloos.

De moderne bezuinigingspolitiek heeft momenteel in de richting der versobering haar grenzen wel nagenoeg bereikt.

Het streven naar bezuiniging zal hier echter noodgedwongen niet kunnen stilstaan; de economie der middelenaanwending, het verkrijgen van een maximale nuttigheid der uitgaven zal op zeer intensieve wijze, met aanwending van alle hulpmiddelen, die de moderne wetenschap biedt, moeten worden nagestreefd.

Hierbij kan o. a. de Psychotechniek groote diensten bewijzen.

Afgezien van de groote individueele en sociale gevolgen bij nauwere benadering van het ideaal „de rechte man op de rechte plaats", is voor een bezuinigingspolitiek de geld-economische factor n. l. het verkrijgen van een grooter nuttig effect van bepaalde opleidingsuitgaven en van groepen van te werk gestelde krachten van overwegende beteekenis.

Het behoort toch, wat de laatsten betreft, tot de zeer veel voorkomende ervaringen, dat weinig productieve werkers een zeer groote capaciteit ontwikkelen bij te werkstelling aan meer op hun aanleg gerichte werkzaamheden.

Münsterberg [1]) constateerde o. a. in een potloodenfabriek hoe meisjes, die absoluut niet voldeden in de verpakkingsafdeeling een groote prestatie leverden in de afdeeling waar de potlooden met goudlak bestempeld werden.

Nemen wij als voorbeeld b. v. de *Landsdrukkerij*, waarbij uit den aard der zaak voor psychotechnisch onderzoek in hoofdzaak in aanmerking komen de zetters en de drukkers.

1) *H. Münsterberg*, Psychologie und Wirtschaftleben.

Een zetter moet vóór alles de gave bezitten, grootere deelen van een manuscript b. v. een geheelen zin met één oogopslag in zich op te nemen en woordgetrouw te reproduceeren. Daarbij moet hij zich de enkele woordbeelden snel en zeker kunnen voorstellen; hij moet het ontbrekende aanvullen en fouten verbeteren (correctie). Hiervoor moet zin voor doelmatige ruimte-indeeling worden gevorderd. Er zal dus moeten worden onderzocht: [1])

a) spraakleer.

Een zetter moet de spraakleer en de leesteekentechniek volkomen beheerschen en doorvoelen.

Dit onderzoek kan „en masse" geschieden; zij, die daaraan niet beantwoorden, kunnen voor het verder onderzoek reeds dadelijk worden uitgeschakeld.

b) het lezen van onduidelijke en onvolledige teksten.

Deze tekst wordt luid voorgelezen, waarna de gemaakte fouten en de ingevoelde aanvulligen worden geteld.

De tijdsduur kan met het stopuurwerk worden opgenomen.

c) spellen.

Dit onderzoek geschiedt speciaal met het oog op die woorden, welke voor den zetter geen inhoud hebben, doch die hij letter voor letter moet nazetten.

d) opname-vermogen.

Hierbij moet worden onderzocht, hoeveel de zetter van een zin kan onthouden zonder opnieuw den tekst te moeten raadplegen.

Dit kan men vaststellen door hem gedurende een bepaalden tijd een zin te toonen en daarna te laten opschrijven, wat hij daarvan heeft onthouden.

Voor machine-zetters kan nog een proef worden genomen met behulp van een schrijfmachine, in verband met het begrip der toetsentechniek. De beoordeeling van den candidaat-zetter kan dan geschieden op basis der volgende punten:

1. aantal schrijf- en leesteekenfouten in een gegeven dictee.

---

1) Werkt men met Inlanders of Chineezen dan zullen de eischen moeten worden gewijzigd, waarbij o. a. het geheugen voor zinlooze lettercombinaties sterk op den voorgrond treedt.

2. aantal fouten in de wedergave van een onduidelijken en onvolledigen tekst.
3. onthouden van voor den zetter zinledige woorden en het aantal fouten in de spelling daarvan.
4. letteraantal van het van een zin onthouden gedeelte.

Bij bovenstaande onderdeelen moeten natuurlijk tevens de opgenomen tijden worden vermeld.

Voor den machine-zetter komt dan nog in aanmerking het resultaat van de schrijfmachine-proef, n. l. hoelang het duurt eer hij een bepaald toetsenbord kent, en of na eenigen tijd deze kennis nog aanwezig is.

Naast een scherp gehoor en goed gezicht moet de *drukker* vóór alle dingen de fijnste nuances van kleuren en kleurverzadiging kunnen onderscheiden.

Hij moet verder zijn opmerkzaamheid over meerdere objecten gelijktijdig kunnen verdeelen; hij moet de zuivere loop der machine, het inleggen van het papier, het omleggen en vouwen van de bedrukte vellen en het gelijkmatig functioneeren der kleurendrukken in het oog kunnen houden. Zijn opmerkzaamheid moet dus niet alleen zeer omvangrijk zijn, maar bovendien gedurende langeren tijd gelijkmatig van intensiteit.

Optische en akustische afleidingsprikkels mogen daarop geen invloed van beteekenis uitoefenen.

Gezien de groote verscheidenheid in de machinerie-typen moet hij over een bepaalden machine-zin beschikken, ten einde zich bij eventueele verwisselingen snel aan het andere type te kunnen aanpassen.

De Intelligentie in engeren zin moet ten slotte eveneens als algemeene beroepsvoorwaarde worden gesteld.

Onderzocht worden nu:

a) het onderscheidingsvermogen voor kleuren en schakeeringen.
b) de gave tot verdeeling der opmerkzaamheid.
c) de stabiliteit der opmerkzaamheid.
d) de machine-zin.
e) de intelligentie in engeren zin (het logische denken).

f) het weerstandvermogen tegen storingen (afleiding der opmerkzaamheid).
g) de arbeidssnelheid.

Mij ontbreekt helaas de plaatsruimte om op de experimenten zelve in te gaan; praktisch is de groote waarde van het betreffende onderzoek echter reeds meerdere malen bewezen.

Het aantal toepassingsmogelijkheden der psychotechniek, die resulteeren in een economiseering van verschillende diensttakken is bijna onbeperkt.

Ik stip slechts aan het onderzoek van chauffeurs, motorrijders (voor het leger), vliegeniers [1]), zeeofficieren, treinmachinisten [2]), trambestuurders [3]), geselecteerde tewerkstelling in de werkplaatsen der gevangenissen, technisch en middelbaar onderwijs enz.

Ook het Hooger onderwijs zal op den duur het psychotechnisch voor-onderzoek niet kunnen ontberen.

Indië verkeert momenteel in het beginstadium van de ontwikkeling van een zelfstandig universitair onderwijs en het is zoo wel in het belang van den naam, die zich dat onderwijs naar buiten moet verwerven als van het nuttig effect der door het Gouvernement, ten aanzien hiervan, te brengen materieele offers, dat de psychotechniek te hulp zal moeten worden geroepen om te geraken tot een scherpe selectie der zich voor een bepaalde studierichting aanmeldende candidaten.

Het economisch belang zal natuurlijk op den duur van meer overwegenden invloed worden, wanneer het aantal studenten groeit, maar een doelbewuste bezuinigingspolitiek moet toch gericht zijn op de ontwikkelingsmogelijkheden in de toekomst. En ook nu reeds is het noodzakelijk het aantal studenten te beperken tot de werkelijk geschikten, niet alleen om de reputatie van het onderwijs, maar ook op grond van het feit, dat het den student bewaart voor een mislukking, die wanneer niet officiëel door de weigering van een

---

1) Voor een bespreking hiervan verwijs ik naar een artikel van mijn hand in het Indisch Militair Tijdschrift, Augustus 1925.
2) Vgl. Spoorbonds-Blad, September 1925.
3) Vgl. mijn brochure „Het Psychotechnisch Geschiktheidsonderzoek voor Trambestuurders en Chauffeurs".

diploma tot uitdrukking komende, gevaarlijk kan zijn voor de andere menschen (medicus, ingenieurs).

De beroepskeuze toch vertoont drie verschillende kanten, n. l. de algemeen economische, de bedrijfseconomische en de ethische, die in onderlinge samenhang moeten worden beschouwd en waarvan geen enkele kan worden afgezonderd.

De belangstelling voor, het zich aangetrokken voelen tot een bepaald beroep, is een zeer onbetrouwbaar richtsnoer voor de bepaling van de beroepsgeschiktheid.

De belangstelling richt zich bijna nimmer op het „innerlijk beroep", maar wordt bepaald door bijkomstige eigenaardigheden of eigenschappen, die het wezen van het beroep niet raken. Men heeft b.v. het ideaal om officier te worden, omdat men de prestaties van een groot veldheer bewondert, men wil ingenieur worden om revolutioneerende uitvindingen te doen, enz.

En al gaat de belangstelling gepaard met het vermogen om daarin iets te presteeren, ook dan nog is zij als richtsnoer gevaarlijk. Men denke b. v. aan de groote belangstelling van *Goethe* voor beeldende kunst, een interesse welke in geenerlei verhouding stond tot zijn productieve geschiktheid op dit gebied.

Het psychotechnisch onderzoek voor de hoogere beroepen is een nog nagenoeg onontgonnen terrein. Door nauwe samenwerking van psychotechniker en vakspecialist is hier echter zeer veel te bereiken. [1])

Het Gouvernement mag en kan op den duur met blind blijven voor de enorme sociale en economische voordeelen, die zij van de psychotechniek kan trekken.

Voor de zeer speciale selectie-onderzoekingen (zeeofficier, vliegenier, chauffeur, motorrijder, technisch onderwijs, enz.) zal zij reeds nu moeten aanvangen met de stichting van laboratoria.

Hier kunnen zonder enorme kosten reeds directe resultaten worden verkregen.

Een laboratorium door een vakkundige ingericht behoeft, partij-

1) Gedurende eenige jaren houd ik mij bezig met het ontwerpen van experimenteer materiaal voor het onderzoek naar de geschiktheid voor het ingenieursberoep, welk werk thans nagenoeg is voltooid. De beschikbare plaatsruimte laat het evenwel niet toe thans daarop dieper in te gaan.

trekkende van de ervaringen in het buitenland ten aanzien der instrumenteering opgedaan, geen groote sommen gelds te verslinden. Integendeel meen ik zonder overdrijving te kunnen beweren, dat de kosten in verhouding tot het daarmee te bereiken *directe* nut belachelijk laag zijn.

Het is natuurlijk hier ondoenlijk een bedrag te noemen, daar dit afhangt van de omstandigheid welke onderdeelen het Gouvernement het eerst wil entameeren.

Ook aan de in Indië *te stichten* industrieën en aan de cultures zal de arbeidskunde in het algemeen en de psychotechniek in het bijzonder niet te ontberen diensten kunnen bewijzen.

Als voorbeeld geef ik een kort overzicht van de bepalende vereischten voor het weversberoep. Ik vestig er echter uitdrukkelijk de aandacht op, dat ik hier volsta met de vermelding van eenige hoofdpunten.

De voornaamste gaven zijn:

a. opmerkzaamheid.

De machinale wever moet voortdurend acht slaan op voorziening van zijn spoelen en het voorkomen of verbeteren van fouten.

Binnen de sfeer der opmerkzaamheid moeten *gelijktijdig* vallen, het afloopen van de spoelen, het breken van een draad en de contrôle op het patroon.

Enkelvoudige of te sterk verstrooide concentratie mag dus niet aanwezig zijn bij den te onderzoeken proefpersoon.

Het experiment zal op grond hiervan gericht moeten zijn op de vaststelling van de *beperkt distributieve opmerkzaamheid.*

Ten aanzien van de contrôle op het patroon moet nog worden opgemerkt, dat dit niet alleen met, maar ook *zonder* het patroon moet kunnen geschieden.

Het experiment moet zich dus tevens richten op *de capaciteit zich bepaalde beelden nauwkeurig te herinneren.*

Ten slotte moet nog *fijngevoeligheid in de vingers* worden verlangd, waardoor verschillen in draaddikte direct worden waargenomen.

b. arbeidssnelheid.

De bewegingen die de arbeidssnelheid van een wever in hoofd-

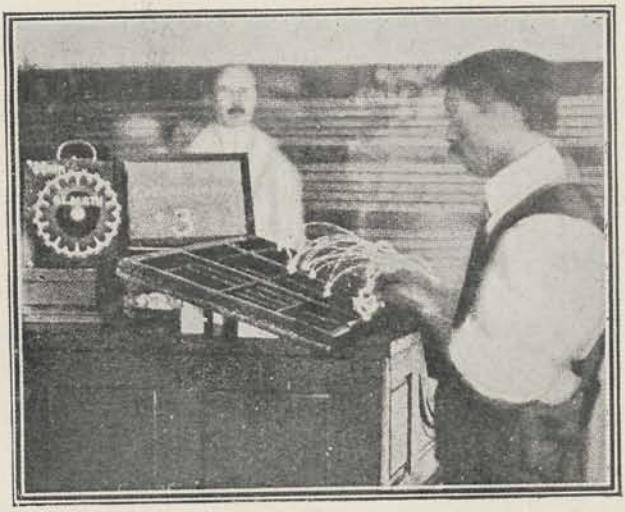


FIG. A.

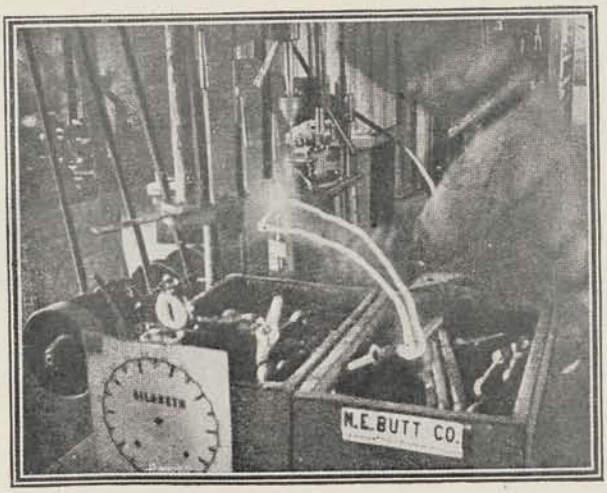


FIG. B.

zaak bepalen zijn een snelle en zuivere, draaiende beweging (voor foutenverbetering) en een snelle, draaiende beweging van den duim over den eersten vinger (voor het leggen van knoopen).

c. overleg.

Voor systematischen arbeid is het noodzakelijk dat de wever vooruit ziet, m. a. w. dat hij zich van te voren realiseert wat hij in de nabije toekomst moet doen.

Aan het psychotechnisch laboratorium voor speciale onderzoekingen kan tevens een afdeeling worden verbonden tot het onderzoek naar de meest economische uitvoeringsvoorwaarden van een bepaalden arbeid.

Men maakt langst cinematografischen weg een opname van den arbeid, waarna de arbeidskundige, met vergrootglas gewapend, alle details van het werk kan bestudeeren, overbodige bewegingen vaststellen en dus de juiste te onderwijzen arbeidsmethode kan bepalen.

Dergelijke films kunnen met het langzaam werkend apparaat een belangrijk hulpmiddel vormen bij het verklarend onderwijs der standaard arbeidsmethoden.

Gilbreth ontdekte b. v. op basis der betreffende filmstudie de oorzaak van het breken der draden in de weefmachine. De fout werd verholpen door de uitvinding van een ijzeren ring, die de draden in gelijke spanning houdt. De productie nam hierdoor per tijdseenheid toe met 75 procent.

Ten einde de waarneming van de arbeidsbewegingen te vergemakelijken ging men er toe over aan het bij den arbeid in beweging zijnde lichaamsdeel een periodiek opvlammend licht te bevestigen. Hierdoor komen op de fotografische film de arbeidsbewegingen duidelijk tot uitdrukking.

Als voorbeeld zie nevenstaande foto's.

Fig. *a* is de opname van de handbeweging van een letterzetter, fig. *b* toont duidelijk de aarzeling bij het grijpen.

Het is hier niet de plaats uitvoeriger op het arbeidsonderzoek in te gaan. Belangstellenden verwijs ik naar mijn werk *„Psychotechniek en Wetenschappelijke Bedrijfsleiding"*.

Het behoeft m.i. echter niet nader te worden aangetoond, dat

het hier *niet* gaat om vaststelling van uitbuitings-methoden, maar om de vaststelling van de juiste wijze van werken, waardoor het mogelijk bleek de productie, zonder meer arbeidsinspanning, dikwijls tot het drie en meervoudige op te voeren.

De technische beheersching van een arbeidsproces is nog te dikwijls uitsluitend gericht op het eindresultaat. De als doelmatig beschouwde arbeidsmethoden werden bijna steeds van geslacht op geslacht als arbeidsrecepten overgedragen.

„Diese besagten nur *wie* verfahren werden sollte, das *Warum* „lieszen sie unerörtert" *(Voigt)*.

De praktijk is in het algemeen met haar arbeidsmethoden niet op den goeden weg. Men zou b.v. toch kunnen aannemen dat de tegenwoordige wijze van metselen, waarbij de arbeidsmethoden zich gedurende 2000 jaar nagenoeg ongewijzigd gehandhaafd hebben, wel de meest doelmatige verrichtingsmethode voor dezen arbeid was.

Psychotechnische onderzoekingen evenwel hebben *bewezen*, dat dit absoluut niet het geval is [1]). Door minitieuse arbeidsstudie gelukte het het aantal bewegingen bij het metselen van achttien tot vijf terug te brengen.

Ook *Taylor* [2]) heeft aangetoond hoe oneindig veel op dit gebied nog valt te presteeren. Onderzoekingen in het spinnerij-bedrijf hebben verder aangetoond, dat de arbeidsters bij het gelijktijdig afbreken van draden en het afloopen van spoelen, geheel willekeurig, dan den eenen en dan weer den anderen arbeid het eerst verrichten, terwijl het toch bij eenvoudige overweging vanzelfsprekend is, dat eerst de afgebroken draden moeten worden geknoopt. Immers het knoopen vordert slechts een oogenblik en zelfs wanneer drie of vier draden gelijktijdig zijn afgebroken is dit snel hersteld.

Het werk verbonden aan een afgeloopen spoel eischt ongeveer één minuut en moet daarom *na* het aanknoopen der draden plaats hebben.

---

1) *Gilbreth*, Bricklaying.
2) *Taylor*, Shop Management.

Het aantal arbeidseconomische mogelijkheden is praktisch ontelbaar; in de verschillende Gouvernementsdiensten kan daar groot voordeel uit worden getrokken (stempelen van brieven, sorteerwerk, graafwerk enz.).

Ten dienste van de hulp bij beroepskeuze zal niet zonder meer naar direct inzettende praktische resultaten kunnen en mogen worden gestreefd.

Om hier waardevolle resultaten te bereiken zal als voorbereiding noodzakelijk zijn:

a. *een commissie die zich bezig houdt met de bestudeering van de verschillende rasseneigenaardigheden, speciaal uit psychologisch oogpunt.*

De intelligentie toch omvat de *gaven* d.w.z. de nog niet vast afgeronde, nog groote speelruimte vertoonende, mogelijkheden tot daden, die door de ontwikkeling en het leven tot zelfstandige *eigenschappen* groeien, welke dus het gemeenschappelijk voortbrengsel zijn van innerlijke en uiterlijke krachten en voorwaarden.

Tot deze gaven tracht men nu met behulp van tests door te dringen.

„Als Test bezeichnen wir jedes systematisch angewendete Mit-
„tel um einen Prüfling zu einer für seine Individualität charak-
„teristischen Reaktion zu veranlassen". *(Lipmann).*

Voor het onderzoek van Europeesche kinderen bestaan testseries die, in deskundige handen, bevredigende resultaten verschaffen.

Voor de Indische kinderen is dit niet het geval, zoodat hiervoor, om op den duur tot goede resultaten te komen, de instelling van een commissie voor rassenpsychologie noodzakelijk wordt.

Stern waarschuwt er terecht uitdrukkelijk tegen uit handleidingen tests zonder meer over te nemen. Leeftijd, plaats, systeem van onderwijs, in het kort iedere situatie, stellen hun bijzondere eischen, waaraan de tests moeten worden aangepast.

In mijn brochure „De Hulp bij Beroepskeuze en de Taak van de school en het beroepskantoor" bracht ik reeds met nadruk de stelling naar voren dat, *„Indische kinderen onderzoeken met tests, die in eenig ander land bevredigende resultaten hebben opgeleverd,*

geheel waardeloos is, door de groote verschillen in gemiddelden aanleg en milieu".

Dit geldt zoowel voor Inlandsche- als Indo-Europeesche kinderen, hoewel natuurlijk in gradueel verschillende mate.

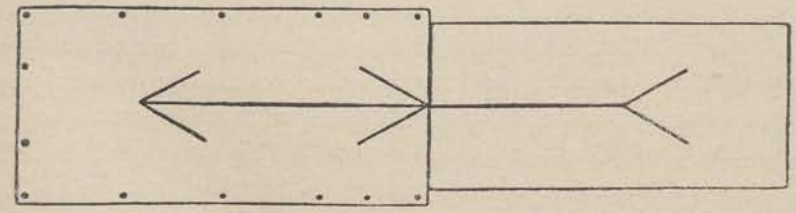
Ook zal de trefkans bij het psychotechnisch onderzoek der beroepen, waar de aanleg minder intern ligt, dus de materieele reacties ten aanzien van de ontwikkelingspotentie der intelligentie hoofdzaak zijn, veelal kunnen worden opgevoerd bij dieper volkspsychologisch inzicht (chauffeurs, wevers, machinisten, letterzetters, enz.).

De lichamelijke of geestelijke meerderheid van het eene volk over het andere op een gegeven oogenblik behoeft niet noodzakelijk voort te spruiten uit rasverschillen; voeding, behuizing, onderwijs enz. zijn factoren, die niet het ras in eigenlijken zin raken, doch de omstandigheden waaronder een ras leeft.

Bij alle rassenpsychologische onderzoekingen zal deze omstandigheid nauwkeurig in acht moeten worden genomen.

Een aardige illustratie hiervan geeft de bepaling van den oogenmaat, d.i. het vermogen om te taxeeren of een lijn recht of krom is, vertikaal of schuin, *gelijk van lengte of langer dan een andere,* enz.

Voor het nemen van proeven ten aanzien van dit laatste kan het volgende apparaatje worden gebruikt



De beide deelen passen in elkaar als bij een rekenliniaal. Men laat den proefpersoon het ingeschoven deel nu zoover uittrekken, totdat hij meent, dat beide lijnen even lang zijn. Aan de achterzijde kan men dan aflezen, hoe groot de gemaakte fout is. De proef herhaalt men b.v. 10 keer achter elkaar.

Opmerkelijk is het, dat Inlanders minder fouten maken dan Europeanen; vermoedelijk ondervinden de eersten door hun geringe bekendheid met geometische figuren het gezichtsbedrog in mindere mate. Zulke figuren hebben voor hen minder beteekenis, zoodat zij bij de schatting van de lengte van een der onderdeelen minder beïnvloed worden door de figuur als een geheel. Zij beperken hun opmerkzaamheid meer tot de horizontale lijnen en worden dus in mindere mate beïnvloed door de aanwezigheid en stand der armen. De taak heeft voor hen dus een meer elementair karakter dan voor den meer ontwikkelden Europeaan.

Individueele verschillen zullen veel sterker onder Europeanen optreden. Immers deze zal naar gelang van zijn meer of mindere intelligentie of bekendheid met dergelijke vormen van gezichtsbedrog, trachten de bedrogwerking te overwinnen. De Inlanders daarentegen staan over het algemeen allen even objectief tegenover de gegeven opdracht; intellectueel gaat het nagenoeg geheel buiten hen om.

Het vorenstaande geeft een eenvoudig voorbeeld hoe voorzichtig men moet zijn met het trekken van conclusies. Ten aanzien van psychologische verschillen geldt dit natuurlijk nog in veel sterkere mate.

Het rassenpsychologisch onderzoek richt zich in de eerste plaats op de vaststelling van het aanwezig zijn of ontbreken van bepaalde karaktereigenschappen die de economische en geestelijke ontwikkeling van een ras belemmeren of bevorderen. Neem b.v. het *overleg*, het met de toekomst rekening houden. Het leven van de hand in den tand is b.v. een eigenschap, die tropische volken als karakterkenmerk in veel sterkere mate bezitten dan de Westersche volken. Klimatologische gesteldheid, rijkdom der natuur enz. zijn hiervan de oorzaak.

Uit een Amerikaansch consulair rapport ontleen ik ten aanzien van den Mexicaan eenige zinsneden die evengoed op den lageren Inlander kunnen slaan.

„The Mexicans are occupied in obtaining food and amuse-
„ment for the passing hour without either hope or desire for a
„better future. They are always in debt, and the workman

„hired for a job asks something in advance to buy materials or „to get something to eat".

Voor de industrialisatie van Nederlandsch-Indië is dan ook *tot heden* de Chineesche koelie slechts van beteekenis; voordat de gemiddelde Inlander als industrieelen arbeider waarde verkrijgt, zijn nog vele jaren van evolutie noodzakelijk.

De Chinees daarentegen bezit talrijke eigenschappen die hem voor industrieelen arbeid, bij uitstek geschikt maken.

Naast zijn daarop betrekking hebbende karaktereigenschappen is zijn aanpassingsvermogen, speciaal aan het klimaat, voor Indië van enorme beteekenis.

Prof. Ripley zegt naar aanleiding hiervan [1]):

„The Chinese succeed in Guiana where the white man can-„not live; and they thrive from Siberia where the mean tempera-„ture is below freezing, to Singapore on the equator".

De instelling van een commissie ter bestudeering van rassepsychologische vraagstukken kan voor de ontwikkeling van Indië van groot praktisch nut zijn, als grondslag voor de opbouw en ontwikkeling van methoden, die de economische waarde van de bevolking ontwikkelen en opvoeren.

b. de praktisch psychologisch scholing van de onderwijskrachten.

De onderwijzer en leeraar is tot heden nagenoeg uitsluitend gewend geweest de leerlingen te beoordeelen naar de prestaties op school; het *kennen* maar niet het *kunnen* wordt beoordeeld.

Voor de vaststelling van dit laatste zal de psychologie te hulp moeten worden geroepen.

Het psychologisch onderzoek van groote en kleine menschen wordt steeds meer en meer toegepast en leidt tot betere fundeering van onderzoekingen en tot nieuwe conclusies.

Dr. Cyril Burt heeft in de psychologische sectie van het congres van de Britisch Association gehouden te Liverpool in 1924 gesproken over de vorderingen der psychologie in de laatste jaren

---

1) *Prof. Ripley*, The Races of Europe.

en de verschillen op geestelijk gebied tusschen het eene en het andere individu. Hij sprak van een onderzoek dat te Londen plaats had en betrekking had op 30.000 schoolkinderen. Men was daarbij tot de conclusie gekomen, dat de intelligentie van een kind kon varieeren tusschen 50 procent tot 150 procent. Met andere woorden het meest intelligente kind van tien jaar had de geestelijke norm van een kind van vijftien, terwijl de minst intelligente de norm van een vijfjarig kind had. Men werd verder steeds meer in de overtuiging bevestigd, dat de intelligentie der menschen te verdeelen was in zes of acht klassen.

Het is de plicht van de overheid, volgens *Burt*, om de intelligentie van een kind te bepalen, om het de opvoeding te geven die het meest bij zijn intelligentie past en het te leiden naar een beroep, dat het best zijn vermogens tot hun recht doet komen.

De prestaties van jeugdige personen en volwassenen hangen niet uitsluitend of van de intelligentie maar eveneens van de moraliteit of wilseigenschappen en ethische kwaliteiten. Dit laatste met een korte test vast te stellen is niet gemakkelijk; de betrouwbaarheid en algemeene geldigheid van de tests op moreel gebied is geringer dan de optimisten wel meenen. Het is echter een hoopvol teeken, dat de na eenige jaren arbeid verkregen resultaten reeds even belangrijk kunnen worden genoemd als die welke in de begin-onderzoekingsperiode met de intelligentie-tests werden verkregen.

Een zeer diepgaand en gedetailleerd inzicht in de moreele kwaliteiten zal echter slechts kunnen worden verkregen op basis van een meer objectieve interne kennis van het kind. De onderwijzer is, *mits psychologisch georiënteerd*, de aangewezen man om hier een oordeel te vellen. Hij zal daarnaast op de school de elementaire psychologische factoren moeten bestudeeren.

Zijn onderzoek zou men een *bruto-selectie* kunnen noemen, waarop zich de gespecialiseerde *experimenteele netto-selectie* van het psychologisch beroepskantoor opbouwt.

In het kort zal ik even nagaan welke punten door den *psychologisch* geschoolden onderwijzer kunnen worden onderzocht.

Ik kan niet genoeg de aandacht vestigen op den eisch eener eenvoudige psychologische scholing van den onderwijzer, daar anders

van een bruikbare toepassing, laat staan juiste interpretatie, van de tests geen sprake kan zijn.

Men vindt het dikwijls al heel modern, wanneer men de leerkrachten *vragenlijsten* verstrekt, die door hen ten aanzien van iederen leerling moeten worden bijgehouden.

Deze vragenlijsten zijn, wanneer ze althans psychologische waarde hebben, zoodanig samengesteld, dat de niet psychologisch geschoolde, serieus willende onderwijzer met de handen in het haar zit, en niet weet wat te antwoorden.

Vele der vragen zijn als regel zonder de hulp van het experiment niet behoorlijk te beantwoorden, maar dit wapen is den onderwijzer nagenoeg onbekend.

Dergelijke ondoordachte, de beroepskeuze willende bevorderen, maatregelen, wekken terecht de ontstemming van de menschen aan wie een taak wordt opgedrongen, waarvoor ze zelfs de elementaire kennis missen, en benadeelen sterk het streven naar een doelbewuste hulp bij beroepskeuze.

De onderwijzer is dan te vergelijken met het meisje dat uit stroo, goud moest spinnen om den dood te ontkomen of een prins te winnen.

In het dagelijksch leven bestaan er evenwel geen kaboutertjes, die 's-nachts voor de onderwijzers de lijsten invullen.

Het Intelligentie-onderzoek is analytisch-psychologisch, d.w.z. het onderzoekt niet de Intelligentie als eenheid, maar de elementaire factoren daarvan, afzonderlijk.

Voor onderzoek komt veelal het allereerst in aanmerking de *opmerkzaamheid*.

Deze eigenschap behoort wel niet tot het wezen der intelligentie, maar vormt een fundamenteele eigenschap voor de gebruikmaking daarvan; zij is toch van fundamenteele beteekenis voor ieder denkproces.

De eenvoudigste proef voor dit onderzoek is de test van *Bourdon*. Den proefpersoon wordt een tekst voorgelegd met de opdracht zoo snel mogelijk alle a's en e's door te schrappen. Het aantal der doorgestreepte letters wordt daarna vergeleken met het aantal, dat door den proefpersoon over het hoofd is gezien. Ook het tempo komt natuurlijk bij de beoordeeling in aanmerking.

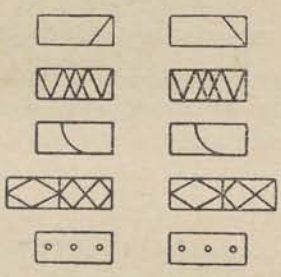
Het geheele experiment kan b.v. 30 minuten duren; na verloop van iedere minuut roept de proefleider „streep", waarna de proefpersoon met een dikke verticale streep moet aanduiden, waar hij op dat moment is.

Op deze wijze kan tevens de invloed van de vermoeidheid worden nagegaan.

Het experiment veronderstelt dus geenerlei begrip of overleg, maar richt zich zuiver op de opmerkzaamheid, door het vasthouden van een gegeven opgave te eischen.

Daarnaast zal de onderwijzer aan de hand van het gewone onderwijs de soort van opmerkzaamheid kunnen vaststellen (geleide of opzettelijke opmerkzaamheid, glijdende opmerkzaamheid, distributieve opmerkzaamheid enz.)

Wanneer het gebruik van de doorstreep teksten om een of andere reden niet gewenscht of mogelijk is [1]) kan men kleine verschillen laten aanwijzen b. v.



Men geeft dan natuurlijk een groote serie van dergelijke beeldengroepen; achter iedere onderling verschillende groep moet door den proefpersoon een kruis worden geplaatst.

In ongeveer dezelfde verhouding als de opmerkzaamheid staat ook *het geheugen* tot de intelligentie.

De geheugencapaciteit, hoewel een noodzakelijk vereischte voor een bruikbare aanwending van de intelligentie heeft niets met het wezen daarvan zelve te maken.

---

1) Hiervan kan b.v. sprake zijn bij het aan het speciaal beroepsonderzoek voorafgaande intelligentieonderzoek van analphabeten ten dienste der industrie.

Imbecillen b.v. bezitten niettegenstaande het gemis aan denk- en oordeelsvermogen dikwijls een buitengewoon geheugen.

Het geheugen verschaft het materiaal waarmee de intelligentie werkt.

„Wir wissen nur soviel, als wir im Gedächtnisse behalten" zei een bekend paedagoog en kenmerkte daarmede treffend de groote beteekenis van het geheugen voor ons geestesleven.

De invloed van een slecht geheugen, naast een hooge intelligentie vindt een droevig voorbeeld in den natuuronderzoeker *Faraday*, die bij intacte intelligentie door geheugenverlies er toe kwam steeds opnieuw uit te vinden, wat hij reeds lang gevonden had.

De geheugencapaciteit van een leerling blijkt duidelijk uit het gewone schoolwerk. Daarnaast zal dan nog moeten worden vastgesteld het vermogen om van iets de bepalende quintessenz te onthouden.

Om het geheugen te onderzoeken geeft men den proefpersoon mondeling de beknopte omschrijving van een bepaald voorval of gebeuren, waarna dan de proefpersoon beknopt den inhoud vrij moet weergeven.

Een serie van zes is hier wel voldoende.

Het experiment geeft echter meer inzicht in het *begrijpen*, dan in het *onthouden*.

Voor het meer speciale geheugenonderzoek gebruikt men de *woordrij methode*. Men geeft den proefpersoon een serie woorden in groepen van twee. De woorden van iedere groep staan met elkaar in samenhang van beteekenis b. v.

Wonde	—	pijn
Ongeval	—	redding
Mes	—	snede
Verdienste	—	welstand
Zon	—	warmte
Genezing	—	Vreugde

enz.

Men geeft b.v. een woordrij van 15 in 25 seconden. De proefpersoon moet nu bij het noemen van het eerste woord, het tweede reproduceeren. Om eenig inzicht te krijgen in de *sterkte van het*

geheugen herhaalt men dezelfde proef nogmaals b.v. na twee uur, terwijl de proefpersoon inmiddels op andere wijze is bezig geweest. Na verloop b.v. van een week kan dan nogmaals een herhaling plaats hebben. Aan de samenstelling van deze test moeten zeer hooge eischen worden gesteld, zoodat tusschen iedere woordgroep een zeer nauw causaal verband bestaat. Voor een meer wetenschappelijk beroep is toch immers het geheugen voor zinvolle stof hoofdzaak.

Als aanvulling op bovenbeschreven onderzoek kan — n.l. ter contrôle op het zien van het analogisch verband tusschen bepaalde woorden — nog de *Analogie-test* worden aangewend b.v.

dag — nacht..... wit — rood, *zwart,* helder, klaar.

De proefpersoon moet dan onderstreepen de analogie met „wit" zooals deze tusschen „dag — nacht" bestaat.

Voor het onderzoek van de eigenlijke intelligentie komt in de eerste plaats het *combinatie-vermogen* in aanmerking.

Van de verschillende methoden *(Ziehen, Terman, Whipple, Ebbinghaus* e. a.) komt mij de z.g.n. *drie woorden methode (Binet, Bobertag, Meumann* e.a.) het meest bruikbaar voor.

Men onderscheidt hierbij:

a. de logisch-causale combinatie, b.v.

wandeling — vermoeidheid — taxi.

Uit deze drie woorden moet een zin worden opgebouwd; tusschen de drie woorden moet echter de betrekking „oorzaak-gevolg" heerschen b.v. Tengevolge van de verre wandeling voelde ik vermoeidheid en nam toen een taxi.

Er wordt een serie gegeven van b.v. tien woorden; de arbeidstijd per voorbeeld mag hoogstens 60 seconden bedragen.

Bij de samenstelling der tests moet zooveel mogelijk worden getracht woordrijen te geven waar slechts de mogelijkheid open staat voor één van de twee waardeeringen „goed" of „onjuist". Wanneer het mogelijk is meerdere principieel verschillende antwoorden in gradueering van goed tot onjuist te waardeeren, dan wordt de zuivere waardeering ernstig bemoeilijkt.

b. de vrije combinatie.

De proefpersoon moet drie zelfstandige naamwoorden associatief

combineeren in zooveel combinaties als hij binnen den gegeven tijd kan samenstellen.

Het maximum aantal zinnen bedraagt per combinatie twee. De verbinding mag vrij en geheel willekeurig geschieden en moet zoo kort mogelijk worden weergegeven. Het gaat hier niet om de stijl, maar om de gedachten die de proefpersoon aan de woorden verbindt, b.v.

kleerekooper — auto — geld.

Combinaties:

De kleerekooper getroostte zich een rit met een auto om zijn geld te innen.

Een kleerekooper zonder geld is als een auto zonder benzine enz.

Den leek op experimenteel psychologisch terrein komen deze proeven op het eerste gezicht waarschijnlijk wel wat kinderlijk voor, maar bij nadere overweging zal hij inzien, dat achter dit schijnbaar eenvoudige kleed de meer of mindere capaciteit schuilt om in logischen samenhang zijn gedachten uit te drukken, alsmede de rijkdom aan ervaring ten opzichte van gangbare begrippen.

Verder is van groot belang het onderzoek naar het *vermogen tot denken en oordeelen.*

Hierbij kan men o.a. van den proefpersoon het vaststellen van onwaarschijnlijkheden verlangen.

Den proefpersoon wordt een kort verhaal voorgelezen, dat zakelijke en psychologische onwaarschijnlijkheden bevat van den fijnsten graad tot meer voor de hand liggende.

De proefpersoon moet nu de onwaarschijnlijkheden noteeren en daarna omschrijven, waarom deze punten hem onwaarschijnlijk voorkomen.

De waardeering geschiedt gradueel in verband met de beteekenis der moeilijkheden ten opzichte van elkaar.

Het zou verre de grenzen van een artikel overschrijden, wanneer ik het geheele intelligentie onderzoek wilde behandelen.

Uit het vorenstaande zal echter den lezer voldoende de kern van de methodiek duidelijk zijn geworden.

Met behulp van experimenten kan bij den leerling, naast zijn gewone kennisontwikkeling, worden vastgesteld: de opmerkzaamheid

concentratievermogen, geheugen, combinatievermogen, begripsbepaling, vermogen tot oordeelen, waarnemingsvermogen enz.

De school zal dus de algemeene psychologische factoren, die den grondslag vormen van het gespecialiseerde beroepsonderzoek, moeten verzamelen, welke aan een te stichten psychologisch beroepskantoor moeten worden afgestaan.

De werkzaamheden van een dergelijk kantoor omvatten:

A. Beroepsadviezen.

I. Kennis betreffende de kinderen, omvattende:
   1. Gezondheidstoestand en lichaamskracht.
   2. Huiselijke en andere externe verhoudingen.
   3. Levensloop.
   4. Gaven en neigingen.
      a. waarneming in de school,
      b. ondervraging der ouders,
      c. ondervraging der kinderen zelve,
      d. geschiktheidsonderzoek.

II. Kennis omtrent de beroepen.
   1. Vakkundige beroepskennis,
   2. Psychologische beroepskennis,
   3. Leertijd en leerkosten,
   4. Vooruitzichten.
      a. fundamenteele vooruitzichten,
      b. de momenteele vooruitzichten.

B. Plaatsingsbemiddeling.

De meeste advieskantoren bij de keuze van het beroep verzamelen het grootste gedeelte van de hier genoemde gegevens, doch wijden weinig of geen aandacht aan het sluitstuk daarop, het psychotechnisch geschiktheidsonderzoek. Zonder dit laatste zijn feitelijk alle andere gegevens uit een oogpunt van menscheneconomie waardeloos.

Men heeft feitelijk de wielen van de zegewagen der beroepskeuze gereed, maar men vergat de assen te maken, waarom zij moeten draaien.

Resumeerende kom ik dus tot de conclusie dat het Gouvernement ter economiseering van hare diensten en voor de verbreiding en verdieping van haar zorg voor het individu zal moeten overgaan:

1. tot het stichten van laboratoria voor psychotechnisch onderzoek voor de verkeersberoepen, technisch onderwijs, Gouvernementsbedrijven, enz.
2. tot het stichten van een commissie voor rassen-psychologie als grondslag van een in te voeren psychologische hulp bij beroepskeuze.
3. tot het bevorderen van de praktisch psychologische ontwikkeling van onderwijskrachten, ten einde het te stichten psychologische beroepskantoor de elementaire gegevens te verschaffen, die voor een nauwkeurig beroepsadvies noodzakelijk zijn.

Belastingvraagstukken in Britsch-Indië,

door

Ir. E. P. Wellenstein.

A. Ramaiya. A national system of Taxation.

K. J. Shah and K. J. Khambata. Wealth and taxable capacity of India. Conference number of the Indian Journal of Economics, 1925.

Het sterk bewogen politieke leven, dat Britsch-Indië de laatste jaren vertoont, gaat in menig opzicht gepaard aan verhoogde intellectueele uitingen, welke aan dat politieke gebeuren kracht en diepte zullen kunnen geven. Vooral op economisch gebied is gedurende dien tijd veel geproduceerd en gepubliceerd. De verhoudingen brengen als van zelf mede, dat daarbij vraagstukken van zuiver wetenschappelijk-staathuishoudkundigen aard meer op den achtergrond treden tegenover de leeringen, welke uit de lessen der economie voor de toestanden en verhoudingen in Britsch-Indië zijn te trekken.

Het daarbij bestreken gebied is zeer omvangrijk.

De wisselkoersen, het vraagstuk van de rupee, stijging en val van den zilverprijs en de nawerking daarvan op het handels- en industrieele leven, brachten vele pennen in beweging; er kwam in menig opzicht klaarheid in wat op dit punt in onvervalscht Britsch-Indische kringen wordt gevoeld en gedacht. Tot steun van het rapport van de Britsch-Indische tariefcommissie, — sterk nationalistisch gekleurd in reactie op de regeeringspolitiek van vorige jaren — snelde een deel van de intellectueele wereld met succes te wapen tot verheerlijking van protectie; tegen free-trade. De groote financieele moeilijkheden der laatste jaren, het hoogst gecompliceerde vraagstuk van scheiding van centrale en provinciale financiën,

maakten het belastingwezen tot middelpunten van algemeene en ook wetenschappelijke belangstelling.

Voor een drietal werken op dit laatste gebied wordt hier de aandacht gevraagd.

De heer Ramaiya, M. A., Fellow of the Royal Economic Society (London) geeft in zijn werk, uitgegeven te Madura in Voor-Indië, voornamelijk een studie van het belastingwezen in het algemeen. De titel zou in deze als in strijd met den inhoud kunnen worden aangemerkt, ware het niet dat de schrijver zelf een nadere verklaring van dien titel geeft, waaruit blijkt, dat „national" in deze niet als zuiver Britsch-Indisch is op te vatten, doch in algemeenen zin. Wel echter zal door hem het algemeene karakter der beschouwingen, in sommige opzichten aan Britsch-Indische verhoudingen en toestanden worden getoetst. Toch is het werk voornamelijk van koloniale beteekenis. Zuiver van uit een economisch oogpunt bezien van middelmatige qualiteit, heeft het daarentegen als koloniale uiting ontegenzeggelijk waarde, mede in verband met de gevoelens tegenover de overheerschende regeering, welke uit het werk spreken. Van uit een Nederlandsch standpunt beschouwd, is verder zeer typeerend, dat naast publicatiën van de Engelsche Labour Party, Marshall's Principles of Economics, Bastable's Public Finance en Pigou's Economics of Welfare, een Engelsche vertaling van Pierson van overwegenden invloed op het denken van dezen Voor-Indiër is geweest en hem in menig opzicht de basis voor zijn arbeid heeft geleverd. In het begin van het boek reeds, wordt aan de hand van Pierson er op gewezen, dat het belastingvraagstuk niet ongestraft als een zuiver staathuishoudkundig vraagstuk kan worden beschouwd. Waar echter Pierson in zijn beschouwingen ter zake ook voor andere invloeden een open oog houdt en bijvoorbeeld allerminst het kunnen van de administratie overschat, zoodat een aanmerkelijk gedeelte van zijn beschouwingen van directe, practische waarde is en blijft, daar blijkt bij den heer Ramaiya in menig opzicht van een algeheele negatie van andere dan staathuishoudkundige invloeden. De weg, dien de abstracte theorie wijst, is voor hem de eenig juiste; de practijk moet maar zien hoe zij zich aan die theoretische eischen aanpast.

In de eerste plaats behandelt schrijver, de — wat hij noemt —

„non-tax sources of revenue", aan welke hij in de leer der financiën de eerste en voornaamste plaats zou willen zien ingeruimd. Eerst wanneer de inkomsten uit die bronnen tot het maximum zullen zijn opgevoerd, zal het veroorloofd zijn over te gaan tot het belasten van rijkdommen of inkomsten; ieder Britsch-Indisch staatsman, die niet al het mogelijke doet om de regeeringswerkzaamheid in deze uit te breiden, schiet in de vervulling van zijn plichten te kort. En die werkzaamheid zal zich niet dienen te beperken tot de gebruikelijke bedrijven of monopoliën; allerminst: bank- en verzekeringswezen, scheepvaart-verbindingen, enz. enz. zullen allen aan die middelen kunnen en moeten bijdragen. Niet alleen zullen zoodoende meerdere inkomsten voor den staat kunnen worden verwacht, doch door het beheer tevens te richten op economische mogelijkheden zal, lettende op de meegaandheid der bevolking, zeer veel tot vooruitgang op alle gebied kunnen worden bijgedragen. Wel kunnen tegen die groote uitbreidingen van de staatswerkzaamheid bezwaren worden ingebracht — de schrijver geeft dit toe — maar die bezwaren kunnen op doeltreffende wijze worden ondervangen door de leiding van die „activities", zooals de heer Ramaiya die noemt, op te dragen aan commissiën.

Het pleit — vooral in deze tijden — zeker voor de capaciteit van een regeering en van de door haar verkregen resultaten, wanneer nog op zoo ondubbelzinnige wijze uitbreiding van de staatswerkzaamheid wordt aanbevolen; maar men staat in deze toch voor de vraag of hier een benijdenswaardige onbekendheid met het wereldgebeuren niet mede een groote rol heeft gespeeld bij het trekken van conclusiën. De kostbare tegenvallers der laatste jaren met z.g. staatsbedrijven stemmen toch voorshands tot zeer groote voorzichtigheid en onwillekeurig denkt men terug aan het gebeuren in eigen land. Het krachtige idealisme van Van Kol in het begin van deze eeuw, hetwelk eveneens de middelen voor de noodzakelijke verbreeding en verdieping van de staatsbemoeienis wilde zoeken in de staatsbedrijven; de doelbewuste, doch bedachtzame uitbouw, welke in deze onder de in zoo menig opzicht gelukkige combinatie van Heutsz-Idenburg aan die denkbeelden is gegeven en de eerste daarop volgende, hoopvol stemmende jaren. Daarna de débâcle-jaren, met als voorloopig eindresultaat drastische inperking van de

staatsbemoeienis en concentratie daarvan nagenoeg op de behoeften van het heden alleen, bij financieele verhoudingen, welke slechts met de noodige wissels op de toekomst den indruk kunnen wekken van een labiel evenwicht; tot nu toe sterk opgeschroefde belastingen en een in korten tijd overmatig gestegen schuld; beperking, inkrimping zelfs van een uiterst urgente welvaartspolitiek. Het zijn de lessen van verhoudingen, welke niet straffeloos genegeerd kunnen worden. Een minder deskundig beheer is evenmin als gebrek aan bewegingsvrijheid inhaerent aan de staatswerkzaamheid; de kansen op zoodanig beheer en handhaving daarvan gedurende langeren tijd, zijn echter aanmerkelijk grooter dan bij particuliere bedrijven. Weinig deskundige en andere ongewenschte invloeden kunnen doorgaans langer nawerken dan in het particuliere bedrijfsleven, wijl achter de bedrijfsresultaten nog de belastingbetaler staat om deficitten goed te maken en misbruik van dat valnet is dikwerf maar al te verleidelijk. Een organisatie, welke die bezwaren ondervangt, wordt om politieke overwegingen doorgaans buitengesloten.

Met voorbeelden als van Nederlandsch-Indië voor oogen zijn denkbeelden, als door den heer Ramaiya voorgestaan, allerminst zonder meer aanbevelenswaardig. De financieele moeilijkheden zijn ook voor Britsch-Indië werkelijk al groot genoeg, dan dat men het meer dan een langzaam en schroomvallig voortschrijden in de aangegeven richting zou kunnen toewenschen. Alle heil te zoeken in „commissions", zooals door den schrijver geschiedt, geeft allerminst den rotsgrond, waarop men zonder vrees kan bouwen; het hangt er toch te zeer van af door welke organen die commissiën worden aangewezen en welke invloeden daarbij den doorslag geven.

Het geheele hoofdstuk aan de „non-tax sources of revenue" gewijd, draagt trouwens den stempel van een gevaarlijk optimisme, steun zoekend en vindend in het programma der Engelsche Labour-Party. Niet alleen wordt toch een tot de spits opgedreven uitbreiding der staatsbedrijven aanbevolen, maar het geheele landbezit moet, naar 's schrijvers meening, langs den weg van een minnelijke onteigening aan den staat komen en daarna voor termijnen van 20 tot 30 jaren worden verpacht. Zoodoende zal de stijging van de pachtwaarde door bevolkingsaanwas, verbetering van communi-

catiemiddelen en andere oorzaken, doorgaans van wil en bemoeienis van den individueelen grondeigenaar onafhankelijk, de vermeerdering van de „public-value", aan de gemeenschap ten goede komen. De aangegeven termijn van verpachting wordt verder voldoende lang geacht, dan dat gevreesd behoeft te worden, dat deze algemeene verhuur, verbeteringen met een permanent karakter zou tegenhouden; van een slechten invloed op den aanwas van de „pirvate-value" zou dus in het aangegeven systeem niet behoeven te worden gevreesd. Dat deze ingrijpende wijziging van het grondbezit een staf van personeel zal vereischen, wordt niet toegegeven; aangenomen wordt zelfs, dat de daaruit voortvloeiende werkzaamheden zonder eenig bezwaar door den grondrentedienst zouden kunnen worden verricht. Besparing van kosten wordt daarbij zelfs mogelijk geacht, door het Europeesche element bij dien belastingdienst in meerdere mate door inheemsche elementen te vervangen.

Men ziet ook hier de werkelijkheid in sterke mate geweld aangedaan en niet alleen wat betreft den ongewenschten invloed van huur tegenover bezit of de vermenigvuldiging van werkzaamheden voor een bepaalden staf van personeel. De vervanging op groote schaal van Europeanen door Indiërs, welke zich na de hervormingen Montagu-Chelmsford in Britsch-Indië heeft voltrokken, bracht toch juist het betalingspeil der Indiërs naar het Europeesche; van bezuiniging was geen of weinig sprake, een verschijnsel, dat ook hier te lande valt waar te nemen en dat verder doorwerkend op de inheemsche maatschappij, den staatsdorpsschoolmeester ver boven het dorpsniveau stelt en ten laste van de gemeenschap brengt op dat van de welvarenden en meer welvarenden in de desa.

Belangwekkend — alweer uit een koloniaal oogpunt — is het volgende hoofdstuk, waarin de heer Ramaiya den rechtsgrond van belastingen behandelt, belangwekkend voornamelijk daarom, wijl de schrijver daarbij de organische staatsleer verwerpt. Dat hij met die leer bekend is, blijkt uit een uitvoerige aanhaling van een der verdedigers uit de Duitsche school; de gegeven verdediging lijkt hem echter onjuist. Zich als individu met de gemeenschap en de, uit die gemeenschap voortkomende, regeeringsorganen te vereen-

zelvigen, is den schrijver onmogelijk. Het is en blijft voor hem, ook na de ingrijpende wijzigingen der laatste jaren, het probleem van overheerschte tegenover overheerscher, van belastingbetaler tegenover een regeering. En uit die verhouding wordt dan een „benefit" theorie geconstrueerd, een verhouding van vergoeding voor dienstbewijs opgebouwd, welke in haar wezen geheel gedekt wordt door de opvattingen der individualistische school van vroegere tijden. De belasting is slechts geoorloofd ter bekostiging van de diensten, welke de regeering zal kunnen bewijzen en juist in de gegeven verhoudingen zal zij er bijzonder voor moeten waken, dat het dienstbewijs ook werkelijk aan den overheerschte ten goede komt. Het ontgaat daarbij den schrijver niet, dat met dien grondslag van vergoeding voor dienstbewijs zonder meer, het belastingstelsel bezwaarlijk is uit te bouwen langs moderne lijnen, welke slechts in de organische staatsleer een rechtsgrond kunnen vinden. Dit bezwaar wordt echter van geringe beteekenis geacht; de „benefit" theorie moge naar schrijvers meening dienen als richtsnoer voor de regeeringsuitgaven, zij geeft aan het individu nog allerminst het recht, zich voor de door hem op te brengen belastingen op het dienstbewijs, op den omvang der ontvangen prestatie te beroepen en bij de bespreking van de afzonderlijke heffingen wordt empirisch, als het ware voor elke heffing afzonderlijk, afgeleid, dat het aan de hand van de „benefit" theorie spaak moet loopen en dat slechts met de invoering van het draagvermogen als grondslag, eerstens bevredigende verhoudingen kunnen worden bereikt en verder de belastingheffing tevens dienstbaar is te maken aan een meer billijke verdeeling der rijkdommen.

De schrijver gaat nog verder; niet alleen aan die verdeeling der rijkdommen zal het belastingstelsel zijn dienstbaar te maken; door juiste vormen van heffing moeten de verstandelijke, moreele en physieke eigenschappen van het volk worden verbeterd. Van de heffingen nu, welke aan deze algemeene doelstelling zullen moeten beantwoorden, worden dan de in- en uitvoerrechten in de eerste plaats genoemd. Dat zulke indirecte belastingen in landen als Britsch-Indië zooveel gemakkelijker zijn te heffen en zooveel meer waarborgen geven voor juiste toepassing dan een inkomstenbe-

lasting, waarbij dan bovendien -- door aan de invoerrechten het karakter van een verteringsbelasting te geven — met het draagvermogen de noodige rekening kan worden gehouden, spreekt voor den heer Ramaiya niet, of eerst in de tweede plaats. Hij ziet het groote voordeel voornamelijk in de omstandigheid, dat die rechten ten deele en voor monopolie-artikelen zelfs grootendeels, op buitenlanders kunnen worden afgewenteld.

Aan de omstandigheden, dat buitenlanders het zelfde ten opzichte van Britsch-Indië zouden kunnen toepassen en dat elke monopolistische positie op haar best nog maar betrekkelijk is en een sterk sprekend element van zelfvernietiging bevat, wordt geen aandacht geschonken. Wel echter wordt de eisch gesteld, dat de tariefpolitiek de vriendschappelijke verhoudingen met het buitenland niet in gevaar mag brengen, terwijl op den voorgrond dient te staan, dat in een ideale wereld voor in- en uitvoerrechten geen plaats is, een ideaal, dat wellicht door middel van den te Genève zetelenden Bond der Natiën is te verwezenlijken. Zoolang dat ideaal niet is bereikt, moet het naar 's schrijvers meening aanbeveling verdienen, aansluiting te zoeken aan de verschillende deelen van het Britsche wereldrijk om tot een stelsel van voorkeurrechten te geraken, dit laatste echter alleen voor die artikelen, die Britsch-Indië niet zelf vervaardigt. En welke ook de voordeelen voor Britsch-Indië van zoodanig stelsel van voorkeurrechten zouden kunnen wezen, die deelen van het Britsche Rijk, welke in hun wetgeving bijzondere bepalingen hebben opgenomen tegenover Aziaten, dienen daarvan ten eenen male te worden buitengesloten.

Wat de verdere grondslagen van de tariefwetgeving betreft, onderscheidt schrijver zich in zooverre van zijn landgenooten, dat de quaestie van een protectionistische werking van het tarief door hem veel minder op den voorgrond wordt gesteld dan meestal van die zijde geschiedt. Wel staat ook hij in deze voor geen kleinigheden; zoo wordt het 25% tarief op suiker nog veel te laag geacht om werkelijk een doeltreffende protectie te kunnen geven en worden verder uitvoerrechten op grondstoffen warm aanbevolen. De voornaamste werking van het tarief moet z.i. echter de moreele wezen, waarbij dan de doeltreffendheid door een stelsel van accijnzen moet worden verzekerd. „The best

examples of such taxation" aldus de schrijver „are excise and „import duties leviable on the consumption of such harmful and „noxious luxuries as intoxicating drinks, opium, tobacco and „ganja and their manufactures, and taxes on such offensive occu- „pations as the practice of prostitution, the keeping of brothels „and gambling houses and other things opposed to good morals". Men moge — althans als middel voor 's lands inkomsten — eenigszins huiverig staan tegenover deze eischen, voor zoover die de moraliteit en gezondheid der tollenaren aan voortdurende gevaren blootstellen, mede wijl het object van heffing zeer bezwaarlijk naar billijkheid is te omgrenzen, toch heeft de verdere opzet een zeer sympathieke strekking en komt met de Nederlandsch-Indische politiek overeen. De aangegeven heffingen worden dan verder nog nader aangevuld in dien zin, dat het tarief van invoerrechten en de accijnzen zich tevens zullen dienen te richten tegen luxe en half-luxe, welke op die wijze bestreden kunnen worden en de lasten van de staatshuishouding daar zullen leggen, waar zij met de minste bezwaren kunnen gedragen worden.

Na de in- en uitvoerrechten en accijnzen worden de z. g. directe belastingen in beschouwing genomen en daarvan in de eerste plaats de successierechten genoemd, welke rechten tot nu toe nog geen deel uitmaken van het Britsch-Indische belastingstelsel. Met instemming wordt een uitspraak van den labourite J. A. Hobson aangehaald, n.l. dat een gemeenschap levende van een niet verdiend inkomen, ten slotte aan overvoeding ten onder moet gaan. Alle erfenissen en legaten dienen daarom aangemerkt als een hinderpaal voor verdere ontwikkeling en het beste zou wezen, dat na iemands dood al zijn eigendommen en bezittingen aan den staat vervielen. Een toetsing van deze denkbeelden aan die van Marshall, brengt den schrijver echter weder op den beganen grond terug. Toegegeven wordt dat de gevoelens voor het gezin ten slotte de sterkste stimulans geven tot sparen, en daarom zal voorshands „until at any rate people rise above family affection" het recht tot testeeren moeten blijven bestaan. Daarbij zal dan echter de staat een krachtige successiebelasting dienen te heffen volgens de gebruikelijke grondslagen van sterke progressie, èn in verband met de hoogte van de nalatenschap èn met den graad

van bloedverwantschap van erflater tot erfgenaam. Zulke successierechten verdienen, naar 's schrijvers meening, zeer zeker de voorkeur boven de tegenwoordige heffingen van zout, petroleum en andere levensbehoeften. Zij zullen evenals van het individu, te heffen zijn van de „undivided Hindo joint family", die onder elkander niet anders dan communaal bezit kent en slechts als gemeenschap naar buiten optreedt. Van die gemeenschappen zal dan geheven moeten worden telken male als deze van hoofd wisselen. Het bezwaar nu van zulke successierechten in een land met een overwegende productenhuishouding wordt wel gevoeld, doch de schrijver ontgaat de schier onoverkomelijke moeilijkheden op meer eenvoudige dan vernuftige wijze en wel door een voorziening, dat de heffing ook in natura moet kunnen worden voldaan.

Ten slotte moge aandacht worden geschonken aan de wijze, waarop de verdere uitbouw van het belastingstelsel is gedacht. Men ontwaart dan in een noot, dat registratie rechten — niet geheel ten onrechte — ten eenen male worden afgekeurd. Het beginstadium, waarin in Britsch-Indië handel en industrie zich nog bevinden, de langzame ontwikkeling, welke deze vertoonen, eischen, dat men aan het handelsverkeer zoo min mogelijk weerstanden in den weg legt. Van een grondbelasting schijnt de heer Ramaiya geen tegenstander; wel is waar wordt deze heffingsvorm, ook voor Britsch-Indië van eminent belang, niet afzonderlijk behandeld, doch wel leest men — en de gebruikte woorden zouden Pierson kunnen zijn nageschreven — dat het heffen van een inkomstenbelasting naast een grondbelasting alle aanbeveling verdient, zulks mede in verband met de amortisatie van deze laatste. Dat, en Pierson ziet dit niet over het hoofd, beide heffingen ten slotte het individueele inkomen verminderen en de grondbelasting in ieder geval telken jare wederom opnieuw moet worden opgebracht, blijft buiten beschouwing, evenals de omstandigheid, dat in streken, waar de landhonger spreekt en waar slechts de grond een bestaansmiddel geeft, de beteekenis van de amortisatie niet anders dan uiterst problematiek kan wezen. Het is wederom een zeer eenzijdige beschouwing van een hoogst veelzijdig vraagstuk.

Aan de inkomstenbelasting wordt nu verder de grootste aandacht geschonken, nadat te voren de algemeene grondslagen van zoodanige heffing waren ontwikkeld. De schrijver erkent ook daarbij de wenschelijkheid om van de grootere inkomens althans een zeker gedeelte aan de verwervers te laten en gaat eerst in algemeenen zin uit van de gedachte, dat wanneer van alle grootere en grootste inkomens 75% aan den staat vervalt, niet behoeft gevreesd te worden, dat aan den lust tot vergaren van rijkdommen, aan den arbeidslust geweld zal worden aangedaan. Nadere beschouwingen doen hem echter het beginsel van een progressieve heffing aanvaarden, waarbij hij de beteekenis van het bestaansminimum sterk op den voorgrond stelt. Dit bestaansminimum dient dan echter vrij hoog te wezen en bepaald te worden niet alleen met het oog op de werkelijke, oogenblikkelijke levenseischen van het individu, doch deze moet daarbij tevens voldoende gelegenheid vinden voor verdere ontwikkeling en voor het verzekeren van den ouden dag. Dit ruim gedachte bestaansminimum zal dan van belasting geheel vrij moeten zijn en tegenover de school, welke de zorgen van den staat rekent tot de eerste levensbehoeften en van een vrijstelling van dat minimum niet wil weten, wordt via Pierson het destijds baanbrekende Amsterdamsche proefschrift van Mr. A. J. Cohen Stuart [1]) in debat gebracht met een beroep op diens beeldspraak, ontleend aan Leiden's belegering. Erkend wordt, dat in tijden van nood door den staat alles van zijn burgers moet kunnen worden gevergd. Zoo verklaarden dan ook de bedreigde Leidenaars hun linkerarm te zullen opeten om met den rechterarm te kunnen doorvechten, wanneer de provisiën geheel zouden zijn opgeraakt. In een goed geordende samenleving dient nu, ook naar het oordeel van den heer Ramaiya, met die consumptie van menschelijke lichaamsdeelen geen aanvang te worden gemaakt, vóór dat alle provisiën, wien zij ook toebehooren, geheel zijn verteerd.

Niettegenstaande aan de vrijstelling van het bestaansminimum zeer uitvoerige beschouwingen zijn gewijd, komt de schrijver in een later hoofdstuk nog eens terug op een systeem van een alge-

---

1) Mr. A. J. Cohen Stuart. Bijdrage tot de theorie der Progressieve inkomstenbelasting, 's-Gravenhage 1889.

meen hoofdgeld, aangevuld met een heffing in verhouding tot het inkomen. Voor een beoordeeling van de waarde van die beschouwingen voor den tegenwoordigen tijd moge worden opgemerkt, dat het gaat om heffingsvormen, zooals die reeds in 1672 door Grotius in zijn „De iure naturae et gentium" zijn ontwikkeld. [1]) Een hoofdgeld n.l. ter vergoeding van de door den staat bewezen diensten voor de veiligheid van het leven, verder nog een heffing proportioneel aan de inkomsten voor de veiligheid van het goed, welk stelsel Grotius dan nog zou willen aanvullen met wat men heden ten dage verteringsbelastingen zou noemen. Deze hoofdgeldregeling verwerpt de schrijver nu op grond, dat zij zou moeten voeren tot een heffing in natura, waarbij, om van ieders capaciteiten het juiste gebruik te kunnen maken, het vraagstuk er een zou worden van socialisatie. Men zal daarom van dezen heffingsvorm afstand moeten doen en komt dan — om in de breede lagen der armen en armsten geen misnoegen te wekken — van zelf tot een progressieve belasting met welstand als maatstaf. Daarbij wordt de belastingdienst door den schrijver weer voor een extra zwart taak gesteld. De vraag, of men in deze van het inkomen of van het vermogen moet heffen, wordt zeer eenvoudig opgelost; het inkomen is de aangewezen maatstaf, wijl de staatsuitgaven jaarlijks wederkeeren. Maar als maatstaf van het inkomen dient niet het inkomen genomen te worden in geld, doch ook het genot, dat men jaarlijks van zijn bezittingen trekt, dient in rekening te worden gebracht. De toepassing van aanvullende vermogens- of verteringsbelastingen schijnt den schrijver vreemd te zijn en hij wil niet alleen het jaarlijksche geldinkomen doen vaststellen, maar in den aanslag zullen ook de diensten, welke de bezittingen bewijzen en zelfs het „consumer's surplus" van Marshall, mede maatstaven van heffing dienen te zijn. Dit moge weliswaar afwijken van het gebruikelijke, waarbij het consumer's surplus geheel buiten beschouwing blijft en van die diensten doorgaans alleen het bewonen van een eigen huis voor de vaststelling van het inkomen in rekening wordt gebracht, doch daarbij ware niet te vergeten, dat men zich tot nu toe nog steeds gehouden heeft aan het populaire

---

1) Vergl. Wilke in Finanzarchiv 1921.

inkomensbegrip en „failed to recognise the full economic import of the term".

In het vorenstaande is getracht een inzicht te geven in het werk van den heer Ramaiya. Het in de tweede plaats genoemde werk van de hoogleeraren *K. J. Shah* en *K. J. Khambata: Wealth and taxable capacity of India* is van geheel andere beteekenis. Draagt toch het eerst besproken boek in alle opzichten het karakter van het uiterst gevaarlijke half-weten, dat zoowel in oude als in nieuwe landen zoo dikwerf onherstelbaar kwaad deed en doet, het werk van de heeren Shah en Khambata staat op een veel hooger en meer wetenschappelijk peil. Groote gedeelten van het thans te bespreken werk kunnen dan ook een vergelijking met arbeid van gelijke strekking, gedurende de laatste jaren in Europa en Amerika verschenen, zeer zeker doorstaan.

Van dit boekwerk is het eerste gedeelte, de vaststelling van de „Wealth", van het vermogen, van de hand van den heer Khambata. Bijzondere waarde krijgt diens arbeid, doordat hij voor alles tracht tot een heldere omschrijving en tot een omgrenzing te komen van de begrippen, welke in deze op den voorgrond treden. Weinig termen geven toch zooveel aanleiding tot verwarring, misverstand en onjuiste gevolgtrekkingen, als juist de begrippen vermogen, nationaal vermogen, inkomen of nationaal inkomen. Het is daarom zeker een goede gedachte van den schrijver geweest, niet op te zien tegen een zekere wijdloopigheid om zijn standpunt scherp te omlijnen en de door hem aangenomen omgrenzingen tegenover andere stelsels te verdedigen. Om nu de beteekenis van dat standpunt te kunnen beoordeelen, is het waarschijnlijk het beste dit tegen een achtergrond van een meer algemeene beschouwing te doen spreken, waarbij echter slechts enkele voornaamste onderdeelen van het vraagstuk zullen worden belicht.

In de meest algemeene beteekenis van het woord inkomen, bestaat het inkomen uit de diensten, welke worden ontvangen, onverschillig of die diensten afkomstig zijn van goederen, welke daarbij al dan niet worden opgeteerd, dan wel het karakter dragen van directe diensten. Onder de eerste categorie valt bijvoorbeeld de voedingswaarde van levensmiddelen, onder de tweede categorie vallen de diensten, welke een dokter bewijst met zijn behandeling,

een bioscoopondernemer met het afdraaien van zijn film, ook die van een huisvrouw met de bestiering van haar huishouden of welke voortvloeien uit het tegen vergoeding gebruik maken van een spoorweg, het om niet benutten van wegen en bruggen.

Reeds deze korte omschrijving duidt op de moeilijkheden in deze. De inkomstenbeteekenis der voedingsmiddelen vindt in haar kosten een maatstaf; men kan deze daarom meten met een geldeenheid; evenzeer de inkomstenbeteekenis van de diensten bewezen door een dokter, een bioscoopondernemer, door een spoorweg, welke in het honorarium en de kosten van de kaartjes een maatstaf vinden. Anders staat men echter tegenover de diensten, welke een huisvrouw verricht of tegenover de diensten, welke door het vrije gebruik van wegen en bruggen zijn verzekerd. Een meer of minder aanmerkelijk deel van het inkomen is dan ook niet voor meting vatbaar. Daarmede is echter geenszins gezegd, dat het wel meetbare gedeelte niet een bruikbaar steunpunt zou kunnen geven bij de beoordeeling van economische toestanden en verhoudingen. Daarbij dient dan echter, vooral bij een beschouwing van langere perioden, ter dege rekening te worden gehouden met de omstandigheid, of de bewezen diensten niet overgaan van de eene categorie in de andere, of omgekeerd. Dit doet zich bijvoorbeeld voor, wanneer een huisvrouw een kantoorbetrekking aanvaardt en haar huiselijken arbeid overlaat aan een minder betaalde kracht. Doen zich zulke veranderingen op groote schaal voor — zooals bijvoorbeeld gedurende de oorlogsjaren met munitiearbeid het geval was — dan kunnen vergelijkende beschouwingen, gebaseerd op het meetbare gedeelte van het inkomen alleen, niet anders dan onder groote reserve worden aanvaard. De verzamelde cijfers zouden kunnen wijzen op een vermeerdering van het jaarlijksch inkomen, terwijl in werkelijkheid met een vermindering rekening is te houden.

Houdt men nu echter voor een oogenblik vast aan dit inkomensbegrip in zijn meer beperkte beteekenis van in geld meetbaar inkomen, dan is hiermede de quaestie nog niet opgelost. Men komt dan voor de moeilijkheden, op welke wijze kan dit inkomen bepaald, verdient het de voorkeur rekening te houden met het verworven dan wel met het verteerde inkomen. Ook in deze staat men voor

een strijdpunt, waarvan de beantwoording in menig opzicht afhankelijk is van de vraag, voor welke doeleinden de inkomstensamenstelling dienst zal moeten doen. Daarbij geeft het geproduceerde inkomen het voordeel, dat het ook het gespaarde, het opgelegde deel van het inkomen, in de beschouwingen betrekt.

Gaat men nu van deze bespreking van het inkomensbegrip over op die van het nationale inkomen, dan komt men weer voor een nieuw vraagpunt en wel dat, wat in deze onder „natie" is te verstaan. Geeft hier de nationaliteit van de verwervers den doorslag of heeft men het te zoeken in het domicilie of in de ligging van den bodem, waar het inkomen wordt verworven? Bereikt men misschien het meest juiste inzicht, door een verbinding van verschillende systeem?

Het vorenstaande moge voldoende wezen om een indruk te vestigen van de vragen, welke in deze vóór alles moeten worden beantwoord; thans moge worden aangegeven, hoe de heer Khambata tegenover een en ander zijn standpunt heeft bepaald. Men vindt dit waarschijnlijk het beste omschreven in de volgende uitspraak: „Hence no estimate of the total earnings in India can be made with „any show of accuracy. In the later parts of this work therefore, „we shall only confine ourselves to an estimate of the total *pro-*„*duction* of India," na eerst te hebben vastgelegd, dat het gaat om „the income-wealth of *India,* rather than of the *Indians*". Ook wordt er bij een en ander sterk de nadruk op gelegd, dat men in deze slechts te maken heeft met „material and tangible goods", met materieele en tastbare rijkdommen. Het hier gekozen, liever afgedwongen standpunt wijkt dus aanmerkelijk af van dat, hetwelk doorgaans bij beschouwingen van het nationale inkomen wordt ingenomen. Meestal toch zal men daarbij aansluiting zoeken aan de opbrengst van de inkomstenbelasting en door daarvan — voor zoover althans mogelijk — uit te sluiten die bestanddeelen, welke dubbel in rekening zouden worden gebracht, trachten tot een raming van het nationale inkomen te geraken. Het is een methode, waaraan vooral na de oorlogsjaren veel aandacht is besteed, in verband met den invloed van oorlogsschulden, sterk opgeschroefde belastingen, enz. op het nationale inkomen. Dat deze methode feilloos zoude wezen, kan allerminst worden toegegeven;

reeds het vermijden van dubbele telling leidt toch tot onoverkomelijke bezwaren. Zij moge verder van beteekenis zijn voor landen als de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, voor Engeland, voor Nederland, e.a., voor landen als Duitschland en Frankrijk, welke tegenover het buitenland zeer zware verplichtingen hebben, geeft — voor een beoordeeling van den bestaanden economischen toestand — een inkomen, ontleend aan de jaarlijksche productie, waarschijnlijk meerdere en betere steunpunten. Hoe dit echter ook zij, den weg naar een inkomenswaardeering uit de inkomstenbelasting vond de heer Khambata versperd. Een inkomstenbelasting kan toch voor Britsch-Indië in deze evenmin iets leeren als voor Nederlandsch-Indië, waar talloozen geheel buiten die inkomstenbelasting staan en juist die talloozen het grootste gedeelte van het nationale inkomen leveren. Hij bedient zich daarom — en het is in gevallen als deze wellicht de eenige uitweg — van de totale productie, waarover statistisch materiaal in zooverre wel ter beschikking staat, dat daarmede voor het doel aanvaardbare ramingen kunnen worden verkregen. Het is een methode, die — volgens den schrijver — in menig opzicht het voordeel heeft, dat zij mede dat gedeelte van de onmeetbare diensten omvat, hetwelk bij de voortbrenging van de goederen een rol heeft gespeeld. Hoe dit echter ook zij, daar het gebruik van andere methoden is buitengesloten, daar wordt het niet de vraag, welke methode de voorkeur verdient; het gaat er om wat en in hoeverre met het verzamelde materiaal tot bruikbare conclusiën kan worden gekomen. Een analoog standpunt dient ingenomen te worden tegenover de keuze voor het begrip „national". Zou men, ook voor een juiste beoordeeling van koloniale verhoudingen, het liefste willen beschikken over kennis van vermogen en inkomen van de „Indians" binnen „India", waar slechts gegevens over India ter beschikking staan, zal met dat laatste genoegen moeten worden genomen.

Ten slotte moge, tot goed begrip van een en ander, nog worden aangeteekend, dat schrijver voor de opbrengst der productie neemt de bruto-opbrengst, verminderd met de in de productie opgenomen goederen, als zaden, slijtage van machinedeelen, enz..... Belastingen en de levenskosten voor den noodigen arbeid laat hij buiten beschouwing, zoodat zijn opvatting van productie-opbrengst, het

meeste overeenkomt met de bruto belooning van den in de productie in den ruimten zin werkzamen arbeid en het daarin vastgelegde kapitaal.

Eenigszins uitvoerig is in het vorenstaande stilgestaan bij de wijze, waarop in deze het inkomensbegrip is bepaald. Dit leek noodig, wijl tegenover de draagkracht voor belastingdruk het van het grootste belang is een juist oordeel te hebben van de economische factoren, welke tegenover dien belastingdruk in vergelijking worden gebracht. Thans moge aandacht geschonken worden aan de wijze, waarop schrijver aan de hand van het ter beschikking staande materiaal de absolute inkomencijfers bepaalt.

Daarbij blijkt vóór alles, dat dit materiaal in alle opzichten onvoldoende is en ook onvoldoende zal blijven om tot een juist inzicht van de *absolute* grootte van het inkomen te komen, hetgeen echter aan de beteekenis van dat materiaal ter onderlinge vergelijking van verschillende jaren en tot vaststelling van economische tendenzen allerminst te kort doet. Gevaarlijk wordt het echter, wanneer datzelfde materiaal in vergelijking wordt gebracht met het inkomen van andere landen, waar hetzelfde vraagstuk, de bepaling van het nationale inkomen, op geheel andere wijze is beschouwd en uitgewerkt. Het verzamelde materiaal maakt verder sterk den indruk aan den lagen kant te zijn gehouden. Zeer zeker onbewust, want de schrijver wijst er op, dat zijn conclusiën, welke op een langzamen vooruitgang wijzen, hem zeker wel verguizing door velen van zijn landgenooten zullen brengen. Op enkele voorbeelden van het laag houden van de raming moge de aandacht worden gevestigd. Zoo wordt geen rekening gehouden met het aandeel van het bebouwd in het volksinkomen; de noodgedwongen beperking van de inkomenconceptie tot de materieele en tastbare rijkdommen, voert den schrijver in deze tot de zonderlinge conclusie, dat de beschutting, welke het bebouwd verleent, voor het inkomen geen beteekenis heeft. Het inkomen eenerzijds met verhuur van huizen verkregen wordt gecompenseerd door hetgeen aan huur wordt betaald; het bewonen van eigen huis — in oostersche landen overheerschend — blijft buiten beschouwing. Een ander voorbeeld is, dat hij de netto-opbrengst van den veestapel slechts stelt op

de opbrengst van de vellen, die in de nawijsbare productie worden opgenomen. Verder zou hoogstens nog gerekend kunnen worden op den arbeid door den veestapel verricht, doch deze is reeds opgenomen onder de productie, daarmede verkregen. Nog sterker spreken echter in deze de verdere bijverdiensten van den landbouw, de tallooze neveninkomsten, welke naast de verbouwing van het hoofdgewas kunnen worden verkregen. Ook de schrijver vestigt daarop de aandacht, vooral wat betreft de bosschen, doch zij worden — bij gebrek aan vergelijkingsmateriaal — niet in rekening gebracht. Toch zijn het juist die neveninkomsten, doorgaans in de consumptie opgenomen, zonder in het ruilverkeer te zijn geweest, die in menig opzicht den verbouw van het hoofdgewas economisch mogelijk maken en voor de voeding van het landbouwersgezin van overwegende beteekenis zijn. Toegegeven moet worden, dat die neveninkomsten voorshands aan alle meting ontsnappen; bij de beoordeeling van de waarde van het absolute inkomen worden zij echter niet straffeloos vergeten.

Het zou buiten het bestek van deze beschouwingen voeren in detail na te gaan, op welke wijze nu uit verschillende statistieken de noodige cijfers zijn geput, op welke wijze deze zijn aangevuld en gecontroleerd. De arbeid, door den schrijver verricht, heeft de verdienste, dat in alle opzichten contrôle mogelijk is, niet alleen op het gebruikte statistische materiaal, ook op de wijze, waarop dit met ramingen is aangevuld en de beweegredenen, welke daartoe hebben gevoerd.

Hier moge volstaan worden met op enkele hoofdpunten te wijzen. Het statistisch materiaal leverde in hoofdzaak hoeveelheden; voor de prijzen neemt schrijver nu de groothandelprijzen. Hij laat dan verder den detailhandel buiten beschouwing, aannemende dat handelswinsten op den weg van groothandel naar consument, geaequivaleerd zullen worden door de mindere waarde van eigen consumptie tegenover groothandelprijs. Als geldeenheid wordt de rupee aangehouden. Dit stelt den heer Khambata voor een nieuwe moeilijkheid. De statistieken van Britsch-Indië kennen toch een tweetal indexcijfers: een waarbij met de „betrekkelijke belangrijkheid", van de goederen in de productie, met het gewicht, rekening wordt gehouden; een ander, waarbij dit niet het geval is en

waarbij het indexcijfer niet meer geeft dan een rekenkunstig gemiddelde. De importgoederen worden echter slechts in de laatste categorie in de beschouwing betrokken. Schrijver geeft nu op goede gronden aan de eerstgenoemde soort indexcijfers den voorkeur; het verloop van die cijfers tegenover die der andere categorie, zoomede tegenover het verloop van de kosten van levensonderhoud toonen echter aan, dat voor het jaar 1921/'22, het laatst in beschouwing genomen jaar, ernstig aan de juistheid van het indexcijfer moet worden getwijfeld. De schrijver behelpt zich dan met een eigen cijfer, dat ongeveer het midden houdt tusschen de indexcijfers van beide categoriën. Het is nu echter juist deze aanname, die voor dat hoogst belangrijke jaar, tot een inkomensvermeerdering, tot een stijging van het welvaartspeil doet besluiten!

Op de kortelings weergegeven grondslagen komt de schrijver dan tot de conclusie, dat over de perioden 1900/'13, 1914/'22, 1900/'22 en voor het jaar 1921/'22 het jaarlijksch inkomen heeft bedragen resp. Rs. 1106, 1862, 1380 en 2364 crores [1]) of met indexcijfers teruggebracht op het peil 1900/'13, Rs. 1106, 1217, 1160 en 1105 crores. Dit laatste cijfer moet dan volgens den heer Khambata 1186 bedragen, waarmede hij tot de reeds weergegeven conclusie komt, dat een definitieve stijging van het welvaartspeil is aangetoond. Hij concludeert daarbij tot een jaar-inkomen per hoofd van Rs. 74, volgens den koers van die dagen overeenkomende met £ 5.—, of voor een normaal landbouwersgezin, dat uit vijf personen bestaat en waarvoor het inkomen aanmerkelijk beneden het gemiddelde moet blijven, tot een jaar-inkomen van 5 × 60 of Rs. 300. Tegenover deze cijfers moge worden vermeld, dat de bekende Engelsche econoom en belastingkundige Sir Joshua Stamp voor Japan komt tot een inkomen per hoofd van £ 6, (1919) terwijl van Deventer-Huender voor Nederlandsch-Indië tot een cijfer komen van ƒ 158.— (1921) voor het jaar-inkomen van een landbouwersgezin in deze gewesten. Rekening houdende met het aantal caloriëen, dat een Japanner in zijn klimaat noodig heeft om in leven te blijven, rekening houdende ook met de bekend bittere armoede van groote gedeelten van Britsch-Indië, ook ten

---

1) 1 crore = 10.000.000 = 100 lakhs.

opzichte van Java en de Buitengewesten, kan men de verleiding niet weerstaan bij die verschillende cijfers — ook na rekening gehouden te hebben met de valutawaarde — een groot vraagteeken te plaatsen. Dit doet echter aan de beteekenis van den hier besproken arbeid niet te kort. Jaarlijks bijgehouden en verbeterd, zonder dat het verband met voorafgaande jaren verloren gaat, zou het op den duur van onschatbare waarde kunnen worden. Men krijgt toch zoodoende een bruikbare barometer voor het welvaartspeil niet alleen, doch — en vooral in Oostersche landen onder Westersch beheer — tevens voor het regeeringsinzicht en regeeringskunnen over langere perioden, een gedegen inzicht dus in capaciteiten, welke thans nog grootendeels door politieke leuzen en woordensluiers aan een juist oordeel worden onttrokken.

Is nu in het vorenstaande aangegeven op welke wijze door den heer Khambata het inkomen voor Britsch-Indië is bepaald, thans moge worden nagegaan, welke conclusiën professor Shah daarop baseert. De heer Shah begint zijn beschouwingen met een reductie van het te voren berekende inkomen, tot dat, wat feitelijk voor de consumptie beschikbaar blijft. Hij gaat daarbij uit van het inkomen voor 1921/'22 van Rs. 2400 crores en reduceert dit eerst tot 2100 crores. Dit geschiedt door positief in rekening te brengen 300 crores voor import, en 100 crores voor verschil tusschen exportwaarde en waarde voor den producent. Hiertegenover wordt negatief in rekening gebracht, niet alleen de waarde van den export ad 400 crores, doch tevens een bedrag van 300 crores, dat boven op de kosten van den import zou komen op den weg van haven naar consument. Afgescheiden van de vraag of deze toerekening van 100% niet bovenmatig moet heeten, dient opgemerkt te worden, dat wenscht men die extra kosten voor de importgoederen binnen Indië in rekening te brengen, zij toch eveneens bij de inkomsten dienen te worden gevoegd, hetgeen op het laatste oogenblik, vóór dat conclusiën getrokken worden dan ook geschiedt. Bezwaarlijk is hierin dan ook iets anders te zien, dan dat voor dit gedeelte van de beschouwingen de rekening op minder goede gronden met een bedrag van 300 crores is gedrukt.

Verder worden dan nog in rekening gebracht de volgende be-

dragen en onder de volgende hoofden; alles in Rs. crores (10.000.000).

Political Deduction or Home Charges	50.00 [1]
Interest on Foreign Capital Registered in India	60.00
Freight, and Passenger Carriage paid to Foreign Cies	41.63
Payments on accounts of Banking Commissions	15.00
Profits etc. of Foreign business and Professional men in India	53.25
Diversen	—.—
	219.88 ∞ 220

Deze bedragen zouden voor de bevolking niet meer overlaten dan 1900 crores, waarvan 108 crores zouden gaan aan pacht, *huishuur*, kleinhandel en interest op hypotheken en 300 crores aan belastingen moeten worden opgebracht. Men houdt dan als totaal voor de consumptie van de lagere volksklassen een bedrag over van 1500 crores.

Na deze reductiën te hebben toegepast worden nu langs tweëerlei weg de meest noodzakelijke levensbehoeften van de bevolking berekend en wel langs den weg van het benoodigde voedsel in calorieën en langs dien van de kosten van het levensonderhoud van gevangenen.

Maar de kosten van levensonderhoud worden dan, en ten rechte, niet gesteld tegenover de berekende, doch beteekenislooze 1500 of 1600 crores, al naar men de kleine bezitters al dan niet afzonderlijk in rekening brengt, doch het door den heer Khambata berekende gemiddelde inkomen wordt door de Rs. 220 crores, hiervoren aangegeven, met ongeveer 10% gereduceerd tot een inkomen per hoofd van bevolking Rs. 68. Deze vergelijkingen moeten dan leeren, dat het gemiddelde jaarlijksche inkomen van den Britsch-Indiër, hem niet meer verzekert dan 2/3 van het voedselminimum en alsof deze conclusie nog niet voldoende sterk zou spreken, wordt verder nog aan de hand van een berekening, dat in een arm gezin 60% van het inkomen aan voedsel opgaat — en hiervoor komt de eerst uitgesloten huishuur als uitgave in eens weer in debat — de

1) Grootendeels rente van leeningen.

bewering uitgesproken, dat de gemiddelde Britsch-Indiër slechts een derde krijgt van het noodzakelijke voedselminimum.

Het hier kortelings weergegeven hoofdstuk is zeker niet het gelukkigste van het werk en men moet betreuren, dat door mateloze overdrijving aan een goede zaak veel kan zijn bedorven. Berekeningen, dat een land met honderden millioenen inwoners, in inwonertal en volkskracht vooruitgaande, eigenlijk reeds lang is uitgestorven, voeren de zaak, waarom het gaat, in het ridicule. Vooral wanneer de overdrijving zoo gemakkelijk is na te speuren. Het moge — evenals destijds voor het Duitsche Keizerrijk — het ideaal wezen van Britsch-Indische nationalisten, zich vrij te maken van de Britsche wereldvloot, maar rechtvaardigt dit ideaal den eisch, dat een Britsch-Indische vloot allen export en import van dat land zal bedienen? Rechtvaardigt het een aanname, dat somwijlen nog verliesgevende bruto-transportkosten Bombay-Australië of Bombay-Londen als een drainage in rekening worden gebracht? Hoe staat men tegenover een bewering, dat 1500 jaarinkomens van Rs. 20.000 en daarboven bij de civil service, de aanname wettigen, dat behalve het noodige voor de pensioenen *jaarlijks* nog Rs. 2 crores, d.i. ongeveer *f* 19 à *f* 20 millioen aan spaargelden het land zouden verlaten? Ten slotte de steeds even ongelukkige vergelijking met het criminaliteit aankweekende gevangenisrantsoen, met zijn noodgedwongen spillage en naar zuiver Oostersche begrippen ziekelijken overdaad. Tegenover dit rantsoen komt dan slechts het in de productie van hoofdgewassen nawijsbare inkomen. De diensten van de huisvrouwen en kinderen, de dikwerf onnaspeurbare neveninkomsten van het stukske land, de voedingswaarde aan het vee ontleend, de bewoning van het eigen hutje, dat alles blijft in deze vergelijking buiten beschouwing. De zuivere geldhuishouding van het gevangeniswezen wordt pour le besoin de la cause tegenover het op geld gebaseerde gedeelte van een huishouding gesteld, welke nog grootendeels productenhuishouding is. Het vraagstuk is toch werkelijk te ernstig en acuut, dan dat het overdrijving noodig heeft.

Toch is de mentaliteit van dezen Oosterling begrijpelijk; tegenover het armoede vraagstuk in Oostersche landen, steeds dreigender naarmate gemiddeld grondbezit en gemiddelde grondop-

brengst terugloopen, staat in menig geval niet anders dan de moordende onverschilligheid van den arriviste, dan wel een demagogisch gebeuren, dat meer achteruit dan vooruit helpt. Wat hier slechts helpen kan, de gestage, voortdurende toewijding tot verbetering van cultuur- en crediet-methoden, tot scherping van het handelsinstinct, geeft hoogstens langzaam aan verbetering. De beste arbeid in deze zal daarom nooit een massa appreciatie vinden; krijgt bij overheerschende politieke verhoudingen geen of weinig steun van boven af, dan wel zij wordt verleend in vormen, overeenkomende met de leuzen van den dag, doch door de kosten slechts mogelijk voor zeer beperkte arealen. Doch de verkeerde invloed van die massa-appreciatie, meermalen op het regeeringsbeleid haar stempel drukkend en gaande tegen het belang van het volk in, vindt in overdreven conclusiën, als van den heer Shah, een sterken steun.

Na beschouwingen over de verdeeling van het inkomen behandelt de schrijver het fiscale draagvermogen, waarbij hij begint met een vergelijking van de uitgaven tegenover de inkomsten, niet alleen van de centrale regeering, doch tevens van de provinciën, gemeenten en andere autonome lichamen en van de zelfbesturen. Hij verdeelt dan de belastingschuldigen in twee klassen, die waarvan het jaarlijksch inkomen om en bij, of beneden het levensminimum blijft en anderzijds de rijkeren. Berekend wordt nu, dat door de armeren van een inkomen van Rs. 1325 crores, Rs. 143 crores aan belasting wordt opgebracht, of 10.8% van dat inkomen, terwijl door de rijkeren van een totaal inkomen van 550 crores, 105 crores of 19% wordt geheven. Hij verklaart deze hoogst ongunstige omstandigheden, dat nog ongeveer 11% wordt geheven van menschen, wier inkomen volgens hem onder het bestaansminimum blijft, welk inkomen in elk geval slechts weinig daarboven is gelegen, aan het geheel overheerschen van den landbouw. Het is het bekende verschijnsel van een zich steeds uitbreidende bevolking, welke in den loop der jaren of eeuwen in de toename van de grondopbrengsten geen evenredige welvaartsvermeerdering heeft kunnen vinden en die zich den weg naar industrieelen welvaart grootendeels versperd vindt door den voorsprong van andere landen op industrieel gebied. Het zijn de moeilijkheden, waarvan

de kanten nog worden verscherpt, wanneer een industrieel moederland de tarief- en welvaartspolitiek van de agrarische kolonie beheerscht en deze in hoofdzaak à l'abandon laat.

Ook in deze beschouwingen zijn diens politieke inzichten den heer Shah weder de baas gebleven, hetgeen te betreuren is, wijl daardoor de economische en statistische waarde van de beschouwingen op den achtergrond komen. Deze schijnen trouwens op menig punt nog onvolledig; zoo mist men noode in de berekeningen den invloed van de dienstbaarheid binnen het inheemsche gehucht. Het vraagstuk van den belastingdruk is verder beschouwd per hoofd van bevolking, voor slechts twee klassen. Dit voert reeds daarom zoo gemakkelijk tot onjuiste conclusiën, wijl binnen dezelfde klasse tallooze variatiën mogelijk zijn en eerst bij een klasseering van de varieteiten het noodige inzicht kan worden verkregen. Vergelijkt men dan ook de uitkomsten met de toestanden hier te lande, dan lijkt voor de armste klassen een aanmerkelijk zwaardere druk, dan uitgerekend, nog zeer goed mogelijk.

De politiek voert verder den heer Shah er toe alle diensten door Europeanen aan Britsch-Indië bewezen aan te merken als een nettoverlies voor het land. Daar van het spoorwegbudget van Rs. 210 crores slechts 70 aan Indiërs worden uitbetaald, daar zouden de overige Rs. 140 crores niet anders zijn dan „a net charge, uncompensated by any material returns". Zeer sterk spreken in deze voor den schrijver ook het oude zeer van de overname van de Oost-Indische Compagnie en verder de financiering van het leger en van den wereldoorlog. Het eerste is de bekende uitkoop, welke ten laste van Britsch-Indië is gebracht, ter hoogte van 's-Compagnie's kapitaal, vermeerderd met een bonus voor aandeelhouders en tantièmisten. Het is — zooals schrijver het uitdrukt — Britsch-Indië, dat zijn eigen verovering heeft moeten betalen. De leger- en vlootquaestie is en blijft steeds acuut; het gaat hier om de meerkosten boven hetgeen voor de handhaving van orde en rust noodig is, welke meerkosten in even hooge, zoo niet meerdere mate het Britsche imperium als de kolonie ten goede komen. Evenzeer de quaestie van de oorlogsschulden, meer nog wellicht hetgeen gebeurd is met de pariteitshandhaving van de rupee in de na-oorlogsjaren, waarvoor het dekkingsmaterieel groo-

tendeels in financiering van den wereldoorlog werd vastgelegd, zoodat niettegenstaande in de na-oorlogsjaren schatten aan de pariteitshandhaving zijn besteed, toch geruimen tijd afdekking van de rupee op 20 in het £ heeft gedreigd. Het zijn hier oude, ten deele nog jonge wonden, die nog lang zullen bloeden, evenals hier te lande de eereschuld en de kosten van den Atjeh-oorlog, door Javaanschen arbeid opgebracht.

In zijn laatste hoofdstuk behandelt de heer Shah de latente rijkdommen en aan de hand daarvan de verdere ontwikkelingsmogelijkheden en tegenover de uitingen van opgekropte bitterheid in de vorige hoofdstukken, doet de hoopvolle toon van het laatste bemoedigend aan. Er zijn volgens hem vele verbeteringsmogelijkheden, maar niet ten onrechte voegt hij sarcastisch hieraan toe, „economically speaking" en laat de overwegende invloeden van politiek en regeeringsbeheer buiten beschouwing. Het zijn volgens hem slechts die verbeteringsmogelijkheden, welke door vermeerdering van het draagvermogen verlichting van belastingdruk zullen kunnen brengen en naar die verbeteringsmogelijkheden moet met alle krachten worden gestreefd. In de eerste plaats moet daarom de landbouw worden uitgebreid en verbeterd. Daarbij moet echter — en de uitspraak kon voor Nederlandsch-Indië zijn neergeschreven — vóór alles het belastingstelsel zoodanig worden herzien, dat niet naar verhouding de zwaarste last gelegd wordt op de armere en armste gronden. Verder verwacht de heer Shah veel heil van den verbouw van handelsgewassen, welke teelt volgens hem voor groote uitbreiding vatbaar is, ook zonder dat daardoor ook maar in eenig opzicht aan het voedselareaal behoeft worden tekort gedaan. Hier spreekt de schrijver zich zeer gedecideerd uit in een moeilijke quaestie. Is werkelijk de teelt van die handelsgewassen zoo aanbevelenswaardig, vóórdat de kleine landbouwer door meerdere handelsgeest en betere credietverhoudingen van een grooter deel van de meeropbrengst van die handelsgewassen verzekerd is, dan meestal tegenwoordig? Begint thans nog het voordeel voor den kleinen landbouwer niet eerst dan, wanneer de meeropbrengst tegenover het voedingsgewas zeer ruime verhoudingen aanneemt?

Een ander onderdeel van de verbetering van het landbouwkun-

dige vraagstuk, waaraan professor Shah bijzondere aandacht wijdt, betreft de versnippering van het grondbezit. Hij wijst op een zoodanige versnippering, dat in geheele streken de landbouwer niet meer dan 150 dagen per jaar op het veld werk kan vinden. In dezen toestand zal een huis- en dorpsindustrie veel verbetering kunnen brengen, door arbeidsgelegenheid te scheppen en neveninkomsten te verzekeren. Er is daarom ook naar een wetenschappelijke verbreeding en verdieping van de kleinindustrie te streven. Tevens zal gezocht moeten worden naar mogelijkheden, dat het heele jaar door kan worden gewerkt, mogelijkheden, welke door den schrijver niet verder worden aangegeven.

Ook de middelen tegen de versnippering van het landbezit zijn vaag gehouden. Zeker is, dat schrijver in de geringe gemiddelde oppervlakte van het bebouwde perceel de oorzaak ziet van een slechte bewerking volgens achterlijke methoden. Voor dat kleine perceel is economisch werken thans buitengesloten, niet zoozeer omdat de landbouwer onbekend zou zijn met betere arbeidsmethoden, doch wijl het versnipperde bezit de kapitaalskosten van die betere methoden niet kan dragen. En dit kleine bezit wordt door den landhonger nog steeds verder verdeeld, zoowel in streken met eigen bezit, als in die met een funest pachtsysteem van kleine stukjes, dat in Britsch-Indië over groote uitgestrektheden in zwang, in menig opzicht ook op Java zijn intrede heeft gedaan. Tegen die geringe oppervlakte zou zeker coöperatief werken betere arbeidsmethoden en daarmede meerdere opbrengst geven, waartoe ook de Regeering door landbouwvoorlichting krachtig zal moeten meewerken. Toch zal ook dit op zich zelf, nog geen afdoende verbetering brengen; deze is, volgens den schrijver, eerst te verwachten, wanneer het mocht gelukken het gedeelte van de bevolking, dat geheel op den landbouw is aangewezen van het tegenwoordige percentage van 70 op ongeveer 50 terug te brengen.

Men denkt ook bij deze eischen en wenschen, in alle opzichten gerechtvaardigd, onwillekeurig terug aan het gebeuren in eigen land. Landbouwvoorlichting, landbouwonderwijs op groote schaal en bevordering van klein-nijverheid als punten van het regeeringsprogram en na vele moeilijkheden een eerste begin. Doch na een periode van uitbreiding op papier, de absolute stilstand

daarvan; ook bij de landbouwvoorlichting, wellicht nog een teruggang van de prestatiemogelijkheden, door drastische inperking van reiskosten. De langzaam verworven resultaten spraken niet voldoende. En voor den landbouwerszoon geen of weinig gelegenheid om door krachtig aangevat landbouwonderwijs zijn economischen toestand te verbeteren, doch wel blijven gelden beschikbaar voor verbreiding van (tijdelijke) kennis van het Indisch-Nederlandsche dialect. De voor het landbouwbedrijf als nevenbedrijf onontbeerlijke klein-industrie verdwijnt uit de belangstelling en het industrialisatie probleem concentreert zich in hoofdzaak op het, tot de groote massa sprekende, millioenen- en millioenen plan van een ijzer- en staalwerk, een plan, dat hoe verdienstelijk ook op zich zelf, desalniettemin voor 99.5% van de Javanen voorshands niet veel meer beteekenis heeft dan werkgelegenheid voor eenige honderden Europeanen en eenige tienduizenden Chineezen, het financieele risico buiten beschouwing latende.

Het derde werk, waarvoor in deze aandacht wordt gevraagd is het Indian Journal of Economics, waarin het verslag is opgenomen van de in Januari van dit jaar te Benares gehouden achtste conferentie van de Indian Economic Association. Op deze conferentie zijn voornamelijk vraagstukken op financieel en belastingkundig gebied behandeld, welke behandeling buitengewoon relief krijgt door aanwezigheid van de Britsch-Indische commissie onder leiding van Sir Charles Todhunter. Deze commissie, welke der Britsch-Indische Regeering zal moeten adviseeren over een noodzakelijke herziening van het belastingstelsel, zoomede over het vraagstuk van de scheiding van centrale en provinciale financiën, kreeg zoodoende gelegenheid zich op de hoogte te stellen van hetgeen in wetenschappelijke Britsch-Indische kringen ter zake wordt gevoeld en gedacht.

De verstrekkende hervormingen Montagu-Chelmsford gaven aan de provinciën de geheele regeling van het binnenlandsch bestuur, de politie, het gevangeniswezen, de justitie, de publieke werken, het onderwijs, den gezondheids- en medischen dienst, zoomede van landbouw en nijverheid. Op den voorgrond werd daarbij gesteld, dat de provinciën van af het oogenblik, dat zij haar nieuwe

taak zouden aanvaarden, zelfstandig over voldoende inkomsten zouden moeten kunnen beschikken en niet door financieele afhankelijkheid van de centrale regeering in hun werking mochten worden beperkt. Met het vroegere stelsel van toelagen uit de centrale financiën werd daarom voor goed gebroken en een regeling werd getroffen, waarbij de opbrengst van een zeker aantal belastingen aan de provinciën werd afgestaan, echter onder beding, dat wederom een bepaald aandeel van die opbrengsten ter beschikking van de centrale regeering zou worden gesteld. De centrale regeering behield verder de beschikking over de inkomsten uit invoerrechten, de inkomstenbelasting, zout en opium en verder over de overschotten van de spoorwegen, posterijen en telegraaf. Daarentegen zijn aan de provinciën afgestaan de inkomsten uit de grondbelasting in haar verschillende vormen, de accijnzen, de zegelrechten en verder de inkomsten uit irrigatie en van spoor- en tramwegen van secundaire beteekenis. De algemeene klacht is nu, dat terwijl de inkomsten van de centrale regeering een groote elasticiteit vertoonen, die van de provinciën van meer stationairen aard zijn, terwijl juist dat gedeelte van de overheidstaak, hetwelk op de provinciën is overgedragen, voor de ontwikkeling van land en volk dringend groote uitbreiding behoeft. De tegenstelling in deze wordt dan voor de sterk nationalistische elementen nog verscherpt door de omstandigheid, dat een groot gedeelte van de centrale regeeringsinkomsten voor militaire doeleinden wordt besteed en zoodoende meer een imperialistisch dan wel een zuiver Britsch-Indisch karakter draagt.

Het is nu typeerend, hoe voor de in deze gerezen moeilijkheden de meest verschillende oplossingen aan de hand worden gedaan.

Het meest ingrijpende en voor de verdere ontwikkeling van het land wellicht van de meeste beteekenis, is het voorstel om de opbrengst van de inkomstenbelasting over te dragen aan de provinciën en daartegenover die uit de accijnzen aan de centrale regeering. Hoopt men met het eene de regeering te noodzaken tot inperking van militaire uitgaven, het andere houdt verband met plannen tot drooglegging, waardoor de inkomsten uit de accijnzen zeer aanmerkelijk zouden dalen en de provinciën dus nog meer dan thans reeds het geval is in haar ontwikkelende werking

zouden worden beperkt. Van een enkele zijde wordt het vraagstuk krachtig onder de oogen gezien; voor verdere ontwikkeling van het land wordt de noodzakelijkheid van een uitgebreide provinciale overheidsbemoeienis erkend. Men dient daarom niet te schromen met belastingheffing verder te gaan dan tot nu toe is geschied; slechts op die wijze zal men uit den tegenwoordigen vicieuzen cirkel kunnen geraken. Begint men met een krachtige ontwikkeling van de overheerschend landbouwende streken, dan zal die ontwikkeling binnen korten tijd ook weer de beschikking geven over meerdere fondsen. Voor de bronnen, welke reeds op korten termijn meerdere inkomsten kunnen geven en waarmede met die ontwikkeling een aanvang kan worden gemaakt, wordt dan verwezen naar successierechten, een speel-, advertentie- en vermakelijkheidsbelasting, verder een belasting op luxe en registratierechten. Hieraan zullen dan zijn toe te voegen opcenten voor de provinciën op de inkomstenbelasting en een progressieve belasting van het inkomen uit landbezit.

Het is bij deze belastingvoorstellen, zooals het bij een bespreking op zuiver economische grondslagen meestal gaat: vergeten wordt, dat de waarde van het voorstel niet alleen beheerscht wordt door de strekking er van, doch in menig opzicht meer nog door de uitwerking daaraan gegeven. Voor opcenten op een bestaande belasting spreekt die uitwerking natuurlijk weinig; anders staat men echter tegenover de andere hiervoren genoemde heffingen, welke op het eerste gezicht voor een land als Britsch-Indië, behalve wellicht ten deele als stedelijke belasting, òf niet doorvoerbaar schijnen, dan wel — zooals een algemeene progressieve grondbelasting — in haar nawerking wellicht een geheel ander effect zouden sorteeren dan daarvan wordt verwacht.

Het zou te ver voeren alle wenschen en verlangens weer te geven, welke meer speciaal in zake de wijziging van het belastingstelsel zijn kenbaar gemaakt. Wanneer men bedenkt, dat daarbij zoowel details van een zeer gecompliceerde inkomstenbelasting, als de mogelijkheid van een accijns op betel kauwen in debat zijn gebracht, dan moet worden toegegeven, dat het veld zeer ruim is geweest, te ruim wellicht voor een samenkomst, welke slechts enkele dagen heeft geduurd. Volstaan moge

daarom worden met op enkele hoofdpunten de aandacht te vestigen.

De goede resultaten van de inkomstenbelasting werden algemeen erkend, niet alleen om de inkomsten, welke zij verschaft, doch eveneens in verband met haar democratische (?) werking als directe belasting. Het oud-liberale stokpaardje, dat in Nederland ook tegenover het tarief Colijn weer eens dienst heeft moeten doen, verschijnt ook hier rood en rose opgetuigd nog eens ten tooneele. Maar de werking van het geheel wordt onmiddellijk te niet gedaan door den eisch, dat het sterk protectionistische tarief niet alleen onverzwakt gehandhaafd moet blijven, doch voor sommige posten nog aanmerkelijk moet worden verzwaard. Bovendien wordt door de bewonderaars van de directe heffingen de eisch gesteld, dat het vrije bestaansminimum zal worden gehandhaafd op het tegenwoordige bedrag van Rs. 2000, ongeveer overeenkomende met de vrijstelling van £ 150, welke de Engelsche inkomstenbelasting kent. Welke invloed die inkomstenbelasting uitoefent in een land, waarvoor het gemiddelde inkomen gesteld kan worden op wellicht Rs. 400 à 500, wordt niet verder verklaard en men kan zich dan ook zeer goed voorstellen, dat van andere zijden, als logische consequentie op den eenmaal ingeslagen weg, denkbeelden zijn verkondigd om het vrije minimum te verlagen. Een groote voorzichtigheid schijnt echter in deze geboden. Een inkomstenbelasting werd reeds in 1860 in Britsch-Indië ingevoerd, doch voor een termijn van niet langer dan vijf jaren. In 1886 wederom ingevoerd, werd het vrije minimum gesteld op Rs. 500. In verband met de omstandigheid, dat de administratie deze heffing niet voldoende meester was, werd dit minimum verhoogd eerst in 1903 tot Rs. 1000, later in 1919 tot Rs. 2000 met gelijktijdige invoering van de „super-tax", welke een krachtige progressie geeft. Hoewel nog niet geheel in orde — van verschillende zijden werd op overmatige ontduiking gewezen — schijnen de verhoudingen in deze thans toch bevredigend te zijn, waarom dan ook sommige gedelegeerden meenden zich voor een verlaging van het minimum tot Rs. 1000 te kunnen uitspreken.

Afstappende van deze inkomstenbelasting moge ter loops worden vermeld, dat ook een belasting is voorgesteld op huwelijken

beneden zekeren leeftijd, met een sterk progressief tarief, naarmate de huwelijksleeftijd lager is. Het zijn wederom de denkbeelden van den heer Ramaiya, die — waarschijnlijk onbekend met „Ons Program" — in de belastingwetgeving den meest doeltreffenden bestrijder ziet van de „zonde", van neigingen, welke de volkskracht ondermijnen. Anderzijds is nog te wijzen op het voorstel van belastingheffing op onverdiende meerwaarden, een heffingsvorm, welke tot nu toe slechts de administratie onder het vroegere Duitsche keizerrijk en dan nog maar voor onroerend goed tot een goed einde heeft kunnen brengen en welke door Lloyd George destijds als kanselier van de schatkist ingevoerd, voor Engeland tot een groot fiasco is geworden.

Ten slotte moge nog aandacht worden gevraagd voor een tweetal onderdeelen van het belastingvraagstuk, welke op de hier besproken conferentie uitvoerig zijn behandeld en die ook voor Nederlandsch-Indië van eminent belang zijnde, in komende tijden ook van actueele beteekenis kunnen worden. Het gaat in deze om de invoering van progressie bij de grondbelasting en nopens de heffing van een inkomstenbelasting, ook van inkomsten uit grondbezit, evenwijdig aan de grondbelasting. Houdt het eerste vraagstuk verband met de nieuwere tendenzen op belastinggebied, het tweede hangt samen met de pachtleer; beide verdienen een meer aandachtige, zij het ook korte beschouwing.

De vraag, of men in een zuiver zakelijke heffing een element van fiscaal draagvermogen wil invoeren, is tot nu toe voor een grondbelasting nauwelijks onder de oogen gezien. In algemeenen zin is zij zeer verschillend beantwoord. De school, welke ook in de opbrengst van een of andere bron van inkomsten een element van fiscaal draagvermogen ziet, al naar mate die bron rijker of minder rijk vloeit, en met dat element, los van het individueele draagvermogen, door middel van progressie rekening wenscht te houden, breidt zich bij voortduring uit. Het is een strijd, welke ook hier te lande bij de progressieve winstbelasting weer eens heftig is opgelaaid. Typeerend is daarbij wel, dat zij, die dat afzonderlijk element van fiscaal draagvermogen ontkennen, dat fiscale draagvermogen onafscheidelijk aan het individu verbonden achten, allerminst tegenstanders zijn van die zakelijke of indirecte

heffingen, welke een absolute negatie van dat individueele draagvermogen inhouden. Het is een strijd, welke dan ook in menig opzicht doet denken aan de tijden, vóórdat het denkbeeld van een progressieve inkomstenbelasting gemeen goed geworden was. Met een en ander voor oogen, rekening houdende ook met de omstandigheid, dat over de geheele wereld de financiën van den staat aan het belastingwezen in komende jaren steeds hoogere eischen van differentiatie zullen stellen, kan veilig worden geconcludeerd, dat voor de toekomst het invoeren van een afzonderlijk element van fiscaal draagvermogen ook in zakelijke heffingen als opbrengstbelastingen niet ontbeerd zal kunnen worden. Het zal in menig opzicht in bestaande stelsels verbetering kunnen brengen, met verlichting van den druk voor de economisch zwakkeren ten laste van de sterkeren. Als zoodanig dient een progressieve grondbelasting te worden beschouwd, welke voor de gemeenschap een billijk gedeelte van de onverdiende pachtwaarde opeischt. Te meer spreekt deze eisch, wanneer, zooals voor Britsch-Indië, evenals voor Nederlandsch-Indië, de pachtwaarde een stijgende lijn vertoont, niet doordat de grondopbrengsten bij voortduring vermeerderen en de prijzen der producten stijgen, doch wel doordat in verband met den gestadigen bevolkingsaanwas, met steeds kleinere opbrengsten genoegen moet worden genomen, m.a.w. de marginale opbrengst van den grond steeds meer omlaag wordt gedrukt. En niet alleen moet met kleinere grondopbrengsten per oppervlakte-eenheid genoegen worden genomen, doch tevens daalt bij voortduring de per hoofd van bevolking beschikbare oppervlakte, waardoor de algemeene levensstandaard en ook het loonpeil moeten dalen. Door bevrijding nu van die marginale gronden van de daarop drukkende belastingen, door een zwaardere heffing van de betere en beste gronden, eventueel progressief naarmate de pachtwaarde grooter is, is een aanmerkelijk billijker verdeeling van lasten te verkrijgen, zonder dat aan de onontbeerlijke inkomsten voor den lande te kort wordt gedaan. Te meer spreekt de wenschelijkheid van deze verbetering, indien de grondbelasting de eenige heffing is van inkomsten met grondbezit verworven en wanneer — zooals in overwegende landbouwstaten het geval is — de opbrengst voor den bezitter-

bewerker van de marginale gronden mede het loonpeil beheerscht.

Wat betreft de heffing van een inkomstenbelasting naast een grondbelasting stonden in de hier besproken conferentie twee partijen scherp tegenover elkander. Een partij kon in den grond geen ander middel zien tot verwerving van inkomsten dan in bijvoorbeeld winkels, banken, instrumenten, enzoovoorts. Zij verwierp de bijzondere beteekenis van de pachtwaarde, van de „economic rent" ook als element voor een speciale belastingheffing. Waar verder de inheemsche landbouwer over het algemeen met zijn arbeid op den grond zich zelf een bestaansminimum niet weet te verzekeren, daar moest naar die partij meende, aan de theorie, dat de grondbelasting afgaat van de pachtwaarde, alle waarde worden ontzegd, daar in die gevallen de grond geen pachtwaarde meer zou hebben. Van een inkomstenbelasting, naast een grondbelasting wilde deze partij dan ook niets weten. Hier wordt over het hoofd gezien, dat alle grond zoo lang de opbrengst boven de marginale opbrengst uitgaat, een pachtwaarde heeft en wel ter hoogte van die overschrijding. Voor den landbouwer is en blijft het toch onverschillig of hij den marginalen grond in cultuur brengt, dan wel iets beteren grond, waarvan hij voor zich zelf slechts een opbrengst behoudt gelijk aan die op dien marginalen grond en het meerdere aan den eigenaar van den beteren grond afstaat. De vraag, welke de opbrengst van dien marginalen grond moge wezen, blijft daarbij geheel buiten beschouwing. Het pachtverschijnsel volgende uit de omstandigheid, dat grond niet in onbeperkte uitgestrektheden voorhanden is, werkt nu eenmaal onverschillig of het welvaartspeil hoog is of laag, onverschillig of de boer zich met grond een ruim bestaan verzekert of dat hij daarmede de zijnen en zichzelf nauwelijks in leven weet te houden. Ook wanneer door den bevolkingsaanwas eensdeels het grondbezit steeds verder wordt versnipperd, anderdeels bij voortduring slechtere gronden in cultuur moeten worden genomen, een en ander in die mate dat de landbouwende bevolking over het algemeen een bestaan voert, waaraan een fiscaal draagvermogen ten eenenmale moet worden ontzegd, dan nog houdt het pachtverschijnsel onverzwakt zijn beteekenis.

Evenzeer behoudt de stelling, dat de grondbelasting de pacht-

waarde voor den eigenaar vermindert, door de pacht wordt gedragen, in alle omstandigheden haar waarde. Indien toch door bevolkingsaanwas of andere oorzaken de landbouwer genoegen nemen moet met een grondopbrengst *voor hem zelf* van vier centen daags, dan hebben gronden met opbrengsten van tien, zeven of vijf centen voor hem een pachtwaarde van resp. zes, drie en één cent daags. Het is hem daarbij om het even, welk gedeelte van die pachtwaarde ten goede komt aan den grondeigenaar, welk gedeelte aan den staat voor de grondbelasting. Ontgint hij nu eigen grond en bevindt die grond zich in de marginale zône, dan moet die grond om in cultuur te worden genomen niet alleen een opbrengst verzekeren van het bovengenoemde minimum van vier centen daags, doch tevens de grondbelasting. De grondbelasting komt in dat geval overeen met de pachtwaarde van den marginalen grond.

Een en ander doet echter allerminst af aan de schadelijke werking, welke door de grondbelasting kan worden uitgeoefend. Drukt toch die belasting op een grond, waarvan ook bij de meest noeste bewerking, niet meer dan enkele centen daags wordt gewonnen, dan heeft die grondbelasting geen ander resultaat, dan dat zij ook het armelijkste bestaan, waarvoor in overheerschend landbouwende landen geen andere uitweg bestaat, nog verder naar beneden drukt. Zij heft van de bitterste armoede en drukt, waar van een fiscaal draagvermogen geen sprake is. Wordt van die marginale gronden niet meer geheven, dan heeft, zoolang nog gronden in die marginale zône beschikbaar zijn, die belastingvermindering een stijging van den levensstandaard van den marginalen landbouwer tot gevolg, waaraan een verhooging van het algemeene loonpeil gepaard moet gaan. Ten voordeele van de armsten verliezen verder die marginale gronden haar pachtwaarde geheel, andere gronden die ten deele.

Voor landen als hier in beschouwing doet men daarom waarschijnlijk het beste de pachtwaarde te onderscheiden in dat gedeelte, waaraan ook voor den landbouwer op eigen grond naar redenen van menschelijkheid een fiscaal draagvermogen kan worden toegekend, en het andere gedeelte, dat voor den grondbezitter, tevens-bewerker, normaliter *fiscaal onaantastbaar* dient te wezen.

Men voert zoodoende de begrippen in van belastbare en onbelastbare pachtwaarde, een onderscheiding, waarmede onder de meer gunstige omstandigheden van Westersche landen doorgaans geen rekening behoeft te worden gehouden en dan ook geen rekening gehouden wordt. [1]) Houdt men deze onderscheiding goed in het oog, dan bestaat tegen het invoeren van een inkomstenbelasting naast een grondbelasting — althans voor Nederlandsch-Indië — geen bezwaar, zoolange de grondbelasting slechts van die belastbare pachtwaarde geheven wordt. Ook zoodanige regeling kan in alle opzichten tot een billijker lastenverdeeling bijdragen. Voor Britsch-Indië schijnen de toestanden anders. Daar toch overheerscht in sommige streken geheel het groot-grondbezit, dat hier te lande nog niet in zulke mate voorkomt, al vertoont het ook gevaarlijke tendenzen tot uitbreiding. Waar bovendien de Britsch-Indische landbouwer veelal niet dien uitweg heeft naar de grootlandbouwindustrie, zooals hier te lande het geval is, daar zou daar te lande een progressieve grondbelasting, dan wel een inkomstenbelasting naast een grondbelasting waarschijnlijk grootendeels, zoo niet geheel, op den weerloozen deelbouwer worden verhaald en men zou daarmede slechts van kwaad tot erger vervallen.

In het vorenstaande is een overzicht gegeven van een drietal werken op Britsch-Indië betrekking hebbende, welke naar het voorkomt ook voor Nederlandsch-Indië veel leerzaams inhouden. Zij mogen op wetenschappelijk gebied naast het koren, ook veel kaf inhouden, toch blijven zij als koloniale uitingen in alle opzichten belangwekkend. Sterk wordt de indruk gevestigd, dat het aantal intellectueelen, dat in deze de leiding heeft, nog betrekkelijk gering in aantal is; van een hoog noodige specialisatie blijkt daarom weinig. Vooral het verslag van het hiervoren besproken congres, wijst in die richting. Het is een kwaal, die met den loop der tijden zal minderen. Waar in deze een eerste en krachtige kern gevormd is, daar mag een spoedige en krachtige uitbouw van

1) Typeerend is in deze wel het volgende. De Engelsche grondbelasting zich richtende naar de pachtwaarde, kon in Ierland, waar tientallen jaren geleden dezelfde armoedeverschijnselen konden worden aangetoond als thans hier te lande, niet ongewijzigd gehandhaafd blijven.

dat economische milieu zeer zeker worden verwacht. Werken als van den heer Ramaiya zullen dan wel niet tot het verleden gaan behooren, evenmin als dat in Nederland het geval is, maar zij zullen binnen korten tijd wel niet meer als toonaangevenden Britsch-Indischen arbeid worden aangekondigd.

Een actieve bemoeienis met den wereldoorlog bracht de financiën van Britsch-Indië in zoodanigen toestand, dat zeer sterk opgeschroefde belastingen het budget nog niet op vaste basis hebben kunnen stellen, de welvaartspolitiek — behalve wat de tariefwetgeving betreft — zeer beperkt bleef. Ook zonder actieve bemoeienis met den wereldkrijg is voor Nederlandsch-Indië met de oorlogs- en na-oorlogsjaren hetzelfde bereikt. Even leerzaam als het thans moet wezen van het Britsch-Indische denken over deze aangelegenheden kennis te nemen, even interessant moet in komende jaren een vergelijking zijn van de methoden, volgens welke voor beide landen naar andere verhoudingen is gestreefd.

De Algemeene Rekenkamer, de Generale Thesaurie en de Gouvernements Accountantsdienst

door

A. GAILLARD.

In zijn werk „De Grondwet" vangt Prof. Buys zijne opmerkingen over artikel 76 (180) Grondwet, handelende over de Algemeene Rekenkamer, aldus aan:

„Bij elke grondwetsherziening heeft men gearbeid aan de „redactie van dit artikel, bestemd om het bestaan te verzekeren „van een machtig en zelfstandig lichaam met de contrôle op de geldmiddelen belast".

Wat voor het moederland noodig werd geacht, is voor Indië zeker niet minder noodzakelijk. Ook hier te lande moet de Algemeene Rekenkamer een machtig en zelfstandig lichaam zijn.

Deze gedachte is belichaamd in de fundamenteele wet voor Indië (artikel 66 RR): [1])

„Er is eene algemeene Rekenkamer, belast met het toezicht over „het beheer der geldmiddelen en over de verantwoording der „rekenplichtigen.

„De samenstelling der Kamer en hare instruktie worden door „den Koning vastgesteld, in overeenstemming met de wet op de

1) Het overeenkomstige artikel 117 van de Wet op de Staatsinrichting van Ned.-Indië (Indisch Staatsblad 1925 no. 447) luidt:

(1) Er is eene Algemeene Rekenkamer, belast met het toezicht over het beheer der landsgeldmiddelen en over de verantwoording der rekenplichtigen.

(2) De instructie van de Kamer wordt bij algemeenen maatregel van bestuur vastgesteld, in overeenstemming met de wet tot regeling van de wijze van beheer en verantwoording der geldmiddelen van Nederlandsch-Indië.

„wijze van beheer en verantwoording der koloniale geldmiddelen."

De in het tweede lid bedoelde wet, de latere Indische Comptabiliteitswet (wet van 23 April 1864, Indisch Staatsblad No. 106), heeft met hare latere wijzigingen een belangrijk deel der aan den Koning opgedragen taak overgenomen en voor de instructie, die twee jaar later bij Koninklijk besluit vastgesteld en later sterk gewijzigd werd (Koninklijk besluit van 15 Maart 1898 No. 9, Indisch Staatsblad No. 164), betrekkelijk enge grenzen afgebakend.

In de Indische Comptabiliteitswet is, evenals in de wet van 5 October 1841 (Ned. Staatsblad No. 40), houdende instructie voor de Algemeene Rekenkamer in Nederland, het Fransche stelsel belichaamd.

In het kort komt dit stelsel hierop neer dat de Algemeene Rekenkamer is een onafhankelijk rechterlijk college, belast met het beoordeelen van de verantwoordingen van rekenplichtigen door vergelijking met de bewijsstukken.

Zij oefent verder contrôle uit op de ordonnateurs door vergelijking van de begrootingsrekeningen der departementen van algemeen bestuur met haar eigen boekingscijfers.

Het toezicht, zoowel op de comptabelen als op de ordonnateurs, geschiedt uitsluitend in de bureau's der Kamer, en de voorgeschreven vergelijking van de begrootingsrekeningen der departementen met haar eigen boekingscijfers brengt mede dat zij eigen boekhouding voert.

Dit, uit het midden der vorige eeuw dateerend stelsel moge jarenlang goed hebben voldaan, in de laatste kwarteeuw is er van verschillende kanten gewezen op de daaraan verbonden feilen. Dat het toezicht uitsluitend kan plaats hebben in de bureau's van het controleerend orgaan, wordt door velen onpractisch en ondoeltreffend geacht, omdat het niet kan verhinderen dat fictieve betalings- en verantwoordingsstukken worden ingezonden. Dit bezwaar wordt ook in Indië gevoeld. Vermoedt de Kamer dat haar een onjuiste voorstelling van zaken wordt gegeven, dan kan zij inlichting vragen, maar talrijke gevallen zouden zijn op te geven waarin het college met een kluitje in het riet wordt gestuurd. Geeft b.v. een departementschef niet voldoende opening van zaken

of blijven de van hem gevraagde inlichtingen te lang uit, dan kan de Kamer niet anders doen dan zich tot de Regeering wenden, en het duurt dikwijls maanden voor zij de gevraagde inlichtingen — al dan niet volledig — ontvangt. Ook ter vermijding van eene omslachtige contrôle heeft men in verschillende landen reizende vertegenwoordigers van het controleerend orgaan in dienst gesteld, die ter plaatse controleeren.

Verder wordt tegen het thans geldend stelsel ingebracht dat het dubbele boekhouding noodig maakt, die vermeden kan worden indien de gegevens en de boekingen voor de begrootingsrekening door een vertegenwoordiger der Kamer worden gecontroleerd in de kantoren der departementen van algemeen bestuur.

Voorts wordt het bestaande stelsel, inzonderheid met het oog op de contrôle op de in aantal en omvang toenemende bedrijven, ondoelmatig geacht, omdat uit de voorgeschreven bescheiden en bewijzen niet voldoende inzicht kan worden verkregen in de rentabiliteit der bedrijven.

Deze en andere bezwaren hebben in verschillende landen aanleiding gegeven de taak van het controleerend college te verruimen. In verschillende landen (Pruisen, Beieren enz.) heeft men reizende vertegenwoordigers van het controleerend orgaan. Elders wordt de bijdrage tot de begrootingsrekening niet in de kantoren der Kamer, maar ter plaatse gecontroleerd. In sommige landen oefent de Kamer eene preventieve begrootingsbewaking uit (België, Italië).

In Indië is in de laatste jaren herhaaldelijk critiek op de Algemeene Rekenkamer uitgeoefend; het moge juist zijn dat in de inwendige organisatie van de Kamer een en ander te verbeteren valt, maar al te vaak wordt uit het oog verloren dat de hoofdfout schuilt in het verouderde stelsel der Comptabiliteitswet, waaraan de Kamer met handen en voeten gebonden is.

Het is ongetwijfeld noodig te overwegen welke wijzigingen die wet behoort te ondergaan. Het lijkt bijvoorbeeld zeer goed mogelijk tegemoet te komen aan het bovengenoemd bezwaar van dubbele boekhouding, maar daaraan zal dan toch vooraf dienen te gaan eene verbetering van de boekhouding bij de gewestelijke en departementale comptabiliteitskantoren. De Rekenkamer heeft

in hare verslagen meermalen op de noodzakelijkheid van deze verbetering gewezen, met het gevolg dat in 1924 een begin is gemaakt met de reorganisatie der gewestelijke comptabiliteitsbureau's. Eerst wanneer deze reorganisatie verder zal zijn doorgevoerd en een voldoende resultaat zal zijn verkregen met verbetering van de departementale comptabiliteitsafdeelingen, zal het mogelijk zijn aan de dubbele boekhouding een eind te maken.

Afgescheiden daarvan zal eene herziening van de grondslagen der Comptabiliteitswet jaren tijds vorderen. In afwachting van die herziening kan alvast begonnen worden met de taak van de Indische Algemeene Rekenkamer op dezelfde wijze te verruimen als die van de Algemeene Rekenkamer in Nederland.

Bij de wet van 21 April 1922 (Ned. Stbl. No. 194) is n.l. de taak van de Algemeene Rekenkamer in Nederland in dien zin gewijzigd [1]) (art. 18a) dat zij bevoegd is „door eene commissie, „bestaande uit één of meer leden of ambtenaren, desgewenscht „met medewerking van een of meer door haar aangewezen „deskundigen, in alle bureelen van openbaren dienst en bij alle „comptabelen de inlichtingen te doen inwinnen en de kasopne„mingen en de onderzoekingen van boeken, rekeningen, verant„woordingen, bewijsstukken en verdere bescheiden te doen, welke „zij noodig acht voor het uitvoeren van de taak, haar bij de wet „opgedragen."

Verder bepaalt die wet (art. 18b): „Maakt de Algemeene „Rekenkamer van de bevoegdheid, haar bij artikel 18a verleend, „gebruik, dan zal zij ontheffing kunnen verleenen van de verplich„ting tot inzending van rekeningen, verantwoordingen, bewijsstuk„ken en verdere bescheiden als in het vorig artikel bedoeld. Zij „kan aan zoodanige ontheffing alle voorwaarden verbinden, welke „zij tot verzekering van de rechten van het Rijk wenschelijk mocht „achten."

Aan de Algemeene Rekenkamer in Nederland is derhalve eene zeer ruime bevoegdheid toegekend. Aan haar is overgelaten deze practische wijze van onderzoek toe te passen. Zij kan, wanneer de bepaling wordt toegepast, ontheffing verleenen van de inzending van de voorgeschreven bescheiden en bewijsstukken en zij kan

1) Vgl. ook de wet in Nederlandsch Staatsblad 1917 no. 442.

daaraan de voorwaarden verbinden welke zij in 's Lands belang noodig acht.

Wel verre van stappen te doen om deze bevoegheid ook aan de Indische Rekenkamer deelachtig te doen worden, heeft de Regeering voor Indië een nieuw orgaan — de Generale Thesaurie — met verschillende functiën belast, welke uit hoofde van de aan de Rekenkamer toekomende plaats in de staatsinrichting van Nederlandsch-Indië, door dat college uitgeoefend behooren te worden.

Het in het leven roepen van de Generale Thesaurie was ongetwijfeld een daad van wijs beleid, doch de afbakening van bevoegdheden voldoet niet aan de eischen, welke de beginselen van wetgeving en staatsorganisatie stellen. Het ligt niet binnen het bestek van dit artikel eene uitvoerige beschouwing te wijden aan het karakter van eene Generale Thesaurie, maar wel mag als algemeen erkend worden vermeld, dat het zwaartepunt der werkzaamheid van dat orgaan behoort te liggen in het geven van voorlichting omtrent de financieele en economische consequenties van maatregelen, welke hetzij de Regeering in Nederland, hetzij de onderscheidene Departementen hier te lande voorstellen of aanhangig maken. De Generale Thesaurie moet, zal zij aan hare eigenlijke roeping voldoen, vóór alles zijn de vraagbaak en tevens het geweten van de Indische Regeering op financieel en economisch gebied. Om dit doel te kunnen bereiken zal zij met de noodige macht ten opzichte van de andere Departementen bekleed moeten worden en zal zij over de noodige krachten moeten beschikken om een permanent preventief toezicht te kunnen oefenen op en mede te kunnen werken aan de nieuwe maatregelen, die in voorbereiding zijn, de plannen welke bij de verschillende Departementen in elkaar worden gezet en de contracten en verbintenissen, welke de Departementen voornemens zijn tot uitvoering van hunne taak te sluiten of aan te gaan.

Zóó is de toestand in Engeland, de bakermat van het instituut der Generale Thesaurie, en in dezelfde richting gaat het streven in Nederland. Weliswaar is dit streven nog niet met volledigen uitslag bekroond, doch de vooruitgang der laatste jaren was zeer belangrijk en, als de teekenen niet bedriegen, zal binnenkort op den ingeslagen weg worden voortgegaan.

Hier te lande echter schijnt juist aan deze primaire taak van de Generale Thesaurie nog slechts onvoldoende aandacht te zijn geschonken, schijnen althans de bevoegdheden en de outillage van het instituut niet tot het naar den eisch vervullen van die taak in staat te stellen.

Daarentegen heeft de Regeering in Nederlandsch-Indië aan de Thesaurie verschillende functiën opgedragen, die ook, en ten deele zelfs uitsluitend op het terrein van de Algemeene Rekenkamer liggen. Zij heeft dat orgaan de nieuwe bevoegdheden geschonken, die elders aan eene moderne Rekenkamer worden toegekend (plaatselijk onderzoek) en ten slotte heeft Zij den Gouvernements Accountantsdienst, d.z. de deskundigen, die de Algemeene Rekenkamer noodig heeft voor haar toezicht, inzonderheid op de Landsbedrijven, aan het Departement van Financiën toegevoegd.

Dit nieuwe orgaan, dit tweede financieel centrum, zooals het in de begrootingsstukken wordt genoemd, doet voor een deel het werk eener Generale Thesaurie, maar voor een ander deel is het eene verkapte Algemeene Rekenkamer, zonder dat het de vereischte onafhankelijkheid bezit tegenover de Directeuren van algemeen bestuur en de Regeering.

De bestaande toestand is derhalve dat de bevoegdheid tot plaatselijk onderzoek is toegekend aan de Generale Thesaurie en aan den Gouvernements accountantsdienst, die beide onder Financiën ressorteeren. M.a.w. het *uitvoerend gezag* beschikt over een uitnemend middel tot contrôle en het *controleerend orgaan* is van dit middel verstoken.

Verkrijgt men aldus eene machtige Rekenkamer, zooals de Wetgevende Macht steeds gewenscht heeft?

Het is waar, het ontwerp voor eene Indische Bedrijvenwet kent in artikel 24 aan de Algemeene Rekenkamer de bevoegdheid tot plaatselijk onderzoek toe. Maar die bevoegdheid is uiterst beperkt. In tegenstelling met het moederland, waar het aan de Algemeene Rekenkamer is overgelaten de nieuwe wijze van onderzoek overal toe te passen waar zij dat in 's Lands belang noodig en mogelijk oordeelt, is deze bevoegdheid volgens evenbedoeld ontwerp, in Indië beperkt tot die takken van Landsdienst, welke „bij ordonnantie" tot landsbedrijf zullen worden aangewezen.

Terwijl het in Nederland aan de Algemeene Rekenkamer is overgelaten aan comptabelen ontheffing te verleenen van de verplichting tot inzending van de voorgeschreven bescheiden en bewijsstukken, zal die ontheffing in Indië niet door de Rekenkamer, maar „bij ordonnantie" geschieden. Kan in Nederland de Algemeene Rekenkamer aan die ontheffing de voorwaarden verbinden, welke zij tot verzekering van de rechten van het Rijk wenschelijk mocht achten, in Indië zal, voor de gevallen dat ontheffing van bedoelde verplichting wordt verleend, de *wijze* waarop de Algemeene Rekenkamer haar toezicht uitoefent „bij ordonnantie" worden geregeld.

Wordt aldus de Indische Rekenkamer in haar toezicht op het beheer der geldmiddelen, dat de fundamenteele wet voor Indië (R. R. art. 66) aan haar opdraagt, niet gekortwiekt door een wetgevend orgaan van lager orde, dat niet vermeld is in het tweede lid van dat artikel? En zou dezelfde Wetgevende Macht, die aan de Rekenkamer in het moederland eene zoo ruime bevoegdheid toekende, die bevoegdheid voor Indië zóódanig inperken als het ontwerp Bedrijvenwet dat doet?

Artikel 24 van het ontwerp Indische Bedrijvenwet is blijkbaar ontworpen onder den invloed van de Commissie tot herziening van de Staatsinrichting, die de regeling van de inrichting alsmede van de bevoegdheid van de Algemeene Rekenkamer wilde overlaten aan den wetgever in Indië (landswet). Dit denkbeeld is intusschen verworpen.

Artikel 117 van de wet op de Staatsinrichting doet nog duidelijker dan het overeenkomstige artikel 66 van het Regeeringsreglement uitkomen dat de samenstelling van de Algemeene Rekenkamer in Indië en de regeling van haar taak is voorbehouden aan de Wetgevende Macht. Alleen de instructie van de Kamer wordt bij algemeenen maatregel van bestuur vastgesteld.

Uit een staatsrechtelijk oogpunt bestaat er dus bezwaar tegen dat in sommige gevallen de wijze waarop de Algemeene Rekenkamer haar toezicht uitoefent bij ordonnantie wordt geregeld.

Het is derhalve aangewezen artikel 24 uit het ontwerp voor eene Indische Bedrijvenwet te lichten en aan de Indische Rekenkamer bij afzonderlijke wet m.m. dezelfde ruime bevoegdheden te geven

als die welke bij de wet van 21 April 1922 (Ned. St. No. 194) aan de Rekenkamer in Nederland zijn toegekend.

De Algemeene Rekenkamer in Indië zal alsdan beschikken over een uitnemend contrôlemiddel: plaatselijk onderzoek. Zij zal dat middel kunnen toepassen in en buiten de Landsbedrijven. Daarmede zal een eind gemaakt zijn aan den abnormalen toestand dat het controleerend college een practisch contrôlemiddel mist, dat wel aan de Generale Thesaurie en den Gouvernements Accountantsdienst is toegekend.

Door deze verruiming van de taak der Rekenkamer wordt zelfs de gelegenheid geopend om, indien de reorganisatie van de comptabiliteitsafdeelingen bij de departementen van algemeen bestuur haar beslag zal hebben gekregen, de bij die afdeelingen aangehouden begrootingsboekhouding in de kantoren der departementen van wege de Rekenkamer te doen controleeren, waardoor de inzending van talrijke bescheiden aan de Kamer en het aanhouden aldaar van een tweede boekhouding zal kunnen vervallen.

Is voor plaatselijke contrôle in het algemeen de hulp van boekhoudkundigen of accountants zeer gewenscht, voor het toezicht dat de Kamer volgens de Bedrijvenwet op de Landsbedrijven zal moeten uitoefenen is die hulp onmisbaar. De Kamer toch zal voor haar toezicht niet meer de gewone verantwoordingsstukken en bescheiden ontvangen, doch zij zal ingevolge het laatste lid van artikel 24 bij haar onderzoek de bewijsstukken aannemen, zooals die bij den handel gebruikelijk zijn en de contrôle zal moeten geschieden in de boeken van het bedrijf.

De Rekenkamer heeft niet enkel de in de boeken der bedrijven voorkomende cijfers te onderzoeken, zij heeft ook de handelingen van ordonnateurs en comptabelen te toetsen aan de wet; in de eerste plaats aan de Indische Comptabiliteitswet en aan de Bedrijvenwet, maar verder ook aan talrijke wettelijke bepalingen van lager orde en aan talrijke administratieve bepalingen en voorschriften. Zij zal toezicht hebben uit te oefenen op de toepassing van de vele ordonnanties, die uit de Bedrijvenwet zullen voortvloeien, derhalve op hetgeen als onderhoud, vernieuwing, uitbreiding en voorraad wordt geboekt (ontwerp artikel 9), op de afschrijvingen, op reserve- en vernieuwingsrekeningen (ontwerp

artikel 11) en ten slotte heeft zij drie maanden tijd om de begrootingsrekening met de daarbij gevoegde jaarrekening af te doen (ontwerp artikel 21). Verder heeft zij ingevolge artikel 25 harer Instructie toezicht te houden op de rentabiliteit der Landsbedrijven.

Voor eene intensieve contrôle op de bedrijven moet de Rekenkamer de beschikking hebben over den Gouvernements Accountantsdienst die principieel en uit een organisatorisch oogpunt bij de Kamer behoort.

Behalve de hierboven genoemde fundamenteele bepaling in artikel 66 RR dat er eene Algemeene Rekenkamer is „belast met het toezicht over het beheer der koloniale geldmiddelen en over de verantwoording der rekenplichtigen", zijn er verschillende wettelijke bepalingen, die vastleggen wat de Kamer heeft te verrichten.

a. Zoo schrijft het tweede lid van artikel 66 der Indische Comptabiliteitswet voor dat de Instructie der Algemeene Rekenkamer de bepaling moet bevatten, dat de Kamer „*verplicht*" is om den Gouverneur-Generaal te allen tijde zoodanige voordrachten en mededeelingen te doen, als volgens haar inzien, kunnen leiden tot *vermindering of besparing van uitgaven en tot vereenvoudiging van het geldelijk beheer.*"

b. Artikel 79 van genoemde wet zegt o.m. dat de Algemeene Rekenkamer in haar jaarlijksch verslag ook melding maakt van de *maatregelen welke zij in het belang van het beheer* der geldmiddelen wenschelijk acht.

c. Voorts bepaalt artikel 25 van de Instructie der Kamer dat zooveel mogelijk nagegaan wordt of de landseigendommen, daarvoor vatbaar, *in voldoende mate productief zijn.*

Uit de aangehaalde bepalingen volgt dat het aangeven van verbeteringen in de boekhouding der bedrijven binnen het kader van de werkzaamheden van de Algemeene Rekenkamer valt.

Verbetering van deze boekhouding is evenwel noch door de bedrijfsbesturen, noch door de Algemeene Rekenkamer, noch door de Indische Regeering ter hand genomen. Op aandrang van de Tweede Kamer der Staten-Generaal [1] is daartoe een nieuw

1) Voor het eerst in 1902. Voorl. Verslag Tweede Kamer, Ind. Begr. 1903 (blz. 2700).

orgaan — de latere Gouvernements Accountantsdienst — in het leven geroepen, hetgeen echter niet wegneemt dat het voorstellen van eene verbeterde (commercieele) boekhouding, die het mogelijk moest maken een meer effectief toezicht op de bedrijven uit te oefenen, principieel ligt op het terrein van de Algemeene Rekenkamer.

Onderbrenging bij dit college heeft dan ook bij den opzet van den Gouvernements Accountantsdienst voorgezeten en wijlen Dr. Bos, die de instelling van dezen dienst heeft uitgelokt, heeft zich den Accountantsdienst in de toekomst gedacht als een supplement van de Algemeene Rekenkamer; de bedoeling van deze constructie was zoowel den Accountantsdienst de noodige zelfstandigheid te waarborgen, als om de taak van de Algemeene Rekenkamer meer vruchtdragend te doen zijn.

Jarenlang heeft de Gouvernements Accountantsdienst zich in hoofdzaak bezig gehouden met de taak, waarvoor hij in het leven is geroepen: het invoeren van betere (commercieele) boekhoudingsmethoden bij verschillende landsadministratiën. Langzamerhand is deze dienst er toe overgegaan de opmerkingen waartoe de kennisneming van de boeken der bedrijven aanleiding gaf, ter kennis van de Regeering te brengen. Zoodoende verkreeg men den abnormalen toestand dat er, behalve door eene onafhankelijke Rekenkamer, toezicht op de bedrijven werd uitgeoefend door een van de Regeering afhankelijk hoofdambtenaar. Nog later zijn aan den Gouvernements Accountantsdienst allerlei werkzaamheden opgedragen, die strijdig zijn met den opzet en de geschiedenis van dien dienst. Het werd noodig geacht aan het onafhankelijk bestaan van dien dienst een einde te maken en ten slotte is die dienst onder de bevelen van den Directeur van Financiën gesteld, zonder dat voldoende rekening is gehouden met de zware taak, welke de aanhangige Bedrijvenwet aan de Algemeene Rekenkamer oplegt, en zonder dat overleg heeft plaats gehad met de Tweede Kamer der Staten-Generaal, die de oprichting van dien dienst heeft uitgelokt.

De toevoeging van dien dienst aan het Departement van Financiën is eene principieele fout, die zoo spoedig mogelijk ongedaan gemaakt dient te worden.

Het ontwerp bedrijvenwet legt een zeer zware controleerende taak op de schouders der Kamer, die zij zonder de beschikking te hebben over het met de boekhouding der bedrijven vertrouwd personeel niet kan vervullen.

Het nauwe verband dat bestaat tusschen de contrôle van de Rekenkamer en de inrichting der boekhouding brengt evenwel mede dat de Kamer eene effectieve contrôle op de bedrijven alleen dan vermag uit te oefenen, wanneer zij over de inrichting der boekhouding de noodige medezeggenschap heeft. Het is dan ook niet zonder beteekenis dat de modellen der verantwoordingen van comptabelen sedert jaren aan het oordeel van de Algemeene Rekenkamer zijn onderworpen.

Inrichting van de boekhouding, het waken tegen verslapping of wijziging van eenmaal ingevoerde boekhouding, en plaatselijke contrôle op het financieel beheer der bedrijven moeten noodwendig in één hand zijn. Die werkzaamheden behooren te blijven opgedragen aan den Gouvernements Accountantsdienst.

De aangewezen oplossing is derhalve dat de Gouvernements Accountantsdienst aan de Algemeene Rekenkamer wordt toegevoegd, zoodra zij de bevoegdheid zal hebben verkregen tot het oefenen van toezicht buiten hare bureau's.

Het moge juist zijn dat het Departement van Financiën behoefte heeft aan de medewerking van accountants, de Gouvernements Accountantsdienst als zoodanig behoort bij dat Departement niet thuis. De vorming van een tweede financieel centrum bij dat Departement moge haar nut hebben, nimmer zal dat afbreuk mogen doen aan het streven naar eene krachtige Algemeene Rekenkamer.

Dat streven brengt, zooals hierboven is betoogd mede:

1o. schrapping van artikel 24 van het ontwerp Indische Bedrijvenwet;

2o. toekenning aan de Indische Rekenkamer van dezelfde ruime bevoegdheden als die welke bij de wet van 21 April 1922 (Ned. St. No. 194) aan de Rekenkamer in Nederland zijn toegekend;

3o. overbrenging van den Gouvernements Accountantsdienst naar de Algemeene Rekenkamer.

Tot besluit dient nog de nadruk te worden gelegd op de wenschelijkheid dat tusschen de Rekenkamer en de Thesaurie een zoo

nauw mogelijk contact geschapen worde, opdat terstond de wederzijds verkregen gegevens en inlichtingen omtrent de financieële gestie der Departementen van algemeen bestuur (en bedrijven) worden uitgewisseld en dus ter beschikking komen van beide organen ten dienste van de taak, die zij te vervullen hebben.

Economische Kroniek.

Woeker en woekerbestrijding.

De resident van Pekalongan vestigde de aandacht van de regeering op den invloed die het woekerkwaad op de integriteit van de ambtenaren kan hebben (het is niet de eerste maal dat op dit gevaar gewezen werd: het afdeeldingsbankcredietwezen heeft aan de bestrijding van dat euvel zijn ontstaan te danken) en wees eenige middelen aan, waarmee de strijd ertegen kon worden aangeboden.

Krachtig zijn die middelen niet. Maar het is niet onmogelijk dat de bestrijding juist in die kleine middelen moet worden gezocht, waardoor het kwaad wel niet wordt uitgeroeid maar de bedrijvers telkens worden bestookt, hun het leven zuur gemaakt wordt en de winstgevendheid van hun nering wordt geknot. De guerilla is niet geschikt om een beslissende overwinning te brengen maar zij is het wapen van de zwakken om den vijand af te matten. Onder voorwaarde echter van veelvuldige toepassing.

Daarom is het goed dat de dagbladen het in den laatsten tijd door het Volkscredietwezen op dit gebied onderzochte en gepubliceerde hebben overgenomen en kan het geen kwaad hier nog eens de aandacht op enkele geconstateerde en aangegeven bestrijdingsmiddelen te vestigen.

De resident van Pekalongan wees er op hoe den voorzitters van de landraden kan worden verzocht om aan de hoofden van plaatselijk bestuur opgave te verstrekken van bij den landraad aanhangig gemaakte vorderingen van woekeraars met vermelding van de namen van crediteur en debiteur, het bedrag van de vordering en een toelichting terzake waarvan de schuld is aangegaan. Voor den crediteur kan dat leiden tot een verhoogde belastingaanslag en tot een verder nagaan van zijn bedrijf, voor den debiteur kan eventueel het resultaat zijn dat zijn ambtelijke chef op de woekerschuld attent wordt gemaakt dan wel dat naar middelen wordt gezocht om de nood te lenigen.

De woeker werkt in het duister, dat maakt het woekeronderzoek tot zulk een ondankbare taak. Maar wanneer een geval eenmaal aan het licht gekomen is, zij het vaak ondanks het slachtoffer, dan is de laatste gewoonlijk wel verlangend er toe mede te werken dat aan de woekerverhouding een eind wordt gemaakt.

Een ander middel is bijvoorbeeld door de gemeente Tegal toegepast, die bij verordening bepaalde dat het geldschieters verboden is om hun bedrijf op de gemeentelijke pasars uit te oefenen.

Een probaat middel is natuurlijk de concurrentie door volkscredietinstellingen aangebonden. Een goed werkende desabank is in staat aan den tjina mindering het gros van zijn klanten te ontnemen en door sommige afdeelingsbanken is niet zonder succes het verleenen van crediet aan gepensionneerde en gegageerde militairen ter hand genomen. Toch blijkt juist hier dat men bij de bestrijding van den woeker zijn verwachtingen niet te hoog moet spannen. Een onderzoek wees uit dat in Bandoeng, waar de afdeelingsbank indertijd het initiatief nam tot credietverleening aan oudmilitairen en dit onderdeel van het bedrijf sedert dien met toewijding werd gevoerd, niet minder dan 700 pensioens- en gagementsakten aan particuliere geldschieters waren beleend.

Wat nu de door ambtenaren van het Volkscredietwezen ingestelde onderzoekingen betreft, slechts enkele daarvan leidden tot eenig resultaat. Aan hun rapporten is het volgende ontleend.

Op de afdeelingshoofdplaats Tegal wordt de woeker haast uitsluitend gedreven door Arabieren, die hun slachtoffers niet alleen onder de Inlanders, doch ook bij Europeanen en Chineezen maken. Men heeft slechts in aanmerking te nemen de vrij talrijke Arabische bevolking bij het totaal ontbreken van Arabische toko's om te beseffen, dat de woeker daar ter stede welig tiert. Hoe groot de uitgezette bedragen zijn, is uiteraard niet op te geven, doch laat zich wel afleiden uit de daarmee gemaakte rente, die voldoende blijkt voor de instandhouding van de 1000 zielen sterke Arabische gemeente en uit het feit, dat vrijwel alle huurhuizen aan Arabieren toebehooren en nòg worden steeds woningen van Arabieren bijgebouwd.

De wijze, waarop de leening wordt aangegaan wijzigt zich naar de omstandigheden.

Vóór de vestiging van het Javaansche advocatenkantoor (1923), waarvan Mr. Besar aan het hoofd staat, bestond het algemeen gebruik, dat leeningen van beneden de f 100.— slechts in het notitieboekje van den geldschieter werden opgeteekend, terwijl voor bedragen van boven de f 100.— een gezegeld schuldbewijs werd gepasseerd.

Daar het den geldschieters bekend was, dat verscheidene der op dergelijke wijze aangegane leeningen door tusschenkomst van genoemd advocatenkantoor vernietigd werden, leenen de Arabieren thans alleen tegen afgifte van een accept geld uit, immers voor een aldus aangegane schuld is tegenbewijs niet mogelijk.

De geldschieter begint dan van den schuldenaar te eischen, dat deze een accept teekent voor minstens tweemaal het in leen ontvangen bedrag, terwijl bovendien mondeling wordt overeengekomen, dat men maandelijks nog minstens 20% rente over het ontvangen bedrag betaalt. Bij staking van de betaling der rente wordt de leener onder bedreiging van gerechtelijke vordering van zijn per accept aangegane schuld, genoodzaakt om een tweede accept af te geven, terwijl met de betaling van de maandelijksche rente nog

moet worden voortgegaan. Zoo ziet men vaak gebeuren, dat door een zelfden debiteur meerdere accepten worden afgegeven. Zoodra de oorspronkelijke schuld met eenige honderden procenten rente voldaan is, en het totaal der op de accepten vermelde debetbedragen tot eene buitensporige hoogte is gestegen, begint de crediteur te ageeren, waarop dan beslaglegging op have en goed van den debiteur volgt.

De activiteit van de Arabische geldschieters is buitengewoon. Van 's morgens vroeg tot laat in den avond zwerven zij rond zoowel binnen de stad als in de omliggende desa's waar nog geen dessabanken werken. Hoewel het door een gemeentelijke verordening verboden is om het geldschietersbedrijf op het terrein der gemeentelijke passers uit te oefenen, is het eerst tot voor kort den gemeentecontroleur gelukt de woekeraars buiten de passers te houden.

Overal waar de gelegenheid zich maar eenigszins voordoet, tracht de Arabische geldschieter zijn cliënten te vinden.

Op venduties, wanneer een kooper bij den vendumeester geen crediet kan krijgen, geven zich twee à drie Arabieren tegelijk dadelijk als borg op. 's Middags wordt de kooper dan door zijn borg opgezocht, die hem een accept van minstens anderhalfmaal de waarde van de gekochte goederen ter teekening voorlegt.

Huisbezoeken worden ook gaarne door geldschieters afgelegd, in het bijzonder bij personen, van wie het bekend is, dat zij dobbelen. In het dobbelspel vindt de woeker een vruchtbaren bodem. Het is hier overbekend, dat wanneer een dobbelaar diep in den nacht al zijn kapitaal verloren heeft, hij eenvoudig een Arabischen geldschieter opklopt. Hij (de dobbelaar) heeft slechts een accept van minstens tweemaal het geleende bedrag te teekenen en hij kan zijn spel rustig voortzetten.

Om zijn crediet geplaatst te krijgen, legt de geldschieter ook vaak huisbezoek af tijdens de werkuren, waarbij dan de huisvrouw wordt overgehaald om een schuld aan te gaan. Zulks gebeurt niet zelden bij Indo-Europeesche gezinnen.

Het opwachten van de debiteuren des Zaterdagsmiddags voor de werkplaatsen en drukkerijen en op den eersten van den maand voor Gouvernements- en andere kantoren, het op straat aanspreken, het trekken aan de kabaja of de slendang van verkoopsters zijn de alledaagsche scènes, welke zich hier ter stede voordoen.

Sommige woekeraars schromen niet om, wanneer zij op straat niets los kunnen krijgen, het heele huis, tot zelfs de intiemste vertrekken af te zoeken om maar iets van waarde te pakken te krijgen.

De Arabische woekeraars blijken zich voornamelijk te hebben vereenigd in eene organisatie, die over het geheele gewest Pekalongan haar vertakkingen heeft. De hoofden wonen in Tegal, beschikken over belangrijke kapitalen en geven alleen groote credieten uit aan landgenooten. Deze verstrekken op hun beurt kleinere credieten aan minder gesitueerde Arabieren en zoo ver-

volgens tot het geld bij den eigenlijken credietnemer komt. Het behoeft geen betoog, dat de rente in laatste instantie zeer hoog moet zijn, wil de risico gedekt zijn en door de tusschenpersonen eene behoorlijke winst worden gemaakt. Waar de eerste hand reeds 1½% rente per maand vraagt, behoeft het niet te verwonderen, dat 200% jaarrente bij een Arabischen geldschieter nog billijk is. Het is daarom ook lang geen zeldzaamheid, dat Arabieren, die pasarcredieten uitgeven, hun bedrijf als te weinig winstgevend moeten stopzetten. De grootste risico drukt toch op de laatste hand, daar kwade trouw en sterfgeval nog al eens achter het net doen visschen.

De bevolkingscentra worden het meest intensief door den woekeraar bewerkt. Hoe verder het binnenland in, des te minder vindt hij een arbiedsveld. In bergstreken is hij een zeldzaam bezoeker, omdat het geldverkeer hier nog minder is doorgedrongen en de enkele maal, dat hier iemand in geldverlegenheid zit, gemakkelijk bij een welgestelden desagenoot kan worden aangeklopt om hulp.

Verstrijkt een afbetalingstermijn, dan is de woekeraar veelal onvindbaar en kan het verschuldigde niet worden afgedragen. De schuld loopt op tot een gegeven oogenblik het gewone spelletje wordt gespeeld.

Grootere bedragen worden meestal tegen afgifte van een z.g. accept uitgeleend. Een voorbeeld van een dergelijk accept volgt hier:

No..... Fo.....

BESARNJA *f 90.—*

OEWANG HINDIA-NEDERLAND.

Pada hari *Saptoe tanggal 4 December 1920* (seriboe sembilan ratoes *doeapoeloeh)* saja jang bertanda di bawa ini: *orang djawa bernama X tinggal di desa Mipiton kerdja Committeer Pekalongan*, soedagar di Pekalongan, djandji bajar kapada: SECH ALIE BIN ACHMAD ALDJAIDI, *Pekalongan.*

Atawa gantinja di Javabank di Handelsbank banjaknja *f 90.— (sembilan poeloeh roepia)* 1) oewang jang lakoe di Hindia-Nederland, harga barang dagangan jang saja soedah trima dengan betoel, dengan soeka hatinja sendiri: *6 emblok mori jang 1 boelan menitjil f 15.— (limablas roepijah) moesti djadi 6 boelan loenas.* 2)

Pekalongan, *den 4 December 1920.*

X

Saksi loerah Klego
X

1) In werkelijkheid had X slechts f 50.— ontvangen.

2) De debiteur, loemboengschrijver ontving geen koopwaar en is ook geen koopman.

Herhaaldelijk komt het voor, dat tegen afgifte van dergelijk schuldbekentenissen wordt geleend aan menschen die den credietgever niet kennen. De termijn van afbetaling verstrijkt, omdat terugbetaling niet mogelijk is en op den voor den schuldenaar meest ongunstigen tijd wordt terugbetaling geëischt. De gevolgen hiervan laten zich denken.

In het bijzonder in de afdeeling Brebes heeft het woekerstelsel geleid tot opeenhooping van grondbezit in enkele handen. Van een zekeren hadji in Losari (Brebes) is het hier algemeen bekend, dat hij aldus, over verschillende dessa's verspreid, doch meest in het district Tandjoeng (Brebes), in het bezit is gekomen van totaal niet minder dan 1000 bouw. Hadjis met een sawahbezit van een paar honderd bouws, treft men in de afdeeling Brebes bij tientallen aan. Zoo ook heeft een hadji in Boemidjawa (Tegal), door zoowel huizen als sawahs in beleening te nemen en voorschotten te geven op den koffieoogst, zich een bezit weten te bezorgen van niet minder dan 300 bouws sawah en een twintigtal huizen. Thans zetelt de tonnair te Tegal als pengoeloe bij den landraad.

Vooral in de maanden welke voorafgaan aan de bedevaart naar Mekka worden vele sawahs en huizen voor een appel en een ei in „sinde"-koop aan geldschieters afgestaan. Het is hier dan ook een bekend feit, dat lieden die zich gaarne een grondbezit willen verwerven, met de aanschaffing van sawahs wachten op den tijd dat dessalieden ter bedevaart vertrekken.

Het is wel opvallend, dat in een streek als het Tegalsche, waar de woeker zoo welig gedijt, de elders zoo populaire tjina's mindering (in Kedoe tjina tjangklong) vrijwel geheel ontbreken. De plaats van de woekeraars uit het Hemelsche Rijk wordt hier dan ook geheel door Arabieren ingenomen.

Wat den omvang van den woeker aangaat, het is niet wel doenlijk om een eenigszins betrouwbare raming te maken.

Van enkele groepen van landsdienaren en particuliere werknemers kunnen evenwel, zij het ook onder eenig voorbehoud, enkele cijfers worden opgegeven. Het meest intensief werkt de woeker bij het personeel van den pandhuisdienst, van het post-, telegraaf- en telefoonkantoor en van het hoofdbureau zoomede het station van de Semarang-Cheribon Stoomtram Maatschappij. Voor deze categorie wordt het percentagecijfer 90 van verschillende zijden geenszins te hoog genoemd.

Volgens globale schatting van ter zake bevoegden bedraagt dit percentagecijfer voor de prijaji's — hieronder te verstaan alle Inlandsche landsdienaren — in de afdeeling Tegal 75 en in de afdeelingen Brebes en Pemalang 50.

Nog dient vermeld, dat het aantal Indo-Europeanen op de afdeelingshoofdplaats Tegal en omgeving, welke bij Arabieren min of meer in het krijt zitten, ontstellend groot is.

In de afdeeling Sidohardjo (Soerabaia) bestaat bij de Arabische geldschieters de gewoonte voor bedragen van f 10.— tot f 100.— een schuld-

bewijs te vorderen, dat geteekend is door den loerah en een desabestuurslid als getuigen, terwijl voor bedragen boven f 100.— dikwijls een notariëele acte wordt geëischt.

In zeer veel gevallen wordt ook door de woekeraars getracht, goederen ver boven de waarde aan hunne slachtoffers te verkoopen en dan de koopsom in termijnen in te vorderen.

Wat de rente betreft van kleine bedragen, welke meestal worden uitgeleend op passers, gelden de volgende typen:

1. Leensom f 2.50, terug te betalen in 30 dagelijksche termijnen van f 0.10, dus 20% per maand.
2. Leensom f 2.50, terug te betalen in 6 vijfdaagsche termijnen van f 0.50, dus ook 20% per maand.
3. Leensom f 1.—, terug te betalen in 21 dagelijksche termijnen van f 0.06, dus 26% per 21 dagen.

Bij de dagelijksche afbetalingen mag de leener zonder boete nog wel eens een keer overslaan, doch bij 5 daagsche afbetalingen wordt bij achterstallig zijn een bedrag van f 0.05 per keer berekend voor sangoe (onkosten). Hierdoor wordt het rentepercentage natuurlijk belangrijk verhoogd.

Uit het volgende blijkt, welke belangrijke bedragen soms door de geldschieters worden uitgezet.

In de desa Kedoengtjangkring (district Porong, afdeeling Sidohardjo), welke als zeer rijk bekend staat en waar o.a. veel kainverkoopers wonen, heeft een Arabische geldschieter uit Gempol (afdeeling Bangil) een bedrag van f 300.000.— uitstaan. Verschillende personen zijn hier reeds, met achterlating van hunne bezittingen, naar elders vertrokken.

Onder de ruim 200 Chineesche en 50 Arabische „renteniers" in de afdeeling Sidoardjo is deze Arabier, die ook in de afdeelingen Bangil en Madjakarta uitleent, een van de meest beruchte.

In kleine plaatsen zooals Gresik en Lamongan is de minderingan door de oprichting der desabanken sterk achteruitgedrongen en in Madoera ziet men zoo goed als geen tjina minderingan op de passer. Van den Regent van Gresik vernam ik, dat toen daar nog geen desabanken waren de aloen-aloen beschouwd werd als arbeidsveld voor de minderingans. In kotta Soerabaja daarentegen, waar slechts 5 desabanken zijn en wel niet in een rooskleurigen toestand, tieren de minderingans het best. Op de groote passers in de kotta krioelt het van tjina's minderingan. Ook in de desa's buiten de kotta ontmoet ik niet zelden een paar Chineesche geldschieters, te voet of op de fiets om geld te innen van hun klanten.

Behalve geld worden ook lijnwaden en andere goederen, die tot opschik dienen, op de passers, op crediet verstrekt tegen prijzen, die den woekeraars (meestal Arabieren) buitengewoon groote winsten verzekeren. Dan zijn er nog Arabieren, die van de eene plaats naar de andere trekkend, gewoon hun woekerbedrijf in de desa uitoefenen. Er wordt crediet verleend zoowel in geld

als in goederen van opschik tegen woekerwinsten. De slachtoffers zijn meestal desahoofden, schrijvers, politieagenten.

De bovenomschreven soorten woeker treffen alleen de groote volksmassa. De meergegoeden nemen grootere bedragen op met maandelijksche afbetalingen. Meestal vragen de geldschieters 5 % rente 's maands. Betreft het bedragen van f 100.— à f 200.— dan is een aanteekening in het notitieboekje voldoende; doch geldt het groote bedragen, dan moet men een accept teekenen. In de kotta Soerabaja nemen niet alleen Inlanders hieraan deel, doch ook andere rassen. Zelfs Europeanen (meestal dames) die op goeden stand wonen doen hieraan mee.

In den regel is de termijn gesteld op 10 maanden.

Naast de „rondloopende" woekeraars, heeft men in de kotta Soerabaja nog eenige groote geldschieters, die er een speciaal kantoor op na houden en zelfs advertenties in de groote bladen plaatsen, dat op hun kantoor geld beschikbaar is. Meestal bedraagt de rente slechts 3% 's maands en de leeningen geschieden op accept.

Als middelen ter bestrijding van het woekereuvel worden nog aangegeven: Bij een crediettransactie per accept worde tegenbewijs toegelaten. Zulks is blijkens mededeeling van bevoegde zijde reeds het geval in Nederland, terwijl de Raad van Justitie van Batavia ook de Hollandsche opvatting is toegedaan. De Semarangsche Raad van Justitie huldigt echter nog steeds de meening, dat bij een per accept gesloten overeenkomst geen tegenbewijs toelaatbaar is.

Bij een notarieel gesloten schuldverbintenis worde geeischt, dat de betaling van het bedrag door den crediteur aan den leener geschiedt ten overstaan van den notaris dan wel dat de leener onder aanbod van eede een verklaring aflegt, dat hij inderdaad het in de overeenkomst vermelde bedrag heeft ontvangen.

Het mag wel als regel worden aangenomen, dat de leener inderdaad belangrijk minder ontvangt dan het bedrag op de acte vermeld.

Spoor contra auto.

Het **Soerab. Hand.** bevatte in September een polemiek, gevoerd door den heer van Oorschot, Chef Exploitatie Oosterlijnen SS. met den heer Timmermans, ondernemer van vrachtautodiensten in den Oosthoek. In die polemiek werd gaandeweg vooral het nut van beide transportdiensten voor Soerabaja in het licht gesteld. De redactie heeft het vraagstuk, in de bovenaangeduide tegenstelling omschreven, meer in het algemeen behandeld; als uitgangspunt wordt daarbij genomen een stel van vier vragen, waarmede de spoorwegman zijn aanval op de autodiensten had ingeleid.

1. Is de vrachtauto in staat de taak van de goederenverplaatsing van den spoorweg in zijn geheelen omvang over te nemen?

2. In het bevestigend geval, is de gemeenschap dan daarbij gebaat?
3. Is de gemeenschap gebaat bij gedeeltelijke overneming van de spoortaak door den vrachtauto?
4. Wat is de beste oplossing en hoe dient de wetgever in te grijpen om die goede oplossing te bevorderen?

Luidt het antwoord van den heer v. O. op de eerste vraag ontkennend, het **Soerab. Hand.** stelt daartegenover, dat de auto nog in zijn opkomst is, terwijl van den spoorweg, met een honderdjarige loopbaan achter zich, gezegd kan worden, dat het systeem, behoudens de nog altijd voortgaande perfectionneering, volgroeid is. Er wordt dan gewezen op de groote diensten welke de auto ondanks zijn jeugd in den grooten oorlog voor de geallieërden gepresteerd heeft. Verder wordt een geval aangehaald uit de Vereenigde Staten, waar een der belangrijkste netten uit de Nieuw-Engeland-Staten er toe is overgegaan voor ongeveer de helft van zijn trajecten (1600 K.M. van een totaal van 3950 K.M.) de spoorwegexploitatie op te geven en in plaats daarvan zelf het verkeer met auto's te bedienen.

Bij de aanhangers van het spoorbedrijf heerscht een beslist vijandige geest tegen het autowezen. Dit standpunt is niet gerechtvaardigd; liever moest men welwillend tegenover het nieuwe vervoermiddel staan en trachten het aan te wenden voor het vervoerwerk. Een der uitingen van die vijandigheid is het stellen van onredelijke eischen aan den auto. Men verwijt den laatste, dat zijn diensten zich werpen op de gebieden, waar voor den spoor de meeste vracht te halen is; maar dit doet de spoor toch ook? Ook de eisch, dat voor den auto breede speciale wegen worden aangelegd, wordt onbillijk genoemd. Het blijft de vraag, of de formatie van een zeer omvangrijk en zwaar transport (lange goederentreinen b.v.) in haar algemeenheid te verkiezen is boven de verplaatsing van den last in kleine eenheden. Het vervoer van bulk artikelen, welke in groote hoeveelheden op bepaalde tijdstippen en plaatsen worden afgeleverd, zullen door den grooten zoo zwaar mogelijken trein het meest economisch vervoerd worden en dit des te meer, naarmate de afstand toeneemt. Er is echter juist hier te lande ook veel vervoer van een ander, dan dit massale karakter. Uit tallooze kanalen van een fijngeaderd net stroomen de goederen toe en dikwijls krijgt die stroom eerst in een vergevorderd deel van zijn loop zulk een omvang, dat zwaar spoortransport economisch wordt. De auto kan daarbij voedingswerk verrichten, maar zal ook zijn werk tot de plaats van afscheep kunnen doen. Het karakter van den spoor is: goederen en menschen verzamelen, ophoopen, door ze te laten wachten. De auto heeft een dergelijk opdammingssysteem niet noodig.

Een eindconclusie is vooralsnog moeilijk op te maken. De gemeenschap kan het spoorwezen in zijn huidigen vorm vooralsnog niet missen, maar de auto heeft bewezen een deel der taak van den spoor met succes te kunnen overnemen. De spoor behoort zich niet daartegen te verzetten, maar zich af te vragen, welk nut hij het nieuwe transportmiddel kan trekken.

In het blad van 8 October komt de heer van Oorschot op de zaak terug om ook van zijn zijde samenwerking tusschen spoor en auto te bepleiten. Hij wijst er in de eerste plaats op, dat de wet aan de spoorweg-exploitatie veel grooter verantwoordelijkheid oplegt, dan aan den autodienst en eerstgenoemd bedrijf veel grooter en kostbaarder waarborgen eischt voor de veiligheid van het verkeer. Het spoorwegreglement in den huidigen vorm en geest is uit den tijd; een herziening ervan is noodzakelijk. De verschillende behandeling van spoorwegbedrijf en autodienst in dit opzicht maakt, dat de spoorwegman in algemeenen zin vijandig schijnt te staan tegenover den auto.

De schrijver betoogt dan, dat de spoorweg den auto noodig heeft voor het tusschentransport en als orgaan voor de verkenning, ontgonnen streken openleggend, tastend de railbaan vooruitloopend. De auto kan zoodoende een goed hulpmiddel zijn om het vervoer te peilen; blijkt de goederendichtheid het leggen van een ijzeren baan te motiveeren, dan trekke de vrachtauto zich terug om elders een nieuwe streek open te leggen. Omgekeerd is het denkbaar, dat de spoor, alvorens tot spoorwegverdubbeling over te gaan, eerst overweegt, of men niet beter doet een deel van het vervoer over te dragen aan den auto.

Ten slotte bepleit de schrijver een geregelde samenwerking der gezamenlijke auto-ondernemingen, de gezamenlijke spoor- en tramweg-maatschappijen en de nationale scheepvaartmaatschappijen, met het oog op de naderende concurrentie van het luchtschip.

Cr.

Boekbespreking.

Statistisch Jaaroverzicht van Nederlandsch-Indië. Vervolg van: Jaarcijfers voor het Koninkrijk der Nederlanden (Koloniën); Jaargang 1924.

Tegenover verleden jaar eind November zijn thans eind September de nieuwe Indische „Jaarcijfers", nu dus die over 1924, verschenen. Ditmaal ineens in één deel.

Het tijdstip van verschijnen — alhoewel ook hier op vooruitgang valt te wijzen — wekt nog teleurstelling; het doel behoort m.i. te worden bereikt, dat althans het meerendeel der gegevens over een afgeloopen jaar beschikbaar zijn bij de voorjaarszitting van den Volksraad. Zooals uit de Voorrede blijkt zal dat niet goed mogelijk zijn met de hoofdstukken „Munt- en Bankwezen" en „Verkeersmiddelen", daar de particuliere maatschappijen met het indienen van hare gegevens veelal moeten wachten tot, meestal in Juni of Juli, de aandeelhoudersvergadering heeft plaats gehad. Voor de overige bijdragen kan het wèl en aan een tijdig verschijnen daarvan kan de Landsdrukkerij veel doen.

In typografie en systematiek zijn zeer groote verbeteringen te constateeren; vele tabellen zijn omgezet, alle tabellen zijn nu doorloopend genummerd, de Engelsche tekst thans cursief gedrukt *), de cijfergroepen zijn veel compresser gedrukt en bij vermeerdering van inhoud is het aantal bladzijden door deze zorgvuldige revisie van 351 teruggebracht tot 344.

De meest opvallende verbetering in den inhoud is de nieuwe spoorwegstatistiek waar in twee kloeke staten (CCVI. Gegevens betreffende de exploitatie en CCVII. Financieële gegevens) een volledig overzicht wordt gegeven, dat vroeger over verschillende staatjes was verspreid, terwijl daarin nieuw zijn de gegevens van aandeelenkapitaal, obligatieleeningen, afschrijvingen, dividenden en middenkoersen der aandeelen. Van de Landslijnen zijn de afschrijvingen vermeld, de kolommen „kapitaal der in exploitatie zijnde lijnen" en „rente opbrengst voor het Gouvernement" staan (als een stil verwijt?) echter nog oningevuld!

*) De Engelsche tekst is aanmerkelijk verbeterd; alleen de vertaling der Engelsche voetnoten eischt nog dringend herziening.

Nieuw (of omgewerkt) zijn verder, om de belangrijkste alleen te noemen: Een tabel van maten en gewichten, voorts tabellen in de Hoofdstukken II (Een veel verbeterde „vulkanische" en een nieuwe „wind- en onweer"-statistiek), V (Leergangen en Examens; Alfabetisme; Lezers van Volksbibliotheken), VI (Mekkagangers), VII (Dactyloscopie), VIII (Dichtheid van den grootveestapel; Boschoppervlakte in de Buitengewesten), X (Een belangrijk overzicht van het Handelsverkeer van Java met de Buitengewesten en vice versa en een nog ontbrekende koffie- uitvoertabel), XI (Kleinhandelsprijzen van een aantal verbruiksartikelen en pasarprijzen van de voornaamste Inlandsche voedingsmiddelen), XIV (Volledig overzicht der Indische Schuld van 1912—1925). Tot zoover de inhoudsvermeerdering.

De nog blijvende desiderata? Vooreerst een grondige omwerking van de Scheepvaartstatistiek, waarvoor het materiaal voorhanden is; gegevens op het punt der B. O. W. (wegen, gebouwen, irrigatie); dan ook voor andere departementen eene verdeeling, zooals thans voor het Departement van Justitie voor 't eerst gegeven is, van de uitgaven en inkomsten der verschillende diensten en corpsen. Verder dient het achterwege gebleven volledige overzicht der locale geldmiddelen te worden hersteld. De crimineele en justitieele statistieken hebben 2 jaar ingehaald: 1921 en 1922 maar zijn nu nog twee jaar achter. De statistische methode van den Burgerlijken Stand dient noodwendig herzien. De lacune, dat geen enkel gegeven over loonen in het Overzicht voorkomt, dient allengs te worden aangevuld.

De cijfers van de Volkstelling-1920, telkens herhaald, beginnen wel erg „oud" te worden; in afwachting van de volgende volkstelling waren de resultaten der administratieve tellingen, welke overal op 1 Januari plaats vinden, mede op te nemen.

Enkele interessante cijfers te geven is een verleidelijk maar gevaarlijk bedrijf. Een hoogst enkel gegeven volge hier:

De toevloed van Europeanen en Chineezen vooral naar de Buitengewesten, blijkend uit de toelatingen en vestigingen, nadert, en is soms zelfs, het record.

	Toelichtingen		Vestigingen	
	Europeesch	Chineesch	Europeesch	Chineesch
	Java en Madoera.			
1924	3365	7753	586	4647
1923	3296	8907	384	4729
1922	3562	14947	439	4383
1921	5749	19336	501	3258
1920	6974	10251	335	2490

Buitengewesten.

1924	1009	22479	**632**	**12045**
1923	844	25108	206	7630
1922	1059	24676	251	5872
1921	1678	30508	730	7068
1920	2255	18402	1088	4462

De producten-uitvoer geeft voor 1924 meest recordcijfers (in 1000 K.G.):

	Hoofd-suiker	Rubber	waarvan bevolkings-rubber	Copra	Thee	Koffie	Tabak
1924	1.817.752	183.010	86.000	328.276	55.923	72.706	—
1923	1.784.479	143.382	53.000	320.362	48.114	38.608	53.246
1922	1.397.079	104.825	25.000	339.464	41.552	57.360	52.087
1921	1.628.621	73.454	6.000	311.572	35.864	43.682	46.214
1920	1.483.223	76.743	10.000	182.054	46.271	61.113	125.372

Ten slotte volge hier de handels-balans (in duizenden guldens) der laatste 5 jaar, waarbij de in- en export van den handel en het Gouvernement, zoowel goederen als specie, is samengevoegd.

	Invoer	Uitvoer	Balans
1924	711.442	1.556.797	+ 845.355
1923	656.345	1.389.867	+ 733.522
1922	782.782	1.148.895	+ 366.113
1921	1.244.409	1.195.909	— 48.500
1920	1.310.825	2.238.868	+ 928.043

A. G. V.

Rubber in Nederlandsch-Indië. Mededeeling No. 21 v/h Centraal Kantoor v/d Statistiek, Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel.
Prijs f 1.25.

Onder dezen titel is door het Centraal Kantoor voor de Statistiek een kleine monografie uitgegeven, waarin allerlei gegevens over den aanplant hier te lande, de productie en den uitvoer van rubber verzameld zijn. Zeer duidelijk spreekt daaruit de groote beteekenis van Nederlandsch-Indië als producent van deze belangrijke grondstof. Enkele sprekende cijfers worden er hieronder aan ontleend.

Op het eind van 1924 besloeg de aanplant van rubber op ondernemingen 393.943 H.A., waarvan 274.480 H.A. in productie waren. In de laatste vier jaar werd rond 41000 H.A. bijgeplant. Uit deze cijfers blijkt, dat voor de eerstvolgende jaren op een stijgende productie en daarmede toenemenden uitvoer gerekend mag worden. Aan ondernemingsrubber werd in 1924 89.643 ton uitgevoerd; dit jaar is de taxatie hooger; de productie werd in het begin van het jaar op rond 96.000 ton geraamd. Vermoedelijk zal zij dat cijfer aanmerkelijk overtreffen.

De Inlandsche rubberproductie levert een belangrijk en snel stijgend aandeel aan onzen totalen uitvoer. Het product bevat 13—50% water en vuil; men moet het uitvoercijfer met rond 30% verminderen om de hoeveelheid droge rubber er uit af te leiden. Voor 1923 was de uitvoer 57.400 ton ruw product (te stellen op 35.700 ton droge rubber); voor het loopend jaar wordt het cijfer geschat op 110.800 ton, equivalent met 73.400 ton droog product. Men ziet, dat de Inlandsche productie niet zoo heel veel bij die van de ondernemingen ten achter staat.

De publicatie bespreekt dan nog de vrijwillige restrictie, door Britsche producenten hier te lande toegepast; de uitvoer, de rubberprijzen en de wereld-productie en wereld-aanplant.

Productie van rubber in tonnen.

Jaar	Ondernemingsproduct.			Bevolkingsrubber herleid tot droog	Totaal generaal
	Java	Buitengewesten	Totaal		
1919	26.785	39.274	66.059	13.000	79.059
1920	27.258	41.798	69.056	10.000	79.056
1921	24.514	37.473	61.987	6.000	67.987
1922	28.902	43.261	72.163	17.000	89.200
1923	34.154	47.540	81.694	36.000	118.000
1924	37.773	52.518	90.291	56.346	146.637
1925 (taxatie)	40.620	55.462	96.082	73.400	169.482

Men ziet uit deze cijfers, hoe snel onze productie toeneemt.
In 1923 bracht Nederlandsch-Indië 30.8%, in 1924 35.1% van de wereldproductie van rubber voort.

De monografie met de statistische gegevens over rubber bevat zooveel wetenswaardigs en dat in zulk een overzichtelijken en aangenaam leesbaren vorm, dat men slechts wenschen kan ook andere belangrijke producten van onzen landbouw, als copra, koffie en peper, op deze wijze behandeld te zien. Een reeks van dergelijke overzichten zou belangrijk materiaal voor de beoordeeling van onzen welvaartstoestand bevatten; vooral, wanneer periodiek de gegevens herzien, aangevuld en opnieuw uitgegeven zouden worden.

Cr.

VERBETERINGEN.

In het artikel „Juridisch Confectiewerk" (deel I-1925, blz. 293 v.v.) dienen de volgende verbeteringen te worden aangebracht:

Blz. 310 regel 2 v.o.: veranderd, lees verouderd.

Blz. 310 regel 1 v.o.: onroerend, lees roerend.

Djambi, de rubber en de Djambiër.

door

J. J. Mendelaar.

Veel is er reeds gepolemiseerd over de concurrentie van de Inlandsche rubbercultuur ten opzichte der Europeesche en in dit verband over de technische waarde van eerstgenoemde. Ook werden cijfers geproduceerd betreffende de baten, welke de inheemsche bevolking hier en daar geniet uit haar aanplant.

In het ondervolgende stel ik mij ten doel na te gaan, welke plaats de rubbercultuur in het economisch leven van den Djambiër inneemt. Daarnevens zullen enkele gegevens verwerkt worden, die eenig ander licht op dit gewest kunnen werpen, dan waarin het gewoonlijk gezien wordt. De modderige en verlaten kuststreken van Djambi lokken weinig aan; behalve enkele ambtenaren en militairen dringt nagenoeg niemand door tot in het binnenland en zoo kan het geen verwondering wekken, dat door de geringe bekendheid de meest zonderlinge ideeën betreffende het gewest opgeld kunnen doen.

Alvorens over te gaan tot de aangekondigde beschouwingen mogen enkele woorden betreffende het gewest en de omstandigheden, waaronder de rubber-cultuur gedreven wordt, voorafgaan.

In 1615 werd Djambi voor de eerste maal door Hollanders bezocht, die er in het daarop volgende jaar een kantoor van de O. I. C. voor den handel in peper en boschproducten oprichtten. Lange jaren werden politieke en economische banden aangeknoopt en afgebroken, volgden oorlogen met vreemde en opstand tegen eigen heerschers elkaar snel op.

Vanaf 1858 tot 1905 leidde de onttroonde sultan Taha het verzet

tegen het Gouvernement. In 1901 werd aan het zelfstandig bestaan van het Djambische rijk een einde gemaakt, droeg de regeering het bestuur van Djambi op aan den Resident van Palembang en trokken de verzetslieden zich terug in het bovenland. In 1902 werden civiele bestuurders aangesteld en is Djambi voor den particulieren mijnbouw geopend. Dat er in dit opzicht belangstelling bestond, bleek wel uit het binnenkomen van 2034 concessieaanvragen.

Van 1904 tot 1907 vorderde de onderwerping van verzetslieden snel. In 1906 werd Djambi onder rechtstreeksch bestuur van een Resident te Djambi gesteld en thans bestaat het uit zes onderafdeelingen, t.w. Djambi, Ma. Tambesie, Ma. Tebo, Ma. Boengo, Bangko en Sarolangoen. Met ingang van 1 Januari 1922 werd Korintji bij Padang gevoegd. De gegevens, die in het volgende vermeld zijn, betreffen derhalve het gewest in zijn tegenwoordigen vorm; ook die, welke betrekking hebben op de jaren voor de afscheiding, zijn dusdanig herleid, hetwelk geen bezwaar is, daar Korintji zich altijd op Padang georienteerd heeft en geen deel neemt aan den rubberexport.

In 1912 werd het districtsbestuur ingevoerd. Daarna volgden er opnieuw enkele jaren van agitatie, gevoed vanuit de Rawas, welke tenslotte leidden tot de debacle van 1916. Vervolgens brak het tijdperk van toenemende welvaart aan.

In 1921 kwam de wet tot oprichting der N. I. A. M. tot stand, welke maatschappij in het begin van 1922 hare werkzaamheden aanvatte en tot heden de eenige belangrijke vertegenwoordiger van het kapitaal is, die in Djambi optreedt.

Het gewest is ongeveer dertig procent grooter dan Nederland. Het bestaat vanaf de kust tot ver in het binnenland uit een moerassige laagvlakte en loopt slechts langzaam op, zoodat men op een afstand van 4 dagen met een hekwieler stroomopwaarts nog slechts een hoogte bereikt van 50 M. boven het zee-niveau. Dan wordt het gevormd door een geleidelijken overgang naar de Boekit Barisan door een heuvelland, waarin toppen tot 700 M. hoogte voorkomen. De grens van Djambi ligt in het Bangkosche nabij den kam van laatstgenoemd gebergte. Het terrein wordt vrijwel geheel en al beheerscht door het stroomgebied van de Batang Hari, het-

welk wat lengte en grootte aangaat een vergelijking met dat der Moesi kan doorstaan.

Van Djambi, dat 80 K.M. van de kust afligt, wordt het verkeer naar de onderafdeelingshoofdplaatsen onderhouden met hekwielers, behalve met Bangko, dat gedeeltelijk over land bereikt moet worden, welke reis 8 dagen in beslag neemt. Sarolangoen en Tebo zijn in 4, Boengo is in 6 dagen te bereiken. De late pacificatie van het gewest zal v.n. de oorzaak zijn van de achterlijke ontwikkeling van het wegennet. Logisch is, dat men in de allereerste plaats de verre bovenstreken door middel van goede verbindingen heeft willen aansluiten aan de punten, waar de rivieren voldoende bevaarbaarheid voor bootverkeer verkregen. Toen men eindelijk met den aanleg van die onderdeelen van het Sumatra-wegenplan wilde aanvangen, welke voor Djambi van nut konden zijn en waardoor enkele goede intergewestelijke verbindingen zouden tot stand komen, brak de malaise aan. Zoo kwam het, dat de werkzaamheden aan de verbindingen met Padang via S. Dareh eerst sinds kort konden worden voortgezet. De verbinding van Bangko met Korintji is vanaf de grens van het Djambische naar S. Penoeh alleen voor voetverkeer geschikt. Vanaf Bangko tot de grens is gedurende een gedeelte van het jaar licht vrachtautoverkeer mogelijk. Aan de verbetering van den weg, die Sarolangoen met het Palembangsche wegennet zou verbinden, welke verbinding na 1916 urgent werd verklaard, is nog niet de hand geslagen.

Men kan tegenwoordig in den drogen tijd vanaf Tebo onder gunstige weersomstandigheden en dan nog altijd niet zonder moeilijkheden per Ford via Boengo, Bangko en Sarolangoen het Palembangsche wegennet bereiken. Andere voor asverkeer ook maar eenigermate te gebruiken intergewestelijke verbindingen bestaan er niet.

In het Noorden ligt het stroomgebied van de Toengkal, een tot ver in het binnenland voor schepen met 9 voet diepgang bevaarbare rivier. De Batang Hari is tot Djambi voor zeeschepen bevaarbaar.

De bevolking bestond volgens de uitkomsten der laatste volkstelling in 1920 uit rond 160.000 Inlanders, 3.350 Vreemde Oosterlingen en 200 Europeanen. De vermoedelijk autochthone bevolking

zijn de Koeboes, waarvan er naar schatting nog 1500 in het gewest rondzwerven. De oudste gezeten bevolking draagt sporen van Menangkabausche en Javaansche invloeden. 150 à 200 jaar geleden moeten er nog groote groepen Menangkabausche emmigranten aangekomen zijn, welke zich in het bovenland hebben gevestigd en Penghoeloes worden genoemd.

Het gezag der vorsten deed zich het meest gelden aan de Batang-Harioevers, waar de Anak Radja wonen; naar binnen, in het gebied der Batins, was het Sultansgezag meer schijn dan werkelijkheid.

De Djambiër acht zich zelf een trouw Moslim en is dit ook, in zoover als de adat en de godsdienst elkaar hebben weten te verstaan. De adat leeft in het algemeen krachtig.

Het gebrek aan arbeidslust van de Djambiër is zeker niet grooter dan aan eenig ander Inlandsch volk in zijn stadium van ontwikkeling. Hij heeft nog weinig behoeften, waarvan de voldoening al even weinig inspanning vereischt. Voor het gouvernements-onderwijs heeft hij geringe belangstelling. Er zijn in het gewest ongeveer 70 volksscholen met 2500 leerlingen aanwezig; godsdienstonderricht daarentegen wordt overal gegeven, waardoor nagenoeg een ieder het lezen en schrijven in Arabische karakters machtig is.

Wat het klimaat betreft, het aantal regendagen per jaar bedraagt gemiddeld 160, de totale regenval ongeveer 2500 m.M. In den drogen tijd, welke van Juni tot September loopt, bedraagt het aantal regendagen toch nog altijd 8 à 10 per maand en de maandelijksche regenval omstreeks 150 m.M.

Het geheele gewest is dan ook met een weelderige vegetatie overdekt.

Opmerkelijk is de snelheid, waarmede de bevolkings-rubbercultuur zich in het gewest heeft uitgebreid. De promotor van de cultuur is de heer Hellfrich, die in 1907 Resident van Djambi was en omstreeks dat jaar 30.000 stuks bibit planten liet in 's Landscultuurtuin. De jonge planten werden kosteloos verdeeld onder enkele hadjis en Japanners. Hun belang wel begrijpende, gaven Chineesche tokohouders al spoedig bij verkoop van hun artikelen rubberplantjes bij wijze van reclame aan de koopende doesoen-

lieden. Spoedig overtrof de vraag het aanbod en ontstond er een geregelde handel in zaden en planten, die in zakken vanuit Singapore werden aangevoerd. Gedurende de jaren 1907—1911 werd voor een waarde van ƒ 29000.— aan landbouwzaden, v.n. heveapitten, ingevoerd. Over 1912 steeg de aanvoer tot een waarde van ƒ 45000.—

In 1911 had de eerste uitvoer plaats van 490 K.G. rubber. In 1913 begonnen meerdere tuinen productief te worden. Sindsdien nam de uitvoer snel toe, alhoewel nog teruggehouden door de gebeurtenissen van 1916, het gebrek aan scheepsruimte gedurende den oorlog en de crisis van 1921. Voornamelijk aan de Statistiek van in- en uitvoer werden de volgende gegevens ontleend:

Jaar	Uitvoer in tonnen	Waarde in duizendtallen guldens
1911	0.5	1.5
1912	10	52
1913	41	143
1914	125	331
1915	505	1.491
1916	1.188	1.982
1917	1.825	2.936
1918	2.576	4.276
1919	6.154	14.150
1920	4.950	10.576
1921	2.915	2.711
1922	9.678	8.220
1923	17.389	13.836
1924	22.851	15.996

Millioenen boomen werden bijgeplant gedurende de jaren 1918 en 1919, welke vermoedelijk den uitvoer der laatste jaren zoo deden toenemen.

De cultuur heeft zich in de eerste jaren om de gewestelijke hoofdplaats Djambi ontwikkeld. In onmiddellijke omgeving daarvan ligt tegenwoordig een complex tuinen, dat zich naar het Zuiden en Oosten minstens 6 en 12 K.M. uitstrekt, terwijl ook langs den

overliggenden rivieroever zich nog vele tuinen bevinden. Van hieruit heeft de cultuur zich naar de bovenlanden verbreid.

De doesoens liggen in het Djambische gewoonlijk langs de rivieren, waardoor het verkeer der bevolking grootendeels te water plaats heeft. Aanvankelijk legde men met het oog op het vervoer dan ook de tuinen alleen in de nabijheid der rivieroevers aan. Maar men ontdekte spoedig, dat het vervoer geringe eischen stelde; de rubberkoeken worden door middel van een rottan aaneen geregen en achter een prauw huiswaarts of naar een verkoopcentrum gesleept. Naar mate men meer tuinen aanlegde tegelijk met het ladangen en de rivieroevers met tuinen bezet raakten, ontstonden tuinen op grooteren afstand der oevers, eerst nog langs de bestaande wegen, daarna steeds meer naar binnen, zoodat men nu op de meest onverwachte plaatsen tuinen kan aantreffen, verspreid langs nauw begaanbare paden en kreken, ver afgelegen en diep in het oerbosch.

De eerste tuinen werden aangelegd zonder eenig verband met den rijstbouw. De aanleg had gewoonlijk in deelbouw plaats. In de latere jaren heeft men het proces vereenvoudigd. Zoo legt men thans tuinen aan tegelijk met het ladangen. De omstandigheden zijn daarbij voor den Inlander uiterst gunstig. Gronden zijn in overvloed aanwezig, geen erfpachtsaanvraag is van noode, waarop eerst na langen tijd uitsluitsel worde verkregen en wat meer zegt: zoo lang hij binnen de grenzen van het beschikkingsgebied van zijn eigen rechtsgemeenschap plant, gebruikt hij den grond kosteloos.

Plantmateriaal is in ruime mate kosteloos voorhanden in de reeds bestaande tuinen, waar de afgevallen noten welig opschieten en jonge planten in overvloed de bodembedekking vormen. Systematisch doorgevoerde zaadselectie kent men dus niet, men kiest voor den aanplant eenvoudig die planten van 3 à 4 voet hoogte, welke er het meest levenskrachtig uitzien. Na den padioogst wordt naar den aanplant niet meer omgezien.

Spoedig schiet jong hout op, dat weggekapt wordt tegen den tijd, dat de boomen vier à vijf jaar oud zijn en volgens Inlandsch begrip bijna tapbaar.

Kosten heeft de planter dus niet, zelfs zijn arbeid is tot het mini-

male beperkt gebleven, omdat hij zijn ladang toch moet aanleggen.

Is de aanplant eenmaal in tap, dan baart het onderhoud hem eveneens weinig zorgen. Zelden reinigt hij het bodemvlak. Trouwens door geringe plantwijde — 3-3,5 M. — sluiten de kruinen zich zoo dicht aaneen, dat bij gebrek aan zonlicht geen ongewenschte gewassen, als lalang, opschieten. Dit ziet men dan ook nagenoeg niet.

Bodemdrainage komt niet voor en is onnoodig, waar men de hooge pematang- en kassangronden kiest.

Overigens ziet de Djambiër de nadeelen van een groote mate van bodemvochtigheid niet zoo donker in. Een gedeelte van het jaar staan de tuinen aan de rivieroevers onder water en is zijn troost, dat hij dan per prauw door kan tappen en daar gaat het toch maar om!

Bodembedekking heeft men oorspronkelijk hier en daar in navolging van de Europeesche cultuur toegepast, maar deze is in onbruik geraakt. Als zoodanig dient nu de natuurlijke opslag van jonge rubber. Wondbehandeling kent men niet, uitdunning heeft plaats langs natuurlijken weg door afsterving van zwakke exemplaren, die men laat wegrotten; ziekten kent men wel, maar zij maken niet den minsten indruk. Men weet, dat door zwaar tappen spoedig uitputting van den boom volgt, maar de praktijk geeft een zonderlinge afspiegeling van die wetenschap weer.

De nadeelen hiervan worden gecompenseerd door het meer en meer navolging vindende systeem om meerdere tuinen aan te leggen en deze beurtelings te tappen en door het ongekende herstelvermogen van den boom in het Djambische. Aan vernieuwing, d.w.z. systematischen arbeid ten behoeve van de instandhouding der productie van een bepaald complex, doet men natuurlijk niet, dit zou oneconomisch zijn.

De kosten voor onderhoud en het verkrijgen van het product, nadat de tuin eenmaal tapbaar is, zijn gering. Per tuin van 400 boomen, de gemiddelde hoeveelheid, welke door één koelie per dag getapt wordt, bedragen de kosten voor vernieuwing van tapbakjes, spouts, tapmessen, petroleumblikken — welke algemeen benut worden voor de coagulatie- en voor het eenmaal schoon maken van het bodemvlak benevens het aluinverbruik, totaal hoogstens ƒ 45.—

per jaar, ongerekend het loon der tappers. Deze worden meestal gedragen door den eigenaar.

De coagulatie geschiedt in den tuin met een overmaat van aluin zonder verdere bewerking der koeken, waardoor het heele bereidingsproces in hoogstens 10 minuten beëindigd is. Vroeger werden de koeken eerst nog door handpersen verwerkt, hetgeen in onbruik is geraakt, omdat men een handelsvoordeel zag in de grootst mogelijke waterhoudendheid. Bij de tegenwoordige wijze van vervoer zou die bewerking ook weinig effect sorteeren.

De kwaliteit is door een en ander natuurlijk gering, maar wordt nog geringer doordat de koelies, door geldzucht gedreven, tot vervalsching overgaan; scraps, zand en steenen worden door de latex gemengd, zoodat blijkens een ingesteld onderzoek, het product voor nog geen 50% zuiver is. Toen de vervalsching te groote afmetingen aannam, men zelfs flesschen en groote stukken hout door de soms tot 40 cM. dikke koeken werkte en de Singaporesche markt dreigde de afname stop te zetten, ja zelfs een lading geretourneerd werd, is een keur in het leven geroepen tot tegengang hiervan. Het beste product komt uit de onderafdeeling Ma. Boengo, waarvoor de prijs geregeld ƒ 1.— à ƒ 1.50 hooger is dan voor dat afkomstig uit andere onderafdeelingen. Te Singapore wordt het opnieuw verwerkt tot z.g. blanket-crêpe.

Per dag verkrijgt een koelie, die ongeveer 400 boomen tapt een hoeveelheid latex, die gecoaguleerd een koek oplevert van 8 à 10 katti. Per jaar kan men voor een beroepstapper rekenen op 240 tapdagen, dus op een opbrengst van ruim 20 picol product. Bij een prijs voor Inlandsch product, gelijk aan dien gedurende het ongunstige rubberjaar 1921, welke toen gemiddeld ƒ 20.— bedroeg, staat een eigenaar, die zelf tapt, dus nog de weg open om zich een netto-inkomen te verwerven van ± ƒ 360.— per jaar en dit slechts met een inspanning van enkele uren per dag over twee derde gedeelte van het jaar. Een eenvoudig rekensommetje laat zien, welke voor een Inlander abnormaal hooge inkomsten de Djambische planter bij gunstige prijzen geniet. Een doesoenman, die zijn eigen rijst verbouwt en zelf tapt, haalt in de praktijk hoogstens de helft van het aantal tapdagen van een beroepstapper. Dikwijls laat hij zijn vrouw of een zijner kinderen tappen.

Tapt de eigenaar of diens familie zelf niet, dan wordt in „separoan" gewerkt d.w.z. dat de helft van de opbrengst aan een koelie, de andere helft aan den eigenaar komt. Deze laatste incasseert dus bij een prijs van b.v. ƒ 60.— zonder daarvoor iets te doen ongeveer ƒ 600.— per jaar per koelie, indien geregeld getapt wordt.

Risico bestaat voor den planter niet.

Als last drukken op het Inlandsch bedrijf de op te brengen 4% van de waarde van het verkregen product ingevolge artikel 18 lid 2a van de ink. belastingordonnantie 1920, welke last echter in de praktijk geen 4% bedraagt en sinds 1 Juni j.l. een uitvoerrecht van 5%, dat men niet als directen last voelt.

Een planter, die met meerdere koelies werkt, houdt er zelden een mandoer voor toezicht op na. De boekhouding van het Inlandsch rubberbedrijf, als die wordt aangehouden, bestaat gewoonlijk uit niet meer dan een notitieboekje met een paar potloodkrabbels.

De cultuur heeft zich in Djambi zoo snel verbreid, dat men niet in staat is geweest met de aldaar bescheiden middelen zich zoodanig van de toename te vergewissen, dat men op elk moment een overzicht bezat. Toen tenslotte de noodzaak ontstond om zich beter op de hoogte te stellen van de situatie, kon men niet meer tot resultaten komen door toepassing van een of andere opname-methode; het naar vermogen meest intensieve plaatselijk onderzoek bleek onvoldoende om een juist verband te herstellen tusschen de jaarlijksche rubber-uitvoerwaarde en de betrekkelijke belastingopbrengst.

Elke registratie van gronden ontbreekt en is voorloopig niet in te voeren. Geen enkele administratieve methode zou geleid hebben tot nauwkeurige gegevens, hetgeen nader moge blijken. Een juist overzicht zal ook met geen middelen meer te geven zijn. Het eenige, wat men doen kan, is berusten in de gegevens verkregen door schatting, waarvoor weliswaar niemand kan instaan, maar die toch het meest de werkelijkheid benaderen, indien zij gedaan wordt door personen, die de diverse ressorten van het land door en door kennen. Verder richte men zich naar algemeene conclusies, uit de praktijk ter plaatse getrokken. Het eenige betrouwbare uitgangs-

punt, hetwelk men tot 1923 bezat voor een schatting, waren de uitvoercijfers. Toen er echter Chineesche booten in de vaart kwamen, verminderde ook de betrouwbaarheid hiervan, daar deze booten zonder cognossement laden. Wel trachtte de dienst der I. U. en A. hieraan zooveel mogelijk tegemoet te komen, maar de cijfers zullen nadien om voor de hand liggende redenen toch eerder te laag dan te hoog zijn.

Over 1924 bedroeg de uitvoer 22.8 millioen K.G. Om deze productie te leveren moeten ± 7½ millioen boomen op Inlandsche wijze in geregelden tap zijn geweest. Diverse factoren, die van invloed zijn, in aanmerking genomen, schat ik het aantal aanwezige rubberboomen in Djambi minstens op 20 millioen, niet inbegrepen de aanplant over 1924, waarvan de aanleg nog niet plaats had gehad, toen diverse opnamen werden gedaan. De overtuiging is, dat genoemd jaar wel een even groote verrassing zal opleveren als de drie daaraan voorafgaande jaren tezamen. De Inlander plant met groote kortzichtigheid. Gedurende ongunstige prijsjaren plant men weinig om, als de prijzen gestegen zijn, met koortsachtigen ijver weer bij te planten.

Uit de gegevens der zielenregisters — waarin ook de gegevens voor de belastingaanslag neergelegd worden — werden diverse bijzonderheden omtrent de verbreiding der cultuur geput en getoetst aan de praktijk. Samengesteld werd een overzicht met een verdeeling in drie groepen van de hoeveelheid rubber, welke voor elken tuineigenaar was aangenomen als te zijn het door hem verkregen product gedurende het belastingjaar '24.

In de eerste groep werden opgenomen netto-opbrengsten tot 20 picol, in de tweede van 20—40 pic. en in de derde die boven 40 picol.

STAAT

ond. afdeeling	Aantal aangeslagenen	Opbrengst tot 20 p.	Van 20—40 p.	Boven 40 picol	% tuineig v/t aantal aangeslagenen
Djambi	12061	2961 82%	470 13%	165 5%	29%
M. Tembesi	4642	1372 72%	357 20%	146 8%	41%
M. Tebo	4954	805 49%	297 19%	477 32%	32%
M. Boengo	5965	1293 76%	289 16%	152 8%	28%
Sarolangoen	4553	1065 71%	308 20%	145 9%	33%
Gewest Djambi (behalve Bangko)	32175	7497 72%	1721 18%	1085 10%	32%

Hier blijkt uit, dat in 1923 van de aangeslagenen in de ink. belasting minstens 32% tuineigenaar waren. Deze opgave heeft geen absoluut juist beeld, omdat de gegevens aan den lagen kant liggen. Men kan dus aannemen, dat het percentage van tuineigenaren veel grooter was dan uit bovenstaand overzicht blijkt. In een gemoedelijken kout lieten enkele hoofden in het begin van '24 wel eens als hun oordeel los, dat zeker de helft der aangeslagenen reeds tapbare tuinen zouden bezitten. Te verwachten is in elk geval, dat binnen enkele jaren nagenoeg iedere aangeslagene, voor zoover hij in de doesoen woont, een tapbaren tuin zal bezitten en meestal niet één, maar meerdere.

De opgave kan dienen als vergelijkingsmateriaal voor de situatie in de verschillende onderafdeelingen, omdat de structuur van de primitieve maatschappij op het gebied van bezitsverdeeling en grondgebruik over geheel Djambi nagenoeg gelijk is. Men ziet dan, dat het aantal personen dat onder de eerste categorie valt, behalve in M. Tebo, overal om 70—80 % van het in de drie groepen totaal begrepen aantal personen ligt en dat, ook weer behalve in M. Tebo, het percentage der laatste categorie overal minder dan 10 bedraagt.

Het meest intensief is de cultuur in Tembesie. In Djambi lijkt zij minder intensief, omdat er door de ligging van een stad met

ongeveer 15.000 inwoners meerdere personen aangeslagen zijn, die niet onder agrarische omstandigheden leven. Wanneer hiermede rekening gehouden wordt, zal Djambi vermoedelijk bovenaan staan. Van Bangko, het moeilijkst te bereiken en te bereizen land, waaromtrent de gegevens ontbreken, kan aangenomen worden, dat de cultuur daar het minst verbreid is. De grootste uitbreiding is nog mogelijk en heeft volgens de waarneming dan ook plaats in Sarolangoen, Bangko en een gedeelte bovenstrooms van de onderafdeeling Tebo. In de onmiddellijke nabijheid van de hoofdplaats Djambi, waar de oudste tuinen liggen, die langzamerhand nagenoeg dood getapt zijn, is weinig uitbreiding mogelijk. Om de stad liggen bovendien nog ± 20.000 bouw erfpachtsterrein, zoodat de aanplant daar geen rooskleurige toekomst heeft. Het staat te bezien, of de eigenaars tot vernieuwing op hetzelfde complex overgaan.

Behalve als tuineigenaren zijn een groot deel der aangeslagenen bij de rubberproductie betrokken als handelaar dan wel als beroepstapper. Als handelaar d.w.z. als groot- en tusschenhandelaar staan gedurende het betreffende jaar ingeschreven 7% van het totaal aantal aangeslagenen. Daarbij komen dan nog meerdere duizenden kleinhandelaren, die tegelijk tapper of tuineigenaar zijn of in hoofdzaak den kleinhandel beoefen; zij staan als zoodanig niet ingeschreven, omdat men ze eenvoudig niet te pakken kan krijgen. Wie maar eenigszins kan, handelt in rubber. Tenslotte staan er nog meer dan 12.000 beroepstappers ingeschreven, dat is dus ruim 30% van het aantal aangeslagenen. Tot juist begrip dient gezegd, dat hieronder vallen de vreemde koelies, die slechts tijdelijk in Djambi verblijvend, daar toch werden aangeslagen. Verder staat allerlei handel zoo in direct verband met de rubber en den rubberprijs, dat men veilig mag aannemen, dat hoogstens 10% der aangeslagenen gedurende het betreffende jaar niets met de rubber hadden uit te staan. Opmerkelijk is, dat slechts enkele Vreemde Oosterlingen een tuin bezitten, doch dat vrijwel allen bij den rubberhandel betrokken zijn.

Resumeerende meen ik te mogen besluiten:

dat door de gemakkelijke wijze van aanleg van een rubbertuin in direct verband met den ladangbouw en door de exploitatiewijze

de Djambiër met minimum inspanning en nagenoeg zonder kosten bijzonder groote baten geniet, zelfs bij betrekkelijk lagen prijs,

dat door de rigoureuse exploitatie wel enkele tuinen spoedig vernield zijn, maar door de omstandigheden als de overvloedige hoeveelheid beschikbaren grond, de wijze van aanleg van nieuwe tuinen en ten overvloede door het steeds meer ingang vindende systeem om meerdere tuinen aan te leggen en deze beurtelings te tappen, de rubberaanplant voor den Djambiër een vaste, zekere bestaansbron is, welke niet spoedig aangetast zal worden,

dat gezien de plaats, welke de rubberaanplant en handel in de Inlandsche samenleving inneemt, de rubber de kurk is, waarop Djambi drijft.

Gelijk elders is ook hier de Chinees de Compenie op den voet gevolgd. Aanvankelijk kocht hij getah djeloetoeng, damar, drakenbloed en andere boschproducten van den Djambiër op, welke in ruil daarvoor tokoartikelen verkreeg, gewoonlijk van mindere kwaliteit.

Met de pacificatie steeg de welvaart en verschenen meer en meer Padangsche en Palembangsche kooplieden met kramerijen op de markt, met artikelen van betere kwaliteit, maar de Djambiër zelf nam nog geen aandeel aan den handel. Tot ver in het bovenland vond men den Chinees.

Toen kwam de rubber.

Met het toenemen van den export nam de bedrijvigheid toe en daarmede de handelswinst der Chineezen, die als overal elders in een primitieve omgeving het mes van meerdere kanten lieten snijden. Bij het opkoopen van rubber gebruikte men een datjing, die minder aangaf dan het werkelijke gewicht, bij het als betaling van het product in ruil geven van tokoartikelen volgde hij de tegenovergestelde methode en mat naar zich toe. Daarbij behaalde hij nog winst door prijsverschillen.

De Djambiër was economisch nog zoo zwak, dat hij zich dit alles moest laten welgevallen.

Zoo werd de Chinees de onbetwiste exporteur van rubber, de eenige importeur, de man, die het vervoer naar boven door middel van hekwielers-kongsies en vrijwel den geheelen tusschenhandel in de bovenstreken in handen had.

Toen een slimme Djambiër omstreeks 1921—'22 op het idee kwam de rubber per rakit af te voeren, veranderde dit alles spoedig. Vroeger betaalde men voor den afvoer van een picol per hekwieler ƒ 1.— à ƒ 2.—, terwijl de vervoerskosten per rakit in vergelijk vrijwel nihil bedroegen. Voor het vervoer van een rakit, waaronder zich 300 picol bevinden, berekent men aan loon- en passage terug van Sarolangoen naar Djambi ± ƒ 75.—. Meer dan 300 picol voert men zelden af, gewoonlijk bedraagt de hoeveelheid 100—200 picol.

In de eerste tijden sloeg de Chinees den vrachtprijs af en bestreed hij den Djambiër op de meest intense wijze. Hij weigerde rubber, die per rakit afgevoerd was, op te koopen; de voordeelen waren echter voor den Djambiër zoo groot, dat hij volhield en een bijkomende omstandigheid werkte er toe mee, dat de Chineezen moesten toegeven.

Dezen waren namelijk begonnen om in concurrentie met de K. P. M. een gecharterde boot op Singapore te doen loopen. Men betaalde denzelfden vrachtprijs als aan de K. P. M., maar stortte een gedeelte daarvan, hetgeen niet voor de exploitatie behoefde te worden aangewend, in een algemeene kas, waaruit men zich al spoedig een eigen boot kon aanschaffen. Op deze wijze ging men voort, zoodat men thans twee Chineesche zee-kongsies heeft, die tezamen met drie booten, waarvan twee eigendom, de vaart met Singapore onderhouden en zelfs plannen hebben om een eigen dienst op Java in te stellen.

Na de opening der Chineesche bank te Djambi zou het gewest dus vrijwel een economisch winstgewest der Singapore Chineezen geworden zijn, indien hun positie in alle opzichten onaangetast was gebleven.

De concurrentie tusschen de Chineezen en de K. P. M. was rigoureus. De maatschappij zocht haar kracht in het naar zich toetrekken van den Inlandschen handel. Er waren nog slechts enkele Inlandsche exporteurs, maar het aantal breidde zich daarna gaandeweg uit, zoodat, na maanden lang nagenoeg zonder lading te zijn vertrokken, de K. P. M.-stoomers weer met voldoende lading afvoeren.

Door den stijgenden import laat de K. P. M. nu zelfs twee booten op Singapore loopen; waar men vroeger dus slechts één

wekelijksche verbinding op Djambi had, komen er nu op die lijn vijf booten per week aan.

Van dit alles profiteerde de Djambiër. Langzaam maar zeker neemt het aantal Maleische afschepers toe, die aanvankelijk te Singapore, zooals te verwachten was, duchtig werden tegengewerkt. Deze Inlandsche afscheep werd op zijn beurt weer een steun voor den Inlandschen tusschenhandelaar. Maar de Chinees had nog den opvoer van allerlei goederen, voor den Djambiër onmisbaar, geheel in handen en liet zich daarvoor goed betalen. Ook in deze vaart tastte de K. P. M. dus het Chineesche kapitaal aan door het goedkooper opvoeren van goederen en vrij vervoer van personen.

De tusschenhandel in rubber bloeide op met de winsten, die men uit hoofde van de voordeelen der rakitvaart te Djambi wist te behalen. Die voordeelen zijn belangrijk. Vroeger moest een Inlander, die met een hekwieler aankwam en een partij rubber afvoerde, deze binnen een half uur na aankomst van de hand doen, daar hij niet over opslagruimte aan den wal beschikte — waaraan gebrek bestaat — en zijn bezit niet zeker was, als hij de partij gedurende langeren tijd ergens in het water liet liggen. Thans wacht hij in het hutje op zijn rakit, eigenlijk boven op zijn partij zittend, desnoods weken, soms wel een maand op een beteren prijs. Verliezkansen zijn dan ook tot het minimale teruggebracht.

Als alle Inlandsche handel in primitieve streken, waar de producten-huishouding overgaat in geldhuishouding, is de rubberhandel nog grootendeels een ruilhandel, staat dus niet op zich zelf, maar is nauw verbonden met den handel in alle andere producten, welke een eenvoudige omgeving van noode heeft. Gewoonlijk voert een Djambische handelaar rubber en vee af en rijst, manufacturen en kramerijen op. De verscheidenheid der goederen, die hij opvoert, neemt meer en meer toe.

Velen maken gebruik van deze combinatie om zich door middel van een der beide te Djambi gevestigde Europeesche handelshuizen gemakkelijk crediet te verschaffen. Men koopt n.l. een partij manufacturen — betaling na drie maanden — spoedt zich daarmede naar boven, doet de partij zoo vlug mogelijk van de hand, desnoods met 20% verlies en weet met de daardoor verkregen contanten binnen drie maanden twee maal rubber op te koopen en af te voeren,

om tenslotte met een ruime winstmarge op tijd zijn verplichting aan het handelshuis te voldoen.

Door een en ander is de macht van de in de bovenstreken gevestigde Chineezen grootendeels teniet gedaan en trokken velen van hen zich terug. Temeer, waar de Inlander, aangelokt door de grootere en gemakkelijk te behalen winsten, nu de onderafdeelings-hoofdplaatsen, vroeger de marktplaatsen bij uitstek voor den bovenlander, steeds meer voorbij vaart en eerst in Djambi zijn rubber verkoopt. In elke doesoen treft men thans wel iemand aan, die als verkooper van groote kwantiteiten naar Djambi gaat en voor zijn doesoengenooten den voorraad meeneemt.

Met den aanplant, die zich steeds verder in de bovenstreken verspreidde, is ook de handel dieper doorgedrongen. Daarbij kwamen nieuwe, dikwijls van elders geimporteerde gebruiken in zwang. Vroeger was men de speelbal van listen en lagen der opkoopers. Thans zijn de rollen omgedraaid. Een Inlander, die zijn rakit op een onderafdeelings-hoofdplaats heeft aangelegd, wordt onmiddellijk door opkoopers aangeklampt. Indien hij geen vaste relatie heeft, trekt hij een bedenkelijk gezicht, beweert ze allen sinds lang te kennen en aangenaam zaken met hen gedaan te hebben, zoodat het hem nu onaangenaam is om van een van hen als kooper te verkiezen, al is zijn bod ook goed. De heeren moeten zelf maar uitmaken, wie de kooper zal zijn. Men houdt dan een inschrijving, het z.g. „tikam soerat", waarbij het voordeel natuurlijk aan de zijde van den verkooper is. Een dergelijk iets is het „soei poa".

Veel komt het voor, dat men iemand een bepaald bedrag, bijv. ƒ 200.— geeft, om rubber op te koopen onder voorwaarde, dat het opgekochte product alleen aan den gever van het bedrag wordt verkocht. Zoolang dit geschiedt, heeft geen terugvordering plaats. Bij koop van grootere hoeveelheden wordt eerst na terugkomst uit Djambi betaald. Eén geval is mij bekend, waarbij een tuineigenaar-handelaar er een beroep van maakte om slechts op crediet te verkoopen; naar gelang van den termijn was de prijs hooger of lager.

Beginnelingen op de centrale markt Djambi lijden de eerste malen gewoonlijk door onbekendheid met de situatie verliezen. De Chineesche opkooper heeft hen al gauw in het oog. De prijs per picol is vlug bepaald. „Breng de partij maar even aan wal voor de

weging", zegt dan de willige toké en deze gaat intusschen even terug naar zijn toko, maar blijft vrij lang weg. De ongeduldige verkooper laat hem roepen, wacht en zoekt en als dan de partij een paar uur in de brandende zon op de wal heeft gelegen, komt de Chinees terug, die voor zijn wegblijven duizend verontschuldigingen heeft en weegt onder heftig morren van den verkooper de partij, die inmiddels aan watergehalte aanmerkelijk verloren heeft en dus minder picols bedraagt dan de laatste wel gaarne had gezien.

Den laatsten tijd komt het voor, dat men de partij op het oog verkoopt, dus zonder voorafgaande weging, waarbij weer de verkooper in het voordeel is.

De opvoerders van kains en andere waren verkoopen niet altijd de waren om zoo te zeggen à tout prix. Soms zenden zij weer lieden naar verder afgelegen doesoens, die weten, wat zij aan den lastgever moeten opbrengen. Alles, wat meer verkregen wordt, is winst voor den helper. Deze handel wordt „dagang samboetan" genoemd. De helper noemt zijn bedrijf „pergi berdjodjo". Verder kent men nog verschillende vormen, waarbij het „aandeel kosong" een rol speelt. Degeen, die den handel financiert, krijgt 2/3, hij die arbeid verricht 1/3 van de winst, zonder dat de laatste deelt in verliezen.

Gedurende de laatste jaren zijn in bijna elke doesoen kleine toko's geopend.

Over het algemeen is de Djambiër niet van handelsgeest ontdaan, vooral niet in die bovenstreken, waar Menangkabausche invloeden zijn. De kapitalen, welke in den Inlandschen handel gestoken worden, zijn nog betrekkelijk gering. Slechts enkelen hebben een tien duizend gulden in hun bedrijf gestoken.

Oogenschijnlijk lijkt nu de rubberhandel in het Djambische vrij eenvoudig; een factor, die echter de zaak eenigszins gecompliceerd maakt en waarin te eer hoe beter dient te worden voorzien, is die van de gewichtsbepaling.

Gesteld, dat een inlander een zekere partij rubber heeft opgekocht, zoo uit den tuin aangebracht, en dat die partij per plaatse gewogen, bijv. te Tandjoeng — 24 K.M. bovenstrooms van Sarolangoen — 100 katti weegt, dan gooit hij de sheets te water, waar-

door zij vermoedelijk door het uitspoelen van overmaat aluin en onreinheden, ongeveer 5% van het gewicht verliezen om daarna weer ± 15% toe te nemen door waterabsorptie. Diezelfde partij zou dus op Sarolangoen ± 110 katti moeten wegen, maar weegt er inderdaad 130. De reden is, dat des te verder men bovenstrooms gaat, de datjing voor eenzelfde partij, b.v. eenzelfde zak rijst, te minder katti's aanwijst. Door dit maatverschil verkrijgt de kleinhandelaar zijn winst.

Van Sarolangoen naar Djambi neemt het werkelijk gewicht van een partij rubber niet meer toe. Weegt men nu die partij te Djambi, dan blijkt 100 katti van Sarolangoen slechts 95 katti te zijn volgens de Djambische weeginstrumenten en weegt dus de partij van Tandjoeng tenslotte ± 120 katti, ofschoon over het laatste gedeelte van het traject n.m. van Sarolangoen naar Djambi, het aantal katti's afnam. Van M. Boengo zou dit juist omgekeerd zijn, een partij, die op M. Boengo 100 katti weegt, zou te Djambi 110 katti wegen. In het algemeen is waar, dat men voorzoover de Inlander zich herinnert, immer voor eenzelfde maat in het bovenland meer werkelijk gewicht verkreeg als in het benedenland. Ik neem dan ook aan, dat de verandering over het laatste gedeelte van het traject in tegengestelde richting van de algemeene een in gebruik geraakt knoeisel der handelaren is. Opmerkelijk is in dit verband, dat de partij door waterverlies gedurende het vervoer van Djambi naar Singapore juist weer 15 à 20% aan gewicht verliest. Een ieder is bekend met dezen chaotischen toestand. Maar wat de zaak erger maakt is, dat op dezelfde plaats geen twee datjings binnen zekere grenzen hetzelfde gewicht aangeven. Behalve dat knoeit men onbeperkt bij het hanteeren ervan, waardoor een handig weger tot heel andere resultaten komt, dan iemand die minder bedreven is in deze kunst. De ware datjing wijst volgens den Djambiër voor het gewicht van vier blikken petroleum een picol aan. Op deze verschillende gewichtsbepaling baseert de handelaar zijn berekeningen. Hij bedingt dikwijls het gebruik van eigen datjings of het recht om zelf te wegen.

Aangehaald is reeds, op welke wijze de Djambiër zich credit wist te verschaffen door middel van de Europeesche handelshuizen

te Djambi. De rubbercultuur zelve behoeft weinig crediet. Ten aanzien van den handel voorziet hierin voor een deel de Djambische Volksbank, welke in het jaar 1910 in het leven geroepen werd. Het grootste gedeelte der uitgegeven leeningen heeft betrekking op den handel. Het is derhalve begrijpelijk, dat bij de uitgave daarvan met groote voorzichtigheid te werk moet worden gegaan, omdat de waarde van de gewoonlijk in onderpand gegeven tuinen binnen kort tijdsbestek zeer kan uiteenloopen. Wisselvalligheden in de rubbersituatie ten spijt, is het bedrag en het aantal der leeningen toegenomen, waarvan o.a. de volgende cijfers betreffende de uitgeleende bedragen mogen getuigen:

Jaar	Uitgeleend bedrag	Jaar	Uitgeleend bedrag
1918	f 134.206	1922	f 208.350
1919	„ 146.903	1923	„ 228.396
1920	„ 207.411	1924	„ 296.307
1921	„ 216.461		

Op de verschillende bovenposten heeft de Bank hare agentschappen geopend. Over het algemeen wordt van de verstrekte credieten goed gebruik gemaakt, daar het met de handelsmoraal van den Djambiër niet ongunstig gesteld is.

Door de groote geldcirculatie merkt men weinig van woeker. Verder wordt de Inlandsche export gedeeltelijk gesteund door de mogelijkheid om ladingvoorschotten te verkrijgen van de K. P. M.

Ondervolgend overzicht betreffende de waarde van den in- en uitvoer werd samengesteld aan de hand van de gegevens, verkregen uit de statistiek van den handel onder de rubriek Djambi.

Bij de berekening per hoofd werd als aantal zielen 160 duizend aangenomen.

STAAT

Jaar	Totaal in duizendt. guldens			Per hoofd		
	Invoer	Uitvoer	Overschot	Invoer	Uitvoer	Overschot
1911	892	1.547	755	5.58	9.67	4.09
1912	1.029	2.057	1.028	6.49	12.86	6.43
1913	1.078	1.641	563	6.73	10.25	3.52
1914	872	1.387	515	5.44	8.66	3.22
1915	2.912	2.861	51	18.02	17.88	0.14
1916	—	—	—	—	—	—
1917	2.757	5.258	2.501	17.23	32.88	15.65
1918	2.165	5.162	2.295	14.53	32.25	17.72
1919	2.981	15.565	13.584	18.06	97.28	79.22
1920	3.586	11.726	8.139	22.41	73.28	50.87
1921	1.865	4.235	2.369	11.66	26.47	14.81
1922	2.314	8.841	6.525	14.46	55.25	40.79
1923	3.606	14.235	10.629	22.54	88.97	66.43
1924	4.853	16.400	11.547	30.33	102.50	72.17

Sinds 1919 bedroeg de waarde der uitgevoerde rubber 90 tot 95% der totale uitvoerwaarde, behalve over 1921, toen ze 65% bedroeg en er veel boschproducten werden uitgevoerd. In de goede jaren nam in het bijzonder de invoer van manufacturen, sigaretten, tabak en zeep toe, evenals van aardewerk, kramerijen en modewaren. In '22 werd 85% der invoerwaarde van Singapore aangevoerd. Vanuit Palembang brengt men meer en meer hout en dakpannen aan. De invoer van auto's — waarvan er nu omstreeks 150 in het gewest zijn —, is reeds overal bekend; als nieuwe luxe importeert men fietsen.

Over de jaren 1920 tot en met 1924 genoot het gewest een uitvoeroverschot van 38 millioen gulden. Om eenig begrip te krijgen van het deel, dat daarvan in handen der Inlandsche bevolking kwam, dient dit overschot allereerst verminderd te worden met enkele bedragen, welke de bevolking aan het gouvernement moest opbrengen aan belastingen, in- en uitvoerrechten, retributies e.d. Over onze periode werd aan belastingen bijna 2 millioen en aan in- en uitvoerrechten bijna 1.9 millioen gulden opgebracht. Daarbij komt een niet onaanzienlijke opbrengst van den P. T. T.-dienst en tegenover dit alles staat slechts een gering inkomen aan door het gouvernement betaalde traktementen e.d.

De totale waarde van den in- en uitvoer bedroeg ruim 70 millioen gulden, waarop v.n. de Chineezen hun handelswinsten hebben gemaakt bijna geheel ten koste der inheemsche bevolking; ook deze moeten in mindering gebracht worden. Evenzoo de ingevoerde consumptiewaarden ten behoeve van de Vreemde Oosterlingen enz. Ruw geschat genoot de Inlandsche bevolking over deze jaren een netto inkomen van 25 tot 28 millioen gulden.

Waar blijft nu al dat geld?

Een groot bedrag verliet het land door de bedevaart. Het volgende overzicht toont den bijzonderen ijver, waarmede men naar Mekka gaat:

Mekkagangers:

1912	—	320	1919	—	451
1913	—	597	1920	—	1129
1914	—	210	1921	—	173
1915	—	15	1922	—	88
1916	—	2	1923	—	407
1917	—	—	1924	—	2000
1918	—	35			

Hieronder zijn ook Korientjiërs begrepen, die via Djambi trekken en zich soms eerst daar een pas aanschaffen. Indien gedurende 1924 procentsgewijze van Java evenveel personen naar Mekka vertrokken waren, zouden ruim 400.000 Javanen opgetrokken zijn. Indien de toestand te Mekka in 1926 weer normaal is, kan men daar, gezien de groote verdiensten gedurende 1924 en 1925, stellig 4000 Djambiërs ter bedevaart verwachten. Dat het aantal over de jaren 1919 en 1920 zoo opliep, is gedeeltelijk het gevolg van het feit, dat velen gedurende de oorlogsjaren de volvoering van dezen plicht hebben uitgesteld; na 1922 is alleen de rubberweelde van invloed geweest.

Van hen, die jaarlijks vertrekken, blijft een gedeelte 1 tot 2 jaar ter plaatse, vele blijven zelfs meerdere jaren en ontvangen gedurende dien tijd geldzendingen van hunne familieleden.

Uit een onderafdeeling van 20.000 zielen vertrokken in 1924 280 personen, terwijl er reeds 27 meer dan één en 5 meer dan twee jaar daar verbleven. Het „oepah hadji" heeft betrekkelijk weinig plaats, waar zoovelen financieel in de gelegenheid zijn zelf te gaan. Verscheidene sjechs reisden in begin 1925 het land af om schulden, die in Mekka aangegaan waren, te innen.

Naar schatting heeft van 1920 tot en met 1924 door de bedevaart minstens 2,5 - 3 millioen gulden het land verlaten.

Oorspronkelijk was de Djambische huishouding armelijk. In de eerste jaren dienden de baten tot verruiming van het levenspeil. Waar men vroeger slechts het huis verlichte met een damar lampje, kwam petroleum meer en meer in gebruik. De voeding is verbeterd in vergelijking met vroeger jaren. Men schaft zich meer importlevensmiddelen aan. In elke doesoen zijn blikjes met sardines, vruchten op water en melk verkrijgbaar, die geregeld aftrek vinden. Het vleeschverbruik nam toe. De slachtbelasting liep van 1922 t/m 1924 van ƒ 12.300 tot ƒ 21.250 en ƒ 23.700 op. De tariefwijziging in 1922, die reeds afkwam in de eerste maanden, heeft op de verhouding van deze bedragen weinig invloed uitgeoefend.

Vee wordt ingevoerd uit Padang en Korintji. De veehandel van de onderafdeeling Ma. Boengo, van waaruit vroeger reeds gedeeltelijk in de behoefte der benedenstreken werd voorzien, floreert gedurende de laatste steeds beterende jaren, echter zeer ten nadeele van den veestapel, hetgeen mag blijken uit de volgende cijfers:

Opgave v/d stand v/d veestapel van '20 t/m '24 in de ond. afdeeling Moeara Boengo.

Jaar	paarden	buffels	runderen
1920	—	7456	3342
1921	198	7443	3422
1922	250	7537	3450
1923	54	5559	2805
1924	52	5974	2906

De afname van het aantal paarden is gevolg van het feit, d toen de auto op de route Ma. Boengo—T. Toemboeh zijn intre

deed, paarden en buggies verkocht werden v.n. naar Bangko en Sarolangoen. Veel geld wordt vastgelegd in vee en goud. Vroeger werd naar het laatste veel gedolven in de tambangs van de Boven Batang Asai en Bangko. Naar mate de welstand steeg, kwam hier aan een einde; nu wascht nog slechts hier en daar een enkele oude vrouw aan den rivieroever.

Een gedeelte van het geld wordt aangewend voor de verbetering van huizen en moskeeën. Pannen en zinken dakbedekking komen steeds meer in zwang. In 1920 bedroeg het aantal op deze wijze gedekte huizen ± 10% van het totaal. Ook schenkt men meer aandacht aan de inwendige inrichting van het huis. Over het stijgende aantal toko's en warongs werd reeds gesproken. Wat bijzonder opvalt, als men het straatverkeer te Djambi-stad beschouwt, is de kleeding der Inlanders. Nergens elders gaat een ieder zoo wel gekleed en gaan zoovelen geschoeid. Men doet zelfs aan modegrillen. Zoo was het bijv. in Boengo eind 1922 gedurende een paar maanden mode om een roode fez te dragen.

Door den binnenlandschen handel en het verkeer wordt natuurlijk het netto inkomen gelijkmatiger verdeeld over de gemeenschap, waarbij een belangrijk deel in handen komt van het contingent koelies. Het netto provenu van de Djambiërs zal derhalve wel met enkele mlilioenen verminderd zijn door den geregelden terugkeer der vreemde tapkoelies naar hun geboorteland. Opvallend groot is de geldexport door Chineesche koelies, die voor hun doen welvoorzien van contanten naar Singapore trekken.

Aan feesten wijdt men meer aandacht dan vroeger; werd toen zelden een karbau geslacht, thans is dit schering en inslag.

Tenslotte wordt in alle stilte opzij gelegd tot bedragen, waarop men geen kijk kan krijgen. Men spaart zijn geld in een trunk, zelden nog in een holle bamboe, maar niet onder den grond, zooals zoo gaarne van fabuleuze bedragen wordt beweerd.

In nagenoeg elk huis is een som aan contanten, veel kains en eenig goud aanwezig, hetgeen o.a. bleek, toen in October 1924 de doesoen Poelau Aro in het Bangkosche tot op den grond toe afbrandde, waarbij aan het redden van have en goed niet te denken viel. Zij bestond uit 141 huizen. In 75% bleken eenige contanten tot bedragen van gemiddeld ƒ 300.— en ten hoogste ƒ 3000.—,

in 50% eenige tails goud aanwezig te zijn, terwijl bij 75% loemboengs met een ruimen voorraad padi behoorden. De opgave der geleden schade wees aan, dat verloren gegaan waren 15000 picol padi, 600 klappers, ƒ 31.000 aan contanten, 420 tail goud en aan huisraad ± ƒ 60.000, in totaal aan goederen dus ± ƒ 180.000. De becijfering der huisraadwaarde ligt vermoedelijk aan den hoogen kant. Het juiste aantal zielen der doesoen is mij niet meer bekend; berekend naar het gemiddelde aantal, dat volgens de resultaten der volkstelling in een huis verblijf houdt, zou het hoogstens 1000 bedragen. Opgemerkt zij, dat deze doesoen nog pas in geringe mate aan de rubbercultuur deed en dus geen beeld van den gemiddelden welstand geeft.

Tot hier toe betrof een en ander de periode van 1920—1924, waarin men van de minder gunstige jaren overging tot gunstige. Welke bedragen zullen er verbruikt, verkwist, vastgelegd en opgepot worden bij het toenemen der uitvoeroverschotten? Afgezien van zijn geringe ontwikkeling, werken de isolatie en geringe verkeersmogelijkheden van het gewest niet mee tot verhooging der bedrijvigheid van den Djambiër in de economisch meest gunstige richting!

De productie van Djambi wordt beheerscht door het arbeidsvraagstuk.

Men beschikt over een bijna ongelimiteerde hoeveelheid bastkapitaal, maar komt handen voor den tap tekort.

In het algemeen bieden arbeidskrachten uit eigen omgeving zich slechts aan, indien vele personen een vast inkomen prefereeren boven de risico van een eigen bedrijf. Is het aantal van dezulke gering, dan wijst dit ontegenzeggelijk op een mate van welvaart, die aan de voornaamste behoeften van elk individu kan voldoen. Die risico nu is zoo gering, dat het arbeidsaanbod zeer onvoldoende is. Aanvoer uit den vreemde heeft plaats, maar ongelukkigerwijze bestaat de omgeving uit landen, die alle zoo dun bevolkt zijn, dat zij geen of slechts een onbelangrijk surplus van arbeidskrachten bezitten.

Vrije immigratie van Javanen heeft niet plaats; de Djambiër kan met contract-arbeid niet werken wegens gemis van organisatie-

vermogen en kapitaalkracht. Zoo hangt de opvoering van de productie voornamelijk af van den arbeidslust van den Djambiër, waaraan nog wel een en ander ontbreekt en van den prijs, die de macht heeft de Padangers en Palembangers te trekken naar het weeldeland. Bij een prijs van ƒ 20.— daalt de arbeidslust van den Djambiër bedenkelijk; bij ƒ 30.— ziet men weinig koelies, bij ƒ 40.— en ƒ 50.— komen zij opdagen.

Het aanbod van arbeidskrachten zal eer af dan toe nemen, nu in Palembang de bevolking-cultures zich met kracht ontwikkelen en de Korintjiërs zich op den koffieaanplant toeleggen.

Het feit, dat men in „separoan" werkt, duidt op de primitieve gesteldheid van den kleinen werkgever, die te veel gebonden is aan oude- en adatbegrippen om zich van arbeidskrachten te voorzien door toekenning van hooger loon, waar er toch nog altijd een groote winst voor hem zou overblijven. Dikwijls laten tuineigenaren uit hoofde van deze begrippen hun tuinen onbewerkt liggen onder het motief, dat zij geen tappers kunnen krijgen. Slechts een enkeling kent dan den tappers 2/3 van de opbrengst toe.

Men verheft zich eenigermate boven dit loonsysteem door het verleenen van allerlei faciliteiten aan de koelies. Meer nog dan door het loon, wordt de verhouding tusschen werkgever en koelie bepaald door de wijze van optreden van den laatste. Waar men in andere streken en bij andere cultures dikwijls constateert, dat de koelie in zijn rechtmatig deel der opbrengst wordt beknot, is hier het tegendeel het geval.

Een lastige werkgever krijgt zijn congé van den koelie. Over het feit, dat deze laatste een enkelen keer clandestien voor eigen rekening tapt, moet de eerste niet te zeer vallen.

De koelie heeft veelal blanco crediet bij een toko, waaraan de tuineigenaar geregeld de opbrengst verkoopt en daarbij de door den koelie genoten waarde verrekent om deze later weer bij de uitbetaling van zijn loon af te houden Dat hij dan nog al eens onprettige ervaringen opdoet, laat zich denken.

Onder den invloed der hooge tappersinkomsten zijn vanzelfsprekend de loonen voor andere werkzaamheden buitensporig hoog, deze stijgen en dalen naar gelang de rubberprijs verandert. Voor eenvoudigen Inlandschen koeliearbeid betaalt men minstens ƒ 1.50

per dag, terwijl een Chineesche koelie ƒ 2.50 verlangt. De Djambiër heeft een afkeer van geregelden loondienst. Nog minder aantrekkelijk vindt hij natuurlijk verplichten en onbetaalden dienst, hetgeen wel blijkt uit de bedragen, welke gewoonlijk betaald worden voor het uitbesteden van heerendienst, daar waar geen officieele afkoop is toegestaan. Loonen voor het verrichten van één dag heeren- of districtsdienst tot ƒ 5.— zijn reeds normaal bij een rubberprijs van ƒ 50.—. En het is niet de beter gesitueerde, die poogt uit te besteden, doch een ieder, die op het moment over enkele contanten beschikt. Voor welke bedragen men echter afkoop zou willen toestaan, nooit is de opbrengst voldoende om geregelde werkploegen van vrije arbeiders ineen te kunnen zetten om den noodzakelijken arbeid te verrichten en deze te kunnen betalen. Daarvoor voelt niemand iets, wel wil men in borongan werken tegen buitensporige vergoeding.

De geweldige duurte in Djambi is het gevolg van meerdere omstandigheden. De import is v.n. in handen van Chineezen, die wel is waar onderling concurreeren, maar toch als onbestreden groep de prijzen kunnen zetten, zooals zij willen. De voornaamste factor is echter de geldrijkdom der koelies, die eenvoudig betalen, wat men vraagt. Elke handelaar is van zelfsprekend er op uit om daarvan gebruik te maken.

Maar lijdt de doesoenman onder de duurte?

Deze doet zich het meest gelden in de centra, waar de koelies hun geld verteren. Op het budget van den doesoenman, die vrijwel in eigen behoefte aan voedsel kan voorzien en leeft in een betrekkelijk geisoleerde omgeving, maakt de waarde van importartikelen, die in prijs schommelen, slechts een gering deel uit. De prijs van dagelijksche gebruiksartikelen als zout, petroleum, lucifers e.d. blijft vrij constant, terwijl hij dien van diverse artikelen, welke hem vóór enkele jaren nog onbekend waren, niet als duur of goedkoop voelt. Overigens zijn de inkomsten zoo ruim en gemakkelijk bijeen gegaard, dat werkelijke duurte hem weinig deert. De prijzen worden in het algemeen geregeld door den prijs van de rubber. Door de neiging tot verkwisting worden er somtijds fancy-prijzen betaald en is het leven voor de niet-landbouwers in de centra exorbitant duur.

Gedurende de laatste jaren breidde het verkeer in en met Djambi zich sterk uit. Op en neer beweegt zich een stroom van koelies uit Korintji, Padang, Palembang en de bovenstreken. Naar schatting verblijven geregeld ruim 3000 Korintjiërs in het Djambische. Telkens na verblijf van enkele maanden — gewoonlijk voor de poeasa — trekken deze, die in het algemeen sober leven, weer terug, wel voorzien van kleurig opgelakte trunks, gevuld met kleeren en allerlei nieuwigheden. Er zijn Korintjische tapkoelies, die op de Djambische Volksbank depósito's van ƒ 1000.— 1500.— hebben staan. De toestand is dus wel veranderd in vergelijking met vroeger jaren, toen vele Korintjiërs en Djambiërs om economische reden naar den overwal trokken. In de zielenregisters over '24 staan ruim 12000 personen als rubbertappers vermeld. Wekelijks gaan, dank zij de lage tarieven, honderden naar Singapore; waar vroeger dekpassagiers niet bekend waren, neemt en brengt elke boot er thans 300 à 400 mee.

Chineesche koelies voor den handel komen van en gaan naar Singapore. Het aantal in de inkomstenbelasting aangeslagen Inlanders in het geheele gewest nam van 1920 tot 1924 toe van 31560 tot 43180, dat der Chineezen van 2180 tot 3730; ter gewestelijke hoofdplaats resp. van 2100 tot 3000 en van 1550 tot 2850.

Djambi-stad, sinds kort voorzien van electrisch licht en waterleiding, maakt een levendigen indruk. In 1921 was er nog geen auto aanwezig, thans loopen er omstreeks 120 op de hoofdplaats, terwijl van de stad naar buiten slechts enkele kilometers berijdbaren weg leiden en men heeft ze op elke bovenplaats. Het passerbezoek is er druk., avond aan avond zijn de bioscoop en bangsawan bezet.

De tapkoelies vinden er huisvesting tegen absurde prijzen, tegen een betaling van ƒ 7.50 tot ƒ 12.50 per maand bekomen zij slechts onderdak. Door de toename van het verkeer en het onttrekken aan de circulatie van klein geld, dat de Djambiër met primitieve voorliefde — ook in normale omstandigheden — verkiest boven papier, bestaat er een voortdurende behoefte aan deze specie.

Dat door het verkeeren — en voor sommige groepen verkeerd zijn — van welvaart in weelde en verkwisting het volkskarakter er op den duur niet op vooruit kan gaan, staat buiten twijfel. Men

dient echter tot heden te onderscheiden tusschen de excessen van het uitvaagsel, dat van her en derwaarts uit den vreemde is gekomen en van sommige uit het adatverband losgeraakte koelies en de gedragingen van den nog in hecht adatverband levende doesoenman. Ook dezen laatste kenmerkt een grootere verwatenheid. Het begrip: geld is macht, komt hem bij en op den duur zal hij niet tegen de overmatige welvaart bestand blijken.

Door het samenstroomen van ongunstige elementen is de criminaliteit der hoofdplaats toegenomen; vooral het aantal overtredingen en lichte misdrijven nam toe. In de doesoen is het aantal kleine rubberdiefstallen groot. De gelegenheid is den dief te gunstig, waar overal kleine voorraden onbewaakt in kreken en rivieren liggen.

In het tijdperk vóór 1916 verbouwde de Djambiër niet voldoende rijst voor eigen consumptie; hetgeen geïllustreerd wordt door invoercijfers. In de jaren 1911, 1912 en 1913 werden in ronde getallen 2800 ton ingevoerd via Djambi, terwijl ook vanuit Korintji een belangrijke hoeveelheid binnen kwam. Van 1914 tot en met 1917 liep de van over zee ingevoerde hoeveelheid op van 3660, 6370, 7846 tot 9802 ton. Eind 1916 werd op verzoek van den Resident door den Inspecteur van den Inlandschen Landbouw Breda de Haan een onderzoek naar de rijstbouwtoestanden ingesteld. Aan de hand van de verkregen resultaten werd sindsdien te werk gegaan. Door verandering van planttijden, betere zaadopschuring e.d. werd spoedig succes bereikt en nam de invoer van 1918 tot en met 1922 af van 8100 tot 5200, 4315 en 4272 ton. Men ziet dus dat over de jaren 1920, 1921 en 1922 de invoer de consumptie betrof van 20.000 zielen, welk aantal ongeveer overeenkomt met het inwonertal der centra, die buiten den landbouw staan. Of de werkelijke invoer niet is afgenomen tot de hoeveelheid, welke b.v. gedurende de jaren 1911 tot 1913 binnenkwam, is niet na te gaan. In de latere jaren, vooral na de totstandkoming van den Korintjiweg, verminderde de invoer over land tot een te verwaarloozen hoeveelheid, naar schatting slechts een paar duizend picol over 1924.

Gedurende de eerste weeldejaren moest met kracht worden gewaakt tegen verwaarloozing van den aanplant, die hier en daar

dreigde plaats te hebben. De Djambiër vond het eenvoudiger om „beras laoet" te koopen, waarvoor geen inspanning noodig was. Dat te beginnen met 1923 de invoer weer toegenomen is tot 8000 ton, is geen al te verontrustend verschijnsel. Immers in de laatste drie jaren heeft Djambi eerst met recht duizenden koelies tot zich getrokken, die geen deel aan den rijstbouw namen. Naar schatting beliep over 1924 het aantal uit andere gewesten afkomstige tappers minstens een 7 à 8000, ook de vlottende bevolking in de hoofdplaatsen, handelaars uit den vreemde enz. is uitgebreid. Wel constateert men thans opnieuw hier en daar de neiging om den rijstbouw te verwaarloozen, maar er is een factor, welke de verwaarloozing in het algemeen voorloopig met kracht tegengaat, zelfs de verbouwing in de hand werkt en wel de drang om elk jaar opnieuw rubber te planten. Als men een tuin aan wil leggen, gaat dit in combinatie met den rijstbouw en omgekeerd in één moeite door. In sommige streken werden nog nimmer zooveel ladangs aangelegd als de laatste jaren, in het bijzonder gedurende 1924. De invoer heeft dan ook bijna geheel plaats ten behoeve van de pasarbevolking en de duizenden koelies. Men mag momenteel stellig aannemen, dat het Djambische volk in zijn geheel nog in eigen consumptie kan voorzien. Er zijn enkele streken, waar de oogst nimmer goed was en de geringe opbrengst dus niet aan de rubber geweten kan worden, waartegenover weer andere streken met een doorloopend surplus staan, zooals de sawahcomplexen van T. Toemboeh, Sei. Manau en Bt. Asai. De uitbreiding van den rubberaanplant is dus hand aan hand gegaan met de toename van het padibeschot. Zaak blijft het echter aan den rijstbouw alle aandacht te schenken. Het vroeger geldende verbod om voor den rijstbouw geschikte gronden met rubber te beplanten is een fictie geworden. Hier en daar zal men er nadeel van ondervinden, maar overigens zal men de ladangs wat verder van huis moeten aanleggen.

Wat zal er gebeuren, indien er weer eens een plotselinge en langdurige daling in den rubberprijs ontstaat, bijv. te vergelijken met de crisisperiode van 1921? Men hoort daaromtrent dikwijls sombere voorspellingen, waarvoor geen enkele grond aanwezig is. Men vergete niet de voor een Inlandsch volk vrij hooge baten, welke

als bijinkomsten verkregen kunnen worden bij een prijs voor het Inlandsche product van ƒ 20.— p.p., en waardoor het nog steeds in een economisch gunstige positie verkeert, zoolang voornamelijk in eigen behoefte aan rijst wordt voorzien.

Onderstelt men, dat die lage prijs optreedt tegelijk met mislukking van den rijstoogst, dan wordt inderdaad de situatie minder gunstig, maar met een weinig grootere arbeidsprestatie op het gebied van den rubbertap kunnen dan de inkomsten nog wel zoodanig worden opgedreven, dat een voldoende voorziening in de behoeften mogelijk is en door den nood gedwongen zal elke Djambiër er wel toe moeten overgaan. Tenslotte biedt een cultuur met lage inkomsten altijd gunstiger perspectieven dan het ontbreken van elke cultuur, zooals een tien-, vijftien jaar geleden nog het geval was.

Ter illustratie van den invloed van ongunstige prijzen kan het verloop van den in- en uitvoer gedurende het jaar 1921 dienen. Bij de laagst bekende prijzen had het gewest nog een uitvoeroverschot van ± ƒ 2.4 millioen. Ten aanzien van het gebruik van importgoederen heeft de Djambiër zich toen zeker beperkt, maar indien men de ingevoerde hoeveelheden goederen vergelijkt, blijkt die beperking toch niet zoodanig, dat men moet aannemen, dat de toestand nijpend was. Indien dit het geval geweest ware, zou het uitvoeroverschot zeker voor import zijn besteed, daar dit overschot niet in handen is gekomen van enkelingen of een bepaalde groep, maar een groote massa ten goede kwam. Men klaagde steen en been, omdat men te zeer gewend was aan overvloed. Sinds 1921 is de rubbercultuur veel algemeener geworden, zoodat in de toekomst bij dezelfde lage prijzen de uitvoerwaarde minstens tweemaal zoo hoog zal zijn.

In vroeger jaren was Djambi het land van de boschproducten, waaraan de oneindige oerwouden bijzonder rijk zijn. Omstreeks 1910 viel het oog van enkele maatschappijen op het Moesi- en Batang-Harigebied. Millioenen bouws werden in concessie aangevraagd, zelfs het geheele gewest Djambi ten name van een enkelen aanvrager. Omdat nu eens getwijfeld werd aan de ernstige bedoelingen van den eenen, dan weer aan de capaciteiten van den anderen reflectant om die groote gebieden te exploiteeren en omdat men

een opkoopmonopolie van een enkele maatschappij niet gewenscht achtte in verband met de groote belangen der bevolking, die op het spel stonden, werd er lang en breed onderhandeld en kwam er tenslotte niets van al die grootsche plannen.

De voornaamste producten, welke werden uitgevoerd, waren rottan, getah djeloetoeng, getah pertjah en damar. De jaren 1913 tot en met 1915 geven de volgende uitvoeren te zien in tonnen en duizendtallen gulden.

	'13		'14		'15	
	Hoeveelheid	Waarde	Hoeveelheid	Waarde	Hoeveelheid	Waarde
Rottan	4.662	568	4.780	577	7.326	879
Getah djel.	3.566	534	1.323	264	2.080	332
Getah pert.	165	190	190	76	362	64
Damar	51	14	63	24	64	19
		1.306		1.941		1.294

Men trof het minder gunstig, doordat juist in de jaren, waarin men ijverig zoeken moest om den grooten rijstimport te betalen, de prijzen van deze producten in het algemeen een weinig achteruit liepen.

Sinds de groote baten door de rubber werden verkregen, verminderde de ijver voor het zoeken van boschproducten. In normale jaren had men daarmede nog altijd een bate van één millioen verkregen. Toen echter de rubberprijs in 1921 op ongekend laag peil bleef, begon men opnieuw met de boschexploitatie. De uitvoer van rottan liep in '20 en '21 op van 3941 tot 6600 ton, van getah pertjah van 26 tot 78 ton, respectievelijk met een gezamenlijke waarde van 793 en 1388 duizend gulden. In '21 was Djambi de derde uitvoerhaven van rottan in onzen Archipel.

Men ziet dus in de praktijk, dat indien de rubbersituatie aanzienlijk verslechtert, vele Djambiërs zich weer op het zoeken van boschproducten toeleggen. De laatste goede jaren is de uitvoer, wat hoeveelheid zoowel als waarde betreft, tot het niet vermeldenswaardige gedaald. De verspreiding der rubbercultuur werkt er toe mee, dat bij lagen rubberprijs men in de toekomst minder zal overgaan tot het zoeken van boschproducten. Thans wordt nog

slechts in enkele afgelegen streken en in de lage kuststreken een weinig gezocht, daar waar men nagenoeg geen of in het geheel geen rubber heeft. Intusschen herstellen de bosschen zich om te gelegener tijd weer een rijken voorraad te kunnen opleveren.

Levert nu het zoeken van boschproducten in tijden van minder goeden rubberprijs een welkom achterdeurtje? Men vatte het niet zoodanig op, als waartoe men hier en daar geneigd schijnt n.l. dat de Djambiër, niet tevreden met den rubberprijs, zich van deze cultuur spoedig afkeeren zou en het bosch intrekken. Het verschil in baten, zelfs bij lagen rubberprijs, wijst er voldoende op, welk een schralen troost de stap door de achterdeur biedt.

Voor en tijdens de behandeling van het uitvoerrecht op Inlandsche rubber heeft het aanslaan van de Inlandsche planters in de inkomsten-belasting nog al eens een onderwerp van bespreking uitgemaakt. De gevolgen van de werking van het uitvoerrecht werden overschat. Er werd over dooddrukken der Inlandsche cultuur gesproken, men vond het onbillijk, dat den Inlander in een periode van buitengewone inkomsten een extra belasting werd opgelegd. Anderen weer waren overtuigd — en daarmede raken we den kern der zaak — dat de belastingordonnantie wèl zoo te hanteeren viel, dat men tot een billijken en juisten aanslag zou kunnen geraken.

Zooals reeds in het voorafgaande werd betoogd, is de situatie nu niet bepaald zoo eenvoudig, dat van elk tuintje ongeveer de opbrengst gedurende het voorgaande jaar bekend is. In de eerste plaats liggen de tuinen zoodanig verspreid, ver van wegen en rivieren, tusschen oerbosch op gronden, waar men jaren her ladangvelden uitkapte, dat het vinden van een groot deel der tuinen voor het Inlandsche bestuur al tot de onmogelijkheden behoort en het bezoeken ervan om het al of niet in geregelden tap zijn te contrôleeren absoluut ondoenlijk is. Van de hoofden heeft men onder geen omstandigheden medewerking te verwachten, omdat zij te veel in de cultuur zijn geinteresseerd. Gedurende het onderzoek voor de samenstelling der gegevens voor den aanslag worden de tuinen van familieleden zooveel mogelijk over het hoofd gezien. De doesoengenooten zien dit aan en verraden het hoofd niet, onder stilzwijgende conditie, dat hij ook in zake hun belangen

eenige bereidwilligheid toont. En al zou hun medewerking niets te wenschen over laten, dan nog zouden zij met den besten wil ten opzichte van al die verspreid liggende tuinen zelfs niet een bij benadering juiste voorstelling van de verkregen inkomsten kunnen geven. De verspreiding is te groot en de exploitatie te ongeregeld. Ook de bijstand van een ruim aantal belasting-mantris zou de oplossing niet brengen. Men zou ten aanzien van een fractie der aangeslagenen een andere opgave, een juistere, verkrijgen maar het geheel zou nog onbevredigend blijven. Een ieder, die dit land bereisd heeft, erkent dit.

Steekproeven leveren weinig resultaat, omdat er geen registratie van gronden is en men immers niet meer verwachten kan en mag, dat de hoofden precies op de hoogte zijn. Men doet een steekproef om eventueel opzettelijk foutieve voorlichting te kunnen aantoonen en dan een voorbeeld te kunnen stellen; nu, men vergete niet, dat het in Djambi gewoonlijk gemakkelijker is een hoofd te straffen en te ontslaan dan er een terug te krijgen en dat de opvolger om in zijn omgeving een dragelijk leven te kunnen leiden dezelfde politiek moet volgen als zijn voorganger, hopende het er gunstiger af te brengen. Dat men niettegenstaande ijverig speuren en hard werken er lang naast bleek te slaan, bewijst het volgende. Men vergelijke de totale opbrengst der inkomsten belasting van de Inlandsche bevolkingsgroep met de totale uitvoerwaarde van de rubber over elk aan den aanslag voorafgaand jaar vanaf 1920 tot en met 1924. De belasting-opbrengst zou dan alleen reeds ingevolge art. 18 lid 2a van de ordonnantie minstens 4% van de betreffende jaarlijksche totale rubberuitvoerwaarde moeten bedragen, ongerekend dus de opbrengst over de inkomsten, verkregen uit alle andere bronnen van bestaan. Inderdaad verkreeg men als inkomstenbelasting-opbrengst der Inlanders over alle bronnen van bestaan over die jaren respectievelijk 1,1 - 1,2 - 6 - 2,5 en 3,1% van de betrekkelijke rubberwaarde. Dat de opbrengst over 1922 6% bedroeg en dus een vrij grooten graad van juistheid bezat, is gedeeltelijk verklaarbaar. De uitvoer was van 1919 tot 1921 gedaald van rond 6 op 5 tot 3 millioen K.G. De productie was dus overzichtelijker geworden.

Overigens zijn het niet deze jaren, maar de latere die de na-

deelen opleveren. Het percentage mag gunstiger zijn, de bedragen, welke den fiscus ontsnappen des te grooter. Dat deze niet kreeg wat hem rechtens toekwam, is duidelijk. Zou men bij dezen aanslag afgaan op de gegevens der betrokkenen, dan zou de opbrengst over een gunstig jaar nog geen 50 duizend gulden bedragen. Men slaat dus aan naar bevind van zaken, heeft weinig houvast..... maar weet dat de uitvoerwaarde b.v. 60% hooger is geweest dan het betrekkelijke voorafgaande jaar en dus in theorie de aanslag ook ± 60% naar boven moet.

Met de inwerkingtreding van het uitvoerrecht is dus niet de groote bron van onbillijkheden weg genomen, die noodwendig elk jaar bij den aanslag worden begaan. Men ga verder en stelle analoog aan de bepaling van art. 11a. der belasting ordonnantie, welke de opbrengst van sawahs, die vallen onder de landrente-regelingen vrijstelt voor de inkomsten belasting, — zij het op andere gronden — de rubber ook vrij, zoonoodig met verhooging van het percentage van het uitvoerrecht tot b.v. 7%, hetwelk theoretisch minder moet drukken dan de beide lasten van thans, maar stellig in totaal evenveel opbrengt en op de massa lichter drukt door het feit, dat het hèm treft van wien het product komt. Men bereikt daarmede het voordeel, dat aan alle onbillijkheden een einde komt. Men mag aannemen, dat het geld er in zijn geheel wel is, de moeilijkheid blijkt de billijke verdeeling der lasten, waarvoor de Djambiër een goed oog heeft. Dat men vermoedelijk nog niet na is aan de juiste verdeeling, spreekt wel uit het feit, dat men nog geen goed begrip heeft van de verhouding, waarin de onderafdeelingen aandeel hebben in de gewestelijke productie. Een maandenlange opname der hoeveelheden, welke per rakit voorbij M. Tembesie voeren, bracht weinig licht. Van belang is ook dat men voorkomt, dat in een bepaald ongunstig jaar betaald moet worden over abnormale inkomsten, verkregen gedurende een boomjaar met de gevolgen van dien. Indien de rubber alleen getroffen wordt door een uitvoerrecht, int men het bedrag op het oogenblik, dat het geld er is.

Dat door de rubberweelde 's Lands ontvangsten gedurende de laatste jaren sprongsgewijze zijn opgeloopen, behoeft geen betoog

Van '21 tot en met '24 bedroegen de opbrengsten der inkomstenbelasting 180—218—300 en 570 duizend gulden. Gedeeltelijk is hierop de opcentenregeling van invloed geweest. Men brengt de laatste jaren de belasting buitengewoon vlot op. Het percentage der achterstallige vorderingen en afschrijvingen is dan ook uiterst gering.

De douane-ontvangsten zijn niet minder snel opgeloopen, zij het dan ook voor een gedeelte door verhooging der tarieven. Van 1921 tot en met 1924 werd ontvangen respectievelijk: 237—272—508 en 616 duizend gulden.

Ook de inkomsten uit het post- en telegraafverkeer liepen op, ofschoon met den toegenomen rijkdom het postverkeer niet schijnt te zijn toegenomen volgens de verwachtingen, die men op grond van elders verkregen ervaringen meende te mogen koesteren.

Ondervolgend nog eenige gegevens betreffende enkele bronnen van bestaan, waarvan sommige plaatselijk van belang zijn. Volgens den sterktestaat van den veestapel zouden in 1922 in het gewest aanwezig zijn geweest 297 paarden, 4822 runderen, 22046 karbauwen en 8215 geiten, waarvan in de onderafdeeling Ma. Boengo resp. 201—4294—8164 en 3203 stuks.

Sinds 1922 is daarin weinig verandering gekomen. Een uitgebreiden veestapel bezit de Djambiër dus niet, waarbij nog komt, dat de kwaliteit inferieur is.

Het land is betrekkelijk rijk aan goede houtsoorten als boelian en tambesoe. Export heeft echter nooit in vermeldingswaardige mate plaats gehad. Enkele kleine Europeesche maatschappijen moesten na korten tijd hun exploitatie stop zetten.

De vischvangst is van niet veel belang. Aan de riviermonden vindt men enkele nederzettingen van visschers, die aan kustvangst doen en gezouten en gedroogde visch naar Singapore en versche naar Djambi zenden. Van 1911 tot 1919 liep de export naar Singapore op van 26450 tot 178900 K.G. resp. met een waarde van 5800 en 32000 gulden. Nadien nam de export weer af tot 71000 K.G. in 1924, maar nam de verzending naar Djambi de laatste jaren toe door de hooge prijzen, welke daar te bedingen vielen.

Aan den mond van de Toengkal ontwikkelen Bandjareezen,

waarvan het aantal snel aanwast, de klappercultuur; de uitvoer van copra neemt toe, maar bedroeg over 1924 nog slechts 700 ton.

De nijverheid is slecht ontwikkeld; een ieder produceert voor eigen gebruik, zooals prauwen, netten enz. Men vindt te Djambistad drie kleine rubberfabriekjes en een paar kleine houtzagerijen, die echter niet in Inlandsche handen zijn. Verder zijn er over het gewest een 15-tal pannebakkerijen verspreid, ook voornamelijk van Chineesche eigenaars. In de tegenover Djambi liggende kampongs wordt een weinig aan batikken gedaan, de producten zijn niet bijzonder fraai en niet meer in trek.

Erfbouw kent men eigenlijk niet. In de doesoens staan de huizen aaneengesloten; daar om heen heeft bijna een ieder een paar vruchtboomen als doerians, doekoes, een enkele koffieaanplant en wat pisangs. Klappers staan verspreid in en om de doesoen. Om de ladangpondok plant men gewoonlijk wat pisangs, djagoeng, teboe en enkele groenten.

We gaan nu de periode tegemoet, waarin het landbouwkapitaal meer aandacht gaat vestigen op Zuid-Sumatra. Het is te betwijfelen of Djambi daar in eeniger mate van zal profiteeren. Niet alleen op het stuk der verbindingen, maar ook in andere opzichten zijn de omstandigheden elders gunstiger; zoo, wat betreft het verkrijgen van werkkrachten uit de directe omgeving. Tot geregelde arbeidsprestatie is de bevolking niet geschikt en niet geneigd, hetgeen men bij den aanvang der werkzaamheden van de N. I. A. M. heeft ondervonden. Men gebruikt daar nog alleen Chineesche importkrachten. Van Sumatranen uit de omliggende gewesten kan men geen verwachtingen koesteren. Met Javaansche contractanten werken zou veel teleurstelling opleveren. Een Javaan voelt zich in het Djambische niet senang; het opvangen van wegloopers zou in dat uitgebreide gebied weinig succes hebben, omdat er gebrek aan tapkoelies bestaat en er dus van de zijde der bevolking eer tegendan medewerking te verwachten zou zijn en wegloopers zouden er bij die hooge tappers-inkomsten wel overmatig zijn. Deze ongunstige perspectieven zijn te betreuren, te meer waar volgens verklaringen van deskundigen de kwaliteit der gronden in het algemeen zeer goed is en deze ook in groote uitgestrektheid voor-

handen zijn. De eenige in het gewest aanwezige Europeesche landbouwonderneming plant rubber en heeft slechts een oppervlakte van 80 bouw.

Djambi zal zich dus in de nabije toekomst wel blijven ontwikkelen geheel volgens de structuur der Inlandsche samenleving. Hetgeen de Djambiër tot nog toe gewrocht heeft, buiten de rubber, wekt niet tot bewondering op. Nu alles hem meeloopt, heft hij zich economisch op van onder den druk der Chineezen, maar wat van zijn tegenwoordige positie in stand zal blijven, als het hem eens minder meeloopt, zal de toekomst leeren.

P. Brandan, September '25.

Vloeibare Brandstof uit Kolen

en de

Beteekenis daarvan voor Nederl.-Indië,

door

Ir. Alex. L. ter Braake.

Het winnen van vloeibare produkten uit bitumineuse vaste stoffen dateert reeds van het midden der 15e eeuw, toen te Seefeld in Tyrol uit asfaltleien, welke daar ter plaatse voorkomen, teerolie werd gewonnen, een industrie, welke ook heden nog steeds langs den Noordoever van de Inn van beteekenis is. Lang duurde het voor men er ook elders toe overging vloeibare produkten uit olieleien, bruinkool, steenkool en dergelijke grondstoffen te winnen. In 1763 werden te Newcastle on Tyne de eerste proeven genomen om bij het fabriceeren van kooks uit steenkolen ook de vloeibare bijprodukten te winnen, doch het zou nog tot 1856 duren alvorens de eerste oven, voor dit doel ingericht, in bedrijf kwam en wel in Commentry (Frankrijk). Engeland volgde spoedig en eerst in 1870 Duitschland. In 1883 nam F. Brunck te Dortmund het eerste patent op de winning van benzol en in 1887 kwamen zijn denkbeelden tot verwezenlijking. De weg naar de tegenwoordig zoo belangrijke Duitsche benzol-nijverheid was daarmede gebaand.

Eerder reeds, n.l. omstreeks 1840, kwam de oliewoning uit leien tot een ontwikkeling van eenige beteekenis, nadat het in 1830 aan Reichenbach gelukt was de z.g. „Schwel"-teer in bruikbare produkten om te zetten, waarvan toen de parafine wel het belangrijkste was. In Schotland, Amerika, in het Zevengebergte, in Frankrijk bij Autun ontstonden welvarende destilleerderijen welke zich gedeeltelijk zouden ontwikkelen tot industrieën van groote beteekenis. Zoo leverden de Schotsche destilleerderijen vóór den oorlog jaarlijks

ongeveer 300.000 ton olie. Bedenkt men dat Engeland geen petroleumafzettingen binnen het rijk in Europa bezit, zoo is het te begrijpen, dat de oliewinning in Schotland, al zinkt ze in het niet tegenover de jaarlijks geimporteerde hoeveelheden olie, van primaire beteekenis is.

De wereldopbrengst aan olie uit leien is langzamerhand echter en voor goed overvleugeld geworden door de produkten van vloeibare brandstoffen, welke uit steenkool worden verkregen. In 1913 werden alleen in Duitschland 1.518.500 ton teer geproduceerd en in Engeland nog eenige honderdduizenden tonnen meer. De totale wereldproduktie in dat jaar mag men veilig schatten op ongeveer 4.000.000 ton. Hierbij werd uit elke ton kool ongeveer 32 Kg. teer verkregen. Als zoodanig wordt de teer niet als brandstof gebruikt, doch door herdestillatie verkrijgt men een reeks verschillende produkten, waarvan o.a. de benzol, in automobielen, en de teerolie, in Dieselmachines, als brandstof worden gebruikt. De vele andere waardevolle bijprodukten der kokerijen behoeven hier niet ter sprake te worden gebracht.

Ondanks den enormen omvang, welken vooral de Duitsche kokerij-industrie in den loop dezer eeuw heeft gekregen, beteekent toch het bovengenoemde teerproductiecijfer zeer weinig, wanneer men daarnaast de wereldproduktiecijfers voor petroleum plaatst. In datzelfde jaar 1913 werden ongeveer 60.000.000 ton petroleum in ruwen staat geproduceerd en dat cijfer is sindsdien meer dan verdubbeld.

Het behoeft dan ook geen verwondering te baren, dat gedurende den wereldoorlog, toen Duitschland meer en meer afgesloten werd van den toevoer van petroleumprodukten en het zocht naar produktiemethoden en produkten, welke in staat zouden zijn het gemis van vreemde petroleum te vergoeden, niet streefde naar een verhooging der teerproduktie door uitbreiding van het aantal kokerijen, doch uitzag naar een werkwijze, welke de opbrengst aan vloeibare produkten uit elke ton kool zou kunnen verhoogen.

Ook in Engeland, waar de groote oorlogs- en handelsvloot enorme hoeveelheden olie verbruikt, en in mindere mate in andere

landen werd de behoefte aan een verhoogde produktie van vloeibare brandstoffen in stijgende mate gevoeld, vooral toen het Hoofd van den Amerikaanschen Geologischen Dienst in een pessimistische rede over de nog beschikbare voorraden petroleum een spoedige uitputting van de Amerikaansche velden voorspelde. De voorspelling van deze autoriteit vindt haar bevestiging in den achteruitgang der wereldpetroleumproduktie van het vorige jaar. In 1923 was de toename t.o.v. 1922 nog ruim 18%, in 1924 t.o.v. 1923 de vermindering echter ± 0.5%.

De belangstelling voor dit onderwerp was oorzaak dat talrijke instituten verrezen, als de Fuel Research Board in Engeland en het Kaiser Wilhelm Institut für Kohlenforschung in Duitschland, welke instituten tot opdracht kregen het bovenbedoelde vraagstuk te bestudeeren. Ook van industrieele zijde werd de belangstelling allengs grooter en grooter, zoodat onze kennis omtrent de destillatieprodukten van kolen met verrasende snelheid is toegenomen.

Onmerkelijk is het intusschen hoe men in de verschillende landen door geheel uiteenloopende overwegingen werd geleid. Het is bij de beoordeeling van de tot nu toe verkregen resultaten van het grootste gewicht deze overwegingen te kennen, vooral als men de vele berichten in de technische bladen daaromtrent leest, welke, zonder nadere kennis van de oorspronkelijke motieven, die tot de proefnemingen hebben geleid, menigmaal zeer misleidend zijn.

Gedurende den Europeeschen oorlog ontstond in Duitschland in de eerste plaats groot gebrek aan smeerolie, dat de nijverheid in dat land door de blokkade der geallieerden werd onthouden. De viskeuse produkten, welke winbaar bleken uit oerteer, d. i. de teer die men verkrijgt als men kolen bij een temperatuur van ongeveer 500 graden Celcius destilleert (in tegenstelling met de werkwijze in de kokerijen en gasfabrieken, waar de temperatuur tot 1000–1100 graden C. wordt opgevoerd), brachten uitkomst en maakten het mogelijk de fabrieken en mijnen op volle kapaciteit te houden. Waar verder in Duitschland groote hoeveelheden kool worden vergast in generatoren, voornamelijk ten behoeve van de openhaardovens in de staalindustrie, lag het voor de hand het winnen der vloei-

bare koolprodukten te verbinden aan het generatorbedrijf. Door inbouw van speciale inrichtingen voor het opvangen der hoogwaardige teerdampen in bestaande gasgeneratoren wist men al spoedig de oerteerproduktie tot een niet onbelangrijke hoogte op te voeren. De onderzoekingen van het Kaiser Wilhelm Institut für Kohlenforschung te Mülheim brachten aan het licht, dat, door het volkomen gescheiden houden van ontgassing en vergassing der kool, een hoogere opbrengst aan vloeibare destillatieprodukten kan worden verkregen en de konstrukteurs wisten dit principe in korten tijd uitvoerbaar te maken.

Naast smeerolie werd langzamerhand aandacht besteed aan het winnen van lichte oliën, welke zouden kunnen dienen ter vervanging van de dure, uit het buitenland te betrekken, benzine. In Duitschland bestond dus in de eerste plaats drang naar het verkrijgen van vloeibare produkten, terwijl aan het destillatie-restant, de z.g. halfkooks, geen groote eischen werden gesteld, aangezien dit gemakkelijk te vergruizen produkt voor de gasgeneratoren volkomen bruikbaar is.

Niet aldus in Engeland en Amerika. Weliswaar liet men zich in Engeland leiden door de overweging, dat de zich steeds uitbreidende oorlogsvloot voor het grootste gedeelte aangewezen is op den invoer van stookolie uit het buitenland, vooral waar de Schotsche destilleerderijen door de gedaalde prijzen sinds den oorlog in een eenigszins noodlijdenden toestand verkeeren en niet tot een verhoogde produktie in staat blijken, zoodat men zich afvroeg of in deze behoefte aan vloeibare brandstof niet zou kunnen worden voorzien door gebruik te maken van de destillatieprodukten van kolen, doch men meende hieraan een tweede vraagstuk te moeten verbinden, waardoor de oplossing er niet eenvoudiger op werd. In het Engelsche huishouden wordt de open haard algemeen als verwarmingsapparaat gebruikt, hetwelk echter bijzondere eischen stelt aan de te gebruiken brandstof, vooral nu men in Engeland een intensieve strijd is begonnen tegen de rook. Kooks is bruikbaar, maar geeft moeilijkheden bij het ontsteken. In de halfkooks meende men een ideale „smokeless fuel" te hebben gevonden, in-

dien het ten minste mogelijk werd dit materiaal een zoodanige vastheid te geven, dat het tegen transport bestand is.

In Amerika werd het vraagstuk nog anders gesteld. Daar is het verkrijgen van vloeibare destillatieprodukten geheel bijzaak en wilde men trachten een vaste brandstof voor de industrie te produceeren, welke zou voldoen aan de eischen, welke door de overheid in enkele staten (o.a. Virginia) werden gesteld, ten einde de rookplaag te bestrijden. Men meende de oplossing te hebben gevonden door gasvlamkool te destilleeren bij 460—500 graden C. en halfkooks te agglomereeren. Dit agglomeraat werd met 10—12% pek vermengd, tot eierbriketten geperst en ten slotte onderworpen aan een destillatie bij 980 gr. C. De produktie van deze brandstof, „carbocoal" genaamd, werd op groote schaal uitgevoerd in een proefinstallatie te Clinchfield, doch ondanks een jarenlang zoeken naar de juiste werkwijze, en den veelvoudigen ombouw der installatie, is men er niet in geslaagd het gestelde doel te bereiken.

Resumeerende, zien we in Duitschland het streven naar het produceeeren van vloeibare produkten, voor de fabrikatie van motorolie en smeermiddelen, en van gas voor de staalindustrie, welk streven met sukses is bekroond; in Engeland tracht men zware olie uit kool te winnen met het oog op de brandstofvoorziening van de marine, aan welk vraagstuk het verkrijgen van een geschikt materiaal voor huisbrand wordt verbonden, hetgeen nog niet is mogen gelukken; in Amerika zoekt men, voorloopig zonder sukses, naar een oplossing van het rookvraagstuk door fabrikatie van z.g. carbocoal en vindt het vloeibare destillatieprodukt slechts weinig belangstelling.

Met opzet is hier slechts de eenvoudige destillatie der kool bij verlaagde temperatuur voor de drie landen tegenover elkander gesteld. De andere processen voor de drie landen tegenover vloeibare produkten uit kolen hebben, juist om de de vorenstaande redenen, slechts in Duitschland een uiterst belangrijke ontwikkeling doorgemaakt, waardoor een vergelijking met andere landen vanzelf komt te vervallen. Waar in Nederlandsch-Indië noch van een rookvraagstuk, noch van voorziening der huishoudens met een geschikte brandstof voor huisbrand sprake is, doch de mogelijkheid

van export van vloeibare brandstof uit kolen vervaardigd, bij de enorme voorraden, welke van die grondstof hier te lande voorhanden zijn, een vraagstuk is van de eerste orde, vooral nu er voorloopig nog weinig uitzicht bestaat op een aanmerkelijke verhooging der aardolieproduktie, lijkt het van belang na te gaan of wellicht de vooruitgang van techniek en wetenschap ook hier te lande uitzichten opent voor nieuwe industrieën en een verder ontginning der natuurlijke hulpbronnen. Uit het vorenstaande volgt, dat de hier heerschende verhoudingen ons in de eerste plaats voorlichting doen zoeken bij de Duitsche onderzoekers en industrieelen. Het hier volgende overzicht van de voornaamste nu bekende werkwijzen en de ermede bereikbare resultaten zal dan ook voornamelijk zijn samengesteld uit Duitsche gegevens.

De hier bedoelde werkwijzen zijn:

a. het destilleeren van kool bij lage temperatuur,
b. het hydreeren van kool,
c. de synthese van vloeibare brandstof.

Wordt kool, waaronder in dit geval zoowel turf, bruinkool, ligniet als steenkool is te verstaan, langzaam verwarmd in een ruimte, waarin toetreding van lucht onmogelijk is, doch waaruit de gasvormige produkten, welke uit de kool ontwijken, kunnen ontsnappen en worden opgevangen, zoo zal men kunnen waarnemen, dat bij stijgende temperatuur eerst water en daarna zeer lichte koolwaterstoffen overkomen, welke allengs overgaan in zwaardere verbindingen. Voert men de temperatuur snel op tot ongeveer 1000 à 1100 graden C., zooals in de gasfabrieken en kokerijen geschiedt, dan blijken de gekondenseerde destillaten, welke den naam van teer hebben gekregen, voornamelijk te bestaan uit aromatische lichamen, zooals de benzol, uit stoffen als naftaline, karbolzuur en anthraceen en uit pek. De in de kool aanwezige zuurstof bindt zich daarbij hoofdzakelijk aan koolstof in den vorm van koolmonoxyde en koolzuur, welke stoffen met de gassen ontwijken, terwijl een klein gedeelte van de zuurstof in vloeibaren vorm als phenolen en cresolen, dat zijn organische zuren, wordt vastgelegd. Zooals reeds gezegd, wordt in de fabrieken ongeveer 3 à 4% van het gewicht der kool aan teer gewonnen.

Laat men echter bij de verhitting van kool, onder buitensluiting van de lucht, de temperatuur langzaam omhoog gaan en vermijdt men daarbij een zekere temperatuursgrens te overschrijden, een temperatuursgrens welke voor elke kolensoort verschillend is, doch in het algemeen tusschen 500 en 600 gr. C. ligt, dan verkrijgt men vloeibare destillatieprodukten in zeer veel grooter hoeveelheid, doch bovendien van een karakter totaal verschillend van de gewone koolteer. Dit produkt, waarvan men oorspronkelijk aannam, dat het in zijn geheel primair in de kool aanwezig was, een aanname welke achteraf slechts gedeeltelijk juist gebleken is, heeft men den naam gegeven van oerteer (Urteer, Lowtemperature-tar).

Het is deze oerteer, welke gedurende den oorlog, Duitschland in staat gesteld heeft de fabrieken en mijnen in gang te houden, ondanks den afgesloten toevoer van smeermiddelen uit het buitenland. Spoedig toch brachten de onderzoekingen van het Kaiser Wilhelm Institut aan het licht, dat bepaalde frakties van de oerteer viskeus zijn en voldoende smerend vermogen bezitten om althans een belangrijk gedeelte der anders geïmporteerde smeermiddelen te vervangen. De voor de gewone koolteer zoo karakteristieke bestanddeelen, als naftaline en anthraceen, bleken in de oerteer geheel te ontbreken. Meerdere petroleumachtige produkten, als olefinen treft men daarentegen aan en het gelukte Fischer aan te toonen, dat zelfs de optische aktiviteit, welke bepaalde bestanddeelen van de aardolie kermerkt, ook tot de eigenschappen van de oerteer behoort. Parafine is een bestanddeel, dat eveneens steeds in oerteer wordt aangetroffen en wel meer naarmate de kool dichter bij de bruinkool staat. De weinige hier te lande uitgevoerde oerteerdestillaties hebben wel bewezen, dat uit Indische kolen een hooge parafine-opbrengst mag worden verwacht. De in de kool aanwezige zuurstof wordt bij deze werkwijze, in meerdere mate, dan dat het geval is bij de destillatie in gasfabrieken en kokerijen, gebonden in den vorm van vloeibare organische zuren, voornamelijk phenolen.

In de bij dit soort destillatie ontstane gassen, waarvan het volume belangrijk kleiner is dan bij de destillatie op hooge temperatuur, bevinden zich bestanddeelen, welke door bijzondere hulpmiddelen

kunnen worden gekondenseerd en die den naam hebben gekregen van oerbenzine. Dit produkt, dat trouwens ook gedeeltelijk wordt gewonnen bij het herdestilleeren van de oerteer, blijkt een waardevol substituut te zijn voor de gewone, uit aardolie verkregen benzine.

De grootste helft der oerteer heeft gedurende en sinds den oorlog bijgedragen tot een zeer gewenschte verhooging der Duitsche produktie aan vloeibare brandstof in den vorm van teerolie.

Van het residu van de behandeling, de z. g. halfkooks (Halbkoks, Semicoke), is in het voorgaande reeds vrij uitvoerig sprake geweest. In gasgeneratoren en speciaal voor het gebruik in poederkool-installaties, welke laatste meer en meer toepassing vinden, is de halfkooks een waardevolle grondstof gebleken.

Nadat door wetenschappelijke onderzoekers, hoofdzakelijk prof. Fischer en zijn medewerkers in het Kaiser Wilhelm Institut te Mülheim, de grondslagen voor bovenbedoelde werkwijze waren gelegd, was het woord aan de konstrukteurs. Behalve de reeds genoemde inbouw van speciale opvanginrichtingen voor oerteer in gasgeneratoren, zijn het vooral de draaiende trommelovens, in verschillende uitvoering, welke tegenwoordig in staat stellen de oerteer in het groot te bereiden. In Duitschland zijn reeds een vijftal draaiende trommelovens in bedrijf, waarbij er zijn die 100 ton kolen per dag verwerken. De kolen, welke voor deze destillatie gebruikt worden zijn in hoofdzaak minderwaardige kolen, welke voor andere doeleinden vrijwel onbruikbaar zijn. Men weet op deze wijze ongeveer 6 — 7% van het gewicht aan kolen in oerteer en 1% ervan in benzine om te zetten.

Ten einde den lezer een indruk te geven van de kosten aan een dergelijke behandeling verbonden en van de opbrengst der verkregen produkten, mogen hier eenige cijfers volgen, welke ontleend zijn aan de bedrijfsresultaten van een trommeloveninstallatie, welke opgericht is bij één der hoogovenwerken te Gelsenkirchen. Uit elke ton minderwaardige kool, welke daar verwerkt wordt, verkrijgt men 65 Kg. oerteer en 10 Kg. benzine, welke tegen prijzen van resp. 40 Mark en 350 Mark per ton te samen 6.10 Mark opbrengen. Bovendien brengt 60 kub. M. gas nog 3 Mark op. Daartegenover

staat dat de bedrijfskosten inklusief rente en afschrijving, doch exklusief de gebruikte kolen, 5.50 Mark bedragen.

Heeft de oerteerbereiding Duitschland door de vele moeilijkheden gedurende de oorlogsjaren heengeholpen, toch is de oplossing van het vraagstuk om kool in vloeibare brandstoffen om te zetten door deze verwerkingsmethode nog geenszins opgelost. Een opbrengst aan vloeibare produkten van 6.5% uit minderwaardige kool en van 9 à 10% uit betere soorten is reeds een heele verbetering tegenover de 3 à 4% bij het gasfabriek- en kokerij-bedrijf, doch het feit, dat het overgroote deel der oorspronkelijke grondstof wordt veranderd in een materiaal, waarvan de bruikbaarheid als brandstof alleen voor speciale inrichtingen, n. l. poederkoolstookinrichtingen en gasgeneratoren, geldt, maakt wel duidelijk dat men nog ver van de ideale verwerkingsmethode af is. Enkele kolensoorten leenen zich zonder twijfel bijzonder voor de oerteerbereiding, o. a. enkele Indische kolen. Zoo zal men bij versche Poeloe Laoet kool zeker op 12 à 14% oerteer mogen rekenen. Zelfs kolen met een oerteeropbrengst van ± 30% komen in Nederlandsch-Indië voor, doch bij de hieronder volgende behandeling van de andere procédés zal blijken hoe het mogelijk is de hoogste opbrengst aan vloeibare brandstof uit kolen te bereiken.

De Duitsche onderzoeker Dr. Bergius heeft reeds geruimen tijd veler aandacht op zich gevestigd door zijn opzienbarende proeven om kool, onder druk en bij hooge temperatuur, met waterstofgas om te zetten tot vloeibare koolwaterstoffen. Reeds voor meer dan 50 jaren was het Bertelot gelukt door middel van joodwaterstof en bij een temperatuur van 270 gr. C. ongeveer 60% van het kolengewicht in vloeibaren vorm te brengen. Het verkregen produkt bestond uit een eenigszins deegachtige massa, waaruit door gefraktioneerde destillatie stoffen als hexaan, benzol, e. d. konden worden geïsoleerd.

Behalve Bergius en zijn medewerker Billwiller hebben ook F. Fischer, Keller en Schrader in Duitschland en Pring en Fairlie in Engeland in de jaren vlak vóór en gedurende den oorlog veel aandacht aan de hydreering van kool, door middel van waterstofgas, besteed. Ook andere reaktiestoffen, als b. v. koolmonoxyde zijn

gebruikt, doch geen dezer geleerden heeft resultaten bereikt, welke zoo belangrijk zijn als die van Bergius.

De methode van Bergius, het z.g. Berginiseeren, bestaat uit het samenbrengen van fijngemalen kool met waterstofgas in een ruimte welke tot 300 à 400 gr. C. verhit kan worden en een druk van ruim 200 Atm. kan uithouden. Aan de kool wordt geen katalysator toegevoegd, doch een zekere hoeveelheid vloeibare koolwaterstoffen, als benzine of de uit gewone koolteer verkregen middelolie. Nadat temperatuur en druk tot de vereischte hoogte zijn opgevoerd en eenige uren konstant zijn gehouden, blijkt de inhoud van de apparatuur te zijn omgezet in een dik vloeibare massa, waarin de oorspronkelijke, aschvormende, minerale bestanddeelen der kool zijn gesuspendeerd, tesamen met een gedeelte der onveranderde kool. Het is reeds gelukt op deze wijze 85% van het gewicht der oorspronkelijke kool in vloeibare stoffen om te zetten, een cyfer dat afhankelijk schijnt te zijn van den aard van het uitgangsmateriaal. Volgens Fischer, die verscheidene der door Bergius gedane proeven heeft herhaald, dient de toegevoegde benzine of middelolie om de fijne koolstof gemakkelijk, n. l. in gesuspendeerden toestand, in de apparaten te kunnen brengen, maar bovenal voor het oplossen van de tijdens de hydreering gevormde substantie. Doet men de proef zonder benzine of middelolie, dan wordt het resultaat een deegachtige massa, zooals Bertelot verkreeg. Fischer zegt als zijn oordeel: „dass die Hydrierung der Kohle zu geringem Teile zu „öligen, zum grössten Teile aber zu festen Veränderungsprodukten „führt, welche in gewissen Lösungsmittel löslich sind. Setzt man „solche Lösungsmittel von vornherein zu, so erscheint die Kohle „verflüssigt, in Wirklichkeit aber ist sie nur grössenteils durch die „Hydrierung löslich geworden."

Deze resultaten, welke o.a. in Nederland door prof. Waterman met Limburgsche kolen zijn herhaald, hebben het vraagstuk wederom een belangrijken stap verder gebracht, al is dan het ideale procédé daarmede wellicht nog niet verkregen. Intusschen schijnen recente mededeelingen van Dr. Bergius zelf er op te wijzen, dat zijn voortgezette proefnemingen in de Berginfabrieken te Mannheim-Rheinau, ook op belangrijk grooter schaal dan de voren-

bedoelde, resultaten hebben opgeleverd, die op de wetenschappelijk-technische wereld grooten indruk hebben gemaakt. Het zou n. l. gelukt zijn uit een ton kolen, 140 Kg. benzine, 200 Kg. Dieselolie, 60 Kg. smeerolie en 80 Kg. stookolie te winnen. Met inbegrip van de kolen, die noodig zijn voor brandstof in de installatie, moet in het geheel 3 ton kolen worden gebruikt om 1 ton olie te verkrijgen.

Uit den aard der zaak zijn de details van een procédé als dit, waarbij zoo groote belangen in het spel zijn, slechts onvoldoende bekend. De steeds talrijker berichten in de bladen, ook in de vakbladen, wijzen er echter op, dat men met dit procédé op den goeden weg is om binnenkort de gedeeltelijke omzetting van kool in vloeibare brandstoffen in het groot en op kommercieelen grondslag te verwezenlijken.

Is het dus de bedoeling van het Bergiusproces om de groote molekulen, welke in de kool aanwezig zijn, af te breken tot kleinere en daardoor vloeistoffen te verkrijgen, liefst met een laag kookpunt, prof. Fischer uit Mülheim heeft getracht dat doel te bereiken door den omgekeerden weg te volgen. Hij breekt de molekulen af tot de kleinst mogelijke, in dit geval het kool-monoxyde, en tracht, met behulp van waterstofgas, molekulen op te bouwen van de gewenschte grootte, d. i. vloeibare brandstoffen te maken met een laag kookpunt.

Met deze synthese schijnen den laatsten tijd eveneens belangrijke resultaten te zijn verkregen, vooral als men bedenkt, dat de fabrikatie hierbij in de eerste plaats gericht is op de zoo hoog geprijsde lichte motorbrandstoffen. Fischer neemt watergas, zooals het wordt verkregen in bepaalde typen gasgeneratoren, en dat bestaat uit koolmonoxyde en waterstof; hij brengt dit onder hoogen druk en hooge temperatuur in aanraking met een katalysator. Deze laatste bleek, na langdurige proefnemingen, bij voorkeur te bestaan uit ijzerspanen en kaliumhydroxyde.

Het gasmengsel wordt bij een temperatuur van 410 graden C. en een druk van ongeveer 100 Atm. over de katalysatormassa gevoerd en de vloeibare reaktieprodukten worden in een daarvoor bestemd gedeelte van de apparatuur opgevangen. Zij blijken te

bestaan uit een dunne olieachtige substantie en een 20-procentige oplossing van alkoholen, aldehyden en ketonen, naast vrije vetzuren. Aan dit mengsel werd door Fischer de naam Synthol gegeven.

Synthol is dus geenszins een produkt, waaraan men den naam synthetische benzine mag geven, al bleek reeds spoedig, dat het als vervanger van benzine in explosiemotoren prachtige diensten zal kunnen bewijzen. Een belangrijk gedeelte van de, in de oorspronkelijke koolmonoxyde aanwezige, zuurstof wordt in het reaktieprodukt teruggevonden.

Op de boven in het kort beschreven wijze is het gelukt om 29% van de kalorische waarde van het watergas in olie en alkoholen om te zetten. Verwacht wordt dat dit percentage bij de fabrikage in het groot belangrijk hooger zal uitvallen. De synthol werd door Fischer in een motorrijwiel gebruikt en in de praktijk vergeleken met andere auto-brandstoffen. Het belek, dat met 100 kub. c.M. synthol 3 K.M. kon worden gereden, bij een konstante snelheid van 25 K.M./uur, tegen 2.9 K.M. bij gebruik van 100 kub. c.M. benzol. Met een mengsel van benzol en synthol (1:1) bleek men in staat te zijn 3.2 K.M. af te leggen. Bedenkt men dat benzine tegenwoordig in Duitschland vrijwel algemeen door benzol wordt vervangen in automobielmotoren, dan valt daaruit te konkludeeren, dat Synthol goede vooruitzichten heeft.

Fischer stelt zich voor, dat in de toekomst kool zal worden gedestilleerd bij lage temperatuur, met winning van halfkooks, oerteer, oerbenzine en gas, waarna de halfkooks wordt gebruikt om watergas te leveren voor Synthol-bereiding. Wat de technische uitvoerbaarheid in het groot betreft, heeft het procédé veel overeenkomst met dat van Haber voor de ammoniakbereiding, dat reeds meerdere jaren met sukses in grootbedrijf wordt toegepast. Het gaat hierbij eveneens om de verbinding van twee gassen, n. l. waterstof en stikstof, waarvoor een hooge druk en dito temperatuur noodig zijn. Waar beide laatste bij het Haberproces aanmerkelijk hooger zijn dan bij de Synthol-bereiding schijnen de moeilijkheden voor het bouwen der apparatuur gemakkelijk te kunnen worden overwonnen.

Ook de Badische Anilin- und Soda-Fabrik heeft een synthetische methode uitgewerkt, waarvan het produkt den naam van Methanol heeft gekregen en waarbij eveneens wordt uitgegaan van een mengsel van koolmonoxyde en waterstofgas. Methanol kenmerkt zich tegenover Synthol door een beduidend hooger zuurstofgehalte. Ook rijproeven in een auto met dit middel hebben uitstekend voldaan, al is door het hoogere zuurstofgehalte de prestatie per kub. c.M. niet zoo hoog. Berekent men echter de prestatie per warmteeenheid in de stof aanwezig, dan blijkt deze zeer gunstig uit te vallen.

Een recent bericht in het Handelsblad laat zien hoe de belangen van Bergius en die van de Badische Anilin- und Soda-Fabriek tegenwoordig samen schijnen te gaan. Alles wijst er op dat weldra de oplossing er zijn zal. Nog schijnen niet alle moeilijkheden overwonnen, doch stap voor stap wordt het pad gebaand en een ieder die zijn oor te luisteren legt en eenigszins vertrouwd is met het hier behandelde onderwerp, voelt dat de tijd niet ver meer is, waarin kool niet slechts zal worden gebruikt als brandstof of als grondstof voor de bereiding van kooks, gas, ammoniumsulfaat, e. d. maar in de eerste plaats zal moeten dienen voor de produktie van vloeibare brandstoffen, licht of zwaar, en van smeermiddelen. Als binnen afzienbaren tijd de aardolievelden niet meer in staat zullen zijn de groote hoeveelheden vloeibare brandstof te leveren, de natuurlijke voorraadsbronnen zullen zijn opgedroogd, bronnen waarvan ons moderne verkeer, in boot, automobiel of vliegtuig, en onze moderne industrie, met haar explosie- en verbrandingsmotoren, voor zoo'n belangrijk gedeelte afhankelijk zijn, zal ongetwijfeld een nieuwe nijverheid klaar staan om de taak over te nemen. Diezelfde kool, welke de laatste jaren meer en meer werd versmaad en vervangen door petroleum en haar derivaten, zal opnieuw, en nu verjongd, naar voren treden en met haar vloeibare produkten het pad volgen, haar door haar tijdelijke konkurrente aangewezen.

En wat beteekent dat alles nu voor Nederlandsch-Indië?

Het zal niet noodig zijn voor den lezer van dit tijdschrift uiteen

te zetten van welke beteekenis de huidige petroleum-industrie voor deze gewesten is. Een produktie van 2.825.000 ton ruwe olie in 1924 spreekt reeds voor zich zelf. Wil echter deze industrie de voorname plaats behouden, welke zij momenteel inneemt, dan zal het niet slechts noodig zijn, dat men op de in exploitatie zijnde terreinen doorwerkt, maar men zal nieuwe olievelden aan de produceerende moeten toevoegen. De voorshands povere resultaten op de Djambipetroleumvelden, waarvan men ook in het buitenland zóó groote verwachtingen had, dat zelfs een oogenblik politieke moeilijkheden met de Vereenigde Staten bij de uitgifte der exploitatierechten dreigden, en de eveneens weinig bemoedigende uitkomsten van de met zooveel optimisme aangevangen Gouvernementsexploitatie op Boenjoe (N. O. Borneo) geven geen aanleiding tot groote verwachtingen van de oliereserve in Nederlandsch Indië. Het lijkt dus in het geheel niet uitgesloten, dat binnen afzienbaren tijd de beteekenis der huidige petroleumindustrie sterk zal verminderen.

Hiertegenover staat, dat de kolenvoorraden in Nederlandsch-Indië, vooral op Borneo en Sumatra zeer aanmerkelijk zijn. Weliswaar is de kwaliteit der Indische kolen belangrijk minder dan die van vele uitheemsche soorten, wanneer men tenminste de waarde der kool beoordeelt naar haar stookwaarde, doch daar staat tegenover, dat juist de hier te lande voorkomende jongere kolensoorten voor de winning van vloeibare produkten bijzonder geschikt zijn. Ver in het binnenland gelegen kolenvelden, welke nu niet in ontginning kunnen worden gebracht, omdat de transportkosten te bezwaarlijk zouden zijn, komen door omzetting van de kool in vloeibare brandstoffen beschikbaar, omdat die produkten op goedkoope wijze, n. l. door verpompen, kunnen worden getransporteerd. Nieuwe industrie-centra als momenteel Balikpapan, Pladjoe, Pangkalan Brandan, Tjepoe, e. a. zullen kunnen ontstaan, aanzienlijke werkverruiming verschaffen en bijdragen tot de ekonomische ontwikkeling van het land.

De voornaamste partikuliere belanghebbende in dezen: de Koninklijke Petroleum Maatschappij, heeft blijk gegeven van bijzondere belangstelling voor de ontwikkeling der nieuwe procédés.

In haar jaarverslag over 1921 leest men het volgende: „Wij bleven „ook in dit jaar onze volle aandacht wijden aan de verbetering der „techniek der oliebereiding. Verschillende nieuwe werkwijzen „werden bestudeerd, enkele in gebruik genomen. Ook namen wij „voor de helft deel in het kapitaal en het bestuur eener te „'s Gravenhage gevestigde maatschappij, de Internationale Bergin „Compagnie, die van een Duitsche groep patenten verwierf met be- „trekking tot een nieuwe werkwijze, om onder hoogen druk en toe- „voeging van waterstof uit zware koolwaterstoffen lichte produkten „te verkrijgen en steenkolen in motorbrandstof om te zetten. Voor „een groot deel bevinden de desbetreffende werkzaamheden zich „nog in een aanvangsstadium, en is omtrent haar industrieele „rentabiliteit nog geen eindoordeel uit te spreken. Welke groote „gevolgen het op den duur voor ons bedrijf zou kunnen hebben, in- „dien het gelukken mocht, de op kleine schaal bereikte resultaten „ook in het groot toe te passen, laat zich gemakkelijk denken."

Zoo schreef de direktie van de Koninklijke in 1921. Sinds dien zijn 4 jaar van intensieve werkzaamheid in laboratoria en werkplaatsen voorbijgegaan en de gepubliceerde resultaten der voortgezette proefnemingen wijzen op steeds grootere suksessen. De wekelijksche overzichtschrijver van den financieelen toestand in de Nieuwe Rotterdamsche Courant meende zelfs de belangrijke koersdaling van aandeelen Koninklijke in de laatste helft van Augustus aan de recente berichten omtrent de synthese van benzine te moeten toeschrijven.

En wat doet nu de andere groote belanghebbende in Nederlandsch-Indië: het Indische Gouvernement? Het heeft gedaan wat Mr. W. A. J. M. van Waterschoot van der Gracht in zijn Rapport over de Opsporing van Delfstoffen in Nederlandsch-Indië (1915) heeft geadviseerd, al wil hiermede niet gezegd zijn, dat het hier bedoelde advies den doorslag gaf tot de reserveering van alle kolen- en olievelden. Mr. van der Gracht schreef in zijn rapport o. a.: „Met betrekking tot het kolenverbruik is er echter nog een ander, „in den laatsten tijd meer en meer op den voorgrond tredend punt, „dat men vooral niet uit het oog verliezen mag: de destillatie der „steenkolen op ten deele zeer waardevolle veredelde producten, de „fabricatie van cokesstofbriquetten en last not least het probleem

„van de vloeibare brandstoffen uit steenkolen, dat alles met de „destillatie der ruwe kool in verband staat. Men moet zich met „het oog op dit alles wel zeer hoeden te meenen, dat de enorme „voorraad, die Indië bezit aan zelfs als directe brandstof minder- „waardige of ten deele bruikbare kolen, een waardeloos object „zoude zijn, dat de aandacht der Regeering niet verdient. Men „zoude dezelfde fout maken als zij, die voor 20 jaren de Indische „aardolie van weinig belang achtten, daar zij zoo weinig bruikbaar „was, met name zooveel „waardelooze" benzine bevatte." En verder schrijvende over de toentertijd nog geringe resultaten, maar de hoopvolle vooruitzichten: „Als dit in de praktijk wordt verwezen- „lijkt — wat onvermijdelijk schijnt — komen onze Indische kolen „op de allereerste plaats in aanmerking en opent zich voor deze „kolonie een nieuwe tak van grootindustrie. Het doel van dit „advies is slechts met nadruk te betoogen, dat de enorme tertiaire „kolenvoorraden van dezen Archipel allerminst zonder belang zijn, „integendeel de Regeering zorg moet dragen reeds nu, deze voor- „raden te exploreeren en aan zich te houden, ten einde daarover „naar goedvinden te kunnen beschikken en ongewenschte invloeden „te kunnen weren."

Zooals gezegd, de Regeering heeft het advies in zooverre opgevolgd, dat de kolenvoorraden hier te lande zijn gereserveerd in den zin der Mijnwet en de exploratie is eveneens, al is het eerst in de laatste jaren en dan nog weinig intensief, aangevangen. Doch ware Mr. van der Gracht's advies niet volledíger en juister geweest als hij der Regeering bovendien had geadviseerd zich bij voortduring op de hoogte te houden van den vooruitgang van wetenschap en techniek op dit gebied en zich, evenals de Koninklijke heeft gedaan, op tijd rechten te verzekeren, waardoor straks profijt zal kunnen worden getrokken van de nieuwe werkwijzen? Wellicht heeft Mr. van der Gracht dit te vanzelf sprekend gevonden om het afzonderlijk te vermelden. Mocht dit zoo zijn, zoo heeft hij het Indische Gouvernement voor te voortvarend aangezien, want behalve een poging om op een koopje inlichtingen te verkrijgen en eenige zeer weinig omvattende proeven in Indië, welke intusschen hebben aangetoond, dat de Indische kolen, vooral in verschen toestand, voor de hier bedoelde procédés zeer geschikt zijn, is er in

de bedoelde richting niets gedaan. Een onderzoek als hier noodig zal zijn, kan niet door een toevallig ter beschikking komend mijningenieur worden uitgevoerd, doch dient te worden opgedragen aan een ervaren kolen- of petroleumchemikus, die voor zijn kennis en ervaring in dit speciale vak ruim zal moeten worden betaald. De Regeering late zich bij voortduring inlichten over den stand van dit uiterst belangrijke vraagstuk door een werkelijke specialiteit en zorge paraat te zijn als straks de tijd gekomen is, die waarschijnlijk niet veraf meer zal zijn. Het onderwerp is van zóó groote beteekenis, dat bedragen, als nu worden uitgegeven voor een aantal petroleumboringen, volkomen verantwoord zijn.

Voor zuivere overheidsexploitatie in de toekomst zijn nu reeds vrijwel alle kansen verkeken, aangezien de patenten in handen zijn gekomen van andere belanghebbenden en de prijs voor licenties ongetwijfeld zeer gepeperd zal uitvallen. Het laat zich dus aanzien, dat de eenige weg zal zijn die van een gemengd bedrijf, waarbij het land de kolenvoorraden en de andere partij de patenten kan inbrengen. Het is te hopen, dat de Regeering haar houding zal wijzigen en door gepaste voortvarendheid zal zorgen, dat in de toekomst de groote kolenrijkdommen van Nederlandsch Indië zullen kunnen worden dienstbaar gemaakt aan een intensievere ekonomische ontwikkeling van deze kolonie.

Het budget van een ambtenaars-gezin honderd jaar geleden

door

P. VAN SCHILFGAARDE.

In het jaar 1825 brak, na langdurige wrijving, een scherp konflikt uit tusschen de nederlandsche en de nederlandsch-indische regeering. De nederlandsche regeering, de koning vooraan, was heftig vertoornd over het financieel beleid van gouverneur-generaal Van der Capellen. De ledige schatkist van het moederland eischte remises uit het rijke Indië, doch in stee van remises kwamen klachten over achterstand, geldnood en schulden. Toen vielen er harde slagen. Den vijfden April werd door den koning een bezuinigings-bevel voor Indië afgekondigd, vervat in 25 scherp geformuleerde artikelen; den 26sten Juni werd de indische regeering bot-weg gedesavoueerd en werden haar maatregelen nietig verklaard; en een besluit van den tienden Augustus bekleedde burggraaf Du Bus de Ghisignies, een Belg, onder den titel van commissaris-generaal met dictatoriale macht, ten einde „de nauwkeurige en doelmatige uitvoering te verzekeren van de maatregelen, welke door den koning zullen worden bevolen met betrekking tot de geldmiddelen en wat daarmede verknocht is" [1]).

Du Bus kwam begin Februari 1826 te Batavia aan. Hij vond hier een financieelen chaos, en den uitweg zocht hij allereerst in bezuiniging. Daarbij deed hij een aanval op de ambtenaren en de officieren en hun salarissen, die heden ten dage alle vakvereenigingen in het harnas zou hebben gejaagd, doch toen, zij het wellicht met wrok en stil verzet, lijdelijk werd geslikt. Menigeen werd aan den dijk gezet. De gratifikatiën werden ingetrokken.

1) Uitvoeriger hierover: „Bezuiniging honderd jaar geleden," in *De Taak* van 7 October 1925.

En een besluit van 19 November 1826 bepaalde, dat een gedeelte der traktementen en wachtgelden van alle hoogere ambtenaren tijdelijk zou worden ingehouden.

Onderscheid werd hierbij gemaakt tusschen gehuwden en ongehuwden. De laatsten hadden het 't hardst te verantwoorden. Zij kregen niet meer in handen dan *f* 250.— 's maands, eventueel vermeerderd met de helft van het bedrag dat zij oorspronkelijk boven *f* 400.— verdienden. Een ongehuwde ambtenaar dus met een salaris van *f* 900.— behield slechts *f* 500.—. Was hij gehuwd, dan liet men hem *f* 550.—. Gehuwde ambtenaren, wier salaris van *f* 500.— tot *f* 800.— 's maands bedroeg, behielden *f* 500.— Voor hetgeen ingehouden werd, ontving men een rentelooze obligatie betaalbaar een jaar na dato [1]).

Deze maatregelen waren gegrond op een raming van de noodzakelijke uitgaven van een ambtenaarsgezin [2]). Aan de heeren J. C. Goldman, hoofddirecteur van Financiën, en J. Kruseman, fungeerend directeur der inkomende en uitgaande rechten, landelijke inkomsten en direkte belastingen, had Du Bus opgedragen, van advies te dienen omtrent het concept-besluit dat bovengenoemde inhouding van salarissen bevatte. Dit advies wordt gegeven in een geheim schrijven van 24 Augustus 1826.

De heeren beloven te „zullen trachten, hun gedachten te ontvouwen op de meest eenvoudige wijze, met voorbijzien van eigen belang, maar met in het oog houding van het algemeen, het Lands belang, zooals dit aan eed en plicht getrouwe ambtenaren voegt." Zij stellen op den voorgrond, dat de commissaris-generaal „in 's konings dienst geen ambtenaren verlangt dan dezulken, die het openbaar karakter, waarmede zij bekleed zijn, naar hun rang en staat ophouden (een punt van zoo groot gewicht onder een onbeschaafd volk, hetwelk wij bestemd zijn te beheerschen, met een getal in evenredigheid tot dat van dat volk staande als van 1 tot 100), dan dezulken die getrouw en ijverig in den dienst zijn en

1) Aanvankelijk was het plan, dat de inlossing dier obligaties zou worden bekend gesteld, zoodra „de staat der financiën, door ruimere middelen, die inlossing zal gedoogen."

2) Te vinden in P. J. F. Louw, De Java-Oorlog van 1825 — 1830, dl. II, 1897, p. 666 vv. (Bijlagen 22, 23 en 24).

een braven, eerlijken en onbesproken wandel leiden en die dus in hun bezoldiging een genoegzaam bestaan vinden om aan die vereischten te voldoen."

„Wij zullen niet doordringen tot de behoefte voor iederen stand," zoo gaan de heeren dan voort, „maar ons voor oogen stellen een ambtenaar die gehuwd is en twee kinderen heeft, waarvan het een in de school moet onderwezen en het andere blijft onder de huiselijke zorge."

Zulk een ambtenaar dan zou te Batavia maandelijks noodig hebben:

voor huishuur	ƒ	180.—
doorgaans wordt daarvoor betaald ƒ 200 en meer.		
voor gras voor zes paarden	„	36.—
„ padi „ „ „	„	18.—
„ een koetsier	„	16.—
„ drie staljongens à ƒ 10 ieder	„	30.—
„ onderhoud voor rijtuig en stalling	„	20.—
„ het onderwijs van zijn kind in de school	„	50.—
„ een kok	„	20.—
binnen 's huis heeft hij noodig:		
3 manlijke bedienden ieder à ƒ 12	„	36.—
1 vrouwelijke bediende voor zijn vrouw en vrouwelijk werk	„	12.—
1 vrouwelijke bediende voor de oppassing van zijn jongste kind	„	12.—
voor het wasschen der kleederen	„	28.—
„ een naaister	„	10.—
„ dokter en apotheker	„	40.—
„ zijn tafel of eten en drinken	„	300.—
te zamen 's maands	ƒ	808.—

Hieronder „is dan niet begrepen aankoop van rijtuig, meubelen, kleederen enz., wat toch ook nu en dan noodzakelijk is, gezwegen van de kontributiën aan het civiel weduwen- en weezenfonds en de belastingen aan het gouvernement."

Nu wordt de brief der heeren Goldman en Kruseman, die Du Bus' voornemen blijkbaar uit den booze achten, pathetisch. „Buiten tegenspraak heeft de door ons bedoelde ambtenaar dit maandelijks noodig, en hetgeen hij minder ontvangt is waarachtig zooveel te kort". Verdient hij minder, dan is hij gedwongen zijn huiselijke vrijheid prijs te geven en anderen bij zich in huis te nemen — zoo dit al lukt. Van menigen ambtenaar blijkt bij zijn overlijden de boedel insolvent (de wekelijksche advertentie-bladen getuigen daarvan); „ja zoo men over het algemeen konde kennen den staat van debet en credit der ambtenaren, die van hun traktementen moeten bestaan, zou men bevinden, dat van een zeer groot gedeelte hun staat nadeelig zou uitkomen."

„De vraag kan dus niet zijn of zij te veel traktement genieten, maar of de omslag hunner huishouding kan verminderd worden en dit is in de tegenwoordige gesteldheid van zaken niet doenlijk, ten minste niet raadzaam." Goedkooper wonen kon men alleen „in de stad" (d. i. in de benedenstad), „en dit van hen te vergen is zooveel als hun aan te zeggen, dat zij zich voorbereiden moeten om zooveel spoediger te sterven." En die vroeger dood zou het gouvernement ook te onvoordeelig uitkomen: hoeveel kost het niet een ambtenaar op te leiden en „herwaarts over te voeren"!

Men zou eenigszins kunnen besparen op paard en rijtuig, wanneer men de vierwielige koets verving door een tweewielige bendy; maar stel u voor, roepen de heeren uit, als een lid van de Rekenkamer of van den Raad van Justitie in een bendy naar zijn kantoor reed! „Welk een indruk zou dit op den Inlander maken?"

O ja, als de ambtenaren in de kampong gaan wonen en leven naar inheemschen trant, dan komen ze veel goedkooper uit! „Maar wij huiveren op het denkbeeld alleen. Wee onzer zoo de Inlanders voor ons de hoogachting verliezen; zoo wij hoelang hoe meer tot hen afdalen. Reeds is de onbeschaamdheid bij den Inlander en den Chinees groot."

Ja (zoo roept Goldman onthutst in een volgenden brief uit), „men kan schier dagelijks Inlander en Chinees in een betere équipage zien rijden dan menig gehuwd ambtenaar, die *f* 800.— traktement geniet."

„Zoo wij, ambtenaren, uithoofde van onze beroepsbezigheden

al niets van de zeden en gewoonten van den Inlander zouden overnemen, zoo zouden het toch voorzeker onze vrouwen en kinderen doen en de gemeenzame samenwoning zou te weeg brengen: gemeenzame opvoeding en gelijkheid. En voorzeker: daarvoor hebben wij toch niet het geliefde moederland en vrienden en magen verlaten om, ver van hen verwijderd, ons zelve in een schroeiend en de levens- en denkenskrachten onderdrukkend klimaat een ballingschap voor ons geheele leven op te leggen! Want van de duizend ambtenaren, die geen meerder inkomen dan hun traktement hebben, zien nauwelijks ..... het moederland terug."

Het getal, dat moest aangeven hoeveel van de duizend het geliefde vaderland wel terugzagen, is in den brief niet ingevuld: de nuchterheid stak plots een stokje voor de aandoenlijke ontboezeming.

„Wil het gouvernement goede ambtenaren hebben, dan moet hetzelve die ook goed, naarmate de behoeften in deze gewesten, beloonen. Doet het dat niet, dan ontslaat het hen als het ware van de verplichting om goede en getrouwe ambtenaren te zijn. De behoefte is eenmaal groot, daarnaar heeft de ambtenaar sedert jaren geleefd, daar kan hij niet meer buiten en wordt het hem van zijn traktement afgenomen, dan zoekt hij dat door andere middelen, ja soms door ongeoorloofde, aan te vullen. Eigenbelang en zorg voor zich zelf en zijn gezin doen hem wellicht veronachtzamen, wat hij aan het gouvernement verplicht is te doen; en voornamelijk kan dit het geval zijn bij ambtenaren, die met de ontvangst en het beheer van 's Lands gelden of goederen belast zijn."

De waarschuwing is niet malsch. — Een ander nadeel der inhouding van traktementen zal nog zijn, dat de delegatiën naar Nederland aan ouders en vrienden zullen ophouden en dat „die ouders en vrienden nu zullen gebrek lijden of ten laste van den staat komen." En in Indië zullen de schuldeischers zich gaan roeren, wat, in aanmerking genomen een sterke waardedaling zoowel van losse als van vaste goederen, ruïneuze gevolgen zou kunnen hebben. Want de rentelooze obligatiën, die men in ruil voor het ingehouden salaris zou krijgen, zullen door geen koopman of winkelier worden geaccepteerd!

„Tot een zeer klein getal onder en over honderd duizenden ge-

plaatst, waarin de geest van woeling reeds gist [1]), moet het gouvernement althans op de trouw, den goeden wil en de medewerking van die ambtenaren kunnen rekenen, maar hun niet de middelen benemen die zij zoo zeer behoeven, om aan dat doel te beantwoorden, noch de zwakheid van den mensch in verzoeking brengen.

„Wij hebben alzoo vrijmoedig en rondborstig onze meening over den maatregel open gelegd", zoo besluiten de heeren hun brief, „en gemeend dit in het belang der zaak en ter onzer verantwoording te kunnen en te moeten doen."

Du Bus was allesbehalve gesticht over de weelderige opvattingen van de heeren Goldman en Kruseman. Den volgenden dag kwam zijn antwoord [2]).

Hij is van gevoelen, „dat onze moreele macht, onze verhevenheid boven den Inlander, en onze invloed op denzelven, meer moet afhangen van onze deugdzaamheid, onze uitgebreide kennis en onze redelijke levenswijs, dan wel van onze kostbare en prachtige uitwendige demonstratiën. In alle landen, zelfs bij de onbeschaafde volkeren, heeft de wijze en deugdzame man, al was hij in armoede, zelfs aan vorsten met de willekeurigste macht regeerende eerbied en achting ingeboezemd."

Hij weet, schrijft hij, „dat sommige hoofdcommiezen à *f* 450.— en eerste commiezen à *f* 300.—, met een huisgezin en kinderen belast, te Batavia zelfs zeer fatsoenlijk zonder schulden leven." Du Bus verwacht van zijn maatregelen een algemeene vermindering van levenskosten. De huren zullen dalen: een eigenaar van huizen zal liever een vermindering op den huurprijs toestaan dan zijn huizen onbewoond laten. Ja Du Bus beschouwt zijn plan als een dwang tot sparen waarvoor menigeen hem later dankbaar zal zijn, en hij overweegt zelfs „een ordonnantie op de praal uit te vaardigen."

Een ambtenaar met *f* 500, gehuwd met twee kinderen, heeft volvolgens hem een zeer goed bestaan. Ziehier Du Bus' begrooting:

---

1) In 1825 was de Java-Oorlog uitgebroken.

2) Deze brief is aan Goldman alleen gericht.— Goldman huisde in Batavia Du Bus in Buitenzorg.

huishuur		ƒ 150
gras voor 4 paarden		„ 22
padi		„ 8
een koetsier		„ 14
2 staljongens		„ 14
onderhoud voor rijtuig en tuigen		„ 15
schoolgeld voor 2 kinderen		„ 15
boeken, papier, pennen enz.		„ 5
een kok		„ 16
2 boejongs (boedjang's) voor het huis		„ 20
een meid voor de kinderen		„ 10
een naaister		„ 10
het wasschen		„ 16
dokter en apotheker		„ 40
dagelijks aan den kok, om een ruime markt te maken van allerlei behoeften, ƒ 2.—		„ 60
een kist Bordeauwijn		„ 44
+ 25 flacons madera		„ 50
+ Seltzerwater		„ 30
likeuren		„ 8
+ voor de melk		„ 8
+ brood		„ 16
+ vleesch		„ 15
+ een takar olie		„ 18
boter		„ 20
te zamen		ƒ 624
de artikelen met een + geteekend, kunnen op de helft worden gebracht [1])	ƒ 68.50	ƒ 118.50
de huur kan wel op ƒ 100 gecalculeerd den, dus af	„ 50.—	
zoude blijven om wel te leven		ƒ 505.50
zonder aankoop van kleeren, welke ik stelle à		„ 50.—
totaal 's maands		ƒ 555.50

1) Bij Louw vindt men dezen aftrek op f 98 gesteld, hetgeen echter niet klopt; het totaal is bij hen f 526.— in plaats van f 555.50.

De ƒ 55.50, die deze raming boven de ƒ 500 gaat, moeten zeker gevonden worden op den wijn!

Een ongehuwd ambtenaar kon volgens Du Bus behoorlijk toekomen met ƒ 300.— 's maands. Goldman had ƒ 350 het minimum genoemd.

„Met de eerste post ben ik van UHoogEdelGestrenge de finale consideratiën over het voormelde ontwerp inwachtende," zoo had Du Bus zijn brief besloten. Goldman antwoordde den 26sten met een uitvoerigen brief, die nuchterder en zakelijker is gesteld dan de eerste.

„Het is bekend," beweert hij, „dat vele ambtenaren het traktement niet genieten dat aan de behoefte geëvenredigd is, maar dat zij, om hun inkomen aan die behoefte evenredig te maken, nog andere middelen bij de hand nemen.

„Zoo ken ik ook een hoofdcommies die gehuwd is en twee kinderen heeft en toch ordentelijk leeft, maar als men zijn woning binnen komt, dan ziet men dat hij nauw en bekrompen is gehuisd; dat zijn tafel schraal is voorzien en dat wijn hem maar zelden verkwikt. Dan weet men, dat zijn stal niet toereikt voor zijn dienst en hij per gelegenheid zich naar zijn bureau begeeft, en dat hij maar zelden voor zijn en zijn vrouw's genoegen, door gebrek aan rijtuig, kan uitgaan. En vraagt men dan, leeft dat huisgezin van het traktement van den man? Neen! Hij heeft van zijn beperkte woning nog een kamertje ingeruimd voor een commensaal, die bij hem ƒ 100 of ƒ 200 in de maand verteert, waarvan hij dus eenig voordeel heeft; en daarenboven vertaalt hij stukken voor degenen die zijn dienst vorderen en stelt hij requesten op, en een en ander te zamen genomen rekent men, dat hij ƒ 650 of ƒ 700 's maands aan inkomen heeft.

„Zoo houdt hij zich fatsoenlijk, hoezeer nog bekrompen, staande, maar niet alleen van zijn traktement. Ik ken ook een eersten commies, die slechts ƒ 300 's maands aan traktement geniet en toch fatsoenlijk met vrouw en kind leeft, maar aan dien man is door een partikulier vrije woning verschaft en een wagen geschonken en twee paarden met toebehooren, mits de vrouw het huishouden bestuurde. De man woont daar zelf bij in en verteert zijn maandelijksch geld ruimschoots voor de tafel, en bovendien

woont nog een ambtenaar bij hem in, die voor kost en inwoning 's maandelijks ƒ 100 aan hem betaalt."

Du Bus had beweerd, dat een ambtenaar met ƒ 2000 's maands de helft hiervan zou kunnen besparen. „Indien dit zoo ware", antwoordt Goldman, „zouden voorzeker nog al velen van die ambtenaren een beurs hebben kunnen maken en naar het vaderland terugkeeren, wat toch het doel van aller wenschen is, maar dat ziet men uitermate schaars. Ik kan voor Uwe Excellentie ongekunsteld en openhartig spreken en dus van mij zelf zeggen, dat ik sedert vele jaren voorname ambten heb bekleed, die mij goede traktementen hebben verschaft, maar dat zelfs mijn woning mijn onbezwaard eigendom niet is, en dat ik geen kans zie om de leening, waarvoor die verbonden is, af te lossen. En men zal toch van mij niet kunnen zeggen, dat ik prachtig of overdadig leef."

Wat de huren betreft: deze zouden door Du Bus' maatregel wel wat dalen, geeft Goldman toe, maar veel kan dit niet uitleveren: ook nu al staan verscheiden huizen leeg.

Dan volgt een uitvoerige kritiek op het door Du Bus opgemaakte budget.

Een woning voor man, vrouw en twee kinderen is in de environs van Batavia niet te bekomen beneden ƒ 180.—

De paarden zijn van dien aard, dat zij op één dag maar eens voor een rit heen en terug kunnen worden gebruikt. „Maar men is dikwijls verplicht twee ja drie ritten op één dag heen en terug te doen, en dan zijn de paarden af, gezwegen nu dat de paarden kunnen ziek worden en sterven, als wanneer de ambtenaar zijn dienst niet zou kunnen waarnemen, zoo hij geen span over had." Met minder dan drie span kan men dus niet toe, en een paard kost per maand ƒ 6 aan gras en ƒ 3 aan padi. Een koetsier is misschien wel voor ƒ 14 te krijgen, maar het loon van een staljongen bedraagt ten minste ƒ 10 of ƒ 8 plus drie gantangs rijst, „wat nagenoeg op hetzelfde neerkomt." De onderhoudskosten van het gerij ad ƒ 20 worden door Goldman gehandhaafd.

De post van ƒ 50 voor 1 schoolgaand kind sloot kost en inwoning bij den onderwijzer in, „want anders had ik weder moeten rekenen op paarden en rijtuig, om het kind naar school te brengen en van

daar weder af te halen. Op dien voet kan men te Batavia geen kind school leggen onder de *f* 50."

De bedragen van *f* 5 voor boeken, pennen, papier, en *f* 50 voor kleederen enz. worden door Goldman, die daar aanvankelijk niets voor opgebracht had, van Du Bus overgenomen!

Een kok kan men wel huren voor *f* 16, maar dan moet hij nog vier à vijf gulden hebben voor sirih en versnaperingen, „anders krijgt men van hem geen goed gedaan." En over de huisbedienden:

„De vadzige aard van den Inlander brengt mede, dat hij traag iets verricht. Daarom zijn twee jongens in een huis om het met de meubelen zindelijk te houden en verder huiswerk te verrichten onvoldoende. De huisbedienden trekken altijd meer dan stalbedienden, men betaalt hen met *f* 10 en 3 gantangs rijst of met *f* 12, wat nagenoeg op hetzelfde nederkomt.

„Uwe Excellentie rekent niet op een vrouwelijke bediende tot assistentie van de vrouw en voor vrouwelijk werk; het is toch waarlijk van een wel opgevoede europeesche vrouw in dit klimaat niet te verwachten, dat zij aan de waschtobbe staat, 't bed moet opmaken en diergelijke. Zij behoeft toch de hulp van een vrouwelijk wezen om haar te kleeden, en behulpzaam te zijn in vrouwelijk werk, want één naaister is voor het onderhoud der kleederen, van man, vrouw en twee kinderen, niet genoeg. Ik blijf dan stellen dat die benoodigd is en wel dat zij betaald wordt met *f* 12."

Een meid en een naaister kan men niet krijgen beneden de *f* 10 met drie gantang rijst. Het linnengoed voor man, vrouw en twee kinderen gewasschen, gestreken en opgemaakt te krijgen voor *f* 16 's maands heet te Batavia beslist onmogelijk.

Ten slotte de voeding, waarvoor Du Bus *f* 100 minder had opgebracht dan Goldman. In zijn tweeden brief geeft Goldman een vrij uitvoerige specifikatie. Ter vergelijking plaats ik de ramingen van Du Bus en Goldman naast elkaar:

STAAT.

	Du Bus	Goldman
Brood	f 8.—	f 20.—
Boter, een vaatje	„ 20.—	„ 20.—
Melk	„ 4.—[1]	„ 8.—
Vleesch	f 7.50	en spek f 30.—
Kippen en eendvogels	—	„ 20.—
totaal vleesch	f 7.50	f 50.—
Eieren		f 2.—
Rijst		„ 20.—
Slaolie		„ 2.—
Groenten		„ 10.—
Zout		„ 10.—
Peper, zout en mosterd		„ 2.—
Specerijen		„ 4.—
Azijn		„ 2.—
Suiker		„ 3.—
Vruchten		„ 7.—
totaal passergeld	f 60.—	f 62.—
Koffie en thee	—	f 20.—
Bordeauwijn	1 kist f 44.—	1½ kist „ 66.—
Maderawijn	12½ fl. „ 25.—	2 fl. „ 3.—
Brandewijn, 2 flesschen	—	„ 3.—
Likeuren	„ 8.—[1]	—
Seltzerwater	„ 15.—	—
totaal dranken	f 92.—	f 92.—
Brandhout, 1 vadem	—	„ 15.—
Olie	½ takar „ 9.—	1½ takar „ 22.—
Potten en pannen	—	„ 3.—
totaal keuken en licht	f 200.50	f 292.—

Zoo komt Goldman ditmaal, met inbegrip van *f* 50.— voor aankoop van kleederen, paarden, rijtuig, stalling en reparatie van meubelen, op een totaal bedrag van *f* 855.— „Ik bevestig mij dus meer en meer in het gevoelen, dat men ambtenaren, die een traktement van *f* 800.— 's maands genieten en daarvan bestaan moe-

1) Bij Louw vindt men f 6.— van melk en f 6.— voor likeuren, hetgeen niet klopt met de hierboven vermelde opgave van Du Bus.

ten, van dat traktement, al is het ook voor een tijd, niet zou dienen in te houden."

Du Bus beleefde dus niet veel genoegen van zijn poging, de leidende ambtenaren voor zijn plan te winnen. Het vragen van hun „consideratiën" had hij ook wel kunnen nalaten. Hij bevond zich pas een half jaar in Indië, was daarenboven een Belg en woonde daar buiten in Buitenzorg, en oudgedienden als Goldman zullen hem niet zonder spot en ergernis een betweterigen baar gevonden hebben. Op veel medewerking van hun kant kon hij niet rekenen.

Maar wat te denken van den maatregel en de begrootingen zelf?

De traktementen, die vóór Du Bus' komst bestonden, kunnen niet overmatig zijn geweest. De commissarissen-generaal, die het bestuur over Indië van de Engelschen hadden overgenomen, beschikten over geringe middelen. Het lag ook niet in den geest der tijden, en Elout was er de man niet naar, al te hooge bezoldigingen vast te stellen. Bij besluit nu van den 15en Januari 1819 werd het hoogste salaris toegekend aan een Raad van Indië, n.l. *f* 2400 's maands. De hoofddirecteur van financiën kreeg *f* 2200; de algemeene secretaris, de president van het hooggerechtshof, de procureur-generaal ontvingen *f* 1600.—; de residenten van *f* 1200 tot *f* 1500, meestal met drie à vijf honderd gulden „tafelgeld." Acht honderd gulden of daaromtrent was de bezoldiging o. a. van den tweeden secretaris, van den secretaris van Financiën, van de leden der Algemeene Rekenkamer. Aan het vendu-departement kregen de vendu-meester, de boekhouder en de kassier ieder *f* 600; het salaris van het hoofd, den „super-intendant," bedroeg *f* 900.— De boekhouder van den pakhuismeester te Batavia (die zelf *f* 1100 verdiende) had een salaris van *f* 300, eveneens de assistent-pakhuismeester, en de adjunct-boekhouder en de adjunct-kassier op het vendu-departement. Kommiezen vinden we op *f* 200, klerken op veertig tot honderd gulden, een eersten klerk bij den pakhuismeester op *f* 150.—

Dit zijn dan ongeveer de nominale bedragen, die de voornaamste groepen der ambtenaren aan bezoldiging ontvingen.

Hoe duur was het leven in die dagen? Wat kon men nu met dat geld doen?

Daar over de prijzen in die dagen zoo weinig bekend is, valt

het niet gemakkelijk hierop een antwoord te geven. Wel kan men iets zeggen over de onderlinge verhouding der verschillende posten. In Augustus en September j. l. werd door het Centraal Kantoor voor de Statistiek te Weltevreden een uitgebreid onderzoek ondernomen naar de gezinsuitgaven op Java. De volledige bewerking van het verzamelde materiaal zal nog verscheiden maanden duren; maar wel staan reeds enkele voorloopige uitkomsten ter beschikking, die met de ramingen van Du Bus en Goldman vergeleken kunnen worden.

Ter vergelijking zet ik nu eerst de ramingen van Goldman en Du Bus, met een kleine afronding, nog eens naast elkaar:

	Du Bus		Goldman	
	Bedrag	%	Bedrag	%
Huur	f 100	18.0	f 180	21.0
Voeding	f 99	17.9	f 160	18.7
Drank	„ 92	16.6	„ 92	10.8
totaal voeding	191	—	252	—
Brand en licht	9	1.6	37	4.3
Bedienden	46	8.3	80	9.4
Rijtuig	73	13.1	118	13.8
School	20	3.6	55	6.4
Dokter, apotheker	40	7.2	40	4.7
Wasch, naaister	26	4.7	40	4.7
Kleeding, meubilair, keukengerei	50	9.0	53	6.2
	f 555	100.0	f 855	100.0

Beschouwt men deze ramingen nader, dan treffen allereerst de groote bedragen die uitgetrokken zijn voor *transport* en *drank*.

Men woonde in de buurt van Noordwijk of Weltevreden, en moest „per gelegenheid", of met eigen paard en wagen, naar zijn werk in de Benedenstad. Het reizen „per gelegenheid" paste een hoogeren ambtenaar niet; ook Du Bus geeft dit zwijgend toe. De zoo goedkoope spoor, trem en fiets bestonden nog niet. Goldman nu brengt *f* 118 of 13.8%, Du Bus *f* 73 of 13.1%, op voor deze transportkosten; Goldman voegt er bij, dat dan ook het toeren

in den namiddag inbegrepen is. — De uitgaven voor drank ramen Du Bus en Goldman beiden op *f* 92.—, resp. 48.1 en 36.5% van de uitgaven voor voeding en 16.6 en 10.8% van het geheele budget. Het is opmerkelijk, dat vooral de zuinige Du Bus zulk een hoog bedrag voor deze verkwikking uittrekt. Men zou hieruit kunnen afleiden, dat men zich in die dagen in zijn leefwijze zeer onvolkomen aan het klimaat aanpaste: men had blijkbaar groote behoefte aan „hartversterkingen"!

Voorloopige berekeningen nu van eenige huishoudboekjes uit het recente onderzoek, afkomstig van gezinnen die eenigszins met de konstruktie van 1826 vergeleken kunnen worden, geven voor transport sterk uiteenloopende cijfers, maar minder dan 10%, en voor drank (incl. kwast e. d.) slechts ongeveer 1% der totale uitgaven; de uitgaven voor dranken blijven ver beneden 10% van de uitgaven voor alle voeding.

Op geringe aanpassing aan het indische leven wijzen ook de ontboezemingen van Goldman over het leven in dit heete klimaat, en zijn klacht over de laksheid der inlandsche bedienden, met, in overeenstemming daarmee, de groote sommen die voor de bedienden worden uitgetrokken. Hun loonen zijn nominaal, en vermoedelijk ook wel in waarde, wat lager dan tegenwoordig; toch zijn naar verhouding der uitgaven aan bedienden, acht à negen percent van de totale uitgaven, nog iets hooger dan uit het huidige onderzoek berekend werd. Men zal het Goldman niet kwalijk nemen, dat hij zijn vrouw niet aan de waschtobbe wil zien staan; maar een kokki, drie djongos en twee baboe's voor een gezin met slechts twee kinderen, waarvan er nog een bij den schoolmeester uitbesteed is, terwijl de staljongens toch wel het werk van den kebon zullen gedaan hebben, dat lijkt wel erg overdadig.

De uitgaven aan voeding in engeren zin (zonder drank) worden door Du Bus te onvoldoende gespecificeerd, om er veel van te kunnen zeggen. Van het totaal ad *f* 99.50 meent hij ruim 20% noodig te hebben voor boter, slechts 8% voor brood, 7½% voor vleesch en 4% voor melk; de rest gaat aan „diversen". Goldman vraagt voor boter hetzelfde bedrag, maar op een totaal van *f* 160, dus slechts 12½%, wat zeker dichter bij de werkelijkheid staat; voor melk het dubbele, voor brood 2½ maal zoo veel en voor

vleesch ruim 6½ maal zoo veel als Du Bus. Nu zijn de uitgaven voor vleesch zeer moeilijk te beoordeelen: het vleesch behoort tot de meest elastische der „noodzakelijke" voedingsmiddelen, en het vleeschverbruik is dan ook sterk individueel. Maar de abnormaal hooge raming van Goldman op bijna 1/3 van de totale uitgaven voor voeding wijst alweer op: geringe aanpassing aan den indischen leeftrant.

De uitgaven voor brood kan men alleen beoordeelen in verband met die voor rijst. Nu trekt Goldman voor rijst *f* 20 uit of 30 gantang of 3 pikol, voor een gezin van twee volwassenen en één of twee kinderen! Voor de bedienden rekent Goldman drie gantang rijst per persoon, hetgeen aan de ruime kant is. Onderstelt men nu, dat de „bediendenrijst" in die dagen half zoo duur was als de rijst die bij Goldman en zijn vrouw op tafel kwam, dan blijft zijn maandelijksch rijstverbruik nog 1½ pikol voor 3½ persoon of ruim 4 gantang per persoon. Naast deze overheerschende en overvloedige rijstvoeding bestaat geen ruimte meer voor *f* 20 aan brood.

Er zijn nog enkele zonderlinge posten in Goldman's raming. Tien gulden voor zout, en daarenboven nog eens twee gulden voor peper, zout en mosterd en vier gulden voor specerijen, moet op een vergising berusten. Hij schijnt ook telkens te vergeten, dat zijn schoolgaand kind bij den meester uitbesteed is en dus alleen tijdens de, in dien tijd korte, vakanties meetelt.

De raming van *f* 50 voor dit schoolgaande kind, waaronder kost en inwoning zijn begrepen, wijst er toch wel op dat het leven in dien tijd niet zoo verbazend duur kan geweest zijn.

De andere posten geven niet veel aanleiding tot opmerkingen. Men mag gereedelijk aannemen, dat Goldman, die blijkbaar in de contramine was en geen lust had in zuinigheid, zijn raming heeft opgezet. Van zijn budget kan wel één à tweehonderd gulden af. Maar Du Bus heeft stellig in de tegenovergestelde richting overdreven. Dit blijkt al hieruit, dat hij oorspronkelijk als 't ware bij ongeluk tot een bedrag van *f* 674 kwam, en toen dit zoo hoog uitviel maar enkele posten, waaronder brood, vleesch en melk, halveerde en flink wat van de huurschrapte. Door deze akrobatische begrootingstaktiek verraadt hij zich.

De volgende raming voor een gezin met twee kinderen in den schoolgaanden leeftijd zou wellicht beter met de werkelijkheid of althans met de wenschelijke mogelijkheid overeengekomen zijn:

	Bedrag		%
Huishuur		f 150	20
Voeding en drank 3 personen:			
Rijst 9 gantang	f 12		
Brood	„ 8		
Boter	„ 15		
Melk	„ 8		
Eieren	„ 2		
Vleesch	„ 25		
Olie	„ 2		
Groenten	„ 10		
Peper, zout en mosterd	„ 2		
Specerijen	„ 4		
Azijn	„ 2		
Suiker	„ 3		
Fruit	„ 7		
samen	f 100		13.3
Dranken	„ 50		6.7
totaal voeding en drank		150	20
Brandhout	f 15		
Olie, 1 takar	„ 15		
Bedienden:		30	4
Kokki	f 20		
Djongos	„ 16		
2 baboes	„ 24		
Kebon (stalknecht)	„ 10		
samen		70	9.3
Rijtuig met bijbehooren		100	13.3
Schoolgeld voor 2 kinderen		15	2
Kostgeld voor 1 kind		40	5.3
Dokter en apotheker		40	5.3
Wasch, naaister		30	4
Kleeding en meubilair		50	6.7
totaal der posten van Du Bus en Goldman		675	
Diversen, zooals belasting, vermaak...		25	3.4
Spaargelden (pensioen)		50	6.7
		f 750	100.0

Hierbij is door de betrekkelijk hooge som die voor dranken werd uitgetrokken nog voldoende rekening gehouden met de boven gekonstateerde geringe aanpassing, terwijl in het bedrag aan transport de andere verkeerstoestanden tot uiting komen. Ook de huur is aan den hoogen kant; overigens kloppen de verhoudingen van dit budget vrijwel met de voorloopige uitkomsten van het huidige onderzoek.

Weltevreden, Oct. 1925.

De Njoeli-beweging
onder de
Lawangan-Dajaks
van de
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo,
door
J. Mallinckrodt.

In de laatstverloopen jaren is eenige malen een godsdienstige beweging onder de Lawangan-Dajaks tot uiting gekomen, die weliswaar geen bloedige botsing ten gevolge had, maar toch de militairen eenigen arbeid verschafte. De bekendheid, die deze beweging door middel der dagbladen gekregen heeft, kunnen we gerust nihil noemen, eenige losse berichten waren de eenige uitingen van belangstelling.

Niettegenstaande dat, waren in de jongste oplevingen der beweging, die in de jaren 1920 en 1922 plaats vonden, elementen, die een goed licht werpen op de Dajaksche denkwijzen, terwijl het tevens goed voorkomt, dergelijke bewegingen eenigzins dieper te onderzoeken, om de wille der groote verbreidheid in den Archipel van zulke en verwante agitatiën.

De grondslag der Njoelie-beweging, was de leer der opstanding uit den doode (soeli), alzoo een met den godsdienst in verband staand element.

Alvorens we dus de beweging zelve kunnen nagaan, moeten we onze aandacht schenken aan dien godsdienst. Een zeer opvallend verschijnsel in beide bewegingen was, dat ze alleen onder de Lawangan-Dajaks voedsel vonden, terwijl de naburige Ngadjoe en Maanjan-Dajaks zich absoluut van deelneming onthielden. Bij ons onderzoek dienen we dus tevens na te gaan welke verschillen op godsdienstig gebied deze drie stammengroepen kenmerken, opdat

we met eenige zekerheid de diepere gronden dier partieele agitatie kunnen vaststellen.

De godsdienst der Dajaks is het animisme. In hun godsdienstig denken achten ze alle levende en levenlooze zaken bezield. Deze levensessence door Dr. A. C. Kruyt in zijn werk over het Animisme „zielestof" genoemd wordt door de Dajaks als *hambaroean* (Ngadjoesch), *amiroeeh* (Maanjansch), *doeoes* (Lawangansch) benoemd, waar het menschen en sommige planten en dieren betreft en *gana* (Ng) of *roh* (Maanjansch) (Law) (Maleisch) voor alle andere zaken.

Niettegenstaande deze tweëerlei naam is deze zielestof in wezen niet van elkaar verschillend, hetgeen blijkt uit elke bezwering, uit elke speculatie hunner primitieve philosophie.

De eerstgenoemde namen zijn alle afgeleid van het grondwoord „*roeeh*" of „Doeo", hetgeen twee beteekent, de vertaling zou dus kunnen luiden de tweede, evenbeeld of iets dergelijks, hetgeen overeenkomt met de voorstellingen die de Dajaks zich van dit levensbestanddeel maken.

Verzwakt de zielestof, dan wordt de houder daarvan ziek, kwijnt weg en sterft ten slotte, men tracht dit te verhoeden door bezweringen door de priesters te laten houden om de levensessence, zoo deze is verdwenen, weer op te zoeken, of zoo ze verzwakt is, haar te sterken door toevoeging van zielestof van andere — om hunne krachtige zielestof bekend staande — levende wezens of voorwerpen. Men wordt daartoe b.v. met bloed besmeerd, bespogen, met bladeren bewoven, met aftreksels van bloemen besprenkeld enz.

In de methode, waarop een en ander wordt uitgevoerd bestaan wel is waar plaatselijke verschillen, maar deze zijn van ondergeschikt belang. Van grooter beteekenis zijn de onderling verschillende wijzen, waarop door de priesters de ceremonie geleid wordt en waarover we hier onder zullen komen te spreken.

Allereerst echter moeten we de hoogere wezens, die mede het leven der Dajaks beheerschen leeren kennen, daarbij zullen we zeer groote afwijkingen tusschen de drie stammengroepen kunnen waarnemen.

De Lawangans noemen hunne hoogere wezens met den verzamelnaam Doewata, waarvan slechts een enkele een naam draagt

n.l. Samat. De plaats en wijze waarop men dezen offert, doet hun oorsprong kennen. Zoodra men met de veldbewerking een aanvang maakt, worden op alle toegangswegen tot het dorp groote offerbakken opgesteld, waarop de noodige offerspijzen aan de Doewata worden aangeboden. Dezen n.l. hebben den grond tot woonplaats en indien ze nu door de bewerking der velden „dakloos" geworden, al rondzwervende, in het dorp zouden komen, zou men vrij zeker kunnen zijn van hun wraak.

Van daar dan ook, dat bij de offerbak even veel primitieve houten poppen zijn gelegd, als er menschen in het dorp zijn. Deze poppen die den naam ganti diri (plaatsvervanger) dragen, zijn middels bezweringen voorzien van een weinig zielestof der dorpelingen. De Doewata met booze plannen, zal zich met dezen plaatsvervanger tevreden stellen, en op dezen zijn wraak koelen, waardoor de werkelijke mensch geen last ondervindt.

Een zelfde bezwering pleegt men te houden als er een besmettelijke ziekte in een nabuurdorp heerscht; door deze handelingen zullen de ziekte veroorzakers, ook de Doewata, het dorp niet kunnen betreden. Het dorpshoofd is belast met deze bezwering. Bij de oproeping der Doewata nu pleegt hij zich te bedienen van een menschenschedel. Het dorpshoofd van Ampah verzorgt ten dien einde den schedel van zijnen grootvader, ook andere familiën hebben zulke schedels, die men dan *pangantoehoe* noemt. Voor de groote ceremoniën echter kan slechts de pangantoehoe van het dorpshoofd gebezigd worden.

Deze schedel dient dus als medium om de grondgeesten op te roepen, om met hen te verkeeren. Het is bekend dat men volgens primitieven door middel van een lichaamsdeel kan verkeeren met de ziel van den oorspronkelijken eigenaar. Hier dus met den grootvader van het dorpshoofd, den stamvader der dorpelingen. De Doewata worden dus door die ziel vertegenwoordigd, m.a.w. de Doewata zijn, althans tegenwoordig, naar het oordeel der Lawangans, de voorouders.

Deze voorouders nu zijn het, die we in alle bezweringen der Lawangan-Dajaks terugvinden. Elke familie vereert daarbij een eigen Doewata, die als huisgod optreedt en die „koenau" genoemd wordt. Voor den dienst van den huisgod ziet men in elk huis, waarin

een familiehoofd woont, een groote offermand hangen, die niet ver van den huispaal zijn plaats vindt, en waar men acht dat een koenau verblijft, als men hem voor een bezwering heeft opgeroepen. Toen men het huis bouwde, heeft men van den hoofdpaal twee stukken hout uitgespaard, waaruit men een manlijk en een vrouwelijk beeld heeft vervaardigd. Het eerste treft men aan den voet van den huispaal, het laatste hangt aan het dak. Bij bezweringen maakt men van deze poppen, in vereeniging met een — op een apart zoldertje bewaarden — schedel gebruik, om met den huisgeest te kunnen verkeeren. We zien dus dat bij dergelijke gelegenheden de geest van het huis zelf (de poppen) en de voorouders (de voorvaderlijke schedel) optreden.

Uit een en ander blijkt dat men zich onder de Lawangan, het uitoefenen van eenige godsdienstige werkzaamheid, niet kan denken zonder de medewerking der voorouders. Toch kan een geringe vooruitgang op den weg der godsdienstontwikkeling geconstateerd worden. In eenige dorpen n.l. Beto en Tampa zag ik een priester bij zijn bezweringen een pop gebruiken, gemaakt uit hout hem door de Doewata in den droom gewezen, en waaraan hij met arenvezels snor en hoofdhaar had aangebracht.

We zien dus dezen priester werken met een willekeurige, hem goedgezinde Doewata, die zijn voorouder niet beslist behoeft te zijn. Toch kon hij zich nog niet geheel losmaken van de idee, dat hij om te kunnen werken, lichaamsdeelen van een overledene moet gebruiken. Hij imiteerde daartoe het haar — een zeer gezocht medium — door arenvezels. Het wil mij voorkomen, dat deze kleine wijziging in de gebruikte bezweringsinstrumenten een begin van overgang van de zuivere voorouderendienst tot de godenvereering vormt. Er moet volledigheidshalve bij vermeld worden, dat de bedoelde twee dorpen, mengdorpen van Lawangan en Maanjan-Dajaks zijn, zoodat het niet onmogelijk is, dat deze meer ontwikkelde stammengroep zijn invloed heeft doen gelden.

De schedels, die we boven herhaaldelijk noemden, worden verkregen doordat een overledene aan zijne nakomelingschap verschijnt en deze verzoekt om door hem verzorgd te worden, in ruil daarvoor zal hij dan zijne bemiddeling verleenen in het verkeer met de Doewata. Na het doodenfeest worden dan de schedels apart gelegd.

Bij de Maanjan-Dajaks zijn de toestanden reeds verder ontwikkeld. Onder hen kent men reeds eenige Goden bij naam, die reeds een min of meer eigen werkkring hebben gekregen. Bij hen ziet men ook niet meer zulke duidelijke media gebruiken, als de schedels der Lawangan. De Maanjansche familie bezit een schutsheilige Nanjoe, die vermoedelijk wel oorspronkelijk een voorouder was, maar toch thans meer tot bovennatuurlijk wezen is opgeklommen.

Zeer leerzaam is in dat opzicht de geschiedenis van den schutspatroon der familie van het eens zoo vermaarde Dajakhoofd Soeto Ono. Toen deze op zijn tocht met de Compagnie naar Montallat, op een goeden nacht sliep, ontmoette hij in den droom twee vrouwen, die zich hem voorstelden als te zijn de: Nanjoe Boekit Nandroeeh (Nanjoe van den tweelingberg). Zij passeerden den nacht met hem en raadden hem aan in tijden van gevaar zich tot haar te wenden, en haar geregeld te offeren. Soeto Ono kwam tot macht en aanzien, de schutspatroon werd de heilige der familie. Soeto Ono nu is de geliefde held der Maanjan, en wordt nog heden hoog vereerd. Is nu echter iemand in hoogen nood dan roept hij de tusschenkomst van Raden Soeta Negara — de zoon van Soeta Ono — in, om een offer aan den Nanjoe te brengen. We zien in dit geval dus zeer duidelijk, hoe uit de persoonlijke schutspatroon, die in wezen een voorouder is, zich de familieheilige ontwikkelt en hoe deze zich middels de heldenvereering tot stamgod opwerkt, waarbij zich de taak van dezen toekomstigen God reeds begint af te teekenen, als een van schenker van geluk en voorspoed.

Deze zelfde Soeto Ono heeft nog een ander gebruik in zijn familie doen ontstaan. Toen zijne moeder van hem zwanger was, droomde zij een hert te ontmoefen, dat de vrucht van haar opeischte. Zij was daartoe niet genegen, maar men trof een accoord, dat het hert het kind bewaken zou, maar dat deze familie geen hertenvleesch zou mogen eten. Dit is tot op heden het geval en hij die aan Nanjoe Goenoeng Nandroeeh wenscht te offeren zal zich ook gedurende korter of langer tijd aan deze verbodsbepaling moeten onderwerpen. Dergelijke voorschriften, die bij de Ngadjoes voor hunne tallooze goden zeer talrijk zijn, zien we dus hier ontstaan.

De priesters der Maanjan verschillen eveneens van die der Lawangan. Zagen we daar een ieder, die een passend medium in zijn

bezit heeft, en in het bijzonder het dorpshoofd in staat om deze werkzaamheden te verrichten, onder de Maanjan begint zich reeds naast de familiepriester voor belangrijkere zaken een algemeene priester te ontwikkelen, die bij de Lawangan alleen voor heel groote feesten noodzakelijk is. En met deze ontwikkeling van het priesterwezen ontwikkelt zich tevens de priestertaal de bahasa pangandraun. Bij de Lawangan is deze nog maar in beginsel aanwezig en wijkt maar zeer weinig af van het gewone Lawangansch bij de Maanjan is deze Godentaal reeds beduidend afwijkend van de spreektaal en doorspekt met alle mogelijke woorden uit buurtalen, die door zonderlinge prae- en suffixen tot onkenbaar toe mismaakt zijn.

De veronderstelling is wel gemaakt, dat deze priester- of Godentalen overblijfselen zijn van een oude taal, m.i. is dit onjuist. Voor zoover ik daarover kan oordeelen is deze priestertaal gemaakt toen het priesterwezen tot ontwikkeling kwam, door die priesters zelve, die zich daardoor beter hebben kunnen handhaven in hun winstgevend bedrijf, zich eenigzins onmisbaar hebben weten te maken. Bij de Lawangan is de basa pahantoean slechts noodzakelijk voor weinige, zeer groote, feesten; bij de Maanjan is voor zeer vele feesten de basa pangandraun vereischte.

Tenslotte komen we dan tot de Ngadjoegroep. Onder hen treffen we een geweldig aantal lucht- en watergeesten aan (Sangiang en Djata), allen een eigen naam dragend, bepaalde functiën ten aanzien der menschen verrichtende en over welke een talrijk aantal verhalen betreffende hun geboorte, leven en bedrijf bestaan. Boven hen allen troont Mahatara, de oppergod, de schepper. Wel heeft men, ook onder de Ngadjoes nog de familieheilige, maar de sporen van den vroegeren voorouderendienst zijn bij hen reeds zoo zeer achter andere speculatiën schuil gegaan, dat men pas na langdurig onderzoek tot dezen kern komt.

Overeenkomstig hiermee heeft het priesterwezen een grooter ontwikkeling gekregen, dan onder de beide eerstgenoemde stammengroepen. De leiders toch der priesterfeesten moeten een groote mate van kennis bezitten, ten aanzien der Godenverhalen, de offerplichten en voornamelijk van de basa Sangiang, de priestertaal. Hier is deze taal in hooge mate ontwikkeld. Voor hen die daarin

belangstellen wordt verwezen naar de Grammatica van Hardeland, waarin de doodenzang is gepubliceerd. Naast de eigenlijke priesterwerkzaamheden hebben zij zich nog een andere bezigheid verschaft door het zingen der — in een populaire Sangiang taal gestelde — goden en helden verhalen.

Deze kundigen hebben zich onmisbaar weten te maken, ik spreek hier n.l. van de leiders, niet van de helpers, ze zijn dun gezaaid. De tijd die verstreken is na Hardelands werkzaamheid heeft in de Beneden streken groote wijzigingen gebracht. Het werk der Zending heeft de zeden verzacht, voor honderden Christenen zijn de balianfeesten verboden vrucht, de room is daar van de priestermelk af. In die streken, ziet men dan ook slechts zeer weinig, werkelijk bekwame, balians. In heel Beneden Dajak is slechts één, maar dan ook zeer kundig priester, n.l. zekere Sawang, Dajaksch adviseur van den Landraad te Koeala Kapoeas. In de bovenlanden echter, vooral in het Sampitsche, is het boven vermelde nog van volle kracht.

Bij het hier gegeven korte overzicht van eenige godsdienstige factoren, die op het bestaan der Dajaks inwerken zien we duidelijk hoe een stijgende ontwikkelingslijn door den Godsdienst dezer drie buurgroepen te volgen is, hoe uit de vooroudérendienst, zich langs de heldenvereering, de daemonologie heeft ontwikkeld, die bij de Ngadjoes haar hoogste punt bereikt, hoe daarmee gelijken tred houdt de ontwikkeling van het priesterwezen en de priestertaal, maar hoe deze beide laatsten geleidelijk verdwijnen, daar waar de Europeesche cultuur zich met meer kracht laat gevoelen. Met name moet dit gezegd worden van den invloed der Zending en de daarmede gepaardgaande Christianiseering van een deel der bevolking.

Hebben we thans met de hoogere wezens kennis gemaakt, thans moeten we het tweede belangrijke punt van onderzoek behandelen n.l. de doodengebruiken en de eschatologie der Dajaks. We vangen daarbij weder met de Lawangans aan.

Zoodra de zielestof voor goed het lichaam verlaten heeft, treedt de dood in. Op het oogenblik van het verscheiden maakt zich echter een ander geestelijk bestanddeel van het lichaam los n.l. de ziel,

die voort blijft bestaan na den dood. Behoorde de zielestof tot de alomvattende levensessence van het heelal, kunnen we deze dus de onpersoonlijke ziel noemen, de bij het sterven verschijnende ziel is de persoonlijke ziel. De primitieve kan zich echter geen leven, ook niet in het hiernamaals denken, zonder een materieel waarneembare verschijning. Ook hierin heeft hij voorzien door de ziel uit twee (sommigen zeven) bestanddeelen te laten bestaan. Het eene de vergeestelijkte ziel die dadelijk naar het hiernamaals gaat: de *kramat* (Law), *liau krawang* (Ngdj) en de ziel van het vleeschelijke lichaam: de *adiau* (Law. Maanjansch), Liau (Ngadj), die tot het doodenfeest op aarde blijft, en dan veelal op het graf vertoeft. Van daar dat men daar op den 7den en 49sten dag spijzen neerzet.

Is men nalatig in de verzorging van de achtergebleven ziel, en heeft men geen voorzorgen genomen bij de voorloopige begrafenis, om de ziel het terugkeeren in zijne voormalige woning onmogelijk te maken, dan zal deze ziel niets ongedaan laten om zich een metgezel te bezorgen. De Ngadjoe's alleen hebben, theoretisch, een andere opvatting. Volgens het doodenlied toch, zou de lichamelijke ziel tot aan het doodenfeest slapen bij de beenderen in de doodkist. De begrafenisgebruiken en de offers aan den afgestorvene, als ook de angst der menschen doen duidelijk zien, dat het populaire volksgeloof dat slapen alles behalve au serieux neemt.

Tot aan het doodenfeest bestaat er dus geen noemenswaardig verschil van opvatting. Met dat grootste feest der Dajaksche gemeenschap *(warah)* (Law.), *idjambeh* (M), *tiwah* (Ng.) begint echter de afwijking.

De algemeene opvatting is, dat het doodenfeest de ziel van den gestorvene los maakt van het aardsch bestaan. Tiwah beteekent dan ook niet anders dan dat. Daardoor worden de banden niet alleen van den doode met deze wereld, maar ook die met zijne nabestaanden losgemaakt. De weduwe mag hertrouwen, de boedel wordt verdeeld. De weg naar den hemel echter is niet zoo gemakkelijk te vinden, men krijgt daartoe geleide mee, en de priesters zingen de moeilijkheden van den weg. Wie zijn nu die geleiders?

Bij de Lawangan worden door de priesters de zielen van vooroverleden verwanten opgeroepen en dezen zijn de leidsliëden der

dooden, de zielestof van den priester vergezeld hen op hun reis en bezingt het gebeuren.

Bij de Maanjan wordt op verzoek der balian een afgezant der Goden gezonden om de priesteressenzielestof te geleiden, die de ziel van den doode medeneemt. De balian neemt hier een zeer werkzaam aandeel aan de reis.

Bij de Ngadjoe's ten slotte wordt een groot deel van het werk gedaan, door den Sangiang, met de doodenvaart belast, n.l. Tempon Telon, die daarbij echter daadwerkelijk door den priester geholpen wordt. Een meer uitvoerige beschrijving zou mij in dit verband te ver voeren, ik hoop de teksten der doodenzangen, waaruit een en ander blijkt in het Dajaksch met vertaling op een andere plaats te publiceeren.

We zien dus ook hierbij weer de zelfde verschillen als boven tusschen de drie groepen, het geleidelijk verzwakken der voorouderlijke werkzaamheden en de vervanging daarvan door Goden en de versterking der priesterlijke positie. Waar gaan de zielen der afgestorvenen nu heen?

Het hiernamaals der Lawangan is de *Boekit Loemoet* een berg waarop de Ajoeh, zijrivier der Barito ontspringt: De Maanjan noemen een en ander kortweg toempoek adiau, en achten een en ander ergens in de nevelzee gelegen, ook treft men in de basa pangandraun den naam: *„Datoe Toendjoeng Pono Gahamari Danrahola"* aan. De plaats van dezen hemel weet men niet. De Ngadjoe spreken van lewon liau (zielen dorp), terwijl de man uit het volk deze plaatst op de Boekit Kementeng, waar de Kahajan ontspringt, achten de theologen een en ander in de nevelzee gelegen. Als men echter de doodenzang leest, en ziet dat al de vernielde plaatsendorpen, rivierbochten, enz. aan de Kahajan zijn, dan lijkt de eerste opvatting de oorspronkelijke. Ook de aan de Ngadjoe verwante Dajaks van Sampit beschouwen den oorsprong hunner rivier als hunnen hemel. Vooral in het geval der Lawangan en der Ngadjoe ligt dan de veronderstelling voor de hand, dat we in dien hemel niet anders te zien hebben dan het land van oorsprong dier stammen, waarvandaan ze voor eeuwen de rivieren zijn afgezakt. Voor de Lawangan staat dat zelfs vast, de talrijke graven op de rotsen,

die zich langs de Ajoeh bevinden, worden door de Lawangan als die hunner voorouders genoemd.

In de hier gegeven beschrijving zou men niet veel verschil tusschen de stammengroepen kunnen opmerken, als niet het populair geloof geheel van deze leer afweek.

De Lawangan dan beschouwen in het leven van elken dag evenals, de Maanjan het kerkhof zelve als den hemel of voor wat de Lawangan aangaat het knekelhuis. Dit mag blijken uit enkele strafbepalingen. De beenderen mogen eerst na het doodenfeest, dus als de ziel is weggevoerd, op het kerkhof (siat) worden begraven, of in het knekelhuis (kariring) worden geborgen. Graaft men nu na dien de beenderen op, en brengt ze naar een andere plaats, dan wordt men beboet met de kosten van een bezwering tot reiniging van het dorp, tevens echter moet men op het graf eten plaatsen en andere offers brengen, want de ziel is verstoord, omdat hij door die opgraving uit den hemel is gehaald. Daardoor ontstaat ook het gevaar voor de dorpelingen, dat slechts door een reiniging kan worden bezworen. Ook het beschadigen van een graf wordt beboet, ten deele ten bate van den overledene. De Ngadjoe's daarentegen kennen deze strafbepalingen slechts in enkele streken en spreken zich in geen geval zoo duidelijk uit als de beide andere groepen.

We zien dus bij de Lawangans het knekelhuis als hemel, is het dan te ver gezocht, den schedel of de beenderen zelve als hemel te beschouwen, die daardoor zoo uitermate geschikt zijn om als medium te dienen. De Boekit Loemoet als oorsprongsland en dus voorzien van talrijke graven, is dan geworden tot de verpersoonlijking der gestorvenen, immers daar liggen de beenderen der oerstamvaders.

Bij de Maanjans is het de Siat, de grond dus, die de afgestorvenen herbergt; de priesters hebben echter in de nevelzee een plaatsje gezocht, waardoor hun werk heel wat moeilijker wordt, hun hulp dus moeilijker te ontberen. Voor de Ngadjoe geldt het oorsprongsland, maar daarnaast een meer geperfectioneerde hemel, onbereikbaar zonder belangrijke hulp van Goden en priesters. Wederom moeten we dus wijzen op de boven reeds genoemde verschilpunten.

Over het leven in het hiernamaals maakt de Dajak zich geen

scherpe voorstelling, hij vermoeit zich niet met voorstelligen over dat leven, het eenige wat hij zich denkt is dat zijn bestaan daar niet zal afwijken van dat hier op aarde, alleen tegenspoeden en ziekten zullen hem daar niet kwellen. Dat bestaan geheel losmaken van aardsche inzichten is hem niet mogelijk, zijn denkvermogen is daar niet op ingericht. In de voorstellingen betreffende het leven hiernamaals onderscheiden zich de verschillende stammengroepen niet in wezen. De toelating tot die oorden van gelukzaligheid is ook aan geen uiteindelijke goddelijke rechtspraak onderworpen. Er wordt slechts op eenige punten door den bewaker des hemels gelet, n.l. op rijkdom, moed en sexueel leven. Vooral dit laatste punt werpt een licht op Dajaksche opvattingen ter zake. De vrouw die als maagd sterft, alzoo iemand die hare vrouwelijke plichten niet heeft vervuld, zal door den hemelbewaker der Ngadjoe, Koekang, onder een boom begraven worden (symbool der manlijkheid), het zelfde geldt voor den man, die in de zelfde omstandigheden verkeert, hij zal in een sloot (vrouwelijkheid) gestooten worden. In hoeverre we dit als een rechting moeten beschouwen, hoe lang de geoordeelde ziel in deze positie moet blijven, dat alles zijn open vragen voor den Dajak, niet alleen voor den gewonen man, maar ook voor den priester.

Algemeen is ook de opvatting dat de ziel niet het eeuwige leven deelachtig wordt. In het hier namaals wordt hij zelfs oud, zij het dan ook zonder de aardsche gebreken van dien. Tot zeven keer toe kan hij dit euvel verhelpen door het danoem kaharingan (levenverwekkend water) uit de Batang Garing (de levensboom) te drinken. Daarna echter heeft dit water zijn kracht verloren, om welke reden is al weder een open vraag. Is dat oogenblik gekomen dan sterft de ziel en wordt door Mahatara tot nieuw leven gebracht en gehuisvest in een paddestoel of een vrucht, die als ze gegeten worden de vrouw tot ontvangenis vatbaar maken en den man tot verwekking in staat stellen. Deze wedergeboorte (Mandjalma), heeft men wel toegeschreven aan Hindoe invloed. Moge het zijn dat de naam daartoe aanleiding geeft, er is verder geen enkel punt van gemeenschap met de Hindoesche wedergeboorte, die een tot volmaaktheid doorgevoerd stelsel van vergelding is, eindigende met een uiteindelijk opgaan in Nirwana. Bij de Dajaks is geen sprake

van vergelding van zonden in het hiernamaals, laatstaan bij de wedergeboorte. De mensch krijgt bij zijn leven zijne zonden, d.w.z. zijn overtredingen tegen het geldend gewoonte recht betaald, het zij door den aardschen rechter of door tusschenkomst der hoogere wezens.

Ik vermeen dan ook dat in wezen dit begrip der wedergeboorte Dajaksch is en dat men hoogstens den naam van Hindoe emigranten heeft overgenomen, een aanpassing van dien plooibaren Godsdienst aan het Dajaksch volksgeloof. Dat hier Hindoe overheersching heeft bestaan is echter vrij zeker, Hindoe invloed is een feit.

Tenslotte moeten we nog op een ander onderdeel van den godsdienst de aandacht vestigen n.l. op het feticisme. Gebruikt men aanvankelijk slechts bepaalde zaken om daarmee bij bezweringen contact te kunnen krijgen met de voorouders, bij meerdere ontwikkeling der godsdienstige denkbeelden wordt aan die zaken niet alleen de kwaliteit der bemiddeling, maar ook die der bescherming toegeschreven, het medium wordt tot amulet. Was aanvankelijk een schedel, een steen, een stuk hout, door de Goden aangewezen, geschikt om met die Goden (voorouders) te verkeeren, ten slotte werd het dragen of bezitten van zulke voorwerpen een bescherming tegen kwade invloeden, dan wel stelde den eigenaar in staat geluk en voorspoed bij verschillende aangelegenheden, te genieten.

De amulet is een persoonlijk beschermingsmiddel kan zich echter over een gansche familie uitstrekken maar kan aan vreemden geen krachten geven, als deze zich niet eerst door een vrij kostbaar ceremonieel met de zielestof der amulet op vriendschappelijken voet heeft gebracht. Bij dat ceremonieel komt dan ook steeds duidelijk naar voren de vroegere functie van de amulet n.l. de kwaliteit van medium.

De ontwikkeling van familiemedium tot gemeenschapsmedium zien we zeer duidelijk bij de ontwikkelingsgeschiedenis der dorpsofferplaatsen.

Leerden we boven voor de Lawangan, den schedel van den grootvader van het dorpshoofd kennen, als het medium om met de grondgeesten van dien stam te kunnen verkeeren, bij de Ngadjoe's ziet men, in de dorpsofferplaats van Mandomai, een steen die functie vervullen. De geschiedenis daarvan echter (zie Kol. Studiën 1924

II p. 127) wijst dien steen aan als den versteenden schedel van den stamvader der oorspronkelijke bevolking. Als men de grondgeesten offert, brengt de bevolking — ook de niet aan den stamvader verwante — aan dien steen als vertegenwoordigende de aardgeesten hare offers. Om oudtijds als vreemdeling in het stamverband te worden opgenomen was een kostbaar ceremonieel noodig, dat ten deele voor de dorpsofferplaats werd afgewerkt, en waarbij de nieuweling door middel van den steen aan de aardgeesten werd voorgesteld.

Ziet men voor Mandomai dat de schedel toch nog in de legende voortbestaat, elders onder de Ngadjoes is het een steen geworden die door de Goden aan den stamvader werd aangewezen (zie Kol. Tijdschrift 1923 p. 532)) vandaar is het maar een stap, om de steenen tot beenderen der aarde te maken, door welker gebruik men met de aardgeesten kan verkeeren. Is men eenmaal zoover gekomen, dan heeft de aardgeest zich in het denken der menschen losgemaakt van den voorouder, en treedt het godsdienstig denken een nieuwe phase in, dat n.l., dat de aarde als een God wordt beschouwd.

Uit dit overzicht, als gezegd, blijkt, dat de Lawangan nog zuivere vooroudérendienaren zijn; bij hen, in veel hooger mate nog dan bij de beide andere stammengroepen, beheerschen de voorouders het leven van den aardschen mensch. Waar de godsdienst der primitieven ten nauwste met het adatrecht, — dàt toch, zijn de regelen door die voorouders gegeven, — samenhangt en daarvan niet te scheiden is, zien we dat alles wat naar hervorming zweemt, bij voorbaat op tegenstand stuit, althans minstens op negeering. Dit streven gaat niet in eerste instantie uit van den lust tot verzet tegen al wat nieuw is, maar vindt zijn oorsprong in de angst voor de voorouders, die hunne nazaten de overgeleverde adats zien wijzigen en hun ongenoegen wel door ziekte, misgewas en andere plagen zullen kenbaar maken. Bij elke nieuwigheid, die staat te worden ingevoerd, zal men dus vooral in die zeer primitieve streken zien, dat de bevolking min of meer in onrust komt. Lang niet altijd komt dat tot uiting door ongeregeldheden, maar wel ziet men dan een meer opgewekt „godsdienstig leven". Blijkt het toch dat aan deze nieuwigheid niet getornd kan worden, dan zal men de voorouders door meerdere

bezweringen trachten te bevredigen. Vooral de meest conservatieve elementen in de gemeenschap, zullen niet zonder angst de ontwikkeling der dingen afwachten, zullen niet laten hunne voorspellingen bekendheid te geven en daarmee de agitatie te verhoogen. In zulke omstandigheden is de bodem natuurlijk uiterst geschikt om door agitatoren, die een of ander financieel of politiek belang wenschen te dienen, te worden bewerkt, zonder dat zij zelven kans loopen op eenig risico.

Gaan we thans de Njoelie-beweging na, zooals die zich in de oplevingen van 1920 en '22 voordeed, waarbij we dan tevens kunnen nagaan welke elementen moeten geacht worden te zijn min of meer zuiver van Dajakschen oorsprong en welke bestanddeelen als vreemde import moeten worden beschouwd.

Het woord njoeli is afgeleid van Soeli, hetgeen in de drie talen „opstaan" beteekent en hier in den zin van opstanding uit de dooden moet worden beschouwd. Naar de leer der Njoeli zou n.l. de Boekit Loemoet de zielen der afgestorvenen loslaten, die dan allen naar hunne dorpen zouden terugkeeren, daarbij eenige zaken medenemend uit het hiernamaals, die den paradijstoestand op aarde zouden doen terugkeeren.

Een algemeene opstanding in dezen zin kent het Dajaksche volksgeloof niet. Een vroegere paradijstoestand echter, is in de legenden wel bekend, door onderlinge twisten (Ngadjoe), of door ongehoorzaamheid aan gegeven bevelen (Kota Waringen Dajaks) is aan dezen paradijstoestand een einde gekomen, sinds dien kan ook de mensch niet meer van den dood genezen worden.

Het doel der opstanding is dus de terugkeer der voorouders het herstel van den ouden paradijstoestand, de handhaving der overgeleverde gebruiken onder leiding der grondvesters van dien adat. Dit punt al dadelijk eischt onze aandacht, een terugkeer tot het oerrecht toch, beteekent een tegenkanting tegen alle nieuwigheden, dus niet alleen tegen alle regelingen van het Gouvernement maar in de eerste plaats is het een aanslag op dat Gouvernement zelf, de meest tastbare nieuwigheid, de vader van al die andere ongekende bedenkselen als belasting, heerendienst, te samen wonen der bevolking en tientallen meer. Daar staat ons dus klaar en duide-

lijk het doel voor oogen; en dat doel staat lijnrecht tegenover de belangen van het Gouvernement. Beschouwen we thans de Njoeliebeweging. Het aanknoopingspunt met den godsdienst wordt gezocht in een oude legende, waarvan de inhoud in het kort als volgt is.

Een zekere adjang verloor op een kwaden dag zijn vrouw, het lijk echter was verdwenen. Adjang zocht nu een bekwaam priester om te onderzoeken of de ziel zijner vrouw desalniettemin in het hiernamaals was aangekomen, hieraan werd voldaan, maar de beheerscher van het hiernamaals n.l. Mansan Samarikoeng, verklaarde dat de ziel daar niet was aangekomen. Daardoor was het duidelijk, dat de vrouw niet in waarheid gestorven was, maar dat zij door een kwaad willend element geroofd was. Na langdurig zoeken kwam eindelijk Adjang achter de verblijfplaats van zijn vrouw en kwam nog juist tijdig om het huwelijk van zijne vrouw te verhinderen met het booze wezen. Een en ander ging als volgt in zijn werk. Toen hij in de nabijheid van de plaats van het feest gekomen was smeerde hij zich olie op den nek, de zoogenaamde *Ollau panjiroem,* waardoor hij onzichtbaarheid verkreeg, zoo betrad hij ongezien de plaats van het feest. Als eenig wapen had hij bij zich een lans, die tegelijk met hem uit zijne moeder geboren was, de *beloekoeng tampreh,* een voorwerp dat de eigenschap bezat alles te treffen wat men wenschte te raken, voorts bezat hij nog een draagmandje, dat op de zelfde wijze ter wereld was gekomen en de eigenschappen van onzen hoorn des overvloeds bezat, de mand droeg den naam *Ongkeng sokek.* Adjang betrad de woning en verschool zich in de iboes, de groote offermand om aan de huisgeest te offeren. Zijne vrouw, de bruid, nam daaruit een klapperblad, om een speeltuig voor een kind te vlechten, maar toen ze daarna haar hand terug wilde trekken, greep Adjang die en deelde haar mede, dat hij gekomen was om haar te halen. De vrouw werd gek. Terstond gingen de aanwezigen tot de genezing over, door haar met kippenbloed en ei te besmeren, met het gunstigst resultaat. Gevraagd naar den oorzaak van haren waanzin, verklaarde ze in hooge mate verbaasd te zijn over de macht der huisgeesten in deze streek, die het bestonden haar vast te grijpen. Op dat moment vertoonde Adjang zich in zijn zichtbare gedaante, zittende in den iboes. Hij deelde daarop den verbaasden aanwezigen mede, dat hij

voornemens was met de bruid te huwen en stelde daartoe eenige krachtproeven voor, om zich met den bruidegom te meten. Door de hulp der bovennatuurlijke wapenen slaagde hij natuurlijk in zijn opzet. Hij keerde met zijne vrouw terug en leefde een gelukkig en voorspoedig leven. Een tweede verhaal vertelt ons van zekere Mboeng-Moenoer, die de gave bezat den dood uit het leven te weren door de macht van het geluid van zijnen gong „toengkara wanten". Daardoor was hij in het genot van groote rijkdommen gekomen, volgens hem echter ontbrak hem slechts een ding en dat was de macht om te sterven. Daarom zond hij zijn vrouwen uit om Djawa Ilang te halen, die bekend was met het warah, d.i. het zingen der doodenzangen en die daardoor de gave bezat alles te kunnen doen sterven. Deze wijze woonde op Boekit Loemoet. Na eenig over en weer gepraat geeft Djawa Ilang toe en gaat mede. Onderweg geeft ze eenige staaltjes van haar kunst, om hare geleidsters te overtuigen van de ellende, die uit haar verzoek zal voortvloeien voor alles wat op aarde bestaat. Niets kan echter de vrouwen van haar voornemen afbrengen en zoo komt men bij Mboeng Moenoer, die door het warah komt te sterven. Voor dien echter deelt hij mede, dat hij Toengkara Wanten met zich zal voeren, en al zijne na overleden gestorvenen om zich heen zal verzamelen. Hij zal als Samarikoeng vorst des hemels zijn.

Zoo is geschied en als de zielen der afgestorvenen thans op hun laatste reis de Goenoeng Loemoet Boentoeroeng bereiken, en van daar een laatsten blik op aarde werpen, waardoor de lust bij hen opkomt terug te keeren, dan klinken de goddelijke klanken van Toengkara Wanten tot hen door en zonder verder bedenken zetten ze hun weg voort, om zich met de voorouders te vereenigen. Toengkara Wanten is dus de eigenlijke drijfveer die de menschen in den dood drijft, het hooren van zijnen klank stelt de grootste gelukzaligheid voor, het leven van onbezorgdheid.

Ten slotte de derde legende. Een zekere persoon Ajoes die uitermate aan aardsche feestvreugde gehecht was, wenschte deze genietingen ook den afgestorvenen deelachtig te doen worden en nam daartoe zijne zuster Silo in den arm, die de gave der opwekking uit de dooden zal bezitten, zoodra Samarikoeng dood zal zijn en Toengkara Wanten op aarde zal zijn teruggebracht. Ajoes die de

onsterfelijkheid schijnt te bezitten tracht dit voortdurend te bereiken, maar kan daarin niet slagen omdat Samarikoeng, op zijn hoede, zoodra Ajoes in aantocht is, zijn gong slaat, waardoor de snoodaard zoo bekoord wordt, dat hij zijne kwade plannen vergeet.

Het was nu de leider der Njoeli-beweging Kakah Gajah die zich voor Ajoes uitgaf en aan de menschen mededeelde dat Samarikoeng..... door hem gedood was en dat hij eerdaags naar Boekit Loemoet zou gaan om Toengkara Wanten te halen.

Deze volksverhalen vormen de kern, waarom de beweging steeds weer ontstaat; daarop wordt voortgeborduurd, want volgens de laatste legende zal Ajoes nimmer in zijn opzet slagen. We moeten thans nagaan hoe de bewegingen worden georganiseerd.

De leiding der Njoeli berust bij een groep lieden, die allen met fraaie titels zijn begiftigd, de hoofdleider geeft ongezien bevelen aan deze wereldsche leiding, hij staat in nauwe relatie met de hoogere wezens, hij alleen weet wat te gebeuren staat. Deze persoon draagt den titel *Kakah Gajah* (grootvader groot), in de beweging van 1920 bleek dat te zijn zekere Toemanggoeng Badar, een volkshoofd uit het Tewehsche.

De aardsche leiding bestaat uit een vijftal personen die de titels: *Toekar Boelau, Sansarinan Potong, Sarambi Noening, Djakit Njangkis* en *Boelau Ngoeer* dragen.

We zien dus uit deze benamingen dat men zich deze leiding voorstelt als een huis, als voorbeeld daarvan heeft men het huis van Samarikoeng genomen, waaraan volgens de verhalen al deze kostbare onderdeelen voortkomen. Deze vijf leiders nu ontvangen van Kakah Gajah de bevelen, die door hem op de bijeenkomsten gegeven worden. De vijf leiders, bemoeien zich zelf echter evenmin met het profane werk, maar breiden de theorieën van het Njoeli geloof uit door middel van z.g.n. *pengoeroes*, dit zijn lieden, die door de leiders vertrouwd worden, die zich reeds aangesloten hebben aan de beweging en die last krijgen de „leer" der Njoeli te verbreiden.

Dit element is geheel vreemd aan het Dajaksche animisme. Als er een verdraagzame godsdienst is, dan is dat de voorouderendienst, zij werken niet door middel van zendelingen voor de uit-

breiding van hun geloof, zij zijn niet als elk Mohamedaan verbreiders van hun godsdienst, om de eenvoudige redenen dat een en ander in strijd is met de grondslagen van den voorouderendienst, waarvan het hoofdvereischte is de afstamming van de vereerde voorouders. Wel is waar kan men door adoptie of het sluiten van bloedvriendschap dezen bloedband kunstmatig doen ontstaan, maar daartoe is een kostbaar ceremonieel noodig. Vandaar dan ook dat de heiden, die de wereldgodsdiensten van zijn standpunt beschouwt, in Christus en Mohamed niet anders ziet dan personificatieën der voorouders van Europeanen en Maleiers, daardoor is de Mohamedaan geworden Dajak ook zoozeer overtuigd van zijn behooren tot de groote Moslimsche gemeenschap, van daar dat een Christen geworden Dajak zich voelt te behooren tot de Europeanen. Deze idee gaat bij hen niet uit van het geloof dat zij zijn „kinderen van eenen Vader" in den zin van het Bijbelsche woord, maar van de veronderstelling, dat zij door de doop geworden zijn leden van den Christelijken-lees Europeesche-gemeenschap.

Om die redenen is het den Dajak vreemd propaganda te maken, toch was dit pengoeroesstelsel één van de krachtigste verbreiders van de beweging, meteen aan den Dajak ten eenenmale vreemden ijver vervulde hij zijnen plicht en maakte, meermalen zonder kennis van de bedoelingen dier beweging, propaganda. Zij die genegen waren aan de beweging deel te nemen moesten daartoe van den pengoeroes een olie, de z.g.n. *Ollau panjoeli,* koopen die uit vijf onderdeelen bestond, die we later zullen leeren kennen, door het gebruik waarvan, hij niet alleen bovennatuurlijke krachten zou ontvangen, maar waardoor tevens een geheimzinnige band ontstond tusschen de gezamenlijke gebruikers onderling.

Ook dit beginsel is vreemd aan het animisme. De bij hen gebruikelijke middelen van dien aard, zijn individueel. De individu wordt door een of ander hooger wezen met een amulet begiftigd, dat hij persoonlijk door middel van een bepaalde ceremonie wel is waar kan overdragen aan derden, maar dat niet door louteren verkoop zonder meer zijne bijzondere krachten ten dienste van anderen stelt. Nog veel minder kan daardoor een mystieke band ontstaan, dien de primitieve gemeenschap niet kent.

We hebben hier te doen met het Maleisch animitisch Djimat

geloof, waarbij Mohamedaansch mystieke elementen een rol spelen. Een bekende Maleische djimatdrank in dien zin is de minjak bintang, die de kracht heeft de dooden tot het leven terug te brengen.

Niet alleen dat de pengoeroes zijne oliën verkoopt maar tevens doet hij de gezamenlijke bekeerlingen op gaan naar de plaatsen waar de beweging hare centrale godsdienstige bijeenkomsten houdt en waar de hoogste aardsche leiders de leiding hebben, waar zich Kakah Gajah aan de „geloovigen" manifesteert.

Beschouwen we nu de ollau penjoeli, dan zien we die aanvankelijk in bezit van Silo, de zuster van Ajoes, die daarmede de dooden zou kunnen opwekken. Deze macht kwam haar alleen toe, was dus individueel. De vijf bestandeelen zijn:

1. *Ollau panjiroem,* die den gebruiker onzichtbaarheid geeft, we zagen boven reeds hoe Adjang daarvan gebruik maakt. De oorspronkelijke gedachte is dat deze panjiroem den gebruiker behoedt voor ziek worden, dus de ziekte verwekkende invloeden kunnen den gebruiker niet zien. Daarmee is dan tevens de grootste trawant van den Dood uitgeschakeld, waartegen een beweging als deze, die den dood wil afschaffen, gericht is.

2. *Ollau balalang langit,* (de olie der geopende hemel) een geluksdrank.

3. *Ollau sansirah.* Het gebruik daarvan stelt in staat alles te verkrijgen wat men wenscht. De Ngadjoe-Dajaks gebruiken daartoe *kajoe taraus.*

4. *Ollau lapoesoe manok toeo* (olie van het hart van een oude haan) geeft onkwetsbaarheid en moed, waarvan de haan het symbool is.

5. *Ollau oeroet lamatek djatoes* (olie der honderd bloedzuiger monden) geeft onsterfelijkheid, als symbool waarvan de bloedzuiger geldt.

Men smeert zich deze olie op verschillende plaatsen van het lichaam, of drinkt het vocht, voor 25 cent per stuk kan men ze koopen.

De resultaten met al deze oliën te bereiken, zijn ook met oorspronkelijk Dajaksche voorbehoedmiddelen bereikbaar, daarbij is echter de kracht zooals gezegd individueel. Groote kracht bezitten

daarbij tevens de batoe panjiroem, dat zijn zwarte steentjes die veel in de Soengei-Loewang worden gevonden en die de zelfde eigenschap bezitten als de bovengenoemde olie.

Nog eenige andere betalingen zijn verschuldigd, die men te doen heeft als men een vergadering mee maakt n.l. *troes asoeng* — om het hart te vereenigen, een betaling dus, die dienstig moet zijn aan het verband der geloovigen onderling. De betaling beloopt 10 cent. *Wang soedjoed* — om den leider een hand te mogen geven (10 cent).

Wang roedji — nummergeld — te betalen als men de vergaderzaal betreedt (5 cent).

Al deze betalingen zijn niet van Dajakschen oorsprong.

De vergaderingen, die gehouden werden, waren deels bedoeld om den band onderling te versterken, deels om aan de zucht naar vermaak te voldoen en ten slotte om de catastrophe af te wachten, die veroorzaken zou, dat de zielen op aarde zouden terugkeeren. Deze vergaderingen, waarbij het berbalian niet van de lucht was, werden steeds gehouden op malam Kamis (de nacht die den Donderdag voorafgaat). Deze tijds bepaling is niet Dajaksch. De Lawangan toch zoo min als andere animisten, kennen het instituut van vaste weekdagen, die aan de verheerlijking van het Opperwezen gewijd zijn. Wil iemand een of ander hooger wezen eerbied betuigen, dan zal hij door min of meer ingewikkelde speculatiën zulk een goeden dag vaststellen, zooals hij dat trouwens voor elke belangrijke aangelegenheid doet. We hebben hier dan ook met de Mohamedaansche malam Djoemaat te doen, die men een dag vroeger gesteld heeft, om aan een en ander iets eigens te geven.

Om de bijeenkomsten te kunnen houden richtte men een aparte balei op, die uit zeer licht materiaal was opgetrokken, en meestal op een gewezen ladangterrein aan een riviertje te vinden was. Een en ander natuurlijk uit vrees voor de politie. De bijeenkomsten vonden 's nachts plaats als het goed donker was. In elk der vier hoeken zat een der aardsche leiders, in het midden van het vertrek stond een gong gereed, waarop Kakah Gajah zou plaats nemen terwijl daar naast op een kleinere gong Toekar Boelau plaats nam. Het publiek zette zich in de resteerende ruimte.

Zoodra een en ander gereed was nam Toekar Boelau de fluit

(soeling) waarop hij blies om Kakah Gajah op te roepen. Dit is de gewone wijze waarop men bij bezweringen de hoogere wezens tot zich tracht te lokken. Na Toekar Boelau, floten de andere leiders en ten slotte kwam Toekar Boelau weer aan de beurt. Op dat oogenblik kondigde Kakah Gajah zijn komst aan, doordat de geheele balei schudde, hetgeen naar later bleek veroorzaakt werd door een rotansnoer die aan de huispalen verbonden was, en die door de vier in de hoeken gezeten leiders krachtig in beweging gebracht werd.

Kakah Gajah betrad dan de balai door niemand herkend door de heerschende duisternis, zette zich op de gong en werd ingevolge het onderricht der pengoeroes ontvangen met de arabischen groet: Salam alaikoem salam, salam Allah, als de metgezel, die hij steeds bij zich heeft binnen treedt dan moet men deze begroeten met den groet: tamarentam assalam alaikoem salam.

Kakah Gajah neemt dan van de pangoeroes de ingezamelde gelden in ontvangst, die hij in een kommetje voor zich legt. Daar staan tevens eenige spijzen voor hem gereed.

Na afloop hiervan begint de eigenlijke bezwering het *ngasi Njoeli, bakapek* of *redjo*. Het eerste wat daartoe voor Kakah Gajah gevraagd wordt is een inlichting van zijne leiders over het wezen der aardbevingen. Zij blijven het antwoord schuldig, waarop de volgende uitleg wordt gegeven. Hij zegt dan, dat er 7 aardbevingen zijn geweest in den loop der tijden, dit is het gevolg daarvan, dat de zeven *pananggaks* waarop de wereld is gebouwd door de geesten zijn vernieuwd, thans is men met de laatste de achtste bezig, zoodra die klaar zal zijn zullen de zielen der afgestorvenen op aarde terugkeeren. Dit alles echter zal vooraf gegaan worden, door eenige plagen n.l. droogte, branden, stormen, bandjir en duisternis. Daarna echter zal het licht verschijnen en dat zal het tijdstip zijn waarop de dood is overwonnen. Na dit gezegd te hebben geeft hij den aardschen leiders elk een steen.

Hij gaat dan voort met uitsluitsel te geven waarom bij deze bezwering geen schedel gebruikt wordt. Dat is tegenwoordig niet meer noodig want hij, Ajoes Kakah Gajah, is in het bezit van den kop van Samarikoeng, dien hij gedood heeft en hem den Toengkara Wanten heeft ontnomen, die hij in den hemel bewaart, de dood is

dus overwonnen, men heeft geen schedels meer noodig om te verkeeren met de afgestorvenen. Slechts als men deelneemt aan het Njoeli zal men zijne afgestorvenen kunnen terugzien en ontmoeten, als teeken daarvan drage men daarom een wit bandje om den pols. Zoodra de afgestorvenen zullen zijn teruggekeerd zullen zij mede brengen: de Ongkeng sokek, belokong tampreh en Toengkara Wanten, dan zal het paradijs op aarde terugkeeren, en wij zullen almachtig zijn.

Vervolgens wordt met de bezwering begonnen, die in plaats van trommelmuziek, fluitspel ter begeleiding heeft. Daarna verdwijnt Kakah Gajah weer en de aanwezigen zetten het feest voort met eten, drinken enz. Het slot pleegt een echt Dajaksche orgie te zijn.

Wat zien we dus uit de rede van Kakah Gajah. Allereerst geeft hij een aanwijzing over een spoedig tot stand komen van de voorwaarde van den terugkeer der zielen. Dit tijdstip zal voorafgegaan worden door een aantal plagen, eindigende met de verschijning van het licht. Datgene wat rond de Dajaksche overtuiging der fundamenten van de aarde is geweven is niet Dajaksch en de verlossing door het komen van het Licht is een zeer gebruikelijke Christelijke beeldspraak. Ook hierbij zien we dus weer allerlei vreemde invloeden de animistische grondslagen aanvullen.

Na afloop der orgie, waarbij de huwelijkswetten met voeten getreden worden, gaat men in de rivier, onder het uitspreken van gebeden in verbasterd Arabisch, een bad nemen, om zich voor te bereiden.

Een punt van overeenkomst in Kakah Gajah's verhaal en de geloofsopvatting der Dajaks is ook de witte band om den arm als eisch om de zielen te kunnen ontmoeten. In geval toch iemand in de rouw is draagt hij zulk een wit bandje, dat hem beschermt voor aanvallen van de zijde van den afgestorvene. De ziel, die alles omgekeerd ziet van wat de levende meent te aanschouwen, ziet het bandje zwart. Waar het bij de animisten iets gewoons is een deel voor het geheel te nemen, ziet dus de ziel, dien levenden mensch als zwart, d.w.z. als ziel. Daarom zal hem van de zijde van den afgestorvene geen kwaad geschieden. Bij de Njoelie echter zal men daardoor met de zielen kunnen verkeeren. Het wil dus voorkomen dat deze zielen niet in aardsche gedaante terugkeeren,

maar in hun hemelsche gedaante, dat echter door de Njoelie-bewegingen de levenden de gave krijgen de zielen in dien staat te zien.

Het was dit feit dat de wankelmoedigen tot de beweging bracht. Zoo zei mij de vrouw van een dorpshoofd, die ten slotte ook was gaan meedoen, dat zij daartoe gekomen was uit vrees, omdat hare familieleden allen reeds lid waren en zij dus de eenige zou zijn, die na den terugkeer der zielen zou over blijven, zij zou buiten hare familie geraken en dat is in het oog der Dajaks iets vreeselijks, iets dat het leven onmogelijk maakt, daarom ging ook zij over. Deze mededeeling is typeerend voor de Dajaksche denkwijze ter zake.

Kakah Gajah geeft tevens uitleg waarom men afwijkt van de gewone wijze van verkeer zoeken met hoogere wezens, door gebruik te maken van een schedel, dat is naar zijn zeggen niet meer noodig, omdat hij het hoofd van den vorst in het hiernamaals in handen heeft, dat is voldoende om het verkeer mogelijk te maken.

We hebben daarmede de uiterlijke vormen van het Njoelieën leeren kennen, we hebben daarbij gezien hoe een en ander berust op ten deele vervormde Dajaksche overleveringen, maar hoe zich daarom heen hebben gevormd min of meer voor de voorouderen-dienaren pas klaar gemaakte modernismen ontleend aan de gedachtenwereld van vreemden. We dienen thans na te gaan welke de invloeden zijn die op de Lawangan-Dajaks inwerken en die dus de indirekte oorzaak van de beweging zijn. Die invloeden zijn van tweëerlei aard, invloeden van godsdienstige strekking en politieke invloeden.

Onder de eerste groep noemen we dan de Islam en de Zending, de tweede is het Gouvernement zelve.

Allereerst, moet er dan de nadruk op gelegd worden, dat de kern der beweging Dajaksch is, maar dat zij in den vorm der Njoeli-bewegingen niet in het schema der voorouderendienst past.

De Dajaks zelve achtten de beweging in haar huidigen vorm afkomstig van een Lawanganstam aan de Mahakam, waar voor ongeveer 25 jaar een beweging gaande was, waarbij men een stuk hars door fluitspel langer deed worden, naar analogie zou het menschelijke leven verlengd worden. Het stuk hars werd later in

beslag genomen door den Sultan van Koetei. Deze beweging is de eerste van dien aard onder de Dajaks.

In 1910, 1920 en 1922 waren het de Lawangans van Barito, Oeloe-Soengei en Pasir die er zich aan schuldig maakten.

Zien we dan eerst naar de godsdienstige invloeden. Door de rustiger toestanden, die na den val van den Pretendent Sultan Mohamed Seman (1905) in de Doesoenlanden en ook in verder Zuid Borneo ontstonden, nam het handelsverkeer, in deze primitieve streken vooral door Maleiers beoefend, sterk toe, het afgesloten Lawanganland kwam in aanraking met die vreemde handelaren, wier invloed wies. Talrijke lieden gingen over tot den Islam, maakten zich tot op zekere hoogte los van hun voormalig stamverband, voelden zich de meerderen. Moge het zijn dat deze bekeerlingen de wet slechts zeer ten deele opvolgen ze voelen zich ten volle deelgenoot van de groote Islamitische gemeenschap. Snouck Hurgronje heeft in zijn werken voldoende aangetoond hoe ook in andere Moslimsche landen zulks het geval is, dat het daarom niet aangaat deze lieden tot heidenen met een Moslimsch vernis te stempelen; het zijn Islamieten.

Deze Mohamedanen nu hebben zich wel is waar losgemaakt van hun stamverband en van eenige onderdeelen van het oud geloof, het aanpassingsvermogen voor den Islam echter maakt den overgang gemakkelijker, het offeren aan hunne geesten wordt een offeren aan Djins, bij hunne bezweringen plaatsen zij eenige malen den naam van Allah, kortom wat zij voor hun veiligheid noodzakelijk achten, wijzen zij een plaatsje aan in het kader van den Islam. Zij zijn echter Islamieten, en achten zich zelfs goede Islamieten. Doordat echter aanpassingsmogelijkheid zoo groot is, geeft de bekeering van een groot aantal Dajaks tot den Islam, geen groote schok aan die samenleving. Zij gaan, zoo ze in voldoende aantal aanwezig zijn afzonderlijk wonen, achten zich de meerderen der heidenen, maar leven toch in de oude denkwijze voort. De uiterlijkheden van hun godsdienst echter krijgen langzamerhand een groote verbreidheid onder de Dajaks, van daar b.v. onder de Njoeliërs zoovele Mohamedaansche gebruiken.

Anders staat het met de Zending. Het Christendom ontkent het bestaan der voorouders als macht uitoefenende wezens, het ver-

biedt de geestenbezweringen, het eischt een levenswijze anders dan die welke zij gewoon zijn, tenslotte brengt het hun een denkwereld die niet de hunne is. Wordt nu dit Christendom gebracht door geschoolde krachten, door hen, die de beteekenis geheel doorvoelen, dus de Europeesche Zendeling en weinigen zijner Inlandsche helpers, of wordt het gebracht door den Inlandschen helper, die een van buiten geleerde les opzegt, met van buiten geleerden uitleg, dan wordt de kans groot dat een en ander gegrijpelijk wordt voorgedragen. Anders wordt het in die streken waar de zending niet direct werkt, waar men, zooals b.v. bij de Lawangans wier land geheel omsloten is door zendingsterreinen, maar onder wie de Zending tot voor kort niet werkte, de mededeelingen over het Christendom uit de derde en vierde hand verneemt, hetzij van handelaren dan wel van lieden, die eens een preek gehoord hebben. Neemt men daarbij dan nog in acht, dat de Christen inlander, in het bijzonder de pas bekeerde, zich in hooge mate aangetrokken voelt tot het — zeker voor hem — onbegrijpelijke boek der Openbaringen, dan begrijpt men dat de eschatologische voorstellingen van het Christendom tot onkenbaar wordens toe mismaakt, onder hen bekend worden.

De bekende Zendeling Kruyt kwam tot die zelfde conclusie in zijn verhandeling over de Mejapi-beweging in Midden Celebes (Bijdrage Kon. Inst. deel 67 p. 135 v.v.) waar hij zijn slotsom als volgt formuleert:

„De bewegingen ontstaan op plaatsen gelegen op eenigen af-
„stand van de woonplaats van een ambtenaar of zendeling. Bij
„al de genoemde voorbeelden is het duidelijk, dat zij niet voor-
„komen waar de zending rechtstreeks werkt en het Evangelie onmid-
„dellijk van den prediker gehoord wordt. Hoogstwaarschijnlijk wek-
„ken niet juiste mededeelingen omtrent de Evangelie verkondiging
„bij den een of anderen mystisch aangelegden persoon gedachten,
„welke hem aanleiding geven zulk een beweging op touw te zetten".

In een tweede conclusie wordt ook de invloed van het Mohamedanisme genoemd. Deze uitspraak past, zooals men zal opmerken, ten volle voor wat ik boven mededeelde. De geheele Mejapi-beweging trouwens is identiek met het Njoeliën.

Als derde factor noemde ik het Gouvernement zelve. De invloed

door den machthebber uitgeoefend tast de voorouderlijke zeden aan en daardoor het godsdienstig denken der Dajaks. Zij zien allerlei nieuwigheden invoeren, die men vroeger niet kende, en de meesten daarvan eischen materieele offers: men moet aan de wegen werken, belasting opbrengen, men moet vergunning hebben om een feest te houden, men moet in dorpen samenwonen, zijn erf moet schoon zijn, de dooden moeten terstond begraven worden, men mag niet meer dobbelen en tallooze zaken meer, die noodzakelijk zijn in het oog van den Westerling maar die de Dajak nog wel voor debat in aanmerking brengt.

Dit doet zijn grooten invloed gelden, een idealiseeren van het verleden is daarvan het gevolg, weliswaar gepaard met een zeker ontzag voor de Europeesche macht, maar door ontevredenheid met de materieele, vrij zware, offers versterkt. Dit alles brengt de macht der Dajaksche voorouders in zekeren twijfel bij hunne nazaten, anderzijds echter, trachten de levenden door grootere feesten de voorouders tot daadwerkelijke hulp te brengen. Van zulk een moment van hulpeloosheid der primitieven maakt dan een of ander oplichter gebruik om een beweging te organiseeren. Als volgelingen zullen hem alereerst toestroomen diegenen wier geloof in de voorouderen zeer ernstig geschokt is, maar die een laatste poging wagen om zich hun hulp te verschaffen.

Daar omheen rangschikken zich de inderdaad minder goede elementen uit de samenleving, de lieden die de beweging tot onlusten kunnen doen worden.

Toen ik deze theorie ontwikkelde en zulks een zendeling ter oore kwam, wierp hij de „schuld" der zending verre van zich en haalde als bewijs daarvoor aan dat na de Njoeli-beweging van 1922 een tweetal samenzweerders het Christelijk dooponderricht hadden gezocht en tot de gemeente waren toegetreden. Ik smeed dit tegenargument om tot een bewijs voor mijne meening. Deze personen, die zich de grondslagen van hun leven voelden ontvallen, hebben zich, als uiterste maatregel, in deze beweging geworpen, en toen deze faalde, toen de onmacht van de voorouders gebleken was tegenover de „voorouders" der Europeanen, hebben zij zich tot die gewend. Het zijn niet de slechtste elementen die op die wijze tot het Christendom komen, het zijn de lieden, die na strijd

en overdenking tot de Zending gaan. Weliswaar nemen zij aanvankelijk het Christendom niet aan, uit een overtuigd gelooven in den Christelijken God, zooals wij ons die denken, maar uit een geloof in de macht. Eerst door onderwijs bestaat bij zulke lieden kans op de vorming van „denkende" Christenen, van menschen van overtuiging.

De schuld aan de Njoeli-beweging die ik hiermede de Zending aanwrijf, moet men dan ook niet opvatten als een beschuldiging. Een opleving als deze is een natuurlijke reactie op een aanvankelijk onbegrepen aanval op de grondslagen van het bestaan der voorouderendienaars, een reactie voortvloeiende ten deele uit angst voor wraak.

Zien we thans de feiten die tot een oplaaien der beweging aanleiding geven.

In 1910 was de rust in deze streken teruggekeerd, het bestuur kon zich weer gaan bemoeien met de bevolking op meer intensieve wijze, dus allerlei maatregelen voor samenwoning in kampongs, schoonmaken van de dorpen, degelijker belastinginning, treffen. In dat jaar valt de eerste opleving.

In 1920 beginnen de opmetingen voor de landrente in de naburige Oeloe Soengei en de Dajaks bekroop de vrees dat ook hun tuinen en vruchtbosschen aan die belasting zouden worden onderworpen. In dat jaar viel de grootste beweging.

In 1922 werd krachtig aan een rijweg door het Boentoksche gearbeid waarvoor veel heerendienst noodig was. In dat jaar werd genjoelied.

In 1924 tenslotte werd in Juni de slachtbelasting voor de Dajaks toepasselijk verklaard, in September deden geruchten over de Njoeli-beweging de ronde en werden in het Tabalongsche in December eenige lieden wegens Njoeli veroordeeld.

Toeval? neen, het zijn de directe aanleidingen, die de beweging weer nieuw leven geven, men voelt opnieuw een krachtigen invloed van de aan de voorouders vijandige macht en zoekt zijn troost in de beweging. En dat zal voortgaan bij elken nieuwen maatregel van bestuurszijde, die ingrijpt in het Dajaksche leven, dat zal straks weer blijken bij de invoering van de keur op het verspreid wonen, en in de toekomst nog bij andere gelegenheden.

Dat een en ander op de Maanjan en Ngadjoe geen vat heeft is een gevolg daarvan, dat hun Godsdienst reeds op een hooger peil staat. Aan door de Goden gegeven regelen kan men gemakkelijker ontkomen dan aan die der menschelijke afgestorvenen, die veel meer tot wraak geneigd zijn. Die zelfde idee is ook den Maleiers bekend, herhaaldelijk toch komt het voor dat een Mohamedaan met een staal gezicht den eed in den minbar aflegt, maar pertinent weigert den eed op een kramat te doen, om de eenvoudige reden, dat men het met Allah nog wel accoord kan maken maar een afgestorven heilige zeer zeker wraak zal nemen over een valschen eed. Men kent dus onder die meer ontwikkelde animisten niet die wraakvrees die den voorouderendienaar zoo zeer eigen is. In de tweede plaats werkt de Zending onder Maanjans en Ngadjoes rechtstreeks.

Tenslotte ben ik overtuigd, dat de Njoeli-beweging vooreerst zal blijven voortsluimeren om bij tijd en wijle op te laaien. Dan kan het door de omstandigheden mogelijk zijn, dat een politiek agitator vat krijgt op de menschen, waardoor een botsing met het Gouvernement ontstaat. Dit is niet zoozeer te vreezen van de Dajaks zelve maar wel als een met den stand van zaken ontevredene, b.v. een onverzoenlijk aanhanger der mogelijk nog bestaande Sultans partij, vat krijgt op de menschen. Dan zal de Dajak, opgehitst, er niet tegen opzien den strijd aan te binden, met de bekende noodlottige gevolgen.

In 1920 wezen eenige bijkomstigheden op zulk een politieken invloed, toen toch noemde men als twee der personen die weder op aarde zouden terugkeeren Pangeran Soeria Nata, de stichter der dynastie van Bandjer die, naar de legende wil, eenmaal zal terugkeeren om dat rijk te herstellen en Raden Boera, een opstandeling uit 1905, die spoorloos is verdwenen.

Of deze punten van Dajaksche vinding waren of dat daar achter een niet betrapt Maleier zat, is niet uitgemaakt.

Welke maatregelen zijn nu noodig om de beweging te bestrijden? Ik vermeen dat onder de volgende punten te kunnen samenvatten:

1e het oprichten van volksscholen onder de Lawangans, waardoor hun eenige kennis wordt bijgebracht, die hen ongemerkt iets nader brengt tot de cultuur, die ze in de Njoeli bestrijden;

2e dat bij de invoering van ingrijpende bestuursmaatregelen

allereerst lang en breed met de bevolking daarover wordt gehandeld, dat hun dus de beteekenis duidelijk voor den geest staat;

3e dat de Zending ook rechtstreeks onder de Lawangan gaat werken, zooals trouwens reeds de laatste jaren gebeurt;

4e dat het bestuur voortdurend voeling houdt met de bevolking en zijne aanrakingen daarmede niet slechts tot den dienst bepaalt;

5e dat men niet noodeloos de lasten, die op de bevolking drukken, verhoogt;

6e dat de politie voortdurend door patrouilledienssten, die de bevolking zoo min mogelijk last geven, op de hoogte blijft van de houding der bevolking en de bevolking doet zien dat men waakzaam is.

Oogenschijnlijk heb ik bij de behandeling de leiders zelve vergeten, die met hunne heffingen zeer duidelijk het dienen van eigen belang op het oog hebben. In waarheid ben ik van oordeel, dat de leider, die de zaak aan het rollen brengt slechts een secundaire aangelegenheid is: ware het niet dat onder breede lagen der bevolking reden was om aan zulke excessen deel te nemen, dan zou de leider geen succes hebben, de beweging zou geen levensvatbaarheid hebben. Dat echter de Njoeli-beweging zich met ongekende snelheid verbreidde is een bewijs dat volgens de Dajaksche bevolking reden tot klagen bestaat. Wij kunnen dan wel met zekere zelfgenoegzaamheid zeggen, dat ons bestuur aan alle eischen van billijkheid voldoet, maar men moet daarbij in acht nemen, dat de Dajak een andere maatstaf aanlegt dan wij en dat hij buitendien ook nog wel andere redelijke klachten zou kunnen inbrengen.

Boentok, 17 Mei 1925.

Het waterschapswezen in de voormalige Zuid-Balische rijkjes Bangli en Kloengkoeng. [1)]

door

A. J. VAN DER HEYDEN.

Het voormalig rijkje Bangli wordt in het noorden afgesloten door de hoogvlakte van Tjatoer en het vulkanische Batoergebergte, een ouden kraterwand met een nog werkenden vulkaan en uitgestrekt kratermeer in het midden. In het zuiden daalt dit gebergte in divergeerende ribben steil naar beneden af om tenslotte geleidelijk in een door smalle bergruggen gevormd hoogland over te gaan.

De aan den voet van het Batoercomplex ontspringende rivieren doorsnijden het land in zuidelijke richting. Zij banen zich een doortocht door smalle, zeer diepe kloven, die het benutten voor irrigatiedoeleinden althans van de bovenloopen dezer stroomen onmogelijk maken. Eerst nadat het hoogland in het lagere heuvelterrein is overgegaan, wat vooral in het tegenwoordige district Bangli vrij plotseling gebeurt, is de bevloeiing van het omliggende land vanuit de rivieren doenlijk.

Het voormalig rijkje Kloengkoeng vertoont, wat den terreinvorm aangaat, gedeeltelijk een ander aspect. In het westen is het eene voortzetting van het Banglische heuvelland, dat hier voortdurend dalend tot vlak bij de kust doorloopt. Oostelijk echter wordt het geheel ingesloten door de uitloopers van den Goenoeng Agoeng (piek van Bali) en het op zich zelf staande Karangasemsche kustgebergte, waartusschen de groote sawahvlakten van Kloengkoeng en Dawan gelegen zijn.

1) Dit artikel is te beschouwen als een vervolg op „Het waterschapswezen in de voormalige Zuid Balische rijkjes Badoeng en Mengwi," van denzelfden schrijver voorkomende in het laatste Decembernummer van dit tijdschrift.

Op twee uitzonderingen na (de waterschappen Njoean en Pengyangan kawan, die door de Pekrisan bevloeid worden) tappen alle Banglische waterschappen hun water af uit een drietal diep ingesneden en zeer waterarm rivieren, de toekars Sangsang, Melangit en Boeboeh. Het gevolg hiervan is, dat de bevloeiingscomplexen in dit gewezen rijkje veelal weinig uitgestrekt zijn en er in verhouding tot het geirrigeerde oppervlak een groot aantal kleine dammen voorkomt.

Hetzelfde is het geval met het westelijk deel van Kloengkoeng, dat eveneens zijn water van de toekads Melangit en Boeboeh ontvangt. In oost Kloengkoeng daarentegen, waar de toekad Djina en de waterrijke Oenda voor de bevloeiing zorgen, zijn aftappingen à niveau het meest gebruikelijk en beslaan de damgebieden over het algemeen een groot oppervlak.

I. Het gewezen vorstendom Bangli.

Het Banglische waterschapswezen vertoont in tweëerlei opzicht belangrijke afwijkingen met dat in het overige gedeelte van Zuid-Bali.

In de eerste plaats werd de recognitie op het watergebruik, de „soewinih", vroeger niet aan den vorst of diens poenggawa's, doch aan de voornaamste soebaktempels, de poera's oeloen tjarik, opgebracht. Ook thans wordt deze belasting nog in meerdere waterschappen der districten Soesoet en Temboekoe ten bate van genoemde poera's geheven. Een en ander duidt er op, dat we hier met een meer oorspronkelijken toestand van het waterschapswezen te doen hebben dan elders in Zuid-Bali het geval was. Het beschikkingsrecht over het water immers heeft oudtijds evenals dat over den grond bij de desagemeenschappen berust [1]) en is na eerst op de zich oorspronkelijk binnen het desaverband ontwikkeld, doch zich later meer daarvan los gemaakt hebbende soebaks overgegaan te zijn, tenslotte zooals in Mengwi, Gianjar en Kloengkoeng aan de vorsten gekomen. Een tweede karakteristieke afwijking vormt de omstandigheid, dat hier niet zooals elders het onderhoud van dammen en leidingen aan de gezamenlijke soebakleden dan wel

1) Zie „Het adatrecht van Bali" van Dr. V.E. Korn blz, 475 e.v.

aan een zich speciaal daarvoor beschikbaar gesteld hebbende vereeniging de sekaha jeh, opgedragen is, doch de dienstplichtige petjatoehouders [1]) onder hen daartoe gehouden zijn.

Naast de soebaks, waarvan hier niet alleen de grondbezitters doch alle grondbewerkers, dus ook de deelbouwers lid zijn, staat in Bangli een tweede, veel belangrijkere corporatie, „sekaha pekasih" genaamd, waarvan alleen de petjatoehouders van alle tot eenzelfde bevloeiingscomplex (damgebied) behoorende soebaks deel uitmaken. Als lid dezer vereeninging dragen de petjatoehouders den naam van „pekasih".

De sekaha pekasih vormt een geheel zelfstandig lichaam, heeft haar eigen hoofd, den klian pekasih, vergadert afzonderlijk, en leidt de waterregeling tusschen de soebaks onderling.

Merkwaardig is het, dat ook hier evenals binnen het oude desaverband de langzamerhand tot vorstendienstplichtigen verworden, een petjatoeveld occupeerende dorpers niet alleen tot de zwaarste lasten verplicht, doch tevens met de grootste zeggingsmacht bekleed zijn. Iets dergelijks zagen we trouwens reeds in het vorstendom Mengwi, waar uitsluitend de petjatoehouders onder de sawahbezitters tot soewinihbetaling verplicht waren en bestond ook in Kloengkoeng, waar geheel dezelfde regel als ginds gold.

Tot dusverre werd algemeen verondersteld, dat het werk aan dammen en leidingen den Banglischen pekasihs in hunne hoedanigheid van dienstplichtigen (pengajah) door de vorsten opgelegd zou zijn. Dit is echter niet wel aannemelijk, aangezien de vorsten in Bangli te weinig aanleiding hadden om zich met het waterschapswezen in hun ressort te bemoeien. Hunne domeinsawahs besloegen een veel geringere uitgestrektheid dan die der rijksgrooten elders, eene geregelde belastingheffing van de opbrengst der sawahs ten hunnen behoeve had niet plaats, terwijl ook de oprichting der betrekkelijk kleine stuwdammen en andere benoodigde kunstwerken, welke door de bevolking gemakkelijk zelf tot stand konden worden gebracht, hunne inmenging niet nood-

1) Onder „petjatoe" verstaat men een stuk communalen grond, waarop een dienstplichtservituut rust en de occupanten slechts een erfelijk gebruiksrecht uitoefenen. Het beschikkingsrecht over deze gronden berustte oudtijds bij de desa.

zakelijk maakte. Eene vorstelijke overkapping van het waterschapswezen middels pengloerahs, zooals we die b. v. in Gianjar kennen, ontbrak in Bangli zelfs geheel.

Een tweede omstandigheid, die er op duidt, dat we hier niet met eene door de vorsten opgelegde verplichting te doen hebben, is deze, dat de pengajahs hunne diensten ten behoeve van den vorst onder leiding van bepaaldelijk daartoe door hem aangesteld beambten, de perbekels, uitvoerden, terwijl de pekasihs de werkzaamheden binnen het waterschap onder leiding van den klian pekasih, een door hen zelf uit hun eigen midden gekozen hoofd verrichten.

Ook de onlangs door schrijver dezes in Kintamani zoowel als Karangasem aangetrofffen tegalsoebaks, waarvan het bestaan tevoren totaal onbekend was, wijzen er op, dat reeds van oudsher op de grondoccupanten bepaalde, uit het watergenot voortvloeiende, verplichtingen rustten. Bedoelde soebaks, die van ouderen datum dan de sawahsoebaks zijn en waaruit de laatsten, zooals thans nog in vele gevallen is na te gaan, ontstonden, dragen een zuiver godsdienstig karakter en hebben ten doel de goden (dewa's) te vereeren, die de Balinees als eigenaar van het water in bronnen, rivieren en meren beschouwt. Lid dier corporaties zijn alle occupanten van communalen desagrond (petjatoe ajahan desa en petjatoe ajahan dalem). Zij zijn als zoodanig verplicht de aan genoemde goden gewijde offerplaatsen en tempels te verzorgen en tevens gehouden op gezette tijden de noodige offerfeesten te hunner eere aan te richten, een en ander als tegenprestatie voor het genot van het aan de goden toebehoorende water.

Iets dergelijks nu zien we ook in de Banglische sawahsoebak, waar de petjatoehouders onder de soebakleden, de pekasihs, niet alleen tot het onderhoud van dammen en hoofdleidingen verplicht zijn, doch tevens voor de voornaamste bevloeiingstempels, de poera's oeloen tjarik, te zorgen hebben en alle daar te geven offerfeesten regelen.

De verklaring van het voorafgaande kan in het kort als volgt worden samengevat:

Oorspronkelijk was desa-, vorsten- en soebakdienstplicht onafscheidenlijk verbonden aan het gebruik van een communaal bouw-

veld (petjatoe droewe desa). Een dergelijk bouwveld te occupeeren beteekende desa- (tevens soebak-) lid te zijn en hield veelal de verplichting in tot vorstendienstprestatie.

Na de omzetting van droge gronden in sawahs werd de verplichting tot soebak- en vorstendienstplicht meer speciaal aan het commune natte rijstveld (tjarik petjatoe) verbonden en bleef de desadienstplicht op de overblijvende tegals dan wel op de wooneerven rusten.

De aanwezigheid van aan de vorsten en landsgenooten toebehoorende domeinsawahs en later ook van sawahs in individueel bezit deed de wenschelijkheid ontstaan ook de toetreding van deelbouwers en andere sawahbewerkers tot het soebakverband mogelijk te maken met het gevolg, dat de soebaks hier langzamerhand vergroeiden tot corporaties van grondbewerkers, met belangrijk minder zeggingsmacht en daartegenover ook belangrijk minder verplichtingen dan de zich in Bangli tot een sekaha aaneen gesloten hebbende en boven de sekaha soebak staande petjatoehouders, de pekasihs.

De soebaks zijn in Bangli de kleinste eenheid van het bevloeiingswezen; moendoeks of tempeks, zooals in Badoeng en Noord Bali, komen hier niet voor. Meerdere soebaks tappen middels een afzonderlijken stuwdam hun water uit de rivieren af en vormen aldus op zich zelf een apart damgebied. In de grootere waterschappen, zooals Sidemboenoet en Tamanbali, zijn de soebaks echter als leidingsgebieden binnen het damgebied te beschouwen.

Ieder damgebied heeft zijn eigen en altijd slechts één sekaha pekasih, waarvan alle petjatoehouders onder de leden der binnen het bevloeiingscomplex gelegen soebaks deel uitmaken. In de kleinere damgebieden hebben we dus gewoonlijk één sekaha pekasih en één sekaha soebak, terwijl de grootere damgebieden één sekaha pekasih en meerdere sekaha soebak tellen. Van de sekaha soebak zijn niet alleen de petjatoehouders, doch ook de eigenaren van domein- en individueel bezeten sawahs, zoomede alle deelbouwers lid.

Het hoofd van de sekaha pekasih, de klian pekasih, treedt in de kleinere waterschappen veelal tevens als klian soebak op, doch

wordt in de grootere damgebieden door zooveel soebakhoofden terzijde gestaan als het bevloeiingscomplex afzonderlijke soebaks telt. Iedere klian pekasih en klian soebak heeft de beschikking over twee boodschaploopers (kasinoman), eene functie, welke bij toerbeurt door de pekasihs en soebakleden wordt waargenomen. Petadjoe's en penjarikans (schrijvers) schijnen in Bangli niet voor te komen. Een der soebakhoofden treedt in de grootere waterschappen veelal als penjarikan van den klian pekasih op.

De voornaamste werkzaamheden der sekaha pekasih, waaraan alle pekasihs gelijkelijk en ieder voor een even groot aandeel hebben deel te nemen, bestaan uit het herstel en onderhoud der stuwdammen en leidingen tot aan het hoofdverdeelblok (temoekoe aja), het onderhoud en de zorg voor de poera oeloen tjarik- en bedoegoel, zoomede het op gezette tijden aanrichten van offerfeesten in genoemde waterschapstempels.

Aan de sekaha soebak is de zorg voor de kleinere verdeelwerken, aan- en afvoerleidingen, zoomede het politietoezicht binnen de soebaks zelve overgelaten.

De niet tot de sekaha pekasih behoorende soebakleden betalen voor de door eerstgenoemde corporatie aan dammen, hoofdleidingen en tempels te verrichten werkzaamheden een soort afkoopsom (pengohot), waarvan de grootte afhangt van het aantal door den afkooper voor de bevloeiing van zijne sawahs gebruikte wateraandeelen en den omvang van den door de pekasihs aan genoemde werken te prestateeren arbeid. In de districten Bangli en Soesoet varieert deze afkoopsom, die geheel ten bate van de kas der sekaha pekasih komt, tusschen de 600 en 1200, in Temboekoe daarentegen tusschen de 400 en 1400 kepengs [1]).

De diensten binnen de soebaks zelve worden door de soebakleden gezamenlijk verricht, zonder dat daarbij met de uitgestrektheid der door een ieder hunner bewerkte sawahs wordt rekening gehouden.

Algeheele vrijstelling van de betaling van pengohot aan de sekaha pekasih genieten de bewerkers van tempelgronden en ambtsvelden, terwijl de leden der voormalige vorsten- en poenggawafamilies, zoomede de priesters (pedanda's), die volgens de

1) 5 à 6 kepengs vertegenwoordigen ongeveer de waarde van 1 cent.

bestaande regeling slechts de halve grondbelasting hebben te voldoen, ook voor de helft vrijstelling van pengohot genieten.

In de kleinere waterschappen (damgebieden) komen de pekasihs voor het herstel en onderhoud van dammen, leidingen, kunstwerken en tempels meestal tegelijk uit, in de meer uitgestrekte is dit niet altijd noodig en heeft men voor het doen van kleine herstellingen een toerbeurtregeling in het leven geroepen. Hoewel de toerbeurten niet in ieder waterschap op dezelfde wijze geregeld zijn, worden de pekasihs gewoonlijk in groepen van 10 man ingedeeld en hebben van iedere groep telkens 2 of 3 lieden tegelijk uit te komen.

Het dagelijksch toezicht op de waterwerken is in ieder waterschap opgedragen aan twee iederen dag omwisselende pekasihs, die den toestand, waarin dammen en hoofdleidingen verkeeren, hebben na te gaan.

Bij wegblijven van het werk zonder geldige reden verbeuren de pekasihs ten bate van de sekahakas eene boete, welke in de verschillende waterschappen tusschen de 60 en 150 kepengs per dag bedraagt. Ook de soebakleden kunnen bij het niet verrichten der hun binnen de soebak opgedragen werkzaamheden beboet worden. Deze boete, die ten goede van de soebakkas komt, bedraagt vrijwel algemeen 24 kepengs per dag.

Sekaha pekasih zoowel als sekaha soebak beleggen op geregelde tijden vergaderingen (sangkepan), waarop iedere pekasih of soebaklid die niet met geldige redenen zijne afwezigheid kan motiveeren, dient te verschijnen. De boeten voor het niet opkomen ter vergadering zijn gelijk aan die voor het niet verrichten van waterschaps- of soebakdienstplicht. De vergaderingen worden geleid door de betrokken klians en dienen ter bespreking van de op het waterschap of de soebak betrekking hebbende gemeenschappelijke belangen.

De waterverdeeling tusschen de tot een damgebied behoorende soebaks geschiedt van oudsher door den klian pekasih in overleg met de soebakhoofden. Binnen de soebak zelf regelt de klian soebak een en ander al dan niet in overleg met de soebakleden.

Bij waterschaarschte, waarvan vooral de soebaks in Temboekoe ernstig te lijden hebben, wordt algemeen een beurtregeling

van 2 phasen toegepast. Bij deze regeling verdeelt men de soebak in twee gelijke complexen en krijgt ieder complex op zijn beurt gedurende circa 5 maanden al het beschikbare water toegevoerd. Andere beurtregelingen zijn in Bangli niet bekend.

Bepaalde inkomsten genoten de klians pekasih en- soebak in den vorstentijd voor hunne werkzaamheden niet. Zij waren in vroeger jaren en zijn ook thans nog van de betaling van soewinih vrijgesteld en hebben bovendien recht op een grooter wateraandeel (boekti toja) dan de gewone soebakleden. De boekti toja van den klian pekasih wordt gewoonlijk iets ruimer genomen dan die van den klian soebak.

Het beheer over de vorstelijke domeinsawahs was oudtijds opgedragen aan afzonderlijke, daartoe door den vorst of poenggawa aangestelde ambtenaren, die den titel van „sedahan" voerden. Zij waren uitsluitend belast met het toezicht over de domeingronden en de in ontvangstname van het aan hunne meesters toekomende oogstaandeel dier velden. Met het waterschapswezen, noch met de soewinihinning hadden zij eenige bemoeienis.

II. Het gewezen vorstendom Kloengkoeng.

Het voormalig rijkje Kloengkoeng dient wat den vorstentijdschen toestand van het waterschapswezen betreft in een tweetal sterk van elkaar afwijkende gedeelten onderscheiden te worden. In de westelijke, door de toekads Melangit en Boeboeh geirrigeerde gebiedsdeelen, waar de bevloeiingscomplexen tengevolge der diepingesneden ligging en der waterschaarschte van de rivieren slechts kleine afmetingen hebben, was de bevolking bij den aanleg van dammen en leidingen niet zoozeer op de hulp van de zijde der vorsten en poenggawa's aangewezen als in het oostelijk gedeelte van het rijk met zijn uitgestrekte damgebieden. De invloed, dien bedoelde machthebbers hier op het waterschapswezen wisten te verkrijgen, was uiterst gering. Ongetwijfeld heeft ook de ligging der westelijke sawahrayons daartoe medegewerkt. In de talrijke oorlogen, die Kloengkoeng in den loop der tijden met de naburige rijkjes Gianjar en Bangli te voeren had, vormden deze streken steeds het middelpunt van den strijd en gingen zij herhaaldelijk in andere handen over, waardoor vrijwel geen der par-

tijen gelegenheid kreeg tot machtsstabilisatie en men er zich voor hoedde door usurpaties de bevolking dezer grensgebieden tegen zich in het harnas te jagen. Dit blijkt o.a. duidelijk uit het feit, dat de soebaks, die tegenwoordig tot het bevloeiingsgebied Toja Boeboeh behooren en gelegen zijn in het meest westelijke district van Kloengkoeng, Bandjarangkan, oudtijds geen enkele belasting aan de landsgrooten behoefden op te brengen, terwijl men in dit vorstendom overal elders ten bate der vorsten en poenggawa's „padjeg" van de sawahbezitters hief.

Bij eene beschouwing van het waterschapswezen in Kloengkoeng zien we, dat de soebaks in de door de Melangit en Boeboeh bevloeide sawahrayons hun oorspronkelijk karakter vrij goed bewaard hebben, terwijl in de overige gebiedsdeelen kort na onze komst van de soebaks niet veel meer over was. Ginds nog leidingsgebieden in de ware beteekenis, waren de soebaks hier evenals in het oud Badoeng tot belastingopbrengende oppervlakte-eenheden gedestrueerd. Typeerend is, dat in het tegenwoordige bevloeiingsgebied Toja Boeboeh evenals in Bangli oudtijds de overkapping van het soebakwezen middels pengloerahs ontbrak, terwijl in de overige sawahstreken van Kloengkoeng dergelijke door den vorst aangestelde ambtenaren, hier evenwel „klian empat" geheeten, wel voorkwamen.

In het pengloerahschap Toja Boeboeh was en is ook thans nog de tempek de kleinste sawaheenheid, die middels eene aparte leiding water ontvangt. Iedere soebak bestaat hier uit twee of meer tempeks, die tezamen een natuurlijk bevloeiingscomplex vormen. De tempeks zijn als kleinste gebiedsdeelen van zuiver administratieve beteekenis; zij hebben ieder een eigen naam, doch geen eigen vereeniging (sekaha). De hoofden der tempeks, de klians tempek, zijn derhalve te beschouwen als helpers van het soebakhoofd en te vergelijken met de penglimans elders. De soebak heeft wel een eigen vereeniging, waarvan alle sawah-bewerkers lid zijn. Alle soebakleden zijn tot gelijke diensten verplicht, maar hebben daartegenover ook dezelfde rechten.

Het soebakwezen in het overige Kloengkoeng heeft in vroeger jaren zeer onder 's vorsten macht en destrueerenden invloed geleden. Het verst was bij onze komst de verwording gevorderd in

de sawahgebieden Toja Tjaoe en — Badjing, waar soebaks zoowel als tempeks tot belastingrayons van bepaalde uitgestrektheid, die slechts in verwijderd verband tot de natuurlijke bevloeiingsvakken stonden, vervormd waren. Al mag hier en daar, zooals in Toja Djinah en — Sampalan de soebak als administratieve eenheid zijn blijven voortbestaan, soebakvereenigingen bestaan in oost Kloengkoeng feitelijk nergens meer. Wat men hier onder dien naam pleegt aan te duiden is eene vereeniging van damwerkers, welke met de sekaha soebak niets gemeen heeft.

De oostelijke sawahrayons van Kloengkoeng waren in den vorstentijd in 4 groote ressorten verdeeld, die in algemeene trekken overeenkwamen met de tegenwoordige bevloeiingsgebieden Toja Tjaoe, — Badjing, — Djinah en — Sampalan. Over ieder dezer sawahressorten stond een door den vorst of betrokken poenggawa aangestelde „klian empat", wiens functies te vergelijken zijn met die der pengloerahs van thans.

In Toja Tjaoe, het in de onmiddelijke nabijheid van 's vorsten hoofdplaats gelegen bevloeiingsgebied, waar ook de meeste domeinsawahs gelegen waren, verkeerde het soebakwezen in den meest verworden toestand. Zonder met de natuurlijke bevloeiingsvakken rekening te houden had men hier het middels de prise d'eau Toja Tjaoe geirrigeerde ressort van den klian empat in vier gedeelten (soroh) gesplitst en iedere „soroh" wederom in 10 met den naam van soebak aangeduide pekasihschappen onderverdeeld. Aan het hoofd van een soroh stond de „klian penjoroh, die als leider der klians van de dambewerkers (pekasihs) in iedere soebak optrad.

In het gebied van den klian empat van Toja Badjing wisten de oorspronkelijke soebaks zich in den vorstentijd als administratieve eenheid te handhaven en was over ieder natuurlijk bevloeiingsvak een klian penjoroh gesteld. De soebaks zelve werden echter in een aantal thans met den naam van tempek aangeduide, niets met de bevloeiing te maken hebbende, evengroote pekasihschappen verdeeld.

Slechts in de klian empat-ressorten Toja Djinah en — Sampalan tornde men aan de administratieve indeeling in natuurlijke soebaks en tempeks niet, hoewel ook hier evenals in de beide evengenoemde bevloeiingsgbieden Toja Tjaoe en — Badjing de soe-

bak als vereeniging te niet ging en daarvoor de sekaha pekasih, de vereeniging van damwerkers, in de plaats trad.

Ofschoon de klians penjoroh in Toja Badjing, — Djinah en — Sampalan evenals in Toja Tjaoe feitelijk niets anders waren dan leiders der ieder onder hun klian uitkomende damwerkers, hebben wij hen overal in Kloengkoeng na de invoering van ons bestuur als werkelijke soebakhoofden beschouwd en naar het Boelelengsche voorbeeld den titel van klian soebak gegeven. Waar dit, zooals in Toja Tjaoe, niet zoo maar mogelijk was, omdat hier met „soroh" en „soebak" niet dezelfde gebiedsdeelen aangeduid werden, promoveerden we de soroh tot soebak en maakten we de sawahstrooken die in den vorstentijd met den naam van soebak aangeduid werden tot „tempek". Eenzelfde fout begingen we ook ten aanzien der klians pekasih, die wij voor tempekhoofden aanzagen en als zoodanig aanstelden.

De met de werkzaamheden aan dammen en leidingen belaste sekaha pekasih bestond in den vorstentijd in de soebaks Akah, Selat en Pegending van Toja Badjing evenals in de Banglische waterschappen uitsluitend uit de petjatoehouders onder de sawahbezitters. Elders zouden daarentegen met uitzondering van Toja Boeboeh, waar ieder soebaklid gelijkelijk tot soebakdiensten en werkzaamheden aan dammen en dergelijken verplicht was, vroeger door de klians empat in overleg met de klians penjoroh de personen onder de sawahbewerkers aangewezen zijn, die tot het verrichten van bedoelde werkzaamheden gehouden waren. Daar hiervoor in de eerste plaats de dienstplichtige petjatoehouders uitgekozen werden, verschilde deze regeling niet zoo heel veel van die in de soebaks Akah, Selat en Pegending en is het vermoeden gewettigd, dat oorspronkelijk overal in oost Kloengkoeng evenals in Bangli de sekaha pekasih uitsluitend door de petjatoehouders gevormd werd.

Tegenwoordig bestaat eene regeling als evengenoemd alleen nog in Toja Sampalan, zoodat hier in onderling overleg uit de sawahbewerkers binnen de soebaks ook thans nog de lieden aangewezen worden, die aan dam- en leidingwerken, zoomede aan de overige soebakdiensten hebben deel te nemen. Gewoonlijk kiest men tegenwoordig hiervoor alle sawahbewerkers uit, die niet tot de hoogere kasten of de hoofden behooren.

In Toja Tjaoe, — Badjing en — Djinah staat het tegenwoordig een ieder der sawahbewerkers vrij al dan niet lid van de thans „sekaha soebak" genoemde oude sekaha pekasih te worden en kunnen daartoe zelfs niet sawahbewerkers of -bezitters toetreden. Is de liefhebberij om aan de soebakdiensten deel te nemen op een gegeven oogenblik onvoldoende om een behoorlijk onderhoud van kunstwerken en leidingen te garandeeren, dan verhoogt men de afkoopsom, die de niet soebakleden (pekasihs) hebben te betalen net zoo lang, totdat er zich weer voldoende lieden als lid hebben aangemeld.

Een ieder, die aan de soebakdientsen deelneemt en dus volgens den hier vigeerenden maatstaf met uitsluiting van anderen lid van de sekaha soebak is, heeft recht op een voor allen even groot wateraandeel; zij echter die niet tot dienstprestatie genegen dan wel uit hoofde van hunne maatschappelijke positie daarvan vrijgesteld zijn, betalen per tenah een afkoopsom aan de soebakkas, welke naar gelang van de zwaarte van het te verrichten werk en de animo tot deelname aan deze werken tusschen de 400 en 1000 kepengs varieert. De opbrengst wordt op gezette tijden onder de damwerkers — soebakleden verdeeld.

Bij het zonder geldige reden niet uitkomen voor het verrichten van soebakdiensten verbeuren de soebakleden ten bate van de sekahakas eene boete van 200 kepengs in Toja Badjing en van 100 kepengs in de overige bevloeiingsgebieden. Ook de klian soebak of — tempek kan bij wegblijven van het werk, anders dan wegens ziekte of wettige verhindering, door den pengloerah beboet worden. Deze boete, die mede ten goede van de soebakkas komt, bedraagt gewoonlijk 500 kepengs per dag.

Vergaderingen worden op geregelde tijden alleen belegd door de sekaha soebak, waaraan de sawahbezitters die hun water koopen en derhalve geen soebaklid zijn, niet deelnemen. De vergaderingen worden geleid door de klians soebak en dienen ter bespreking van alle met de bevloeiing, het politietoezicht in de soebak, de vaststelling van de afkoopsom en dergelijken verband houdende aangelegenheden. De boeten voor het niet opkomen ter vergadering zijn overal gelijk en bedragen 30 kepengs per persoon en per keer.

Iedere sawahbewerker al dan niet soebaklid is gelijkelijk gehou-

den ten behoeve der bevloeiingstempels en de daar te geven offerfeesten de noodige bijdragen te leveren. Den tijd, waarop de bijdragen dienen te worden opgebracht, zoomede de grootte daarvan beoordeelt de klian soebak, die een en ander in overleg met zijn klians tempek regelt.

De waterverdeeling tusschen de tot een damgebied behoorende soebaks had in den vorstentijd plaats door de klians penjoroh in overleg met den betrokken klian empat. Binnen de soebaks zelf regelden gewoonlijk de klians pekasih dit tezamen met den klian penjoroh. Tegenwoordig zijn de klians soebak en — tempek met de regeling der waterverdeeling binnen de soebaks belast en houdt de pengloerah toezicht op den watertoevoer tusschen de soebaks onderling.

Bij waterschaarschte, waarvan vooral de soebaks in het bevloeiingsgebied Toja Boeboeh te lijden hebben, wordt in Kloengkoeng veel een beurtregeling met 2 golongans toegepast. Hiertoe verdeelt men de waterarme soebaks in twee gedeelten van niet gelijke oppervlakte en krijgt het kleinste complex gedurende de oost-moesson-maanden en het grootste gedurende den west moesson al het beschikbare irrigatiewater toegevoerd. In soebaks met bijzonder weinig bevloeiingswater, zooals Semagoeng, Lod Getakan en Togoh, wordt ook wel in 3 en bij hooge uitzondering in 4 golongans met 4 maanden phaseverschil ieder geplant. Eene regeling, waarbij in tijden van waterschaarschte de laagst gelegen waterschappen het eerst van water worden voorzien, bestaat in Kloengkoeng niet.

De inkomsten, die de klians empat, — penjoroh en — pekasih in den vorstentijd genoten, bestonden in hoofdzaak uit een gedeelte der onder hun toezicht door de sawahbezitters opgebrachte padjeg. Zoo werd b. v. in Toja Sampalan van omstreeks 1400 tenah sawah belasting geheven, doch behoefde aan den vorst slechts de padjeg van 1000 tenah sawah opgebracht te worden en konden de hoofden de rest onderling verdeelen. Bovendien waren zij vrijgesteld van de betaling van padjeg, soewinih en pengohot en kregen zij veelal een grooter wateraandeel dan de pekasihs.

Als een soort minister van waterstaat had de vorst van Kloengkoeng een „klian agoeng" naast zich, die wel geen voortdurende

bemoeienis met het waterschapswezen had, doch voor den vorst optrad bij het beslechten van geschillen tusschen de klians empat onderling en tusschen dezen en de klians penjoroh. Mede bepaalde de klian agoeng het tijdstip, waarop padjeg en soewinih moesten worden opgebracht en gaf hij het bevel om tot de inning daarvan over te gaan. Ook had hij bij groote offerfeesten, waarbij alle sawahrayons betrokken waren, de algemeene leiding.

Met de in ontvangstname van padjeg en soewinih (de laatste belasting was alleen verschuldig door de petjatoehouders) waren speciaal daartoe door den vorst aangewezen beambten, de sedahans, belast. Aan hen was tevens het beheer der vorstelijke domeinsawahs opgedragen; met het waterschapswezen hadden zij geenerlei bemoeienis.

De Coöperatieve beweging in Japan.

door

Dr. J. H. Boeke.

Kiyoshi Ogata, The co-operative Movement in Japan, 1923 Londen.

Een overzicht van de coöperatieve beweging in Japan is voor Nederlandsch-Indië daarom van belang, omdat, evenals zulks het geval is in Britsch-Indië [1]), deze beweging geen spontane volksbeweging is maar resultaat van stelselmatige overheidszorg. Dat wil niet zeggen dat er in de Japansche samenleving geen uit eigen bodem gegroeide associatievormen waren, waarop de coöperatieve organisaties konden worden geënt, doch enkel dat daar, als in Britsch-Indië, de coöperatie-regeling niet kon zijn en ook niet beoogde te zijn een samenvatting van in het volk levende en levenskrachtige vereenigingsbeginselen maar was een door het Gouvernement geimporteerde en welbewust gepropageerde nieuwigheid.

Er is geen land, waar de bevolking niet samenwerking of aaneensluiting in den eenen of anderen vorm kent. Ook in ons Indië ontbreken de uitingen daarvan niet, al blijven zij aan buitenstaanders gewoonlijk verborgen. Dezen meenen dan dat het bevorderen van coöperatie in de desa praematuur is, omdat de inheemsche maatschappij daarvoor geen enkel aanknoopingspunt geeft, terwijl bij onderzoek zou blijken dat er aan associatiebeginselen allerlei bestaat, waarop zou kunnen worden voortgebouwd. Eenvoudig echter is zulk een onderzoek niet. Wanneer een Europeaan in de desa naar dergelijke uitingen navraag doet, zal hij allicht te hooren krijgen dat er op dat gebied niets bestaat, omdat de ondervraagde in de overtuiging leeft, dat de gewone, alledaagsche vormen van onderlinge aaneensluiting zeker niet het voorwerp kunnen zijn van belangstelling bij den ondervrager maar dat deze enkel bedoelen kan een of andere bijzondere associatie die door een

1) Zie hiervoor: „Enkele gegevens over de coöperatieve beweging in Br. Indië" in Kol. Studiën 1923 I blz. 283 v.v.

nieuwlichter in de dorpsgemeenschap, een voorman van de S. I., een vooruitstrevend bestuurshoofd of een bestuursambtenaar is gepropageerd en in elkaar gezet. Teekenend in dat opzicht is dat de Indische coöperatie-commissie, die in 1920 een uitvoerige vragenlijst met 58 vragen in 4 talen en in 1700 exemplaren met behulp van ambtenaren, particulieren, Europeesche en inheemsche organisaties over geheel Indië verspreidde, over de zuivere volksuitgingen van samenwerking, die onloochenbaar bestaan, zoo weinig te hooren kreeg, ofschoon in het bijzonder op mededeelingen op dat gebied uitdrukkelijk werd aangedrongen.

De gedeeltelijke ontluiking of juister wellicht de gedaanteverwisseling van een deel dezer simpele uitingen van gemeenschapszin tot wat men coöperatie zou kunnen noemen is echter geen automatisch proces maar voor een belangrijk deel afhankelijk van geestelijke invloeden die men als buitenstaander wenschen kan, waarvoor men als zij aanwezig zijn den weg kan effenen, die men vermag te prikkelen doch die men niet in het leven roept. De persoonlijke bezieling is hier het levenwekkend beginsel, het begrepen en gewaardeerde voorbeeld daarna het krachtigste middel tot uitbreiding.

Ik bezigde hier het woord gedaanteverwisseling om daarmee aan te duiden dat de coöperatieve vereenigingen niet als eenvoudige ontwikkeling van de bij de bevolking bekende vormen voor aaneensluiting of samenwerking mogen worden beschouwd. Deze maken het begrip voor het gebodene opener, de betrokkenen bereidvaardiger voor de coöperatieve propaganda maar zij zijn geen onmisbare voorbereiding, geen noodzakelijk punt van aanknooping voor die nieuwe beginselen.

Ook de beperking in de boven gegeven uitspraak opgenomen heeft haar bedoeling. De coöperatie, importproduct dus, is niet in staat — en behoeft er ook niet naar te streven — voor de inheemsche vereenigingsvormen van min of meer gelijke strekking in de plaats te treden, deze te verdringen. De coöperatie-plant, die, met beleid verzorgd, overal gedijt, maakt een deel van de inheemsche associaties overbodig, maar laat ze overigens ongestoord en kan zelfs een prikkel zijn tot hun levendiger uitbreiding en tot hun heilzame ontwikkeling.

In het kort kan men deze stellingen aldus samenvatten dat voor het succes van coöperatiebevordering van overheidswege het verbreid bestaan van inheemsche vormen van samenwerking geen absolute eisch is maar dat evenmin mag worden verwacht dat de coöperatieve-actie-van-boven-af voor de bestaande associatievormen in de plaats zal treden. De import-coöperatie, mits zij bruikbaar is, verrijkt de inheemsche samenleving direct zeker; mogelijkerwijs ook indirect, wanneer zij het bestaande tot verdere ontwikkeling bevrucht.

De juistheid van deze stelling bleek reeds uit de ervaring van de coöperatieve beweging in Britsch-Indië. Zij blijkt ook uit de voorgeschiedenis en het verloop van de coöperatieve beweging in Japan, gelijk het hier volgende moge aantoonen.

De degelijke verhandeling van Ogata opent met een bespreking van hetgeen in Japan reeds aan associatievormen bestond vóórdat de coöperatie daar van overheidswege werd binnengeleid. Hij beschrijft tweeërlei associaties de „Mujin" ook wel „Tanomoshi" of „Ko" genoemd en de „Hotokusha" en beide verklaart hij, niet zonder nationale trots, voor autochthoon Japansch. Deze trots is meer begrijpelijk dan gerechtvaardigd.

De mujin is een typisch Oostersche mengeling van onderlinge hulp, kansspel, gezelligheidszin en winstbejag. De mate waarin elk dezer bestanddeelen tot het associatieproduct bijdraagt kan verschillend zijn en maakt dat de mujin zich in allerlei variaties, heilzame en bedenkelijke, vertoont. Steeds echter is zij, en ook dat is Oostersch, van tijdelijken, meestal zelfs van korten duur. Zij vormt een overgang van de tijdelijke samenwerking naar de blijvende vereeniging. In haar oorspronkelijken en eenvoudigsten vorm is zij de overeenkomst, op instigatie van een geldbehoevende, van een kleinen kring bekenden om periodiek een bepaald bedrag te storten, dat de eerste maal aan den promotor en de volgende maal bij loting aan een der andere leden wordt toebedeeld, totdat ieder zijn beurt gehad heeft. In den beginne hebben de periodieke bijeenkomsten wel in of bij de tempel plaats; zij kunnen ook de gezelligheid dienen. Andere variaties zijn, dat de toewijzing van het bijeengebracht bedrag bij afslag wordt geveild, dat rente wordt geheven enz. enz., terwijl de mujin ook als een zuiver commercieel

bedrijf kan worden opgezet door daartoe speciaal opgerichte vennootschappen met honderdduizenden yens kapitaal. In 1915 werd het aantal mujins voor Japan geschat op niet minder dan 1.600.000, bestaande naast de coöperatieve vereenigingen en door deze in haar bloei en uitbreiding blijkbaar niet in het minst belemmerd.

Maar, al komt zij nergens elders in die aantallen voor als van Japan vermeld, „entirely native in origin" is de mujin daarom toch niet. De schrijver weet slechts een vergelijking te treffen met een soort bouwvereenigingen in het 19de eeuwsche Engeland, hij had echter dichter bij huis kunnen blijven. Nicholson, die de coöperatie voor de provincie Madras voorbereidde, beschrijft geheel overeenkomstige vereenigingen, nidhis genaamd, als in Madras niet zonder beteekenis en bij ons zijn zij over de geheele archipel verspreid: in de Minahassa (mahapaloes), op Java (arisan), bij de Minangkabauers (mendjoela-djoela) en bij de Bataks en mogelijk ook wel elders.

Merkwaardig is ook de beweging, die als tweede wegbereider voor de coöperatie wordt beschreven, de hotokusha. Deze heeft in tegenstelling met de mujins, die een volksbeweging zijn, een meer aristocratisch-feodaal karakter. Zij is ook philanthropisch en streeft in de eerste plaats geestelijke doeleinden na. Men zou haar kunnen vergelijken met de maatschappij tot nut van het algemeen in Nederland. De hotokusha-beweging voert haar ontstaan terug tot Ninomiya Sontoku (1787 — 1856), een eenvoudig man, die zijn leven wijdde aan het reorganiseeren en weer tot bloei brengen van de verwaarloosde bezittingen van Japansche edelen, eerst die van zijn landheer, later ook die van anderen. Daar hij hierbij uitging van het beginsel dat men zijn naaste moet helpen, soberheid, spaarzaamheid en arbeidzaamheid moet betrachten en de bestaande standsverschillen moet eerbiedigen, is het te begrijpen dat de Japansche aristocratie hem in hooge eer hield en houdt en zorg droeg dat hij tot een nationalen heilige werd verheven. De hotokusha-vereenigingen werden niet door hem maar door zijn discipelen opgericht. Sontoku, conservatief als hij was, voelde er zelfs weinig voor, wat niet wegneemt dat zijn nagedachtenis en zijn zedelijke beginselen in de hotokusha-beweging als tot een eeredienst

zijn geworden. Men krijgt niet den indruk dat de hotokusha's van groote maatschappelijke beteekenis zijn, noch het aantal vereenigingen, noch het aantal leden, noch het kapitaal zijn groot. Hun werkzaamheid vertoont overeenkomst met die van door regenten opgerichte vereenigingen als Mardi Poerno in Magetan en Sida Moekti in Pandeglang, die echter het voordeel missen van de beschikking over een geheiligde volksfiguur als die van Sontoku.

Van belang zijn zij echter mede daardoor, dat eenige verlichte leiders der hotokusha-beweging deze gebruikten als middel om de moderne, Westersche coöperatieve beginselen ingang te doen vinden. Reeds in 1892, toen door allerlei omstandigheden de wettelijke regeling van de coöperatie in haar voortgang werd gestuit, konden, dank zij de onvermoeide propaganda van twee hotokusha-leiders, Okada en Ito, in het centrum dezer beweging twee pioniers-coöperatieve vereenigingen worden opgericht.

De wettelijke grondslag van de coöperatie in Japan werd in 1900 gelegd. Deze regeling maakte de coöperatie tot een voorwerp van actieve gouvernementspolitiek, van overheidswege bevorderd, gecontrôleerd, geldelijk gesteund en bevoorrecht. De Japansche coöperatieve vereenigingen zijn o.a. vrij van inkomsten- en bedrijfsbelasting. De overheid zoekt de belangstelling voor coöperatie te wekken bij dorpshoofden, schoolmeesters en kleine ambtenaren en hen voor oprichting en leiding van coöperatieve vereenigingen te winnen. Zij stelt door tusschenkomst van twee centrale banken gelden beschikbaar van de rijkspostspaarbank tegen 5 tot 6% 's jaars en schiet ook direct kapitaal voor ten behoeve van coöperatieve opslagplaatsen (van rijst en zijde). Zij doet haar inkoopen zooveel mogelijk bij coöperatieve vereenigingen. Zij houdt een leger van ambtenaren voor voorlichting en contrôle aan, in 1922 ten getale van 600 man, waarvoor een bedrag van 700.000 yen was uitgetrokken. Restitutie van contrôlekosten door de vereenigingen heeft in Japan blijkbaar niet plaats. De bevoegdheden van de controlevoerders zijn bijkans onbeperkt, in elke belangrijke aangelegenheid eener vereeniging is hun toestemming vereischt: zij hebben hun toestemming te verleenen bij oprichting en ontbinding en bij wijziging van de statuten; zij hebben toegang tot alle registers en bescheiden; de vereenigingen zijn verplicht beslissingen en maat-

regelen van eenige beteekenis, in de wet uitdrukkelijk opgesomd, aan den ambtenaar te rapporteeren; de ambtenaren zijn bevoegd besluiten die buiten het doel van de vereeniging vallen te vernietigen; zij mogen het ontslag van bestuurders en commissarissen bevelen, het bedrijf schorsen en zoo noodig de ontbinding van de vereeniging gelasten.

Van de bevoegdheid tot ontbinding moet wel eens, hoewel niet dikwijls, worden gebruik gemaakt. Dit blijkt uit een gouvernementeele statistiek die tot 1919, dus over de eerste achttien jaren van de coöperatieve wetgeving loopt. In die periode werden niet minder dan 4.234 vereenigingen ontbonden, waarvan slechts 210 op ambtelijk bevel. Het is echter waarschijnlijk dat ook de vrijwillige ontbindingen veelal op instigatie van den controleerenden ambtenaar zullen zijn geschied.

Het aantal coöperatieve vereenigingen bedroeg einde 1920 13.442 met een gezamenlijk kapitaal van Y 384.640.000. Hieronder waren 2.895 vereenigingen uitsluitend en 8.585 gecombineerd met andere doeleinden voor crediet bestemd. Het aantal leden schat de schrijver op 2.600.000, hetgeen, aangenomen dat Japan 10.234.000 families telt en uitgaande van den regel dat alleen gezinshoofden lid zijn van de coöperatie, beteekent dat één coöperator per vier families voorkomt. Tachtig percent van die leden zijn landbouwers.

Aanvankelijk werden in hoofdzaak credietvereenigingen opgericht, later volgden andere doeleinden en breidden ook de credietcoöperaties haar werkkring uit met gemeenschappelijken inkoop van grond- en hulpstoffen, aankoop van landbouwwerktuigen en machines, exploitatie van opslagplaatsen en van fabrieken (zijdespinnerijen), gemeenschappelijken verkoop van producten enz.

Het gemiddeld aantal leden per vereeniging bedraagt op het land 151 en in de steden 342 met uitersten beneden de 50 en boven de 20.000. Het gemiddelde neemt geleidelijk toe. Gering is dit zeker niet, wanneer men in aanmerking neemt dat voor Britsch-Indië het gemiddelde in 1921 32 was voor landelijke en 127 voor stedelijke coöperaties. Japan laat zich in deze eenigszins vergelijken met onze desabanken, die in 1921 een gemiddeld aantal leeners hadden van 168, welk gemiddelde eveneens regelmatig stijgt en einde 1924 reeds 190 bedroeg.

Ook in een ander opzicht staan de landelijke coöperaties in Japan niet zoover van onze desabanken af, n. l. wat de samenstelling van het bestuur betreft. Bijna steeds geschiedt de oprichting op aansporen van het gouvernement, waarbij dan, gelijk begrijpelijk is, de medewerking van het dorpshoofd wordt ingeroepen. Deze treedt dan daarna als voorzitter op en de vergaderingen van de vereenigingen hebben te zijnen huize of in het gemeentehuis plaats. De overige bestuursleden, in naam door de leden gekozen, blijken meestal uit andere dorpsbestuurders te bestaan. De algemeene vergadering heeft bitter weinig te beteekenen, is practisch werkeloos. Zoo komt het maar al te vaak voor dat de vereeniging geheel van de toewijding en het plichtsbesef van een of enkele bestuurders afhangt, een gevaar voor haar bestendigheid. In de bovengenoemde gouvernementsstatistiek van opgeheven coöperaties wordt dan ook voor niet minder dan 778 vereenigingen het overlijden, de uittreding of slapheid van bestuurders als oorzaak van ontbinding vermeld.

De bestuurders worden niet of nagenoeg niet bezoldigd, wel krijgen zij gewoonlijk aan het einde van het jaar een belooning. Hierin verschillen de dorpscredietinstellingen in Ned.-Indië, die niet veel minder dan 25 % van hun rente aan belooning van het bestuur besteden. Het juiste stelsel ligt waarschijnlijk in het midden. Naarmate omvang en doeleinden van de instellingen toenemen en het besturen ervan meer tijd vordert, wordt dit te zwaar voor een eereambt, maar kan aan den anderen kant met een geringer percentage van de brutowinst worden volstaan, tenzij deze winst zelf door renteverlaging wordt gedrukt. Het is, vooral in een Oostersch land, waar het sociaal gevoel in dit opzicht nog minder ontwikkeld is, noodig de zaak nuchter te bezien en het eigenbelang als prikkel niet uit te schakelen.

Belangrijk ter kenschetsing van de vereenigingen is de samenstelling van hun kapitaal. 11.320 landelijke coöperaties hadden een kapitaal van Y 224.800.000 bestaande voor Y 80.700.000 uit aandeelen, voor Y 15.300.000 uit reserves, voor Y 107.100.000 uit beleggingen van leden [1]) en voor Y 21.600.000 uit beleggingen van

1) Hierbij dient echter rekening te worden gehouden met het eigenaardige gebruik om bij gedeeltelijke vooruitaflossing van een leening, deze vooruitbetalingen niet in mindering van de schuld te boeken maar als beleggingen te beschouwen die een lagere of dezelfde rente als de leening geven.

derden. Hieruit blijkt dat niet minder dan 83 % van de geldmiddelen door de leden zelf werd bijeengebracht; het aantal leenende leden bedraagt jaarlijks slechts 50 — 70 %, het aantal beleggende leden bedraagt daarentegen 80 — 90 % van het totaal aantal leden der vereenigingen. Voegt men hierbij dat in Mei 1922 het totaal der beleggingen bij de Japansche postspaarbank het enorme bedrag van Y 900.958.000 beliep (in Nederlandsch-Indië bij de gouvernements postspaarbank eind 1922 ƒ 14.200.000 van Europeanen, ruim ƒ 5.000.000 van Inlanders en ƒ 640.000 van vreemde oosterlingen) dan krijgt men een hoogen dunk van de spaarzaamheid van den Japanner. Te meer daar de bezitsverhoudingen op het platte land niet zoo heel veel gunstiger zijn dan in onze Oost. Meer dan 50 % van de Japansche bevolking is landbouwend, 92 % daarvan bezit niet meer dan 3.3 H. A. en 49 % minder dan 0.55 H. A. grond.

De rentevoet, waartegen gelden worden aangenomen en credieten worden verstrekt, wijst op een kapitaalbehoefte die in verhouding tot de beleggingen groot is. De rente voor spaargelden is gemiddeld 6 %; die voor rekening-courantgelden slechts weinig minder; voor deposito's met een jaar opzegging wordt 7 % betaald; de centrale banken vorderden eind 1921 voor hun credieten van 7.6 tot 9.1 %; het gouvernement voor zijn credieten uit de postspaarbank 5.6 %; over het aandeelenkapitaal der coöperaties mag niet meer dan 6 % en in uitzonderingsgevallen hoogstens 10 % dividend worden betaald. Het rentepercentage, door de credietcoöperaties voor hun uitleeningen gevorderd, varieert tusschen 8 en 12 % 's jaars en is gewoonlijk 10 %. De marge voor administratiekosten en reservevorming beschikbaar is dus niet bijster groot.

Een reserve, die althans tijdens het bestaan van de vereeniging ondeelbaar is, kent men in Japan niet. Wel heeft de coöperatieve wet er voorgeschreven dat minstens een vierde gedeelte van de winst in een reservefonds moet worden gestort totdat minstens het bedrag van het aandeelenkapitaal is bereikt, maar bij uittreding heeft ieder lid het recht zijn deel van het reservefonds op te eischen.

Nog enkele organisatiebeginselen van de credietcoöperaties verdienen de aandacht. Het is gebruikelijk dat elke vereeniging een college van schatters heeft dat het maximum van ieders crediet eens

of tweemaal 's jaars bepaalt, een groep van 8 — 20 menschen, door de algemeene vergadering gekozen. De schatting geschiedt op punten, bijvoorbeeld op de volgende manier:

gedrag	15
betrouwbaarheid	20
bezit	25
sociale belangstelling	15
bedrijfsomvang	25
verhoudingsgetal	100

De credieten worden gewoonlijk blanco of onder persoonlijke borgstelling van een of twee leden verstrekt, behalve in geval van zeer groote en zeer langdurige credieten, waarbij zakelijke zekerheid vereischt wordt. Van de verleende credieten loopt 13 % over bedragen van Y 5 — Y 10, 62 % over bedragen van Y 11 — Y 100, 13 % over bedragen van Y 101 — Y 200 en 12 % over bedragen van meer dan Y 200. Toch staat er aan laatstgenoemde groep ruim 62 % van het totaal der leeningen uit. Omtrent de terugbetaling zegt de schrijver woordelijk het volgende: „leeningen worden gewoonlijk stipt terugbetaald maar vaak zijn vereenigingen verplicht termijnverlenging of schuldvernieuwing toe te staan". Dit teere punt van elke credietverleening wordt door den schrijver verder onbesproken gelaten, alleen somt hij een vijftiental middelen op, waardoor de terugbetaling pleegt te worden bevorderd. Dit wijst wel op moeilijkheden in dit opzicht.

De aansprakelijkheid van de leden is verschillend geregeld, overwoog aanvankelijk de directe onbeperkte aansprakelijkheid van de leden, naar het voorbeeld van de Raiffeisen-coöperaties, geleidelijk heeft de beperkte aansprakelijkheid tot het bedrag van de aandeelen veld gewonnen, zoodat eind 1919 ruim 74 % van de vereenigingen de beperkte aansprakelijkheid in haar statuten had opgenomen. Door de samenstelling van het kapitaal van de vereenigingen echter heeft de regeling van de aansprakelijkheid een groot deel van haar beteekenis verloren.

Behalve dat de credietcoöperaties plaatselijk in kringen en centraal in een federatie zijn georganiseerd, bestaat er voor de geheele coöperatieve beweging een centraal coöperatief verbond, in 1905 door den

kort geleden gestorven graaf Hirata opgericht en in 1910 wettelijk erkend. Het hoofdkwartier is te Tokio gevestigd, het heeft 46 filialen. Jaarlijks houdt het verbond een congres waarop o.a. onderscheidingen worden toegekend aan vereenigingen en kringen wier bedrijf daartoe aanleiding geeft. Het verbond geeft een maandschrift uit een organiseert cursussen en lezingen alsook tentoonstellingen van de producten en resultaten der coöperatieve vereenigingen, het wordt gesteund door subsidies van het gouvernement en andere publieke lichamen. Van tijd tot tijd treedt het verbond tevens als inkoopcentrale op. In dit opzicht is dus de toestand nog als die in Nederland vóórdat de Handelskamer zich van den Nederlandschen coöperatieven Bond afsplitste, een scheiding die ook in Japan niet zal uitblijven, zoodra de winkelcoöperatie daar eenige beteekenis heeft gekregen. Voorloopig is deze nog van weinig belang. Het heeft den schijn dat het gouvernement de ontwikkeling van dezen coöperatievorm, die in Europa en Amerika een krachtig middel tot organisatie en versterking van de arbeidersklasse is gebleken, niet wil bevorderen.

Wat is tenslotte het resultaat van de coöperatieve beweging in Japan? Hetzelfde wat overal elders is gebleken. Ogata wijdt eenige bladzijden van dithyrambisch proza aan de welvaart, den omkeer ten goede die met het doordringen van de coöperatie hand in hand gaat. Ik zal die hier niet herhalen om zelfs niet den schijn van overdrijving te wekken. Zooveel is zeker dat ook in Japan deze van overheidswege ingevoerde en geleide coöperatie in staat is gebleken het zelfvertrouwen, den wil ten goede en den drang naar vooruitgang te wekken en te verlevendigen en, wat meer is, *dat zij de dorpsgemeenschap nieuw leven heeft ingeblazen.*

Gedachtenwisseling.

Kadastrale vraagstukken in Nederlandsch-Indië.

Het artikel over bovenstaand onderwerp, opgenomen in het Octobernummer van dit tijdschrift, zal den velen belangstellenden in agrarische aangelegenheden een blijde verrassing zijn geweest. Men was gewend den schrijver, den wd. Inspecteur van het Kadaster J. H. Raeven, te zien optreden als fel bestrijder van alles wat anderen tot stand pogen te brengen en waartoe, naar zijn oordeel, „kadastrale deskundigen" alleen bevoegd zijn. Met name de Topografische Dienst heeft heftige aanvallen te verduren gehad bij de plannen tot dienstbaarmaking van het Inlandsche belastingkadaster (de landrentemetingen) tot verhooging van de Inlandsche rechtszekerheid. Niet alleen heeft de heer Raeven zelf zijn pen geroerd om een verpletterend oordeel wereldkundig te maken, maar hij heeft ook den hem ondergeschikten landmeters opgedragen om in de dagbladen zijn ideeën te verspreiden en zoodoende den schijn te wekken, dat over geheel Indië zijn meening wordt gedeeld. Al die artikelen, welke uit dezelfde bron voortkomen, spinnen de bezwaren tegen het werk van den Topografischen Dienst breed uit en doen alsof alleen het Kadaster de wijsheid in pacht heeft.

En nu komt daar de heer Raeven zelf om te vertellen, dat er ook bij het Kadaster nog wel het een en ander ontbreekt aan de volmaaktheid, en om te doen zien, dat de technische perfectie, waartoe men tegenwoordig het kadastrale meetwerk tracht op te voeren, niet geëvenredigd is aan het gebruik, dat ervan gemaakt wordt. Hetgeen betoogd wordt is wel niet nieuw, maar 't is toch jammer, dat de heer Raeven niet eenige jaren eerder zijn ideeën heeft gepubliceerd: dat had de agitatie tegen het werk van den Topografischen Dienst tot eenigszins normale proporties teruggebracht. Men zou dan geweten hebben; aan de eischen, die de heer Raeven meent

te mogen stellen voor een eerste begin van een Inlandsch kadaster, voldoet het eigendomskadaster in Indië nog niet eens.

Mocht men al verwachten, dat de heer Raeven bij het schrijven van zijn artikel zelf wat meer tot het besef zou zijn gekomen van de ongelijke maatstaf, welke hij meent te mogen aanleggen — er blijkt bij nadere beschouwing, toch nog gelegenheid te zijn geweest om een plaatselijk kadaster eenige onaangenaamheden te zeggen. Men leze op blz. 163 het volgende: „Tijdens mijne kadastreeringswerkzaamheden te Medan in 1918 is toen onder de aandacht van het Hoofd van den Kadastralen dienst gebracht, dat bijna alle nederzettingen der Oostkust van Sumatra voor kadastreering in aanmerking kwamen. Toen is tevens ongevraagd van advies gediend en zijn middelen aan de hand gedaan, hoe men zonder kosten noemenswaard in het belang van de rechtszekerheid van het grondbezit dat doel zou kunnen bereiken. Na mijn vertrek uit Medan is met het gegeven advies niet de minste rekening gehouden, is minder economisch te werk gegaan en eene werkwijze gevolgd, welke in de toekomst bij een verder voortgaan op dien ingeslagen weg voor de rechtszekerheid van het grondbezit daar funest kan zijn".

Een buitenstaander zal van deze alinea niet veel begrijpen. Aan wien werd advies uitgebracht, waarmede niet de minste rekening werd gehouden? Niet aan het Hoofd van den Kadastralen dienst, (wat men uit de zin zou kunnen lezen) want de schrijver zou toch bij de waarneming van het Inspecteurschap, speciaal ook voor de Oostkust van Sumatra, wel hebben kunnen zorgen, dat er althans eenigszins met het advies zou worden rekening gehouden — vooral ook omdat de gevolgen zoo funest zouden zijn.

Er is waarschijnlijk bedoeld een ongevraagd advies aan de gemeente Medan, in wiens zuiver belang, naar de heer Raeven een alinea te voren zegt, de kadastreering der stad Medan zou zijn ondernomen.

Zal men dus een meening willen vormen over het vraagstuk, dat de heer Raeven tot zijn oordeel heeft geleid, dan dient men drie dingen te weten: 1°. hoe het stond met de rechtszekerheid van het grondbezit; 2°. welk advies de heer Raeven heeft uitgebracht en 3°. welke werkwijze men heeft gevolgd. Dit moge alles slechts van plaatselijk belang schijnen — in werkelijkheid is het van alge-

meen belang om het oordeel van den heer Raeven te kunnen toetsen aan de feiten en daarmede de waarde te leeren kennen van de overige „ongevraagde adviezen", die de heer Raeven zoo gaarne wereldkundig maakt.

Over de drie genoemde punten moge een enkel woord gezegd worden. Vooreerst over de rechtszekerheid van het grondbezit ter Oostkust van Sumatra. Het grootste gedeelte van dat gewest behoort tot het gebied van verschillende zelfbesturen; doch van de bewoners is een belangrijk deel niet-Inlanders (Medan in 1921: 3000 Europeanen, 18000 Vreemde Oosterlingen, 24000 Inlanders). Die Europeanen en Vreemde Oosterlingen vormen economisch het belangrijkst deel der bevolking, zij leven weliswaar in Zelfbestuursgebied, maar zijn niet onderworpen aan de wetgeving der Zelfbesturen: zij genieten een quasi-exterritorialiteit. De gronden in de Zelfbestuursgebieden echter zijn wel onderworpen aan de Zelfbestuurswetgeving, en op die gronden kunnen alleen rechten rusten, die in het Zelfbestuursrecht bekend zijn.

De Europeanen en Vreemde Oosterlingen hebben echter voor woning of bedrijf grond noodig en om hen tegemoet te komen is een tusschenvorm van grondenrecht geschapen, dat, voorzoover betreft woonerven, bekend is geworden als „grantrecht". Die Engelsche naam „grant" is van de Overwal gekomen, waar echter het instituut beter is uitgegroeid en omvat in een stel van bepalingen, zooals de Federated Malay States Land Enactment 1910.

Ter Oostkust van Sumatra wordt in het algemeen onder grantrecht verstaan een quasi-erfpachtsrecht rustende op Zelfsbestuursgrond en uitgeoefend door een niet-Zelfbestuursonderhoorige. Een uitgebreider beeld van aard en ontwikkeling van het grantrecht kan men vinden in de pas verschenen Mededeeling van het Oostkust van Sumatra Instituut te Amsterdam, getiteld „Grantrechten in Deli" en samengesteld door ondergeteekende. Er kan hier worden volstaan met erop te wijzen, dat zich belangrijke nederzettingen hebben ontwikkeld — zooals de hoofdplaats Medan — zonder dat de rechten der grondbezitters vaststonden. Het Gouvernement had een model-acte vastgesteld voor een „grant" (men zie de Agrarische Regelingen voor Zelfbesturen Buitengewesten, Agr. Inspectie 1919), maar verder werd er niets gedaan. Met uitzondering van een

heel enkel — overigens zeer weinig gelukkig — circulairetje van den Resident, werd er geen enkele bepaling gemaakt en moest het grantrecht zich maar zelf ontwikkelen.

Dat heeft het gedaan en het is geworden tot een instituut, waarop het geheele huizenbezit en grondcrediet ter Oostkust dreef. Dat het gebrekkig was, èn technisch, èn juridisch, zal een ieder begrijpen, die weet — of anders door den heer Raeven te weten is gekomen — hoe ondanks een overvloed van wetten en bepalingen en van goed geschoolde ambtenaren zelfs voor de zakelijke rechten nog maar een beperkte rechtszekerheid bestaat. Dat het publiek berust heeft, behoeft ook niet te verwonderen; men leze op blz. 193, wat de heer Raeven zegt van dat berusten.

Intusschen werden de bezwaren wel gevoeld door de ambtenaren, die met grants in aanraking kwamen, en daarom werd in 1911 door de Regeering het initiatief genomen tot een oplossing, waarbij de gemeente Medan een belangrijke rol zou moeten vervullen. Er werd zeer lang over gecorrespondeerd, want de gemeente, hoewel dankbaar voor deze juiste toepassing van het decentralisatiebeginsel, wilde zeker zijn van hare rechten en verplichtingen. Het resultaat was, dat met ingang van 1 Januari 1919 de gemeente Medan het eigendomsrecht van alle gronden binnen de grenzen van haar ressort (met enkele uitzonderingen) verkreeg, terwijl het verkregen gedeelte van het ressort werd gevoegd bij het rechtstreeks bestuurd gebied van Ned.-Indië.

Men had dus twee belangrijke moeilijkheden uit den weg geruimd: de grond was nu evenals de granthouders onderworpen aan de wetgeving van het Gouvernement en de eigendom van den grond was in handen van een Westersche rechtspersoon.

Voor de schenking van den eigendom aan de gemeente Medan was een meetbrief noodig, waartoe een kadastrale meetsectie naar Medan werd gedirigeerd. Aan het hoofd van die meetsectie stond de heer Raeven, maar hij blijkt de bedoeling van het belangrijke werk der kadastrale opmeting van Medan verkeerd te hebben begrepen als hij zegt, dat de kadastreering „zuiver in het belang der gemeenten" werd ondernomen (blz. 163). Financieel belang heeft de gemeente niet gehad bij de schenking, want de opbrengst van

den grond kwam ook te voren al ten goede aan de gemeente. Maar wel heeft de gemeente ingezien, dat de regeling der grantrechten een gemeenschapsbelang was en daarom heeft de gemeente op zich genomen, die regeling te bevorderen.

We komen hier aan het tweede punt: het ongevraagde advies van den heer Raeven. Het werd gericht tot den Voorzitter van den Gemeenteraad en gepubliceerd in de Sumatra Post van 2 en 3 November 1917.

De schrijver verdeelt zijn advies in twee deelen: een juridisch en een technisch gedeelte. Het juridisch deel geeft een beschouwing over opstal en erfpacht en het advies luidt dan om nooit eigendom te vervreemden, maar erfpacht of opstal te verleenen. Dit heele deel was overbodig, waar er voldoende doorwrochte studies over de voordeelen van overheidserfpacht zijn gepubliceerd. (D. Hudig, uitgave Bureau voor Sociale adviezen); de gemeente besloot dan ook op vrijen gemeente-eigendom als regel erfpacht te verleenen.

Een denkfout van den schrijver was echter, dat er „conversie" van grantrechten in opstal- of erfpachtsrechten zou mogelijk zijn. Daarvan kan geen sprake zijn; slechts zou het mogelijk wezen den granthouder, die zijn rechten prijs geeft en daardoor zijn perceel tot vrijen gemeente-eigendom maakt, op hetzelfde perceel een zakelijken rechtstitel te verleenen, hetzij met bepalingen overeenkomstig die zijner grantacte, hetzij volgens de bepalingen der Medansche Erfpachtsverordening.

Het tweede gedeelte van het advies noemt de schrijver technisch; er wordt op gewezen, dat de gemeente haar eigendom zal moeten exploiteeren en daartoe wordt geadviseerd tot het stichten van een afzonderlijken tak van dienst, een Bureau voor Grondzaken, tot welks taak dan een heele reeks werkzaamheden zou behooren. In overeenstemming met dat advies is ook gehandeld, hoewel ik niet durf beweren, dat inderdaad de heer Raeven de auctor intellectualis van de plannen tot oprichting van een afzonderlijken diensttak is.

Het gaat dus nogal met het volgen van het advies. Alleen heeft de Gemeenteraad het advies niet opgevolgd, toen de heer Raeven het deed culmineeren in een sollicitatie naar de betrekking, welke

schrijver dezes thans de eer heeft te bekleeden. Dit moge een psychologische verklaring geven voor de verbolgenheid des heeren Raeven, feitelijk behoefde het hem niet te treffen, dat de Gemeenteraad de voorkeur gaf aan een jonger kadasterlandmeter, die niet hoefde te beginnen met pensioenseischen te stellen.

De bewering, dat met het advies „niet de minste rekening gehouden" is, wordt door de feiten niet bevestigd. Blijft over het derde punt: welke werkwijze men dan wel heeft gevolgd. Men heeft tot het vaststellen dier werkwijze gewacht tot ondergeteekende zijn functie had aanvaard; dat de toen voorgestelde werkwijze niet veel verschilt van hetgeen de heer Raeven destijds adviseerde en thans in het vaker genoemde artikel ten aanzien van zakelijke rechten nader precisieert, behoeft niet te verwonderen, waar ook ik een kadastrale opleiding had genoten. Maar ik heb daarbij, onder de gewaardeerde voorlichting van den tegenwoordigen Inspecteur van het Kadaster F. Moet, een breeder belangstelling ontwikkeld en ben niet blijven staan bij de meening, dat men van rechtszekerheid van grondbezit kan spreken, wanneer alleen het grondbezit van Europeaan of Vreemden Oosterling wordt bedoeld.

Dat de heer Raeven zich inderdaad weinig aantrekt van de Inlandsche rechten kan blijken uit zijn lofzang op den meetbrief van perceelen, aan alle kanten ingesloten door Landsdomein (blz. 180). Laten we het geval even nagaan. In een kampoeng wordt een erf afgekocht door den niet-Inlander *A;* hij plaatst merkteekens — niet op de grens, want dat hoeft niet — en vraagt een meetbrief aan. Die wordt opgemaakt *uitsluitend op aanwijzing van A;* de Inlandsche buren worden door het Kadaster niet gehoord. Het is heel gemakkelijk de buren in den waan te brengen of te laten, dat het aangevraagde terrein loopt tot de merkteekens (in de Inlandsche wereld wordt aan merkteekens *op* de grenzen nogal waarde gehecht), terwijl men den mantri van het Kadaster een perceel aanwijst, dat aan alle zijden eenige meters grooter is. De Commissie voor onderzoek, die de eigendomsaanvrage van A moet nagaan, maakt wel een uitvoerig proces-verbaal op (men zie Polak, Agr. regelingen, bijlage B), maar vermeldt niet, dat de grenzen van de oorspronkelijke erven zijn vastgesteld, doch „dat niemand zich tot de Commissie heeft gewend om tegen den verzochten afstand van

den grond bezwaren in te brengen". Dit geeft nu den heer Raeven de woorden in de pen: „In de geheele plaatsgehad hebbende handeling ligt de contradictoire vaststelling der grenzen opgesloten" (blz. 181). Let wel: contradictoire vaststelling, terwijl niemand zich met de grenzen der oorspronkelijke Inlandsche erven heeft ingelaten!

Dat uit deze behandeling geen klachten voortkomen kan zijn, omdat het publiek berust „gedeeltelijk door onwetendheid, gedeeltelijk omdat het opziet tegen het voeren van grondzaken-processen" (blz. 193), dit laatste vooral, omdat een Inlandsch bezitter zonder eenig geschreven bewijs (zelfs zonder meetbewijs van den Topografischen Dienst!) een heele dobber zou hebben om aan te toonen, dat de erfgrens vroeger anders liep dan thans de meetbriefgrens.

Intusschen kan de gemeente Medan niet zoo beperkt zijn in haar bemoeienis met Inlandsche rechten, doch zij dient alle grondrechten te regelen. De volgorde en het tempo, waarin die regeling geschiedt, heeft natuurlijk aanleiding gegeven tot verschil van meening. Nu is het tempo afhankelijk van de personeelsbezetting van het bureau voor grondzaken en van de hoeveelheid andere werkzaamheden, die aan het bureau wordt opgedragen. Op de vraag, of het tempo gewijzigd kan worden, kan alleen de Gemeenteraad een antwoord geven.

De volgorde der regeling is misschien anders dan de heer Raeven in zijn advies heeft aangegeven. Ik zie daar het „delimiteeren der grenzen (sic!) van grants" wat meer voorop staan. Maar daarentegen ontbreekt geheel, hetgeen de hoofdtaak van het bureau werd: de registratie der grants. Want hetgeen de heer Raeven met klem van redenen bepleit voor het Kadaster: de vereeniging met In- en Overschrijving en Verponding, is te Medan al gebeurd. Gedurende de laatste zes jaar werden gemiddeld per jaar 1000 overschrijvingen behandeld en gemiddeld 172 splitsingen en derg. De pacht der grants — hier bekend onder den Maleischen naam hasil-tanah — eischt voor de ongeveer 3500 perceelen heel wat werk.

Dit alles betreft het loopende werk, dat weliswaar is gebaseerd op een slordige behandeling gedurende de voorgaande dertig jaar, maar dat toch niet kon worden stop gezet, totdat een betere opmeting en registratie zou gereed zijn. Daarnaast werd gewerkt

aan de verbetering van het oude. De registratie moest voor het grootste gedeelte van meet af aan worden opgezet; kaarten, waarop de ligging der grants is aangegeven, ontbraken geheel. Er werd dus begonnen met op door het Kadaster afgegeven copieën der kadastrale kaarten — waarop geen enkele grant staat aangegeven, omdat die immers voor het Kadaster eenvoudig niet bestaan — de ligging der grantperceelen aan te geven, zonder nog de grenzen vast te stellen. Het was een soort legkaart, en die thans voltooide legkaart brengt voor geldschieters en koopers van grants de mogelijkheid na te gaan, of het hun aangewezen terrein inderdaad overeenkomt met de granacte — en hiermede is reeds een der voornaamste oorzaken, die den toestand deden bestempelen als „grantchaos", weggenomen.

Het verder verbeteren, door het vaststellen der grenzen — het vraagstuk: reconstructie der oude grenzen of vaststellen van nieuwe grenzen, blijve hier buiten beschouwing — is een volgende stap. Het werk wordt bemoeilijkt doordat de resultaten afhangen van de medewerking van de granthouders, en vooral doordat de gemeente de bevoegdheid mist om de granthouders tot medewerking te dwingen. Intusschen bestaat er naar mijn meening geen reden tot een oordeel als door den heer Raeven gegeven. De gevolgen van de werkwijze der gemeente kunnen niet funester zijn, dan de gevolgen van het werk van het Kadaster. Want ongeveer 50 jaar geleden verkeerde het Kadaster voor de hoofdplaatsen op Java in hetzelfde geval als thans de gemeente Medan. Het vond een groot aantal eigendomsperceelen met meetbrieven, die in gebrekkigheid niet onderdeden voor de kaartjes op de grants. Maar het had bij de regeling twee groote voordeelen boven Medan: alle Inlandsche rechten konden worden genegeerd en het Gouvernement had van zijn bevoegdheid gebruik kunnen maken om de rechthebbenden tot medewerking te dwingen.

Wat deed nu het Kadaster? Voor belangstellenden kan worden verwezen naar de voorschriften en modellen in Bijblad 3308. Door het Kadaster werden na de opmeting aan de eigenaren kennisgevingen verzonden met verzoek eventueele bezwaren tegen opmeting of tenaamstelling kenbaar te maken en „om deze kennisgeving, indien u geen aanmerkingen heeft of anders na de oplossing

der bezwaren, hetzij door toelichting, hetzij door verbetering der kadastrale stukken, te onderteekenen".

Mr. Tendeloo, wiens boekje „Over de wenschelijkheid der invoering van het Torrenstelsel in Nederlandsch-Indië" een goed overzicht geeft van de eischen, die aan een goed eigendomskadaster mogen worden gesteld, zegt daarover: (blz. 136) „Wel heeft men van de verschillende eigenaars en op andere wijze belanghebbenden verklaringen ontvangen, waarbij zij genoegen nemen met de grenzen der perceelen zooals het kadaster die had opgemeten, maar dit kan in het gunstigste geval misschien een delimitatie genoemd worden, maar zeker geen contradictoire".

Voor een beoordeeling der resultaten leze men de Nota van den Burgemeester van Batavia over het onregelmatig grondbezit en de „tanah onbekend" (verpondingsperceelen, waarvan de ligging onbekend is) in Gemeenteblad 1925 No. 330.

De wantoestanden te Medan zijn gegroeid doordat het Gouvernement zich van de heele zaak al bitter weinig aantrok, terwijl de dienst, die door zijn werkkring geroepen scheen om hier op te treden — het Kadaster — zich door een houden aan te enge taakomschrijving afzijdig hield. Doch nu men de erfenis aan de decentralisatie heeft overgelaten, en nu de gemeente, in een eerlijk pogen, een boedelbereddering tot stand tracht te brengen in het belang van het algemeen — nu wordt er van kadastrale zijde betoogd, dat de werkwijze funeste gevolgen kan hebben.

Het signaleeren van deze houding heeft meer dan plaatselijk belang. Het beteekent immers het stellen van eischen aan anderen, waaraan men zelf niet voldoet. Dat hebben we gezien met het verzet van de kadasterlandmeters, onder aanvoering van den heer Raeven, tegen het werk van den Topografischen dienst, terwijl toch die dienst de landrente-erfenis van het Kadaster heeft beredderd. Dat zien we nu met de veeg uit de pan, die de gemeente Medan krijgt. En dat zullen we ongetwijfeld weer zien, wanneer in het onoverzienbaar groote veld der agrarische vraagstukken iemand een poging doet om een verbetering aan te brengen. Men late zich dan niet ontmoedigen, maar houde in gedachten, dat er aan het Kadaster zelf nog zóó heel veel ontbreekt, dat er allerminst

van die zijde worden aangegeven, aan welke eischen een ander moet voldoen, of de meening mag worden opgedrongen, dat alleen de Kadasterlandmeters tot oordeelen bevoegd zijn. Wanneer men iedere verbetering moet nalaten omdat er niet dadelijk mede wordt bereikt een ideale rechtszekerheid van het grondbezit, dan komt men in het geheel niet verder en wordt het betere de vijand van het goede.

GERARD JANSEN.

Wetgevende kroniek.

Aanvullingsbegrooting 1926.

Het bij de Staten-General aanhangige ontwerp-begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1926 geeft de volgende saldi te zien:

	voordeelig	nadeelig
gewone dienst	f 841.818	
buitengewone dienst		f 45.914.634
dienst der vlootuitbreiding		„ 7.092.010
	f 841.818	f 53.006.644
geheele dienst		f 52.164.826

De bij den Volksraad in behandeling zijnde aanvullingsbegrooting voor 1926 toont, geen rekening houdende met de nota van wijzigingen, de volgende veranderingen:

	Meer.	Minder.
Uitgaven in Nederland	f —	—
„ „ Indië	„ 2.722.380	
Middelen in Nederland	—	—
„ „ Indië	„ 2.281.382	
Geheele dienst ongunstiger	f 440.998	

t.w.:

	gunstiger	ongunstiger
gewone dienst		f 524.448
buitengewone dienst	f 83.450	
dienst der vlootuitbreiding	—	—
	f 83.450	f 524.448
geheele dienst		f 440.998

Een ongewijzigde aanneming dezer aanvullingsbegrooting zou de saldi dus doen worden:

	voordeelig	nadeelig
gewone dienst	ƒ 317.370	
buitengewone dienst		ƒ 45.831.184
dienst der vlootuitbreiding		„ 7.092.010
	ƒ 317.370	ƒ 52.923.194
geheele dienst		ƒ 52.605.824

Ten aanzien van de ramingen in de begrooting voor 1926 deelt de Regeering mede, dat een summier onderzoek heeft uitgewezen, dat geen aanleiding bestaat belangrijke afwijkingen bij de uitgaven te verwachten. Wat de middelen betreft meent de Regeering te mogen verwachten, dat hooger zullen blijken de ontvangsten uit:

invoerrechten	ƒ 9.	millioen.
uitvoerrechten	„ 3.5	„
statistiekrecht	„ 1.5	„
caoutchouc	„ 1.5	„

Daarentegen zou naar de laatste uitkomsten de lucifers-accijns nog ongeveer ƒ 1.2 millioen beneden de raming blijven.

Voorts wordt verwacht, dat de Staatsspoorwegen ƒ 2.6 millioen meer zullen opbrengen dan is geraamd, doch daartegenover staat, dat de opbrengst der steenkolenmijnen wellicht ongeveer hetzelfde bedrag lager zal uitvallen.

Regularisatie 1924.

Het mede bij den Volksraad in behandeling zijnde regularisatie-ontwerp voor 1924 doet het eindcijfer der uitgaven voor genoemd jaar dalen met ƒ 45.818.751 en brengt dit op ƒ 669.070.742.

Naast de mindere uitgaven voor den geheelen dienst van ƒ 45.818.751 staan blijkens voorloopige uitkomsten hoogere ontvangsten tot een bedrag van ƒ 76.328.116, waronder ƒ 6.348.144 meer op den buitengewonen dienst.

De eindcijfers voor 1924 worden hierdoor in duizendtallen guldens:

	Uitgaven	Ontvangsten	Slot	
			Nadeelig	Voordeelig
Gewone dienst.....	614.931	695.178	—	80.247
Buitengewone dienst	48.129	6.974	41.155	—
Vlootuitbreiding.....	6.011	5.100	911	—
			42.066	80.247
Geheele dienst.....	669.071	707.252		38.181

Boekbespreking.

Het probleem Nederland-Indonesië. Hoe kan de band tusschen Nederland en Indonesië behouden blijven?
door W. J. Knoop
N. V. Adi Poestaka 's Gravenhage 1925.

„Aanvankelijk begonnen mijne voorstellingen over de verhouding van „Nederland tot Indië en omgekeerd van Indië tot Nederland, over hetgeen „daar m.i. nog aan ontbreekt, alsook over datgene, wat voor een hechteren „band tusschen die beide landen bevorderlijk zou kunnen zijn, voor mij „zelven op papier te zetten, teneinde daarmede mijn ledigen verloftijd te „vullen, kwam later de gedachte in mij op, dat het misschien van nut zou „kunnen zijn, het geschrevene ook onder de oogen van anderen te brengen."

Aldus begint teekenend de Inleiding.

Waarom moest de heer Knoop zooveel en toch ook weer niet genoeg ledigen verloftijd hebben? Waarom niet volstaan met een gloeiende, brandende en dan weer gemoedelijke, overredende, korte — vooral korte — en eerlijk gemeende brochure? Waarom moest dat uitdijen tot een boek van 200 bladzijden, een boek met pretenties, waarin alle mogelijke kwesties worden aangeroerd (de heer Knoop noemt het euphemistisch „duidelijk omlijnen en afbakenen") door iemand die in de naieve overtuiging leeft en, helaas, van die naiveteit overduidelijk blijk geeft, dat liefde, persoonlijke ervaring en overtuiging betrouwbare en voldoende leidslieden zijn bij de oplossing van koloniale problemen? Waarom niet wat meer bescheidenheid, wat meer nauwgezetheid, wat meer studie en wat minder uitbundigheid, wat minder zelfverblinding? Waartoe aan het slot dat beroep op de koningin (spookte den schrijver de Max Havelaar door het hoofd?); waartoe die dwaze opzet van een monstervereeniging, zooals de heer Knoop die zelf gelieft te noemen, die over millioenen heeft te beschikken en de regeering als loods en raadsman zal hebben te dienen; waartoe al die onbekookte, vage, kinderachtige voorstellen? Dat wekt de lachlust en doodt allen indruk die een hartekreet vermag te maken.

De grondgedachte is niet verkeerd; het uitgangspunt laat zich begrijpen. Er worden in dit boek feiten naar voren gebracht en dingen gezegd die nog weleens gelezen en gehoord mogen worden. Als het daar maar bij ge-

bleven was; als maar niet daarnaast een politiek program was aangeboden dat van zooveel slordigheid en zooveel onwetendheid getuigt. Zooals de heer Knoop het telkens te kwaad heeft met spelling en beteekenis van Fransche zegswijzen, valt hij steeds weer in de lacunes van zijn economische kennis, struikelt hij bij voortduring over de statistische gegevens, die hem klaarblijkelijk den voornaamsten feitelijken grondslag hebben geleverd voor zijn sociale en economische overpeinzingen en bespiegelingen, bestrijdt hij hartstochtelijk wat niet bestaat en bepleit hij wat reeds verwezenlijkt is.

Ik voel dat deze onvriendelijke uitspraak rechtvaardiging behoeft. Dat over het Fransch moge een verrassing blijven voor den lezer van het boek, hij kijke slechts naar de blijdzijden 23, 162, 167. Doch de verdere beschuldiging is ernstiger. Helaas, het bewijsmateriaal daarvoor is maar al te kwistig verstrekt, ik heb slechts grepen te doen.

In hoofdstuk II heeft de schrijver het over Nederlands belang bij het behoud van Indië, waarbij hij van de veronderstelling uitgaat dat de politieke band de onmisbare voorwaarde is voor het behoud van de economische betrekkingen. Dat zou nog zoo erg niet zijn en met een enkele verwijzing naar de cijfers op blz. 21, waaruit blijkt dat in 1919 slechts 13 % van den invoer uit Nederland kwam, kunnen worden weerlegd, wanneer die meening niet samenhing met een wonderbaarlijke opvatting van het koloniale kapitaal. Op blz. 26 richt hij de volgende waarschuwende woorden tot de Indische nationalisten: „eene losscheuring van Nederland zou niet alleen „het wegvloeien van het door dat land beschikbaar gestelde kapitaal ad 1600 „millioen gulden tengevolge hebben, doch ook dat van het buitenlandsche" enz. Hoe denkt de heer Knoop zich dat wegvloeien? Lossen die fabrieken, die spoorwegen, die plantages, die mijnbedrijven zich door een geheimzinnig chemisch proces op in blanke guldens die wegrollen en het land in „chaotische anarchie en wanorde" achterlaten?

Ik blader verder: Op blz. 34 v. keert de schrijver zich tegen „de(n) star„re(n) zendeling, de(n) dogmatische(n) kanselredenaar, die a priori veroor„deelend al wie anders denkt, in zelfverblinding en zelfgenoegzaamheid te „velde trekt tegen elk ander dan het door hem aangebeden geloof", waarschuwt hij de regeering daarop te letten en maant hij haar aan strikte onzijdigheid in geloofszaken in acht te nemen. Vergist de schrijver zich hier niet eenige eeuwen?

Op blz. 38 v.v. wordt de onkunde van de Nederlanders omtrent Indië gehekeld en worden middelen ter verbetering aan de hand gedaan: verspreiding van kennis op de scholen in Nederland, Indische films, cursussen in Inlandsche talen, leerstoelen voor de beoefening van Indische wetenschappen en Indische exameneischen voor den Indischen bestuursdienst. „Ik weet „niet of er nu in verband met de gewijzigde opleiding voor ambtenaar bij „den Indischen bestuursdienst reeds zulke leerstoelen bestaan", verklaart de, zelf niet onkundige, heer Knoop openhartig, maar, vraag ik, waarom dan niet even geinformeerd, dan was U wellicht ook gebleken dat er zooiets als een

Koloniaal Instituut bestaat, dat met voortvarendheid Uw verdere wenschen in vervulling brengt.

Goddank, mogen wij zeggen, want „zijn eenmaal door meerdere bekend-„heid met Indië de belangstelling en waardeering voor dat land grooter „en oprechter geworden, dan zal Nederland er van zelf van terugkomen „om in alles wat zijne koloniën betreft buiten deze om te beslissen. Het „zal langzamerhand meer geneigd wezen om ten aanzien der noodig geoor-„deelde maatregelen zijn licht ook in Indië op te steken, of zoo dit om „welke reden ook nog niet mogelijk zou zijn, zou het in elk geval meer dan „tot dusverre het geval is, zich genoopt voelen die vraagstukken eerst „met de Indische bevolking te bespreken, haar het nut dier maatregelen eerst „duidelijk uit te leggen en aan haar oordeel te onderwerpen om daarna eerst „tot het al dan niet ten uitvoer leggen daarvan over te gaan". De heer Knoop doet zich hier kennen als een verlicht tijdgenoot van Koning Willem I.

Thans iets over de statistische gegevens. Op blz. 52 v.v. wordt de welvaart van Indië besproken door een vergelijking van Indische met Nederlandsche cijfers. Deze vorm van vergelijking is voor den schrijver blijkbaar afdoend, hij wordt ook gebezigd om de onvoldoendheid van het onderwijs en van de medische verzorging aan te toonen. Hier wordt de vergelijking gebruikt in verband met den aanslag in de inkomstenbelasting. Het laat zich begrijpen hoe die in het nadeel van Indië uitvalt. Te meer daar de schrijver eenige onnauwkeurigheden begaat. Bij het aantal Inlandsche belastingschuldigen heeft hij zich een millioen verteld en er voorts geen rekening mee gehouden dat inkomsten uit gronden vallende onder de werking der landrente-ordonnantie van inkomstenbelasting zijn vrijgesteld. Daar hij bovendien over het hoofd ziet dat als regel alleen gezinshoofden inkomstenbelasting betalen, komt hij tot de conclusie „dat, althans naar het in-„komen, 76.1 % der bevolking in Nederland niet genoeg heeft om in zijn „levensonderhoud te voorzien, terwijl dat in Indië met het ontstellende per-„centage van 96.6 % het geval is en dat niettegenstaande de minimumkos-„ten voor levensonderhoud op het, zelfs voor een tropisch land zoo luttele „bedrag van *f* 10.— zegge tien gulden, per maand en per gezin zijn ge-„steld". Bij die conclusie legt hij zich neer.

Ondanks deze sombere voorstelling acht de heer Knoop de Inlandsche bevolking van Java en Madoera in staat (zonder achterstand en inningskosten nog wel) een nieuwe directe belasting van een kleine 90 millioen gulden, driemaal de landrente, op te brengen. Daarmee moet namelijk een „op eenvoudige basis gedachte desa-autonomie" tot stand worden gebracht o.a. met een reinigingsdienst van *f* 24 millioen. Wat beteekenen immers *f* 10 per mannelijk inwoner, voor een dergelijk doel bij te dragen? „Het kan aan geen twijfel onderhevig zijn of de genegenheid daartoe zal zeker wel bestaan."

De heer Knoop heeft trouwens nog meer financieele vondsten gedaan. Op blz. 180 deelt hij de ontdekking mee „dat eene merkbare verhooging der

belastingopbrengsten alleen te verwachten is door den Inlander hooger te belasten" doch voegt er, bang voor de gevolgen van deze openbaring, aan toe „waarmede niet gezegd wil zijn, dat men voor nieuwe belastingheffing nu voortaan alleen of voornamelijk het oog op de Inlandsche bevolking gevestigd dient te houden." Ten bewijze van zijn stelling voert hij eenige verhoudingscijfers van de drie bevolkingsgroepen aan, die alweer geheel onjuist zijn. Toch weifelt hij ten aanzien van de draagkracht der inheemsche bevolking en houdt daarom een andere oplossing achter de hand, die bij de bespreking van de medische verzorging van de bevolking te berde wordt gebracht. „Voorloopig", heet het daar „d.w.z. zoolang de bevolking nog in „dien staat van financiëele impotentie verkeert, kan het niet anders of de „staat moet zich de groote offers willen getroosten om in zulke groote volks- „belangen rakende behoeften te voorzien". De vraag, waar de staat dan het geld vandaan moet halen, blijft onbeantwoord.

Zoo zou ik door kunnen gaan. Er is bijkans geen stelling die bezichtiging van naderbij, laat staan een stootje verdragen kan. De wapenrusting van dezen strijder is ondeugdelijk en verouderd, allerminst geschikt voor het strijdperk dat hij met luid trompetgeschal en overmaat van zelfvertrouwen binnendraaft. Gold het een maskerade, men zou hem kunnen toejuichen voor de moeite en liefde die hij aan zijn optooiïng besteedde. Maar nu het ernst is, wekt hij een bedenkelijke herinnering aan de heldenfiguur uit Cervantes' ridderroman.

Dat dit boek regeering en volk in Nederland en Indië de schellen van de oogen zal doen vallen of zelfs maar indruk zal maken, laat zich — het spijt mij voor hen die zich voor en bij deze uitgave geinteresseerd hebben — niet verwachten.

B.

Het Grondenrecht in de Bataklanden (Tapiannaoeli, Simeloengoen en het Karoland). Proefschrift van Alinoeddin Enda Boemi — Leiden 1925.

Gaf Mr. van Vollenhoven in zijn Adatrecht van Nederlandsch-Indië als het ware de lengte-doorsnede van het Indonesische Adatrecht, allengs komen de jongeren aandragen met overdwarse doorsneden in den vorm van meer gedetailleerde en samenvattende beschrijvingen van onderdeelen van dit Recht. Zoo ook Enda Boemi. Deze koos zich dat gedeelte van het Adatrecht dat hem als warm Vaderlander bij uitstek boeide: het grondenrecht in de Bataklanden. Ik kan niet nalaten hier een persoonlijk element in eene zakelijke bespreking van zijn boek binnen te smokkelen, want ik kan in dit proefschrift navoelen den rechtmatigen trots van den landszoon die **zijn eigen** adatrecht beschrijft.

Heel verstandig, omdat dit in belangrijke mate bijdraagt tot overzichtelijkheid en goed begrip, doet de schrijver aan de beschrijving van het eigenlijk grondenrecht voorafgaan (hoofdstuk I) eene uiteenzetting van de verschillende gemeenschappen die in den rechtskring worden aangetroffen en tot den grond in rechtsbetrekking staan. Behalve de voorhanden rechtsgemeenschappen — dorpswijken, dorpen en dorpenbonden — worden in dit hoofdstuk ook ter sprake gebracht gemeenschappen van anderen aard die, hoezeer voor het adatgrondenrecht van het oogenblik ook van minder actueel belang, in de Bataksche maatschappij niettemin nog voortleven als even zoovele overblijfselen van niet of nog slecht ten deele onderkende instellingen, die de maatschappij van voorheen kenmerkten. Ik noem slechts de radja berempat, hordja, onan en bioes. Met de jeugdige vermetelheid zoo menig proefschrift eigen glijdt de schrijver al concludeerend over de grootste problemen van ethnologischen en sociologischen aard heen, zich niet bewust van de moeilijkheden die — zelfs bij het bestaan van voldoende betrouwbare gegevens — een onderzoek naar den historischen achtergrond van dergelijke instituten met zich brengt. Ditzelfde mag worden getuigd van des schrijvers „verklaring" van den oorsprong van den dorpenbond (in zijn bonte verscheidenheid), van marga en koeria. Hier blijft het, zooals het was, nog duister. Afgezien hiervan, zal door bestuur en rechtspraak dankbaar worden gebruik gemaakt van de duidelijke uiteenzetting der rechtsgemeenschappen welke op het oogenblik in dezen rechtskring nog bestaan.

Bij de verdere verhandeling is de stof, hoofdstuksgewijze, gerangschikt naar de verschillende soorten van gronden die in den rechtskring worden aangetroffen: woeste gronden, droge velden en tuinen, natte rijstvelden, ambtsvelden, woonerven, weidegronden, begraafplaatsen, gewijde gronden, afgebakende gronden, mijnen en neutrale strooken en is ten aanzien van iedere soort nagegaan welke rechten daarop betrekking hebben.

In het hoofdstuk over woeste gronden is op verdienstelijke wijze systematisch behandeld het beschikkingsrecht der verschillende rechtsgemeenschappen in al zijn uitingsvormen. Evenals in vele andere rechtskringen openbaart zich ook in dezen kring dit recht, al naar gelang van de wijze van volksordening in een bepaalde streek, òf ten behoeve van de genealogische groep, òf ten behoeve van, en gebonden aan de territoriale eenheid die reeds haar beslag kreeg, òf het is in meer of mindere mate opgegaan in den vorst die de feitelijke macht usurpeerde.

Bij uitstek belangrijk is ook het vierde hoofdstuk (natte rijstvelden; saba) waarin worden beschreven het ontstaan, het wezen en het tenietgaan van het inlandsch bezitrecht alsmede de wijzen waarop dit bezit langs erfelijken, hetzij langs contractueelen weg, blijvend of tijdelijk van het individu op het andere overgaat. Hoewel ik met belangstelling kennis nam van het feit dat de heer Enda Boemi bij dit onderwerp ook kwistig gebruik maakte van de bouwstoffen door mijzelf aangedragen voor Midden-Java en Ambon, moeten mij toch van het hart twee opmerkingen. De eerste is deze, dat de ver-

handeling gewonnen zou hebben indien minder plaats was gegund aan bespiegelingen en de tweede, dat in dit hoofdstuk ernstig gezondigd is tegen een der eerste eischen van wetenschappelijken arbeid: nauwkeurigheid in het citeeren van andermans geschriften. Op blzz. 67 en 68 van dit proefschrift knoopt schrijver enkele beschouwingen vast aan hetgeen ik in mijn boek over Ambonsch grondenrecht — om aan te duiden het in de praktijk verlaten standpunt, dat alle **grond** van de **gemeenschap** is en dat daarop geen **zelfstandige** eigen rechten van **individuen** bestaan — „de leer van de oude adat" noemde. Deze beschouwingen, waarmede hij blijkbaar samenvlecht een, ook door mij waargenomen, **ander beginsel** dat het Indonesisch grondenrecht in zijn kinderjaren kenmerkt, n.l. een algemeen gemis aan territoriaal besef (vgl. dit tijdschrift afl. Juni 1923 blz. 453 noot 2), zijn een warwinkel geworden waaruit ik althans geen weg weet en die in ieder geval als bewijsvoering voor schrijvers betoog — als ik het wel heb, dat die „leer van de oude adat" ook voor de Bataklanden tot het verleden behoort — beter achterwege ware gelaten. Op een tweetal andere plaatsen (blz. 89 t.a.v. de „pandjer" en blz. 97 t.a.v. de rechtsgeldigheid van grondcontracten gesloten buiten het gemeente-bestuur om) wordt als de meening van den aangehaalden schrijver weergegeven, in het eerste geval, juist het omgekeerde van wat deze heeft betoogd en, in het tweede, een uitspraak die voor een uitzonderingsgeval geldt terwijl voor den regel het tegendeel werd volgehouden. Ook in den tekst vertoonen zich telkens sporen van overhaasting.

Het laatste hoofdstuk brengt, naast een kort overzicht der voor de Bataklanden geldende agrarische voorschriften, eene bondige, bezadigde en goed geschreven samenvatting. Inderdaad, indien men zich aan het slot met den schrijver rekenschap geeft van de onvolledigheid der voorhanden gegevens en de moeilijkheid om daarbij steeds het kaf van het koren te onderscheiden dan worden alle tekortkomingen van dit werkje gaarne op den koop toe genomen en besluit ik deze korte aankondiging met een woord van waardeering voor de wijze waarop de jonge Doctor zijn moeilijke taak heeft volbracht. Ik nam boven aan dat dit werk met liefde en trots werd ondernomen; veel zou het waard zijn als hij — eens in Nederlandsch-Indië terug — aan de studie van het Adatrecht trouw **bleef.**

HOLLEMAN.